

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISKE MEDDELELSER
OM
K Ø B E N H A V N

HISTORISKE MEDDELELSER OM
STADEN
K Ø B E N H A V N
OG DENS BORGERE

UDGIVNE AF KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE

VED

FLEMMING DAHL

STADSARKIVAR

TREDJE RÆKKE
IV BIND

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD
1940—41

**ORGAN FOR
SELSKAB FOR STADEN KØBENHAVNS
HISTORIE OG TOPOGRAFI.**

C. A. JØRGENSEN'S BOC TRYKKERI . KØBENHAVN

INDHOLD

AFHANDLINGER M. M.	Side
Bibliotekar <i>Jean Anker</i> : Det ældre Frederiksdal	532
Dr. theol. <i>Skat Arildsen</i> : Protesten ved Søren Kierkegaards Be- gravelse	448
Kontorchef <i>Lorentz Bie</i> : Af en københavnsk Storbedragers Liv	349
Kontorchef <i>Richard Høeg Brask</i> : Den hollandsk-danske Maler Jacob Coning (ca. 1649—1721). Et Kunstnerliv, afgrænset ved Hjælp af Signaturer	329
Forfatter <i>Carl C. Christensen</i> : „Nummerrækken i Nyhavn“ og „Numrene overfor Holmens Kirke“ samt Husnummererin- gen i København	211
— Johan Herman Wessels Impromptu til Vintappersvenden samt Digterens Dødsbo	404
Overborgmester <i>Viggo Christensen</i> : Tale ved Københavns Kom- munes Hyldest til Kongen 1940. 26. September 1940	205
Redaktør <i>Ernst Christiansen</i> : Borgerrepræsentationens Presse- loge	429
Stadsarkivar <i>Flemming Dahl</i> : Københavns Kommunalforfat- ning af 1840. En Redegørelse for Anordning af 1. Januar 1840	1
— J. J. Hedegaard. 1865—1940	443
— Omkring Københavns Kommunalforfatning af 1840. Spredte Rids af Ophavsmænd til Anordning af 1. Januar 1840	571
— Aarsberetning 1939—41 for Selskab for Staden Københavns Historie og Topografi (Historisk-topografisk Selskab)	617
— Baalsang	644
Professor, Dr. phil. <i>Christian Elling</i> : Theatrene i lille Gæthus og i Tjærehuset	291
Borgmester <i>Julius Hansen</i> : Tale ved Københavns Kommunes Hyldest til Kongen 1937. 15. Maj 1937	207
Arkivar <i>Arthur G. Hassø</i> : Haandværkerforeningen og Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling. Et Bidrag til 1848's Historie	304

	Side
Redaktør <i>Knud Kinzi</i> : Rehslagermester Hans Jørgen Morthorst	383
Forfatter, Oversergent <i>Victor Krohn</i> : Københavns Vejviser og de militære Befalingsmænd	324
Konservator <i>Peter Linde</i> : Stenhuggernes Minde-Vase	610
Museumsassistent, stud. mag. <i>Steffen Linvald</i> : Planerne til det ældste Anlæg af Frederiksberg Have	375
Cand. mag. Georg Nørregaard: Bogholder i Fattigvæsenet Hen- ning August	414
— Østersøisk Kompagni 1825—29	504
Formand for Borgerrepræsentationen, Landsretssagfører <i>Kar- mark Rønsted</i> : Taler ved Københavns Kommunes Hyldest til Kongen 1940. 26. September 1940	201
Borgmester <i>Arne Sundbo</i> : Ernst Kaper. 1874—1940. Mindeord ved Historisk-topografisk Selskabs Møde 17. December 1940	441
Dr. phil. <i>Helge Søgaard</i> : Lidt om Københavns Brændevins- brænderlav i det 18. Aarhundrede	473
Overlæge, Dr. med. <i>Fr. Tobiesen</i> : Om Carolina Amalia Thielo. I	259
— Om Carolina Amalia Thielo. II	523

SMAASTYKKER

1. Bidrag til Belysning af Filosoffgangsfejden 1787. Af For- fatter, Oversergent <i>Victor Krohn</i>	646
2. En Menneskeskæbne fra Amagerports Accisebod. Af For- fatter, Oversergent <i>Victor Krohn</i>	649
3. Glarmesterlavet fra 1862 til 1882. Af Glarmester <i>Carl Møller</i>	652
Register	657
Rettelser	690

BILLEDFORTEGNELSE

	Side
Christiansborg ca. 1840	9
Frederik VI	13
Østifternes Provinsialstænders Mødesal i Roskilde	25
Palæet i Roskilde	33
Peter Georg Bang	39
Anders Sandøe Ørsted	47
Friederich Christian Schäffer	53
Tage Algreen-Ussing	61
Christian VIII som Tronfølger. 1813(?). Blyantstegning af F. C. Grøger	67
Faksimile af første Side af Anordning af 1. Januar 1840	72
Faksimile af sidste Side af Anordning af 1. Januar 1840	73
Kollegiebygningen („Den røde Bygning“)	74
Andreas Christian Kierulff	83
Det gamle Raadhus	96
Poul Christian von Stemmann	103
Frederik VI i Kroningsdragt. Maleri af Hans Hansen	115
Michael Lange	123
Stadens 32 Mænds og derefter Borgerrepræsentationens Møde- sal paa det gamle Raadhus	133
Johannes Hammerich. Maleri af Kai Lange	141
Jacob August Stenfeldt	151
Initial-Vignet af den trykte Anordning af 1. Januar 1840	160
Faksimile af den trykte Anordning af 1. Januar 1840	165
Christian VIII	173
Amalienborg. Christian VIII's, nu Christian X's, Palæ	183
Christian Nathan David	191
Københavns Raadhus, April 1940	200
Amalienborg. Christian X's, tidligere Christian VIII's, Palæ	201
Kong Christian X af Danmark og Island	203

	Side
Københavns Raadhus	204
Østergade flagsmykt	205
Frue Plads med Universitetet og Bispegaarden ved Regerings- jubilæet 1937	206
Københavns Kommunes Flagmast paa Raadhuspladsen	210
Møntgade med Mønten i Baggrunden. Fra 1860-erne	219
Baron Johann Albrecht v. Korff. Russisk Statsafsending i Kø- benhavn. Maleri af Pilo. Stik af Bradt	265
Nikolaj Kirke efter Branden 1795. Akvarel af C. A. Lorentzen	277
Pilo-Preislers Portræt af Carolina Amalia Thielo	279
Originalmaleri af Carolina Amalia Thielo	283
Gaunø-Billedet af Carolina Amalia Thielo	285
Cramer-Bernigeroths Portræt af Carolina Amalia Thielo	287
Komediehuset. Vestsiden. L. Thurah: Hafnia hodierna. Hafniæ 1748, Tab. LXXI	290
Plan over Kongens Nytorv. 1698	293
Tegning af „lille Gæthus“. 1698	294
Kongens Nytorv med de to Gæthuse	295
Jacob Conings Signatur paa Bagsiden af Miniatureportræt ...	332
Jacob Conings Signaturer 20. Juni 1638, 25. Marts 1639 og August 1641	333
Jacob Conings Signatur 9. Marts 1677	334
Jacob Conings Signatur 28. August 1686	336
Seks Underskrifter paa Dokument af 6. Oktober 1701, vedr. Oprettelsen af et Kunstakademi i Danmark	337
Jacob Conings Signatur 10. Januar 1708	338
Jacob Conings Signaturer 10. Juli 1711 og 18. Oktober 1719 ...	339
Rødkridttegning af Flodgud. J. H. König, 18. Juli 1705	343
Miniatureportræt, malet af Jacob Coning 1713	346
Johan Herman Conings Signatur April 1729	348
Kortskitse over Grunde mellem Gl. Kongevej og Frederiksberg Allé. 1811	359
Scheels Forslag til Frederiksberg Haves Anlæg, udført efter 4. August 1697	379
Borgmester, Dr. phil. Ernst Kaper	441
Stabssergent, Arkivmedhjælper Jens Jensen Hedegaard	443
Læge Henrik Sigvard Lund. Fotografi fra ca. 1880	465
Det Kierkegaardske Familiegravsted, Assistens Kirkegaard ...	465
Brændevinsbrænderskilt af Sandsten, forgyldt og malet. Fra Adelgade 78, nu i „Den gamle By“	473
Oldermand H. C. Olsens Pokal. I „Den gamle By“	489
Brændevinsprøvere af Elfenben og Sølv. „Den gamle By“	499

	Side
Formodet Miniature af Carolina Amalia Thielo	525
Meissnertabatière med Carolina Amalia Thielo's Billede	527
Kort over Egnen ved Frederiksdal fra O. F. Müller: Flora Fridrichsdalina (1767). Antagelig udført efter et Situations- kort tegnet 1765 af D. C. Fester	535
Tegning til et nyt Gartnerhus paa Frederiksdal efter General- bygmester E. D. Häussers Forslag 1741. Efter Originalteg- ning i Rigsarkivet	553
Forsiden af Bindet af Hovedstadens Eksemplar af Kommunal- anordningen af 1. Januar 1840. Sort Fløjel med Sølvud- smykning	573
Tage Algreen-Ussing	580
Andreas Christian Kierulff	583
Michael Lange	589
Friederich Christian Schäffer	595
J. A. Stenfeldt	601
Bagsiden af Bindet af Hovedstadens Eksemplar af Kommunal- anordningen af 1. Januar 1840	607
Stenhuggernes Minde-Vase	611
Indskrifter paa Stenhuggernes Minde-Vase	612
Indskrifter paa Stenhuggernes Minde-Vase	613
Indskrifter paa Stenhuggernes Minde-Vase	614
Indskrifter paa Stenhuggernes Minde-Vase	615
Kastelskirken	617
Bakkehuset 1925. Efter Akvarel af Viggo Dahl	619
Søllerød Kirkegaard	621
Indkørslen til Kastellet gennem Sjællandsporten	625
Veje til Skaanemarkedet. Gengivelse af Lysbillede ved Lektor Reumerts Foredrag... ..	627
Kongens Proklamation den 9. April 1940	629
Faksimile af Valgprotokollen for 2. Distrikt ved det første Borgerrepræsentantvalg den 9. April 1840	634—35
Roque's Prospekt af København set fra Christianshavn (Bar- tholomæus Roque: Dannemarks Forlystelser)	637
Søllerødgaard	643
Garmesterfagets Velkomst	653

KØBENHAVNS KOMMUNALFORFATNING
AF 1840

**Københavns Kommunalbestyrelse
tilegnet**

FLEMMING DAHL

KØBENHAVNS KOMMUNALFORFATNING AF 1840

EN REDEGØRELSE FOR ANORDNING
AF 1. JANUAR 1840

UDGIVET VED HUNDREDAARSJUBILÆET
PAA FORANLEDNING AF KØBENHAVNS BORGERREPRÆSENTATION
KØBENHAVN 1940

**HISTORISKE MEDDELELSER OM STADEN KØBENHAVN
OG DENS BORGERE**

3. RÆKKE. IV BIND. 1.—3. HÆFTE

23. APRIL 1940

FORORD

Den 1. Januar 1940 var der forløbet 100 Aar siden Udstedelsen af Københavns første »Grundlov« efter Stadens navnkundige Privilegier af 24. Marts 1659 og 24. Juni 1661. Ved »Anordning angaaende Communalbestyrelsen i Kjøbenhavn« af 1. Januar 1840 oprettedes først og fremmest en folkevalgt Borgerrepræsentation, medens Flertallet af den omorganiserede Magistrats Medlemmer, de 6 Raadmænd, fremtidig skulde vælges af Borgerraaet. Hundredeaarsdagene for dels det første Valg til dette, dels den nyvalgte Borgerrepræsentations Aabningsmøde indtræffer henholdsvis den 9. og 23. April i Aar.

I Anledning af det tredobbelte Kommunaljubilæum 1940 udgiver Staden København paa Foranledning af Borgerrepræsentationens Præsidium formentlig endnu i Løbet af indeværende Aar et Festskrift »Københavns Kommune 1840—1940«, hvis Bind I hovedsagelig vil indeholde en Skildring af »Københavns Bystyres Historie 1840—1940. Med en Indledning om Tidsrummet 1648—1840«. En udførligere, dokumenteret Redegørelse for sidstnævnte Æmne med Hovedvægten paa De 32 Mænds Historie, der foreligger trykfærdig, vil senere fremkomme i Tidsskriftet. Til disse Arbejder fra min Haand maa jeg henvise, for saa vidt angaar en Række Kendsgærninger, som kun flygtigt strejfs i efterfølgende Fremstilling.

At denne ser Lyset til Jubilæumsdagen den 23. April 1940, skyldes især Formanden for Københavns Borgerrepræsentanter, Landsretssagfører *Karimark Rønsted*. Thi

med fuld Forstaaelse og Interesse godkendte han i Efteraaret 1939 mit Forslag om — som en foreløbig Erstatning for det større Værk, der er blevet forsinket, væsentlig paa Grund af uovervindelige Vanskeligheder, som skyldes dels den nye Verdenskrig, dels Stadsarkivets nuværende Virkeforhold — indenfor disse Rammer at mindes Mærkedagen ved et særligt Arbejde om den skelsættende Kommunalanordning af 1. Januar 1840. Med min oprigtige Tak til Borgerrepræsentationens Formand forener jeg min ærbødige Lykønskning til Københavns Kommunalbestyrelse i Anledning af Hundredeaarsjubilæet.

Medarbejder ved Videnskabernes Selskabs Arkivkommission, cand. mag. *Poul Møller*, der har bistaaet mig ved Excerperingen af det omfattende Kildemateriale og gennemlæst det trykfærdige Manuskript, bringer jeg herved min bedste Tak, ligesom jeg takker Arkivassistent, cand. mag. *Else Margrete Kjerrunggaard-Jørgensen* for Hjælp ved Korrekturlæsningen.

Københavns Stadsarkiv, den 10. Februar 1940.

E f t e r s k r i f t.

De verdenshistoriske Begivenheder, som den 9. April er draget hen over Danmark og dets Hovedstad, har gjort alt andet smaat. Alligevel forelægges dette Arbejde til Mindedagen den 23. April. Det fremtræder alt i alt uforandret — kun Slutningen er ændret.

Københavns Raadhus, den 18. April 1940.

Flemming Dahl.

INDHOLD

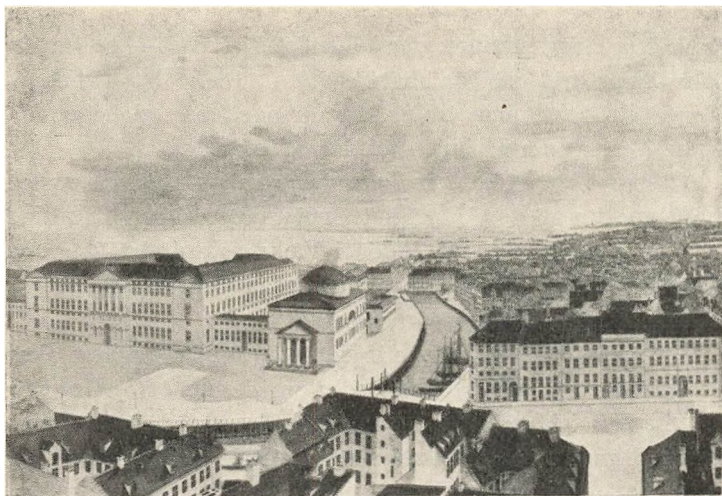
	Side
Forord	5
Indhold	7
Billedfortegnelse	8
1. Anordningens Forudsætninger og Forhistorie	9
2. Kronologisk Oversigt over Anordningens Tilblivelse	33
3. Gennemgang af Anordningens Historie i Enkeltheder	74
Inddeling	74
I. Kommunens Hovedbestyrelse og Udstrækning	75
II. Magistratens Organisation og Udvælgelse	78
III. Valgene til Borgerrepræsentationen	95
IV. Formelle Spørgsmaal. Forretningsordenen	127
V. Borgerrepræsentationens og Magistratens Myndigheds- omraader. — Budget, Regnskab, Revision m. m.	132
Tilbageblik	156
4. Anordning angaaende Communalbestyrelsen i Kjøbenhavn af 1. Januar 1840	160
5. Bystyrets og Dagspressens Modtagelse af Anordningen	183
Bilag: Sammenlignende skematisk Oversigt over Anordning af 1. Januar 1840's Genesis	196—97
Forkortelser	198

BILLEDFORTEGNELSE

	Side
Christiansborg ca. 1840	9
Frederik VI	13
Østlifternes Provinsialstænders Mødesal i Roskilde	25
Palæet i Roskilde	33
P. G. Bang	39
A. S. Ørsted	47
Fr. Chr. Schäffer	53
T. Algreen-Ussing	61
Christian VIII som Tronfølger	67
Anordning af 1. Januar 1840, første Side, Facsimile	72
Anordning af 1. Januar 1840, sidste Side, Facsimile	73
Kollegiebygningen	74
A. C. Kierulff	83
Det gamle Raadhus	96
P. C. Stemann	103
Frederik VI i Kroningsdragt	115
M. Lange	123
Stadens 32 Mænds og Borgerrepræsentationens Sal	133
J. Hammerich	141
J. A. Stenfeldt	151
Initial til trykt Anordning af 1. Januar 1840, Facsimile	160
Trykt Anordning af 1. Januar 1840, Forside, Facsimile	165
Christian VIII	173
Amalienborg, Christian VIII's Palæ	183
C. N. David	191
Raadhuset	200

Et Billede af Kancellideputeret H. G. Bentzen har desværre ikke kunnet skaffes til Veje.

For Bistand ved Fremdragelsen af Billedmaterialet beder jeg Dr. phil. Hans Jensen, Ekspeditionssekretær A. K. Thuesen, Museums-assistent Steffen Linvald, Bymuseet, og Direktionen for F. E. Bornings Bogtrykkeri modtage min bedste Tak.

Christiansborg ca. 1840.
(Københavns Bymuseum).

KØBENHAVNS KOMMUNALFORFATNING AF 1840.

EN REDEGØRELSE FOR ANORDNING
AF 1. JANUAR 1840.

1. ANORDNINGENS FORUDSÆTNINGER OG FORHISTORIE.

Ikke blot i Europas, ogsaa i Danmarks Historie indleder Julirevolutionen et nyt politisk Tidehverv. I Styrelsen af baade Stat og Kommune gennemføres vidtrækkende, til Dels dybtgaaende, Reformers. Baggrunden herfor er en økonomisk Opgangstid.

Samtidig med Frue Kirkes Spir 1807 var andet og mere

En Liste over Forkortelserne i Noterne findes omstaaende, S. 198
—99.

sunket i Grus. Krigen med England (1807—14) havde ikke alene hidført Statsbankerotten (1813) og Tabet af Norge (1814), men tillige foraarsaget en ødelæggende Krise i dansk Landbrug, Handel og Industri.

Nu ved Overgangen mellem 1820rne og 1830rne synes Følgerne heraf dog, stort set, forvundne. Kornudførselen er atter i Gang, Produktionen i Vækst, Kapitelstakster og Ejendomspriser stærkt stigende; ogsaa Omfang og Værdi af den dyriske Produktion er øget.

For en ikke ringe Del betinget af denne Fremgang, sker et Opsving i dansk Handel, selv om denne i høj Grad er afhængig af Hamborgs Overmagt. Samtidig tager Industrien Dampkraften i Brug; 1838 stiftes Industriforeningen. Derimod raader Dødvande indenfor Haandværket, der snæres af Lavstvængens Baand.

Med Oprettelsen af Nationalbanken (1818) var Grundstenen lagt til Pengevæsenets Genrejsning. 1838 naaer Sedlerne Pari, 1845 bliver de indløselige med Sølv.

De økonomisk bedrede Tider genspejles i Statistikkens Tabeller. Fra 1801 til 1834 vokser Kongerigets Folketal fra 929.000 til 1.231.000, Københavns Indbyggerantal fra 102.000 til 121.000. Procentvis betegner dette dog en Tilbagegang; thi medens Forholdet mellem Landdistrikter og Byer er det samme ved begge Folketællinger, nemlig henholdsvis 78,9 og 21,1 pCt., er Købstædernes Procenttal vokset fra 10,1 til 11,2, medens Hovedstadens er faldet fra 11,0 til 9,9 pCt.¹⁾

Dette beror ikke paa noget Tilfælde. Berøvet sin Storhandel, hæmmet af Sundtoldens alt for høje Satser, tynget af anden Told, Akcise, Konsumtion og Skatter, først og fremmest trykket af Hamborgs overlegne Kapitalkraft,

¹⁾ Statistisk Tabelværk, 5. Rk., Littr. A., Nr. 5, »Befolkningsforholdene i Danmark i det 19. Aarhundrede« (1905), S. 15. Hos Hans Jensen (I, S. 3) er disse Tal forvekslede, hvorfor Resultatet ikke stemmer.

som behersker baade Danmarks Indførsel og Udførsel, er det i disse Aar, som om København ikke kan vinde med. Det skorter tilsyneladende baade paa Mænd og Mandsmod, Maal og Midler. I Orla Lehmanns »Efterladte Skrifter« har Skildringen af dette »Kjøbenhavn i Frederik VI's Dage« fundet et ironisk-humoristisk, men bevidst fortegnet Udtryk.¹⁾

I disse Stagnations- eller Tilbagegangsaar søger Hovedstaden Trøst i den overdaadige Guldalder i Kunst og Litteratur. »Vi vare saa at sige alle æsthetiske«, udtaler den Kierkegaard'ske »Translateur« i Hertz' »Stemninger og Tilstande« (1839),²⁾ det digteriske Udtryk for Tidens Konservatisme — af »Fædrelandet« døbt »Forstemninger og Stilstande«.³⁾ Navnlig Scenens Kunst nyder den teaterglade Bys Gunst, allerede dengang dog med en viss Til sætning af Nutidens uvedkommende Optagethed af Udøvernes Privatliv.

Dog spores ogsaa Strømninger af større Dybde, af social og politisk Interesse. Baade Fattigvæsenets Formaal, dets Organisation og Økonomi er under Debat. »Politik beskjæftiger især de mere alvorlige Folk«, skriver Professor theol., senere Biskop Nikolai Fogtmann til Peder Hjort 1831.⁴⁾ Derimod er det ubestrideligt, at den politiske Interesse var ringe før 1830.

Dette er næppe unaturligt. Under Kampen for det daglige Brød maatte Privatmanden »kaste av i de nærmeste krav«, ligesom Regeringen under Krig og Krise saae sin

1) I (1872), S. 205—33; S. 233 tilstaar Lehmann selv, at Fremstillingen ikke er uden Tendens.

2) S. 219. — Paavisningen af, at »Translateuren« skal identificeres med Søren Kierkegaard, »Harriet« med P. V. Jacobsen, skyldes Frithiof Brandt; jfr. »Den unge Søren Kierkegaard« (1929), S. 1—70, spec. S. 47 ff.

3) »Fædrelandet« 25/10 1839, S. 29.

4) 8/1 1831, Udvalg af Breve til P. Hjort, I (1867), S. 290.

Hovedopgave i at raade Bod herpaa. En Reformlovgivning maatte udskydes til lysere Tider.

Med Urette har da den ældre Historieskrivning bebrejdet Frederik VI's Mænd, at Perioden 1814—30 reformpolitisk var en død Tid. Og fuldstændig fejlagtigt er det at stemple hans maadeholdent konservative Regering som »reaktionær«, som et »uværdigt og sløvende Landsfader- og Kancelliregimente«. ¹⁾ Yngre Forskere er naaet til et rigtigere og retfærdigere Syn paa den senere danske Enevælde. ²⁾

At denne havde gennemført ikke blot Lighed for Loven, men i det hele taget fuld statsborgerlig Lighed og et visst Maal af Frihed, først og fremmest paa det aandelige Omraade, har der vel altid hersket Enighed om. Med liden Bund i Virkeligheden har man derimod som Etikette paa Tidsalderen klæbet et »Vi alene vide«, ³⁾ en agitatorisk Omtydning af de bureaukratiske Ord, Kancellipræsident Stemmann i et vredt Øjeblik lagde Kongen i Munden, da han afgav sit Svar paa Trykkefrihedsadressen 26. Februar 1835. ⁴⁾ Betegnende for de faktiske Forhold er derimod Frederik VI's Ytring til Grev Rantzau-Breitenburg 14. December 1830: »Det er af Vigtighed at høre alle«, ⁵⁾ en gylden Regel baade for Enevoldskongen selv og for hans Kollegier.

¹⁾ Rubin II, S. 503, 475.

²⁾ P. Munch, Hans Jensen, P. Engelstoft, nærværende Forfatter bl. a. i Arbejder om C. G. Andræ og Artikler i Dansk biografisk Leksikon, 2. Udgave.

³⁾ Rubin II, S. 17, A. D. Jørgensen i D. R. H. VI a, S. 191—96.

⁴⁾ Ud fra aarelange Studier af Danske Kancellis Historie, særlig P. C. Stemmanns Politik og Personlighed, kan jeg alt i alt tiltræde Hans Jensens Opfattelse i Afhandlingen: »Vi alene vide —« i H. T. 10. Rk., IV, S. 261—77, for øvrigt i det store og hele ogsaa samme Forfatters Syn paa den senere danske Enevælde i nedennævnte Værk om Stændertiden.

⁵⁾ Cit. hos Hans Jensen I, S. 119; sml. sst., S. 10—11. Indrømmes af Rubin, II, S. 13.

Frederik VI.

I den kollegiale Organisation af Statsstyret, som ligeledes har været Genstand for Angreb, der, bundende i manglende Forstaaelse, skyder langt over Maalet,¹⁾ fandt Systemet sit mest karakteristiske Udtryk, paa eengang sin nødvendige Konsekvens og sin afgørende Begrænsning. Sin yderste Konsekvens, idet selv den rigest udrustede Hersker af Guds Naade, endsige en mere jævnt begavet Konge af den Oldenborgske Stamme, ikke vilde kunne røgte sit Regentkald uden Hjælp af en veluddannet og virkelysten Embedsstand. Et saadant Bureaukrati havde dansk Enevælde frembragt allerede inden Aar 1807,²⁾ ligesom den havde skabt en klar og ensartet Lovgivning. Sin endelige Begrænsning, idet ikke blot Kancelliers og Kollegiers Præsidenter, men desuden deres Deputerede, i visse Tilfælde maaske ogsaa de Kommitterede, fik Lod og Del i de Afgørelser, som skulde træffes.³⁾

Den absolutte Monark besad baade lovgivende og udøvende Magt,⁴⁾ men en Myndighed, der i den Grad maatte støtte sig til Ministrenes Initiativ og Medarbejde og underbygges af Kollegiernes Sagkundskab og Samvittighedsfuldhed, at man med utvivlsom Ret har ment at kunne drage en Slags Parallel mellem Datidens oplyste Enevælde og det konstitutionelle Styresæt.⁵⁾ Under Regeringen, det Geheime Statsraad, svarede da Kollegierne, gennem hvilke baade Lovgivning og Administration skete, paa en viss Maade til en sektionsdelt kongevalgt Rigsdag.

Og det tør formentlig betragtes nærmest som en Und-

1) Se f. Eks. Rubin II, S. 19 ff.

2) Sml. her Munch II, S. 67.

3) Idet Kollegiets Præsident nærmest er primus inter pares, kan de Deputerede opfattes som medbestemmende Departementschefer, de Kommitterede som Kontorchefer.

4) At han formelt ogsaa indehavde den tredje — Montesquieu'ske — Statsmyndighed, den dømmende, er i denne Sammenhæng uden Betydning.

5) »1830—48«, S. 8; Hans Jensen, I, S. 10, 16.

tagelse, der bør dokumenteres nøjere, naar man under Fremstillingen af en skelsættende Regeringshandling tillægger Suverænen selv en afgørende Rolle. Men en saadan Undtagelse danner ganske vist netop Christian VIII's personlige Indgriben i den københavnske Kommunalsag.

Som Hovedregel gælder imidlertid allerede i Enevældens Dage, at det er Regentens Raadgivere, der handler i Kongemagtens Navn og paa dens Vegne.¹⁾

Indenfor det ledende Kollegium, Danske Kancelli, Datidens Statsministerium, var baade praktisk Forretningsdygtighed og mangesidig teoretisk Viden i en sjælden Grad til Huse.

I Præsidenten, Geheime-Stats- og Justitsminister Poul Christian Stemanns kraftfulde og lidet sammensatte Personlighed (1764—1855) legemliggjordes Jærnvilje, Konsekvens, praktisk Sans, den konservative Godsejers primitive Kærlighed til Jorden og Fædrelandet. En overbevist Tilhænger af et fornuftigt afgrænset kommunalt Selvstyre,²⁾ baseret paa Besiddelsen af Grundejendom — som Amtmand i Sorø Ophavsmand til den normgivende Kommunalinstruks for Slagelse af 31. Oktober 1817³⁾ — men indtil sidst i 1840'erne en afgjort Modstander af en Forfatningsændring.

Overensstemmende hermed mente Stemann, der som Statsminister 1827—48 i højeste Grad besad baade Frederik VI's og Christian VIII's Tillid, at maatte fraraade førstnævnte Oprettelsen af Provinsialstænder 1831, idet han erklærede det for en »Illusion«, at der ikke ved »raadgivende« Stænder indtraadte nogen Formindskelse af

¹⁾ Sml. H. T., 10. Rk., IV, S. 276—77. Den ældre Opfattelse ses bl. a. hos Rubin (II, S. 506).

²⁾ Munch II, S. 93, 94, 143—45, 155 f. Formentlig er Stemann en af de »konservative politikarar«, Bergsgård sigter til i nedennævnte ejendommelige Citat (S. 23).

³⁾ Munch II, S. 93—94.

Kongens Magtfuldkommenhed. Man kunde nemlig ikke, hævdede Ministeren, som hverken savnede Verdenskundskab eller menneskelig Forstaaelse, kalde Mænd sammen for at høre deres Raad og saa undlade at tage Hensyn dertil.¹⁾

Som Medarbejder — stundom til Modstander — havde han Nordens største Jurist Anders Sandøe Ørsted (1778—1860). Efter at have været Assessor i Højesteret, var han 1813 blevet Deputeret i Danske Kancelli; siden 1825 beklædte han Posten som Generalprokurør. I Besiddelse af en enestaaende Kundskabsfylde og human Dannelse, overlegen som Teoretiker, men tillige en erfaren Praktiker, var Ørsted Dialektiker nok til at kunne se en Sag, ogsaa det nationale Spørgsmaal, fra alle Sider. Uden at være viljesvag var han en finere, fornemmere og mere hensynsfuld Natur end Kancellipræsidentens nok saa robuste og blodrige Personlighed. Ikke sjældent trak han derfor det korteste Straa overfor denne, naar den kongelige Resolution skilte Trættene.²⁾

Af Overbevisning var Ørsted moderat-frisindet, en halvliberal Reformven, men Enevældens første Tjener. For hans mæglende Aand maatte Tiltalen »Kongens og Folkets Mand« være et Hædersnavn. Kommunalpolitisk gjorde han sig i sin Haandbog i Lovkyndighed (1835) til Talsmand for vidtgaaende Reformere.³⁾

1) M. Rosenørn: »Biographiske Meddelelser om Geheime-Stats- og Justitsminister Poul Christian Stemmann«, Personalthist. Tidsskr., 3. Rk., VI (1897), S. 39.

2) Rubin (II, S. 344—49, 492—97) skildrer Ørsted som en tiltalende, men svag Karakter, ingen »stor Mand«, hvad hverken L. Koch, Frantz Dahl, Hans Jensen, Troels G. Jørgensen eller nærværende Forfatter kan gaa med til; P. Munch (»1830—48«, S. 30) bygger for en Del paa Rubin, men indtager nærmest en Mellemstilling.

3) »Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed«, VI, 1835, S. 551—60, 563—71, 589—98. Omtalt med Anerkendelse i »Fædrelandet« 31. Juli 1835, Sp. 82.

Som Indehaver af det mest betydningsfulde juridiske Embede i Landet, Generalprokurørens, paahvilede det ham at udarbejde Kancelliets Lovforslag og afgive Betænkninger over Lovudkast fra de øvrige Kollegier, hvis juridiske Konsulent han var.¹⁾ Siden 1826, da Frederik VI beordrede ham til gradvis at ophøre med sit videnskabelige Forfatterskab,²⁾ havde han helliget Administrationen næsten al sin Arbejdskraft.

Utvivlsomt supplerede Stemann og Ørsted hinanden paa ejendommelig Vis, og det maa hævdes, selv imod et Flertal af tidligere Forskere, at disse Mænd, alle Modsætninger og Sammenstød til Trods, dog paa adskillige Omraader kunde mødes i et frugtbringende administrativt og legislativt Samvirke. Et Eksempel herpaa afgiver Udarbejdelsen af Københavns Kommunalanordning.

Ogsaa den ofte fremdragne Modsætning mellem Kancelliets to »Fløje«, et Stemann'sk »Højre« — de Deputerede C. L. Lassen og H. G. Bentzen — og et Ørsted'sk »Venstre« — Michael Hansen og Michael Lange — er skildret med alt for grelle Farver. Ikke mindst i 1840'erne, da Stemanns og Ørstedes Anskuelser paa flere Punkter syntes at bøjes mod hinanden, maa »Partidelingen« indenfor Danske Kancelli betragtes som væsentlig afsvækket.³⁾ — —

Tit og ofte er Julirevolutionens Betydning for Europas Skæbne slaaet fast; paa Danmarks Historie kom den til

1) Ifølge Instruks ved Reskript af 4/1 1826, C. T. 1826, S. 39—40.

2) Reskript 21/9 1826. Hovedværket herom er Frantz Dahl: »Frederik VI og Anders Sandøe Ørsted i 1826« (1929). Se for øvrigt samme Forfatters »Hovedpunkter af den danske Retsvidenskabs Historie« (1937), S. 46—60; her (S. 50) gengives Ørstedes videnskabelige Program: »At bringe Retsvidenskaben og Livet hinanden nærmere bør uden Tvivl være en ægte og velgørende Retsvidenskabs Formaal«.

3) Sml. Flemming Dahl i D. B. L., X (1936), S. 449.

at virke middelbart. Det europæiske Røre dannede nemlig Baggrunden for den isolerede slesvig-holstenske Aktion — Udgivelsen af Uwe Jens Lornsens aggressive Pièce: »Ueber das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein« 5. November 1830 —, der gav Stødet til, at Frederik VI ved Dobbelt-Anordningerne af 28. Maj 1831 bebudede Oprettelsen af raadgivende Provinsialstænder efter prøjsisk Mønster for det danske Monarkis 4 »Provinser«: Østifterne, Nørrejylland, Slesvig og Holsten.

Den endelige, i Enkeltheder gaaende Gennemførelse af Stænderløftet, der i Sommeren 1832 blev drøftet i indbyrdes afsondrede Forsamlinger af »oplyste« og »erfarne« Mænd fra henholdsvis Kongeriget og Hertugdømmerne, fulgte ved Tvillingforordningerne af 15. Maj 1834, der i øvrigt stod yderst selvstændigt overfor det fremmede Forbillede.¹⁾

En nærmere Redegørelse for disse epokegørende statspolitiske Begivenheder ligger udenfor denne Fremstillings Plan. Kun et Par Hovedpunkter af Betydning for efterfølgende Skildring af Ændringerne i Kommunalstyrelsen skal omtales kort.

Mellem de to Anordninger af 28. Maj 1831 — en Dag, der i Stænderperioden festligholdtes som Grundlovsdag — fandtes i hvert Fald een iøjnefaldende Forskel. Thi medens den slesvig-holstenske Forordning tilsagde Provinsialstænderne besluttende Myndighed med Hensyn til Kommunalanliggenderne, dog under Forbehold af Kancelliets Tilsyn og Kongens endelige Samtykke, indrøm-

¹⁾ Hovedværket er Hans Jensen: »De danske Stænderforsamlingers Historie 1830—1848« I (1931), II (1934), som paa afgørende Punkter udførligt berigtiger Marcus Rubins dygtige, men lidet retfærdige Skildring i »Frederik VI's Tid« (1895). Selve Anordningerne er aftrykte bl. a. i Jens Himmelstrup og Jens Møller: »Danske Forfatningslove og Forfatningsudkast« (1932), S. 29—52.

mede den kongerigske Lov i sin § 6 kun Stænderne »Medvirkning med Hensyn til Communernes Anliggender«. ¹⁾

I denne Forbindelse maa det dog paapeges, at Anordning af 28. Maj 1831 samtidig gennemførte Bestemmelser, som, sammenholdte med førnævnte Lovbud, maatte være af skelsættende Betydning. Dels fastslog nemlig § 4, at enhver Lov, der omhandlede Ændringer i Borgernes personlige eller Ejendoms-Rettigheder, i Skatterne eller de offentlige Byrder, skulde forelægges Stænderne til Betænkning. Dels indrømmede Lovens § 5 Stænderforsamlingerne Ret til at indgive Andragender eller Besværinger til Regeringen.

Endvidere bør det erindres, at Besiddelse — eller Fæste — af Grundejendom baade i By og paa Land blev gjort til Betingelse for Valgret og Valgbarhed (Anordning 28. Maj 1831, § 2), hvorved saavel »Intelligensen« som

¹⁾ Af »Anordning af 28. Maj 1831 angaaende Provindsial-Stænders Indførelse i Danmark« citeres §§ 4, 5 og 6:

»§ 4. Forinden Vi udgive nogen Lov, der har Forandring i Vore Undersaatters personlige eller Eiendoms-Rettigheder eller i Skatterne og de offentlige Byrder til Gjenstand, ville Vi lade Udkastet til en saadan Lov forelægge for begge Stændernes Forsamlinger, eller, forsaavidt den kun angaaer een eller flere enkelte Provindser, da for de Provindsial-Stænder, hvorunder samme høre, for at Stænderne kunne tage Lovforslaget under Overveielse og derover afgive allerunderdanigst Betænkning.

§ 5. Naar Provindsial-Stænderne finde Anledning til at ønske nogen Forandring i Landets almindelige eller de samme vedkommende Provindsers særdeles Love eller Indretninger, eller de maatte finde dem beføiede til at føre nogen Besværing over Maaden, hvorpaa Lovene overholdes eller Indretningerne bestyres, kunne de derom gjøre Os Forestilling og Forslag, hvorefter Vi ville tage saadant Andragende under Overveielse og derpaa afgive Vor Beslutning.

§ 6. Da vi ansee det gavnligt, at der indrømmes Provindsial-Stænderne Medvirkning med Hensyn til Communernes Anliggender, saa ville Vi have taget det under Overveielse, hvorledes dette lader sig udføre, og derpaa tage nærmere Bestemmelse i saa Henseende«.

»Kapitalen« — men altsaa ikke Gaardfæsterne! — udelukkedes.

At denne Forfordeling af Ikke-Grundejerne vakte Røre, ikke mindst i københavnske Universitets- og Embedskredse, siger sig selv. Med Rette paapegede ogsaa Borgmester Fr. Chr. Schäffer¹⁾ blandt de »oplyste Mænd« i Juli 1832, at denne Bestemmelse, der for Resten efter hans Skøn var i Strid med Privilegierne af 24. Juni 1661, navnlig i Hovedstaden vilde virke bunduretfærdigt, idet »Lejetagerne«s Antal dér var 4 à 5 Gange saa stort som Grundejernenes, medens i Provinsbyerne den sidste Kategori var den afgjort fremherskende.²⁾

De personlige Egenskaber, der krævedes for Valgret, blev i øvrigt allerede da fastsat til de senere saa velkendte Krav: 1) uplettet Rygte — man maatte *ikke* ved Dom være »funden skyldig i nogen i den offentlige Mening vanærende Handling« —, 2) 25 Aars Alder³⁾ samt 3) Fuldmyndighed og Raadighed over eget Bo (Forordning 15. Maj 1834, § 2).

Umiddelbart efter, at de endelige Stænderforordninger var udkommet, blev Spørgsmaalet om Reformer i Kommunalforfatningen sat paa Dagsordenen. Ogsaa her fulgte Danmark en almeneuropæisk Strømning.

Saaledes gennemførtes i Frankrig ved Love af 1831, 1834 (for Paris' Vedkommende) og 1837 en Nyordning af Kommunestyret, hvorved dette blev bragt i Overensstemmelse med Grundprincipperne i Statsforfatningen af 1830.

1) Friederich Christian Schäffer (1773—1843), var 1818—43 Borgmester i København; fra 1819 havde han særlig Administrationen af Overformynderiet og Brolægningsvæsenet under sig. I et kommende Bind af D. B. L. vil han blive biograferet af Forfatteren. Sml. i øvrigt nedf. S. 41, 50—53, 82 og 142.

2) Hans Jensen, I, S. 223—24; Rubin II, S. 480, spec. N. 1.

3) Altsaa mere frisindet end Junigrundlovens § 35, der fastsætter Valgretsaldere til 30 Aar.

I England udkom en liberal Kommunallov for Byerne 1835, tre Aar efter den store Parlamentsreform.¹⁾

Hvad Tyskland angaar, fik Bayern, Württemberg, Baden og Sachsen fundamentale Kommunallove henholdsvis 1818, 1822, 1831 og 1832,²⁾ medens de prøjsiske Reformlove, som der siden skal vendes tilbage til, udkom 1808 og 1831.

Efter Belgiens Løsrivelse fra Holland 1830 gennemførtes det kommunale Selvstyre dér 1836, medens Sverige, efter Reformtilløb allerede i Aaret 1817, først 1843 oprettede tidssvarende Sogneraad (»sockennämnder«).³⁾

Af ikke ringe Vægt i den offentlige danske Debat blev endelig den stærkt frisindede norske Lov om Indførelsen af Kommunalraad, Formandskaber (»formannskaper«), af 14. Januar 1837, »ei naudsynleg utfylling av grunnlova [af 1814], den største og viktigaste utfyllinga som grunnlova nokon gong har fått og kunde få«.⁴⁾

Størst Indflydelse paa Udviklingen herhjemme fik dog den prøjsiske Lovgivning. Allerede i Friherre v. Steins Ministertid udkom under 19. November 1808 en meget liberal Kommunallov (»Städteordnung«), i hvilken Raadet fik den afgørende Magt. Og skønt det viste sig nødvendigt at underkaste denne Forordning en ret dybtgaaende Re-

¹⁾ Om Forholdene i Frankrig og England, jfr. Munch, II, S. 118—27 og 127—34.

²⁾ Som Eksempel paa organisk Samhørighed mellem politiske og kommunale Reformers kan nævnes, at Sachsen fik en ny Forfatning $\frac{4}{10}$ 1831, en ny »Städteordnung« $\frac{2}{2}$ 1832; jfr. Treitschke: »Deutsche Geschichte«, 7. Opl., IV (1919), S. 142—53.

³⁾ Om Forholdene i Sveriges Byer se Nils Herlitz: »Svensk stadsförvaltning på 1830-talet« (Stockholm 1924), S. 325 ff., samt Litteraturfortegnelsen sst., S. XXV ff.

⁴⁾ Arne Bergsgård: »Formannskapslovene. Opphav og utvikling«, S. 7 (i »Minneskrift til Formannskapslovenes 100-Årsjubileum«, Oslo 1937). For Norges Vedkommende henvises til dette Værk, som for øvrigt ikke er frit for en hyperdemokratisk Tendens (se S. 23, N. 1).

vision, der jævnstillede Magistrat og Byraad, maatte den præjsiske »Revidierte Städteordnung« af 17. Marts 1831 dog betragtes som et Mønster for en maadeholden liberal Kommunalforfatning.¹⁾

Saaledes ogsaa i Danmark. Baade Mand og Mand imellem, i Pressen, under Kancelliets Overvejelser og Stændernes Forhandlinger kom den præjsiske Lov til at spille en Hovedrolle.

Nogen Betydning for København fik ogsaa det Udkast til en slesvig-holstensk »Städteordnung«, som Regeringen i Aarene 1835 og 1838 forelagde for Hertugdømmernes Stænderforsamlinger. Det forenede den allerede bestaaende Frihed ved Valget af Magistratens Flertal med det danske Lighedssystem ved Valget af Borgernes Repræsentanter.²⁾

De Punkter, hvor disse »Städteordnungen« i særlig Grad kom til at paavirke Hovedstadens Kommunalforfatning, vil senere blive berørt.

Overalt i Midt- og Vesteuropa spores da i første Meneskealder af det 19. Hundrebaar en Strømning henimod kommunalt Selvstyre. I de fleste Lande naaer den til Gennembrud i 1830'erne. Dette gælder ikke blot konstitutionelt styrede Stater, men ogsaa enevældige Monarkier, som t. Eks. Prøjsen og Danmark.

Der var her et Felt, hvor Regering og Opposition kunde mødes i et resultatrigt Samvirke i Tidens Aand. I Kommunerne saae begge Parter det egentlige Grundlag for baade Lovgivning og Forvaltning.

For konservative Statsmænd i Tyskland og England var det stedlige »selfgovernment« en hjemmegroet Styrel-

¹⁾ Om Forholdene i Prøjsen se Munch, II, S. 115—17, og den dér citerede Litteratur. Selve Forordningerne findes i L. v. Rønne: »Die preussischen Städteordnungen vom 19. November 1808 und vom 17. März 1831 . . . « (Breslau 1840).

²⁾ Munch, II, S. 109.

sesform, som man betragtede med Ærbødighed¹⁾ og var rede til at søge udviklet. For en Del dog nok i Haab om, at Befolkningens Trang til at prøve sine Kræfter under friere Forhold skulde kunne finde Udløsning inden for de lokale Centrér, Købstæder og Sogne.

I de liberale Politikeres Øjne var den kommunale Frihed den Basis, hvorpaa det politiske Selvstyre skulde opbygges. Man tog derfor eet Skridt ad Gangen, uden at man dog lod sig stille tilfreds ved Regeringernes Indrømmelser. Sine almenpolitiske Krav solgte man ikke for en Ret Linser — man gemte dem til bedre Tider!

I denne Sammenhæng bør det dog bemærkes, at den politiske Frihed i flere Stater, især i Norge, gik forud for den kommunale. I Danmark fulgte Udviklingen den mere naturlige eller »organiske« Vej fra kommunalt til politisk Selvstyre.

Endvidere maa det betones, at det Lag, der fik Magten inden for Kommunerne, blev den højere Mellemstand, i Sognene de velstillede Gaardmænd, inden for Byerne Grundejere af en viss Betydning og solide Næringsdrivende. Som Julirevolutionen var Bourgeoisiets sejrige Opgør med Aristokratiet og indvarslede Frihandelens og Frikonkurrencens Tidsalder, »juste milieu«ets Glansperiode, saaledes blev de nye Kommunalforfatninger Udtryk for det brede Borgerskabs nyvundne Position inden for de stedlige Samfund. Denne Klasse havde baaret Stridens Byrde, den høstede, ikke med Urette, Frugten heraf. Videre var Frihedskravet endnu ikke blevet udstrakt.

Ogsaa den offentlige Diskussion herhjemme bærer Vidne derom. Det klinger igennem i det — 1834 stiftede — liberale Ugeblad »Fædrelandet«s Ledere, der fremfor indirekte Valg og ubegrænset Valgret foretrækker direkte

¹⁾ Meget subjektivt siger Bergsgård (anf. Skrift, S. 11): »det hadde røter i mellomalderen, var ein del av den historiske arven som også konservative politikarar [!] hadde vurdnaad for«; sml. ovf. S. 15.

Valg i Forbindelse med Census. Det burde undersøges, hedder det 1. December 1838, »om det da virkelig ogsaa er nødvendigt at udstrække Valgbeføielsen til alle Borgere, selv til de mest Uformuende og dem, som staae i Tyendeforhold; det burde undersøges, om det er mere overeensstemmende med Communallovens Hensigt, ubetydeligen at indskrænke Valgbeføielsens Kreds, eller betydelig at indskrænke dens Betydning«. ¹⁾

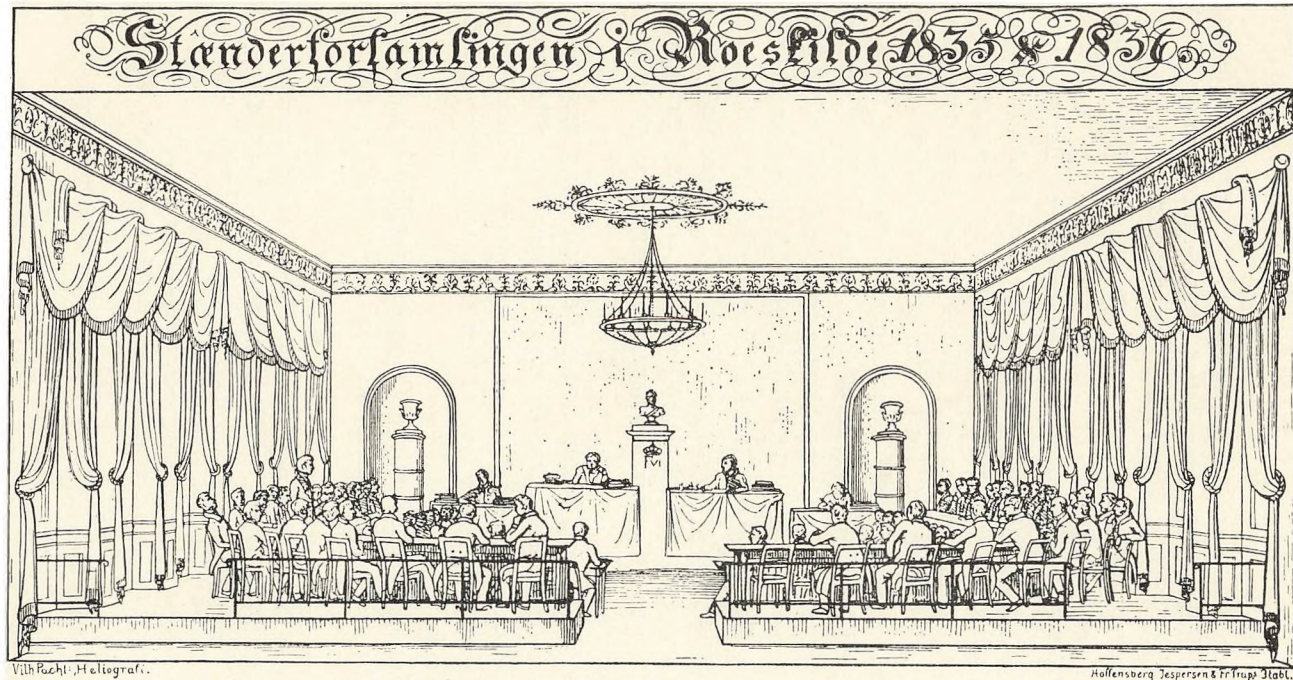
Beslægtede Toner lyder i Østifternes Stænderforsamling under Behandlingen af Købstadkommunalloven; det hævdes her, at Besiddelse af fast Ejendom som Valgretsbetiingelse ikke i sig selv er nok. Den maa nødvendigvis være af en viss Værdi; thi »der ere Eiendomme af saa ringe Værdi, at . . . Eierne . . . ikke sjelden ere i en saadan borgerlig Stilling, saasom Dagleiere o. s. v., at de ikke kunne sættes høiere end Proletarier og andre i en særdeles afhængig Tilstand levende Personer«. ²⁾

Og som et Ekko heraf hedder det i de 32 Mænds nedenævnte Betænkning af 14. Marts 1838 over Regeringsudkastet til den københavnske Anordning: De foreslaaede Grundejendoms-Censusgrænser »forekommer os noget lavt bestemt . . . , og det er at befrygte, at Eiere af saadanne mindre Eiendomme, for hvilke man i Almindelighed efter vor Erfaring ikke kan vente den Intelligents, uden hvilken deres Medvirkning i Kommunen neppe kan antages gavnende, ikke destomindre kunde ved deres Stemme indvirke skadeligt paa Udfaldet af Valget«. ³⁾

¹⁾ »Fædrelandet« ¹/₁₂ 1838, Sp. 360. Retfærdigvis bør det dog tilføjes, at Redaktionen tog Afstand fra de af de 32 Mænd foreslaaede Censusforhøjelser; jfr. »Fædrelandet« ⁵/₆ 1838, Sp. 756 ff., sml. nedf. S. 105, spec. N. 2.

²⁾ Roskilde Stænders — af J. A. Stenfeldt affattede — Betænkning over Købstadkommunalloven ad § 4, St. T. 1835—36, Sp. 1127.

³⁾ Betænkning ¹⁴/₃ 1838, Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot. Nr. 157/1838 (St. A.) el. »Bilag« (R. A.).

Østifternes Provinsialstænders Mødesal i Roskilde.

Unægtelig var Spørgsmaalet om Reformer i Kommunalforfatningen sat under Debat. Stænderanordningen af 28. Maj 1831 havde aabnet for Diskussionens Sluser, og baade i Pressen og i Litteraturen fremkom adskillige Bidrag af Vægt og Værd.

Saaledes udsendte to kyndige Praktikere, Borgmestrene L. C. Neckelmann i Randers og J. A. Stenfeldt i Helsingør, udførlige og dygtige Redegørelser for udenlandsk og dansk Kommunalvæsen.¹⁾ Ikke mindst Stenfeldts Skrifter, af hvilke det første var tilegnet Danske Kancelli, fandt anerkendende Læsere paa Slotsholmen, og A. S. Ørsted kunde under sin Udarbejdelse af Købstadanordningen i mangt og meget bygge paa positive Forslag, Stenfeldt havde fremsat 1834 i sin Bog »Municipalvæsenet i Almindelighed og det Danske i Særdeleshed«. ²⁾ Allerede her sættes Byraadenes Valgperiode til 6 Aar, medens Valgretten betinges af Grundejendom eller en viss Næringsskat.

Af væsentlig mindre Betydning var Pressens Indlæg i Drøftelsen.

Efter Sagens Natur kunde Reformforslag næppe ventes i de konservative Organer »Dagen« og »Berlingske Tidende«, medens Datidens Smudspresse, »Rakettlitteraturen«, sigtede saa lavt, at den blev uden enhver Indflydelse.³⁾

Indenfor akademiske Oppositionskredse læstes oprindeligt især »Maanedsskrift for Literatur«, senere J. F.

¹⁾ L. C. Neckelmann (1784—1865): »Om Kommunevæsenet i Danmark« (1836); J. A. Stenfeldt: »De danske Kjøbstæder og deres Bestyrelsesmaade efter vor Lovgivning« I-II (1827—31) samt nedenævnte Værk. Referat hos Munch, II, S. 139—41. Om Stenfeldt se i øvrigt ovf. S. 24, N. 2, og nedf. S. 59—60 og 151—53.

²⁾ Sml. Ørsteds »Haandbog over . . . Lovkyndighed« VI (1835), S. 558 f.

³⁾ Om Datidens Presseforhold, navnlig »Rakettlitteraturen«, se Rubin II, S. 516 ff.

Schouws »Dansk Ugeskrift«, fra September 1834 først og fremmest C. N. Davids ugentlige »Tidsskrift« »Fædrelandet«, i hvis stærkt paaskønnede »Ledere« den fornødne Saglighed tilsattes en krydrende Ironi.

Dels »Fædrelandet«, dels — i anden Række — A. P. Liunge's vidt udbredte Dagblad »Kjøbenhavnsposten«, Oppositionens egentlige Hovedorgan,¹⁾ bragte i disse Aar blandt talrige Artikler om Æmnet ikke lidet af almen Interesse.

I »Fædrelandet«s spaltelange Betragtninger forekommer saaledes allerede en Del af de Hovedtanker, der findes i P. G. Bangs følgerige Andragende af 9. Oktober 1835,²⁾ og som formentlig har været politisk Fælles-eje indenfor de københavnske Stænderdeputeredes og deres journalistiske Aandsfrænders Kreds.

Under Sagens Gang er Professor David den kritiske Tilskuers, der snart dadler Kancelli og Kommissarius, snart holder de 32 Mænd til Ilden, ja haaner dem, fordi de med Hensyn til Valgretsbestemmelserne er mindre liberale end Regeringen.³⁾

1) Det er især »dette dengang saa lidet agtede Blad«, Hertz svinger Svøben over i »Stemninger og Tilstande« 1839 (S. 219—20).

2) Jfr. nedf. S. 34—40.

3) »Fædrelandet« $\frac{5}{5}$ 1838, Sp. 756 ff. — Der kan i øvrigt her navnlig henvises til Artikler som »Om Borgerrepræsentation med nærmest Hensyn til Hovedstaden«, »Betragtninger over Communalvæsenet«, »Om Communalloven«, »Om Udkastet til en Communal-Anordning for Kjøbenhavn«, »Om Udkastet til en Communallov for Hovedstaden«, »Om Stænderforsamlingens Forhandlinger i den københavnske Communalsag« og »Om den nye Communallov«. Henholdsvis »Fædrelandet« $\frac{22}{3}$ 1835, Sp. 465—80, $\frac{21}{8}$ — $\frac{28}{8}$ 1835, Sp. 121—52, $\frac{25}{11}$ 1837, Sp. 369—76, $\frac{5}{5}$ — $\frac{12}{5}$ 1838, Sp. 745—73, $\frac{1}{12}$ 1838, Sp. 349—63, $\frac{23}{2}$ — $\frac{2}{3}$ 1839, Sp. 553—84, og $\frac{2}{1}$ 1840, Sp. 10—14. — Af Interesse er ogsaa »Den norske Communalanordning af 14de Januar 1837«, $\frac{17}{6}$ 1837, Sp. 901—13, og »Resolutionen af 24de Februar 1838«, $\frac{24}{3}$ 1838, Sp. 649—56. — Om C. N. David (1793—1874) se N. Neergaard og H. Westergaard i D. B. L. V (1934), S. 611—18.

I »Kjøbenhavnsposten«s Spalter findes læseværdige Bidrag som »Om Valg af Kjøbenhavns eligerede Borgere« og »Den fremtidige Communalbestyrelse i Kjøbenhavn«. ¹⁾ I disse velunderrettede Artikler, som overvejende er byggede paa Indiskretioner, gøres der Rede for de 32 Mænds Ønsker i Kommunalsagen, *dels* for tre Sæt Planer til en Nyorganisation af Valgene til Borgerraadet 1835, stillet i Bero af dette selv s. A., *dels* for de 32 Mænds Stilling til Regeringsforslaget i Marts 1838. ²⁾

Det var imidlertid ikke alene Stadens Repræsentanter, som, om de end selv henlagde deres unægtelig noget ejendommelige Kompromisforslag, ³⁾ dog klart indsaae, at en Forandring i den bestaaende Valgordning var paakrævet. Ogsaa den velvise Magistrat var naaet til samme Overbevisning, men gik i øvrigt adskilligt videre end Borgerraadet. Inspireret af den nysudnævnte Overpræsident, den initiativrige og forretningsdygtige A. C. Kierulff, der nu paa det kommunalpolitiske Felt syntes at ville forfølge den Sejr, han som Frederik VI's Raadgiver i Stændersagen allerede havde vundet i den »store« Politik, henvendte man sig paa egen Haand til Regeringen. ⁴⁾

Under 17. Juni 1835 afgik en af Kierulff konciperet Skrivelse til Danske Kancelli, i hvilken Magistraten især fremhævede Nødvendigheden af en ny Ordning af Valgene til de 32 Mænd og Ønskeligheden af en Offentliggørelse af Hovedstadens Regnskaber. Til at overveje disse m. fl. Forhold burde der formentlig nedsættes en Kommission.

¹⁾ »Kjøbenhavnsposten« ^{25/6—26/6} 1835, Nr. 149—50, og ^{21/4} 1838, Nr. 109—10.

²⁾ Se for øvrigt nedf. S. 48—49.

³⁾ En nærmere Redegørelse for Indholdet af dette, som Pladsen ikke tillader her, haaber Forfatteren senere at kunne give i en anden Sammenhæng.

⁴⁾ Om Kierulff se nedf. S. 80—85.

Kancelliets Svar herpaa af 16. Juli s. A. imødekom fuldt ud Magistraten, hvis eventuelle Forslag man vilde tage under nærmere Overvejelse. Magistraten oversendte derefter Akterne til de 32 Mænd, af hvilke et Flertal ønskede at udpege Delegerede til et kommunalt Fællesudvalg til Drøftelse af Spørgsmaalet, medens et Mindretal under Ledelse af Forsamlingens Formand, Johannes Hammerich,¹⁾ ønskede Sagen henlagt af Hensyn til de forestaaende Forhandlinger i Roskilde Stænder.

Magistraten bestemte sig da til at stille hele Spørgsmaalet i Bero indtil videre, hvad man i Skrivelser af 11. og 23. September s. A. kommunicerede Kancelliet. I førstnævnte Skrivelse tillod man sig i øvrigt at henstille til Kollegiet, at dette vilde overdrage Generalprokurøren, A. S. Ørsted, som man vidste var optaget af Udarbejdelsen af Kommunallove for Købstæderne og Landdistrikterne, til lige at gaa i Gang med et Udkast til en Kommunalanordning for Hovedstaden. Af denne indirekte Anmodning tog Ørsted senere for en Del Anledning til at udarbejde en første Betænkning over Spørgsmaalet.²⁾

Da baade Danske Kancelli og de 32 Mænd akkviescederede ved Udskydelsen af Sagen, lod Magistraten 2. November 1835 denne lægge ad acta. Som Forløber for de følgende Forhandlinger vil den dog altid være af ikke ringe Interesse.³⁾

Den uskrømte Velvilje, hvormed man i Den røde Bygning havde hilst Københavns Magistrats Andragende,

¹⁾ Agent, Grosserer J. Hammerich (1777—1852), Medlem af de 32 Mænd 1817—40, Formand 1830, Medlem af Roskilde Stænder 1835/36 og 1840. Om H., som mærkværdigvis ikke er optaget i D. B. L., se Fr. Hammerich: »Et Levnetsløb« (1882), passim.

²⁾ Se nedf. S. 43.

³⁾ Om disse, visstnok hidtil ukendte, Forhandlinger, som Forfatteren agter senere at vende tilbage til, se navnlig Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot. Nr. 2047/1835. (St. A.).

stod muligvis i Forbindelse med, at man allerede selv til op over Ørene var begravet i Arbejde med Kommunalproblemerne og gærne tog mod en Haandsrækning fra særlig sagkyndigt Hold. Dansk Enevældes Kollegialherter har, i hvert Fald i denne Periode, sjældent været utilgængelige for saglige Henvendelser i sømmelig Form.

Allerede 31. Maj 1834, umiddelbart efter, at det aarelange Arbejde med Udbygningen af de endelige Stænderanordninger var afsluttet, overdrog Kong Frederik VI den siddende Firemands Stænderkomité — Statsministrene Otto Moltke og P. C. Stemann, Generalprokurør A. S. Ørsted og Overprokurør J. P. Høpp — tillige at udarbejde samtlige Kommunalanordninger for Kongeriget og Hertugdømmerne, baade for Købstæder og Landdistrikter.¹⁾

Af denne Kendsgærning fremlyser ikke blot den overordentlige Betydning, man fra Kongens og Regeringens Side tillagde Nyordningen af det stedlige Selvstyre som Fundament for Folkets Medvirkning i Stænderstaten, men ogsaa de ledende Kredses Ønske om Gennemførelsen af en retfærdig og ensartet Lovgivning for alle Monarkiets Provinser.²⁾

Det nedsatte Udvalg, hvoraf Moltke gled ud paa Grund af Sygdom, naaede imidlertid kun at udarbejde Forslag til Kommunalanordninger for Købstæderne. Forfatteren af det kongerigske Udkast var A. S. Ørsted, der i Kraft af sin overlegne Viden og mægtige Arbejdsæвне stod sagligt stærkere end sine Kolleger, men for øvrigt paa en Række Punkter som Mindretal maatte give tabt overfor Stemanns og Høpps haardere Naturer.

Fra Enkeltheder maa der her ses bort. Det maa være tilstrækkeligt at fastslaa, at Komiteen i de bestaaende Forhold saae »et godt Grundlag for en hensigts-

¹⁾ Munch II, S. 141 ff.

²⁾ Sml. foruden Munchs Fremstilling tillige Hans Jensen I, S. 335 —37.

mæssig Kommunalforfatning«, som man — dog under Hensyntagen til det præjsiske Mønster — kunde bygge videre paa.¹⁾

Som Helhed indtog Ørsted et Standpunkt, der i mangt og meget faldt sammen med de frisindede Anskuelser, som næredes af Stædernes liberale Mellemstand; men i Praksis var hans Forslag Gang paa Gang mindre demokratiske end Kollegernes, der repræsenterede den danske Enevældes udprægede Lighedssynsmaader.²⁾

I Stænderforsamlingerne i Roskilde 1835 og Viborg 1836 blev der fremsat en lang Række betydningsfulde Ændringsforslag til Regeringsudkastet, og dette blev i ikke ringe Grad omkalfatret, inden det, efter en grundig Behandling i Danske Kancelli, hvor Ørsted paa mange Punkter bar Sejren hjem, under 24. Oktober 1837 udkom som Lov.³⁾

Ved »Anordning angaaende Kjøbstædernes oeconomiske Bestyrelse, København dog derfra undtagen«, blev det kommunale Selvstyre udvidet ikke uvæsentligt. Bl. a. skulde der ved kongelig Beslutning kunne oprettes 1 à 2 »borgerlige« (d. v. s. ikke-juridiske) Raadmandspladser i »de mere betydende Kjøbstæder«. Indehaverne af disse Poster, der var ulønnede, skulde vælges af Byraadet blandt de Borgere, som var valgbare til dette.⁴⁾

Til de folkevalgte Borgerrepræsentationer blev Valgretten betinget af Borgerskab og Borgered samt personligt Hjemsted i Byen. Adgang til at løse Borgerskab blev aabnet ikke blot Næringsbrugere, men ogsaa Grundejere, hvis Ejendom oversteg en bestemt Værdi. Omvendt blev Valgbarhed — ud over Grundbesiddere — kun indrøm-

¹⁾ Munch II, S. 142; om Udkastet for Slesvig og Holsten se sst., S. 108—10.

²⁾ Sst., S. 144.

³⁾ C. T. 1837, S. 881—918.

⁴⁾ Anordning 24/10 1837, § 1, C. T. 1837, S. 884.

met Næringsdrivende, der var ansatte til Næringsafgift af en viss Størrelse, og $\frac{2}{3}$ af Repræsentanterne skulde — i Overensstemmelse med Forholdene i Prøjsen — bestaa af Grundejere.¹⁾

En Række nærmere Bestemmelser, f. Eks. af Borgerrepræsentanternes Antal i de enkelte Byer og af de stedlige Censussatser, blev henlagt til specielle »Regulativer«.²⁾

Endvidere fik Byraadene Valgret til forskellige særlige Kommissioner. Deres Medvirkning udkrævedes i alle Købstadens finansielle og økonomiske Forhold, hvorimod hverken Borgerrepræsentanterne eller Magistraten i Konflikttilfælde havde Magt til at føre deres Vilje igennem; Amtmanden blev her den afgørende Faktor.³⁾ I Spørgsmaalet om den endelige Myndighed over Stædernes Budget og Regnskab fik Danske Kancelli det sidste Ord; til dette Kollegium blev i det Hele Overbestyrelsen for Købstadkommunerne henlagt.⁴⁾

Paa Forordningen af 24. Oktober 1837 havde Stænderne øvet en væsentlig Indflydelse, der i høj Grad havde været Ørsted til Hjælp i hans endelige Udarbejdelse af Loven.

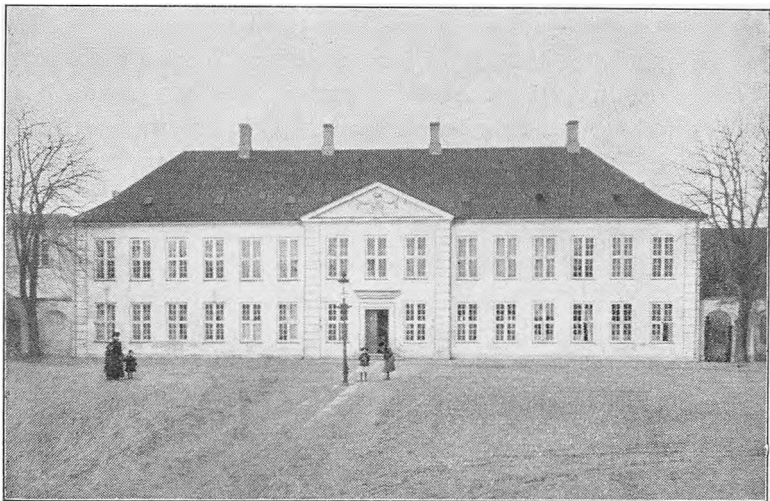
Ogsaa paa den københavnske Kommunalanordning kom Stænderforsamlingen i Roskilde, som der her alene kunde være Tale om, til at sætte sit Præg. Allerede under Samlingen 1835—36, da man færdigbehandlede Købstadloven, skulde Østifternes Stænder for første Gang tage Stilling til Hovedstadens egne Ønsker i Kommunalsagen.

1) §§ 4 og 7, sst., S. 886 og 890.

2) §§ 2 og 27, sst., S. 885 f. og 917 f.

3) § 17, sst., S. 898 ff.

4) §§ 20—26, sst., S. 905 ff.

Palæet i Roskilde.

2. KRONOLOGISK OVERSIGT OVER ANORDNINGENS TILBLIVELSE.

Under Domkirkeklokkernes Klang aabnedes Torsdag 1. Oktober 1835 i Roskilde Provinsialstændernes Forsamling for Sjællands, Fyens og Lolland-Falsters Stifter samt Island og Færøerne. 68 af Forsamlingens 70 Medlemmer havde paa denne skønne blaa Efteraarsdag indfundet sig i Palæet i den festsmykkede gamle Bispestad til det første Stændermøde i Danmark siden Enevældens Indførelse 175 Aar tidligere, i Oktober 1660.¹⁾

¹⁾ St. T. 1835—36, Sp. 1. — Udførlige og malende Skildringer af Stændernes Aabning gives af Algreen-Ussing i et Brev til Hustruen ¹/₁₀—²/₁₀ 1835, Fru A.-U.s Privatarkiv, R. A., og J. P. Mynster i »Meddelelser om mit Levnet« (1854), S. 248 ff. Se for øvrigt »Den første Stænderforsamling i Roskilde, skildret i Breve fra Joh. Chr. Drewsen til Jonas Collin«. Meddelte af Eiler Nystrøm i »Danske Magazin« 6. Rk., II (1916), S. 232—87.

Efter at den kongelige Kommissarius, Generalprokurør og Kancellideputeret Anders Sandøe Ørsted, i en kraftfuld og bevæget Tale havde henvendt sig til sine »højærværdige Medborgere, Kongens og Fædrelandets tro Mænd«¹⁾ — af Stænderne besvaret med en Tak- og Hyldestadresse til Frederik VI²⁾ — fremlagde han Ugedagen efter til Forsamlingens Overvejelse et Udkast til en Anordning angaaende Købstædernes økonomiske Bestyrelse, herfra dog undtaget København. Samtidig bebudede han, at Kongen i en senere Samling vilde lade forelægge Udkast til lignende Kommunalanordninger for Hovedstaden og Landdistrikterne til Stændernes Betænkning.³⁾

Hermed havde Kommissarius til en viss Grad taget Brødet ud af Munden paa de københavnske Deputerede, 12 i Tallet, som siden deres Valg 17.—24. November det foregaaende Aar flere Gange med hinanden havde drøftet Spørgsmaalet om en ny Kommunalforfatning for Hovedstaden.

Gennem »Fædrelandet«s Spalter var deres Tanker og Ønsker naaet ud til videre Kredse, som delvis var vundet for »Bevægelsespartiet«s Krav om liberale Reformers i Bystyret.⁴⁾

Støttet til Stænderanordningens §§ 5 og 6, af hvilke

1) St. T. 1835—36, Sp. 1—13.

2) Sst., Sp. 17—24.

3) Sp. 33—34.

4) Noget vel summarisk fastslaar P. Munch: »Gennemgaar man Rækken af Skønlitteraturens og Teologiens berømte Mænd, saa træffer man dem i denne Tid lige saa sikkert i de konservative Rækker, som man finder Videnskabsmændene i de liberale« (»1830—48«, S. 51). At f. Eks. baade Heiberg og Hertz, Sibbern og Søren Kierkegaard, Mynster og Grundtvig (dengang!) var konservative, er sikkert, medens derimod H. N. Clausen var liberal. Udtalelsen bliver væsentlig rigtigere, hvis Ordet »Videnskabsmændene« ombyttes med »Naturforskerne«, men er dog ikke fuldt korrekt.

denne tilstod Provinsialstænderne Medvirkning med Hensyn til Kommunernes Anliggender, medens hin indrømmede Forsamlingen Ret til at indkomme med »Forestilling og Forslag«, ¹⁾ havde Københavns Repræsentanter allerede besluttet at forelægge Roskilde Stænder et Andragende til Kongen om, at et Udkast til en saadan Kommunalanordning maatte blive udarbejdet og overgivet Stænderne til Prøvelse.

Da »Hans Majestæts Naade« imidlertid havde gjort første Del af det paatænkte Andragende overflødig, maatte man nu indskrænke sig til at fremsætte de Forslag, som man haabede Forsamlingen vilde anbefale til Regeringens Overvejelse. ²⁾ Som Pennefører og Talsmand for Hovedstadens Deputerede optraadte Professor, Dr. juris Peter Georg Bang (1797—1861), en Embedsmand af sjælden Energi og Dygtighed, moderat-liberal af Overbevisning, navnlig interesseret for finansielle og kommunale Reforme. ³⁾

15. Oktober 1835 fik Bang Ordet for at redegøre for sit, den 9. s. M. daterede, Andragende. ⁴⁾ Unægtelig bærer dette Vidne om en dyb — men sikkert ogsaa klogt beregnet — Pessimisme. I de indledende »Motiver« fremhæver Forfatteren, hvorledes København, hvis tapre Forsvar 1658—60 betingede Rigets nuværende Eksistens, havde vundet en Række Privilegier, som den historiske

¹⁾ Aftrykt ovf. S. 19.

²⁾ St. T. 1835—36, Sp. 1237—38.

³⁾ Om P. G. Bang — Skaberen af Slagordet: »Noget maa der gøres!« — som bl. a. beklædte forskellige Ministerposter 1851—53 og 1854—56 var Konseilspræsident (i »Decemberministeriet«), se Hans Jensen og Frantz Dahl i D. B. L. II (1933), S. 111—19. I øvrigt kan for de københavnske Stænderdeputeredes Vedkommende henvises til Villads Christensen: »Københavns Repræsentation paa Stænderforsamlingen i Roskilde«, H. M. 1. Rk., VII (1919—20), S. 241—308, spec. 264—69.

⁴⁾ St. T. 1835—36, Sp. 49—50, 1233—39 og 1239—50.

Udvikling efterhaanden havde kendt døde og magtesløse. Men ikke nok hermed, havde forskellige faktiske Forhold — højere Konsumtion og Kommunalafgifter, Konkurrence med andre Byer, Sundtold og Smugleri — bevirket, at Hovedstadens hele Økonomi, i Modsætning til Landets øvrige Stæders, var i stadig og stærk Tilbagegang.¹⁾

Paa en Genoplivelse af de gamle Særrettigheder er der imidlertid ingen, der tænker; blot at opnaa Ligeret vilde volde Vanskelighed. Men, understreger Andragendet, een vidtrækkende Reform vilde i hvert Fald ikke kunne træde nogen anden Bys Interesse for nær: Indførelsen af en fri og selvstændig Kommunalforfatning for København.

Allerede Frederik III's Privilegier havde tilsagt Staden en saadan Forfatning, et kostbart Retsgode og dog ikke nogen Forret fremfor andre Kommuner.²⁾

Mere end de øvrige Byer, hvor en enkelt statsudnævnt Magistratsperson ævner at overse alle vigtigere Forhold, har Hovedstaden med sine 120.000 Indbyggere en Forfatning behov. Dens Embedsmænd formaar ikke at overskue alle Anliggender, medens paa den anden Side Administrationsbyrderne tynger Erhvervene til Jorden.³⁾ Ikke mindst Fattigvæsenet, som man har paadraget en overordentlig Gæld, og Almueskolevæsenet afgiver Eksempler paa, hvad Mangelen af en fri Kommunalforvaltning har kunnet føre til.

Hermed vil Andrageren ikke have rettet nogen Kritik mod de Personligheder, som for Tiden staar i Spidsen for Hovedstaden; men disse vil ikke kunne løse deres Opgave uden i Samvirke med en fri og selvstændig Kommunalforfatning, »en Kraft, der, hensigtsmæssigen ordnet,

¹⁾ Sst., Sp. 1233—34.

²⁾ Sp. 1233, 1234—35.

³⁾ Sp. 1235—36.

aldrig kan misbruges, just fordi Communalbestyrelsen kan saaledes indrettes, at Regjeringen kan afværge Misbrugen, uden at lamme den frie Virksomhed i Communen«. ¹⁾)

I Henhold til Forordning af 28. Maj 1831, § 5, tillader Bang sig da at foreslaa, at hans Andragende, som alt i alt kun omfatter den almindelige Kommunalbestyrelse, med Stænderforsamlingens Anbefaling maa blive overgivet Regjeringen til Overvejelse under Udarbejdelsen af den forventede nye Kommunallov. ²⁾) At hans Forslag lader sig udføre i Praxis, fremlyser klart af den reviderede præjssiske Städteordnung af 17. Marts 1831. ³⁾)

Det egentlige Andragende, for hvilket der nedenfor skal gøres nøjere Rede, faldt i 6 Afsnit. Dets Kærne var Kravene om indirekte Valg til Borgerrepræsentationen, Magistratens Omorganisation ved Optagelsen af valgte Medlemmer og Stadsstyrets Magt over, henholdsvis Kontrol med Byens Økonomi.

Hvis disse Forslag ikke vandt Kongens Bifald, haabede Bang, at det kommende Regeringsudkast da vilde »oplyse om Grunden dertil«. I øvrigt frabad han sig personlig Valg til Komiteen. ⁴⁾)

Efter at dernæst Stænderforsamlingen ved Afstemning havde vedtaget at nedsætte et Udvalg til nærmere Behandling af det Bang'ske Andragende, udpegede man hertil — med henholdsvis 35, 24 og 23 Stemmer — Vinhandler H. P. Hansen, Overretsprokurator C. W. Haagen og Vice-

¹⁾ Sp. 1237.

²⁾ Sp. 1238.

³⁾ Sp. 1238—39.

⁴⁾ Begge disse Passus, den følgende Dobbeltafstemning og hele den senere bevægede Debat om Sagens midlertidige Udsættelse findes overhovedet ikke omtalt i Stændertidenden, men kun i Forsamlingens officielle — haandskrevne — Protokol, Prot. A., Fol. 28a—b, Stænderforsamlingens Arkiv, R. A.

præsidenten, Etatsraad, Grosserer L. N. Hvidt — i øvrigt alle tre senere Direktører i Nationalbanken.¹⁾

Under 26. November 1835 afgav Udvalget sin Betænkning, der snart kaldte Salens bedste politiske Hoveder frem paa Arenaen til en hidsig Drøftelse af det Spørgsmaal, om Sagen straks burde sættes under Debat, eller om Diskussionen burde udsættes, indtil Købstadanordningen var færdigbehandlet.

For denne Tankegang traadte Borgmester J. A. Stenfeldt, Helsingør, Greve F. A. Holstein-Holsteinborg, Højesteretsadvokat P. G. Salicath og — til manges Forbløffelse — Kancellisekretær Tage Algreen-Ussing i Skranken, og ogsaa Kommissarius var fuldt enig heri. Forgæves stred Ordføreren, Haagen, og Bang imod, den sidste ikke uden Bitterhed. Med 51 Stemmer mod 16 vedtog Stænderne at udsætte Drøftelsen af Sagen indtil videre.²⁾

Den foreløbige Behandling fandt da Sted 20. Januar 1836, den endelige Andendagen efter.³⁾

Under Debatten gav et enkelt Punkt, Spørgsmaalet om Grundejernets Pligt til at tage Borgerskab i København, Anledning til Divergens.⁴⁾ Ikke desto mindre vedtog Forsamlingen eenstemmigt saavel Komiteens Indstilling om Andragendets Fremme (22. Januar s. A.) som den af Referenten (Ordføreren), Haagen, derom affattede »allerunderdanigste Petition« til Kongen (9. Februar 1836).⁵⁾

I denne Henvendelse fremhævede Østifternes Stænder.

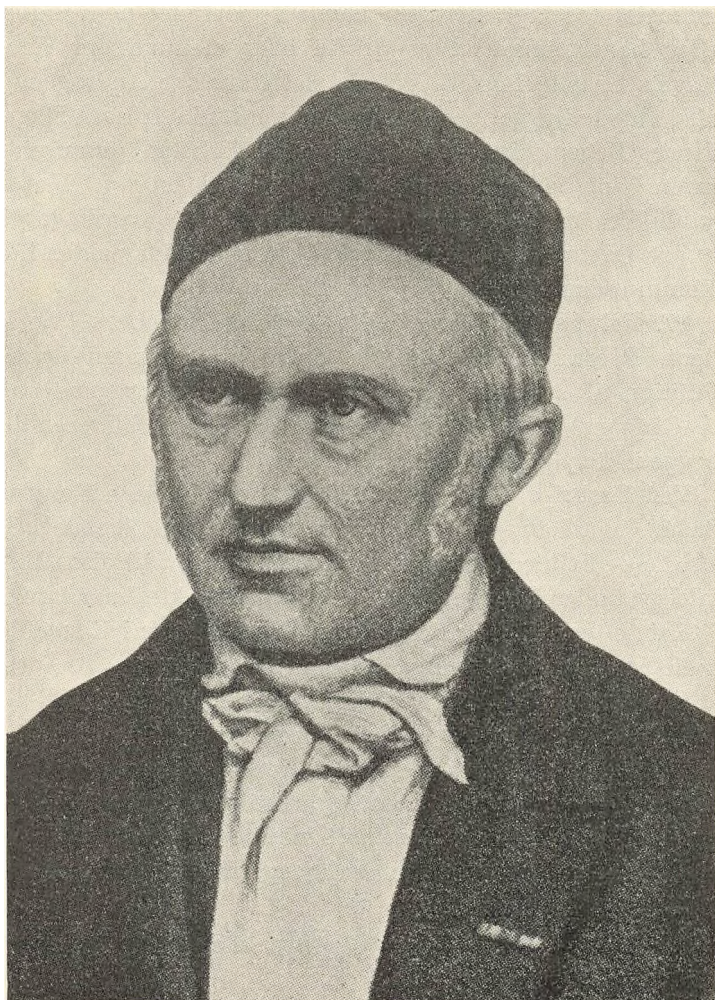
¹⁾ H. P. Hansen (1797—1861), 1834—40 Medlem af de 32 Mænd, 1840—41, 1847—61 af B. R., 1840—41 og 1853—58 dennes Formand, 1841—46 Raadmand; D. B. L. IX (1936), S. 182 ff. — C. W. Haagen (1792—1871), 1840—46 Medlem af B. R. — L. N. Hvidt (1777—1856), 1840—56 Medlem af B. R., 1841—53 dennes Formand, 1848 Minister u. P. i Martsministeriet; D. B. L. XI (1937), S. 40 ff.

²⁾ Prot. B., Fol. 59b—60b; St. T. 1835—36, Sp. 222, 1250—51.

³⁾ St. T. 1835—36, Sp. 767—68, 892, 1251—53.

⁴⁾ Sst., Sp. 1251—52.

⁵⁾ Sp. 1053—54, 1253—54.

Peter Georg Bang.

at man, da Forsamlingen til sin Tid vilde faa selve Lovudkastet forelagt, hverken havde fundet det nødvendigt eller hensigtsmæssigt at drøfte eller stemme om Forslagets enkelte Poster. Men da det Bang'ske Andragende alt i alt var bygget paa samme Grundsætninger som Stændernes Betænkning over Udkastet til Købstadkommunalloven,¹⁾ og da man maatte tillægge Forslaget stort Værd, »anholdt« man Kongen om, at det maatte »vorde taget under Overveielse« ved Udarbejdelsen af den paatænkte Kommunalanordning for København.²⁾

17. Februar 1836 indsendte Roskilde Stænders Præsident, Professor Joachim Fr. Schouw,³⁾ Forsamlingens Petition af 9. s. M., bilagt det Bang'ske Andragende af 9. Oktober 1835, til Danske Kancelli, der videresendte begge Aktstykker til Hans Majestæt.

Ved Reskript af 27. Februar 1836 remitterede Kongen Sagen, idet han — i Overensstemmelse med Stændernes Ønske — befalede Kancelliet at tage Hensyn til disse Udtalelser under Udarbejdelsen af den paatænkte Anordning.

Kort efter — 5. Marts — kom Sagen da for i Kancellikollegiet, hvor den paany stod paa Dagsordenen 30. April s. A., efter at Generalprokurøren nogle Dage forinden (25. April) havde tilbagesendt dens Akter.⁴⁾

I Danske Kancelli synes Sagen imidlertid indtil videre at være traadt i Baggrunden, formentlig fordi man indenfor Kollegiet først og fremmest maatte samle sig om Arbejdet med Købstadkommunalloven, hvis Førstefødselsret ikke kunde omtvistes.

Utvivlsomt har man i Den røde Bygning heller ikke

¹⁾ Sp. 1112—63.

²⁾ Sp. 1253—54.

³⁾ J. F. Schouw (1789—1852), kongevalgt Repræsentant for Universitetet 1835/36, 1838 og 1840, Præsident baade i Roskilde og Viborg, Formand for Grundlovgivende Rigsforsamling 1848—49.

⁴⁾ D. K. II Dept.s Journal L. 1836, Nr. 487/1836, R. A.

været uvidende om Genoptagelsen af den betydningsfulde intrakommunale Korrespondance,¹⁾ som Stænderandragendet havde vakt til nyt Liv.

Under 9. Marts havde nemlig de 32 Mænd overfor Magistraten andraget paa en direkte Deltagelse i de særlige Kommissioner og Direktioner, i hvilke de ikke hidtil havde været repræsenterede,²⁾ og efter at Magistraten med størst mulig Grundighed havde gennemarbejdet Spørgsmaalet, dels ved gentagen Cirkulation af Akterne, dels ved Drøftelse og Afstemning,³⁾ tilskrev man 23. November s. A. de 32 Mænd »i Henhold til Voteringens Pluralitet«. At Etatsraad, Borgmester Schäffer ogsaa ved denne Lejlighed — som saa ofte ellers — paa Grund af et Særvotum kom i Strid med en Kollega, skal kun nævnes i Forbigaaende.⁴⁾

Imidlertid følte de 32 Mænd sig ikke tilfredsstillede ved Magistratens Indrømmelser, hvorfor Forsamlingen, efter stedfunden Udvalgsbehandling,⁵⁾ sidst i Januar 1837 (visstnok den 26.), androg paa, at nogle af dens Medlemmer maatte faa Adgang til Magistratens Møder, uden at Sagerne dog derfor unddroges Repræsentationens sædvanlige Kontrol.⁶⁾ Ogsaa denne Skrivelse gav Anledning til

1) Se ovf. S. 28—29.

2) »De 32 Mænds og Borgeres Tiende Protocol«, 1821, 11/7, — 1840, 4/4, Fol. 207 (St. A.): 9/3 1836, Pkt. 10: »En Forestilling var forfattet om, at vi formeentlig, ifølge Stadens Privilegier og af flere Grunde, bør tilstædes en større Deeltagelse i Stadens Anliggenders Bestyrelse. — Efter Votering vedtoges det, at Forestillingen indsendes. —«

3) 12/4—19/9 og 26/9—10/10 1836, Voteringer 24/10 og 21/11 s. A.

4) Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot. 1836, Nr. 984/1836, St. A.

5) Prot. X, 1821—40, Fol. 214: 14/12 1836, Pkt. 16: » . . . D'Hrr. Busch, Zinn og Caspersen tage Sagen til Overveielse«.

6) Da en særskilt Erklæring fra Formanden, Johs. Hammerich, er dateret 20/1 1837, og alt tyder paa, at begge Skrivelser er undertegnet

Cirkulation og Diskussion, hvorefter »de 32 Mænd meddeles fornødent Svar« 24. April s. A.¹⁾

Men selv bortset fra denne Brevveksling, som der senere skal vendes tilbage til, laa Forfatningsspørgsmaalet dog ikke helt i Dvale 1836—37. I Mellemtiden forhandlede nemlig Danske Kancelli og General-Toldkammer- og Kommercekollegiet om et Andragende fra Roskilde Stænder om Fastsættelsen af Bolværkspengene i København, hvis Regulering derfor ved kongeligt Reskript var inddraget under Udarbejdelsen af den nye Kommunallov for Hovedstaden.²⁾

Endelig lysnede det da for selve denne betydningsfulde Sag. Æren herfor er ubetinget Anders Sandøe Ørstedes. Indenfor Regeringen var Initiativet hans; paa hans Skuldre kom Hovedarbejdet til at hvile. Ikke for intet havde de ogsaa baaret den kommende Købstadanordnings Byrder.

Aldrig saa snart nærmede Behandlingen af denne Lov sig sin Afslutning, førend Ørsted affattede en Betænkning over Københavns Kommunalforfatning. 5. April 1837 er dette vigtige Aktstykke dateret.

Ud fra den Forudsætning, at Kongen ønskede et Lovforslag forelagt Provinsialstænderne allerede ved disses

i Forsamlingens Møde s. D., er Dateringen næppe tvivlsom. Sml. Prot. X, 1821—40, Fol. 215: ²⁰/₁ 1837, Pkt. 9: »Sagen om de 32 Mænds Deeltagelse i Communeforvaltningen. — Et Svar oplæstes og vandt Biefald«.

¹⁾ Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot. 1837, Nr. 517/1837, St. A.

²⁾ D. K. til Gen. Toldkr. & Kom. Koll. ²⁰/₈ 1836; Gen. Toldkr. & Kom. Koll. til D. K. ³/₁₂ 1836; D. K. til Gen. Toldkr. & Kom. Koll. Maj 1837. Se »Bilag til Anordning om Kommunalbestyrelsen i København 1840. . . .«, R. A. Jfr. i øvrigt D. K. II Dept., Jr. L. 1836, Nr. 604/1836, samt St. T. 1835—36, Sp. 1484—1520, og St. T. 1838, I, Sp. 31 og 44.

næste Samling (1838),¹⁾ tilbød Ørsted da sine Kolleger at udarbejde et saadant Udkast. Ganske vist havde et Fler-tal af de 32 Mænd ment, at et Forslag rettest burde affattes af en Komité, hvori der sad Repræsentanter for dem og for Magistraten; men derimod havde sidstnævnte Forsamling i Skrivelse af 17. Juni 1835 ytret en Slags Ønske om, at netop Ørsted maatte faa Udarbejdelsen overdraget,²⁾ og efter Magistratens Skrivelse af 23. September s. A. maatte det formodes, at Kommunalbestyrelsen intet vilde foretage sig, medmindre den blev opfordret dertil.

Uden sine Kollegers Tilslutning vilde han dog ikke gaa i Gang med selve Udarbejdelsen i Detailler; men han vilde straks forelægge Kancelliet sin Betænkning angaaende visse Hovedpunkter i Tilslutning til Professor P. G. Bangs Andragende. Han udbad sig derfor Kollegiets Afgørelse af, om han personlig skulde udarbejde en hel Anordning paa Grundlag af Betænkninger fra Magistraten og de 32 Mænd, eller om disse Autoriteter skulde opfordres til selv at indsende Udkast, eventuelt med Benyttelse af de Ørsted'ske Betragtninger.³⁾

At Ørsted, hvis overlegne Sagkundskab og utrættelige Arbejdskraft nylig endnu engang paa overbevisende

¹⁾ Ifølge Stænderanordningen af 28. Maj 1831, § 7, skulde Provinsialstænderne træde sammen hvert andet Aar, altsaa egentlig 1837; men paa Grund af Kongens alvorlige Sygdom blev 2. Session udskudt til 1838. Om den spydige Adresse, den nørrejydske Stænderforsamling indgav i denne Anledning, se bl. a. Rubin II, S. 498—99.

²⁾ Dette beror dog paa en Fejlhuskning fra Ørsteds Side, idet det paagældende Ønske først udtales i Magistratens Skrivelse af 11. September 1835. Jfr. for øvrigt Fremstillingen ovf. S. 28 ff.

³⁾ Ørsteds Betænkning $\frac{3}{4}$ 1837 med Kollegernes Vota findes — som de fleste i det følgende omhandlede Aktstykker — i »Bilag til Anordning om Kommunalbestyrelsen i Kjøbenhavn 1840 . . .«, et Samlingsbind som Bilag til D. K. II Dept.s Registrant 1840, Nr. 1, R. A., forkortet: »Bilag«.

Maade havde lagt sig for Dagen under Udarbejdelsen af Købstadkommunalloven, nu selv tilbød at affatte ogsaa Udkastet til den københavnske Anordning, hilstes med udelte Tilslutning indenfor Kancellikollegiet.

Vel fandt H. G. Bentzen, der som yngste (5.) Deputeret voterede først (14. April 1837), begge de Ørsted'ske Alternativer brugbare; men han foretrak dog absolut, at Generalprokurøren udarbejdede Lovudkastet. At lade Magistraten og de 32 Mænd indsende Forslag, vilde efter hans Opfattelse være ensbetydende med at forhale Sagen.

I øvrigt paapegede Bentzen det selvfølgelig i, at Afgørelsen af flere Hovedpunkter maatte afhænge af, hvad der blev bestemt med Hensyn til Købstæderne.¹⁾

For de Deputerede Michael Lange og Michael Hansen, af hvilke navnlig Lange stod Ørsted nær, kom kun den første Mulighed i Betragtning (18. April); man kunde saa forelægge Magistraten Forslaget til Betænkning.²⁾

Ogsaa Statsminister Stemmann fandt det ønskeligt, om Ørsted vilde forfatte et fuldstændigt Udkast til Lov om Københavns Kommunalbestyrelse.

Det burde herunder staa Generalprokurøren frit at indhente Oplysninger fra hvem han vilde; men selve Udkastet maatte efter Stemmanns Mening nødvendigvis tilstilles baade Magistraten og de 32 Mænd til Betænkning, inden det i Enkeltheder blev gennemgaaet af Kancelliet og af dette forelagt Kongen. Til den Tid forbeholdt Præsidenten sig at ytre sig nærmere saavel om Stænderforsamlingens Andragende som om Ørstedes Bemærkninger hertil.

Endelig bemærkede Stemmann, at ifølge kongeligt Reskript af 22. December 1835 skulde det under Udarbejdelsen af Københavns Kommunallov overvejes, hvorledes Magistraten og de 32 Mænd kunde træde i Forbindelse

1) Bentzens Votum 14/4 1837, »Bilag«.

2) Langes og Hansens Fællesvotum 18/4 1837, »Bilag«.

med Fattigvæsenets Bestyrelse, og hvorledes dettes Regnskabsvæsen bedst kunde ordnes.¹⁾

Af dette Votum, der er dateret 22. April 1837, fremgaar da, at Kancelliets — baade sagligt og folkeligt eneste forsvarlige — Beslutning at høre ikke blot Magistraten, men ogsaa de 32 Mænd i dette afgørende Spørgsmaal, maa føres tilbage til Præsidenten selv. Saa stor Vægt har den gamle konservative Statsmand — i Overensstemmelse med sit hele Grundsyn paa Værdien af en frisindet Kommunalforfatning²⁾ — lagt herpaa, at han personlig har foretaget den ovenfor angivne Udhævelse.

For Købstædernes Vedkommende blev en tidligere paa-begyndt, men parallel Udvikling tilendebragt ved Anordning af 24. Oktober 1837. Umiddelbart derefter afsluttede Ørsted Udarbejdelsen af et foreløbigt Udkast til Anordning angaaende Kommunalbestyrelsen i København. En nøjagtig Tidsfæstelse af det har ikke været mulig.³⁾

I sine 35 Paragraffer, hvis Forhold til det senere Udkasts og den endelige Anordnings tilsvarende Bestemmelser fremgaar af omstaaende Oversigtsskema (S. 196—97), fornægter det Ørsted'ske Forslag ikke sit nære Blodsslægtskab med Købstadkommunalloven. At begge Anordninger paa adskillige Punkter staar i Gæld til den for Datiden normgivende prøjsiske »Revidierte Städeordning« af 17. Marts 1831, er berørt baade ovenfor og i det følgende.⁴⁾

Med Kancelliets Tilladelse meddelte Ørsted nu underhaanden dette Udkast til sin forhenværende Kollega Overpræsident A. C. Kierulff, hvis Bemærkninger han, saa vidt muligt, mente det rigtigt at drage Nytte af. Et Hovedpunkt, Forslaget om at erstatte Udkastets Bestemmelser om Valg-

1) Stemmanns Votum 22/4 1837, »Bilag«.

2) Se bl. a. ovf. S. 15 og 30 ff.

3) Foreløbigt Udkast, Efteraaret 1837, »Bilag«.

4) S. 21 ff., 30 ff., 37, 62, 90—91, 156, m. fl. Steder.

retscensus og direkte Valg med Valgbarhedscensus og indirekte Valg, blev af Ørsted 19. December 1837 fremsat i en »Meddelelse« til hans Kolleger i Danske Kancelli.¹⁾

I et Par Betænkninger fra Juleugen s. A.²⁾ og ved Mødet i Kancellikollegiet 2. Januar 1838 kom adskillig Tvivl angaaende dette og flere andre Principspørgsmaal til Orde.

Et enkelt af disse, den fremtidige Sammensætning af Magistraten, havde — ligeledes paa Kierulffs Foranledning — allerede tidligere i December 1837 affødt en Række skriftlige Vota fra de Deputerede;³⁾ men sin foreløbige Afgørelse fandt det Kierulff'ske Forslag, som naturligt var, først i Kollegiets Møde 2. Januar 1838.

Under Ørsteds Auspicier lagde Danske Kancelli ikke Skjul paa, hvordan Stillingen var, da man under 6. Januar oversendte det foreløbige Udkast til Københavns Magistrat til Betænkning fra denne og Stadens 32 Mænd.

Idet Kollegiet i sin Følgeskrivelse udtrykkeligt refererede til den tidligere Korrespondance om samme Æmne, gjorde man nogle kritiske Bemærkninger om forskellige af Lovforslagets Bestemmelser og betonedes atter, at det blot var foreløbigt. Samtidig fremsendte man som Bilag det Bang'ske Andragende og Stænderforsamlingens Petition. I øvrigt udbad man sig de ønskede Betænkninger afgivet snarest belejligt, for at Sagen kunde blive forelagt Østifternes Stænder ved disses forestaaende Samling.⁴⁾

1) »Meddelelse« 19/12 1837, »Bilag«.

2) Bentzens Votum 26/12, Langes 27/12 og Stemanns 31/12 1837; Hansen var fraværende; »Bilag«.

3) Skrivelse fra Kierulff til D. K. 16/11 1837; Votering: Bentzen 6/12, Ørsted 8/12, Lange 9/12, Hansen 13/12, Chr. Ludvig Lassen 15/12, Stemann 23/12 1837. Jfr. D. K. II Dept., Jr. M. Nr. 2891/1837, R. A.

4) D. K. til Mag. 6/1 1838, »Bilag«; Original i Akterne til Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot., Nr. 157/1838, hvorfra ogsaa en Række af de følgende Dateringer er hentede. (St. A.). Sml. i øvrigt ovf. S. 28 ff.

Anders Sandøe Ørsted.

Indenfor Magistraten, hvor Regeringsudkastet havde cirkuleret til foreløbig Gennemlæsning siden 10. Januar 1838, ønskede man — ikke blot af formelle Hensyn — at høre de 32 Mænd, inden man selv udtalte sig, hvorfor man under 19. s. M. tilstillede Repræsentanterne Sagens Akter.

Formentlig maa Udkastet ogsaa være gaaet sin Rundgang i denne Kreds; thi først 31. s. M. stod Sagen opført paa Forsamlingens Dagsorden. Til Gengæld fortsattes Behandlingen ekstraordinært hurtigt i Møder 2. og 5. Februar. 14. Marts var de 32 Mænds Erklæring angaaende Udkastet endelig færdig, hvorefter den under selve Mødet blev underskrevet af de 30 tilstedeværende Medlemmer.¹⁾

Efter Forsamlingens Dom var Regeringsudkastet delvis stridende mod Københavns Privilegier, idet flere Forslag »ikke staae i Harmonie med« den Ret, der ved disse var tillagt det forenede Bystyre til at »handle og slutte efter Tidens Beskaffenhed over Stadens Indtægter og Udgivter«. Dette tillod man sig nærmere at paavise.

Samtidig og under samme Former affattedes en Følgeskrivelse til Magistraten. Man anmodede heri om dette Kollegiums Støtte til Repræsentanternes Forsøg paa at hævde Stadens Privilegier, hvilket man formentlig maatte være i baade Kommunens og Magistratens egen Interesse.²⁾

Dette Svar indløb først 16. s. M., og det vil derfor ikke med Rette kunne bebrejdes Magistraten, at den, da Kancelliet i April rykkede for Betænkning,³⁾ endnu ikke havde afsluttet sine Overvejelser.

Omtrent samtidig forefaldt imidlertid en Episode, som satte Sindene i en viss Bevægelse. 21. April overraskede

1) 32 Mænds Prot. X, 1821—40, Fol. 229—30, 232; sammes »Brev Copiebog« 1835, 27/8—1840, 27/8, Fol. 65—71 (St. A.).

2) Sst., Fol. 63 og 71; Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot., Nr. 157/1838; »Bilag«.

3) Genpart i »Bilag«.

»Kjøbenhavnsposten« Læseverdenen ved i sine Nr. 109 og 110 at offentliggøre baade selve Forfatningsudkastet og de 32 Mænds Betænkning derover. Hertil knyttede Bladet den frimodige Betragtning, at det utvivlsomt i høj Grad maatte interessere Byens Indbyggere at kende saavel Grundtrækkene i Regeringsudkastet som de Ændringsforslag, Borgernes Repræsentanter havde ment at maatte stille hertil.

Unægtelig var dette en Indiskretion af Format, og Magistraten lod da straks iværksætte en nøje Eftersporing af Bladets Kilde. Ved denne Undersøgelse blev det med en til Visshed grænsende Sandsynlighed fastslaaet, at »Kjøbenhavnsposten«s Hjemmelsmand ikke skulde søges blandt Magistratens Medlemmer eller Embedsmænd. Til de 32 Mænds Kreds kunde man selvsagt ikke udstrække Efterforskningen — maaske vilde dette heller ikke være nødvendigt!

Under 25. April indberettede Magistraten det skete Diskretionsbrud til Danske Kancelli; men til ikke ringe Forbavelse for Klagerne saae dette igennem Fingre med det passerede og lagde under 1. Maj s. A. Sagen ad acta.¹⁾ Det blev derfor aldrig oplyst, hvem Synderen var.

Selve Forfatningsudkastet blev Genstand for Debat i flere Møder, men Enighed opnaaedes ikke. Endelig blev Betænkningen færdigredigeret, et digert Værk paa 112 fulde Foliosider, en indgaaende Behandling af Sagen, som rejste mange nye Problemer.

Det skal i denne Sammenhæng kun lige strejfes, at Magistraten under sin Gennemgang af Betingelserne for

¹⁾ Mag. 2. Sekr. Kopibog Januar—Juni 1838, Nr. 1236 (St. A.); D. K. II Dept., Henlagte Sager, Jr. Nr. 1090/1838. — Episoden er gengivet og Magistratens Indberetning aftrykt i en fyldig og dygtig Afhandling af Axel Ravn: »Thorvaldsens Udnævnelse til Æresborger i København« (i »Medd. fra Thorvaldsens Museum« 1938, S. 16—17), som nærværende Forfatter kun har lidet at føje til.

kommunal Valgret fandt det sikrest at reservere sig mod enhver Eventualitet: »At Enker, samt separerede og fraskilte Hustruer, der ere i Besiddelse af Ret til borgerlig Næringsdrift efter deres Mænd, ikke kunne have nogen Adgang til at udøve Valgret, er formeentlig ufor nødvendt videre at berøre«. ¹⁾

En saa summarisk Fejen til Side af et interessant juridisk og politisk Principspørgsmaal var sikker paa at finde Sangbund hos gamle Stemann, der ved et Møde i »de oplyste Mænd«s Forsamling i Sommeren 1832 — for øvrigt uden mindste Modsigelse fra nogen Side — havde erklæret det for »en Selvfølge, at Fruentimmer ej kan vælges til Medlemmer af Stændernes Forsamlinger«. ²⁾

16. Juli 1838 blev Konceptet til Betænkningen med tilhørende Mindretalsudtalelser forelæst i Raadstuen, og 25. s. M. udfærdigedes Svaret til Kancelliet, ³⁾ i hvis Journal det blev indført 30. Juli, under samme Dato, som Borgmester Schäffers Separatvotum er dateret. ⁴⁾

I denne Skrivelse hævdede Schäffer ud fra samme Standpunkt, som han 10. Juli 1832 i »de oplyste Mænd«s Forsamling — ikke uden Kløgt og Mod — havde forsvaret overfor selveste Statsminister Stemann, ⁵⁾ at Københavns Privilegier stadig var i Kraft. En Anordning var følgelig overflødig; man kunde nøjes med et Regulativ, udstedt ved kongelig Resolution. I givet Fald burde Udkastet dog forelægges ogsaa Viborg Stænder til Betænkning.

¹⁾ Mag.s Betænkning 25/7 1838, Bemærkninger vedrørende Forløbigt Udkast, § 7, »Bilag«.

²⁾ De oplyste Mænds Forhandlingsprotokol, Pag. 5, cit. hos Hans Jensen, I, S. 228.

³⁾ Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot. 1838, Jr. Nr. 157/1838 (St. A.).

⁴⁾ Sst. eller i »Bilag«.

⁵⁾ Fr. Hammerich: »Et Levnetsløb«, 1882, S. 265; Hans Jensen I, S. 223—24, 226; se endvidere ovf. S. 20.

At dette Krav var juridisk uholdbart, kan ikke være Tvivl underkastet. Ifølge Anordning af 28. Maj 1831, § 4, havde begge Stænderforsamlinger Ret til at faa forelagt alle Love, »der har Forandring i Vore Undersaatters personlige eller Eiendoms-Rettigheder eller i Skatterne og de offentlige Byrder til Gjenstand«; men saafremt et Lovudkast »kun angaaer een eller flere enkelte Provindser«, skulde det forelægges »for de Provindsial-Stænder, hvorunder samme høre«. ¹⁾

I Henhold hertil skulde det københavnske Udkast selv sagt ikke forelægges den nørrejyske Stænderforsamling, medens Købstadkommunalloven lige saa selvfølgelig maatte for baade i Roskilde og i Viborg. ²⁾

I Danske Kancelli blev Schäffers Særvotum, stort set, forbigaaet i Tavshed. Alle Kollegiets Medlemmer har sikkert tiltraadt Førstevoterende H. G. Bentzens noget nedladende Afvisning af hans Tankegang. ³⁾

I øvrigt forelaa der nu for Kancelliet alvorlige og vidtrækkende Problemer at tage Stilling til, idet de to Stadskollegier paa flere Felter havde hævdet uforenelige Standpunkter. Saaledes f. Eks. med Hensyn til Valgene, hvor de 32 Mænd havde fordret Valgretscensus og direkte Valg, medens Magistraten krævede Valgbarhedscensus og indirekte Valg.

Maaske stod det i en viss Forbindelse hermed, at Kancelliet, vant til, at Ørsted skulde drage det tungeste Læs, ved Skrivelse af 31. Juli 1838 anmodede Generalprokurenøren om at ytre sig over Sagen. For en Gangs Skyld erklærede Ørsted dog Strejke. I sit Svar (dateret 3. August) beklagede han, at hans Arbejde som Kommis-

1) Jfr. ovf. S. 19.

2) Heri er ogsaa Hans Jensen enig; se II, S. 93—94.

3) Bentzens Votum 18/8 1838, »Bilag«.

sarius ved Viborg Stænder¹⁾ lagde saa stærkt Beslag paa hans Tid, at han maatte remittere de tilsendte Akter. Han bad derfor Kollegiets øvrige Medlemmer tage Sagen under Overvejelse, da Kongen sikkert ønskede sig Udkastet forelagt, førend Provinsialstænderne i Roskilde traadte sammen.²⁾

Følgelig maatte Kancelliets yngste Deputerede, H. G. Bentzen, lægge for. Paa hans Votum af 18. August led Borgmester Schäffers Forsøg paa at sabotere Sagen et Skibbrud, som den iltre Kommunalembedsmand i en direkte skriftlig Henvendelse til Frederik VI 21. April 1839 forgæves søgte at raade Bod paa.³⁾

For øvrigt erklærede Præsidenten, Stemann, sig paa afgørende Punkter for de 32 Mænds Indstilling, medens de Deputerede Lange og Hansen ønskede, at Kongen skulde træffe sit Valg mellem to principielt forskellige Udkast. Endelig var Ørsted stemt for paa lignende Maade at lade forelægge Stænderforsamlingen et dobbelt Forslag til Betænkning. I sit Votum af 13. September indsaae Generalprokurøren ikke uden Grund, at Forestillingen til Kongen maatte udarbejdes »med særdeles Omhue« og tage sin Tid.⁴⁾

Som sagt saa gjort. Og under 9. Oktober kunde Ørsted da returnere Konceptforestillingen, hvori han havde foretaget enkelte Rettelser.⁵⁾

1) Den jydske Stænderforsamlings 2. Session varede fra 21. Maj til 25. August 1838, saa Ørsteds Afslag var altsaa særdeles velbegrundet. For Resten erklærede han sig, tjenstvillig som altid, rede til efter sin Hjemkomst at overtage dette Arbejde.

2) Skrivelse fra Ørsted til D. K. 3/8 1838, »Bilag«.

3) Skrivelse 21/4 1839 fra Schäffer til Kongen (44 Foliosider!) i Lægget »Andre Privilegier«, i D. K. II Dept.s Registrant Nr. 1/1840, R. A. — H. G. Bentzens Votum 18/8 1838 i »Bilag«.

4) Vota: Stemann 8/9 (?), Lange 29/8, Hansen 11/9, Ørsted 13/9 1838, »Bilag«.

5) »Bilag«.

Friederich Christian Schæffer.

I denne — udaterede — Forestilling af Oktober 1838 udtalte Danske Kancelli, efter en Redegørelse for Sagens hidtidige Behandling, at man havde fundet det rettest at fremlægge Forfatningsudkastet i det hele uforandret. Derimod vilde man under Gennemgangen af dets enkelte Paragraffer referere Indholdet af de 32 Mænds og Magistratens Betænkninger, samt fremsætte de Bemærkninger, Sagens seneste Drøftelse i Kancelliet havde affødt. For saa vidt en Ændring i den omhandlede Paragraf derefter maatte anses tilraadelig, indstilledes en saadan til Kongens Resolution. I øvrigt burde Udkastet formentlig derpaa forelægges Østifternes Provinsialstænder til Betænkning.¹⁾

Som en Slags Kladde til Forestillingens Kærne havde man anvendt det Ørsted'ske foreløbige Udkast, som under eller efter Kancellikollegiets Voteringer i August-September er blevet overbroderet med Marginalbemærkninger om de skete Ændringer og Tilføjelser.²⁾

Samtidig havde et Mindretal indenfor Kollegiet, Ørsted og Lange, udarbejdet et Sæt »Tillægsparagraffer« (§§ 12—30) for det Tilfælde, at Frederik VI maatte bestemme sig for det middelbare (indirekte) Valgsystem.³⁾

Som en Slags Supplement til Kancelliets lige saa grundige og dygtige som loyale Forestilling indløb et Par Uger senere en Skrivelse, dateret Roskilde 27. Oktober, fra A. S. Ørsted, der paany havde modtaget Udnævnelse til kongelig Kommissarius ogsaa ved Østifternes Stænder.

I sit Brev gør han opmærksom paa, at Udkastet til den slesvig-holstenske Städteordnung, som han den fore-

¹⁾ Bortset fra sidste Punktum, som udgør Forestillingens Slutningsspæssus, Indledningen til D. K.s Forestilling af Oktober 1838; se enten Koncept i »Bilag« eller Originalen i »Kongelige Resolutioner og Danske Cancellies Forestillinger for sidste Halvaar 1838«, II Dept. Nr. 112 (ellers forkortet: II Dept.s Res.-Prot.).

²⁾ »Bilag«.

³⁾ Sst.

gaaende Dag er blevet bekendt med, indeholder en hel Del, som endnu bør komme i Betragtning ved de Beslutninger, der skal træffes med Hensyn til den københavnske Kommunalanordning.¹⁾

Af dette Aktstykke, som baade administrativt og psykologisk er af særlig Interesse, fremgaar den — unægtelig forbløffende — Kendsgærning, at Ørsted, til Trods for, at han havde Sæde i den »til adskillige stændiske Anliggenders Overveielse« nedsatte Komité,²⁾ slet ikke havde kendt det slesvig-holstenske Udkast, før han læste det i den holstenske Stændertidende, idet nævnte Udkast — i Modsætning til Købstadkommunalloven — overhovedet ikke havde været behandlet i det paagældende Udvalg!

I øvrigt havde Ørsted i sin Tid — og her spores en forstaaelig Bitterhed hos denne sjældent fine og redelige Personlighed — i denne Komité motiveret netop de Meninger, som var blevet lagt til Grund for det omtalte Udkast; men de var blevet forkastet af samtlige Komiteens Medlemmer. Ganske visst havde han saa genfremsat disse Synsmaader indenfor Kancelliet, hvor de til Dels havde fundet Medhold; men de havde ikke erholdt allerhøjeste Bifald, maaske for en stor Del, fordi det slesvig-holstenske Kancelli havde været enigt med dem af Danske Kancellis Medlemmer, som var imod disse Forslag.

Selv bortset fra disse glimtwise Udbrud af Skuffelse og saaret Loyalitetsfølelse, hvis Adresse til Overprokurør J. P. Høpp i Slesvig-Holstenske Kancelli,³⁾ og Præsidenten for Danske Kancelli, P. C. Stemmann, vel næppe kunde mistydes, indeholdt Ørsteds Skrivelse interessante subjektive Betragtninger.

Saaledes udtalte han sin Ængstelse for, at den Tilfredshed, som Købstadforordningen af 24. Oktober 1837 havde

¹⁾ Ørsted til D. K. 27/10 1838, »Bilag«.

²⁾ Sml. ovf. S. 30—31.

³⁾ Johan Paul Høpp (1782—1847), D. B. L. XI (1937), S. 127—29.

vakt,¹⁾ vilde svækkes ved Sammenligningen med Udkastet til den slesvig-holstenske Städteordnung, ligesom han frygtede, at man under de forestaaende Stænderforhandlinger vilde gøre ikke liden Brug af hint Udkast, hvis Forslaget til den københavnske Kommunalanordning »maatte give nogen særdeles Anledning dertil«. ²⁾

I mangt og meget havde Ørsted ubestridelig Ret; men det synes mere end tvivlsomt, om Kendskabet til hans Brev af 27. Oktober 1838 dengang er naaet uden for Den røde Bygnings Mure. Muligvis er det dog blevet refereret i Geheimstatsraadets Møde 6. November;³⁾ men det spores i hvert Fald ikke i den kongelige Resolution af 7. s. M., der for øvrigt ved Godkendelsen af den indirekte Valgmaade betegner en Sejr for Ørsted.

Alt i alt tiltraadte Frederik VI Danske Kancellis Forslag til Ændringer og Tilføjelser. Sluttelig resolverede Kongen, at Udkastet til Kommunalanordningen, naar det, i Henhold hertil, forelaa i omarbejdet Stand, skulde tilstilles Roskildes Stænder til Betænkning.⁴⁾

Paa dette Tidspunkt havde disse imidlertid længe været samlede. Allerede i sin Aabningstale 24. September havde den kgl. Kommissarius dog i korte Træk redegjort for den københavnske Kommunsals øjeblikkelige Stilling og bebudet, at »et yderligere Udkast snart [vilde] være modent til at forelægges«. ⁵⁾ I dette Udkast vilde der, saaledes havde Kongens Svar lydt paa den i forrige Stændersession

¹⁾ Se herom f. Eks. Munch II, S. 162.

²⁾ Ørsted til D. K. 27/10 1838, »Bilag«.

³⁾ At Statsraadet blev holdt denne Dag, ikke den følgende, bevidnes af »Register over Statsraadssagerne for 1838«, D. K., Nr. 285, i Kabinetsarkivet, R. A.; en Drøftelse af Spørgsmaalet om saadanne Dateringers Sikkerhed tillader Pladsen ikke. — Sml. S. 190, N. 3.

⁴⁾ D. K. II Dept.s Res.-Prot. 1838, Nr. 112.

⁵⁾ St. T. 1838, I, Sp. 8—10.

indgivne Petition (Nr. 3), være taget »behørigt Hensyn« til de i denne Petition fremsatte Bemærkninger.¹⁾

Hertil havde Ørsted i sin Indledning føjet en oprigtig Anerkendelse af de 32 Mænds hidtidige Virksomhed og Valg af Kandidater til Supplering af Forsamlingen,²⁾ men tillige fremhævet, at selv om »den gode Aand saaledes tildeels har afhjulpet Formens Ufuldkommenhed«, saa burde Hovedstaden dog ikke savne »den større Betryggelse for en god Bestyrelse, som frie og til en vis Tid indskrænkede Valg kunde give, eller . . den Leilighed til en større Udvikling af Almeenaanden, som deraf lod sig vente«.³⁾

Det skulde dog vare længere, end Ørsted havde tænkt sig, før Sagens Modningstid var inde. Først 9. November afgik det af Frederik VI sanktionerede ændrede Forslag med Brevpost til Roskilde,⁴⁾ et Par Dage senere — paa den samvittighedsfulde Statsmands Anmodning — desuden det i sin Tid udarbejdede foreløbige Udkast.⁵⁾

Endelig kunde Kommissarius Torsdag 15. November 1838 forelægge Stænderne det endelige Forslag, der nu, ved Indarbejdelsen af de af Kongen approberede »Tillægsparagraffer« om Anvendelsen af middelbare Valg, var vokset til i alt 46 Paragraffer.⁶⁾ I de meget indgaaende og lærerige »Motiver« foretog Ørsted dernæst, Punkt for Punkt, en baade grundig og loyal Gennemgang af

1) Sst., Sp. 34; sml. Sp. 30.

2) Ogsaa denne »Præsentationsret« vil i senere Arbejder af Forfatteren blive udførligt behandlet.

3) St. T. 1838 I, Sp. 9.

4) D. K. II Dept., Br. Nr. 3657/1838.

5) Skrivelse fra Ørsted til D. K. 12/11, Skrivelse fra D. K. til Ørsted 13/11; D. K. II Dept., Br. Nr. 3682/1838, samt Res.-Prot. 1838, Nr. 112, med Skrivelse fra Ørsted til D. K. 11/11 1838.

6) St. T. 1838 I, Sp. 793—813.

Udkastet, dets Forhistorie og dets Forhold til Købstad-kommunalanordningen af 24. Oktober 1837.¹⁾

Derefter vedtog Forsamlingen, at Regeringsforslaget skulde prøves i et Udvalg, hvis Medlemstal blev fastsat til 5. Til Komiteen valgtes da Professor, Bankdirektør P. G. Bang med 54 Stemmer, Major, Grosserer H. F. Prætorius med 46, Overretsassessor T. Algreen-Ussing med 44, Grosserer P. C. Knudtzon med 33 og Garvermester J. H. Lindstorff ligeledes med 33 Stemmer.²⁾

Denne Komité, der til Referent (Ordfører) udpegede Algreen-Ussing, viede sit vanskelige Hverv et lige saa hurtigt som intenst Arbejde. Under 12. December 1838 afgav Udvalget sin Betænkning, hvorefter Sagen blev sat til foreløbig Behandling 17. s. M., medens den endelige Forhandling fandt Sted i Mødet 22. December 1838.³⁾

I Indledningen til Betænkningen udtrykte Komiteen sin Beklagelse af, at dette vigtige Lovudkast var blevet fremlagt saa sent, at man havde haft uforholdsmæssig kort Tid til at overveje det, hvorfor man udbad sig Forsamlingens Overbærenhed overfor det foreliggende Resultat.⁴⁾

I øvrigt havde man — hvad nedenfor skal gøres til Genstand for nærmere Omtale — for Overskuelighedens Skyld inddelt Regeringsforslaget og sine Bemærkninger til dette i 5 Hovedafsnit efter Indholdet,⁵⁾ en Fremgangsmaade, som samtidig havde afstukket de Retningslinier, Debatten

1) Sp. 814—52.

2) Sp. 853. — Henrik Frederik Prætorius (1783—1862), Medlem af de 32 Mænd 1821—40, af B. R. 1840—41 (Næstformand). — Peter Christian Knudtzon (1789—1864), Medlem af de 32 Mænd 1824—35, af B. R. 1840—42. — Johan Henrik Lindstorff (1783—1858), Medlem af de 32 Mænd 1817—23.

3) St. T. 1838, I, Sp. 956, 966, 969.

4) Komiteens Betænkning St. T. 1838 II, Sp. 2637—38. Den endelige Betænkning fra Forsamlingen til Kongen findes Sp. 2716—78.

5) Sp. 2638; sml. nedf. S. 75.

i Salen skulde følge. Heller ikke her kom man ind paa det rigspolitiske Forfatningsspørgsmaal.¹⁾

Ejendommelig for Forhandlingerne er den bemærkelsesværdige Kendsgærning, at kun et forsvindende Faatal af Forsamlingens Medlemmer, deriblandt kun een Provinsrepræsentant, tog Del i dem. Diskussionen førtes næsten udelukkende mellem den kongelige Kommissarius paa Regeringens Vegne og Ordføreren, Algreen-Ussing, paa Oppositionens.

Af Hovedstadens Delegerede tog — bortset fra P. G. Bang — kun Garvermester Lindstorff og Justitsraad, Højesteretsadvokat P. G. Salicath²⁾ Ordet af egen Drift, medens Ussing i den afsluttende Holmgang af sit Hærfølge yderligere kaldte Grosserer Prætorius, Kaptajn, Bogholder H. H. Herforth, Mechanicus Henrik Gamst og Kaptajn, Brygger A. H. Bjerre til Hjælp.³⁾

Ikke helt uden Grund saae Kancellideputeret Michael Lange senere i denne paafaldende Passivitet fra Forsamlingens Side et Indicium for, at Interessen for de foreslaaede Reformer i Københavns Kommunestyre maaske var knap saa udbredt, knap saa dybtgaaende, som »Bevægelsespartiet« til Stadighed udraabte fra Tagene.⁴⁾

Som en enlig Sekundant for A. S. Ørsted mødte en Provinsbo, Etatsraad, Borgmester J. A. Stenfeldt (1783—1858), Deputeret for Helsingør, paa Municipalvæsenets Omraade baade som Teoretiker og som Praktiker Stæn-

¹⁾ Omvendt ved Købstadkommunalloven, se Hans Jensen I, S. 398 ff.

²⁾ P. G. H. L. Salicath (1794—1864); jfr. D. B. L., 1. Udg., XIV (1900), S. 573—74.

³⁾ Hans Henrik Herforth (1793—1883), Fattigdirektør 1841, Medlem af B. R. 1840—46. — Henrik Gamst (1788—1861), Klokketøber, Medlem af de 32 Mænd 1830—40, af B. R. 1840—46. — Anders Hansen Bjerre (1798—1864), Medlem af de 32 Mænd 1835—40, af B. R. 1840—64.

⁴⁾ Langes Votum 17/3 1839, »Bilag«.

derforsamlingens førende Navn,¹⁾ Ørsteds alene fraregnet. I værdifulde Skrifter havde Stenfeldt redegjort for Organisationen af Danmarks Kommunalforhold,²⁾ og ved talrige Indlæg i Stændernes Debatter herom modbeviste han med Fynd og Klem J. C. Drewsens vel nok humoristiske, men dog drabelige Selvovervurdering, at han, Drewsen, var den eneste af de Deputerede uden for København, der, om end som den stumme blandt stummende, nogenlunde kunde fremsætte sine Tanker.³⁾

At Ørsted og Stenfeldt sagligt var deres Modstandere overlegne, er lige saa sikkert, som det er ubestrideligt, at Bang og — navnlig — Algreen-Ussing havde Salen med sig. *Ham* løftede Tredivernes Liberale paa Skjold som deres ukronede Konge.

Overretsassessor Tage Algreen-Ussing (1797—1872), som efter P. G. Bang havde opnaaet det højeste Stemmetal i Hovedstaden,⁴⁾ var et hurtigt Hoved, kundskabsrig, en smidig Debattør, som Polemiker øvet og skarp.⁵⁾ Med en »Ensidighedens Styrke«, der kunde minde om visse Former for moderne Agitation, hamrede han løs paa Regeringens Finanspolitik med sit stadig gentagne »Ramas-
skrig« om »Offentlighed og Orden i Rigets Finanser«.⁶⁾

¹⁾ Se om ham særlig Hakon Müller: »Stænderdeputerede fra Frederiksborg Amt 1834—1848« (Særtryk af Fr. A.s Historiske Samfunds Aarbog) 1930, S. 10—103; Hans Jensen I og II, passim. Jfr. i øvrigt ovf. S. 26.

²⁾ Sml. ovf. S. 26, spec. N. 1.

³⁾ Brev fra Drewsen til Jonas Collin ^{21/10} 1835 i »Danske Magazin« 6. Rk., II, S. 244.

⁴⁾ Bang 1059, Ussing 1021 Stemmer. H. M. 1. Rk. VII, S. 263.

⁵⁾ 1837 Overretsassessor, 1840 Professor ved Universitetet, 1846 Kancellideputeret, 1848—72 Danmarks sidste Generalprokurør, 1840—44 og 1849—69 Medlem af B. R., 1844—46 Borgmester i Kbhvn.; se i øvrigt Hans Jensen og Frantz Dahl i D. B. L. I (1933), S. 242—48, og Hans Jensen I og II, passim.

⁶⁾ Se de hos Hans Jensen (II, S. 107) gengivne Citater af »Kjøbenhavnsposten«.

Tage Algreen-Ussing.

I sit Hjerte var Algreen-Ussing, at dømme efter fortrolige Breve til Hustruen i disse Aar,¹⁾ kun i anden Linie interesseret i kommunalpolitiske Reforme; men hans voldsomme — og sejrige — Angreb paa Regeringen netop i den københavnske Kommunal-sag indbragte ham 1839 som Hædersgave fra Hovedstadens Borgere en Guld-pokal, som man senere, da han blev de Konservatives Mand, lod ham høre meget ilde for.

Endnu var Tiden dog ikke løbet fra Politikere som David og Algreen-Ussing, og som nævnt tilføjede denne ogsaa paa dette Felt Regeringen — rigtignok især Kancelliets Mindretal — en Række Nederlag. Under stadig Henvisning til den præjssiske »Städteordnung« og det beslægtede Forslag til en slesvig-holstensk Købstadlov — »det idelig af Stænderne paaberaabte Udkast for Hertugdømme[r]ne, der ellers er dannet efter det Preussiske Mønster«, som Ørsted med bitter Ironi bemærker²⁾ — opnaaede Ussing Stænderforsamlingens fulde Tilslutning til sin radikale Omformning af Regeringsudkastet.

I denne Forbindelse bør det dog ikke overses, at Provinsialstændernes Optagelse af de 32 Mænds Census- og Valgordningsforslag, stort set, var i Overensstemmelse med Synsmaader, som havde stærkt Tilhold indenfor Flertallet i Danske Kancelli, og at baade disse og andre Ændringsforslag havde i hvert Fald delvis Hjemmel i det oprindelige Regeringsudkast.³⁾

1) Under Stændermøderne i Roskilde 1835—46 sendte Algreen-Ussing sin Hustru Ottine Frederikke, f. Suenson, ca. 50 Breve (R. A.; sml. ovf. S. 33). I hele denne Brevveksling, hvori der ganske vist savnes Breve fra 1838, ses ingen af de tre Kommunallove omtalt; derimod fremgaar det af Brevene, at »Trykkefrihedssagen« »ligger mig næsten endnu mere paa Hjerte end Finantssagen« (Brev »Torsdag Aften« ca. 1835).

2) C. T. 1840, S. 59.

3) Herom nærmere nedf. S. 98 ff.

At Roskilde Stænder til Slut fordrede ikke blot et supplerende Kommunalregulativ, men oven i Købet en general Municipalanordning for København, tilspidset i et Krav om Lovens Revision — ved Forsamlingens Medvirkning — efter 6 Aars Forløb,¹⁾ maatte derimod nærmest opfattes som en Udfordring til den Stemmann'ske Fløj indenfor Kollegiet. Det samme gjaldt om den, i sig selv lidet væsentlige, Bestemmelse om Bystyrets Ret til at udnævne Æresborgere.

Som omtalt fandt anden og sidste Behandling af Kommunsagen Sted 22. December 1838.²⁾ Juleaftensdag foregik den endelige Vedtagelse af Forslaget i dets af Stænderne ændrede Skikkelse, og under samme Dato indgav Forsamlingen sin udførlige Petition herom til Kongen,³⁾ som ved Reskript af 7. Februar 1839 oversendte Danske Kancelli den til afsluttende Bearbejdelse.⁴⁾

Ved de skriftlige Voteringer blandt de Deputerede 26. Februar—30. Marts s. A.,⁵⁾ hvor Ørsted lagde for, og Stemmann satte Punktum, herskede der Enstemmighed om at tiltræde alle de Ændringsforslag, ved hvilke Stænderne havde grebet tilbage til Bestemmelser i det foreløbige Udkast.

For øvrigt ønskede Kancelliets mere liberale Mindretal, Michael Lange helt og A. S. Ørsted i hvert Fald halvvejs, at fastholde det foreslaaede Valgsystem paa Trods af Stænderforsamlingens Indstilling. Derimod mente Kollegiets mere konservative Flertal — i Overensstemmelse

1) St. T. 1838 II, Sp. 2767—68.

2) St. T. 1838 I, Sp. 966, II, Sp. 2651—2716; Prot. F. 200 a—216 b, R. A.

3) St. T. 1838 I, Sp. 969, II, Sp. 2716—78, Prot. F. 233 a.

4) D. K. II Dept., Jr. O 1839, Nr. 353/1839.

5) D. K.s Voteringer: Ørsted $\frac{26}{2}$, Bentzen $\frac{7}{3}$, Lange $\frac{17}{3}$, Hansen $\frac{27}{3}$, Stemmann $\frac{30}{3}$ 1839, »Bilag«.

med P. C. Stemanns Grundsyn paa de raadgivende Provinsialstænders Magtfuldkommenhed¹⁾ — ikke at kunne sidde de principielle Krav overhørigt, som Folkets kaarne Mænd havde fremsat med næsten Enstemmighed. Omvendt fandt visse andre Forslag Tilhold hos Minoriteten.

Det lykkedes derfor ikke at støbe Kancelliets resumerende og endelige Forestilling af 31. Maj 1839 i een fast, ensartet Form. Tværtimod omfattede den — foruden 187 Foliospalter Tekst — to forskellige Udkast til Anordning, eet, der forudsatte Indførelsen af middelbare Valg, og eet, som gennemførte umiddelbare. Samtidig indstillede Kollegiet til Kongen, at eet af disse Udkast maatte »emanere som Kommunallov for Staden Kjøbenhavn«. ²⁾

Om Frederik VI's Stilling til de betydningsfulde Problemer, Danske Kancellis afsluttende Forestilling fremlagde eller oprullede paany, vides intet sikkert. I sin Nytaarsartikel af 2. Januar 1840 formoder »Fædrelandet« — eller anser det i hvert Fald for hensigtsmæssigt at udtale, — at den afdøde Konge helt og fuldt vilde have bifaldet Provinsialstændernes Krav.³⁾ Denne Antagelse maa dog betragtes som lidet sandsynlig. Thi der kan næppe være synderlig Tvivl om, at den gamle Konge alt i alt vilde have tiltraadt de Standpunkter, som repræsenteredes af Kancelliets Pluralitet — men som ganske visst ogsaa for en stor Del faldt sammen med Roskilde Stænders.

Paa den anden Side tør det ikke pure benægtes, at Kongen dog muligvis — tryk i Kraft af den enestaaende Autoritet, som to Menneskealdres Regering havde forlenet ham med — endog *mod* Stænderflertallets Ønske

¹⁾ Jfr. ovf. S. 15—16.

²⁾ D. K. II Dept.s Res.-Prot. 1839, Nr. 120 a; Koncept i »Bilag«.

³⁾ »Fædrelandet« 2/1 1840, Sp. 11. Sml. nedf. S. 193 ff.

kunde have fastholdt sin Modstand mod den direkte Valgmaade.¹⁾

Hvorom alting er, skulde dette Spørgsmaal aldrig finde nogen Besvarelse, idet Frederik VI efter længere Tids Svaghed afgik ved Døden 3. December 1839. Samme Dag besteg Prins Christian Frederik, Kongens Fætter, sine »Fædres Trone«.

I det aabne Brev af samme Dato, hvorved Regentskiftet proklameredes, bebudede den nye Konge, at han med utrættelig Iver vilde fortsætte sin forevige Forgængers landsfaderlige Styrelse »med stadigt Hensyn til de Forbedringer i Forvaltningen, som Erfaring maatte tilraade Os«.²⁾

Selv om dette »Patent« er ført i Pennen af A. S. Ørsted³⁾ og endeligt formuleret i Geheimstatsraadet, hvis Medlemmer for Resten under Drøftelserne viste sig mere kongeligsindede end Kongen selv,⁴⁾ maa det utvivlsomt siges at give et sandt og veltruffet Udtryk for det Livssyn, som Tronfølgeren med Aarene var naaet til, det, Herskeren nu ønskede at realisere. Det stemmer i øvrigt ogsaa fuldt ud overens med den Passus i Christian VIII's Tiltrædelsestale umiddelbart efter Proklamationen af Tron-

1) Efter at dette var skrevet, har Forfatteren i »Kjøbenhavns-posten« 3/1 1840, S. 9, Sp. 1, fundet *den* Opfattelse udtrykt — i meget kategorisk Form — at Frederik VI vilde have opretholdt Resolutionen af 7. November 1838 og udstedt den i Lovs Form. Sml. nedf. S. 190—92.

2) C. T. 1839, S. 905.

3) Brev 3/12 1839 fra Ørsted til Kabinetsssekretær J. G. Adler i dens Privatarkiv, A, Pk. 32, R. A.

4) Jfr. herom Hans Jensen II, S. 218—19. Naar Christian VIII's nedennævnte Optegnelser sætter Statsraadmødet til 4/12, medens Proklamationen er dateret 3/12, viser dette, hvor forsigtigt man maa stille sig til Kongens Datoangivelser, f. Eks. af det vigtige Statsraadsmøde 21/12 1839.

skiftet, hvori Kongen betoner, at »Erfaringen maa raade til gavnlige Forandringer i Forvaltningen«. ¹⁾

I denne liberalt-konservative Tankegang kunde Monarken mødes med sin Forgængers prøvede Raadgivere, hvem han, der hverken nærede Ønske om eller havde Vilje til at spille Diktatorens Rolle, da ogsaa alle som een bekræftede i deres høje Embeder. En Forfatningsændring kunde hverken Regenten eller hans Ministre gaa med til; men Reformernes Vej var man rede til at slaa ind paa og følge et anseligt Stykke fremefter. ²⁾

Ud fra denne politiske Situation, som mere eller mindre tydeligt gav sig til Kende i den nye Konges elegant turnerede Svar paa de knap saa behændigt varierede Hyldest-adresser med deres Krav om Ændringer i Rigets Forfatning, ³⁾ maa vi forstaa Christian VIII's Holdning til den københavnske Kommunalsag.

Som Tronfølger havde han næppe helliget dette Æmne større Interesse. I hvert Fald havde Christian Frederik et Aars Tid i Forvejen betroet Ørsted, at »Kiøbenhavns Communallov kiender jeg ikke noksom for at kunne yttre mig

¹⁾ D. R. H. VI a, S. 255; Hans Jensen II, S. 216.

²⁾ Sml. Axel Linvald i D. B. L., V (1934), S. 144: »Liberalismens Forfatningskrav stræbte han at imødegaa gennem Bestræbelser for at gøre selve Enevælden liberal«. A. D. Jørgensen sammenstiller (i D. R. H. VI a, S. 240) Christian VIII's Grundsætning: »Regeringskunsten er at modstaa Reformsygen, saa at den ikke forleder til skadelige Forandringer, og at lede den konservative Aand, saa at den ej forhindrer Forbedringer« med Frederik VI's »mærkelige Ord«: »Maalte man altid være heldig nok til at finde Linien mellem at omstøbe alt, og at blive fast ved det bestaaende, blot fordi det bestaar« — talende og tiltalende Udtryk for den oplyste Enevælde i Danmark.

³⁾ Se herom »Berlingske Tidende« eller »Fædrelandet«; i sidstnævnte, der efter Tronskiftet var blevet Dagblad (7/12 1839), findes tillige en Række Kommentarer hertil.

Christian VIII som Tronsfølger.
1813 (?).

Blyants tegning af F. C. Grøger.
(Københavns Bymuseum).

over samme«. ¹⁾ Men som Konge fik han nu rig Lejlighed til at indhente det forsømte under Studiet af Danske Kancellis Kæmpebetænkning af 31. Maj 1839.

Allerede paa sin Regerings anden Dag maatte Christian VIII tage Stilling til Hovedstadens Ønsker. Ved en samlet Modtagelse paa Slottet tolkede Overpræsident A. C. Kierulff Kongen Bystyrets »ærefrygtsfulde og kjærlige Hylding«, medens de 32 Mænd in pleno med Formanden Johs. Hammerich som Ordfører overbragte ham en Lykønskingsadresse, hvori ogsaa det lokale Forfatningskrav kom frem.

»Blandt Fremtidens Forventninger«, udtalte Borgeraadet, »ligger os nærmest Udviklingen af friere communale Forhold, og det er vort tillidsfulde Haab, at af Deres Majestæts Viisdom og det i Folket udtalte Raad vil fremgaae den Selvstændighed og Offentlighed i Bestyrelsen af Communens Anliggender, som hos Borgerne vilde vække den levende Deeltagelse, der er Betingelsen for Communens kraftige Bestaaen«.

Denne Adresse besvarede Kongen »med den største Huldrighed og tilsikrede navnlig Borgerrepræsentanterne den disse ved Kjøbenhavns Privilegier hjemlede Ret til umiddelbart at forebringe Kongen Stadens communale Anliggender, i denne Rettigheds hele Udstrækning«. ²⁾

Af langt større Vægt var dog, at Kong Christian i begge sine Takketaler betonedede, »hvor magtpaaliggende det skal være mig at overveie det vigtige Communal-Anliggende, der nu skal underligge min Bestemmelse«. ³⁾

¹⁾ Brev 16/12 1838 fra Christian VIII til A. S. Ørsted i dennes Privatlarkiv A, R. A.

²⁾ »Kjøbenhavnsposten« 5/12 1839, S. 13—14, Sp. 1—2.

³⁾ Se de udførlige Referater i »Fædrelandet« 5/12 1839, S. 86—87. I de 32 Mænds Prot. X, 1821—40, Fol. 295—98, findes Adressen samt en kort Redegørelse for dens Tilblivelse og Overrækkelse.

Ogsaa Christian VIII's Optegnelser bærer Vidne om, at han delte »den friere Anskuelse i Communalvæsenet«. ¹⁾

21. December s. A. kom den københavnske Anordning til afsluttende Behandling i Geheimestatsraadet. Ud fra sit moderat-liberale Grundsyn udtalte Kongen sig da paa en Række væsentlige Punkter for at imødekomme Provinsialstændernes Ønsker, saaledes bl. a. formentlig med Hensyn til Hovedspørgsmaalene om Magistratens Sammensætning og Valgene til Borgerrepræsentationen. ²⁾

Ifølge Kongens Optegnelser førtes den livligste Debat dog ikke herom, men om Borgerraadets Ret til selv at udpege sine Repræsentanter i de særlige Kommissioner og Direktioner, en Myndighed, som Kongen, understøttet af Statsraadets Flertal, deriblandt Stemmann, beredvilligt indrømmede. ³⁾

Efter at Christian VIII i det Geheime Statsraad havde truffet Afgørelse om de brændende Spørgsmaal, anmodede han A. S. Ørsted, til hvem han nærede en ubegrænset Tillid, ⁴⁾ om dels at indkoncipere de vedtagne Ændringer i Udkastet, dels at affatte en højtidelig »Intimation« til

¹⁾ Christian VIII's »Optegnelser over det passede og Regjeringsforhandlinger fra 2. Decbr. 1839 til 15. Juli 1840«, Kongehusets Arkiv, R. A., cit. efter Hans Jensen II, S. 220. Ifølge samme Forfatters Opgivelse (N. 1) fandt det afgørende Statsraad Sted ²³/₁₂ 1839, hvorimod Register over Statsraadssagerne for 1839 under D. K. Nr. 309 anfører ²¹/₁₂. En Kritik af disse Dateringer tillader Pladsen ikke.

²⁾ Da Kongehusets Arkiv under de bestaaende Krigsforhold midlertidigt er deponeret i et utilgængeligt Lokale »etsteds i Nordsjælland«, kan et endeligt Bevis herfor ikke føres; men i det følgende haaber Forfatteren at have præsteret fuldgyldige Indicier for Rigtigheden af sin Opfattelse. Sml. nedf. S. 94—95 og 125—26.

³⁾ Jfr. Hans Jensen, II, S. 219—20, og nedf. S. 155.

⁴⁾ Dette anerkender »Fædrelandet« med Glæde ¹⁰/₁₂ 1839 (S. 95—96).

Loven, »Præmisserne til Communal Anordningen«, som Kongen selv benævner de indledende Motiver.¹⁾

Ørsted løste begge disse ansvarsfulde Opgaver til Monarkens fulde Tilfredshed, hvad Kongen paa den smukkeste Maade fandt Udtryk for i disse oprigtige Linier:

»Jeg kan ikke noksom takke Dem, min kiere Ørsted, at De har hiulpen mig saa godt ved Tilendebringelsen af dette vigtige Anliggende«. ²⁾

Hvad angaar Lovens Indgangsord, havde Christian VIII kun faa og uvæsentlige Rettelser at foretage i Generalprokurørens Konzept. En enkelt Bemærkning antyder ikke blot, at den ovenfor fremsatte Tvivl om Frederik VI's Stilling til Stændernes Krav ikke savner Grundlag,³⁾ men samtidig, at Kongen ikke var blottet for Humor. Under Omtalen af den afdøde Konges og sin egen Holdning overfor Udkastet mente Christian VIII nemlig — utvivlsomt med et lille Smil — at burde udelade Ordene »ved Fuldbyrðelsen af Vor forevigeðe Forgængers Forsæt«, »da Resultatet maaskee afviger betydeligt fra Forsættet«. ⁴⁾

Til Kongens karakteristiske Fremdragelse af Valgretsspørgsmaalet skal der senere vendes tilbage.⁵⁾

Om Aftenen anden Juledag overbragte Ørsted Kongen den — i 41 Paragraffer — fuldt udarbejdede Anordning, og Dagen efter, 27. December 1839, afgav Christian VIII følgende Resolution, som paategnedes Danske Kancellis Forestilling af 31. Maj s. A.:⁶⁾

»Det Os forelagte Udkast have Vi allernaadigst appro-

1) Brev 25/12 1839 fra Christian VIII til A. S. Ørsted i dennes Privatarkiv A, R. A.

2) Sst.

3) Jfr. ovf. S. 64—65 og nedf. S. 190—93.

4) Brev 25/12 1839 fra Christian VIII til Ørsted.

5) Se nedf. S. 125—26.

6) D. K. II Dept.s Res.-Prot. 1839, Nr. 120 a.

beret, dog med adskillige Forandringer, som findes optagne i det, i Overensstemmelse med Vor i det Geheime-Statsraad allernaadigst tilkjendegivne Villie, omarbejdede Udkast, hvorpaa Vi have tegnet Vor allerhøieste Approbation. Efter dette sidste Udkast bliver Anordningen, der skal dateres den 1ste Januari 1840, at udfærdige og Os til allerhøieste Underskrift at forelægge.

Kjøbenhavn den 27de Decbr. 1839.

Christian R.«

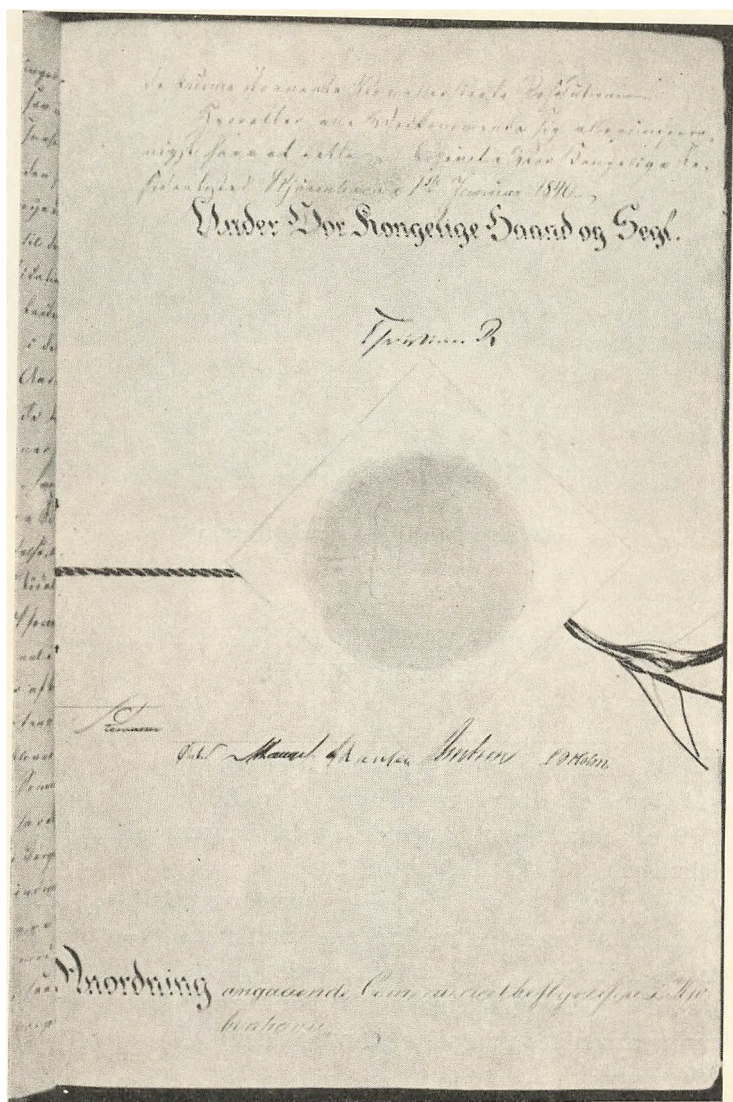
I Overensstemmelse hermed udkom da »Anordning angaaende Communalbestyrelsen i Kjøbenhavn« Nytaarsdag 1840.¹⁾

Denne »Grundlov« gennemførte dels en Omorganisation af Magistraten, dels en Nyordning af Borgerraadet.

Den kongevalgte Magistrat udvidedes med en Raadmand. De 6 Raadmænd valgtes paa 12 Aar af Borgerrepræsentationen, som afløste Stadens selvsupplerende, magistratsudnævnte 32 Mænd. Valgret og Valgbarhed til Raadet, af hvis 36 Medlemmer (hvoraf Halvdelen Grundejere) aarligt afgik 6, betingedes af Borgerskab og visse Former for Census. Repræsentationen fik Medbeslutningsret over Byens Økonomi, men Overtilsynet med Kommunens Styrelse forblev hos Kancelliet.

¹⁾ Den originale Anordning, hvis første og sidste Side omstaaende gengives i Facsimile, findes foran i Bindet »Originale Forordninger og Placater for Aaret 1840« i D. K.s Arkiv i R. A.

Det synes, som om Loven er blevet trykt, allerede inden Kongens Underskrift forelaa — medmindre man gaar ud fra en Postdatering —, idet Kommunalbestyrelsens Medlemmer allerede 1. Januar 1840 Kl. 2 fik overladt Eksemplarer af den trykte Anordning (sml. nedf. S. 184). Denne er in extenso aftrykt nedf. S. 160—82, hvorfor kun Hovedpunkterne fremdrages her.

Facsimile af sidste Side af Anordning af 1. Januar 1840 (Rigsarkivet).
Ca. 1/5 Størrelse. Fot. M. Falk-Sørensen.

Kollegiebygningen („Den rode Bygning“).

3. GENNEMGANG AF ANORDNINGENS HISTORIE I ENKELTHEDER.

Inddeling.

En farbar Genvej til at naa frem til det nødvendige Overblik over Københavns Grundlov af 1. Januar 1840 er, som nævnt, allerede anvist i Stænderkomiteens Betænkning af 12. December 1838.

Under Ledelse af betydelige Jurister som P. G. Bang og Tage Algreen-Ussing inddelte man nemlig — med et enkelt Forbehold¹⁾ — det forelagte Udkast i følgende 5 Afsnit, en Fremgangsmaade, der i alt væsentligt ogsaa vil kunne anvendes paa selve Anordningen:

¹⁾ Idet navnlig det endelige Udkasts § 40, Anordningens § 35, delvis kan henføres til Afsnit V, hvad, bortset fra Omtalen af Magistratens Betænkning af 25. Juli 1838, ogsaa, stort set, er gennemført i efterfølgende Fremstilling. Jfr. S. 128—31 og 132.

I. Kommunens (Hovedbestyrelse og) Udstrækning¹⁾ (Udkastets og Anordningens §§ 1—2); II. Magistratens Organisation og Udvælgelse (Udkastets § 3; Anordningens §§ 3—6); III. Valget af Borgerrepræsentanterne (Udkastets §§ 4—30; Anordningens §§ 7—24); IV. Regler for Borgerrepræsentanterne og Forsamlingens Forretningsorden (Udkastets §§ 31—33, 37—40; Anordningens §§ 25—28, 32—35); V. Forsamlingens Myndighedsomraade og Forhold til Magistraten, samt Revisionen og Offentliggørelsen af Stadens Regnskaber m. m. (Udkastets §§ 34—36, 41—46; Anordningens §§ 29—31, 36—41). At denne Leddeling, som er klarere og mere følgestreng end Opstillingen i det Bang'ske Andragende af 9. Oktober 1835, hidrører fra Algreen-Ussing, er vel sandsynligt.²⁾

I. Kommunens Hovedbestyrelse og Udstrækning.

Det første Hovedafsnit kom ikke til at undergaa væsentlige Forandringer under Sagens Behandling; i et Par redaktionelle Ændringer afsvækkedes den stærkt fremtrædende Nævnelse af Enevoldskongen en Del.

Allerede det Ørsted'ske Udkast af Efteraaret 1837, der — i øvrigt med Bevarelse af de hidtil gældende Regler — under Kommunens Omraade henregner ogsaa Københavns Forstæder og udenbys Grunde (§ 2), bringer saaledes den endelige Formulering af Hovedstadens Forhold til Statsmagten, til Centralstyret. Med Tilknytning til Instruks for Magistraten af 28. August 1795 fastslaa § 1 nemlig, at den kongelige Residensby København som hidtil skal staa ganske udenfor Amtsinddelingen og »bestyres af dens Magistrat i Forbindelse med dens Borger-

¹⁾ Denne Udvidelse af Titelen skyldes Forfatteren. Ogsaa de følgende Afsnit-Overskrifter er delvis omredigerede af Forfatteren.

²⁾ Som nævnt (ovf. S. 62) oplyser Ussings Breve til Hustruen intet om Kommunallovgivningen.

repræsentanter, alene under Overtilsyn af Os selv og af Vort Danske Cancellie«. ¹⁾

De Grene af Administrationen, som for Tiden er underlagt særlige Kommissioner og Direktioner, skal indtil videre forblive derunder, dog saaledes, at Magistrat og Borgerrepræsentation beholder den Medvirkning, der er indrømmet dem ved flere senere Resolutioner, og som yderligere vil blive bestemt ved denne Anordning.

Uanfægtet gik § 1 dog ikke over i den endelige Affattelse af Loven. I Henhold til de 32 Mænds Hovedsyn paa Udkastet — at dette paa flere Punkter maatte opfattes som stridende mod Københavns Privilegier — krævede Forsamlingen nemlig i sin Betænkning af 14. Marts 1838, at der efter Ordet »Borgerrepræsentanter« skulde indsættes: »overensstemmende med de Staden under 24. Juni 1661 allernaadigst givne Privilegier«. ²⁾

Til denne megetsigende Tilføjelse, som de 32 Mænd — trods »Fædrelandet«s vedvarende syrlige Kritik heraf³⁾ — saa begejstret kastede sig i Brechen for, sluttede ogsaa Magistraten sig i sit Responsum af 25. Juli s. A. Man blev dog ikke staaende herved, men ønskede desuden denne Paragraf affattet med tilbørligt Hensyn til Instruksen af 28. August 1795 (§ 2), der hvilede paa de oprindelige Pri-

¹⁾ Foreløbigt Udkast 1837, »Bilag«; St. T. 1838 I, Sp. 793.

²⁾ 32 Mænds Betænkning ¹⁴/₃ 1838, »Bilag«. For de kommunale Akters Vedkommende jfr. tillige Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot. Nr. 157/1838, Stadsarkivet. I dette er for øvrigt de 32 Mænds Arkiv 1753—1840 og Borgerrepræsentationens Arkiv 1840—ca. 1917 blevet indlemmet 1939 (sml. S. 199).

³⁾ I Bladets Ledere hævdedes gentagende, at Kravet om kommunal Selvstændighed ikke skulde baseres paa forældede eller tvivlsomme Privilegier, men paa selve den Forholdene iboende Nødvendighed herfor, paa baade Statens og Kommunens fælles Interesse heri, paa den fra Købstadkommunalloven af ²⁴/₁₀ 1837 og fra Mønsterlandet Prøjsen hentede Analogi m. m. Se f. Eks. »Fædrelandet« ⁵/₅—¹²/₅ 1838, Sp. 745—73.

vilegier, saaledes at den omdebatterede Passus skulde slutte: »hvorhos de [d. v. s. Magistrat og Borgerrepræsentation] i denne Egenskab staae under Vor egen umiddelbare Befaling og Vort Danske Cancellies Overopsigt«. ¹⁾

Inden for Den røde Bygning fandt Bystyrets Ønskemaal imidlertid ingen Sangbund. Med Kancellideputeret Michael Lange, den senere Overpræsident (1788—1856), ²⁾ som Ordfører, indstillede de Deputerede eenstemmigt, at Paragraffen skulde forblive uforandret, og hertil sluttede Kongen sig. ³⁾

Bestemmende for Kollegiets Afgørelse var den Tankegang, at man maatte finde det betænkeligt i Anordningen at optage en saadan Stadfæstelse af Københavns Privilegier, som dels for længst var forældede (Stabelret, Frihed for Skat og Indkvartering), hvad allerede P. G. Bang havde erkendt, ⁴⁾ dels egnede til at misforstaas, navnlig den stadig paaberaabte Ret til at »handle og slutte« paa Byens Vegne.

Udglattende tilføjede Ørsted 15. November 1838 som kongelig Kommissarius i Roskilde Stænder, at Stadens Privilegier »naturligviis . . . uden saadan Paaberaabelse blive i Kraft i det Omfang, hvori de fortiden ere det, kun at de ikke fremstilles som Grundlaget for den nye Communalanordning«. ⁵⁾

Ogsaa Magistratens Ønsker var faldet paa Stengrund, idet Kancelliet stod samlet om den Opfattelse, at Instruksen af 28. August 1795 kun afgav Hjemmel for, at Københavns Magistrat modtog de kongelige Befalinger di-

1) Mag.s Betænkning 25/7 1838, »Bilag«.

2) Jfr. Flemming Dahl i D. B. L. XIII (1938), S. 579—82.

3) D. K.s Voteringer 18/8—13/9 1838, »Bilag«; Forestilling, dat. Oktober 1838, og kgl. Resolution 7/11 1838, D. K. II Dept.s Res.-Prot. 1838, Nr. 112.

4) St. T. 1835—36, Sp. 1233, sml. 1235.

5) St. T. 1838 I, Sp. 815.

rette, uden nogen »Mellemøvrighed«, derimod ikke paa nogen Maade fastsatte, at den skulde være uafhængig af de kongelige Kollegier.¹⁾

Mod disse Anskuelser rejste Stænderforsamlingen, klogeligt nok, ingen Indsigelse. I en eventuel Strid om slige Formalia, hvor de Bang'ske Indrømmelser paa Forhaand havde slaaet Benene væk under en modsat Argumentation, vilde Hovedstadens Repræsentanter utvivlsomt have trukket det korteste Straa.

Tværtimod fandt Forsamlingen »ingen Anledning til at tilraade« Bystyrets Indstilling, men bestræbte sig derimod paa saa stærkt som muligt at understrege Regeringsforslagets Motivering.²⁾ Følgelig undergik Udkastets § 1 kun redaktionelle Smaaændringer, og heller ikke under Kancelliets eller Statsraadets Slutbehandling af Anordningen blev der foretaget Forandringer paa dette Punkt.

Om § 2 førtes derimod i Stændersalen en kortere Debat, som imidlertid ikke kan gøre Krav paa Eftertidens Interesse.³⁾

II. Magistratens Organisation og Udvælgelse.

I Modsætning til, hvad Tilfældet var ved I Hovedafsnit, kom der til at staa Gny om det følgende, om Magistratens Sammensætning og Udvælgelse, Udkastets § 3, Anordningens §§ 3—6. Det brændende Spørgsmaal blev Raadmandsinstitutionen.

Medens allerede P. G. Bang i det Andragende, som de Roskilde Stænder 9. Februar 1836 gjorde til deres,⁴⁾ havde betonet, dels at Københavns Overpræsident i al Fremtid

1) Jfr. D. K.s Forestilling af Okt. 1838, »Bilag«.

2) Roskilde Stænders Betænkning af 12/12 1838, St. T. 1838 II, Sp. 2718.

3) St. T. 1838 II, Sp. 2638—40.

4) Lit. C., St. T. 1835—36, Sp. 1241—44.

burde være Statsemdsmand, dels at Byens Magistrat havde en Række rent statslige Funktioner at varetage, slog han dog samtidig fast, at dens Medlemmer først og fremmest maatte betragtes som Kommunens Embedsmænd. Derfor maatte det anses for stridende mod Stadens Tarv, at samtlige Magistrats herrer var juridisk uddannede Statsemdsmænd, som beskikkedes af Danske Kancelli og i adskillige Tilfælde var ganske fremmede for Byen og dens Borgere.

Ud fra denne Opfattelse foreslog Bang, at der »tilforordnedes« Magistraten nogle borgervalgte ulønnede Medlemmer, som alene skulde tage Del i de rent kommunale Forretninger. For øvrigt fandt han det, i Overensstemmelse med formodet ældre Skik og Brug,¹⁾ »uden Tvivl naturligt«, at ogsaa nogle af Magistratens lønnede Medlemmer »valgtes af Communen ved dens Repræsentanter« — i begge Tilfælde dog paa Regeringens eller Kongens »Approbation«, henholdsvis for 6 og 12 Aar ad Gangen.

Endelig henstillede Bang, at Magistratens lønnede Medlemmer fremtidig blev færre i Tal, men oppebar større Gager, en Tankegang, han analogt overførte paa Stadens Embedsmænd; disse »Betjente« burde ansættes af Kommunalbestyrelsen, enkelte dog med kongelig Stadfæstelse. Som vanligt paaberaabte Andragendet sig de i Prøjsen herskende Forhold.²⁾

Det Bang'ske Hovedræsonnement forekom ganske visst A. S. Ørsted principielt urigtigt, idet han holdt det for rettest, at de to Bykollegier burde sammensættes paa væsensforskelligt Grundlag, Magistraten kun ved kongelig

¹⁾ Andragendet nævner ikke Reskripterne $\frac{2}{5}$ 1691 og $\frac{27}{12}$ 1748, § 17, ikke heller Forordning $\frac{21}{3}$ 1800, § 17, om Valg af Raadmænd. I en allerede foreliggende Afhandling, som forventelig vil fremkomme i Aar eller næste Aar, har Forfatteren udførligt behandlet ogsaa dette Æmne; jfr. Forordet.

²⁾ St. T. 1835—36, Sp. 1241—44.

Udnævnelse, Borgerraadet udelukkende ved Borgernes frie Valg.

Paa den anden Side maatte han erkende, at Forslaget, i Forhold til, hvad der fandt Sted i andre Lande, var maadeholdent. Og han indrømmede, at det kunde have sine Fordele, at Magistraten talte ogsaa »borgerlige« (d. v. s. ikke juridisk uddannede, af Borgerrepræsentationen blandt Borgerne valgte) Raadmænd i sin Midte, naar blot Regeringselementet beholdt Flertallet. Endelig havde Kongen i Udkastet til en tilsvarende Anordning for Provinsbyerne tilstaaet »de mere betydende Kjøbstæder« hver een à to borgerlige Raadmænd.¹⁾

I sin Betænkning af 5. April 1837 henstillede Ørsted derfor til sine Kolleger i Danske Kancelli, at man — under Hensyn til Magistratens Organisation og Forretningernes Omfang — gav København 3 saadanne ulønnede Raadmænd.²⁾

Overensstemmende hermed foreslog Generalprokurøren et halvt Aar senere i sit »Foreløbigt Udkast til Anordning angaaende Communalbestyrelsen i Kjøbenhavn«, § 3, at sammensætte Magistraten af Overpræsidenten, 3 Borgmestre, 5 kongeligt udnævnte, retskyndige Raadmænd og 3 ulønnede, paa 8 Aar valgte, »borgerlige« Raadmænd.³⁾

Herimod rejste Kancellikollegiet ved sin Votering sidst paa Aaret 1837 ingen Indvendinger;⁴⁾ men allerede forinden havde man paa anden Maade maattet tage Stilling til dette Hovedpunkt. Æren herfor tilkommer Overpræsident A. C. Kierulff (1782—1846), hvem Ørsted underhaanden havde forelagt det foreløbige Udkast.

Af denne betydelige Personlighed har tidligere Skriben-

1) Anordning 24/10 1837, § 1, C. T. 1837, S. 884.

2) Ørsteds Betænkning 5/4 1837, »Bilag«.

3) Foreløbigt Udkast, »Bilag«.

4) Votering 26/12—31/12 1837, »Bilag«.

ter optrukket ganske fortegnede Billeder,¹⁾ hvorimod yngre Historikere, støttede til delvis ukendt Kildestof, har ydet ham en sen, men fortjent Oprejsning.²⁾

Med stor Arbejdskraft, Energi og Forretningsdygtighed forbandt Kierulff baade Interesse og Sans for Politik, være sig i Stat eller Kommune. Som Politidirektør i København 1820—34 havde han daglig Referat for Frederik VI, der konfererede med ham om ethvert forefaldende Spørgsmaal, og hvis fulde Tillid han snart vandt ved Velunderrettethed, klog Besindighed og maadeholdent-humant Frisind. Ved sin Erklæring af 2. Januar 1831 havde Kierulff øvet en afgørende Indflydelse paa Forfatnings-sagens Fremme, og skønt han, som den uafhængige Natur han var, samme Aar havde givet Afkald paa en lovende Karriere indenfor Kancelliet, da han ikke ønskede at indordne sig under P. C. Stemmanns selvraadige Ledelse, havde han dog stadig fuldt og helt Kongens Øre.

Ud fra den samme taktisk kloge Politik, som han havde gjort sig til Talsmand for i Stændersagen — at man ved rimelige Forhaandsindrømmelser i »Tidens Aand« kunde og burde forebygge alle mere vidtgaaende Krav fra Ekstremisternes Side — fremsatte Kierulff 16. November 1837 sit private Forslag til en Omorganisation af Københavns Magistrat.³⁾

Idet Overpræsidenten tog sit Udgangspunkt i Etatsraad

¹⁾ Se især Villads Christensen »København 1840—1857« (1912), S. 28, 204—06 og 220, samt Carl Henrik Holten i »Af en gammel Hofmands Mindeblade« (J. Clausen og P. F. Rist: »Memoirer og Breve«, XI, 1909), S. 183 f.

²⁾ Se navnlig Hans Jensen, I, passim, spec. S. 128—31, og Flemming Dahl i D. B. L., XII (1937), S. 441—43. Jfr. ogsaa Frantz Dahl: »Frederik VI og A. S. Ørsted i 1826« (1929), S. XXXI, 138—42.

³⁾ »Bilag«; kfr. Ørsteds »Meddelelse« ¹⁰/₁₂ 1837, sst., samt D. K. II Dept., Jr. M 1837, Nr. 2891/1837.

J. H. Mundts Befordring til 3. Borgmester,¹⁾ i hvilken Anledning det paahvilede ham at afgive Indstilling om Besættelsen af den ledige Raadmandspost, forudskikkede han nemlig nogle Betragtninger over Magistratens øjeblikkelige — og ønskelige — Sammensætning:

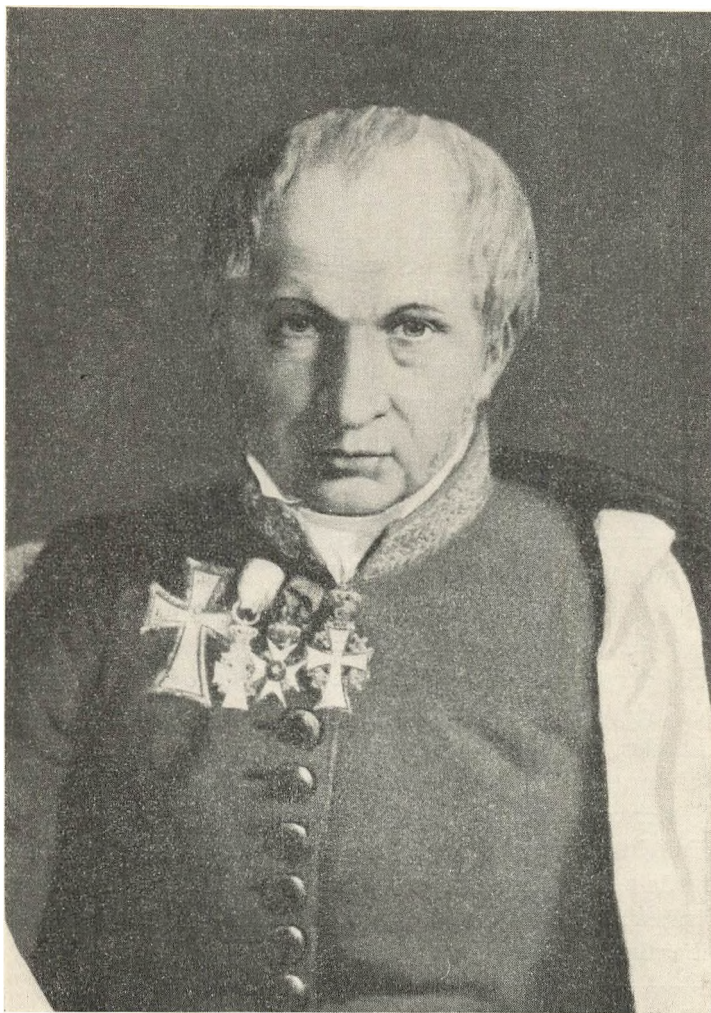
Da Magistraten er dels Øvrighed, dels Bestyrer af Byens økonomiske Forhold, navnlig af Overformynderiet, er ikke blot juridisk Uddannelse og Sagkundskab, men ogsaa »særdeles Indsigt og Færdighed i Regnskabsvæsen og Bogføring« paakrævet — den er for Tiden 1. Borgmester Fr. Chr. Schäffer ene om.²⁾

Idet Kierulff en passant understreger det uheldige i, at alle Magistratsmedlemmer har samme Ansvar for det forsvarelige Tilsyn med Kassevæsenet, skønt dette i Praksis varetages af et enkelt Medlem, fremsætter han da det positive Reformforslag, at man ved en Genopvækkelse af Reskripterne af 2. Maj 1691 og 27. December 1748, § 17, samt Forordning af 21. Marts 1800, § 17, paany skal udnævne nogle borgerlige Raadmænd.

Disse, som ikke burde vælges udelukkende blandt de 32 Mænd, skønt Repræsentanterne selvfølgelig altid — paa Grund af deres store Indsigt i Sagerne — maatte være særlig kvalificerede, skulde specielt sysselsætte sig med Regnskabsvæsenet, maaske som en »Kassekomité«, der associeredes de Medlemmer af Magistraten, under hvem Regnskabsvæsenet sorterede. Derimod skulde de ju-

¹⁾ Legatstifteren, Konferensraad Just Henrik Mundt (1782—1859) var 1816—37 Raadmand, 1837—57 Borgmester i København (H. M. 1. Rk., VIII, S. 38).

²⁾ Kierulffs Fremhævelse af Schäffers Forretningsdygtighed er af Interesse ogsaa af den Grund, at den meget skrivende Borgmester med de hyppige Særstandpunkter baade i Samtid og Eftertid har vundet Ry som en negativt indstillet, nærmest uforbederlig Kverulant. Sandsynligvis vil ogsaa en Revision af denne summariske Bedømmelse, f. Eks. i Dansk Biografisk Leksikon, være ønskelig.

Andreas Christian Kierulff.

ridiske Forretninger, bl. a. »Lavspatronaterne« — Tilsynet med Lavene ifølge Forordningen af 23. December 1681¹⁾ — som hidtil varetages af de retskyndige Raadmænd.

Ud fra disse Betragtninger indstillede Overpræsidenten da, at der for 8 Aar ad Gangen burde udnævnes to borgerlige Raadmænd, enten 1) ved Valg af de 32 Mænd eller bedre 2) ved Regeringens Valg blandt seks (d. v. s. 2×3) af de 32 Mænd foreslaaede, inden- eller udenfor dissens egen Midte, hvorved en Spænding mellem de to Bykollegier vilde undgaas. Mellem disse to borgerlige Raadmænd vilde det være naturligt at dele den »besparede« Raadmandsgage. En saadan Ordning burde selvfølgelig iværksættes nu, men kunde i givet Fald revideres ved Udarbejdelsen af den nye Kommunallov for København.

28. November kom Sagen til foreløbig Behandling i Kancellikollegiet, hvorefter den blev sendt de Deputerede til nærmere Overvejelse og skriftlig Udtalelse.

Indenfor Kancelliet sluttede et Flertal — Ørsted, Lange, Hansen og Lassen²⁾ — sig til deres gamle Kollegas Forslag, hvorimod Stemmann og hans nærmeste Medarbejder, Hans Georg Bentzen (1789—1856),³⁾ i Forslaget frygtede et Præcedens, som kunde binde Kongens Hænder, og følgelig gik imod.⁴⁾

Interessant er ikke mindst, at det igen var et Medlem af Kancelliets højre Fløj, Bentzen, der hævdede, at en Ændring som den af Overpræsidenten indstillede ikke burde gennemføres, uden at man først havde spurgt Magistraten og de 32 Mænd,⁵⁾ en Tankegang, som Kollegiets liberale Flertal lod ganske uænset.

1) Denne er mærkeligt nok ikke optaget i nogen af de eksisterende Samlinger af Bestemmelser vedrørende Københavns Kommune.

2) Vota 8/12, 9/12, 13/12 og 15/12 1837, »Bilag«.

3) Jfr. Flemming Dahl i D. B. L. II (1933), S. 382.

4) Stemmanns Votum 23/12 1837, »Bilag«.

5) Bentzens Votum 6/12 1837, sst.

Ikke heller er det uden Pikanteri, at »Fædrelandet« 24. Marts 1838 med største Skarphed hudflettede baade Overpræsidenten og Kancelliet for deres Forsøg paa at sabotere den kommende Kommunalanordning.¹⁾ I en sjælden Grad var de David'ske Styrker her fejl opmarcherede.

Under 14. Februar 1838 indgik Danske Kancelli, der 2. Januar havde færdigbehandlet Sagen, da til Kongen med en tvedelt Forestilling. Ti Dage efter faldt den kongelige Resolution — til Fordel for Overpræsidentens Forslag, som gik igennem fra A til Z.²⁾ Kierulff havde øjensynlig i eet og alt opretholdt sin høje Plads i Frederik VI's Gunst.

Af Varighed blev hans Sejr dog ikke. Da han henstillede til de 32 Mænd at udpege de to borgerlige Raadmænd, Kongen havde indrømmet dem, mødte han en uventet Modstand, idet Forsamlingens Flertal — maaske i Samraad med Forfatteren af »Fædrelandet«s politiske Ledere — i Overpræsidentens Tilbud frygtede en mulig Præjudikation af den kommende Nyordning ved den bebudede Kommunallov. Repræsentanterne afslog da med 16 Stemmer mod 13 at forhandle direkte med Kierulff og oversendte Akterne til Magistraten. Dermed var Sagen løbet ud i Sandet, og Kongen nødtes saa omsider til paa normal Maade at beskikke en juridisk uddannet Raadmand.³⁾

1) »Resolutionen af 24. Februar 1838«, »Fædrelandet« 24/3 1838, Sp. 649—56.

2) Kgl. Resolution 24/2 1838, »Bilag«, kommuniceret Mag. 6/4 s. A. Originalen i D. K. II Dept.s Res.-Prot. 1838, Nr. 46. Jfr. i øvrigt C. T. 1838, S. 209—11.

3) I de 32 Mænds Forhandlingsprotokol hedder det: 21/3 1838: »16 Stemmer vilde have Forestilling om Valgets Udsættelse, indtil Kommunalloven udkommer; 13 Stemmer vare for, at Valg nu skulde skee«. — 28/3 1838: »Ved Volering blev med 18 Stemmer imod 8 af-

Med dette Mellemspil in mente forstaar man lettere de 32 Mænds noget usikre Stillingtagen til selve Hovedspørgsmaalet: den fremtidige Sammensætning af Magistraten.

Efter Byraadets endelige Forslag burde Magistraten tælle i alt 6 Raadmænd, alle lønnede, hvoraf 3 lovkyndige, 3 borgerlige, de sidste valgte af Borgerrepræsentationen.¹⁾ Et videregaaende Forslag om, at Raadet desuden skulde have Indstillingsret til de tre juridiske Poster, saaledes at Kongen for hver Plads skulde udnævne een blandt 3 foreslaaede Kandidater, faldt i de 32 Mænds Forsamling med 14 Stemmer mod 11, muligvis fordi man ikke vilde slaa større Brød op, end man mente at kunne bage.²⁾ Ligeledes forkastede Byraadet med 15 Stemmer mod 11 en Proposition om yderligere Ansættelse af 4 ulønnede Raadmænd som værende mindre nødvendig, naar i øvrigt de 32 Mænds Forslag om Beskikkelsen af 6 lønnede Raadmænd blev ført ud i Livet.³⁾

Saa langt kunde den høje Magistrat dog ikke gaa. Sikker paa at have kaaret sig et trygt Stade, tog man Stilling paa den kongelige Resolution af 24. Februar 1838. Ved den deri indeholdte Organisation af Magistraten burde det have sit Forblivende, blot med den Ændring, at Kollegiet desuden, i Overensstemmelse med Købstad-anordningen af 24. Oktober 1837, § 1, burde udvides med 2 ulønnede borgerlige Raadmænd, hvis Valg kunde over-

gjort, i en Erklæring til Magistraten at fremføre Grundene, hvorfor Valg til Forslag ønskes udsat, til Communalloven udkommer«. 32 Mænds Prot. X, 1821—40, Fol. 232—33; H. G. Bentzens Votum 18/8 1838; Rubin II, S. 587, N. 1.

1) I »Fædrelandet« 5/5 1838, Sp. 748, Noter, ønskes det tydeliggjort, om Jurister er udelukkede fra at blive »borgerlige« Raadmænd; noget saadant kan Redaktionen ikke tænke sig.

2) Dette hævdedes i hvert Fald i Roskilde Stænder af Ordføreren, Algreen-Ussing (St. T. 1838 II, Sp. 2653).

3) 32 Mænds Betænkning 14/3 1838, »Bilag«.

lades Borgerrepræsentationen, dog paa kongelig Konfirmation. Derimod burde de 2 lønnede borgerlige Raadmænd formentlig beskikkes af Kongen paa Livstid. At indskrænke de retslærde Raadmænds Antal til 3 maatte Magistraten fraraade paa Grund af det omfattende juridiske Tilsyn med Lavene ifølge Forordningen af 23. December 1681.

Eventuelt vilde man dog, i Tilfælde af Embedsledighed, ved en Simplifikation af de lovkyndige Raadmænds Arbejde kunne indskrænke disses Antal til 3 og lægge den derved sparede Gage til de to borgerlige Raadmænds Løn.¹⁾

Med Afgivelsen af disse Erklæringer havde Kancelliet atter Udspillet. I sjælden Grad havde de delt Vandene. Som yngste (5.) Deputeret var H. G. Bentzen som sædvanlig Førstevoterende. Principalt ønskede han Udkastets Bestemmelser opretholdt, subsidiært, at Kollegiet forestillede til Kongen, at denne ved indtrædende Vakance satte Resolution af 24. Februar s. A. i Kraft. Som venteligt gik Stemmann ind for Bentzens Hovedforslag, medens Ørsted traadte i Skranken for det subsidiære. Endnu mere liberal forsvarede Lange de 32 Mænds Forslag, medens Deputeret Michael Hansen med vanlig Forsigtighed ønskede indstillet til Kongens Afgørelse, om Bentzens eller Langes Forslag skulde optages i Anordningen.²⁾

Selvfølgelig maatte Kancelliets Forestilling bære Præg af en saa dybt gaaende Uenighed. Et Flertal indenfor Kollegiet havde dog — i Tilslutning til Bentzens subsidiære Forslag — knæsat Magistratens Tanker om en Korporation af 4 juridiske + 2 lønnede og 2 ulønnede borgerlige Raadmænd; de lønnede borgerlige Raadmænds Funk-

¹⁾ Mag.s Betænkning 25/7 1838, ssl.

²⁾ D. K.s Voteringer: Bentzen 18/8, Lange 29/8, Hansen 11/9, Stemmann 8/9 (?), Ørsted 13/9 1838, »Bilag«.

tionstid burde være 8 Aar som i »de andre Kjøbstæder«. ¹⁾

De 32 Mænds Forslag om, at alle de borgerlige Raadmænd burde lønnes, fandt Tilslutning hos »nogle« — ikke navngivne — Deputerede, formentlig Lange og Hansen. Man henstillede derfor, at de retskyndige Raadmænds Antal indskrænkedes til 3, saaledes at de to yngste Raadmænds Gager blev delt mellem 3 — eller maaske 4 — borgerlige Raadmænd.

Med Hensyn til Magistratens Bemærkning om, at juridisk Uddannelse var nødvendig for Raadmændene, maatte hele Kancelliet hævde, at større juridiske Kundskaber var ufornødne. I denne Forbindelse erindrede man om den, ganske visst »hvilende«, Forordning af 21. Marts 1800, hvis § 17 gav Haandværkere, Fabrikører og »Kunstnere« Løfte om Ansættelse som Medlemmer ogsaa af Magistraten. ²⁾

Imidlertid lod A. S. Ørsteds enestaaende Samvittighedsfuldhed hverken ham selv eller Kollegerne have Ro. I sin Skrivelse af 27. Oktober s. A. paapegede han, at ifølge § 35 i Udkastet til den slesvig-holstenske Stådteordnung skulde *samtlig*e Magistratspersoner, bortset fra den styrende Borgmester, udnævnes af Borgerrepræsentanterne, et Motiv mere til at indrømme, hvad de 32 Mænd havde begæret med Hensyn til Besættelsen af *nogle* af Raadmandsposterne.

Utvivlsomt vilde Stænderne med Styrke paaberaabe sig denne iøjnefaldende Forskel, dersom Kongen forbeholdt sig i København at udnævne alle Magistratsmedlemmer

1) Sml. Anordning 24/10 1837, § 1, C. T. 1837, S. 884. For øvrigt er Udtalelsen ikke helt træffende, idet der i Provinsbyerne kun er Tale om ulønnede borgerlige Raadmænd (jfr. ovf. S. 31).

2) Konceptforestillingen i »Bilag«, den originale Forestilling i D. K.s II Dept.s Res.-Prot. 1838, Nr. 112. — Ordet »Kunstner« (kunstfærdig Haandværker, Kunsthaandværker) er af tidligere Historikere fejlagtigt opfattet som bildende Kunstner.

med Undtagelse af de ulønnede Raadmænd, hvorimod man næppe vilde kræve mere, end hvad Stadens 32 Mænd havde foreslaaet, saafremt dette blev tilstaaet Borgerrepræsentanterne.¹⁾

Denne paa eengang frisindede og taktisk kloge Udtalelse kom dog ikke til at øve nogen særlig Indflydelse paa Frederik VI's Afgørelse. I alt væsentligt fulgte Kongen Kancellipræsidentens Indstilling:

Ved Resolution af 7. November 1838 fastsattes Antallet af Raadmænd i første Omgang til 8, nemlig 5 kongeligt udnævnte juridiske og 3 borgerlige Raadmænd; men det tilføjedes, at ved først indtrædende Vakance blandt de lovkyndige Raadmænd skulde »den besparede Gage« — efter nærmere Overvejelse — anvendes til Lønning af de borgerlige Raadmænd.²⁾

Endnu var der dog langt til Vejs Ende; thi med en saaynkelig Kompromisløsning lod Østifternes Stænder sig ikke afspise, skønt den kongelige Kommissarius bl. a. fremhævede, at de paagældende borgerlige Raadmænd ikke skulde opgive »deres sædvanlige borgerlige Bedrift, hvori de maae søge deres egentlige Subsistents, medens hiint Vederlag kun skal indeholde nogen Godtgjørelse for den Tid, som de for den dem betroede Tjenestes Skyld maae tage fra deres egentlige Levevei«. ³⁾

Det skulde da ogsaa snart vise sig, at Ørsted med kyndig Haand havde følt Stænderforsamlingen paa Pulsen. Allerede i Udvalgsbetænkningen blæste Algreen-Ussing til Kamp, og i Salen rettede han drøje Hug mod Ørsted, der — sine egne Meninger til Trods — med vanlig Loyalitet greb til Forsvar for Udkastets Bestemmelser.

Hvis Københavns Borgere skal interessere sig levende

¹⁾ Ørsteds Brev, dat. Roskilde 27/10 1838, »Bilag«.

²⁾ Kgl. Resolution 7/11 1838, D. K. II Dept.s Res.-Prot. 1838, Nr. 112.

³⁾ St. T. 1838 I, Sp. 817.

for Kommunens Vel, hed det i Betænkningen,¹⁾ maa de have saa frie Hænder i Stadens Styrelse, »som iøvrigt kan bestaae med det Heles Tarv«, først og fremmest Retten til at udnævne Byens Magistrat. Principielt maatte Udvalget — eller, for at tale med Tidens Tunge: Komiteen — erindre om Forholdene i Prøjsen, hvor Borgerrepræsentanterne valgte den hele Magistrat undtagen Overpræsidenten. I Praksis havde man dog indskrænket sig til at henstille, at samtlige Raadmandsposter, hvoraf der burde være 6, 3 juridiske og 3 borgerlige, men alle lønnede, skulde besættes ved Valg, foretaget af Borgerrepræsentationen blandt Borgerne med absolut Flertal og gældende for 12 Aar ad Gangen. Naar Overgangstiden var til Ende, skulde hver ledig Plads besættes efter, i hvilken Gruppe der var indtraadt Vakance; de 3 første Poster skulde tilfalde Ikke-Jurister.

For imidlertid at aabne de 3 borgerlige Raadmænd en Avancementschance, foreslog Komiteen endvidere, at eet af de 3 kongevalgte, livsvarige Borgmesterembeder skulde kunne beklædes af en Mand uden juridisk Embedseksamen.

I Overensstemmelse hermed indstillede man da, at Ud-kastets § 3 udgik og erstattedes af en ny Paragraf af nævnte Indhold, et Forslag, som baade af P. G. Bang, der oprindeligt havde rejst Sagen, og af Ordføreren, Algreen-Ussing, betegnedes som uendelig beskedent.²⁾

Heri kunde Ørsted ikke være enig. Idet han hævdede det principielt nødvendige i, at de to sideordnede Bykollegier var forskellige og ikke begge beherskedes af Borgerne, understregede han, at det var almindelig anerkendt, at Kommunalbestyrelsen af Hensyn til »det større Sam-

¹⁾ St. T. 1838 II, Sp. 2640—42; sml. Betænkning til Kongen, sst., Sp. 2718—25.

²⁾ Sst., Sp. 2644 f.

fund« og »den tilkommende Slægt« »ikke kan være uden Regjeringens Medvirkning«. ¹⁾

Naar Komiteen stadig paaberaabte sig den reviderede prøjsiske Städteordnung af 17. Marts 1831 som Mønster, nødtes han til at paapege, hvor energisk netop denne Lov havde vidst at værne om de almindelige Statsinteresser. *Dels* ved en Bestemmelse (§ 108 Litr. b) om, at Magistratens Formand var beføjet til paa eget Ansvar at suspendere de Magistratsbeslutninger, han maatte anse for lovstridige eller almenskadelige, idet han dog samtidig skulde afgive Indberetning herom til Regeringen. ²⁾ *Dels* ved en Paragraf (§ 83), der forbeholdt Centralstyret at opløse en Forsamling af Borgerrepræsentanter, »som maatte vedvarende forsømme sine Pligter og forfalde i Uorden og Tvedragt«. ³⁾

¹⁾ Sp. 2643; sml. nedf. S. 94.

²⁾ Revidi[e]rte Städteordnung, § 108: »*Der Vorsitzende im Mag[istrat] hat*

- a) die Aufsicht und Leitung des ganzen Geschäftsganges bei der städtischen Verwaltung.
- b) Er ist befugt, Beschlüsse des Mag[istrats], welche er für gesetzwidrig oder gemeinschädlich hält, auf seine Verantwortung zu suspendi[e]ren, jedoch verpflichtet, alsdann sogleich an die Reg[ierung] darüber zu berichten.
- c) Ihm insonderheit liegt es ob, darauf zu sehen, dass der Mag[istrat] seinen Verpflichtungen als Staatsbehörde gebührend nachkomme. . . « (L. v. Rønne: »Die Preussischen Städteordnungen vom 19. November 1808 und vom 17. März 1831«, Breslau 1840, S. 312).

³⁾ Revidi[e]rte Städteordnung, § 83: »*Auflösung*. Sollte eine Stadtverordneten-Versammlung fortwährend ihre Pflichten vernachlässigen und in Unordnung und Partheiung verfallen, so werden Wir sie nach genauer Untersuchung auflösen, die Bildung einer neuen Versammlung nach Befinden wieder anordnen, und die Schuldigen auf gewisse Zeit oder auf immer für unfähig zu einer neuen Wahl erklären. Ausserdem bleibt in dazu geeigneten Fällen die gerichtliche Rüge vorbehalten« (Rønne, S. 297).

Ved sin Redegørelse for disse Bestemmelser,¹⁾ der efter Ørsteds Formening betegnede en nok saa stor Indskrænkning i det kommunale Selvstyre som Regeringsforslaget, har han sikkert troet at slaa en forsvarlig Bom for Betænkningens Krav om Borgervalg af samtlige Raadmænd.²⁾ Hans Taktik var heller ikke ueffen; men han oversaae, at han havde stukket Hovedet i en Slynge, saafremt Stænderne trods alt erklærede sig rede til at sluge endog disse velvoksne Kameler for at faa deres Hovedønskemaal bragt frelst i Land. Og netop dette blev Tilfældet!

I et Lynglimt saae Algreen-Ussing Situationens Muligheder. Som en Høg slog han ned paa sit Bytte, erklærede sig villig til at acceptere de Ørsted'ske Forudsætninger, som han frakendte praktisk Betydning, og underbyggede ved at fremdrage de analoge Bestemmelser i det slesvig-holstenske Udkast³⁾ yderligere sin principielle Fordring om Borgerrepræsentationens Ret til at vælge Raadmændene.⁴⁾

Forgæves erindrede Kommissarius om, at Magistratspersonerne i Slesvig og Holsten ikke heller i Øjeblikket valgtes af Kongen.⁵⁾ Som dreven Taktiker vendte Ussing straks denne Udtalelse mod Ørsted, der netop ved *den* selv havde ydet det bedste Bevis for, at man ikke behøvede at nære mindste Betænkelighed ved at indrømme Københavns Repræsentanter at vælge i hvert Fald en Del af Magistratens Medlemmer.⁶⁾

Imellem Sagens foreløbige og endelige Behandling ind-

1) St. T. 1838 II, Sp. 2643—44.

2) Sp. 2650; sml. 2644.

3) »Städte-Ordnung« for Slesvig og Holsten § 81, Pkt. 2, og § 87, Holstenske St. T. 1838—39, Sp. 286 og 289.

4) St. T. 1838 II, Sp. 2647—49.

5) Sp. 2650. Sml. Munch II, S. 108—10.

6) St. T. 1838 II, Sp. 2650—51.

stillede Udvalget i Overensstemmelse med Referentens (Ordførerens) Tankegang, at man gav den foreslaaede nye § 3 og § 34 hver et Tillæg. Disse gik ud paa, *dels* at Overpræsidenten skulde have Ret til at sætte Magistratens Beslutning ud af Kraft, naar han fandt samme stridende mod en bestemt Lov eller almenskadelig, *dels* at Regeringen kunde opløse Borgerrepræsentationen, hvis denne vedvarende tilsidesatte sine Pligter.

Ved at tiltræde Ørsteds Krav om Sikringen af de fornødne Magtmidler for Staten overfor en vrangvillig Kommune, ved at nagle ham til hans gentagne Henvisning til de tilsvarende præjssiske Nødhjælpsbestemmelser og ved at erindre om Stænderanordningen af 28. Maj 1831, § 6, der indrømmede Stænderne Medvirkning i Kommunalanliggender,¹⁾ søgte Algreen-Ussing yderligere at afskære Kommissarius ethvert Tilbagetog.²⁾

Som en sidste Udvej tyede denne til de 32 Mænds Betænkning af 14. Marts 1838; men Ussing fejede enhver Indvending til Side i et usædvanlig skarpt og nærgaaende Indlæg, som ikke forfejlede sin Virkning paa Forsamlingen.³⁾ Med 59 Stemmer mod 1 blev det betydningsfulde Tillæg vedtaget, eenstemmigt med 60 Stemmer den oprindelige Indstilling.⁴⁾ I Februar 1839 laa den paa Kancelliets Bord.

Under denne afsluttende Behandling voterede A. S. Ørsted, Forfatteren af det oprindelige Udkast og Regeringsforslagets Talsmand i Roskilde, først.

Idet han fastholdt, at Centralstyret ikke burde miste sin overvejende Indflydelse i Magistraten, men afviste de præjssiske Sikringsbestemmelser som betænkelige og odiøse, indstillede han, at Kongen og Borgerrepræsentation

¹⁾ Jfr. ovf. S. 19.

²⁾ St. T. 1838 II, Sp. 2652.

³⁾ Sp. 2653—54.

⁴⁾ Sp. 2655—56; sml. 2770.

tionen hver skulde vælge 3 Raadmænd. De borgerlige Raadmænd, som ikke behøvede at være Jurister, skulde beskikkes for 12 Aar ad Gangen og alle oppebære Løn.¹⁾

Til Ørsted sluttede sig baade Hansen og — hvad der betød ulige mere — selveste Stemann, medens Bentzen og Lange, som i alt væsentligt var enige med Ørsted, subsidiært stillede nogle mindre betydende Ændringsforslag.²⁾ I Danske Kancellis Forestilling af 31. Maj 1839 gik Ørsteds Forslag da igen, ligesom tidligere begrundet med, at Hensynet til saavel Statshelhedens som Efterslægts Tarv udkrævede, at Regeringen bevarede sin overvejende Indflydelse paa Magistraten — den »temporære« Repræsentation for en enkelt Kommune, som Tankegangen, om end ikke Ordvalget, var.

At Frederik VI vilde have tiltraadt Kollegiets eenstemmige Indstilling, kan næppe betvivles; men Tronskifte! 3. December 1839 skabte en anden Situation.

Om enkelte af Statsraadets Medlemmer i Mødet 21. s. M. skulde være traadt i Skranken for en Ændring i Kancelliets Forestilling, er ikke bekendt. Imidlertid taler alt for, at det er den nye Konge selv, der personlig har taget Stilling til dette Hovedspørgsmaal og ved sin Viljertilkendegivelse i Statsraadet og sin Resolution af 27. December 1839 har sat Tingene paa Plads.

Et Indicium for Rigtigheden af denne Opfattelse, som under de nuværende Krigsforhold hverken kan bevises eller afkræftes endeligt,³⁾ er ubestridelig Intimationen til selve Anordningen af 1. Januar 1840, der udtrykkelig fremhæver det epokegørende nye, som Christian VIII ved sin »Nytaarsgave« til København skænkede sin Hoved- og Residensstad. »Navnligen have Vi«, hedder det beteg-

1) Ørsteds Votum 26/2 1839.

2) D. K.s Voteringer: Bentzen 7/3, Lange 17/3, Hansen 27/3, Stemann 30/3 1839, »Bilag«.

3) Jfr. ovf. S. 69, N. 2.

nende nok, »givet den Ret, som Udkastet har tillagt Børgereskabet til igiennem dets selvvalgte Repræsentanter at udnævne nogle af Magistratens Medlemmer, den Udvidelse, hvorpaa Stænderne have andraget«. ¹⁾

At Hans Majestæt samtidig havde »fundet det passende, dermed at forene de Bestemmelser, som Stænderne i denne Forudsætning have bragt i Forslag«, ²⁾ med andre Ord Regeringens Opløsningsret og Overpræsidentens Veto (Anordningens §§ 27 og 29), var kun naturligt.

I § 29 havde man med Grund ændret Udtrykket »stridende mod en bestemt Lov« til »lovstridig«, idet Bestemmelsen efter Regeringens Opfattelse selvsagt maatte kunne anvendes, saavel naar den paagældende Beslutning var i Strid med Lovgivningens klare Mening, som naar den stred mod en speciel Anordnings Bogstav. ³⁾

Paa dette afgørende Punkt havde Østifternes Stænder da vundet en fuldstændig Sejr, som mere end opfyldte de 32 Mænds dristigste Forhaabninger.

III. Valgene til Borgerrepræsentationen.

En lignende Medbør fulgte den gamle Borgerrepræsentations Ønsker paa et andet vigtigt Felt, Spørgsmaalet om Valgene til den kommende Forsamling, d. v. s. Stænderkomiteens Afsnit III, der omfattede Regeringsudkastets §§ 4—30, den endelige Anordnings §§ 7—24. Ogsaa dette fortjener en noget udførligere Fremstilling, end der kan blive første og fjerde Afsnit til Del.

I det Bang'ske Andragende af 9. Oktober 1835, som den første Stænderforsamling paa Firemaanedsdagen allersidst indgav til Frederik VI, omhandlede Litr. A: Omfanget af Forpligtelsen og Rettigheden til at anses som

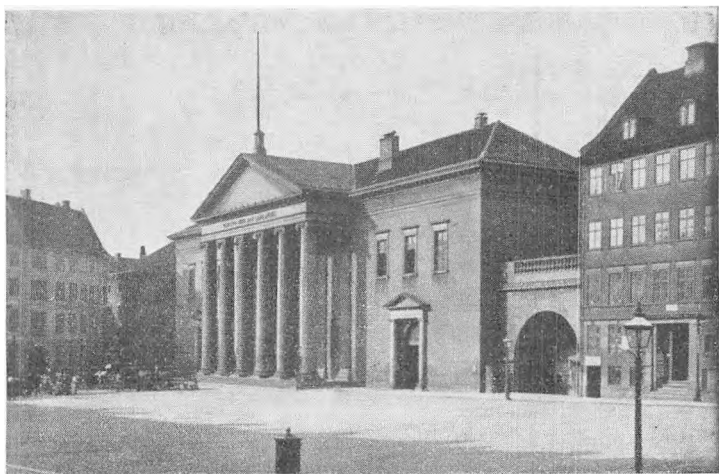
¹⁾ Anordning 1/1 1840, S. 4.

²⁾ C. T. 1840, S. 31.

³⁾ Sst., S. 56—57. Jfr. i øvrigt nedf. S. 150.

Borger i Kommunen, Litr. B: Spørgsmaalet om Borgernes Repræsentation.¹⁾

Som Fortid og Samtid ansaae Bang det for en Selvfølge, at Erhvervelsen af Borgerskab maatte være den egentlige Forudsætning for Udøvelsen af fulde Borgerrettigheder, altsaa ogsaa for enhver Medvirkning i Kommunalvæsenet; men desuden fremhævede han, at ikke blot Indehavere af

Det gamle Raadhus.

en borgerlig Næring af passende Betydning burde nyde ubeskaaren Borgerret i København. Ogsaa Besiddere af Grundejendom af en viss Værdi burde være pligtige til at være »Borgere« og derved opnaa Valgret og Valgbarhed, medens andre Mænd af uplettet Rygte, naar de havde fast Bopæl i Kommunen og en viss Formue eller aarlig Indtægt, burde være berettigede til, som i Prøjsen, at vinde Borgerskab og de dermed forbundne Privilegier.²⁾

¹⁾ St. T. 1835—36, Sp. 1239—40 og 1240—41.

²⁾ Sp. 1239.

I denne Tankegang, at det vilde være til Kommunens Fordel at indlemme en formentlig »større Intelligents« — vel navnlig Embedsmænd og andre Akademikere — i Vælgerkorpset, mødtes Forslagsstilleren saaledes med den Ørsted'ske Fløj indenfor Danske Kancelli, som under Forarbejderne til Stænderanordningen af 28. Maj 1831 længst muligt, men uden at kunne vinde Kongen herfor, havde gjort lignende Synspunkter gældende.¹⁾

Hvad angik selve Valgordningen, hævdede Bang, med skyldig Reverens for de 32 Mænd, blandt hvilke der altid havde været og var »mange redelige, dygtige og uafhængige Borgere« — af 24 Stænderrepræsentanter og -suppleanter saaledes ikke mindre end 14 nuværende eller tidligere Raadsmedlemmer —, at Valgmaaden ubestridelig var »mislig« og lidet tilfredsstillende. Den mere paa Praxis end i Lovgivningen grundede Selvsupplering maatte afløses af et frit Valg, være sig af Borgerne direkte eller indirekte gennem Valgmænd.

I og for sig var umiddelbare Valg de ønskeligste, da de i højere Grad paakaldte Borgernes Interesse for Kommunen; men i en By af Københavns Størrelse vilde de være langt besværligere end middelbare Valg ved et 300 Mands Kollegium af Valgmænd, »en Autoritet, som [endvidere] kunde tages med paa Raad ved Afgjørelsen af extraordinære særdeles vigtige Spørgsmaal«. ²⁾

For en ikke ringe Del maatte dette Andragendes moderate Frisind være Vand paa A. S. Ørsteds Mølle. I sin Betænkning af 5. April 1837 betonedes han da ogsaa, at han deri genfandt sine egne Synsmaader fra Debatten om Købstadkommunalloven.

I Tidens Aand knyttede han nu de foreslaaede kommunalpolitiske Rettigheder til Erhvervelsen af Borgerskab;

¹⁾ Hans Jensen I, S. 154—61.

²⁾ St. T. 1835—36, Sp. 1240—41.

Løsningen af dette skulde være tvungen for Næringsdrivende, frivillig for Grundejere.

Den Skattecensus for Næringsbrugere, Ørsted, i Overensstemmelse med Bangs Tankegang, foreslog, nemlig Betaling af 2 Portioner Næringssskat, var særdeles maadeholden, endnu mere moderat end den af ham samtidig indstillede Formuecensus for Besiddere af fast Ejendom. Thi den ønskede han sat ved en Assuranceværdi af 4000 Rbdr. eller maaske snarere ved 2500 Rbdr. for grundtakstpligtige og 4000 Rbdr. for grundtakstfrie (d. v. s. navnlig udenbys) Ejendomme. Næringsbrugere, der til lige var Grundejere, burde — som i Stænderforordningen af 15. Maj 1834, §§ 13—14 og 18 — kunne sammenlægge Næringstakst og Ejendomsværdi til Opnaaelse af Valgret og Valgbarhed.

Den kommende Borgerrepræsentation burde tælle 36 Medlemmer og, som i Købstæderne, vælges for 6 Aar ad Gangen med et aarligt Nyvalg af 6 Medlemmer. Principielt maatte Ørsted foretrække indirekte Valg, i hvilke han saae en Borgen for Udvælgelsen af de højest kvalificerede Repræsentanter; men da Stænderforordningen havde indført direkte Valg, hvad ogsaa »Tidsaanden« krævede, tog han dog til Orde for Anvendelsen af denne Valgmaade. Valgene burde ske ved Stemmesedler.¹⁾

Ud fra dette Grundsyn affattede Generalprokurøren de tilsvarende Paragraffer i det foreløbige Udkast fra Efteråret 1837.

Ifølge § 4 skulde Borgerrepræsentationen, hvis Medlemstal forøgedes til 36, af hvilke der hvert Aar skulde afgaa 6, frit og umiddelbart vælges af alle dertil kvalificerede Borgere. Census for Grundbesiddere var sat til henholdsvis 2500 og 4000 Rbdr. Assuranceværdi, for Næringsbrugere til 2 Portioner Næringssskat.

¹⁾ Ørsteds Betænkning $\frac{5}{4}$ 1837, »Bilag«.

De personlige Egenskaber som Betingelse for Erhvervelsen af Borgerskab — og dermed Valgret — blev i alt væsentligt de samme som hidtil. Bortfald af Valgretten fulgte naturligt med Borgerskabets Ophør, ved Dødsfald for en i den offentlige Mening vanærende Handling, Umyndiggørelse (paa Grund af Værgemaal, Opbud, Fal-lit etc.), Tiltale for en Forbrydelse, som kunde medføre Tab af Valgret, samt ved midlertidig Frasigelse af Borger-skabet.

De angivne Betingelser for Valgret bragte Ørsted ogsaa i Forslag for Valgbarhed og det baade til Borgerrepræsentationen og til Raadmandsembederne. Dog skulde eventuelle Slægts-eller Svogerskabsforbindelser med Medlemmer af Repræsentationen eller Magistraten udelukke, at den paagældende kunde vælges til Borgerrepræsentant eller Raadmand.

Angaaende Valgene bestemte Udkastet bl. a., at der med Hensyn til Valgret, men ikke med Hensyn til Valgbarhed, skulde indføres Distriktsvalg (§ 12), at mindst $\frac{1}{3}$ af samtlige afgivne Stemmer var nødvendige for Opnaaelsen af Valg (§ 17), og at der, i Tilfælde af, at den valgte ikke ønskede at modtage Valget, skulde iværksættes Suppler-ing (§ 18).¹⁾

Dermed havde Ørsted haft til Hensigt at indanke sit Forslag til Kollegernes Bedømmelse; men hans Forhandlinger med A. C. Kierulff bragte ham til at tage visse Pro-blemer, bl. a. Valgordningen, op til ny Overvejelse. Re-sultaterne af denne meddelte han 19. December 1837 Kancelliets Deputerede.

Overpræsidenten havde nemlig fremsat den Hoved-erindring mod Udkastet, at det vilde være mere stem-mende med Udtrykkene i Privilegierne af 24. Juni 1661, § 2,²⁾ om samtlige Borgere tog Del i Valget af Byens Re-

1) Foreløbigt Udkast, Efteraaret 1837, »Bilag«.

2) K. D. I (1872), S. 771.

præsenter, medens der paa den anden Side udkrævedes en viss Census til Valgbarhed. Under dette System vilde middelbare Valg ved Valgmænd blive en Nødvendighed, hvad han for øvrigt ogsaa af andre Grunde fandt mest formaalstjenligt.

Med dette Forslag havde Kierulff løst Ørstedes bundne Tanke. For hin Udvidelse af Valgretten og Indskrænkning af Valgbarheden fandt ogsaa *han* adskillig Hjemmel i Privilegierne, der ligefrem nævner »Borgerskabet« som valgberettiget, men derimod fastslaar, at de 32 Mænd selv skal være »af de bedste og fornemste Borgere«. Dog maatte Begrebet »Borgerskabet« forstaas som moralsk Person, og ligesom der vilde kunne foreskrives særlige moralske Egenskaber hos de valgberettigede, saaledes kunde man fordrø en viss, bl. a. økonomisk, Uafhængighed som Betingelse for Valgret.

Hertil kom efter Ørstedes Mening, at Privilegierne kun hjemlede Borgerskabet Valgret i Forbindelse med Magistraten, og at denne begrænsede Valgfrihed havde været forsvundet i over et Aarhundrede. Men skønt Privilegieløftet saaledes ikke kunde være bindende med Hensyn til den almindelige Valgret, som han i øvrigt nærede stor Betænkelighed ved, talte Analogien fra Købstadforordningen af 24. Oktober 1837 dog for ogsaa at indføre den i Hovedstaden.

Af denne og andre Grunde maatte Ørsted foretrække indirekte Valg. Han opgav da Udkastets direkte Valg i 6 »Arrondissements«, som — paa forskellige Dage — hver skulde vælge en Kvotadel af det til enhver Tid ledige Antal Repræsenter.

Under det middelbare Valgsystem, som ogsaa var tilraadet i det Bang'ske Andragende af 9. Oktober 1835, vilde det ikke volde Vanskeligheder at tillægge alle Borgere Valgret. Ørsted foreslog derfor at oprette 12 Distrikter à 8—10 Valgmænd, idet han fandt Tallet 300 alt for

stort. Dette Valgmandskollegium paa 96—120 Medlemmer vilde kunne danne et permanent større Borgerraad, som bl. a. kunde vælge Stadens Revisorer.

Den her skitserede Ordning burde forelægges Magistraten og de 32 Mænd til Betænkning som eventuel Erstatning for de tilsvarende Bestemmelser i det foreliggende Udkast.

Dersom Valgbarhed — som forudsat i Privilegiernes § 2 — skulde indskrænkes til de mere betydende Borgere, vilde Ørsted, i Overensstemmelse med Forordningen af 15. Maj 1834, foreslaa en Census paa 8000 Rbdr. for Grundejere, som løste Borgerskab, for Næringsbrugere en Census paa 10 Portioner Næringsskat. Ved Sammenlægning skulde 800 Rbdr. Ejendomsværdi modsvare een Portion Næringsskat.

Den anførte høje Valgbarhedscensus fandt han nødvendig, hvis alle Borgere skulde have Valgret. Men Ørsted foretrak i øvrigt — som senere Andræ — at søge Garantier hos de valgberettigede fremfor hos de valgbare.¹⁾

Stort set var Kancellideputeret H. G. Bentzen enig med sin Kollega Generalprokurøren. En Valgretscensus som foreslaaet i det foreløbige Udkast vilde efter hans Skøn være uden reel Betydning som »konservativ Garanti«. Om en saadan Census burde foreskrives, ansaae han for mindre vigtigt, hvorimod han i alle Tilfælde krævede Ørstedes Valgbarhedscensus gennemført — politisk en lignende Fejlslutning, som senere den grundlovgivende Rigsdag blev Vidne til, da det nationalliberale Centrum kortsynet foretrak den Bruun-Jespersen'ske Valgbarhedscensus til Landstinget for Andræ's Etkammer med delvis og maa-deholden Valgretscensus.²⁾ Hvis Valgrets- og Valgbar-

1) Ørstedes »Meddelelse« 19/12 1837, »Bilag«.

2) Sml. Flemming Dahl: »C. G. Andræ. En Karakteristik«, Særudgave af »C. G. Andræ's Taler i Udvalg« I (1933), S. 30—32.

hedscensus skulde være den samme, maatte Satserne i det oprindelige Udkast naturligvis forhøjes.

I øvrigt tog Bentzen til Orde for middelbare Valg i Henshold til Ørstedes seneste Forslag (12 Distrikter à 10 Valgmænd).¹⁾ Ogsaa Michael Lange traadte med Kraft i Skranken for indirekte Valg,²⁾ medens Stemann med Voldsomhed vendte sig imod dem.

Dels af Prestigehensyn, idet han paapegede det for Cancelliet ubehagelige i, eventuelt for tredje Gang at faa dette Valgsystem, som Kongen hverken havde billiget i Stænderanordningen eller for Købstædernes Vedkommende, forkastet af Hans Majestæt. *Dels* af logiske og praktiske Hensyn, idet det vilde være ganske urimeligt at have direkte Valg til Stænderne og Provinsbyernes Kommunalbestyrelser, men indirekte Valg til Københavns Borgerrepræsentation. *Dels* endelig af historiske og juridiske Grunde, idet han maatte hævde, at Stadens Privilegier tilsagde alle Borgere lige Valgret, men ganske visst ikke lige Valgbarhed. Han maatte derfor gaa imod en Valgretscensus, men kunde tiltræde en høj Census for Valgbarhed. Med sin tilvante Forkærlighed for Grundejerne, i hvem Stemann alle Dage saae Nationens Kærne,³⁾ billigede han en Assuranceværdi af 8000 Rbdr. som ved

1) Bentzens Votum 26/12 1837.

2) Langes Votum 27/12 s. A.

3) Under de »oplyste Mænd«s Møder i Sommeren 1832 havde Stemann bl. a. hævdet, at det, »naar Tingene noie og rigtigt analyseres, dog er Grundeierne, paa hvem omsider alle Statens Byrder falde tilbage« (cit. hos Rubin II, S. 480). Sen, men rigelig Anerkendelse har den gamle konservative Statsmand fundet hos en demokratisk Nutidshistoriker som Erik Arup: »Med Rette havde Regeringen ved deres [d. v. s. Stændernes] Sammensætning ikke ladet Hensynet til de stærkest politisk interesserede i Byerne og Embedsstanden, »de liberale«, udviske den Kendsgerning, at Landbrugets Mænd var Bærerne af Landets højeste økonomiske Interesser« (»Rids af Danmarks Historie«, 1921, S. 53).

Poul Christian von Stemann.

Stændervalgene, men ønskede Census for Næringsbrugere sat til 20 Portioner Næringsskat eller mere.

For øvrigt ønskede Stemann, at man, for at fremme Interessen for Valgene, skulde indrette langt flere Valgkredse. Disse burde dog være rene Afstemningsdistrikter, i hvilke man overalt stemte paa det fulde Antal Repræsentanter, hvorefter Stemmerne fra alle Kredse skulde tælles sammen. Anvendelsen af Stemmesedler fraraadede han.¹⁾

Som Helhed afgiver Kancellipræsidentens Votum hin Nytaarsaften et nyt Bevis for, at Frederik VI's højtbe- troede Statsminister, den aristokratiske Godsejer, der nu gik i sin Alders 74. Aar, paa adskillige Omraader stod langt mere forstaaende overfor Brydningstidens moderne Rørelser end Kollegiets halvliberale Embedsmænd.

Imidlertid skulde de 32 Mænds Drøftelse af Kancelliets Forslag, der af Kollegiet selv var betegnet som foreløbigt og paa flere Punkter (Distriktsvalg, Valgretscensus) om- diskutabelt eller »ufuldkomment«, ²⁾ bringe en Række nye Momenter ind i Debatten om Reformen.

For det første modsatte man sig, væsentlig af Pietets- hensyn, den foreslaaede Udvidelse af Forsamlingens Med- lemstal til 36; man fastholdt det traditionelle Antal af 32, der skulde fungere 8 Aar ad Gangen med et aarligt Ny- valg af 4 Repræsentanter. Paa den anden Side ønskede man tilføjet en Bestemmelse om, at mindst Halvdelen af Borgerrepræsentanterne skulde være Grundejere. Disse Forslag blev senere begge tiltraadt af Magistraten.³⁾

Den allerede af P. G. Bang skarpt kritiserede »Haand- fæstning« i Forordning af 21. Marts 1800, § 17, at hvert andet Valg til Forsamlingen skulde gælde en Haandvær-

1) Stemanns Votum 31/12 1837, »Bilag«.

2) Følgeskrivelse fra D. K. til Magistraten 6/1 1838, »Bilag«.

3) 32 Mænds Betænkning af 14/3 og Mag.s Betænkning af 25/7 1838.

ker,¹⁾ var allerede for længst opgivet af Guder og Menne-sker.

For det andet kunde de 32 Mænd aldeles ikke gaa med til de særdeles lave Censussatser i det foreløbige Udkast, hvad der ganske visst nedkaldte en Regn af Pressespydigheder over deres syndige Hoveder.²⁾ Men, som allerede antydet,³⁾ faldt saa demokratiske Valgretsbestemmelser ikke i god Jord hos de solide Handlende og Haandværkere, der udgjorde Grundstammen i Byens Raad.

Til Gengæld var man Modstander af en Forskel i Betingelserne for Valgret og Valgbarhed. Med Hensyn til begge Rettigheder gjorde Forsamlingen sig til Talsmand for en Forhøjelse af Census for Grundejere til 4000 og 6000 Rbdr.s Assuranceværdi for henholdsvis grundtakstpligtige og grundtakstfrie (væsentlig udenbys) Ejendomme, medens man krævede Census for Næringsbrugere hævet fra 2 Portioner Næringsskat til det Antal Portioner, der udgjorde Maksimum for den lavest beskattede Klasse — for Tiden 5 Portioner Skat.⁴⁾

Bag dette Forslag laa den relativt — men ogsaa kun

1) St. T. 1835—36, Sp. 1241.

2) Se f. Eks. »Fædrelandet« 5/5 1838, Sp. 756: »Men vi ville aabenbart bekjende, at det har undret os, at see Stadens 32 Mænd ikke at være saa liberale som Regjeringen, og det er, saavidt det er os bekjendt, den første Gang, at nogen raadgivende *Borgerforsamling* har lagt for Dagen, at den troer, at Regjeringen er *gaaet forvidt i at indrømme Borgerne Rettigheder*«.

3) Jfr. Citatet ovf. S. 24.

4) Næringsskatten, der skulde forebygge Underbalance paa Kommunens Budget, svaredes dels af Korporationer, dels af Enkeltpersoner. De Næringsdrivende faldt i seks Klasser, af hvilke 1. var ansat til 4—80 Portioner, 2. til 3—50, 3. til 2—30, 4. til 1—20, 5. til 1/2—15, 6. til 1/4—5 Portioner Skat. Skatten, der var en beskeden, men ganske irrational Afgift paa Næringen som saadan, søgtes i 1830'erne af de 32 Mænd forgæves afløst af eller dog suppleret med en Huslejeskat paa Ikke-Næringsbrugere. Jfr. i øvrigt Rubin II, S. 590—91, 600—02.

relativt — demokratiske Tankegang, at man herved ikke ganske havde udelukket nogen Borgerklasse eller Næringsvej. Tyende burde ikke have Valgret.

En selvfølgelig Forudsætning for overhovedet at kunne udøve denne ved Borgerrepræsentantvalgene maatte være fast Bopæl i Hovedstaden.

En viss Trang til Retfærdighed eller i hvert Fald Konsekvens kan muligvis spores i Forsamlingens — senere af Magistraten tiltraadte — Ønske om, at valgberettigede Grundejere skulde erlægge lige saa mange Portioner Næringssskat som det Minimum, man foreslog for de næringsdrivende Borgeres Vedkommende. I denne Sammenhæng bør det dog ikke glemmes, at en saadan Bestemmelse i høj Grad maatte tiltale et Kollegium af Repræsentanter for Handel og Haandværk!

Hvad angaar de personlige Hindringer for Valgbarhed til Byraadet, akcepterede man Slægtskab, men ikke Svogerskab som Diskvalifikationsgrund.

Overfor Kancelliforslagets Valgordning stillede Forsamlingen sig halvvejs afvisende. Vel tiltraadte man ganske Indførelsen af direkte Valg; men man forkastede den paatænkte Distriktsinddeling som »mindre hensigtsmæssig« og krævede samlede Valg for hele Hovedstaden. Endvidere fandt man relativ Pluralitet tilstrækkelig til Opnaaelsen af Valg; ogsaa heri var Magistraten enig.

Udenfor de angivne Rammer faldt endelig et helt nyt Krav, sikkert foranlediget af et vidt udbredt Ønske om Thorvaldsens Udnævnelse til Æresborger i København, nemlig de 32 Mænds Forslag om Ret for Borgerrepræsentation og Magistrat til ved eenstemmig Beslutning at udnævne Æresborgere i Hovedstaden.¹⁾

I sin Betænkning af 25. Juli s. A. sluttede Magistraten

¹⁾ 32 Mænds Betænkning af 14. Marts 1838, »Bilag«. Jfr. her navnlig Axel Ravns foran (S. 49, N. 1) omtalte Afhandling.

sig hertil; blot mente man, at $\frac{3}{4}$ af de afgivne Stemmer maatte være tilstrækkelige.

For øvrigt kunde Magistraten, som allerede nævnt, tiltræde en Række af de 32 Mænds Forslag, ligesom man, under Forudsætning af, at der blev indført samme Census for Valgret og Valgbarhed, kunde gaa med til den af Repræsentanterne ønskede Forhøjelse af de forskellige Censussatser.

Imidlertid maatte man fremfor alt andet dele Kancelliets egen Tvivl om, hvorvidt det foreslaaede System overhovedet kunde forenes med § 2 i Stadens Privilegier af 24. Juni 1661, der snarest pegede i Retning af almindelig Valgret, men begrænset Valgbarhed.

For sit Vedkommende maatte Magistraten afgjort foretrække indirekte Valg, men i Forbindelse med almindelig Valgret og Valgbarhedscensus. Denne kunde passende ansættes til 8000 Rbdr.s Assuranceværdi, som i Stænderforordningen af 15. Maj 1834, § 13, eller 5 Portioner Næringskat, i Overensstemmelse med de 32 Mænds Forslag, en Census, som et Mindretal, bestaaende af Overpræsident Kierulff samt Raadmændene M. Skibsted og C. V. Münter,¹⁾ dog ønskede skærpet til mindst 10 Portioner Næringskat. Herved vilde ganske visst flere Klasser af Næringsbrugere blive udelukkede; men dette fandt Minoriteten fuldt ud stemmende med Privilegiernes Ord, at de 32 Mænd skulde vælges blandt de »bedste og fornemste« Borgere. »Manden fra Gaden« ønskede Magistratsherrerne ikke at se i deres Midte!

Det passede godt hermed, at man som Betingelse for Valgbarhed opstillede, dels at vedkommende skulde have været Grundejer eller etableret Næringsdrivende i Staden

¹⁾ Etatsraad Michael Skibsted (1785—1847), Raadmand 1816—47. — Justitsraad Carl Vilhelm Theodor Münter (1798—1841), Raadmand 1827—41. Se i øvrigt H. M. 1. Rk., VIII, S. 42.

i nogle Aar, dels at der af den paagældende burde fordres Kendskab til Byens økonomiske Anliggender.

En lignende Mistillid synes den samlede Magistrat at have næret til den jævne Mands Ævne til umiddelbart at kaare de rette Repræsentanter. Endvidere paaviste man dokumentarisk, at der i Tilfælde af direkte Valg maatte blive ca. 6000 Vælgere, hvilket vilde være alt for »vidtløftigt«.

Konklusionen heraf blev da Forslaget om at tilraade Indførelsen af almindelig og lige Valgret, men indirekte Valg, ved hvilke enhver Vælger burde kunne vælges til Valgmand.

Idet Magistraten derhos forkastede Distriktsvalg som uhensigtsmæssige, anbefalede dette Kollegium Klassevalg, f. Eks. for de forskellige Korporationer og Lav, som en mere praktisk Foranstaltning. Kun Raadmand A. C. Riis-Lowson¹⁾ gik skarpt imod; efter hans Skøn vilde Klassevalg frembringe en »Kasteaand«, som var af det onde.

Et Stridens Æble kastede Magistraten ind i de forskellige Myndigheders Debat om Valgene til Borgerrepræsentationen, idet Forsamlingen rejste Krav om at bibeholde den Fortrins-Valgret, som Juniprilegierne af 1661 havde tilsagt »Borgmestre og Raad«, den, Magistraten indtil Dato havde udøvet ved sin Udpegen af een blandt 2, af de 32 Mænd »præsenterede« (indstillede) Kandidater.²⁾ Denne Indflydelse ønskede man bevaret i moderne Form

1) Etatsraad Andreas Christian Riis-Lowson (1779—1849), Kon-torchef i Magistraten 1815, Raadmand 1833—47 (H. M. 1. Rk., VIII, S. 42).

2) Den tilsyneladende uudrydelige Fejl »3« i Stedet for »2«, som gaar igen hos alle Skildrere af Tiden undtagen P. Munch, stammer formentlig fra en Artikel i »Fædrelandet« 22/3 1835, Sp. 465, et Forhold, Forfatteren haaber ved en senere Lejlighed at kunne vende tilbage til. — I sin Lærebog »Københavns Kommunes Forfatning« (1938), S. 76, har Axel Holm det rigtige Tal.

ved, at Magistratens Medlemmer fremtidig blev »født Valgmænd«.

Endelig fulgte man Kancelliudkastet i at betragte ikke blot Slægtskab, men ogsaa Svogerskab som en Hindring for at kunne indtræde i den nye Borgerrepræsentation. Man kom herved i afgjort Modsætning til de 32 Mænds Indstilling; men man mindedes — og ikke uden Grund — de lidet opbyggelige Forhold indenfor Borgerraadet, som Kæmner Møllers Nepotisme-Anklage 1769 havde bragt for Dagen — og man handlede herefter.¹⁾

For moderne Historieforskning har det længe staaet klart, at den senere, oplyste Enevælde Gang paa Gang og paa en Række forskellige Felter i vid Udstrækning søgte at imødekomme berettigede Ønsker, som Befolkningen, umiddelbart eller ved sine Repræsentanter, forebragte Regeringen. Saaledes ogsaa med Hensyn til Københavns Kommunalforfatning.

Det viste sig snart, at Danske Kancelli kunde tiltræde næsten alle de Punkter, hvorom der havde været Enighed mellem de to Bykollegier. En Undtagelse dannede den foreslaaede Grundbesidderafgift.

Saaledes lod Kancelliet Tallet 36 falde og billigede, at mindst Halvdelen af Borgerrepræsentationens 32 Medlemmer skulde være Grundejere, ligesom man godkendte Bestemmelsen om relativ Majoritet som fyldestgørende.

Derimod delte de Deputerede sig paa de foreliggende Stridsspørgsmaal, idet dog hele Kollegiet med de 32 Mænd udskød Svogerskab som Hindring for Valgbarhed.

Vel kunde man i forholdsvis Enighed samles om at tiltræde Repræsentanternes Forslag om Censusforhøjelse, saafremt Hans Majestæt resolverede, at der skulde fast-

¹⁾ H. M. 2. Rk., I, S. 518 ff. Jfr. — foruden de i Forordet omtalte Arbejder — tillige Mag. 2. Sekr. Res.-Prot. Nr. 157/1838 og de i denne Sag indeholdte Akter eller Genparter fra den gamle Sag (St. A.); Mag.s Betænkning ²⁵/7 1838 tillige i »Bilag«.

sættes samme Census for Valgret som for Valgbarhed; men Ørsted ansaae det dog for højst betænkeligt at gaa med til de 32 Mænds Censusforslag, da dette vilde udelukke en Mængde Borgere fra Valgret, som vilde have haft den, hvis de havde boet i en Købstad.

I Magistratens Forslag til Valgsystem saae han personlig et antageligt Kompromis, som tilmed stemte bedst med Anordningen af 24. Oktober 1837, men rigtignok omvendt stred mod Stænderforordningen. Det vilde da sandsynligvis møde en Del Modstand i Stænderforsamlingen, og man burde maaske forelægge denne et dobbelt Forhandlingsgrundlag, dels det System, der indeholdtes i Udkastet, men modificeret efter de 32 Mænds Ønsker, dels Magistratens Forslag med visse nærmere angivne Ændringer. Man burde med andre Ord give Stænderne Valget mellem indskrænket, men direkte Valgret — som i de 32 Mænds Forslag — og almindelig, men indirekte Valgret, som af Magistraten foreslaaet.¹⁾

Allerede forinden havde Lange udtalt sig til Fordel for middelbare Valg, Hansen og Stemmann for umiddelbare,²⁾ medens Bentzen som Førstevoterende principalt havde anbefalet Indførelsen af indirekte Valg, dog med den betydningsfulde Tilføjelse, at han, ifald Kollegiets Flertal var stemt for at foreslaa Kongen direkte Valg, subsidiært godt kunde gaa med hertil.³⁾

I Fortsættelse af denne Tankegang indstillede baade Lange og Hansen, at der burde forelægges Kongen to Udkast til Afgørelse, nemlig de 32 Mænds Forslag og Ørsteds Udkast, som hvilede paa det Bang'ske Andragende og var anbefalet af Magistraten. Medens Lange i øvrigt var en Modstander af dennes Ønsker om en højere Valgbarhedscensus, fandt han, at Magistratsherrernes Deltagelse i Val-

1) Ørsteds Votum $13/9$ 1838.

2) Vota: Lange $20/8$, Hansen $11/9$, Stemmann $8/9$ (?) 1838.

3) Bentzens Votum $18/8$ 1838.

get »viritim« (d. v. s. ved personlig Afstemning efter Hoveder) sammen med Valgmændene vilde kunne indvirke gunstigt paa Resultatet, og det vilde være i fuld Overensstemmelse med Privilegierne.

Hvad Spørgsmaalet om Æresborgerskab angik, stemte Ørsted ubetinget for, Stemmann lige saa afgjort imod. Bentzen og Hansen var nærmest tilbøjelige til at forkaste det; i hvert Fald vilde de kræve Enstemmighed i begge Bykollegier som Forudsætning for en Vedtagelse. Lange var derimod egentlig positivt indstillet; men da en tilsvarende Bestemmelse ikke var optaget i Købstadkommunalanordningen, maatte han fraraade at indføre den i Københavns Forfatning, for at Regeringen ikke derved, som han med sin psykologisk Forstaaelse fremhævede, skulde bære Ved til Provinsbyernes Skinsyge mod Hovedstaden.¹⁾

I sin omfangsrige Oktoberforestilling 1838 anbefalede Danske Kancelli selvsagt Kongen at godkende alle de Punkter, hvorom der herskede Enighed, først og fremmest de foreslaaede Censusforhøjelser og Tilbageøget til det traditionelle Borgerrepræsentanttal 32, hvoraf Halvdelen Grundejere, med 8-aarig Valgperiode og 4 Medlemmers Afgang hvert Aar.

Af størst Interesse er Kollegiets Stillingtagen til de vigtige Principspørgsmaal om Valgret, Valgbarhed og Valgmaade. Man paapegede her, at det foreløbige Udkast vel indeholdt Forslag om direkte Valg, men at man ganske klart havde set, at det herved — i Modsætning til Anordningen af 24. Oktober 1837 — vilde blive nødvendigt at udelukke mange Borgere fra Repræsentantvalgene. Paa den anden Side maatte Kancelliet være betænkeligt ved at foreslaa et Valgsystem for København, der var aldeles forskelligt fra det, som var paabudt baade ved Stænderanordningen og ved Kommunalloven af forrige Aar.

¹⁾ Der redegøres ikke nærmere for Bentzens, Hansens og Langes Vota i Axel Ravns førnævnte Afhandling.

Et Flertal indenfor Kollegiet — formentlig Stemann, Hansen og Bentzen — indstillede nu at bibeholde Udka-stets Bestemmelser om direkte Valg, medens et Mindretal — utvivlsomt Ørsted og Lange — med Modifikationer tiltraadte Magistratens Forslag om Gennemførelsen af indirekte Valg. Til disse ventede man Bifald i Roskilde; at Østifternes Stænder — i Lighed med en Hostrup'sk Studentergeneralforsamling — ved Juletid 1838 næsten eenstemmigt vilde forkaste, hvad deres Forgængere et Par Aar tidligere samdrægtigt havde vedtaget, manglede A. S. Ørsted fornøden parlamentarisk Smidighed til at forudse!

Som Kancelliets Pluralitet var mødtes med de 32 Mænd i Ønsket om direkte Valg, saaledes fulgte man nu ogsaa Byraadet i dets Kritik af Distriktsvalgene, som man foreslog erstattet med almindelige Valg over hele Staden. Herved blev imidlertid en Indskrænkning af Vælgermassen nødvendig, og Majoriteten tiltraadte følgerig de af Repræsentanterne foreslaaede Censusforhøjelser saavel for Grundejere som for Næringsdrivende.

Af disse vilde derefter ca. 1500 faa Valgret, medens antagelig nogle Hundrede Grundejere vilde erhverve denne ved at løse Borgerskab.¹⁾

Under denne Forudsætning fandt man ikke Anledning til at fastsætte en højere Valgbarhedscensus som af Magistraten ønsket.

Disse Synsmaader kunde Kancelliets Minoritet slutte sig til, for saa vidt den direkte Valgmaade blev gældende; men i Stedet foreslog man at indføre indirekte Valg. Overens-

¹⁾ Tallet 1500 øgedes dog noget i den følgende Tid. Hertil kom en Del mindre Næringsbrugere med eget Hus til den angivne Minimumsassuranceværdi samt enkelte Grundejere, som af egen Drift løste Borgerskab for at opnaa Valgret. Det samlede Antal Vælgere ved det første Borgerrepræsentantvalg 9. April 1840 udgjorde 1929, d. v. s. 1,6 pCt. af Hovedstadens Befolkning; heraf afgav 1028 eller 53 pCt. deres Stemme, et ret hæderligt Resultat.

stemmende hermed indstillede man, at Udkastets §§ 12—19 erstattedes med et andet Sæt Paragraffer (§§ 12—30), hvorved der gaves Bestemmelser om middelbare Valg.¹⁾

Mindre væsentligt var det, at nogle af Kollegiets Medlemmer, i første Linie Ørsted, tog til Orde for Stadsstyrets Ret til selv at kalde Æresborgere, medens andre holdt for, at Æresborgerskab kun burde tildeles paa den ved Thorvaldsens Udnævnelse anvendte Maade, altsaa med kongelig Tilladelse.²⁾

I sin Skrivelse af 27. Oktober, der fremtræder som en Art Efterskrift til Kancelliets Kæmpeforestilling, paa-pegede Ørsted yderligere, at § 16 i Udkastet til den slesvig-holstenske Stådteordning udtrykkelig hjemlede Hertugdømmernes Bykollegier at udnævne Æresborgere, en Ret, Kongen følgelig næppe vilde nægte Hovedstaden.³⁾

Endelig indstillede de Deputerede i Enighed, at Kommunalvalgene, som af Magistraten foreslaaet, burde henlægges til Marts Maaned, og at Svogerskab, som af de 32 Mænd hævdet, ikke burde danne nogen Hindring for Valgbarhed.⁴⁾

Som nævnt indløb sidst i Oktober 1838 Kommissarius' Skrivelse, hvori Ørsted slog endnu et Slag for Indførelsen af indirekte Valg, »hvorved de skadelige Følger, som almindelig Stemmeret ellers kan have, vil bortfalde«. Endvidere tilføjede han, at § 49 i den slesvig-holstenske Stådteordning indrømmede Samejere af en dertil kvalificeret Ejendom Ret til at overdrage Valgretten til en enkelt af dem, for saa vidt denne i øvrigt selv havde de fornødne

1) D. K. II Dept.s Res.-Prot. 1838, Nr. 112.

2) Denne faldt ¹⁶/₉ 1838, medens Borgerbrevet først overraktes Thorvaldsen ²¹/₁₁ s. A.; Facsimiler hos Ravn, anførte Afhandling.

3) Ørsteds Skrivelse ²⁷/₁₀ 1838, »Bilag«. Jfr. ovf. S. 54—56.

4) Res.-Prot. 1838, Nr. 112.

Kvalifikationer. En saadan Bestemmelse ønskede han optaget i Udkastet.¹⁾

Ved Frederik VI's Resolution af 7. November 1838 vandt Ørsted en betydningsfuld, om end kun foreløbig, Sejr, idet Kongen bifaldt det indirekte Valgsystem og Magistratens Ret til, i Henhold til Stadens Privilegier, at deltage som selvskrevne Valgmænd i de endelige Valg. I Overensstemmelse hermed godkendte Kongen Kollegiemindretallets »Tillægsparagraffer« angaaende Valgordningen (§§ 12—30), bl. a. de 12 Valgdistrikter à 12 Valgmænd.

For øvrigt tiltraadte Majestæten Censushøjelserne, Samejeudpegelsen m. m., men fastholdt Svogerskab som Hindring for Valgbarhed. Med Kancellipræsidenten afviste han Æresborgerskabsparagraffen.²⁾

I Østifternes Stænder skulde A. S. Ørsteds Valgforslag imidlertid lide Skibbrud. Medvirkende hertil var muligvis den Aabenhed, hvormed den kongelige Kommissarius i sin Forelæggelsestale redegjorde for alle forudgaaende Forhandlinger inden og uden for Kancellibygningsens Mure. Det lader sig næppe bestride, at baade denne Loyalitet og den Redebonhed, hvormed Regeringen senere i alt væsentligt opfyldte Folkerepræsentationens Ønsker, er til uvisnelig Hæder for den danske Enevælde.

Af Ørsteds Oversigt over Sagens Gang kan nævnes, at han til Forsvar for, at mindst Halvdelen af Borgerrepræsentationens Medlemmer skulde være Grundejere, understregede, at de største kommunale Afgifter paahvilede disse. Samtidig slog han dog fast, at den næringsdrivende Klasse i København i Størrelse og Indflydelse langt overgik den i de øvrige Byer, hvor Grundejerne følgelig havde

¹⁾ Derimod turde han paa Sagens nuværende Standpunkt ikke stille Forslag om, at det — som i Udkast til Städteordnung for Slesvig og Holsten, § 7, Nr. 2 — skulde gøres til en Pligt for alle Husejere at tage Borgerskab. Skrivelse ²⁷/₁₀ 1838, »Bilag«.

²⁾ Res.-Prot. 1838, Nr. 112.

Frederik VI i Kroningsdragt. Maleri af Hans Hansen. Har tilhørt de 32 Mænd, er nu i Borgerrepræsentationens Eje og findes paa By-museet. (Se i øvrigt H. Trier: »Et Interiør fra de 32 Mænds Tid«, Kbh. 1903). Fot. M. Falk-Sørensen.

forholdsvis større Betydning, saaledes at det maatte anses for rimeligt, at Ejendomsbesidderne dér ifølge § 7 i Anordning af 24. Oktober 1837 havde Krav paa at besætte mindst $\frac{2}{3}$ af Pladserne i Kommuneraadene.¹⁾

I øvrigt betonedes Kommissarius bl. a., hvor sindrigt det forelagte Udkast havde løst det vanskelige Suppleant-spørgsmaal,²⁾ og hvor praktisk de foreslaaede middelbare Valg kunde foregaa i 12 Distrikter, hvilket langt var at foretrække for de af Magistraten proponerede Klassevalg.³⁾

Til Forsvar for selve det afgørende Punkt, det indirekte Valgsystem, hævdede Ørsted, at medens det maatte indrømmes, at den enkelte Vælgers Stemme blev »mindre betydende«, naar den ikke direkte gjaldt det egentlige, endelige Valg, maatte det paa den anden Side fastholdes, at enhver Stemme ved Valgmandsvalgene i de mindre Kredse, hvor Lokalkendskab kunde spille en gavnlig Rolle, vilde faa langt mere Indflydelse paa disse Valg, end den vilde kunne faa i de betydeligt større Valgfor-samlinger ved de umiddelbare Valg.⁴⁾

Endvidere vilde Anvendelsen af middelbare Valg gøre det muligt at fordre absolut eller dog »en vis aliquot [d. v. s. forholdsmæssig] Pluralitet« som Betingelse for Valget, medens man ellers maatte tage til Takke med selv det mindst mulige relative Flertal.⁵⁾

De Roskilde Stænder brød dog ganske Staven over Regeringsudkastets Bestemmelser om indirekte Valg. I Stedet herfor krævede man indført direkte Valg, fordi disse

1) St. T. 1838 I, Sp. 826, sml. C. T. 1837, S. 890. Det samme var for øvrigt Tilfældet i Prøjsen.

2) St. T. 1838 I, Sp. 828.

3) Sp. 833—35.

4) Sp. 819.

5) St. T. 1838 II, Sp. 2667.

- 1) som en Hovedgrundsætning var gennemført i enhver nyere Kommunallovgivning, især den præjsiske;
- 2) var en nødvendig Betingelse for hos Borgerne at vække og vedligeholde en »sand og levende Interesse for Communens Anliggender« — den liberale Oppositions traditionelle Hovedargument for Udstedelsen af friere Kommunalforfatninger.
- 3) Fordi umiddelbare Valg endvidere gjaldt i selv den mindste Købstad i Riget, medens »der dog hos Hovedstadens Borgere kan forudsættes idetmindste ligesaa megen Intelligents og Dygtighed, som hos Borgerne i en Kjøbstad-Commune«; og fordi
- 4) det oprindelige Udkast netop havde forudsat direkte Valg, hvad de 32 Mænd — om end i Forbindelse med en noget højere Census — havde tiltraadt, hvorimod ene Magistraten havde anbefalet den middelbare Valgmetode.¹⁾

For det Tilfælde, at Kongen dog skulde bestemme sig for denne, vendte man sig subsidiært med største Skarphed mod Magistratens Ret til »viritim« at stemme som selvskrevne Valgmænd. I Motivernes — unægtelig lidet diplomatiske! — Bemærkning, »at Magistratens nøie Kiendskab til Borgerne kunde have en ret [d. v. s. særdeles] gavnlig Indflydelse paa Valgene«, saae man et Forsøg paa Valgtryk, som man brændemærkede i haarde Ord.²⁾ At Magistraten skulde »tage Deel i at vælge de Mænd, der skulle kontrollere Magistratens Handlinger, er i sig i høieste Grad anomalt, og noget Lignende findes neppe heller i nogen nyere Communal-Anordning«.³⁾

Samtidig krævede Komiteen ensartede Betingelser forekskrevet for Valgret og Valgbarhed, fordi dette dels i sig selv var det naturligste, dels i Overensstemmelse med

1) Sp. 2657.

2) Sp. 2663.

3) Sp. 2678.

Købstadanordningens Bydende.¹⁾ Derhos erklærede Udvalget sig, stort set, rede til at gaa ind paa de foreslaaede — visselig ikke særlig liberale — Censussatser, hvad man da ogsaa fandt det nødvendigt at motivere for Nærings-skattens Vedkommende.

Her kunde Ussing og Knudtzon, der principalt foretrak en 3 Portioners Sats, for øvrigt kun aldeles subsidiært gaa med til en Census paa 5 Portioner Næringsskat, som Fler-tallet, Bang, Prætorius og Lindstorff, derimod blankt havde tiltraadt. Afgørende for Udvalgets Stilling havde i første Række de 32 Mænds Initiativ været, i anden Linie, at man villigt erkendte, at de, der kun svarede 2 Portioner Næringsskat eller mindre, unægtelig ydede et saa forholdsviis ringe Bidrag til Kommunens Udgifter, at man ikke behøvede at nære Betænkelighed ved at udelukke dem.²⁾ En Betragtning, som senere i P. G. Bangs Mund fandt sin klassiske Formulering: »Det er en gammel og vigtig Regel, at de Borgere, som yde det største Bidrag til Staten eller Kommunen, som i deres udstrakte Virksomhed betale og arbeide mest, ogsaa burde have den vigtigste Stemme«. ³⁾

Ud fra sin overlegne Viden var det A. S. Ørsted en let Sag at paavise, at den nyeste Städeordnung, den sachsiske af 2. Februar 1832, netop havde gennemført indirekte Valg,⁴⁾ ligesom at det i den præjsiske Købstadlov af 17. Marts 1831 fastlagte Valgsystem var meget forskelligt fra det i Udvalgsbetænkningen fastslaaede⁵⁾ — to saglige Nederlag for Komiteen, som Referenten, Tage Algreen-Ussing, havde ikke ringe Møje med at søge redres-

1) Sp. 2657—58.

2) Sp. 2658—61.

3) Sp. 2675.

4) Sp. 2665.

5) Sp. 2670—71.

seret eller bortforklaret.¹⁾ Det første hovedsagelig under Henvisning til, at der ved Lov af 14. Januar 1837 var indført direkte Valg til »Formandskaberne« (d. v. s. Kommuneraadene) i Købstæderne og paa Landet i Norge, samt at ogsaa Württemberg, England og Frankrig i deres Municipalforvaltning havde antaget samme Valgsystem.²⁾

Af størst Vægt var dog selvsagt Ussings Fastslaaen af, at baade Købstadanordningen af 24. Oktober 1837 og Udkastet til Städteordnung for Hertugdømmerne samt Stænderforordningerne havde gennemført umiddelbare Valg.³⁾ Overfor disse ubestridelige Kendsgærninger maatte selv en Ørstedes Kundskabsfylde og Dialektik komme til kort. Forgæves erindrede han saaledes om, at de norske Stortingsvalg foregik indirekte.⁴⁾ Forgæves udtalte han med blid Sarkasme sin Tvivl om, hvorvidt »Fleerheden af de Kjøbenhavnske Borgere«, hvem blandt andre Justitsraad P. G. Salicath havde ført i Marken mod ham, »have nogen bestemt Mening om Naturen af den middelbare og umiddelbare Valgmaade eller noget Ønske om den ene eller den anden«.⁵⁾

En afgjort Fuldtræffer var unægtelig især følgende Citat af hans egen Aabningstale 1. Oktober 1835, som Ordføreren var ondskafuld nok til at foreholde Kommisarius: »Det er fremdeles et udmærkende Træk i vor Institution, at det er blevet de valgberettigede Borgere overladt umiddelbart at udnævne de Mænd, til hvilke de sætte deres Tillid, medens det i de fleste af de Stater, der kaldes constitutionelle, kun er blevet dem tilladt at udnævne

¹⁾ Henholdsvis Sp. 2683 og 2678.

²⁾ Sp. 2677, 2683.

³⁾ Sp. 2683.

⁴⁾ Sp. 2666, 2679.

⁵⁾ Sp. 2681.

Mænd, der paa deres Vegne skulle fuldbyrde det endelige Valg«. ¹⁾

Slaget var tabt. Ved Afstemningen blev Udvalgets Hovedindstilling — »At Forsamlingen paa det Bestemteste vil fraraade den i Udkastet foreslaaede indirecte Valgmaade, og indstille, at directe Valg maa finde Sted paa den Maade, Committeen har bragt i Forslag« — vedtaget med 57 Stemmer mod 3. ²⁾ Derimod vedtoges den ændrede Redaktion af Udkastets §§ 4 og 9, hvorved bl. a. Borgerrepræsentanternes Antal fastsattes til 36 (med 6-aarig Valgperiode og aarlig Afgang af 6 Medlemmer) med Ørsteds Tilslutning eenstemmigt med 60 Stemmer. ³⁾

Ogsaa Komiteens øvrige Indstillinger til Afsnit III (§§ 5—30) blev »antaget« eenstemmigt eller saa godt som eenstemmigt. ⁴⁾

Dette gjaldt bl. a. Udvalgsforslaget om Tilføjelsen af en ny Paragraf, hvorved Bystyret fik Ret til med Enstemmighed at meddele »særdeles udmærkede Mænd eller saadanne, som i en fortrinlig Grad have gjort sig fortjente af Staden«, Æresborgerskab, en Indstilling, Kommissarius ikke havde modsat sig. ⁵⁾

Uhæmmet af Takt- og Loyalitetshensyn kunde Ørsted positivt tage til Orde herfor i sit afsluttende Votum af 26. Februar 1839, og denne Gang fulgtes han af samtlige Deputerede. Ene Kancellipræsidenten fastholdt sin Modstand mod Københavns Ret til paa egen Haand at kaare Æresborgere som uforenelig med den enevældige Konges Suverænitet, ⁶⁾ et Standpunkt, Stemann vedvarende hæv-

¹⁾ St. T. 1835—36, Sp. 4.

²⁾ St. T. 1838 II, Sp. 2683.

³⁾ Sp. 2683—84; sml. 2672.

⁴⁾ Sp. 2684—88.

⁵⁾ Sp. 2656; 2727—28.

⁶⁾ D. K.s Voteringer: Ørsted ²⁶/₂, Bentzen ⁷/₃, Lange ¹⁷/₃, Hansen ²⁷/₃, Stemann ³⁰/₃ 1839, »Bilag«.

dede i Forestillingen til Frederik VI af 31. Maj s. A. Dog uden Held, idet dette netop skulde blive eet af de Punkter, hvor Christian VIII's Klarblik lod ham forstaa, at Kongemagten, uden reelt Tab i Indflydelse, for billig Pris kunde imødekomme Residensstadens Ønsker.¹⁾

At den nye Konge havde set rigtigt heri, turde bl. a. fremgaa af, at Københavns Bystyre endnu aldrig har gjort Brug af den Ret, Hovedstaden erhvervede ved Kommunalanordningens § 10.²⁾

Af langt større Vigtighed var unægtelig det saa stærkt omstridte Valgspørgsmaal. Her foretog Kancelliet vel tilsyneladende en Kovending, idet man lod Regeringsudkastets Bestemmelser falde; men i Virkeligheden betegnede dette kun en Tilbagevenden til Kollegieflertallets oprindelige Forslag om Indførelsen af direkte Valg. Dog blev Enstemmighed ikke opnaaet, da hverken Ørsted eller Lange uden videre vilde strække Vaaben.

Det mindst udprægede Standpunkt indtog Ørsted, idet han personlig stod fast paa, at indirekte Valg burde foretrækkes — en Synsmaade, han aldrig nogen Sinde opgav³⁾ — medens han indrømmede, at det efter de 32

1) Kgl. Resolution 27/12 1839; D. K. II Dept.s Res.-Prot. 1839, Forestilling Nr. 120 a, Udkast Nr. 120 c.

2) Anordning 1/1 1840, S. 7—8.

3) I sin »Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og en Valglov«, S. 69, udtalte Ørsted saaledes 1849: »Ogsaa var det, da Stænderinstitutionen blev stiftet her i Danmark, min Mening, at man heller burde have strakt Valgretten videre, men gjort den middelbar, ligesom jeg og endnu holder for, at den i det de Roeskildske Stænder i 1838 forelagte Udkast til en Communeforordning for Kjøbenhavn antagne Valgmaade, hvorefter enhver Borger tog Deel i at udnævne Valgmænd, i alt 144 [ældste Forslag: 96 à 120; se ovf. S. 100 f.], af hvilke igjen Borgerrepræsentanterne skulde vælges, var fortrinligere end den ifølge Stændernes Betænkning bifaldte Valgmaade, hvorefter de Borgere, der ei udrede et vist Antal Portioner Næringsskat, ere udelukkede fra al Indvirk-

Mænds og Stændernes samstemmende Krav om direkte Valg vel vilde være det klogeste at opfylde dette Ønske og da formentlig i den af Kancelliflertallet tidligere foreslaaede Form.

Magistratens Deltagelse i Valgene ønskede han opgivet. Den var uden særlig Betydning, Stænderforsamlingen havde udtalt sig imod den, og paa Privilegiernes Bestemmelser herom kunde han ikke lægge nogen større Vægt. For øvrigt tiltraadte han de i Roskilde vedtagne Forslag.¹⁾

Ulige interessanter — ogsaa til Belysning af den senere Overpræsidents egen Personlighed — er Michael Langes Votum af 17. Marts 1839. Lige saa træffende som sarkastisk slog han fast, at den paafaldende svigtende Deltagelse i Stændernes Forhandlinger om Københavns Kommunalforfatning, der næsten udelukkende havde været ført af den kongelige Kommissarius og Komiteens Referent, navnlig havde lagt sig for Dagen under Debatten om middelbare eller umiddelbare Valg. For sit Vedkommende maatte han ganske dele Ørsteds Tvivl om, hvorvidt den store Masse af Hovedstadens Borgere virkelig havde gjort sig klart, om de foretrak den ene eller den anden Valgmaade.

Personlig fandt han ligesom Kommissarius Provinsialstændernes Ønske om direkte Valg alt andet end solidt underbygget. Efter deres Forslag vilde $\frac{2}{3}$ af samtlige næringsdrivende Borgere i København blive udelukket fra Valgret, et aristokratisk Princip, som var ganske ukendt i Købstæderne.

Indirekte Valg vilde efter Langes Mening »garantere de bedste Valg«. Det burde derfor forblive ved Udkastet trods »Bevægelsespartiets Ønsker«, og Regeringen burde

ning paa Repræsentationen, men derimod de Borgere, der ere ansatte til det bestemte Antal Portioner Næringsskat, vælge umiddelbart«.

¹⁾ Ørsteds Votum $\frac{26}{2}$ 1839.

Michael Lange.

i dette vigtige Tilfælde staa fast imod Stænderne, om disses Raad end aldrig saa meget var afgivet »paa det bestemteste«. Dog kunde han gaa med til, at man, som oprindelig af Ørsted foreslaaet, foreløbig indførte indirekte Valg og saa ved Lovens forventede Revision om 6 Aar valgte det System, man havde høstet de bedste Erfaringer om. I øvrigt henholdt han sig til Generalprokurørens Votum.¹⁾

Indenfor Flertallet fremhævede H. G. Bentzen især, at Stænderforsamlingens saa godt som eenstemmige Andragende om umiddelbare og samlede Valg faldt sammen med de 32 Mænds og Kancelliets Pluralitets eget tidligere Forslag. Han maatte følgelig nu saa meget mere stemme herfor, ligesom han i det hele bifaldt de i Roskilde foreslaaede Ændringer.²⁾

Til ham kunde Michael Hansen slutte sig,³⁾ medens P. C. Stemmann — den i ældre Historieskrivning saa ofte som »reaktionær« udskegne Førsteminister⁴⁾ — erklærede sig »aldeles enig med Stænderne«. Han maatte foretrække direkte Valg, fordi 1) de vilde give de bedste Valg; 2) den offentlige Mening var for dem; og 3) de gjaldt til Stænderne og Borgerrepræsentationerne i Købstæderne.⁵⁾

Med samme Argumentation og lignende Kortfattethed affattede Majoriteten sin Flertalsindstilling i Kancelliets endelige Forestilling af 31. Maj 1839, medens Minoriteten, Ørsted og Lange, lagde Beslag paa ikke mindre end 30 Foliosider til en Polemik mod Stændernes Krav. Lange fraraadede bestemt direkte Valg, medens Ørsted stod mere vaklende. Begge anbefalede de, for saa vidt Kongen maatte bifalde deres Forslag til Valgordning, at Københavns

1) Langes Votum 17/3 1839.

2) Bentzens Votum 7/3 1839.

3) Hansens Votum 27/3 1839.

4) Se f. Eks. Rubin II, S. 575.

5) Stemmanns Votum 30/3 1839.

Kommunalforfatning om 6 Aar blev underkastet en Revision.

I Henhold til Stændernes principale Ønske, som var taget til Følge i Flertallets Hovedindstilling, maatte §§ 12—30, af hvilke §§ 20—30 under Anvendelsen af direkte Valg vilde være ganske overflødige, udgaa til Fordel for 6 andre Paragraffer (§§ 12—17), som foreskrev Indførelsen af umiddelbare Valg.

Imidlertid kom Frederik VI, som bekendt, ikke til at afgøre denne Strid. Hans Efterfølger, »Borgerkongen« Christian VIII, besluttede sig da til at følge Stemmanns prøvede Raad, der var i Overensstemmelse med »Borgerpartiet«s Ønsker, og som opretholdt Ensartetheden i de for Monarkiet gældende Valgbestemmelser.

Ogsaa denne Indrømmelse tillagde den nye Konge en saadan Vægt, at han i Lovens højtidelige Indgangsord ønskede fastslaaet: »Saa have Vi og bestemt Os for, at lade den umiddelbare Valgmaade, som Stænderne, ligesom tidligere de 32 Mænd, have foreslaaet, træde istedetfor det middelbare Valg, hvorved Stadens Repræsentanter efter Udkastet skulde vælges, og i Forbindelse dermed at sætte den Grændse for Valgretten, der eenstemmigen er bleven erkjendt for nødvendig, naar den foreslaaede Valgmaade skulde finde Sted«. ¹⁾

Med denne — Ørsted'ske — Formulering havde Kongen dog ikke været fuldt tilfreds. Efter Vendingen om »det middelbare Valg« havde han egentlig ønsket »tilføjet noget om, at alle Borgere havde kunnet deeltage i Valget af Valgmænd«. Han havde imidlertid ikke formaaet at finde den rette Formulering heraf, men haabede paa, at Henvisningen til det forelagte Udkast maatte være tilstrækkelig. Af dette »kan enhver læse sig til, at jeg gjerne havde undt Flertallet af Kiøbenhavns Borgere større Deel-

¹⁾ Anordning ¹/₁ 1840, S. 4.

tagelse i Valgretten, end de nu faae. I ald Fald kunde det antydes i Coll. Tidenden«. ¹⁾

Af disse karakteristiske Linier lærer vi ikke blot en Personlighed at kende, der gjerne vil gøre alle tilpas, men tillige en konstitutionelt indstillet Konge, som har fulgt Flertallet i Statsraadet, men som i modsat Fald antagelig vilde have gennemført en mere demokratisk Valgretsudvidelse.

Naar hertil endvidere kom, at Kongen havde godkendt, at Samejere kunde overdrage den til en Grundejendom knyttede Valgret til en enkelt af dem, ²⁾ kunde det fra »Bevægelsespartiet«s Standpunkt kun betragtes som Skønhedspletter paa Kommunalforfatningen, at Majestæten havde bifaldet Magistratens — i sig selv betydningsløse — privilegerede Valgret (§ 8) og delvis opretholdt Svogerskab som Hindring for Valgbarhed (§ 12). At Embedsmænd og andre Akademikere samt Privatansatte hverken havde faaet Valgret eller Valgbarhed, var derimod kun en — om end beklagelig — Bekræftelse af den politiske Tingenes Tilstand, som disse Samfundsklasser for længst

1) Brev 25/12 1839 fra Christian VIII til A. S. Ørsted i dennes Privatarkiv A, R. A. Sml. C. T. 1840, S. 32—36, og Kongens (nedf. S. 186—87) gengivne Svartale ved Kommunalbestyrelsens Takkeaudiens 2. Januar 1840.

2) Et Eksempel paa Udøvelsen af denne Ret i Praxis er det Resignationsdokument, hvorved Jærnstøber P. F. Lunde 20. December 1847 overdrog Professor A. F. Krieger de politiske Rettigheder, der knyttede sig til deres fælles Ejendom Matr. Nr. 166 i Lille Helliggeiststræde, Frimands Kvarter. Ved Magistratsresolution af 21. Januar 1848 paa Ansøgning af 12. s. M. bevilgedes, at Krieger »stedtes til Borgerskab«, og Onsdag 26. s. M. »vandt« han »Borgerskab«. Jfr. Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot. Nr. 228/1848 og Borgerskabsprotokol 1847—54, S. 95, St. A., med Datering »Onsdagen den 27de Januar 1848«, hvor sandsynligvis Datoen, ikke Dagen, er fejlagtigt angivet, da ofte Onsdag, men ellers aldrig Torsdag, ved Siden af Lørdag er »Borgerskabsdag«.

var fortrolige med fra Stænderanordningerne af 1831 og 1834.

Endnu engang havde det da vist sig, at senere dansk Enevælde beredvilligt lyttede til Folkets Talsmænd i baade Raadhus- og Stændersal, og ikke mindst havde Københavns 32 Mænd paa en vigtig Slagmark ævnet at tilkæmpe sig en vidtrækkende Sejr.

IV. Formelle Spørgsmaal. Forretningsordenen.

I forholdsvis Enighed lykkedes det derimod alle kompetente Myndigheder at tilendebringe Behandlingen af Regeringsudkastets IV Afsnit, §§ 31—33 og 37—40, der i den færdige Anordning fremtræder som §§ 25—28 og 32—35 og indeholder Regler for Borgerrepræsentanterne samt Direktiver for Forsamlingens Forretningsorden.

I sit Andragende i Stændersamlingen 1835—36 havde P. G. Bang kun lige strejft dette Felt, hvor man i det store og hele vilde kunne bygge paa tilsvarende Bestemmelser i Udkastet til Købstadanordningen, der blev sat til Forhandling i samme »Session«, ¹⁾ og hvis Paragraffer herom ikke kunde blive Genstand for nogen oprivende Debat.

Dog havde Bang fordret »simple, men bestemte Former for Forretningsgangen« som Rettesnor for Repræsentanternes Forhandlinger baade indbyrdes og med Magistraten, hvorhos han betonedede, at disse sidste burde foregaa mundtligt.²⁾

Dette drog A. S. Ørsted stærkt i Tvivl. Med Historiens Ret hævdede han den — med engelsk Parlamentarisme beslægtede — Tankegang, at man burde foreskrive det mindst mulige og lade Forhandlingsformerne udvikle sig efter det naturlige Behov. En eventuel Instruks maatte i

1) St. T. 1835—36, Sp. 1037 ff.

2) Sst., Sp. 1248.

hvert Fald bygge paa Forslag fra Magistrat og Borgerrepræsentation.¹⁾

Som venteligt fremkaldte de paagældende Regler i det Ørsted'ske Konceptforslag af Efteraaret 1837, der til Mønster havde taget Anordning af 24. Oktober s. A., heller ikke nogen Diskussion indenfor Danske Kancelli.

Man tiltraadte stiltiende, at enhver nyvalgt Borgerrepræsentant skulde afgive en skriftlig Forsikring om Pligt-troskab mod Konge, Stat og Stad, en Slags »Embedsløfte«, omtrent som senere Rigsdagsmændenes.²⁾ Man billigede, at Nedgang under Censusminimet ikke skulde kunne medføre en Repræsentants Udtræden af Forsamlingen før Valgperiodens Udløb.³⁾

Endvidere havde man intet at indvende imod Bestemmelser om, at Borgerrepræsentationen skulde kunne nedsætte Udvalg, som kunde afgive Betænkning til Magistraten i mindre vigtige Sager, der kunde »henføres under en vis almindelig Regel«; at mundtlige Konferencer mellem de to Bykollegier skulde finde Sted, hvis een af de to Myn-digheder ønskede det; at Andragender eller Betænkninger fra Magistraten til Kongen skulde bilægges med Borgerrepræsentanternes Erklæring⁴⁾ — en Opfyldelse af et gammelt Krav fra de 32 Mænds Side.

Ikke heller tog man Anstød af, at Generalprokurørens Udkast indrømmede Repræsentationen Ret til selv at tage Initiativet til at overveje ethvert Forhold vedrørende Københavns Kommune.⁵⁾

Som rimeligt var, havde de 32 Mænd kun lidet at bemærke til dette Afsnit af Regeringsforslaget. Dog ønskede

1) Ørsted's Betænkning 5/4 1837, »Bilag«.

2) Anordning 1/1 1840, § 25, S. 13.

3) Sst., § 26, S. 14.

4) Sst. §§ 32, 33 og 34, S. 16—17.

5) Anordning 1/1 1840, § 35, S. 17. Sml. i det hele »Foreløbigt Udkast«, »Bilag«.

man, at Magistraten, naar Forslag indkom fra Repræsentationen, skulde afgive en »skriftlig motiveret Erklæring«, *ikke* »skriftlig Resolution«, og man ønskede tilføjet, at i Tilfælde af Uenighed mellem Magistrat og Borgerrepræsentation burde begge Autoriteter have Ret til at kræve en fælles mundtlig Konference afholdt, forinden Sagen indsendtes til Kancelliet.¹⁾ Dette kunde man dog fra anden Side ikke uden videre gaa med til.

I sin Kæmpebetænkning af 25. Juli 1838 redegjorde Magistraten udførligt for de bestaaende Forhandlingsformer mellem de to Stadskollegier, idet man til Dokumentation af Fremstillingens Korrekthed som Bilag lod medfølge en særdeles oplysende Korrespondance mellem de to Myndigheder fra Aarene 1836—37 angaaende baade disse Spørgsmaal og den indbyrdes Kompetencefordeling.²⁾

De Sager, hvormed der maatte konfereres med de 32 Mænd, blev som Regel diskuteret i de maanedlige Samlinger med de Repræsentanter for Byraadet, der traadte sammen med Magistraten i den saakaldte »Økonomikommission« eller i specielle, efter Magistratens Opfordring nedsatte, Komiteer. »Likvide« eller mindre vigtige Spørgsmaal blev derpaa afgjort direkte ved fælles Beslutning; men hvis Komiteen forlangte det, eller Magistraten fandt det rigtigst, blev den paagældende Sag dog tilsendt de 32 Mænd in pleno til Forhandling og skriftlig Betænkning.

¹⁾ 32 Mænds Erklæring 14/3 1838, »Bilag«.

²⁾ Skrivelse fra 32 Mænd til Mag. 9/3 1836.

Skrivelse fra Mag. til 32 Mænd 23/11 1836.

Skrivelse fra 32 Mænd til Mag. (26.) Jan. 1837.

Skrivelse fra Mag. til 32 Mænd 24/4 1837, »Bilag«, R. A.

Sml. Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot. Nr. 984/1836, 517/1837 og 157/1838 (St. A.).

Denne prøvede Fremgangsmaade ønskede Magistraten at bibeholde, saaledes at det maatte være den alene overladt, efter eget Skøn, *enten* at træde sammen med et Udvalg af Byraadet til mundtlig — foreløbig eller endelig — Behandling af Spørgsmaalene, *eller* straks at oversende Sagerne til de 32 Mænds Overvejelse.

Idet man fremdeles betonedede, at mundtlig Forhandling, hvis Fortrin for skriftlig man stærkt understregede, bedst førtes med en Komité, fordrede man det overladt Magistraten at afgøre, om man vilde træde sammen med et Udvalg af de 32 Mænd eller med disse in pleno. En hyppigere Brug af den første Fremgangsmaade ønskede man hjemlet i et Tillæg til den foreslaaede Paragraf.

For øvrigt tiltraadte man Udkastets Fastslaaen af, at der ved Fællesmøder af Magistraten og Repræsentanter for de 32 Mænd ikke, som hidtil, skulde stemmes »viritim«, efter Hoveder, saaledes at de enkelte Stemmer blev optalt og Flertallet i det hele udfundet, men derimod »curiatim«, kollegievis, hvorved det Standpunkt, der forfægtedes af Majoriteten indenfor hver Forsamling, Borgerrepræsentationen som Magistraten, skulde anses for at udtrykke det paagældende Kollegiums Anskuelser.

Endvidere ønskede man det tydeligere udtrykt, at Magistratens Myndighed skulde bestaa i at fatte og udføre de tagne Beslutninger, medens Repræsentationen foruden at være en »inspicerende og kontrollerende« Autoritet, tillige skulde være en »additional« (d. v. s. hvis Myndighed var tilknyttet Magistratens og kun eksisterede som Supplement til dennes).

Endelig hævdede man, at de 32 Mænds Ønske om skriftligt motiverede Erklæringer syntes at bero paa en Misforstaaelse af den foreslaaede Bestemmelse. I øvrigt vilde en saadan Fremgangsmaade dels volde meget Besvær, dels være overflødig, da Magistraten i Tilfælde af Menings-

forskel mellem denne og Byraadet stedse indankede Sagen for højere Myndighed.¹⁾

I sin Forestilling af Oktober 1838 fraraadede Danske Kancelli Kongen at godkende de 32 Mænds Redaktionsforandringer og Magistratens Ændringsforslag, idet man indstillede, at Udkastets Bestemmelser forblev uforandrede. Disse betegnede efter Kollegiets Opfattelse en betydelig Simplifikation i de utvivlsomme Sagers Behandling og forbeholdt dog begge Autoriteter tilstrækkelig Adgang til at faa de Spørgsmaal fuldstændigt drøftede, hvis Behandling i den samlede Borgerrepræsentation skønnedes ønskelig.

Mod Magistratens Tillæggsforslag vendte man sig bestemt, da de 32 Mænd ikke usandsynligt i det vilde se et Forsøg paa at give Magistraten en særegen Myndighed til at bestemme den indre kommunale Forhandlingsform, der realiter vilde kunne forøge dens Indflydelse paa Borgerrepræsentationens Bekostning.²⁾

Godkendt af Frederik VI i Statsraadet 6. November 1838,³⁾ blev dette Sæt af mere formelle Bestemmelser 15. s. M. forelagt Østifternes Stænderforsamling med faa, men instruktive Følgeord af den kongelige Kommissarius.⁴⁾

Endnu mere kortfattet blev Provinsialstændernes Behandling af Æmnet. I Salen gav Referenten, Algreen-Ussing, overhovedet Afkald paa at drøfte dette Afsnit⁵⁾ — der for øvrigt, som tidligere omtalt,⁶⁾ i selve Loven blev udvidet med den berømte Opløsningsparagraf (§ 27) — medens Forsamlingen i sin Betænkning kun fremdrog et enkelt Punkt af lignende Karakter.

1) Mag.s Betænkning 25/7 1838, »Bilag«.

2) II Dept.s Res.-Prot. 1838, Nr. 112.

3) Kgl. Resolution 7/11 1838, sst.

4) St. T. 1838 I, Sp. 836—39.

5) St. T. 1838 II, Sp. 2688.

6) Jfr. ovf. S. 91—93 og 95.

Man mente nemlig at maatte — eller ansaae det for taktisk klogt at — fortolke Udkastets Bestemmelser om en Borgerrepræsentants tvungne Udtræden af Forsamlingen paa Grund af »Pligtovertrædelser« saaledes, at kun Repræsentationen, ikke Magistraten kunde tage Initiativet til en saadan Udelukkelse.¹⁾ Heri kunde Kancelliet dog ikke følge Stænderne.

I øvrigt forbeholdt man sig at ytre sig om det almindelige Spørgsmaal om de to Stadskollegiers indbyrdes Forhold under det følgende Afsnit.²⁾

Ved Danske Kancellis afsluttende Generaldebat i Sen vinteren og Foraaret 1839 sluttede alle Kollegiets Medlemmer op om Ørsted, der gik imod enhver reel Forandring indenfor dette Omraade. Forestillingen af 31. Maj s. A. gav et klart Udtryk for denne Enstemmighed, som endelig ved Christian VIII's Resolution af 27. December 1839 erholdt kongelig Sanktion.³⁾

V. Borgerrepræsentationens og Magistratens Myndighedsomraader. — Budget, Regnskab, Revision m. m.

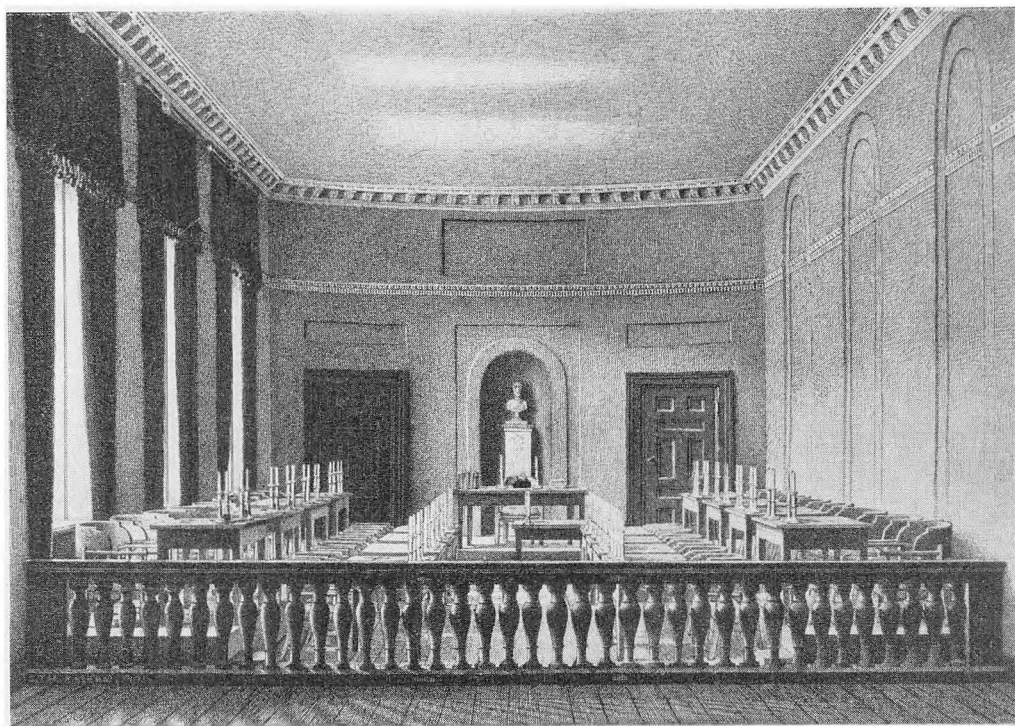
I delvis Fortsættelse af IV Hovedafsnit følger Afsnit V, der omhandler dels den nye Borgerrepræsentations Myndighed og Competenceforholdet mellem den og Magistraten, dels Ordningen af Revisionen og Offentliggørelsen af Byens Regnskaber m. m. Regeringsudkastets §§ 34—36, 41—46 fremtræder i Kommunalanordningen af 1. Januar 1840 som §§ 29—31, 36—41.

Som Tolk for Københavns Delegerede i den første Stæn-

1) St. T. 1838 II, Sp. 2744. Se Udkastets § 32, Anordning 1/1 1840, § 26, S. 14.

2) St. T. 1838 II, Sp. 2745. Samme Fremgangsmaade er, naar bortses fra Indholdet af Magistratens Betænkning af 25. Juli 1838, stort set fulgt i den foregaaende Fremstilling. Jfr. ovf. S. 74, N. 1.

3) II Depl.s Res.-Prot. 1839, Nr. 120 a og c.

Stadens 32 Mænds og derefter Borgerrepræsentationens Mødesal paa det gamle Raadhus.

dersamling 1835—36 havde allerede Professor P. G. Bang med megen Udførlighed redegjort for Hovedstadens vidtgaaende Ønsker paa dette Omraade.¹⁾

Under Lit. D. — »Om den Repræsentanterne og Magistraten i Forening tilkommende Myndighed« — forudskikkede Andrageren ganske visst den skæbnesvangre Indrømmelse, at det navnkundige Privilegietilsagn om de 32 Mænds Ret til i Fællig med Magistraten at »handle og slutte« om Byens »Indtægt og Udgift«²⁾ ikke kunde forstås bogstaveligt, da det i saa Fald vilde overskride »de naturlige Grændser for enhver Communalbestyrelses Autoritet«.³⁾

Paa den anden Side maatte han, under Henvisning til de indgribende kongelige Resolutioner af 1802, 1816, 1824, 1826 og 1829,⁴⁾ med største Skarphed pointere, at den øjeblikkelige Tingenes Tilstand var uholdbar. Skulde de økonomiske Spørgsmaals endelige Afgørelse i alt væsentligt bero paa Regeringens Resolutioner, saa kunde Repræsentanterne ikke længere siges at repræsentere Kommunen, medens Borgerne vilde miste enhver Interesse for dennes Trivsel og Regeringskollegierne drukne i en »stedse voxende Detail-Bestyrelse«.

Følgelig krævede Andragendet, at der indenfor visse Grænser blev tilstaaet Magistrat og Repræsentation selvstændig Myndighed over Stadens Økonomi. Af Hensyn til »de efterkommende Medlemmer af Kommunen, hvis Ret de nærværende Medlemmer og deres Repræsentanter ei kunne bortgive«, dog ikke uden Regeringsmagtens Sank-

1) St. T. 1835—36, Sp. 1244—50, Lit. D, E og F, saml sidste Afsnit af Lit. C.

2) Københavns Privilegier af 24/6 1661, § 2.

3) St. T. 1835—36, Sp. 1244—45.

4) Kgl. Resolution 12/2 1802, 5/6 1816, 14/1 1824, 2/8 1826 og 9/9 1829. Jfr. D. K.s Forestilling 26/8 1829, hvoraf Genpart i »Bilag«.

tion ved definitiv Afhændelse af Rettigheder og Ejendomme.¹⁾

Med Hensyn til de Kommunalanliggender, hvor den endelige Beslutning ikke kunde overlades Magistrat og Byraad alene, fordredes, at der ikke blev truffet nogen Afgørelse, før disse Autoriteter var hørt.²⁾ Hvad Fattigvæsenet og Almueskolevæsenet angik, gav man Afkald paa at stille Forslag;³⁾ men Spørgsmaalet om Fattigvæsenets økonomiske Tilstand var ganske visst den foregaaende Dag blevet rejst som en særlig Sag ved et Forslag af Algreen-Ussing.⁴⁾

I Litr. E — »Om Repræsentanternes, Magistraten understøttende og controllerende, Myndighed« — opstilledes Krav om, at der 1) meddeltes Borgerrepræsentationen, helst ogsaa Borgerne i Almindelighed, en klar Oversigt over samtlige Kommunens Ejendele og faste Ressourcer tillige med de aarlige Forandringer heri; 2) indførtes »en simpel Regnskabsorden«; 3) skabtes »simple, men bestemte Former for Forretningsgangen«;⁵⁾ og 4) gaves bestemte Regler om Betydningen af »den materielle Revision af Byens Regnskaber, som med Føie er Repræsentanterne overdragen«, saavel som af Decisionen af Regnskaberne.

Endvidere fandt Andrageren, at Magistraten burde kunne drages til Ansvar ved Domstolene for sin Embedsførelse.⁶⁾

Endelig fordrede Litr. F — »Om Publicitet i Henseende til Communernes Anliggender« —, at man hvert Aar offentliggjorde baade Stadens Budget, en Ekstrakt af

1) St. T. 1835—36, Sp. 1245—46.

2) Sst., Sp. 1246.

3) Sp. 1246—47.

4) Sp. 385—436; Referat hos Hans Jensen (I, S. 405—07).

5) Behandlet i foregaaende Afsnit, S. 127 ff.

6) St. T. 1835—36, Sp. 1247—49.

Regnskabet og en Redegørelse for alle særlig vigtige Punkter i det svundne Aars Kommunalstyre.¹⁾

Hertil kan yderligere føjes, at Andragendets Lit. C, som ovenfor berørt,²⁾ mundede ud i Ønsket om Ret for Magistrat og Borgerrepræsentation til at ansætte de flest mulige af Byens »Betjente«, d. v. s. Embeds- og Bestillingsmænd.³⁾

Det var unægtelig store Brød, man havde slaaet op; noget andet var, hvor meget de københavnske Deputerede havde Haab om at hente fuldbagt og færdigt ud af Ovn. Først kom Forslagene under Ørstedes Behandling.

At de »underordnede« Kommunalembeds mænd burde ansættes af Magistraten, til Dels under Medvirkning af Repræsentationen, fandt Generalprokurøren naturligt. Navnlig burde Kæmneren, Hovedkassereren og Bogholderen ved Hovedkassen udnævnes af de to Kollegier i Forening, de underordnede Betjente ved Kæmnerkontoret af Magistraten.

Derimod kunde Ørsted ikke paa nogen Maade indrømme, at Københavns Privilegier skulde være blevet krænket ved de af P. G. Bang saa stærkt angrebne kongelige Resolutioner 1802 ff. Man kunde ikke stille Bystyret helt frit med Hensyn til Gratialer og Gratifikation, men burde til dette Formaal fikse en bestemt aarlig Sum, der ikke maatte overskrides.

Paa den anden Side fandt han det »billigt«, at Magistrat og Borgerrepræsentation altid blev spurgt, naar der forelaa Sager til Drøftelse, hvis endelige Afgørelse ikke tilkom dem. Og det var, saavel i adskillige Resolutioner som i Udkastet til Købstadkommunalloven, af Regeringen erkendt, at Repræsentanterne burde medvirke ogsaa i de Kommunalanliggender, som paa Grund af deres Beskaf-

1) Sst., Sp. 1249—50.

2) Jfr. Afsnit II, S. 79.

3) St. T. 1835—36, Sp. 1244.

fenhed var overdraget en anden Autoritet end Magistraten.¹⁾ Formerne for en saadan forøget Deltagelse i Administrationen vilde kunne overvejes paa Grundlag af en Betænkning fra det nye — frit borgervalgte — Byraad.

Medens Generalprokurøren endvidere med Professor juris P. G. Bang var enig i Vurderingen af Magistratens retslige Ansvarlighed, kunde han ikke tiltræde hans mindre praktiske Forslag om en Offentliggørelse af Budgetforslaget. Derimod burde den af Bang ønskede øjeblikkelige Statusopgørelse og et Regnskab for hvert forløbent Aar utvivlsomt offentliggøres ved Trykken.

Med Hensyn til det førnævnte Stænderandragende om Fastsættelsen af Bolværkspengene i København²⁾ kunde man formentlig overlade Reguleringen heraf til Havneadministrationen i Forening med Bystyret, dog paa Regeringens Approbation.

Med Basis i sin Betænkning af 5. April 1837, som fandt Kancellikollegiets fulde Tilslutning, udbyggede Generalprokurøren i Efteraaret s. A. de paagældende Paragraffer i det foreløbige Udkast.

Af særlig Vigtighed var dettes § 23,³⁾ der fastslog, at Borgerrepræsentationens Medvirkning var nødvendig i alle Anliggender, Stadens Ejendomme og Indretninger, Indtægter og Udgifter vedkommende, som ikke ved specielle Bestemmelser var unddraget den sædvanlige Kommunalforvaltning.

I Tilfælde af Uenighed mellem Magistrat og Borgerrepræsentation, der fremtidig »naturligviis« skulde stemme hver for sig, »curiatim«, ⁴⁾ lagdes Afgørelsen af Stridsspørgsmaalet hos Danske Kancelli.

For øvrigt skulde, ifølge andre Paragraffer, Repræsen-

1) Jfr. Anordning 24/10 1837, § 19, C. T. 1837, S. 902—04.

2) Sml. S. 42. Ørstedes Betænkning 5/4 1837, »Bilag«.

3) Det senere Udkasts § 34, Anordning 1/1 1840, § 29.

4) Sml. ovf. S. 130.

tationen høres om nye Bestemmelser vedrørende borgerlig Næring, deltage — som hidtil — i »Sættelsen« af forskellige Takster og, ligesom Magistraten, vedblivende have Delegerede i de særlige Kommissioner og Direktioner. Disses Regnskaber skulde, nu som før, revideres af nogle af Repræsentanterne, inden den endelige Revision fandt Sted.

Endvidere paahvilede det efter § 31¹⁾ Magistraten — i Forening med Borgerrepræsentationen, de specielle Kommissioner og Direktioner samt Politidirektøren — at udarbejde Budgettet. Dette skulde indsendes til Kancelliet, som efter Forhandling med »De Deputerede for Finanserne«²⁾ forestillede Kongen Sagen til endelig Resolution.

Med Hensyn til Kommuneafgifterne, Næringsskatten og Kæmnerforretningerne, hvor de gældende Regler bevaredes, skulde de to Bykollegier indgive Betænkning om muligt ønskelige Forandringer.

Stadens Regnskaber skulde først gennemgaas af Mænd, der var udvalgt hertil af Borgerrepræsentationen, og derefter revideres af 3, til Revisorer udnævnte, Repræsentanter. Den endelige Decision af Regnskaberne skulde forblive hos Regeringen. Regnskab, in extenso eller i Uddrag, og Aarsberetning skulde offentliggøres.

Udkastets Slutparagraf fastslog, at naar der under nogen af de Styrelsesgrene, som var overladt særlige Direktioner eller Kommissioner, blev Spørgsmaal om ekstraordinære Foranstaltninger, f. Eks. Laan, nye Lønninger, Afhændelse af fast Ejendom m. v., skulde Magistrat og Borgerrepræsentation høres, inden Sagen blev afgjort af Kancelliet eller Kongen. Dog skulde de to For-

¹⁾ I det ændrede Udkast § 42, i selve Anordningen § 37.

²⁾ Finansdeputationen havde 1816 afløst Finanskollegiet som det centrale og øverste Organ for Finansstyrelsen og skulde følgelig høres af de andre Kollegier, inden disse forelagde Kongen de løbende Sager; den erstattedes 1848 af Finansministeriet.

samlinger i Forening, uden Tilladelse fra højere Sted, aarlig kunne raade over indtil 1000 Rbdr. til Gratifikation.¹⁾

Imidlertid var de 32 Mænd alt andet end tilfredse med de Ørsted'ske Konceptparagraffer.

Idet de 14. Marts 1838 genoptog den Traad, der gik igennem deres Skrivelser til Magistraten af 9. Marts 1836 og (26.) Januar 1837,²⁾ rejste de saaledes Krav om, at Borgerrepræsentationen ved nogle af sine egne Medlemmer skulde have Ret til at tage Del i den direkte Administration af f. Eks. Bidstrup Gods, af Brolægnings-, Vej- og Lygtevæsenet, i Tilsynet med Stadens Jorder og andre faste Ejendomme o. s. v.

Hvad den foreslaaede Budgetparagraf (§ 31) angik, forekom den de 32 Mænd stridende mod Privilegiernes Tilsagn om Magistrats og Repræsentations Ret til i Forening at »handle og slutte om Stadens Indtægter og Udgifter«. Forslaget vilde efter deres Skøn ganske lamme Magistratens og Borgerrepræsentationens Handlefrihed.

Ogsaa for de særlige Kommissioner og Direktioner krævede man friere Hænder i økonomisk Henseende.

1) Ørsteds foreløbige Udkast, Efteraaret 1837, »Bilag«.

2) Ved Skrivelse 9/3 1836 havde de 32 Mænd krævet, at den Kontrol med Stadens økonomiske Forvaltning, som var tillagt dem ved Privilegierne, blev udvidet til at omfatte deres umiddelbare Deltagelse i Bestyrelsen af de nævnte Forvaltningsgrene m. m. — I Skrivelse (26)/1 1837 tilføjede de, at de ikke ønskede at overlage et saadant Tilsyn med den eksekutive Del af Kommunens Styrelse, som foreslaaet af Magistraten i Skrivelse 23/11 1836, hvorimod de 32 Mænd ønskede gennem Befuldmægtigede at deltage sammen med Magistraten i alle Møder og Forhandlinger vedrørende f. Eks. Kæmneriet, Brolægnings-, Lygte- og Vandvæsenet, Bidstrup Gods o. s. v., uden at Sagerne derfor skulde unddrages Forsamlingens sædvanlige Kontrol. — Om Magistratens Svarskrivelser se nedf. S. 140, N. 3. — Korrespondancen findes i »Bilag«, R. A., og i de S. 129, N. 2, omtalte Numre i Magistratens 2. Sekretariats Referatprotokol, St. A.

Til Slut anbefalede man som den billigste Udvej hvert Aar at offentliggøre et trykt summarisk Regnskab over alle Bestyrelsesgrene i Forbindelse med en Generalbalance.¹⁾

Ogsaa Magistraten greb i sin Betænkning af 25. Juli 1838 tilbage til den foregaaende Korrespondance mellem de to Kollegier, især til sine egne Skrivelser af 23. November 1836 og 24. April 1837, hvilken sidste var forblevet ubesvaret.

Et saadant udvidet Tilsyn med Administrationen fra Raadsmedlemmernes Side — som de 32 Mænd i sin Tid havde søgt Begrundelsen for i den berømmelige »Konvention« af 30. November 1661²⁾ — burde ikke tilstaa dem qua Borgerrepræsentanter, men gennem de foreslaaede »borgerlige« Raadmænd, der skulde indtræde i Magistraten. I øvrigt henviste man til de tidligere gjorte Indrømmelser med Hensyn til Styrelsen af de nævnte Kommissioner og Direktioner.³⁾

1) 32 Mænds Betænkning 14/3 1838, »Bilag«.

2) K. D. III, S. 546—51.

3) I Skrivelse 23/11 1836 fremholdt Magistraten, at man aldrig besluttede noget nyt Anlæg, Hovedreparation el. lign. ved Stadens Bygninger og Ejendomme, uden at de 32 Mænd havde udtalt sig derom sammen med Magistraten. En Undtagelse dannede alene Bro-lægnings- og Lygtevæsenet. Her havde de 32 Mænd dog haft Indflydelse paa Licitationer, og man vilde nu overlade dem Kontrollen med de indkøbte Materialier, medens et umiddelbart Tilsyn med selve Arbejdet vilde skade dettes Fremgang. — I øvrigt havde de 32 Mænd Indflydelse paa den daglige Administration gennem Økonomikommissionen; men Magistraten var principielt rede til at lade Byraadet opnaa større Deltagelse i Styrelsen af de af de 32 Mænd nævnte Forvaltningsgrene. — Ved Skrivelse 24/4 1837 supplerede Magistraten sine Bemærkninger, bl. a. ved Paavisningen af, at de 32 Mænd kun kunde faa permanent Sæde i de Kommissioner, hvor alle Sager henhørte under samtlige Medlemmers Behandling, men derimod ikke i Magistraten, hvor kun et Faatal af Sager hørte til Forhandlingerne med de 32 Mænd.

Sml. i øvrigt ovf. S. 139, N. 2.

Johannes Hammerich.

Maleri af Kai Lange.

(Borgerrepræsentationens Formands Arbejdsværelse, Raadhuset).

For Resten havde man fylket sig om det Feltraab, at Magistratens Myndighed var besluttende og eksekutiv, Repræsentationens inspicerende, kontrollerende og »additionel«.¹⁾

Samme Enstemmighed var man ikke naaet til under Behandlingen af Budgetparagraffen (§ 31), hvor Borgmester Schäffer og Raadmand A. Dahl²⁾ var enige med de 32 Mænd i, at det stred mod Stadens Privilegier, at der opstilledes forud foreskrevne Regler, hvorved man bandt Magistraten og de 32 Mænd.

Derimod kunde Forsamlingens Flertal ikke tiltræde denne Opfattelse. Borgmester Mundt fandt endog Udkastets Tankegang saa selvindlysende rigtig, at han foreslog de kritiserede Bestemmelser udeladt som overflødige!

Omvendt kunde den samlede Magistrat med Undtagelse af Overpræsident Kierulff understøtte de 32 Mænds Ønske, at Danske Kancelli, i Tilfælde af, at man afgjorde en Sag paa Trods af Bystyrets Indstilling, vilde tilbagevende Magistrat og Borgerrepræsentation alle Akter, iberegnet Kancelliets egen Betænkning, for at de to Stadsmyndigheder endnu engang kunde faa Lejlighed til at ytre sig om Æmnet.

Ligeledes tiltraadte et Flertal de 32 Mænds Plan om en Regnskabsekstrakt, medens hele Kollegiet modsatte sig, at en begrænset Sum skulde stilles til Kommunalbestyrelsens Raadighed. I Kontinuation af tidligere hævdede Synsmaader saae man i Udkastets Tilbud en Krænkelse af Privilegiernes Tilsagn om fri Dispositionsret over Stadens Pengevæsen, et Løfte, Magistraten fandt yderligere

¹⁾ Se nærmere ovf. under Afsnit IV, S. 130.

²⁾ Justitsraad, Overauditør Andreas Dahl (1789—1852), Raadmand 1822—52 (H. M. 1. Rk., VIII, S. 42).

underbygget ved kongeligt Reskript af 13. December 1773 og kongelig Resolution af 12. Februar 1802.¹⁾

Under Danske Kancellis fornyede Forhandlinger om Sagen indtog et af dets mest konservative Medlemmer, Deputeret H. G. Bentzen, noget overraskende det mest »frisindede« Standpunkt, idet han fandt de 32 Mænds Krav paa større umiddelbar Deltagelse i de forskellige Administrationsgrene »rimelige«.

Derimod holdt Kollegiets mest liberale Deputerede, Michael Lange, det hverken for »principmæssigt« eller »formaalstjenligt« at lade nogen af de 32 Mænd deltage i disse Forretninger, saa længe der ikke var organiseret særlige Kommissioner til Bestyrelsen af dem. Til denne Tankegang sluttede Kollegiets øvrige Medlemmer sig, og kun den fandt Udtryk i Forestillingen til Kongen.

I fuld Enighed tilstod de Deputerede derimod Borgerrepræsentationen Mandater i den borgerlige Indrulleringskommission og Havneadministrationen.

Overfor Spørgsmaalet om Bystyrets Ret til selv at udnævne »underordnede« Embedsmænd som Kæmneren m. fl. stillede Lange og Ørsted sig afgjort imødekommende. Dog maatte Lange være enig med Bentzen i, at dette Forhold burde ordnes senere udenfor Anordningens Rammer paa særligt Andragende herom fra Kommunalbestyrelsen. Paa dette mindre væsentlige Felt var Ørsted, delvis af taktiske Hensyn, stemt for vidtgaende Indrømmelser til Stad og Stænder, medens Stemmann ønskede Afgørelsen udskudt til senere.

Med Hensyn til den foreslaaede § 31 om Budgettets Udarbejdelse kunde ingen af de Deputerede gaa med til at fravige Udkastets Bestemmelser. Med Bentzen som Ordfører afviste Kollegiets Bureaukrater, som venteligt,

¹⁾ Jfr. foruden Mag.s Betænkning 25/7 1838 ogsaa D. K.s Forestilling 26/8 1829, »Bilag«, eller Fremstillingen nedf. S. 145—46.

Lokaladministrationens Begæring om, i Tilfælde af en Sags Afgørelse i dens Disfavør, at faa meddelt Kancelliets Betænkning.¹⁾ Dog kunde Ørsted tænke sig at gaa ind herpaa.

I det hele og store fastholdt man saaledes det Ørsted'ske Konceptforslag, som følgende nogenlunde uændret gik over i Kancelliets Forestilling af Oktober 1838.

Denne fraraadede t. Eks. at tilstaa de 32 Mænd Indseende med Administrationen og at give Bystyret Kendskab til Regeringserklæringer. Det sidste dog mod Ørstedes Særvotum, idet han ansaae det for klogt at imødekomme de 32 Mænd paa dette Punkt, for at man saa meget desto stærkere kunde modsætte sig andre, mere urimelige, Krav fra deres Side.

Endvidere kunde Kancelliet ikke gaa med til en ændret Affattelse af Gratifikationsbestemmelsen, medens man akcepterede de 32 Mænds Forslag om Regnskabernes Offentliggørelse og tiltraadte Magistratens Ønske om Kommunalbestyrelsens øgede Indflydelse paa visse Embedsbesættelser. Man anbefalede Kongen at give et almindeligt Tilsagn herom, hvorved — og her stak unægtelig Taktikken Hestehoven frem! — »Forslag og Demonstrationer« i Provinsialstænderne vilde undgaas.

En Indrømmelse betegnede det endelig, at Kancelliets Pluralitet indstillede, at Revisorerne, hvis Tal blev forhøjet til 4, skulde vælges af Borgerrepræsentationen. Dette kunde Minoriteten ikke gaa med til, hvorimod de, under Forudsætning af Indførelsen af middelbare Valg, kunde udpeges af Valgmandsforsamlingen.²⁾

Kort efter faldt den kongelige Resolution (7. November

¹⁾ Michael Hansen (1762—1844) havde overhovedet intet at fremføre ved hele dette Afsnit; han »voterede«, for at tale Holbergsk, »som en Børstenbinder« og var stadig enig med de forhen voterende. — D. K.s Voteringer ¹⁸/₈—¹³/₉ 1838, »Bilag«.

²⁾ II Depl.s Res.-Prot. 1838, Nr. 112.

1838), som bifaldt samtlige af Danske Kancelli foreslaaede Ændringer og Tilføjelser til det midlertidige Udkasts §§ 21—35, d. v. s.: Afsnittene IV og V. Een eneste Forandring — uendelig karakteristisk for den medfølgende gamle Konges Velvilje mod økonomisk vanskeligtstillede — foretog Frederik VI personlig i Udkastet: han forøgede Stadsstyrets Raadighedssum fra 1000 til 2000 Rbdr. aarlig!¹⁾

I Overensstemmelse med Kongens Afgørelse fik Roskilde Stænderforsamling faa Dage senere (15. s. M.) ogsaa disse Bestemmelser forelagt tillige med en grundig — men unægtelig noget langtrukken — Redegørelse for hver enkelt Paragrafs Forhistorie.²⁾

Herunder betonedes A. S. Ørsted bl. a., at selv om Regeringen ikke kunde yde Borgerrepræsentanterne Lod og Del i samtlige Administrationsgrene, vilde Meddelelsen af de aarlige Regnskaber dog afgive tilstrækkelig Basis for enhver Anke over mulige Misgreb i Forvaltningen.³⁾ Omvendt havde Kongen bevilget, at ikke blot de specielle Regnskaber, men ogsaa Hovedregnskabet maatte tilstilles Repræsentationen, førend det underkastedes den egentlige Revision,⁴⁾ ligesom man havde tiltraadt de 32 Mænds Forslag om Regnskabets Offentliggørelse.⁵⁾

Endvidere havde Regeringen givet Afkald paa Udnævnelsen af visse Embedsmænd til Fordel for Stadsstyret,⁶⁾ og den aarlige Gratifikationssum var blevet sat op til 2000 Rbdr.⁷⁾

I denne Forbindelse polemiserede Kommissarius med yderste Skarphed imod Magistratens Pukken paa og For-

1) Sst.

2) St. T. 1838 I, Sp. 836—52.

3) Sst., Sp. 841.

4) Sp. 848.

5) Sp. 848—49.

6) Sp. 845—46.

7) Sp. 850.

tolkning af Privilegierne af 1661, Reskriptet af 1773 og Resolutionen af 1802, der kun angik »saadanne Contrac-ter, hvorved Staden erhverver Noget imod et vist Vederlag«, men ikke Gaver. Og endnu engang svang Regeringens Repræsentant Snærten over Lokalstyrets Ryg, idet han ubarmhjærtigt gentog Danske Kancellis skaanselsløse Ord fra 1824, at Københavns Privilegier var givet til Bedste for Stadens Indbyggere og ikke havde »Magistratens og Borgerrepræsentationens Myndighed til Formaal«. ¹⁾ »De vilde saaledes«, sluttede Ørsted, »i alt Fald ikke være hinderlige i at sætte Bestyrelsen af Stadens Midler under saadan Control, som findes fornøden til Indvaanernes Betyggelse«. ²⁾

Provinsialstænderne lod sig imidlertid ikke kyse i et Musehul ved Ørsteds haarde Dom over Københavns By-styre. Tværtimod gik de til Sagen uden nogen Art af Hæmninger og med vaagen Kritik. Denne kom straks til Orde i Udvalgets Betænkning over dette Afsnit. ³⁾

Her havde Komiteen især savnet en nøjagtig Fastsættelse af Grænserne for Borgerrepræsentationens og Magistratens Virkefelter og en Bestemmelse af Repræsentanternes selvstændige Myndighed i rent kommunale Anliggender, samt af deres Forhold og Stilling saavel til Magistraten som til »de overordnede Collegier«.

Imidlertid hyldede Udvalget den Overbevisning, at Borgerskabet ikke vilde nære synderlig Interesse for en Kommunalforfatning, der ikke — som f. Eks. de prøjssiske Städeordnungen af 1808 og 1831 — forlenede Repræsentationen med en tilstrækkelig selvstændig Myndighed over Byens Økonomi. Det burde følgelig i den nye Kommunalanordning som en fast Grundregel udtales, »at

¹⁾ Kgl. Resolution 14/1 1824; sml. Rubin I, S. 584—85.

²⁾ St. T. 1838 I, Sp. 852.

³⁾ St. T. 1838 II, Sp. 2689—92; gentaget i Forsamlingens Betænkning, sst., Sp. 2745—66.

det i alle Anliggender, Stadens Eiendomme og Indretninger, Indtægter og Udgifter vedkommende, er *Borgerrepræsentanterne, som tage Beslutning*, hvorefter det er *Magistraten, som bringer disse Beslutninger i Udførelse*.¹⁾

Hvor epokegørende det Løsen var, som her blev givet det nye Byraad at kæmpe under, ses vel klarest deraf, at der skulde gaa næsten fulde hundrede Aar, før denne Tanke blev til Virkelighed i Kommunalforfatningen af 18. Marts 1938! —

Dog skulde paa den anden Side Magistraten, ifølge Komiteens Forslag, udstyres med dels Initiativ, dels suspensivt Veto. Den skulde nemlig være berettiget til at nægte at udføre en Beslutning, som den ansaae for enten stridende imod et bestemt Lovbud eller skadelig for det Heles Vel. Dersom Enighed da ikke kunde opnaas, skulde Sagen indstilles til Kancelliets eller, eventuelt, Kongens Afgørelse; men hvis begge Byautoriteter var enige i en Beslutning, skulde denne ikke behøve højere Sanktion, medmindre det drejede sig om det aarlige Budget eller de, i Udkastets Slutning forudsete, ekstraordinære Foranstaltninger.²⁾

Idet Ständerudvalget dernæst gjorde opmærksom paa, at en Række af Hovedstadens vigtigste økonomiske Anliggender for Tiden var ganske unddraget Borgerrepræsentationens Magtomraade, foreslog man, at der, men dog først, efter at den nye Kommunallov var traadt i Kraft, blev nedsat særegne Kommissioner eller Direktioner for de paagældende Forvaltningsgrene. I disse Mynigheder skulde et Antal Borgerrepræsentanter have Sæde og Stemme. Overensstemmende med de 32 Mænds tidligere Vota angaaende dette Spørgsmaal fremhævede Komiteen Brolægning-, Vej- og Lygtevæsenet, Tilsynet med Stadens Bygninger og faste Ejendomme, Admini-

1) Sp. 2689, Forsamlingens Betænkning til Kongen, Sp. 2747—48.

2) Sp. 2689—90; 2748—49.

strationen af Bidstrup Gods m. m. som det Rhodos, hvor der skulde springes.¹⁾

I øvrigt burde Borgerrepræsentationen for de allerede eksisterende Kommissioners og Direktioners Vedkommende ikke have blot Indstillings-, men selve Udnævnelsesretten, hvad dens egne Delegerede angik. Fremdeles skulde disse kunne fordre et hvilket som helst herhenhørende Spørgsmaal forelagt det samlede Borgerraad, og dettes Beslutning maatte da være bindende for de nævnte Bestyrelsesgrene, for saa vidt disse ikke i den paagældende Sag udvirkede et foreløbigt Magistratsveto.²⁾

Endvidere maatte Stænderudvalget anse det for strængt paakrævet, at der, saa detailleret Københavns Kommunaladministration var, blev udarbejdet et særligt *Regulativ* for den indre Bestyrelse af Stadens økonomiske Anliggender m. v. Denne Vedtægt burde affattes af den først sammentrædende Borgerrepræsentation 1840 og derefter forelægges Magistraten.

Saafernt de to Bykollegier enedes om Indholdet af Regulativet, skulde dette have Gyldighed, men dog ikke træde i Kraft, førend Kongens Godkendelse forelaa. I Tilfælde af Divergens herom mellem Magistrat og Borgerrepræsentation maatte sidstnævnte have Ret til at kræve Vedtægten prøvet af Østifternes næstforestaaende Stænderforsamling, inden der blev truffet endelig Beslutning i Sagen.³⁾

I Overensstemmelse med dette Grundsyn paa Regeringsudkastets Bestemmelser fordrede Komiteen først og fremmest, at Fastlæggelsen af det aarlige Budget skulde tilkomme Borgerraadet. Dog kun for de rent kommunale Udgifters Vedkommende, medens de fornødne Beløb til Fattigforsorg, Politi og Skolevæsen maatte fastsættes efter

1) Sp. 2690.

2) Sp. 2691.

3) Sp. 2691—92.

nøje Forhandling med vedkommende Myndigheder, eventuelt afgøres af Kongen. Det samme skulde gælde, ifald Magistraten maatte anse de udskrevne Kommunalafgifter for stridende mod en bestemt Lov eller almenskadelige.¹⁾

Idet Komiteen foreslog de forskellige Afgifters Oprævning, Udnævnelsen af forskellige Embedsmænd m. m. henlagt til det ønskede Regulativ, fordrede man dog, at Kæmner, Kasserer og Bogholder skulde udpeges af Repræsentanterne alene. Om de 4 Revisorer fremsatte man lignende Betragtninger.²⁾

Ogsaa den oftomtalte Gratifikationssum maatte være Borgerraadets Beslutning undergivet; men for øvrigt burde der, være sig i det aarlige Budget eller i Regulativet, stilles et visst Beløb til Repræsentanternes Raadighed til overordentlige og uforudseelige Udgifter i Almindelighed.³⁾

Unægtelig lagde Stænderudvalget paa dette betydningsfulde Punkt en sjælden finansiell Forudseenhed for Dagen!⁴⁾ Det tør vel antages, at den Statsmand, der herhjemme fremfor nogen anden har fordret og gennemført en saadan Margin for Finansforvaltningen, C. G. Andræ, paa dette Felt ikke blot staar i Gæld til udenlandske Forbilleder, men ogsaa til et ældre Slægtleds fremsynede Politikere.⁵⁾

¹⁾ Sp. 2692; 2756.

²⁾ Sp. 2693.

³⁾ Sp. 2694.

⁴⁾ Muligvis tilkommer Æren herfor dog C. N. David, som ^{12/5} 1838 i »Fædrelandet« (Sp. 770) havde skrevet: » thi i det aarlige Budget bør dog, naar dette skal være, hvad det bør være, en Sum findes til uforudseelige Udgifter, den her omtalte medindbefattet, og denne Sum vil naturligviis blive limiteret i Forhold til Stadens Evne«.

⁵⁾ Om Andræ's Indsats paa dette Omraade se Flemming Dahl: »C. G. Andræ. En Karakteristik« (1933), S. 51 ff., Særudgave af samme Forfatters »C. G. Andræ's Taler i Udvalg« I—II (1933—34).

Sluttelig fastslog Komiteen, at det foreliggende Regeringsudkast kun omhandlede *Kommunalbestyrelsen* i København, ikke den samlede *Municipalforvaltning*. Et Regulativ vilde kun delvis kunne raade Bod herpaa. At søge denne Mangel afhjulpet var et Maal, som maatte naaes. Man indstillede derfor, at der efter 6 Aars Forløb, naar en helt ny Repræsentation var indtraadt, blev udarbejdet og forelagt Stænderne en ny, fuldstændig Municipalanordning for Hovedstaden.¹⁾

Under den langvarige Debat om disse Æmner blev Hovedlinierne i begge Parter Synsmaader trukket skarpt op, uden at der dog fremkom noget afgørende nyt, naar bortses fra det Tillæg til Udkastets § 34, der blev indføjet mellem 1. og 2. Behandling, og hvorved, som ovenfor omtalt,²⁾ Overpræsidenten bemyndigedes til, under visse Forudsætninger, midlertidigt at sætte en af Magistrat og Borgerrepræsentation truffen Beslutning ud af Kraft.

I øvrigt kunde den kongelige Kommissarius ikke indse, hvad der skulde vindes ved den, ikke af Magistraten eller de 32 Mænd, men af Udvalget foreslaaede, ændrede Kompetencefordeling mellem de to Stadskollegier. Begges Samtykke til en Beslutning vilde dog være nødvendigt, og den grundigste Sagkundskab maatte naturligvis til enhver Tid være til Huse indenfor Magistraten.³⁾

Da endvidere denne skulde beholde Bestyrelsen af Byens Kassevæsen, maatte den selvsagt være medbestemmende ved de omstridte Embedsudnævnelser. For Resten burde man ikke gaa for meget i Detailler ved Organisation af Forvaltningen uden at have hørt de 32 Mænd og Magistraten.⁴⁾

Algreen-Ussing blev imidlertid ikke Ørsted Svar skyl-

1) St. T. 1838 II, Sp. 2694; 2767—68.

2) Anordning 1/1 1840, § 29; se nærmere Afsnit II, S. 91—93 og 95.

3) St. T. 1838 II, Sp. 2696; sml. Sp. 2708.

4) Sst., Sp. 2698—99.

Jacob August Stenfeldt.
(Født Mariboe, men fik 1819 kgl. Bevilling til at føre Navnet Stenfeldt).

dig. Ved at foreslaa den besluttende Magt lagt hos Borgerrepræsentationen, den udøvende hos Magistraten — som Forholdet var i de fleste nyere Kommunalforfatninger — tilstræbte man netop at sikre disse Forsamlinger i Fællig den frie Raadighed over Kommunens Anliggender, som de begge i Forening ikke havde i Øjeblikket. F. Eks. var det Kancelliet og, i sidste Instans, Kongen, der fastsatte Stadens Budget.¹⁾ At de 32 Mænd ikke havde andraget paa en saadan Myndighedsfordeling, skyldtes udelukkende taktiske Hensyn til det formentlig opnaaelige. Han kaldte de tilstedeværende københavnske Deputerede til Vidne herpaa.²⁾

Af ulige større Interesse end disse — saa at sige »bestilte« — Tillidsvota fra en Række »Officerer« af lavere Rang,³⁾ var de skarpsindige Betragtninger, hvormed den fremstaaende Kommunalteoretiker og -praktiker Borgmester J. A. Stenfeldt⁴⁾ indledede Sagens endelige Behandling.

Idet han tiltraadte en tidligere Ytring af Referenten, Algreen-Ussing, at de Principper, der nu blev lagt til Grund for Københavns Kommunalforfatning, før eller siden vilde faa Indflydelse saavel paa Købstædernes som paa Landdistrikternes Kommunevæsen,⁵⁾ ankede han over, at Stænderkomiteen havde bygget Organisation af Kommunalforfatningen paa de Grundsætninger, der følges ved konstitutionelle Staters Regeringsformer. Man havde nemlig villet fastsætte en skarp Grænse mellem den lovgivende og den udøvende Magt, men samtidig, ved at til-

1) Sp. 2702 f.

2) Sp. 2709—10.

3) Næmlig Major, Grosserer H. F. Prætorius, Kaptajn, Bogholder H. H. Herforth, »Mechanicus«, Klokkestøber H. Gamst og Kaptajn, Brygger A. H. Bjerre; Sp. 2711—12; sml. ovf. S. 59.

4) Se om ham ovf. S. 26 og 59—60.

5) Algreen-Ussing, Sp. 2652; Stenfeldt, Sp. 2704.

stede denne et Veto, givet sidstnævnte Myndighed Delagtighed i den første. Men herved burde man dog ikke overse, at en Kommune ikke var et selvstændigt Hele, men en underordnet Del af en Stat og skulde administreres overensstemmende med sammes Øjemed; derfor kunde man ikke uden videre overføre Principper for en Stats Styrelse paa en Kommunes.¹⁾

At Ørsted var enig med Stenfeldt,²⁾ siger sig selv; men Stænderforsamlingen fandt med Højesteretsadvokat P. G. Salicath, at Udvalgsindstillingen var »en moden Frugt af en moden Overveielse«,³⁾ og godkendte Hovedindstillingen til § 34 med 55 Stemmer mod 5,⁴⁾ Tillægget om Overpræsidentens Vetoret med 57 Stemmer mod 3⁵⁾ og §§ 41—46 omtrent eenstemmigt.⁶⁾ Ogsaa Komiteens Slutningsindstilling om en fremtidig Revision af den kommende Anordning blev eenstemmigt vedtaget med 60 Stemmer.⁷⁾

I Februar 1839 gik saa Danske Kancelli i Gang med sin afsluttende Drøftelse af Kommunalsagen. Først voterede, som naturligt var, den kongelige Kommissarius.

Efter hans Opfattelse betegnede Stændernes Behandling af Udkastets sidste Afsnit en fortsat Række Fejlgreb. Saaledes maatte Ørsted finde Forslaget om at indskrænke Magistratens Myndighed til, stort set, en »sanktionerende eller inhiherende Stemme« aldeles utilraadeligt. Ikke heller burde Embedsbesættelserne henlægges til Borgerrepræsentationen alene.

Alt i alt vilde kun lidet af Stændernes Betænkning kunne benyttes. Dog kunde der indrømmes Repræsenta-

¹⁾ Sp. 2706.

²⁾ Sp. 2708.

³⁾ Sp. 2706.

⁴⁾ Sp. 2714.

⁵⁾ Sp. 2715.

⁶⁾ Sp. 2715—16.

⁷⁾ Sp. 2716.

tionen Ret til at indgive eventuelle Forslag om Oprettelsen af nye særlige Kommissioner eller Direktioner for andre Grene af Stadens økonomiske Bestyrelse.

Endvidere burde de famøse 2000 Rbdr. give Plads for: en Sum, som efter nærmere Forslag af Magistrat og Borgerrepræsentation vil blive fastsat af Kongen.

Endelig kunde Ørsted bifalde Forsamlingens Slutindstilling om Anordningens Revision efter 6 Aars Forløb.¹⁾

Endnu engang havde Generalprokurøren den Glæde, at Kancelliet fulgte ham paa næsten alle Punkter. Dog fraaadede Bentzen Udarbejdelsen af et Regulativ,²⁾ ikke mindst, hvis et Gennemsyn af Anordningen skulde finde Sted om 6 Aar, medens omvendt Stemmann, der ønskede Kommunalproblemerne færdigbehandlet med det samme, gik imod selve Revisionsbestemmelsen.³⁾

Et umiskendeligt Udtryk for Kollegiets afvisende Holdning overfor Provinsialstændernes Ønskemaal paa dette Felt blev Forestilling af 31. Maj 1839, som energisk tilraadede Kongen at forkaste Forsamlingens gennemgribende Ændringsforslag og at opretholde Udkastets Bestemmelser.

Naar Kancelliet altsaa hermed ogsaa indstillede Til lægsforslagene om Regeringens Opløsningsret og Overpræsidentens midlertidige Veto til Forkastelse, maa det dog selvfølgelig have været under den Forudsætning, at kun et Mindretal af Magistratens Medlemmer fremtidig skulde vælges af Borgerrepræsentationen. For det Tilfælde, at Kongen skulde ville gaa ind paa Stændernes Forslag til Magistratens Sammensætning, maa de Deputerede naturligvis have forbeholdt sig deres Stilling.

I øvrigt indeholdt Forestillingen det af Ørsted foreslaaede Tilsagn om en mulig Nedsættelse af nye administra-

1) Ørstedes Votum 20/2 1839.

2) Bentzens Votum 7/3 1839.

3) Stemmanns Votum 30/3 1839.

tive Kommissioner eller Direktioner og den ændrede Gratifikationsparagraf. En sidste Imødekommenhed betød Flertallets Akcept af, at de 4 Revisorer skulde vælges af Borgerrepræsentationen, hvorimod den samme Majoritet — Stemanns »Parti« — modsatte sig den af Stænderforsamlingen vedtagne Slutningsindstilling.

Det Ørsted'ske Mindretal fandt derimod denne lidet betænkelig, ja maatte for sit Vedkommende endog tilraade den, ifald Stændernes Forslag om direkte Valg vandt allerhøjeste Bifald.¹⁾

Som bekendt blev netop dette Tilfældet; men i det afgørende Statsraadmøde 21. December 1839 formaaede Stemann alligevel at hindre Revisionsbestemmelsens Optagelse i Anordningen.

For øvrigt godkendte Christian VIII — med Tilslutning af Geheimestatsraadets Flertal: Stemann, Greverne Otto og A. W. Moltke samt Grev Rantzau-Breitenburg,²⁾ imod Møstings og Krabbe-Carisius' Stemmer —, at Borgerrepræsentationen uden kongelig Sanktion selv valgte sine Delegerede i de særlige Kommissioner og Direktioner.³⁾ Ligeledes erklærede Kongen sig for at erstatte den odieuse Gratifikationsbestemmelse i Anordningens Slutningsparagraf med en for Bystyret forjættende Udsigt til en fremtidig større selvstændig Myndighed over Stadens økonomiske Forhold.⁴⁾

At Majestæten samtidig lod optage saavel Opløsnings- som Vetoretten i Anordningen,⁵⁾ var simpelthen en Følge

1) D. K.s Forestilling 31/5 1839, II Dept.s Res.-Prot. 1839, Nr. 120 a.

2) Af stor politisk-historisk Interesse er »Statsminister Conrad Greve Rantzau-Breitenburgs Erindringer fra Kong Frederik den Sjettes Tid« (udg. af Louis Bobé, 1900), der dog kun gaar til 1836.

3) Christian VIII's »Optegnelser 2/12 1839—15/7 1840«, cit. hos Hans Jensen, II, S. 220. Anordning 1/1 1840, § 36, S. 17.

4) Sst., § 41, S. 22.

5) Anordning 1/1 1840, §§ 27 og 29, S. 14 og 15.

af, at han ligeledes bifaldt Provinsialstændernes Ændringsforslag om det folkevalgte Elements Overvægt indenfor Magistraten. 27. December 1839 approberede Kongen det omredigerede Udkast, og Nytaarsdag 1840 underskrev han Kommunalloven.

Tilbageblik.

En kort sammenfattende Oversigt vil antyde, af hvilke Forbilleder, fremmede og hjemlige, Lovens Forfattere har draget Lære, samt hvilke Myndigheder og Personligheder der har sat deres Præg paa den.

Det tør da fastslaaes, at Anordning af 1. Januar 1840 dels direkte paa enkelte Punkter staar i Gæld til den prøjsiske »Revidierte Städteordnung« af 17. Marts 1831 og Udkastet til en tilsvarende »Städteordnung« for Slesvig og Holsten (§§ 10, 27, 29), dels indirekte i større Almindelighed har kunnet drage Nytte af Indholdet af og Erfaringer fra de prøjsiske Mønsterlove af 1808 og 1831.

Men lige saa sikkert er det, at dansk Kommunallovgivning med samme Selvstændighed som Stænderforordningerne af 28. Maj 1831 og 15. Maj 1834 har omformet det brugbare fra de udenlandske Forbilleder efter dansk Aand og eget Behov.

Stænderanordningerne selv kom — maaske bortset fra de personlige Betingelser for Valgret — ikke til at spille nogen særlig Rolle i den her skildrede Sammenhæng. Derimod maatte Købstadkommunalloven af 24. Oktober 1837 efter Sagens Natur indeholde en Række Paragraffer om analoge Forhold, Bestemmelser, som det var ønskeligt — eller endog nødvendigt — at optage, helt eller delvis, i den københavnske Anordning.

At denne i adskillige Tilfælde (Magistratens Sammensætning; ikke $\frac{2}{3}$, men kun Halvdelen af Borgerrepræsentanterne Grundejere) var mere liberal end Købstadloven,

skyldes ikke blot, at sidstnævnte som den ældste kunde afgive et Eksempel i Fortrin og Fejl, men ogsaa, at en ny Konge personlig øvede en Indsats ved Færdigbehandlingen af Københavns Forfatning.

Hvad Frederik VI angaar, tør det hævdes, at han ikke paa noget Omraade har sat sit varige Stempel paa Anordningen, hvorimod Christian VIII, der, som man har sagt, satte selve Enevælden under Debat,¹⁾ i ikke ringe Grad gjorde de offentligt fremførte liberale Krav til sine.

For øvrigt var Udkastet til begge Love udarbejdet af begge Kongers Tillidsmand, »Kongens og Folkets Mand«, A. S. Ørsted, hvem — samtlige senere Ændringer til Trods — dog alle Dage en stor Del af Æren for disse maadeholdent-frisindede, »teknisk« veludformede Kommunalforfatninger vil tilkomme.

Indenfor Danske Kancelli har desuden Præsidenten, P. C. Stemmann, talt mangt et tungtvejende Ord, og de Deputerede H. G. Bentzen og Michael Lange har fremsat Indlæg af Værdi.

Af Kancelliets grundlæggende Arbejde af varig Betydning skal kun fremhæves Indførelsen af direkte Valg, af en Borgerrepræsentation paa 36 Medlemmer med aarlig Fornyelse af $\frac{1}{6}$, samt, i store Træk, Ordningen af Kompetencefordelingen imellem Centralstyrelsen og de to Stadskollegier og mellem disse indbyrdes.

Man kunde under sin Udarbejdelse af Loven støtte sig til P. G. Bangs Andragende af 9. Oktober 1835, til fortjenstfulde Forslag fra Overpræsident A. C. Kierulff, udførlige og paa talrige Punkter velgennemtænkte og betydningsfulde Erklæringer fra de 32 Mænd og Magistraten (14. Marts og 25. Juli 1838) samt endelig Roskilde Stæn-

¹⁾ » . . . men hvilken Afstand mellem denne Konge, der saa at sige satte sin absolute Kongemagt under Debat blandt en Flok unge Kandidater, og Frederik VI's selvsikre »Vi alene vide!« (N. Neergaard: »Under Junigrundloven« I (1892), S. 11).

ders vægtige og værdifulde Betænkning af 24. December 1838. Allerede ved den er Tage Algreen-Ussings Navn sikret imod Forglemmelsen.

I denne Forbindelse er det for øvrigt naturligt i særlig Grad at understrege Stadens 32 Mænds og Magistratens blivende Indsats i Forfatningssagen, skønt man her maa give Afkald paa at faa de ledende Enkelpersonligheder frem i Historiens skarpe Rampelys.

Af de 32 Mænds Betænkning optog den fuldfærdige Anordning først og fremmest det attraaede direkte og samlede Valg i hele København, samt Forudsætningen herfor: de lidet demokratiske Censusforhøjelser. Endvidere Kravene om, at relativ Pluralitet ved Valgene var tilstrækkelig, og at Halvdelen af Borgerrepræsentationen skulde bestaa af Grundejere.

Ogsaa Repræsentationens Ret til selv at udpege sine egne Delegerede i de særlige Kommissioner og Direktioner kan føres tilbage til de 32 Mænds Forslag.

Særdeles betydningsfuldt var Ønsket om en Korporation af 6 Raadmænd, 3 juridiske og 3 borgerlige, de sidste udpegede af Repræsentanterne selv, en Tankegang, Roskilde Stænder følgerigtigt videreførte og fik sat igennem. Af mindre Vigtighed var Forslaget om Formen for Offentliggørelsen af Regnskaberne, samt om Ret for Bystyret til at udnævne Æresborgere i København.

For Magistratens Vedkommende kan nævnes, at Forsamlingens Medlemmer ganske visst opnaaede den begærede Fortrinsstilling ved Valgene; men deres Interesse i at være »selvskrevne Vælgere« i et Korps paa henved 2000 maatte dog ubestridelig være langt mindre end Betydningen af at være »fødte Valgmænd« i et Kollegium paa 96, 120 eller 144 Personer.

At Magistraten ligesom Danske Kancelli ikke blot i Slægtskab, men ogsaa i Svogerskab saae en Hindring for Valgbarhed, skal kun omtales i Forbigaaende. At den i

mangt og meget havde tiltraadt de 32 Mænds Ønskemaal, er for længst berørt.

Endelig optog Østifternes Stænder med Kraft en Række af de 32 Mænds Forslag, i første Linie Kravet om Indførelsen af direkte Valg med alle dettes Konsekvenser. For egen Regning fordrede man yderligere, at samtlige 6 Raadmænd skulde vælges af Borgerrepræsentationen, og, for at faa dette Hovedønske gennemført, erklærede Forsamlingen sig rede til at gaa med til de fornødne Kontrolforanstaltninger (§§ 27 og 29).

I øvrigt vendte Roskilde Stænder i mangt og meget tilbage til Kancelliets oprindelige Forslag, og — ikke mindst ved Christian VIII's personlige Tilslutning — fik man paa afgørende Punkter paatrykt Københavns Kommunalforfatning sit eget liberale Stempel.

Initial-Vignet af den trykte Anordning af 1. Januar 1840.

Ca. $\frac{1}{3}$ Størrelse.

4. ANORDNING ANGAAENDE COMMUNALBESTYRELSEN I KJØBENHAVN AF 1. JANUAR 1840.

Vi Christian den Ottende, af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg, Gjøre vitterligt: Ligesom Vor forevige Forgjænger, Kong Frederik den Sjette, Høilovlig Ihukommelse, umiddelbart efter at have stiftet Provindsialstænderne henvendte sin landsfaderlige Opmærksomhed paa Indførelsen af en selvstændigere Communalforvaltning, saaledes havde Han, efterat have ordnet Communeforvaltningen i de øvrige Kjøbstæder ved sin Anordning af 24 October 1837, ogsaa i Aaret 1838 forelagt sine troe Provindsialstænder for Sjællands, Fyens og Lollands-Falsters Stifter, samt for Island og Færøerne et Udkast til en lignende Anordning for Hans Residentsstad og derover modtaget Stændernes allerunderdanigste Betænkning.

Det er faldet i Vor Lod at afgjøre denne Sag, og da Vi tilfulde dele den Høisalige Konges Erkjendelse af en fri

og velordnet Communeforvaltnings virksomme Indflydelse paa at fremme ægte Borgersind og derved Commuens Bedste, saa har det været Os en i høi Grad tilfredsstillende Følelse, at Vi, efter at have taget Sagen, og derunder ogsaa Vore troe Provindsialstænders Betænkning, under nøieste Overveielse, have seet Os istand til at kunne paa flere Maader give det forelagte Udkast saadanne Forandringer, som svare til de igjennem Stænderne, som og tildeels tidligere igjennem Stadens 32 Mænd, udtalte Ønsker. Navnligen have Vi givet den Ret, som Udkastet har tillagt Borgerskabet til igjennem dets selvvalgte Repræsentanter at udnævne nogle af Magistratens Medlemmer, den Udvidelse, hvorpaa Stænderne have andraget. Saa have Vi og bestemt Os for, at lade den umiddelbare Valgmaade, som Stænderne, ligesom tidligere de 32 Mænd, have foreslaaet, træde istedetfor det middelbare Valg, hvorved Stadens Repræsentanter efter Udkastet skulde vælges, og i Forbindelse dermed at sætte den Grændse for Valgretten, der eenstemmigen er bleven erkjendt for nødvendig, naar den foreslaaede Valgmaade skulde finde Sted.

Vi have den ligesaa faste som velgrundede Overbeviisning, at Københavns oplyste og retsindige Borgerskab vil vide at benytte de det tilstaaede Rettigheder med en saadan Skjønsmhed og i en saadan god Aand, at denne Vor Anordning vil bære rige Frugter til Gavn for Hovedstaden i Særdeleshed og Fædrelandet i Almindelighed, og til Glæde for Os. I denne Overbeviisning byde og befale Vi som følger:

§ 1.

Vor Kongelige Residentsstad København skal fremdeles, som hidtil, være en fra den i Vort Rige Danmark sædvanlige Inddeling i Amter og al deraf flydende Forbindelse med de øvrige Kjøbstæder og sammes Overøvrigheder aldeles undtagen Commune, der bestyres af dens Magistrat i Forbindelse med dens Borgerrepræsentanter, allene under Tilsyn af Vort Danske Cancellie og Vort eget allerhøieste Overtilsyn. Imidlertid skulle de Grene af Kommunalbestyrelsen, som for Tiden ere overdragne særegne Commissioner eller Directioner, indtil videre forblive under denne særegne Bestyrelse, dog at Magistraten til-

ligemed Borgerrepræsentanterne med Hensyn til hine Communalanliggender beholde den Medvirkning, som ved flere senere Kongelige Resolutioner er tillagt Samme, og som yderligere vil blive bestemt ved nærværende Vor Anordning.

§ 2.

Til Københavns Commune henhøre ogsaa samtlige dens Forstæder og øvrige Grunde udenfor Stadens egentlige Grændser. Dog blive de hidtil gjeldende Regler ved Magt, hvorefter de udenbyes Eiendomme og disses Beboere med Hensyn til Næringsbrug, Beskatning, Assurance og nogle andre Forhold ere visse særegne Vilkaar undergivne, ligesom og Vesterbroe vedbliver i kirkelige Anliggender at høre under Frederiksberg Sogn, men uden derfor at staae i nogen Communalforbindelse med dette Sogn, navnlig med Hensyn til Fattig- eller Skolevæsenet.

§ 3.

Københavns Magistrat skal bestaae af een Overpræsident, tre Borgemestre og sex Raadmænd. Overpræsidenten og Borgemestrene udnævnes af Os selv, hvorimod Vi ville have det overladt til Stadens Borgerskab, igjennem dets Repræsentanter at vælge Raadmændene, dog paa Vor allerhøieste Approbation. Dette Valg skeer kun paa 12 Aar, men den Afgaaende kan stedse vælges paa ny.

§ 4.

Til Raadmænd kunne allene vælges Borgere, og det kun saadanne, der efter de Regler, som indeholdes i det Følgende, kunne deeltage i Valget af Borgerrepræsentanter samt vælges i denne Egenskab. De tre Raadmandsposter skulle derhos stedse holdes besatte med Mænd, der have underkastet sig den fuldstændige juridiske Examen med bedste eller næstbedste Character for begge dens Prøver. Valget skeer ved Stemmesedler paa samme Maade som med Hensyn til Valget af Borgerrepræsentanterne foreskrives i denne Vor Anordning, men saaledes, at, saafremt Ingen ved den første Afstemning erholder absolut Pluralitet, bliver ny Afstemning at foretage, der omsider indskrænkes til de to, der have fleest Stemmer, for

at absolut Pluralitet saaledes kan tilveiebringes. Ere der paa eengang flere Pladser at besætte, bliver særskilt Valg at foretage til hver af disse.

§ 5.

Da den nuværende Fordeling af Raadmandsgagerne ikke vil være aldeles passende, naar, i Medhold af § 3, Raadmændene vælges paa Tid og med Ret til at vælges paa ny, og da derhos en ny Raadmandsgage maa tilveiebringes, saa haver Magistraten og Borgerrepræsentanterne, saasnart et Repræsentantvalg i Medhold af denne Vor Anordning er foretaget, igjennem Vort Cancellie at indgive Forslag til en ny Regulering af Lønningerne, ligesom de og til samme Tid bør indkomme med Forslag til de Regler, hvorefter Pensioner af Stadens Kasse blive at bestemme for de Raadmænd, som enten efter een eller flere Gange 12 Aars Tjeneste eller af en anden Aarsag, der giver Adgang til Pension, afgaae fra deres Embeder. Dog, ligesom de for Tiden ansatte fem Raadmænd beholde deres Embeder, indtil de ved Døden eller paa anden Maade afgaae, saaledes kan den Regulering af Lønninger og Pensioner, som i Medhold af det Foranførte vil finde Sted, ikke betage dem nogen af de Rettigheder og Fordele, som deres nuværende Stillinger hjemle dem.

§ 6.

Saasnart Vi have afgivet Vor Resolution paa det i § 5 omhandlede Forslag, have Borgerrepræsentanterne at vælge en ny Raadmand, eller hvis imidlertid nogen Afgang blandt de nuværende Raadmænd har fundet Sted, da de flere Raadmænd, som behøves til Tallets Fuldstændiggjørelse. Saalænge idetmindste tre af de nuværende Raadmænd blive i deres Embeder, er det ikke nødvendigt ved Valget at tage Hensyn til juridisk Examen, hvorimod dette Hensyn først indtræder, naar ikke det fulde Antal af tre lovkyndige Raadmænd er tilbage.

§ 7.

Borgerrepræsentanterne skulle for Fremtiden frit og umiddelbart vælges af alle i Overeensstemmelse med denne Vor Anordning dertil kvalificerede Borgere, paa den

Maade og i den Orden, som i det Følgende nærmere vil blive bestemt. Repræsentanternes Antal skal herefter være 36.

§ 8.

Alle, der eie grundtaxtpligtige Gaarde og Huse i Kjøbenhavn til en Assurance af idetmindste 4000 Rbd., eller Bygninger som ere frie for Grundtaxt (hvilket isærdeleshed er Tillæddet med de udenbyes Bygninger) til en Assurance af 6000 Rbd. eller derover, skulle, naar de tillige have personligt Hjem i Staden eller paa dens Grund, være berettigede til, efter aflagt Borgereed, at erhverve Borgerskab, uden Hensyn til om de tillige ere Næringsbrugere eller ikke. Naar en Eiendom, som efter sin Beskaffenhed giver Adgang til Borgerskabs Erhvervelse, besiddes af Flere i Fælleddskab, skal det være Sameierne overladt at overdrage Rettighedens Afbenyttelse til een iblandt dem, som iøvrigt har de dertil fornødne Egenskaber. Ligesom saadant Borgerskab vil give vedkommende Grundeiere den Medvirkning i Communens Anliggender, som denne Vor Anordning hjemler, saaledes have de og at bære alle borgerlige Tyngder, forsaavidt Nogen ikke maatte have en eller anden særdeles Aarsag til Fritagelse derfor. Det Borgerskab, der saaledes meddeles Nogen, som ikke derved tillige erhverver Adgang til at drive borgerlig Næring, skrives paa stemplet Papir af 4 Cl. No. 5 til 84 Sk. og for dets Meddelelse betales til Stadens Kasse 3 Rbd. 2 Mk., Alt Sølv. Samtlige Medlemmer af Magistraten skulle stedse uden videre betragtes som Borgere.

§ 9.

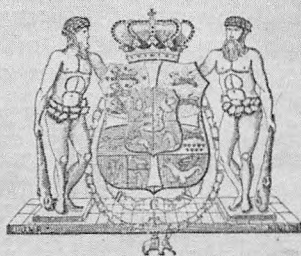
Hvad de personlige Egenskaber angaaer, som udkræves til at vinde Borgerskab, saa forbliver det ved de hidtil gjeldende Regler. Dog skulle de Næringsbrugere, der efter den allerhøieste Resolution af 1 Decbr. 1810, istedetfor egentlige Borgerbreve, skulle have skriftlige Tilladelsesbeviser, der træde i Borgerbrevs Sted, for Fremtiden forsynes med formeligt Borgerbrev. Dette skal ligeledes gjelde om de Mandskaber af Forstærkningsbataillonerne og andre i Klasse med disse staaende Militaire, der efter Pl. 26 April 1814 og flere Anordninger have Adgang til borgerlig Næring uden at erholde egentligt Borgerbrev,

Anordning,

angaaende

Communalbestyrelsen i København.

København, den 1 Januar 1840.

København.

Trykt hos Directeur Jens Høstrup Schult,
Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

Facsimile af den trykte Anordning af 1. Januar 1840. Ca. $\frac{1}{3}$ Størrelse.

hvorved iøvrigt aldeles ingen Forandring gjøres i de hidtil gjeldende Forskrifter om deres og deres Børns Værnepligt. Det Tilladelsesbeviis, som hidtil er meddeelt fornævnte Personer, bliver, uden nogen ny Udgift for den Vedkommende, at ombytte med et formeligt Borgerbrev, efterat han forud har aflagt Borgereed.

§ 10.

Det skal være Magistraten og Borgerrepræsentanterne, naar de Alle derom ere enige, tilladt at meddele enkelte særdeles udmærkede Mænd, eller saadanne, der i en fortrinlig Grad have gjort sig fortjente af Staden, Æresborgerskab. Dette skal dog ikke give den Vedkommende nogen Medvirkning i Communalanliggenderne, ligesom han heller intet Slags borgerlig Tyngde skal bære.

§ 11.

Ligesom det følger af sig selv, at den en Borger tilkommende Deeltagelse i Valgene af Borgerrepræsentanterne maa bortfalde, naar Borgerskabet af en eller anden Aarsag ophører, saaledes skal og Enhver, der ved Dom er funden skyldig i nogen i den offentlige Mening vanærende Handling, udelukkes fra saadan Deeltagelse, om end Straffen for samme ikke er af det Slags, at han efter Pl. 29 Octbr. 1824 aldeles forbryder sit Borgerskab. Saa kan heller Ingen, der maatte være sat under Værgemaal, eller hvis Boe er under Opbuds- eller Fallitbehandling, eller som iøvrigt er underkastet nogen Retsforfølgning, der efter Lovene betager ham Raadigheden over alt hans Gods, tage Deel i hine Valg, saalænge saadan Uraadighedstilstand vedvarer; ei heller den, som er bleven sat under Tiltale for nogen Forbrydelse, der kan medføre Tabet af fornævnte Rettighed, førend han ved endelig Dom er bleven aldeles frifunden for saadan Forbrydelse. Naar Nogen i de Tilfælde, hvori det er tilladt, for en Tid frasiger sig sit Borgerskab, kan han heller ikke deeltage i Valgene, saalænge hans Borgerskab saaledes hviler.

§ 12.

De, der som Næringsbrugere have erhvervet Borgerskab, skulle dog, forsaavidt de ikke tillige have saadan

Grundeendom som § 8 fordrer, ikke tage Deel i de Borgere tilkommende Valg, med mindre de ved den sidst foretagne Ligning ere ansatte til idetmindste 5 Portioner Næringsskat, hvorimod de Borgere, der ere i Besiddelse af Grundeendom af foranførte Beskaffenhed, uden videre ere stemmeberettigede, forsaavidt ingen personlig Omstændighed herfor er iveien. Saa skulle og Magistratens Medlemmer (§ 8) være valgberettigede, men kunne ifølge deres Stilling ikke vælges, hvorimod alle øvrige valgberettigede Borgere ogsaa ere valgbare. Iøvrigt bør det halve Antal Borgerrepræsentanter altid bestaae af Grundeiere. Ingen, der er nogen allerede udnævnt Repræsentant beslægtet eller besvogret i op- og nedstigende Linie eller i første Grad i Sidelinien, maa indtræde i Borgerrepræsentationen. Ei heller bør til Raadmandsposter Nogen vælges, der staaer i en saadan Forbindelse enten med nogen af de øvrige Magistratspersoner eller med en af Borgerrepræsentanterne. Senere stiftet indbyrdes Svogerskabsforhold skal derimod ikke have nogen af de Paagjældendes Udtrædelse til Følge.

§ 13.

Af de nuværende Repræsentanter afgaae de 8 ældste, saasnaart et Valg i Overensstemmelse med denne Vor Anordning kan foretages, hvilket i det Seneste bør skee inden Udgangen af næstkommende April Maaned. Ved dette Valg blive saavel de 8 Pladser, der ved denne Aftrædelse blive ledige, som de 4 nye Pladser at besætte. Siden afgang aarlig de 6 ældste, og forsaavidt Flere ere indtraadte til samme Tid bestemmes Afgangen ved Lodtrækning. Naar de nuværende 32 Mænd alle ere udtraadte, afgaae fremdeles stedse 6 aarlig, til den Tid, da det nye Valg i Overensstemmelse med § 15 er fuldbyrdet, efter den Orden, hvori de indtage deres Pladser i Repræsentationen, saa at Functionstiden for hver bliver 6 Aar. Den der vælges istedetfor en Borgerrepræsentant, som af særdeles Aarsager udtræder inden Udløbet af de 6 Aar, hvori han ordentligviis skulde vedblive, indtræder blot paa den Deel af bemeldte 6 Aar, der endnu maatte være tilbage ved hiin Udtrædelse. Enhver udtrædende Borgerrepræsentant kan stedse vælges paa ny, og tager da den Plads, som det nye Valg giver ham; men saafremt hans Functionstid ei

har været kortere end 3 Aar, er han ikke pligtig at modtage det nye Valg, førend efter et saa stort Antal Aar, som det, hvori han sidst har fungeret som Borgerrepræsentant, ligesom og den, der har opnaaet en Alder af 60 Aar, altid paa Grund deraf kan undskylde sig for at modtage et paa ham faldende Valg.

§ 14.

Hvergang Valg paa Borgerrepræsentanter foregaaer, bliver der tilligemed disse at vælge et halvt saa stort Antal Suppleanter, hvilke i den Orden, der svarer til det Antal Stemmer hvormed Enhver især er valgt, have at indtræde istedetfor de til Repræsentanter Valgte, som paa Grund af lovligt Forfald fritages for at modtage Valget, hvorimod de Pladser, der ved tilfældig Afgang maatte blive ledige i Aarets Løb, henstaae ubesatte indtil de i det næste Aar kunne besættes tilligemed dem, der blive ledige ved den i § 13 anordnede aarlige Afgang.

§ 15.

I Aaret 1841 og ethvert paafølgende Aar skulle de nye Valg stedse foretages kort efter Nytaar og i det Seneste inden Marts Maanedes Udgang. Valgene forberedes ved en Liste over de Valgberettigede. Denne Fortegnelse udfærdiges efter Magistratens Befaling og under dens Medvirkning og Ansvar, og ingen Embedsmand maa vægre sig ved paa Begjæring af Magistraten at meddele de Oplysninger, som til Fortegnelsens nøiagtige Affattelse maatte være fornødne. Fortegnelsen indrettes efter Stadens Qvarterer og disses fortløbende Eiendomsnummere, og enhver Valgberettiget henføres til det Sted, hvor han har Bopæl, om han end andetsteds i Staden eller paa dens Grund maatte eie Huus eller Gaard. Fortegnelsen udlægges 4 Uger inden Valghandlingen begynder til almindeligt Eftersyn, hvorom Kundgjørelse, inden Udlæggelsen finder Sted, skeer i Adressecontoirets Efterretninger saavel som i den Berlingske politiske og Avertissementstidende. Forsaavidt Nogen maatte finde enten en Uberettiget optagen, eller en Berettiget udeladt, har han inden 14 Dage efterat Fortegnelsen er udlagt at anmelde sin motiverede Indsigelse eller Reclamation for den i den følgende § omhandlede Committee. En Anke over Nogens Udelukkelse

kan ikke komme i Betragtning, naar den ei inden foranførte Tid er fremført.

§ 16.

Til at paakjende de Indsigelser, der maatte fremkomme med Hensyn til de udlagte Lister, bliver samtidigen med Kundgjørelsen om deres Henlæggelse til Eftersyn at ned sætte en Committee, bestaaende af een Borgemester og 2 Raadmænd, som Overpræsidenten dertil udnævner, og 4 af Borgerrepræsentanterne selv udnævnte Medlemmer af deres Forsamling. Denne Committee holder et Møde, hvortil saavel de, der have fremført Erindringerne, som de, hvilke disse vedkomme, blive at kalde, og efterat behørig Oplysning paa den hurtigste og nøiagtigste Maade er tilveiebragt afgjør den de fremsatte Spørgsmaal ved sine motiverede Kjendelser. Saavel disse som den forudgaaende Forhandling tilføres Protocollen, der føres af et af Committeeens Medlemmer, som dertil af Formanden udnævnes, og underskrives af dem Alle.

§ 17.

Efterat Listerne over samtlige Valgberettigede i Hovedstaden paa den ovenanførte Maade ere blevne berigtigede, bliver der under Bestyrelse af den ovennævnte Committee (§ 16) at affatte særskilte Fortegnelser over de Valgberettigede, fordeelte i 6 Districter, saaledes at hvert District kommer til at bestaae af omtrent lige mange Vælgere. Fornævnte Committee har derefter i Kjøbenhavns Adressecontours-Efterretninger saavelsom i den Berlingske politiske og Avertissementstidende 3 Gange efter hinanden at kundgjøre den trufne Districtsinddeling, og nøie betegne ethvert District ved at opgive de Gader, som enten ganske eller tildeels høre til samme, og i sidste Tilfælde tillige nøie betegne de Matrikulnummere, som indbefattes under Districtet. I Forbindelse hermed bør det tillige bringes til offentlig Kundskab, paa hvilken Dag og paa hvilket Sted Valget i ethvert District vil foregaae, samt Antallet af de Personer, paa hvilke der skal stemmes, ligesom de Stemmegivende bør indbydes til at møde til forskellige Klokkeslet, hvilket saa nøiagtigt som muligt bør bestemmes, Alt i den Orden, hvori de under Valgmødet blive at opraabe, for at Valghandlingen kan

foregaae med desto større Orden og Hurtighed. Derhos bliver en Fortegnelse over samtlige Valgberettigede, der ifølge Bestemmelsen i § 12 med den der nævnte enkelte Undtagelse ere valgbare, at trykke og et Exemplar deraf at omdele til enhver Valgberettiget. Valghandlingen for ethvert District bestyres og de under samme opstaaende Spørgsmaal afgjøres af en Committee, bestaaende af et Medlem af Magistraten, som dertil af Overpræsidenten beskikkes, og 2 blandt Districtets valgberettigede Borgere, som Borgerrepræsentationen dertil udnævner. Denne Committee bliver der at tilstille to Fortegnelser over de Valgberettigede i Districtet.

§ 18.

Ved Valghandlingen, der foregaaer offentlig, og hvortil foruden de Valgberettigede ogsaa alle Andre have Adgang, forsaavidt det kan skee uden at være de Valgberettigede til Hinder ved Udøvelsen af deres Valgret, bliver en af Overpræsidenten autoriseret Protocol at føre af en dertil af Magistraten udnævnt dulig Mand.

§ 19.

Valghandlingen bør foregaae i alle Districter paa en og samme Dag, og Vælgerne kunne stemme paa enhver valgbar Borger uden Hensyn til om han har Bopæl i det ene eller andet District. Enhver Vælger har, naar han i Overensstemmelse med den som foranført bekjendtgjorte Orden fremkaldes, til Committeeen at aflevere en Stemmeseddel, hvorpaa han har anført det Antal af Stadens valgbare Borgere, hvorpaa der skal træffes Valg, dels som Repræsentanter og dels som Suppleanter. Denne Stemmeseddel, der bør være sammenlukket, for at Muligheden af at Nogen skulde afgive flere Stemmesedler derved kan være aldeles bortfjernet, bliver strax af Formanden at nedlægge i en dertil indrettet Kasse, der, forinden Nedlægningen begynder, maa saaledes forevises, at det kan sees, at den er tom. Saasnart Stemmesedlen er afleveret, bemærkes det i Valgprotocollen, hvori Fortegnelsen over Vælgerne bør være indført, og derhos haver et Medlem af Committeeen, til yderligere Forvisning om, at ingen Feiltagelse indløber, derom at gjøre Bemærkning i et Exemplar af Fortegnelsen over de Valgberettigede.

§ 20.

Dersom nogen Valgberettiget ikke er tilstede, naar han efter sin Orden opraabes, saa maa af den Aarsag ingen Standsning skee i Valghandlingen, men ved Slutningen blive de, som ikke have indstillet sig efter det første Paa-raab, paa ny at paaraabe, og de, som da ikke melde sig, maae tilskrive sig selv, at de ikke komme til at afgive Stemme. Ingen Stemmeseddel kan antages uden at Vælgeren selv personlig afgiver samme under Valgmødet.

§ 21.

Naar Stemmegivningen er tilendebragt, aabnes Kassen og Stemmesedlerne oplæses lydeligen af Committeeens Formand, hvorefter de henlægges og samles paa eet Sted. Saavel Protocolføreren som et af Committeeens Medlemmer optegne Navnene paa dem, der have faaet Stemmer, og bemærke, hvormange Stemmer Hver af dem erholder. Efterat alle Stemmesedlerne ere oplæste, meddeler Protocolføreren lydeligen Tallet af de Stemmer, som ere faldne paa Hver især, og det ovennævnte Committee-Medlem har at erklære, om det kommer overeens med de af ham gjorte Optegnelser. Saafremt nogen Uovereensstemmelse maatte findes, blive Stemmesedlerne paa ny at eftersee og oplæse til Berigtigelse af den indløbne Uovereensstemmelse.

§ 22.

Naar Stemmegivningen i ethvert District er tilendebragt, og Stemmerne paa den foranførte Maade (§ 21) ere optalte, sammentræde alle Committeeerne i et fælleds Møde, i hvilket de Stemmer, som enhver Valgbar har erholdt i de forskjellige Districter, blive at sammentælle. De, der da befindes at have erholdt de fleste Stemmer, blive i det Antal, hvori nye Repræsentanter skulle vælges, at erklære for Borgerrepræsentanter, og de, som næst efter dem have de fleste Stemmer, med det halve Antal at erklære for Suppleanter (cfr. § 14). Skulde i noget Tilfælde Stemmeligbed finde Sted, gjør Lodtrækning Udslaget.

§ 23.

Saafermt den, paa hvem Valg er faldet, fremkommer med nogen Undskyldning, har den i § 16 omhandlede

Committee at bedømme sammes Tilstrækkelighed. Finder Nogen sig i en eller anden Henseende misfornøiet med Committeeens Bestemmelse, har han at henvende sig med sin Anke til Vort Danske Cancellie, af hvilket Collegium Sagen bliver endeligen at afgjøre.

§ 24.

Saasnart den hele Valghandling er tilendebragt, indsendes samtlige Valgprotocoller med alle dertil hørende Bilage til Magistraten.

§ 25.

Den, som er valgt til Borgerrepræsentant, har til Magistraten at indlevere en skriftlig Forsikkring, hvori han, i Henhold til sin aflagte Borgereed, forpligter sig til med samvittighedsfuld Troskab at iagttage alle de Pligter, der i hans Kald paaligge ham, saavel mod Konge og Fædreland, som mod Staden og dens Indvaanere isærdeleshed.

§ 26.

Skulde nogen til Borgerrepræsentant udvalgt Mand i Løbet af den Tid, hvori han har at fungere, komme i et Tilfælde, der betager ham hans Habilitet til foranførte Function, bliver han at entledige, hvorved det dog bliver at iagttage, at den Omstændighed, at Nogen senere opfører at være Eier af Gaard eller Huus, der efter § 8, cfr. § 12, giver Valgbarhed, eller hans Næringsskat nedsættes under den i § 12 bestemte Størrelse, ikke skal bevirke Udtrædelse af den Post, hvortil han engang ved sine Medborgeres Tillid er udnævnt. Hvis et saadant Tilfælde indtræder, som i Overeensstemmelse med § 11 kan for Tiden betage ham sin Qualification til at beklæde hiin Post, bliver han midlertidigen at udelukke fra Forretningerne, indtil Forhindringen er ophørt, eller den gaaer over til at være vedvarende. Det tilfalder Magistraten og Borgerrepræsentanterne at foranstalte det i denne Henseende Fornødne, samt i Forening at afgjøre de Spørgsmaal, der kunne opstaae i de ovenanførte Henseender, eller naar nogen af Repræsentanterne ellers har gjort sig skyldig i saadanne Pligtovertrædelser, som gjøre hans Udtrædelse nødvendig, dog at Adgang til at andrage Sagen for Vort

Christian VIII.

Cancellie staaer Vedkommende aaben, ligesom og Sagen bør indstilles til Cancelliet, hvis begge hine Autoriteter ikke ere enige.

§ 27.

Skulde, imod al Formodning, det Tilfælde nogensinde indtræffe, at Repræsentantskabet befandtes vedvarende at tilsidesætte dets Pligter, ville Vi have Os forbeholdt, efter indhentede nøiagtige Oplysninger, at opløse Samme og foranstalte en ny Repræsentant-Forsamling valgt, samt at suspendere de Skyldiges fremtidige Valgbarhed.

§ 28.

Borgerrepræsentanterne vælge ved hvert Aars Begyndelse imellem sig selv indbyrdes ved fleste Stemmer en Formand, der sammenkalder Repræsentanterne, naar han finder det fornødent, og leder Forhandlingerne, samt sørger for at Beslutningerne retteligen protocolleres og expederes, hvorhos i Tilfælde af Stemmelighed den Mening, hvorfor han erklærer sig, ansees som Pluralitetens. Paa samme Maade vælge de en Viceformand, der i Formandens Forfald træder i hans Sted. Der er iøvrigt Intet imod, at den ved Aarets Udgang aftrædende Formand og Viceformand vælges paa ny. Borgerrepræsentanterne kunne og udnævne en særskilt Notarius, som fører Protocolen og efter Formandens Anviisning gjør Udkast til de fornødne Expeditioner, der forelægges Formanden inden de reenskrives. Protocolen underskrives stedse af alle tilstedeværende Repræsentanter.

§ 29.

Udi alle Anliggender, Stadens Eiendomme og Indretninger, Indtægter og Udgifter vedkommende, der ikke ved nogen særlig Bestemmelse ere unddragne den sædvanlige kommunale Forvaltning, er Borgerrepræsentanternes Medvirkning nødvendig, saa at Magistraten ikke uden deres Samtykke kan tage nogen Beslutning. Naar denne Øvrighed ei kan blive enig med Borgerrepræsentanterne, bliver Sagen at indstille til Vort Danske Cancellies Afgjørelse, hvorved naturligviis det, som Fleerheden af Borgerrepræsentanterne bifalder, ansees som den samlede Bor-

gerrepræsentations Mening, og ligeledes Pluraliteten i Magistraten bestemmer hvad der skal ansees som denne Øvrigheds Mening. Imidlertid skal Vor Overpræsident, saafremt han maatte finde, at en Beslutning, hvori Flerheden af Magistraten og Borgerrepræsentationen er enig, er lovstridig eller almeenskadelig, være bemyndiget til, under vedbørligt Embedsansvar, at suspendere samme, hvorefter han uophødeligen har at indberette Sagen til Vort Cancellie.

§ 30.

Borgerrepræsentanternes Mening bør stedse indhentes, naar der er Spørgsmaal om nye Bestemmelser angaaende de borgerlige Næringer eller Andet, der, uden umiddelbart at angaae Communalvæsenet, dog ikke vil være uden Indflydelse paa Communens Tarv.

§ 31.

Borgerrepræsentanterne vedblive indtil videre paa samme Maade som hidtil at tage Deel i Brødtaxstens Sættelse, ligesom de og paa lignende Maade have at deeltage i de øvrige særlige Taxter, som det for Tiden er eller i Fremtiden maatte blive bestemt, at der til Communens Tarv skulle sættes paa visse Varer eller andre Præstationer. Isærdeleshed bør Magistraten og Borgerrepræsentanterne i Forening med Havneadministrationen for Fremtiden ansætte Bolværkspengenes Størrelse, naar Omstændighederne maatte gjøre en Forandring i den ved Forordn. 12 Febr. 1834 trufne Bestemmelse fornøden. Dog bør, inden den Forandring foregaaer, der af bemeldte Autoriteter maatte findes billig, Indberetning gjøres til Vort General-Toldkammer- og Commerce-Collegium, som haver at forelægge Os Sagen til allerhøieste Afgjørelse, saafremt det skulde finde, at Søfarten derved blev ubillig besværet.

§ 32.

Borgerrepræsentanterne skulle være berettigede til imellem sig at udnævne enkelte Medlemmer til som en Committee istedetfor den hele Forsamling at meddele Magistraten Betænkning over saadanne mindre vigtige Sager, der kunne henføres under en vis almindelig Regel, saa-

ledes at angaaende deslige Sager, indenfor den Grændse, som i saa Henseende fastsættes, Committeeens Betænkning træder istedetfor den hele Forsamlings. Dog, saafremt Committeeen efter Sagens særdeles Beskaffenhed ikke finder sig beføiet til paa egen Haand derom at afgive Mening, kan den henskyde samme under den samlede Borgerrepræsentations Overveielse og Beslutning. Ogsaa maa det staae til Magistraten, endog efterat Committeeen er hørt over Sagen, at forlange den hele Forsamlings Tanker over samme, ligesom denne naturligviis og maa være beføiet til, om den i noget enkelt Tilfælde dertil skulde finde Anledning, da at begjære en Sag, der ellers hørte under Committeeen, forelagt den selv til derover at afgive Betænkning, og det hvad enten Committeeen allerede forhen har yttret sig eller ikke.

§ 33.

Hvis enten Magistraten eller Borgerrepræsentanterne ønske, at en eller anden Sag, som hører under deres fælleds Virkekreds, først gjøres til Gjenstand for en mundtlig Conference imellem nogle af begge Autoriteter dertil udnævnte Medlemmer, bør en saadan mundtlig Conference finde Sted.

§ 34.

I alle Tilfælde, hvor et Andragende eller en Betænkning afgaaer fra Magistraten til Os eller noget af Vore Collegier over et Anliggende, der hører under Borgerrepræsentanternes Medvirkning, bør stedse Borgerrepræsentanternes Erklæring vedlægges. Dog, hvor Sagen blot har været forhandlet med en saadan Committee, som omhandlet i § 32, og den har været enig med Magistraten. er det nok, at dette bemærkes.

§ 35.

Borgerrepræsentanterne ere ogsaa berettigede til selv at sætte enhver Stadens Tarv vedkommende Gjenstand under Overveielse, og Magistraten er pligtig, naar et Forslag af Borgerrepræsentanterne indkommer, derover paa disses Forlangende at afgive skriftlig Resolution, hvorhos Borgerrepræsentanterne, hvis de ikke med dennes Indhold ere tilfredse, kunne forlange Sagen, i fornødent

Fald forsynet med deres og Magistratens nærmere Erklæring, forelagt Cancelliet.

§ 36.

Ligesom det i den senere Tid er foranstaltet, at Medlemmer dels af Magistraten dels af Borgerrepræsentationen have faaet Sæde i de forskjellige Stadens Væsen vedkommende Directioner og Commissioner, til hvilke særegne Communalanliggender ere henlagte, saaledes skal der og fremdeles ved deres Afgang indtræde et lige Antal af Magistratens eller Borgerrepræsentationens Medlemmer i deres Sted, hvilke sidste det overlades Borgerrepræsentationen selv at udnævne. Saa bør og for Fremtiden et af Borgerrepræsentationens Medlemmer, der ligeledes udnævnes af denne selv, have Sæde i den borgerlige Indrullerings-Commission. De Regnskaber, der aflægges af fornævnte Directioner og Commissioner, blive ogsaa fremdeles som hidtil at gennemgaae af de af Borgerrepræsentationens Medlemmer, som den dertil udnævner, inden de underkastes den endelige Revision, hvorom det Følgende vil handle. Fremdeles bør Magistraten og Borgerrepræsentationen stedse afgive Betænkning, forinden nogen under hine særegne Bestyrelser hørende Sag af det Slags, der omhandles i § 41, afgjøres. Saafremt Borgerrepræsentanterne iøvrigt skulde finde det fornødent, at der for andre Grene end de, for hvilke særegne Commissioner eller Directioner ere organiserede, indrettes nogen saadan, have de derom igjennem Magistraten at indkomme med Forslag til Cancelliet, som har med dets Betænkning at forelægge Os et saadant Forslag.

§ 37.

Magistraten foranstalter det Fornødne, for at den hvert Aar i Slutningen af November Maaned kan sættes istand til at bedømme, hvilke Udgifter der i næste Aar ville forefalde i de forskjellige Grene af Stadens Huusholdning, og hvad der dessaarsag, efterat de øvrige Ressourcer, som dertil haves, og hvilke saavidt som muligt bør beregnes, ere anvendte til bemeldte Udgifters Udredelse, vil blive at ligne paa Byens Indvaanere, Alt efter de Regler, som allerede ere foreskrevne eller for Fremtiden maatte blive

foreskrevne for de forskjellige Udgifters Ligning. Til den Ende haver enhver af de Directioner eller Commissioner, hvorunder Bestyrelsen af enkelte Communalanliggender henhører, inden Slutningen af October Maaned til Magistraten at indsende et motiveret og saavidt muligt documenteret Overslag over de Udgifter, som inden dens Virkekreds ville forefalde. Paa lige Maade bør og Politidirecteuren inden forommeldte Tid indgive Overslag over hvad der vil være fornødent til Polititudgifternes Bestridelse, samt over den Indtægt, Politikassen kan formodes at have. Saa bør og de Magistraten underordnede Embedsmænd, igjennem hvilke Stadens Indtægter og Udgifter passere, med Hurtighed og Nøiagtighed meddele Samme alle de Oplysninger om Stadens Indtægts- og Udgiftsvæsen, som behøves for at kunne beregne, hvad der i næste Aar bliver at ligne paa Indvaanerne. Naar Alt er behørigt forberedt, indbyder Magistraten saavel Borgerrepræsentanterne som alle forommeldte Directioner og Commissioner til ved nogle af deres Medlemmer at overveie, hvad der ifølge alle disse Oplysninger vil kunne være at ligne under de forskjellige Communeafgifter, som for Hovedstaden ere bestemte. Ogsaa Politidirecteuren indbydes til at overvære dette Møde. Ved foranførte Overveielser vil det fremdeles, som hidtil, af alle Vedkommende, og navnlig af Magistraten og Borgerrepræsentanterne paa det Nøieste være at paasee, at Stadens Indvaanere ikke besværes med større Udgifter og Byrder end der, ved god og aarvaagen Bestyrelse, udkræves, for at alle Communens Fornødenheder, i Overeensstemmelse med de foreskrevne Regler, tilbørligen kunne bestrides. Dog bør der ikke mindre omhyggeligen sørges for, at de Udgifter, som skulle lignes paa Indvaanerne, ikke anslaaes saa lavt, at der kunde blive rimelig Anledning til at frygte for, at den lignede Sum ikke vilde blive tilstrækkelig til sit Formaal, og at altsaa de vedkommende Grene af Bestyrelsen enten maatte savne tilbørlig Vedligeholdelse eller komme i Gjæld. Naar Forhandlingerne ere tilendebragte, og i det Seneste inden Midten af December Maaned, indsender Magistraten til Vort Cancellie Forslag til Communeafgifternes Regulering for næste Aar, ledsaget af de fra ovennævnte Directioner, Commissioner og Embedsmænd indkomne Forslag med Bilage, samt af en

klar Oversigt over de Beholdninger og Mangler, samt over de udestaaende Restancer eller den Gjeld, som maatte finde Sted under de forskjellige Grene af Communens Kassevæsen, hvorhos det maa bemærkes, om alle Vedkommende ere blevne enige om Resultatet eller ikke, i hvilket sidste Tilfælde de afvigende Meninger bør udvikles og motiveres enten i selve Magistratens Indberetning eller i særskilte Deductioner, som de, der have været af saadan afvigende Mening, kunne vedlægge. Vort Cancellie har derpaa at meddele Forslaget til Vore Deputerede for Finantserne, som derover have at yttre deres Tanker, hvorefter Sagen af Cancelliet forelægges Os med Sammes allerunderdanigste Betænkning, og naar Vor allerhøieste Resolution er afgiven, bliver den paa sædvanlig Maade at kundgjøre af Magistraten. Angaaende Overslaget og dets Præmisses, samt, om nogen Modification deri er skeet ved den allerhøieste Resolution, de Grunde, hvorved denne Modification maatte være foranlediget, foranstaltes en Kundgjørelse i Collegial-Tidenden, saaledes som hidtil i en Række af Aar har fundet Sted.

§ 38.

Med Communalafgifternes Opkrævning og Inddrivelse samt Næringsskattens Ligning saavel som med Kæmnerforretningernes Bestyrelse forholdes indtil videre efter de nu foreskrevne Regler. Det vil derimod være Magistratens og Borgerrepræsentanternes Pligt at tage under Overveielse, hvilke Forandringer der i saa Henseende maatte være tilraadelige, og derom afgive deres Betænkninger til Vort Cancellie, som har at forelægge Os de saaledes indkomne Forslag tilligemed dets egne Tanker desangaaende. Dog ville Vi have det overdraget til Magistraten i Forening med Borgerrepræsentanterne, for Fremtiden med Vor allernaadigste Stadfæstelse at udnævne Stadens Kæmner, saavel som Kasserer og Bogholder ved Stadens Hovedkasse, saaledes at bemeldte Autoriteter, naar de ei kunne blive enige, have hver at bringe Os en Candidat i Forslag. Iøvrigt vedbliver bemeldte Kasserer som hidtil at oppebære de Os tilkommende Skatter og Afgifter af Staden, og bør i saa Henseende stille passende Sikkerhed til Vor Kasse efter nærmere Bestem-

melse, som vi derom forbeholde Os, hvorhos Vor Kasse i hans Boe bør nyde Fortrin fremfor de Staden vedkommende Oppebørsler. Hvorledes der ved indtræffende Vacance i de underordnede Betjeneringer ved Stadens Kæmnervæsen bliver at forholde med de dertil hørende Forretningers Besørgelse, vil paa den ovenanførte Maade være nærmere at undersøge og bestemme. Saa ville Vi ogsaa have Os forbeholdt, paa nærmere Forslag fra Magistraten og Borgerrepræsentanterne at bestemme, hvorvidt det atter kan overlades Magistraten, enten allene eller under Medvirkning af Borgerrepræsentanterne, at besætte nogle af de Bestillinger, til hvilke den forhen har havt Udnævnelsesret.

§ 39.

Til at revidere samtlige Stadens Regnskaber udvælge Borgerrepræsentanterne blandt Byens Borgere 4 Revisorer, imellem hvilke Arbeidet fordeles efter et af Magistraten og Borgerrepræsentanterne gjort og af Vort Cancellie bifaldet Forslag, ligesom det og paa samme Maade bestemmes, hvilken Løn der bliver at tillægge dem for deres Arbeide. De saaledes udvalgte Revisorer udnævnes paa 4 Aar, saa at aarlig een af dem afgaaer; de første Gang beskikkede vedblive dog Alle i 4 Aar, hvorefter Lodtrækning afgjør, i hvilken Orden de skulle afgaae, respective med det 4de, 5te, 6te og 7de Aars Udgang; senere bestemmes Afgangen efter Anciennitet. Bemeldte Revisorer have nøiagtigen at gennemgaae saavel Hovedregnskabet for Stadens Kasse som alle de speciellere Regnskaber for enkelte Grene af Stadens Oeconomie, dog først efterat samtlige disse Regnskaber foreløbigen ere gennemgaaede af de blandt Borgerrepræsentanterne dertil udvalgte Mænd, hvis Bemærkninger blive at meddele Revisorerne til Efterretning og Benyttelse, ligesom de bør følge Revisions-Udsættelserne, naar samme fremsendes til Besvarelse og siden til Decision. Naar Revisions-Udsættelserne ere forsynede med de behørige Besvarelser og Vedtegninger, blive de tilligemed Regnskabet og dets Bilage indtil videre at indsende til vedkommende Collegium for at decideres. Dog, dersom der er Spørgsmaal om Ansvar for selve Magistraten eller anden Autoritet, der i en eller anden Forretningsgreen træder i Magistratens

Sted, eller endog for den samlede af Magistraten og Borgerrepræsentanterne bestaaende Communalbestyrelse, bør Sagen, naar det af Vedkommende forlanges, henvises til Afgjørelse ved Domstolene.

§ 40.

Strax efterat alle Stadens Regnskaber ere aflagte, foranstaltes ved Trykken offentliggjort et summarisk Regnskab over enhver Green af Bestyrelsen tilligemed en Generalbalance over samtlige Regnskaber, der udviser Beholdningen af Stadens Formue, ledsaget af oplysende Forklaringer. I Forbindelse hermed bekendtgjøres hvad der ellers i Aarets Løb er forefaldet, og hvis Offentliggjørelse kan være tjenlig til at gøre Borgerne bekendte med Communaltilstanden og Communalbestyrelsen. Magistraten og Borgerrepræsentanterne have nøie med hinanden at overlægge den Plan, hvorefter en saadan Kundgjørelse til Øiemedets fuldkomneste Opnaaelse bedst bør indrettes, ligesom og den aarlige Kundgjørelse selv bør underkastes begge hine Autoriteters Prøvelse.

§ 41.

Naar der under nogen af de Bestyrelsesgrene, der ere overladte til særegne Directioner eller Commissioner, bliver Spørgsmaal om Foranstaltninger, der ere aldeles extraordinaire, eller som have sær indgribende og vedvarende Følger for Communen, saasom om Laan eller Forlængelse af de Terminer, inden hvilke et ældre Laan skal afbetales, Indførelse af nye Lønninger og Lønningsforhøielser, Pensioner, hvortil der ikke allerede haves en speciel Hjemmel, Gratificationer, Afhændelse af nogen fast Eiendom, Bygningsarbejder, som ikke kunne iværksættes uden en Forhøielse i det Skattebeløb, som i de nærmest foregaaende 3 Aar efter Middeltal er blevet svarret til at bestride de under bemeldte Directioner eller Commissioner hørende Grene af Stadens Huusholdning, Forlig, hvorved den paa Communens Vegne, for at undgaae Rettergangstrætter, overtager sig en vis Forpligtelse, eller opgiver noget af en formeentlig Rettighed, bør altid Magistraten og Borgerrepræsentanterne først derover have Leilighed til at yttre sig, hvorhos Sagen saavel i foran-

førte Tilfælde, som naar Foranstaltninger af bemeldte Slags forefalde under selve Magistratens og Borgerrepræsentanternes egen Bestyrelse, bliver at indstille til Vort Cancellie, der, forsaavidt Samme ikke er bemyndiget til selv at tage Beslutning, har at andrage Sagen for Os. Skulde Magistraten og Borgerrepræsentanterne finde det gavnligt, at der indrømmes dem Myndighed til, under visse nærmere Bestemmelser, at tage endelig Resolution med Hensyn til Gjenstande af foranførte Slags, saa have de derom at indkomme med Forslag, hvorpaa de kunne forvente Vor allerhøieste Resolution.

Hvorefter alle Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette.

Givet i Vor Kongelige Residentsstad Kjøbenhavn,
den 1 Januar 1840.

Under Vor Kongelige Haand og Segl.

Christian R.

St e m a n n.

Ørsted. Lange. Hansen. Bentzen. Holm.¹⁾

¹⁾ Lars Jess Holm (1791—1851) efterfulgte 10. Maj 1839 Christian Ludvig Lassen (1766—1839) som Deputeret i Danske Kancelli, hvor hans Ressort var I Departement (Kirke- og Skolevæsen); jfr. Flemming Dahl i D. B. L. X (1936), S. 448—49.

Amalienborg.
Christian VIII's, nu Christian X's, Palæ.

5. BYSTYRETS OG DAGSPRESSENS MODTAGELSE AF ANORDNINGEN.

Paa det gamle Aars sidste Dag reskriberede Christian VIII Overpræsident A. C. Kierulff personlig at møde paa Slottet Nytaarsdag »Kl. 1¹/₂ Slet Eftermiddag« for at modtage og overbringe »en vigtig Meddelelse« til Magistraten og Stadens 32 Mænd, som »til den Ende« skulde tilsiges til at møde paa Raadstuen til samme Klokkeslet.¹⁾

Ved denne Privataudiens, hvis særlig højtidelige Karakter bevidst søgtes fremhævet ved, at den fandt Sted i Nærværelse af det fuldtallige Geheimstatsraad, overrakte Kongen Overpræsidenten den under samme Dato udfær-

¹⁾ »Copiebog over Hans Majestæts Rescripter fra 1839«, IV, 19/10—31/12, Nr. 1178, Kab. Ark.

digede Kommunalanordning for København med Ordre til uopholdelig at meddele den til det paa Raadhuset forsamlede Bystyre. Dermed var Audiensen forbi.¹⁾

Allerede Kl. 2 indfandt Kierulff sig da i Magistratens Forsamlingssal, hvor han i Kommunalbestyrelsens Midte lod Anordningen »lydeligen« oplæse for de spændt ventende Notabiliteter. Straks af »Præmisserne« forstod disse, som i øvrigt samtidig hver modtog et trykt Eksempplar af Loven, i hvor høj Grad Kongen havde imødekommet Stadens og Stændernes Ønsker. Glæden herover var umiskendelig. Det »Længe leve Kong Christian den Ottende«, hvormed Overpræsidenten satte Punktum for Oplæsningen, hilstes med Jubel af de tilstedeværende.

I deres Begejstring foreslog nu enkelte af de 32 Mænd, at Forsamlingen, i Kraft af § 2 i Københavns Privilegier, som Kongen saa sent som ved Lykønskningssaudiensen 4. December havde kaldt til Live igen,²⁾ »øieblikkeligen« ved en Deputation skulde bevidne Hans Majestæt sin Tak for den »større Selvstændighed«, der ved denne Lov var blevet skænket Hovedstaden.

Dette spontane Udbrud af Glæde og Taknemmelighed mødte imidlertid Modstand fra adskillige andre, der paa pegede, at et saa hovedkulds, uanmeldt Foretræde paa selve Nytaarsdag var som at falde med Døren ind i

1) Angaaende Skildringen af Møderne paa Slottet og Raadhuset 1.—2. Januar 1840, se Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot. Nr. 59/1840, 32 Mænds Prot. X, 1821—40, Fol. 301—02 og 306—09, St. A., samt Referaterne i »Kjøbenhavnsposten«, 1/1 1840, S. 1, Sp. 1, og »Fædrelandet« 2/1 1840, Sp. 14—15, m. v. — M. H. t. Bagermester H. C. Sagers tidsvarende Forslag om Offentliggørelse af de 32 Mænds Forhandlinger (dat. 8. December 1839) og Forsamlingens Vedtagelse heraf (med 19 Ja mod 4 Nej) 27. s. M. kan henvises til H. Trier: »Ved Tron-skifte« (1906), S. 61—64.

2) Jfr. ovf. S. 68.

Huset og muligvis ikke vilde være ublandet behageligt for Kongen.¹⁾

Ogsaa Overpræsidenten fandt sig — af samme Hensyn til Ceremoniel og Etikette — forpligtet til, paa Magistratens og egne Vegne, at nægte at deltage i et øjeblikkeligt Besøg paa Slottet — en Optræden, for hvilken han maatte døje meget ondt i »Fædrelandet«s Spalter.²⁾

Baade Kollegernes Protester og Kierulffs Vægning ved at stille sig i Spidsen for en saadan Deputation havde imidlertid slaaet de fleste Besindighedens kolde Vand i Blodet. Ved en særskilt Afstemning i de 32 Mænds egen Mødesal blev det da med 20 Stemmer mod 10 vedtaget med Iagttagelse af Formerne at søge Audiens for at »aflægge« Hans Majestæt Forsamlingens »allerunderdanigste Taksigelse«. ³⁾

Næste Dag Kl. 2 mødte saa Overpræsident Kierulff, Første Borgmester Fr. Chr. Schäffer og Formændene for Stadens 32 Mænd, Agent, Grosserer Johannes Hammerich og Oberstløjtnant, Vinhandler P. J. Friedenreich,⁴⁾ paa Slottet, hvor Overpræsidenten med »Varme og Inderlighed« frembar Hovedstadens oprigtige Tak for »den kongelige Gave«. ⁵⁾ I sin Tale fremhævede Kierulff bl. a.

¹⁾ Til Grund for Skildringen her er hovedsagelig lagt Fremstillingen i 32 Mænds Prot. X, 1821—40, Fol. 306.

²⁾ Se »Fædrelandet« 2/1 1840, Sp. 15, og 3/1, Sp. 24, hvor han i Anledning af Audiensen 2/1 1840 endog sammenlignes med Kong Tarquinius, som ikke i Tide vilde købe de Sibyllinske Bøger. For Historikeren, der af Akterne har set Kierulffs oprigtige Interesse for Kommunalreformen, er »Fædrelandet«s lige saa uberettigede som hensynsløse Angreb paa ham særdeles lærerigt.

³⁾ Mag. 2. Sekr. Ref.-Prot. Nr. 69/1840.

⁴⁾ Peder Johannes Friedenreich (1770—1854) var Medlem af de 32 Mænd 1817—40, Næstformand i Forsamlingen 1830—40.

⁵⁾ »Fædrelandet« 2/1 1840, Sp. 15, 3/1, Sp. 24. Sml. ovf. N. 2. Overpræsidentens Tale (efter Kierulffs Manuskript?) gengives i de 32 Mænds Prot. X, Fol. 307—08.

»den sande liberale Aand«, der prægede Kongens Beslutninger. Den Tillid, Christian VIII havde vist sin »Fædre-nestad«, vilde denne gøre sig værdig til ved en »fornuftig Afbenyttelse af de tilstaaede Rettigheder«, navnlig ved Valg af de dygtigste, retsindigste og mest uegennyttige Mænd til Bystyret.

Ikke et Øjeblik var han i Tvivl om, at Historien engang vilde vide at vurdere saavel Kongens Sindelag, da han skænkede København en friere Kommunalforfatning, som Hovedstadens dybe Paaskønnelse heraf — et Udslag af Taknemmelighed, som Kierulff af ærlig Overbevisning kunde gøre sig til Tolk for.

Som Svar paa Deputationens Tak holdt Kong Christian følgende Tale, der baade paa Grund af sin Form og af sit Indhold fortjener at gengives in extenso:

»Det har været mig særdeles tilfredsstillende at kunne paa Nytaarsdagen, den første i min Regjeringstid, løse det Løfte, jeg havde givet Dem, snart at see Deres Commune-Anliggender ordnede ved Lov. Jeg har gjerne indrømmet Byen alle de Friheder, jeg kunde troe at stemme med dens Vel, forvisset om at derved vækkes levende Borgersind for Commune-Anliggender. Hvad min forevige Foregænger havde ladet forberede, og som har været Gjenstand for Commune-Forvaltningens og Stændernes Overveielse, har tjent mig som Veiledning ved min Beslutning«.

»Havde man kunnet udvide Valgretten til alle Borgere, skulde det have været mig kjær, men de af Commune-Forvaltningen og Stænderforsamlingen anbefalede directe Valg have gjort det fornødent at indskrænke Vælgernes Antal. Jeg har indrømmet Repræsentanterne Valget af visse Medlemmer af Magistraten, i den Forudsætning, at de ville vide dertil at udvælge de Borgere, som især udmærke sig ved Kjendskab til og levende Interesse for

Communens Anliggender, og lige Erkjendelse vil lede Borgerne ved Valget af deres Repræsentanter«.

»Jeg har ladet det rette Forhold bestaae, at Magistraten er ansvarlig for Communens Bestyrelse, men at ingen Udgifter, intet Paalæg kan finde Sted, uden Borger-Repræsentanternes Samtykke. Vi ville haabe, at denne Lov vil bære de ønskeligste Frugter, men dette betinges af Enighed og Samdrægtighed i Bestyrelsen, og jeg kan ikke noksom lægge Magistraten og Repræsentanterne paa Hjerte, at De ville frede denne min Gave i Enighed, lige besjælede af Ønsket at udbrede den gode Aand, der ene kan sikre Communens og dens gode Indvaaneres Vel«.

»Jeg skjønner udsigelig paa de Følelser, De have tolket mig, og beder Dem at forsikre Magistraten, Repræsentanterne og Residentsstadens gode Borgere om min Tilfredshed og om de gode Ønsker, jeg gjør for Deres Vel«. ¹⁾

Men denne betydelige oratoriske Præstation var tilige en Programerklæring, der fastslog, at den oplyste Enevælde i Julikongedømmets Aand havde anerkendt det liberale Bourgeois Medbestemmelsesret indenfor Kommunestyret. Lighedsprincippet havde maattet abdicere, Frihedstankerne var sat i Højsædet.

Oprindelig havde Frederik VI og Flertallet indenfor Kancelli og Magistrat i Fællig ønsket Valgretten udstrakt til en langt større Kreds, men ikke villet indrømme denne en saa vidtgaaende Magtfylde. Overfor Stadens 32 Mænds

¹⁾ »Berlingske Tidende« 3/1 1840, S. 1, Sp. 3. »Fædrelandet« udtrykker (8/12 1839, S. 85, Noten) sin Anerkendelse af den Hurtighed og Dygtighed, hvormed »Berlingske Tidende« efter Tronskiftet har fremskaffet autentiske Udtalelser af Kongen og Ordførerne for de talrige Deputationer. Talen citeres ikke efter de 32 Mænds Prot. X, Fol. 309, da dennes Gengivelse bærer tydeligt Vidnesbyrd (stærk Sammenpresning, gnidret Skrift) om at være skrevet af efter samme Kilde.

og Stændernes eenstemmige Krav om medbesluttende Myndighed for Borgerraadet, en censusafgrænset Repræsentation for Borgerskabets højere Lag, var Regeringen imidlertid vejet tilbage.¹⁾

Og her havde Christian den Ottende sagt det afgørende Ord. Denne Konge, der vel nok var en sammensat Natur, maaske mindre en »interessant« Personlighed, men først og fremmest en karakteristisk Overgangsskikkelse — paa eengang »oplyst« Monark og alligevel Regent »af Guds Naade«, paa samme Tid den enevældige Hersker og dog tillige »Borgerkongen« i Louis Philippes Aand! —

Efter vanlig Skik knyttede A. S. Ørsted i den officielle »Collegial-Tidende«²⁾ til Offentliggørelsen af Kommunalanordningen en Række autoritative Kommentarer af største Interesse.³⁾ Ikke for, som man har sagt om hans tilsvarende Redegørelse for Købstadforordningen,⁴⁾ at søge at »undskylde« den nysudkomne Lov, thi denne talte utvivlsomt for sig selv, men for paa en Række Punkter at fremsætte vejledende Forklaringer til Forstaaelse af Anordningens Genesis.

At Ørsted i disse helt igennem loyale Betragtninger con amore dvæler ret udførligt ved de Synsmaader, han som Mindretal har hævdet under Kancelliets Forhandlinger, er menneskeligt. Nogen Bitterhed spores ikke; men i Kommentarerne til enkelte Paragraffer, som paa Grund af de stadige Omarbejdelser af Loven unægtelig er mindre hel-

1) Udmærket udtrykt af Rubin, II, S. 590.

2) »Collegial-Tidende for Danmark. Med kongeligt allernaadigst Privilegium. Redigeret, forlagt og udgivet af Dr. juris A. S. Ørsted. . . .«. C. T. begyndte 1798; i Juli 1815 tiltraadte Ørsted som Medudgiver, fra Januar 1834 stod han som Eneudgiver. 1841—Marts 1848 hed Skriftet »Ny Collegial-Tidende for Danmark«; det afløstes da af »Departements-tidende«. Jfr. i øvrigt H. M. 3. Rk., III, S. 440, N. 10.

3) C. T. 1840, S. 1—27, 27—38, 49—64.

4) C. T. 1837, S. 881—918; Munch II, S. 157.

digt udformede (§§ 7 og 12), lægger han heller ikke Skjul paa dette Forhold.¹⁾

Med Rette bragte det hel- eller halvliberale Borgerskab og dets Organer paa Raadhuset og i Pressen Kong Christian deres Tak for Kommunalanordningen.

I denne saae »Dagen« »den bedste Nytaarsgave«, Kongen havde kunnet skænke »sin Hovedstads troe og hengivne Borgere, en af de skønneste Frugter, Stænderinstitutionen endnu har baaret«,²⁾ medens det andet konservative Blad, »Berlingske Tidende«,³⁾ i et »Tilbageblik paa Aaret 1839« understregede, at Christian VIII vilde regere i Samklang med Stænderne; »den udkomne Communallov giver os i Gjærningen et herligt Beviis herpaa«. ⁴⁾ For øvrigt betonedes dette Blad især, at det selvstændige Styre, Kongen havde skænket København, vilde blive »en herlig Skole til Udvikling af det offentlige Liv«. ⁵⁾

I »Dagen« fremkom bl. a. tre Kronikker om »Communalloven af 1ste Januar 1840«. ⁶⁾ Under Redaktionens vejledende Gennemgang af Anordningen blev Hovedvægten med god Grund lagt paa de mange og store Fremskridt.

1) Ad § 12 paapeger Ørsted, at den *Valgret*, som det endelige Udkasts § 8 (Lovens § 7) havde indrømmet alle Borgere, nu er indskrænket til dem, som ifølge Udkastet havde — og efter denne § 12 stadig har — *Valgbarhed*. C. T. 1840, S. 49—50, kfr. S. 32—36.

2) »Dagen« 2/1 1840, Sp. 2—3, hvor dette Udtryk, saa vidt ses, for første Gang er anvendt.

3) Ved Kancelliplakat af 15. November 1832 havde denne Avis fra 1. Januar 1833 maattet ombytte Navnet »Den danske Statstidende« med Titelen »Den til Forsendelse med de Kgl. Brevposter privilegerede Berlingske politiske og Avertissements-Tidende«, men bevaret sine Rettigheder og sin officiøse Karakter.

4) »Berlingske Tidende« 2/1 1840, S. 1, Sp. 2.

5) Sst., Sp. 3.

6) »Dagen«, 10., 11. og 13. Januar 1840.

der var sket. Man fortav vel ingenlunde, at Regeringen ikke havde indrømmet Borgerrepræsentationen alene besluttende Myndighed, men paapegede til Gengæld, at, bortset fra § 29 med deraf flydende Bestemmelser, var alt, hvad Stænderne havde foreslaaet, gaaet over i selve Forordningen.¹⁾

Af lignende Synsmaader prægedes, hvad der unægtelig var vigtigere, ogsaa den oppositionelle Presse. Alt i alt erklærede dennes Penneførere sig fuldt tilfredse med Kommunalloven og rettede i høj Grad deres Tak herfor til Kongen selv, hvis personlige Indsats i liberal Aand baade »Kjøbenhavnsposten« og »Fædrelandet« ikke blev trætte af at fremhæve.²⁾

Navnlig erindrede »Kjøbenhavnsposten« i sin ledende Artikel 3. Januar 1840 om Forskellen mellem det Udkast, Regeringen i sin Tid havde forelagt Stænderne, og den endelige Lov, om Ørsteds »levende og med dialectisk Færdighed og Udholdenhed gennemførte Opposition« imod de saa godt som eenstemmige Fordringer fra Folkets kaarne Mænd.

Endvidere mindede Bladet om, at Danske Kancellis Referent (formentlig Ørsted³⁾) »næsten havde fuldført Referatet af Communalanordningen i Statsraadet under den forrige Regents Præsidium, der altid var sine Autoriteters Mening høist attacheret, og hvis hurtigt indtrufne

1) Ssl., 11/1 1840, S. 2, Sp. 1.

2) Se f. Eks. »Kjøbenhavnsposten« 1/1 1840, S. 1, Sp. 1; 2/1 1840, S. 6, Sp. 2, og S. 7, Sp. 2; 3/1, S. 10, Sp. 1. Jfr. i øvrigt S. 192 ff.

3) Ifølge Instruks for Generalprokurøren ved kgl. Reskript af 4. Januar 1826, Pkt. 6, paahvilede det Ørsted at referere Danske Kancellis Sager i Geheimstatsraadet (jfr. C. T. 1826, S. 40); men da han i Efteraaret 1838 opholdt sig i Roskilde som kgl. Kommissarius ved Stænderne, er det ikke helt sikkert, at han har været til Stede i Statsraadmødet 6. November s. A. Sml. dog her ovf. S. 56.

Christian Nathan David.

Sygdom og Død ene forhindrede, at det ommeldte Lovbud ikke blev færdigt og sanctioneret«. ¹⁾

Ud fra disse Forudsætninger vilde enhver klart forstaa, »hvormeget Staden Kjøbenhavn skylder Christian den Ottende«. Det var »fornemmeligt« »Kongens personlige Charakteer«, man havde at takke for denne Liberalitet. ²⁾

Ogsaa den liberale Intelligens' Hovedorgan, »Fædrelandet«, der, som det vil erindres, siden Tronskiftet var udkommet som Dagblad, bragte Kongen sin Hyldesttribut. Allerede tidligt havde Bladet, misfornøjet med Bebudelsen af blotte Forvaltningsreformer, bevidst hilst Christian VIII som »den nye Tids Søn . . . vor Tids Konge« ³⁾ for senere stadig at holde ham til Ilden, det konstitutionelle Styres hellige Ild. ⁴⁾

Nu derimod kunde Redaktionen ⁵⁾ i en »Leder«, »Om den nye Communallov«, trygt aabne for Taknemmelighedens Sluser. Ogsaa i denne Artikel stillede Forfatteren Kongen og Stænderne op mod Kancelliet og Magistraten. »Men naar Fortrøstningen til Stænderne ikke glippede«, hed det, »saa svigtede ei heller Haabet til Kongen. Det blev *Christian den Ottende* forundt at fuldende denne Sag, og det er et herligt Varsel, hvorunder hans Regering begynder; thi har han end ikke givet Alt, hvorpaa Stænderne androge, og er der end med Hensyn til Communens Selvstændighed meget at ønskes tilbage . . .«, saa er dog hele Valgsystemet, »saa høihjertet og frit, og Magistra-

1) »Kjøbenhavnsposten« 3/1 1840, S. 9, Sp. 1. Den sidste Passus, der bekræfter den af nærværende Forfatter ovenfor (S. 64—65) fremsatte Opfattelse, strider afgørende imod »Fædrelandet«s nedennævnte Hypotese (S. 193).

2) »Kjøbenhavnsposten«, S. 10, Sp. 1.

3) »Fædrelandet« 7/12 1839, S. 82, Sp. 1.

4) Se f. Eks. sst. 17/12 1839, S. 117—18, 21/12 1839, S. 134—35, 29/12 1839, S. 153—54.

5) Denne bestod siden Tronskiftet af Balthazar Christensen, C. N. David, J. F. Giodwad, Orla Lehmann og A. Wessely.

tens fremtidige Sammensættelse og Valg saa overeensstemmende med Stændernes Raad, at enhver skjønssom Borger maa erkjende, hvilken Indflydelse dette maa og vil have saavel paa Oplivelsen af Borgeraanden som paa Communens materielle Velværen. Hvad Kongen har givet, geraader ham ikke mindre til Ære«, selv om det turde antages, at Frederik VI vilde have gjort det samme¹⁾ — en, sikkert fejlagtig, taktisk Bemærkning, som uheldigvis for Forfatteren fandt sin absolutte Modpol i »Kjøbenhavnsposten«s ovenciterede — og utvivlsomt langt rigtigere — Ræsonnement.

I øvrigt lagde »Fædrelandet« megen Vægt paa en Sammenstilling af Bestemmelserne i Lovens § 36 om de særlige Kommissioner og Direktioner. Læst i Sammenhæng betegnede de efter Bladets Opfattelse ikke en Tilladelse, men en aabenbar *Opfordring* til Borgerraadet om selv at afgive en Indstilling til en Nyordning af Kommunalforvaltningen i Overensstemmelse med de tidligere fremsatte Krav.²⁾

Derimod maatte Redaktionen beklage, at den besluttende Myndighed ikke var blevet tillagt Repræsentationen og Magistraten indskrænket til at have den udøvende Magt. »Det er derfor langt fra, at Hovedstaden kan siges ved denne Anordning at være bleven til en fuldkommen fri Commune«. I § 41's Fremtidsmuligheder saae Bladet dog »en mild Straale af Haab« om en endnu friere Stilling for København, samtidig med, at man maatte indrømme, at den Omstændighed, at største Delen af Magistratens Medlemmer fremgik af Borgerrepræsentationens Valg, i ikke ringe Grad formindskede den »skadelige Virkning« af den nys fastslaaede Kompetencefordeling.³⁾

Som Helhed maatte »Fædrelandet« anerkende den

1) »Fædrelandet« 2/1 1840, Sp. 11. Sml. ovf. S. 191 f.

2) »Fædrelandet« 2/1 1840, Sp. 12.

3) Sst., Sp. 13—14.

»ægte liberale Aand«, af hvilken Forordningen, navnlig Valgsystemet, var gennemtrængt;¹⁾ »men vi maa ogsaa tilstaae, at det alene er ved saaledes at give det kommunale Liv en Impuls og ved at stræbe efter at levendegjøre den sande Borgeraand, at Anordningen ganske svarer til Tidens Fordringer, og maa betragtes som det første glædelige Tegn til, at Christian den Ottende vil føre sit Folk til en større Grad af Selvstændighed og Frihed«. ²⁾

En Redegørelse for Samtidens almindelige Politik ligger imidlertid udenfor nærværende Fremstillings Ramme. Ikke heller de følgende kommunalpolitiske Begivenheder falder naturligt indenfor denne.

Dette gælder baade de 32 Mænds Afsked med Magistraten ved Festbanketten 8. April 1840 og selve Kommunalanordningens Ikrafttræden. En Skildring af Forberedelserne til og Afholdelsen af det første Borgerrepræsentantvalg 9. s. M., samt af den nyvalgte Repræsentations første Møde 14 Dage senere, hører saaledes andensteds hen.³⁾

Dette Arbejdes Maal har derimod været at give en dokumenteret Skildring af Tilblivelsen af Københavns Kommunalanordning af 1. Januar 1840 samt en Redegørelse for Indhold og Betydning af Byens ældre »Grundlov«, der indleder en ny Periode i Forvaltningen af Hovedstadens Anliggender, og som endnu til Dels er i Kraft.⁴⁾ — —

I Skæret af den anden Verdenskrig og den ufattelige,

1) Sst., Sp. 13.

2) Sst., Sp. 14.

3) Disse Tildragelser vil blive behandlet i henholdsvis min Afhandling om de 32 Mænds Historie og det kommende Værk om København 1840—1940 (jfr. Forordet). Om Valget 9. April 1840 findes i øvrigt et Par Oplysninger S. 112, N. 1.

4) Dette gælder f. Eks. Bestemmelserne om den titomtaltte Ret for Bystyret til ved Enstemmighed at udnævne Æresborgere og om den aarlige Offentliggørelse af et summarisk Regnskab (med tilhørende Beretning) for Kommunen (Anordning 1/1 1840, §§ 10 og 40).

dybt tragiske Skæbne, som har ramt det frie Norden, har selv Ordet Fest tabt al Klang. I Stilhed vil Københavns Bystyre mindes Hundredaarsdagen for den folkevalgte Borgerrepræsentations første Sammentræden 23. April 1840.

Paa denne Dag, da det tredelte Kommunaljubilæum efter Planen skulde fejres, vil nu kun Forskeren røre de Strænge, som Overpræsident Kierulff anslog, da han ved »Aarsomvexlingen« for hundrede Aar siden hilste Kongen med de Ord: »Den 1ste Januar 1840 vil med evig mindeværdige Træk staae antegnet i Kjøbenhavns Byes Aarbøger«¹⁾

Men i Tanken ikke blot paa Christian VIII's Mænd og deres Gærning, men paa tusinde, kanhænde femten Hundrede Aars Danskhed, tør maaske Historikeren tillige — med en tilladelig Omskrivning af Christian X's Kongeord hin uforglemmelige 9. April 1940 — gøre sig til Tolk for flere end sig selv med disse Ord: Ske med det enkelte Slægtled, hvad der vil! Dog Gud bevare Danmark!

¹⁾ De 32 Mænds Forhandlingsprotokol X, 1821—40, Fol. 307.

SAMMENLIGNENDE SKEMATISK OVERSIGT OVER

Anordning 1/1 1840	Endeligt Udkast (forelagt Stænderne)	Foreløbigt Udkast (forelagt Bystyret)
§ 1	§ 1	§ 1
§ 2	§ 2	§ 2
§ 3	§ 3	§ 3
§ 4	§ 3	§ 3
§ 5	§ 3	§ 3
§ 6	§ 3	§ 3
§ 7	§§ 4 og 8	§ 4
§ 8, bortset fra sidste Passus	§ 5	§ 5
§ 9	§ 6	§ 6
§ 10; se Anmærkning	—	—
§ 11	§ 7	§ 7
§ 12	§ 8	§ 8
§ 13	§ 9	§ 9
§ 14	—	—
§ 15	§ 10	§ 10
§ 16	§ 11	§ 11
§ 17	§§ 12—15	§§ 12—13; se Anmærkn.
§ 18	§ 15 + Slutningen af § 16	§ 14
§ 19	§ 17	§ 15
§ 20	§ 18	§ 16
§ 21	§ 19	§ 17
§ 22	§§ 20—28	§§ 17—18
§ 23	§ 29	§ 18
§ 24	§ 30	§ 19
§ 25	§ 31	§ 20
§ 26	§ 32	§ 21
§ 27; se Anmærkning	—	—
§ 28	§ 33	§ 22
§ 29; se Anmærkning	§ 34 + Vetorellen	§ 23
§ 30	§ 35	§ 24
§ 31	§ 36	§ 25
§ 32	§ 37	§ 26
§ 33	§ 38	§ 27
§ 34	§ 39	§ 28
§ 35	§ 40	§ 29
§ 36	§ 41	§ 30
§ 37	§ 42	§ 31
§ 38	§ 43	§ 32
§ 39	§ 44	§ 33
§ 40	§ 45	§ 34
§ 41	§ 46	§ 35

ANORDNING AF 1. JANUAR 1840's GENESIS.

Anordning ^{24/10} 1837	Anmærkning
§ 1	
§ 1, sidste Punktum	
§ 1 samt § 27	
—	
—	
—	
§ 3 samt §§ 2 og 27	
§ 4	
§ 5	{ »Revidierte Städteordnung für die Preussische Monarchie vom 17. März 1831«, § 18. »Entwurf einer allgemeinen Städte-Ordnung für die Städte der Herzogthümer Schleswig und Holstein, mit Ausnahme von Altona«, § 16.
—	
§ 6	
§ 7	
§§ 8 og 9	
§ 15, sidste Stykke	
§ 10	
§ 10	{ Foreløbigt Udkast, §§ 12—13 indeholder de senere opgivne Distriktsvalg.
§ 11	
§ 11	
§ 11	
§§ 11 og 12	
§ 13	
§ 13	
§ 14	
§ 15, første Stykke	{ Revid. Preuss. Städteordnung ^{17/3} 1831, § 83. Udkast til Städteordnung for Slesvig og Holsten, § 81, Punkt 2.
—	
§ 16	{ Revid. Preuss. Städteordnung, § 81, Punkt 2. Udkast til Städteordnung for Slesvig og Holsten, § 87.
§ 17	
—	
—	
—	
§ 18, første Punktum	
§ 18, sidste Punktum	
§ 19	
§ 20	
§§ 21 og 22 samt 24	
§§ 23 og 26	
§ 26	
§§ 25 og 27	

FORKORTELSER :

»Bilag« = »Bilag til Anordning om Kommunalbestyrelsen i København 1840 $\frac{1}{1}$ «, et Samlingsbind som Bilag til Danske Kancellis II Departements Registrant Nr. 1/1840, Rigsarkivet (trykt Registrant, S. 233).

B. R. = Borgerrepræsentationen.

Br. Nr. = Brevnummer.

C. T. = Collegial-Tidende for Danmark.

D. B. L. = Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., 1933 ff.

Dept. = Departement.

D. K. = Danske Kancelli = Det Kongelige Danske Cancellie.

D. R. H. = »Danmarks Riges Historie«.

Fol. = Folio.

Hans Jensen I og II = Hans Jensen: »De danske Stænderforsamlings Historie 1830—1848«, I, 1931, II, 1934.

H. M. = »Historiske Meddelelser om København«, 1907 ff. (ved Villads Christensen, Axel Linvald og Flemming Dahl).

H. T. = »Historisk Tidsskrift«.

Jr. = Journal.

Kab. Ark. = Kabinetsarkivet, Rigsarkivet.

K. D. = (Oluf Nielsen): »Kjøbenhavns Diplomatarium«, 1872 ff.

Mag. = Magistraten.

Munch II = P. Munch: »Købstadstyrelsen i Danmark 1619—1848«, II (1745—1848), 1900.

(Munch): »1830—48« = P. Munch: »Det danske Folks politiske og nationale Gennembrud efter Julirevolutionen. 1830—1848«, 1904.

N. = Note.

Prot. = Protokol.

R. A. = Rigsarkivet.

Ref.-Prot. = Referatprotokol.

Res.-Prot. = (Forestillings- og) Resolutionsprotokol.

Rk. = Række.

Rubin I = Marcus Rubin: »1807—14«, 1892.

Rubin II = Marcus Rubin: »Frederik VI's Tid«, 1895.

Sekr. = Sekretariat.

Sp. = Spalte.

Sst. = sammesteds.

St. A. = Stadsarkivet = Københavns Stadsarkiv. NB. Efter 20/11 1939 er »De 32 Mænd«s Arkiv 1753—1840 og Borgerrepræsentationens Arkiv 1840—ca. 1917 afleveret hertil.

St. T. = »Stændertidende«, med en enkelt Undtagelse (Holstenske St. T.) = »Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lollands-Falsters Stifter«, 1835 ff.

32 Mænd = Stadens 32 Mænd, Københavns første staaende Borgerrepræsentation 1659—1840.

De øvrige Forkortelser er enten gængse Betegnelser eller selvindlysende efter Sammenhængen.

Københavns Raadhus, April 1940.
M. Falk-Sørensen fot.

Amalienborg, Christian X's, tidligere Christian VIII's, Palæ.

KØBENHAVNS KOMMUNES HYLDEST TIL KONGEN.

I. TORSDAG D. 26. SEPTEMBER 1940.

FORMAND FOR BORGERREPRÆSENTATIONEN
LANDSRETSSAGFØRER KARMARK RØNSTEDS
TALE VED BORGERREPRÆSENTATIONENS MØDE.

„**F**orsamlingen holder i Dag Møde paa Hans Majestæt
Kongens 70 Aars Fødselsdag.

Det er da naturligt, at vore Tanker først vender sig
mod vor Konge. Ikke af nogen officiel Pligt overfor vort

Lands Øverste; men fordi vi føler en personlig Medleven i Kongens store Mindedag. Fulgte Københavns Befolkning sin inderste Tilskyndelse, vilde de fleste i Dag føle Trang til at være med som personlige Gratulanter paa Amalienborg, netop fordi det i Dag føles, som om en af vor egen Slægts kære og ansete Medlemmer fylder Aar.

Vi vilde fortælle Kongen om de mange gode Minder fra de svundne Aar, som Dagen kalder frem hos os, og sige ham Tak, fordi han har været med til at skænke os dem.

Vi vilde særligt nævne hin Majdag i 1912 paa Amalienborg Slotsplads, da Kongen første Gang erklærede til sit Folk, at han vilde værne om Danmarks Lykke, Selvstændighed og Ære.

Vi vilde mindes den lykkelige Dag 25 Aar derefter, da Kongen bekræftede sit Løfte og fik et fuldttonende Ja fra sit Folk.

Vi vilde vel ogsaa ærligt sige til hinanden, at lidet anede vi dengang, at der skulde komme Dage, hvor vi med Bæven i vort Indre tænkte paa Kongens Løfte; men vi vilde samtidig sige Kongen Tak for hans faste Tro og Viljestyrke, der saa stærkt befæster Folkets Tillid til Fremtiden.

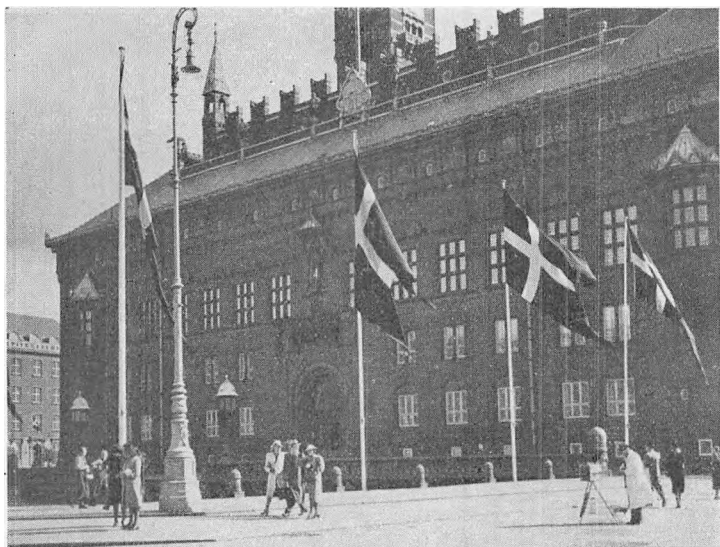
Vi siger da i Dag Kongen Tak for hans Kongegerning. Vor By bringer ogsaa Kongen en særlig Tak for godt Borgerskab, for Medleven i vor Bys Liv og Interesse derfor. Byen København har fra gammel Tid staaet i et særligt Tillidsforhold til Landets Konger, og Københavns Borgerrepræsentation har altid i sin 100-aarige Tilværelse følt det som en Ret at kunne henvende sig direkte til Landets Konge i fuld Tillid.

En sjælden dyb og stærk Tillid slaar i Dag vor Konge i Møde, og vor Bys Befolkning vil sikkert give Udtryk for sin varme Hengivenhed overfor Kongens Personlighed.

Kong Christian X af Danmark og Island.
1870 — 26. September — 1940.

Paa vor Bys og dens Styres Vegne lykønsker jeg da Hans Majestæt. Jeg føler mig overbevist om, at Kongen ikke har noget højere eller skønnere Ønske end vort eget, at Dagen ikke maa være fjern, da Konge og Folk paany mødes i et frit og selvstændigt Danmark.“

Københavns Raadhus.

FORMAND FOR BORGERREPRÆSENTATIONEN
LANDSRETSSAGFØRER KARMARK RØNSTEDS TALE
PAA RAADHUSPLADSEN.

„Deres Majestæt.

Byen København og Københavns Bystyre beder Deres Majestæt modtage vor varme og hengivne Lykønsning paa 70 Aarsdagen.

Vi takker for Trofasthed og Samhør i gode og tunge Dage gennem de mange Aar.

Vi tilsiger paa ærlig dansk Vis Deres Majestæt vor

dybe Tillid og ønsker Deres Majestæt Naade og Kræfter til fortsat Arbejde for Land og Folk og for vort fælles Fædreland Danmark.“

Østergade flagsmykt.

OVERBORGMESTER VIGGO CHRISTENSENS TALE I RADIOEN.

„Deres Majestæt, Kong Christian!

Det er under tunge og alvorsfulde Stunder for vort Fædreland, at Deres Majestæt i Dag fejrer 70-Aars Fødselsdag.

Paa Danmarks Hovedstads Vegne bringer jeg *vor Konge, Christian X*, den hjærteligste og varmeste Fødselsdagshyldest. *Dagen i Dag har bevist, at hele Hovedstadens Befolkning staar bag denne Hyldest!*

Arbejdere og Arbejdsgivere, Næringsdrivende og Embedsmænd, Voksne og Børn har i Dag i Fællesskab bragt *vor Konge* en Hyldest saa stor og saa omfattende og tillige saa hjertelig, som det ingen Sinde tidligere er sket i vort Lands tusindaarige Historie.

Kong Christian har været sand kongelig af Karakter og i Færd, og dog saa jævn og lige til, at det saa smukt harmonerer med dansk Sind og dansk Sædvane.

Netop under de vanskelige Forhold føler det homogene danske Folk sig *som Eet med dets Konge, Landets Overhoved*, og en inderlig Trang til at erklære denne Samhørighed.

Hovedstadens — og hele Landets — største Fødselsdagsønske er dette:

Gud give Kong Christian Kraft og Styrke, Held og Lykke til at skærme og bevare et frit og selvstændigt Danmark!"

Frue Plads med Universitetet og Bispegaarden
ved Regeringsjubilæet 1937.

II. PINSELØRDAG D. 15. MAJ 1937.

BORGMESTER, DA FORMAND FOR BORGERREPRÆSENTATIONEN JULIUS HANSENS TALE PAA RAADHUSET.

„Deres Majestæter! Deres kgl. Højheder!

Højtærede Forsamling!

Fra alle Sider i det danske Folk er der i disse Dage givet Udtryk for de Følelser, Befolkningen nærer overfor Kongen og Dronningen.

Mange smukke Tanker er kommet til Orde, og vi føler os sikre paa, at det ikke er en underdanig Gestus, der er udvist, men en ærlig, oprigtig følt og fra Hjerterne udgaaet Tilkendegivelse af Tak og Anerkendelse for Kongens og Dronningens Fællesfølelse med hele Nationen, for Loyalitet og Troskab. Folkets Vilje til at ville leve som frie Borgere i et frit Land har mødt aaben Forstaaelse hos Kongen. Alle Kredse i vort Land har deltaget i denne Hyldest.

Byen København, Landets Hovedstad og Kongens Residensstad har ønsket at deltage i Hyldesten, og jeg takker paa hele Kommunalbestyrelsens Vegne Kongen og Dronningen og den kgl. Familie, fordi Indbydelsen til Modtagelse paa Københavns Raadhus i Dag er blevet efterkommet.

Jeg byder Deres Majestæter og hele Kongehuset hjerteligt velkommen.

Byen København har i de forløbne 25 Aar gennemgaaet en rig Udvikling. Dens Befolkningstal er betydeligt øget, dens Erhvervsliv er gaaet stærkt frem under dygtige Ledere og med en dygtig og oplyst Arbejdersstand, dens sociale Standard taaler ingen Sammenligning med, hvad den *har* været, Omsorgen for Syge og Fattige har været Byens Styres fornemste Opgave. Tek-

I Dagene omkring Kongens Fødselsdag blev ogsaa Mindet om Regeringsjubilæet Gang paa Gang draget frem. Derfor har man fundet det naturligt ogsaa at gengive ovenstaaende Tale.

nisk set staar Byen ikke tilbage for andre Landes Storbyer, og Byens Skønhed er kendt langt ud i den store Verden.

Vi, der er valgte til at røgte alle de mange Opgaver, føler, at vi skylder ikke blot Borgerne, der har valgt os dertil, men hele Landet at gøre København saa god, saa skøn og dens Befolkning saa lykkelig over at være Borgere i Byen, som det er muligt.

Vi føler os overbeviste om, at Kongen følger Byen Københavns sunde Udvikling med den største Interesse. Kommunalbestyrelsen vil vide ikke at forglemme sig i det isolerede kommunale Omraade af Byen, men stadig have for Øje, at Byen er Danmarks Hovedstad og erindre, hvad dette byder os.

Det har ikke alle Dage været saaledes, at der mellem Konge og Folkets valgte Kvinder og Mænd herskede en levende Følelse af at være en Helhed. Det er det i Dag.

Kongen fandt forleden et Ord frem af de mange, der er talt og skrevet i disse Festdage, Ordene: „Een Konge, eet Folk“, og Kongen gjorde det til sit Maal.

Ogsaa i det kommunale Arbejde deler Anskuelserne os, ogsaa de politiske, men hævet over de politiske Skillelinjer ønsker Kongen at gøre *sin* Gerning som hele Folkets loyale Konge, der da — som hidtil — vil møde hele Folkets Loyalitet.

Grundtonen i det kommunale Arbejde, saaledes som det ikke mindst i de 25 Aar har udviklet sig, er Humanismen.

Af dem, der Jubilæumsdagens Morgen overværede Deres Majestæts Fremkomst paa Slottets Balkon med den lille Prinsesse paa Armen, fortælles, at Indtrykket hos dem var det saa umiddelbart menneskelige, var en kærlig Bedstefaders Ømhed og Kærlighed til Barnet. Barnet, for hvem alt kunde tænkes ofret, for at skærme det mod Livets Haardhed.

Den Følelse er saa ægte, saa almenmenneskelig og saa skøn, at vi tror, at Kongens Følelse for de mindste, for dem, der har mest Hjælp og Støtte behov, rækker ud til hver en Krog i Landet. I denne By findes, trods de gode sociale Foranstaltninger, der som Følge af Lovgivningen og Kommunalbestyrelsens egne Beslutninger er skabt, dog Tusinder af Mennesker, for hvem Livets Kaar langtfrå er saa gode, som de burde være.

Iblandt dem findes Tusinder Smaa børn fra Hjem, hvor baade Mor og Far eller Mor, hvor hun er ene om det, maa overlade de smaa til sig selv, medens Forældrene er ude at tjene til Livets Ophold.

Som en — om ikke endnu helt fyldestgørende Løsning — har Kommunalbestyrelsen ment, at Regeringsjubilæet smukkeste kunde fejres af Kommunen ved en Haandsrækning til de smaa ved til den forebyggende Børneforsorg at stille 100.000 Kr. til Raadighed.

Mange smaa Børn vil kunne løftes paa Armene og glædes og gavnes, og vi tror, at Kongen ikke vil betragte denne Bevilling som den ringeste Gave ved Jubilæet.

Der er Æventyrets Glans over Festlighederne ved Regeringsjubilæet. Der har ogsaa altid været noget æventyrligt over det gamle Springvand paa Gl. Torv, der paa Kongens Fødselsdage sprang med Guldæbler.

Vi har ønsket at bede Kongen og Dronningen modtage en lille Gave, der kunde staa som et synligt Minde om Besøget paa Raadhuset og har til det Øjemed ladet fremstille den oprindelige Springvandskumme fra Gl. Torv en miniature. Jeg beder Deres Majestæter modtage dette som en Tilkendegivelse af vor Glæde ved Besøget i Dag.

Men mest æventyrligt synes det for os, at vi som den lille Nation sammen med de øvrige nordiske Lande har holdt os uden for de voldsomme Kampe mellem Landene og mellem Landenes Befolkningklasser indbyrdes.

Al Klogskab, al Hjertets Følelse, alt hvad vi evner for

at holde Hjerneerne klare i kommende farefulde Situationer, al Fællesskabsfølelse skal udnyttes for at bevare Friheden for vort Land og i vort Land. I dette tager vi næppe Fejl, at Kongen er eet med hele Folket.

Vort Fædreland er vel et lille Land, naar vi ser paa Landomraade og Indbyggertal. Men et Lands Storhed maales ikke alene ved dets Tal. Det er Højden af Folkets Kultur — det er dets Modenhed til at forstaa Frihedens gyldne Værdi og Viljen til ikke at ville leve uden den — det er Graden af dets Intelligens.

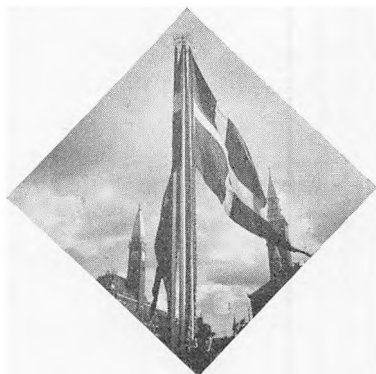
Den, der giver et godt Eksempel, er stor.

De smaa Nationer bliver til store Nationer, naar de stolte holder fast ved Broderskabet og ærer Frihed og Fremskridt.

Danmark med Hovedstaden, der i Dag har Kongen og Dronningen til Gæst, har — ikke mindst i de forløbne 25 Aar — gennemgaaet den rige Udvikling, der berettiger os til overfor den stridende Verden med alle de lidende Mennesker at løfte vort Ansigt.

Uden Forstaaelse mellem Konge og Folket, uden Samarbejde paa loyalt Grundlag vilde vort Fædreland ikke være naaet saa vidt.

Vi takker og ønsker Lykke og Sundhed for Kongen og hele den kongelige Familie.“

Københavns Kommunes Flagmast paa Raadhuspladsen.

„NUMMERRÆKKEN I NYHAVN“
OG
„NUMRENE OVERFOR HOLMENS KIRKE“
SAMT
HUSNUMMERERINGEN I KØBENHAVN.

Af CARL C. CHRISTENSEN.

I ndtil Aaret 1771 var det for en Fremmed ikke nemt at finde Rede paa, hvor i København en nærmere betegnet Person boede, thi spurgte man sig for efter dennes Bopæl, kunde Svaret stundom blive vidtløftigt. Som bekendt havde en Del Huse Særnavne, der holdt sig helt op i vor Tid; saaledes laa Gaarden *Landgreven* Borgergade No. 14 (hvor Navnet endnu er bevaret), og det var paa dennes vidtstrakte Grund, der i 1711 blev indrettet en Assistens-Kirkegaard for de af Pesten bortdøde. Endvidere var der *Den lille grønne Træsko*, *Den forgylde Høvl*, *Meerwiben*, *Pæretræet* o. s. v.

Hvis en Fremmed spurgte efter en Borgers Bopæl, fik han som oftest Ejendommens Særnavn opgivet, eller ogsaa fik han at vide, at den paagældende boede „skraas for Rejsebageren i Borgergaden“,¹⁾ eller at Bopælen var i „den røde Arm i store Grønnegade nest op til Urtekræmmer Grimstrup, hvor Meelmanden boer i Kjælderen“. ²⁾ Den sidste Adresseopgivelse er unægtelig noget

1) „Adresseavisen“, No. 146 for 1765. .

2) „Adresseavisen“, No. 11 1763.

langstrakt, og som Regel kunde man hjælpe sig med mindre omstændelige.

De forskellige Ejendomme i København var ganske vist nummererede, men denne Nummerering havde ingen videre praktisk Betydning for Publikum, thi de eneste, der kendte Ejendommenes Numre, var Husejerne og Autoriteterne; fremmede slet ikke.

Som bekendt er København inddelt i Kvarterer, og inden for hvert af disse har Husene fortløbende Numre, de saakaldte *Matrikelnumre*, der begynder med No. 1 paa en bestemt Ejendom og derefter fortsætter Gade op og Gade ned, indtil Kvarterets sidste Ejendom er naaet; særskilte Numre for hver enkelt Gade kendtes ikke i Fortiden.

I Københavns Stadsarkiv findes *Kiøbenhaffns Matricul af 4. April 1668*, men i denne er ingen Matrikelnumre angivet; den afløstes af *Kiøbenhaffns Grund-Taxt Matricul af 1687*,³⁾ hvor hvert Kvarters Ejendomme er anført med No. To Aar senere kommer *Ole Rømers endelige Kiøbenhafns og Christianshafns nye grundtaxt af 30. October 1689*,⁴⁾ som 77 Aar senere afløstes af *Samuel Geddes Matrikulering af 19. Marts 1756*, der var gældende, indtil den nuværende Matrikel i Henhold til Reskript til Københavns Magistrat af 6. Marts 1807 traadte i Kraft.⁵⁾

Matrikuleringerne af 1689 og 1756 spillede i Virkeligheden ingen praktisk Rolle for den store Alménhed, thi denne benyttede dem slet ikke for dermed at tilkendegive en Ejendoms Beliggenhed. Efter 1689 benyttede man i Skøde- og Obligationsprotokoller med Pant i faste Ejendomme som oftest den gamle Betegnelse: at den bortskødede eller pantsatte Ejendom var beliggende

³⁾ Stadsarkivet.

⁴⁾ Stadsarkivet.

⁵⁾ Saml. af Best. vedr. Kbhvns. Kommune 1607—1839, ved August Nielsen. S. 101 & 326.

„mellem N. N.'s Gaard paa den ene og P. P.'s Hus paa den anden Side“, men først efter 1756 bliver det en fast Regel, at Ejendommens Matrikelnummer angives i Retsdokumenterne.

Ved Geddes Matrikulering var der den store Ulempe, at det ikke var let at finde ud af Nummereringen af den nye Bydel *Frederiksstad*, d. v. s. Amalienborg-Kvarteret. Dette var anlagt paa det Areal, hvor det den 19. April 1689 nedbrændte *Sophie Amalienborg Slot* havde ligget, og efter Branden var den store Grund, der omfattede Karréen St. Annæ Plads—Norgesgade (d. v. s. Bredgade)—Toldbodvejen—Ny Toldbodgade, blevet benyttet dels som Plantage, dels som Mønstringsplads.

Frederik den Femte havde ved Reskript af 12. September 1749 bestemt, at dette Areal fremtidig skulde anvendes til Bebyggelse, og at Overdragelsen af Byggegrunde (der skete gennem Magistraten) skulde være fri paa Betingelse af, at der byggedes efter approberede Tegninger, ligesom der tilstodes Bygherrerne 30 Aars Indkvarteringsfrihed.

Dette nye Bykvarter fik ved Matrikuleringen Numrene 69 og 71, af hvilke det første, der var den yderste Del af Amaliegade til Grønningen, blev delt i Underafdelinger med det fælles Hovednummer og Tilføjelse af Bogstaver fra A til L inkl. No. 71 blev ligeledes delt i Underafdelinger med tilføjede Bogstaver fra A til Ø inkl. (enkelte Grunde dog med yderligere Tilføjelse af 1 og 2) og fra A. A. til X. X. inkl. No. 71 fra A til Ø omfattede Amaliegades højre Side, og A. A. til F. F. & G. G. inkl. var den venstre Side. No. 71 H. H. til U. U. var den Del af Norgesgades⁶⁾ højre Side, der gaar fra St. Annæ Plads til Toldbodvejen, medens W. W. og X. X. var den da kaldte St. Annegade d. v. s. nuværende St. Annæ Plads.

⁶⁾ d. v. s. nuv. Bredgade.

Bogstavmatrikuleringen viste sig at være højst upraktisk, og da *Hans Holck* oprettede „Vejviseren“, brugte han sjældent Nummerbetegnelsen, men for det meste kun Bogstaverne. Nogle faa Vejviserudpluk antyder, hvorledes Bopælene i Amalienborg-Kvarteret anførtes:

- 1784 Søebøtke, Capitain Lieutenant, Norgesgade R
Vette, Jørg. Didr., Etatsraad, Amaliegade F1
Sprengtporten, Svensk Minister, St. Annegade R
1785 Aagaard, Proviantskriver, Amaliegade C. D. E.
1796 Reiersen, Kammerherre, Amaliegade Q
Løvendal, Grevinde og Kammerherre, Norgesga-
den 71 T T, Hiørn. af Annegade.

Paa *Samuel Geddes Søns*, Overkonduktør *Chr. Geddes* Kvarterkort over København⁷⁾ vil man under St. Annæ Øster Kvarter forgæves søge efter ovennævnte Nummer- og Bogstavbetegnelser, skønt disse var de officielle. *Christian Gedde* har rimeligvis indset dissers Upraktiskhed og har derfor, da han lod sine Kvarterkort udarbejde, udelukkende anført nye Talbetegnelser for de enkelte Grunde,⁸⁾ saaledes at Bogstaverne er blevet strøget.

I den Grundplanen vedføjede Ejerfortegnelse anfører Gedde under No. 71: „Amalienborger Hauge og Münster Platz, hvis Forhen værende Circumferentz med E.F.G.H. findes Littereret, Paa samme Platz er nu Nye Fride-richstad bygget.“

De nye af Gedde paa Kvarterkortet anførte Matrikulnumre fordeler sig saaledes:

I Norgesgade ligger No. 298—303 inkl. samt No. 326—330 inkl., medens No. 303 (Hjørneste) —307 inkl. er St. Annæ Plads indtil Ny Toldbodgade.

⁷⁾ Stadsarkivet og Det kongelige Bibliotek.

⁸⁾ I „Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728“ af G. L. Grove er paa Matrikul-Sammenstillingen over St. Annæ Øster Kvarter ikke anført de Numre, som Gedde har tegnet paa sit Kvarterkort.

I Amaliegades venstre Side laa No. 296, 325, No. 306—315 samt No. 328—335 inkl. Paa dens højre Side fandtes No. 297 samt No. 316—323 inkl. og No. 336—342 inkl. Sidstnævnte No. var den paa begge Sider af Amaliegade værende Botanisk Have.⁹⁾

Da Rawerts Matrikul indførtes i 1807, blev der gjort Ende paa Nummereringens Virvar i Amalienborg-Kvarteret.

Nummereringen i 1756 havde i de første 15 Aar ingen praktisk Betydning, thi i Omtale, Mand og Mand imellem, benyttedes Nummerbetegnelsen næsten slet ikke, da Numrene ikke var paamalet de paagældende Ejendomme. Folk, der havde været udenlands, kunde dog berette om, at i enkelte af Byerne Londons og Paris' Gader fandtes ved Aar 1766 Husnumrene malet udenpaa Ejendommene,¹⁰⁾ og de mente, at det vilde i høj Grad være ønskeligt, om noget lignende blev indført i København.

Den, der slog til Lyd herfor, var Foregangsmanden paa saa mange Omraader, den geniale *Hans Holck*, Udgiveren af *Adresseavisen*, Stifteren af *Adressekontoret* og Grundlæggeren af *Københavns Vejviser*, den, som nu hedder *Kraks Vejviser*.

I sin *Vejviser*, der udkom den 10. Januar 1770 som *Kiøbenhavns politiske Veyviser for 1770, Første Aargang*,¹¹⁾ foreslog *Hans Holck*, at man indførte Husnummerering i København, og i 2. Aargang (1771) bemærkede han meget spydigt: „Endnu har man ey merket til, der er tænkt paa, at sette Numere paa Huuse og Gaarde i Kiøbenhavn; det blev allene læst i den forrige Aars Veyviser, og det settes nu i Verk i Warschow“.

⁹⁾ En Liste over Amalienborg Kvarterets daværende Nummerering sammenholdt med den nuværende findes i Stadsarkivet.

¹⁰⁾ T. Krak „Vejviserens Vej“, S. 29.

¹¹⁾ Jfr. T. Krak „Vejviserens Vej“, S. 38. — Hj. Gammelgaard „Vejviseren gennem Halvandet Hundrede Aar“, S. 34.

Men *Hans Holck* havde gjort Autoriteterne Uret, thi faa Maaneder efter, at Vejviseren var udkommet, udsendtes Raadstueplakaten af 8. Maj 1771 i Henhold til kongelig Befaling,¹²⁾ hvorefter det paabødes Husejerne i København, at „hver Gaard og Huus her i Staden skal være Nummereret“, og at det var Kongens Vilje, at Husejerne skulde „lade Stædets nye Matriculs No. med Oliefarve male uden paa Bygningen, paa saadant et Stæd, hvor det kiendelig kan være at see“.

I „Adresseavisen“ den 15. Maj 1771 udtalte *Hans Holck* sin Paaskønnelse af Forordningen og sin Glæde over at se, „hvor Borgerskabet her i Staden kappes om at efterkomme Hans Majestæt Kongens Villie med at sætte Numere paa deres Huuse og Gaarde“, men samtidig benytter han dog Lejligheden til at reklamere for sin gode Ven, Urtekræmmer Knutzen, idet han tilføjer, at „saaledes gjorde Hr. Knutzen i Grønnegade længe før Placaten kom ud“.

Det kongelige Paabud, der vel i Virkeligheden skyldes *Struensee*, maatte dog 22 Aar senere bringes i Husejernens Erindring ved Politiplakat af 1. Maj 1793,¹³⁾ der indskærpede disse, dels at lade Husnumrene paamale, dels at „forfriske“ tidligere malede Numre.

Længe forinden den trykte Plakat af 8. Maj 1771 var blevet slaaet op paa Raadhuset paa Gammeltorv vis à vis Springvandet, var der dog to københavnske Gader, der uden officielt Paabud havde haft Numre anbragt uden paa de respektive Ejendomme, og som i Omtale var blevet benævnet efter disse Numre.

Den ene Gade laa i *St. Annæ Øster Kvarter* og hed officielt *Nyhavns vestre* eller *Charlottenborg Side* — blev ogsaa paa Grund af dens Solforladthied kaldet *den*

¹²⁾ Bekendtgjort i „Adresseavisen“ den 10. Maj 1771.

¹³⁾ Saml. af Best. vedr. Kbhvns. Komm. 1607—1839, ved August Nielsen, S. 195.

mørke Side —, men i Omtale, Mand og Mand imellem, var dens Navn *Nummerrækken i Nyhavn*.¹⁴⁾

Den anden Gade laa i *Øster Kvarter*, i Gaden *Størrestræde* (eller *Størelængen*; efter Fisker Stør) d. v. s. den Del af den nuværende *Holmens Kanal*, som ligger mellem Gaden *Bremerholm* (den tidligere *Ulkegade* og *Holmensgade*) og *Ved Stranden*. Gadens uofficielle, men mest benyttede Navn var: *Numrene overfor Holmens Kirke* eller ogsaa blot *Numrene*.

NUMMERRÆKKEN I NYHAVN.

I Vejviseren for 1771, hvor *Hans Holck* anker over, at de københavnske Huse endnu ikke er blevet nummereret, anfører han dog S. 118 under Afsnittet *Nye Havn*: „Paa Charlottenborg Siden . . . Alle Huusene paa denne Side ere numererede“.

Og i *Nicolai Jonges* utrykte 2det Bind af *Kiøbenhavns Beskrivelse*¹⁵⁾ anføres om Nyhavns Charlottenborg-Side, at Husene her „vare meget smaae Bygninger, . . . alle lige ens af en eeneste Etage uden Kielder med en liden Qvist og var bygt til Dronning *Charlotte Amaliæ* Hof-Betienteres frie Værelse, hvor ogsaa Prinsesse *Sophie Hedevigs* Hof-Betienter og deres Enker paa Livstider havde frie Boliger . . .“

Charlottenborg, det tidligere *Gyldenløves Palæ*, var den 5. Januar 1700 (læst 22. s. M.)¹⁶⁾ af Grev *Frederik Gyldenløve* blevet tilskødet Enkedronning *Charlotte Amalia* (hans eget Skøde paa Grunden var udstedt af *Frederik*

¹⁴⁾ Ved Matriklen af 1807 overførtes denne Side af Nyhavn til Øster Kvarter.

¹⁵⁾ N. Jonge „Den anden Tome af Kiøbenhavns Beskrivelse“ [ca. 1783], 2. Bog X Kap § VI, S. 314 (Kg. Bibl. Mskrptsmg. Ny kgl. Smlg. 669—4°).

¹⁶⁾ Kbhvns. Bytings Skdprot. 1699—1701, Folio 119 b (Landsark.).

den Tredie den 22. Marts 1669), og i Skødet kaldes de „min Hovedgaard her udj Den Kongl. Residentz Stads Kiøbenhavn“. Et halvt Aars Tid senere, den 27. Jul 1700 (læst 23. Aug.),¹⁷⁾ købte Enkedronningen tre Hus af Sidsel Jensdatter, Sal. Jørgen Beiers; deres Beliggenhed angives at være „ved den vestre Siide af den nye Canal imellem Enkedronningens Vognhuuse og Staldrum paa den Nordre og Holmens Grund ved den Syndre Siide som bestaar udj 14 fag Huus ud til Gaden og et Huus paa 3 fag“.

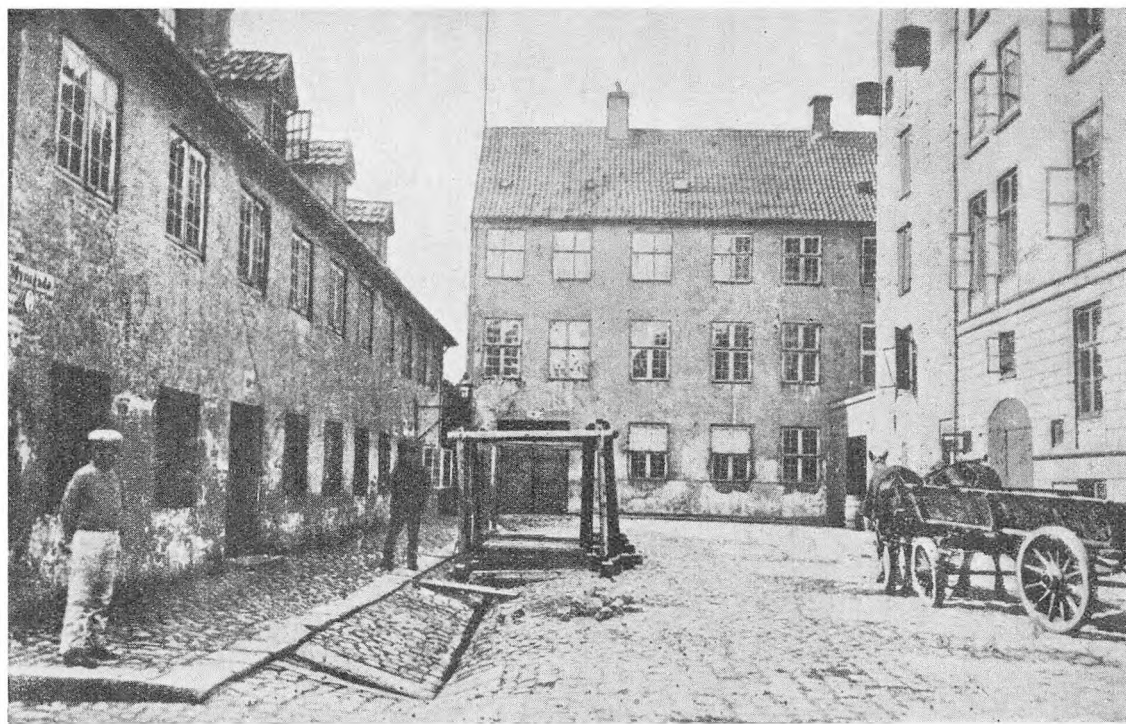
Det var paa denne og den tilstødende Grund, langs den nye Kanal og op til Bremerholms Enemærker, at der var blevet opført en Del Smaahuse, 22 ialt, for Enkedronningens Betjente, og Husene strakte sig omtrent fra den nuværende Udstillingsbygning over Udmundingen af Heibergsgade, langs Nyhavns Kanal, fra hvilken de var adskilt ved en meget smal Kørebane, til den lille, lukkede Gade, *Møntgade*. Denne førte ind til den her i 1749 anlagte Mønt, som havde afløst Forpagtningsmønten paa Hjørnet af Helsingørsgade og Borberggade. Møntgade eksisterer forsaavidt endnu, som den nu danner den Del af Holbergsgade, der udmunder i Nyhavn.

De foran omtalte Smaahuse, der hørte under Charlottenborg, var nummererede fra No. 2 til No. 23 inkl. (No. 1 var Charlottenborg), og i „Formue-, Kop-, Heste- og Carosseskatten af 1743“¹⁸⁾ anføres disse Huse med fortløbende Numre og Beboernes Navne.

Det er dog kun faa Hofbetjente, der ved dette Skatte- mandtal ses at have boet her; i No. 8 boede saaledes „forrige Laqvei hos Printz Carl, Cardinals Enke“; i No. 14 træffer man „Sadelknægt Hans Larsens Enke“ og i No. 21 „Taffeldækker Christen Lassens Enke“. Det var de eneste „hoffähige“ Personer, der boede der, og af Re-

¹⁷⁾ smstds. Folio 195.

¹⁸⁾ Stadsarkivet.

Møntgade med Mønten i Baggrunden. Fra 1860-erne.

sten af Husenes Beboere var der ikke færre end 13 Øl-tappere, en Havnefoged, 2 Enker, en Urtegaardsmand og en Styrmand, medens et Hus angives at staa ledigt.

I det Mandtal, som optoges i Anledning af „Ekstras-katten 1762“,¹⁹⁾ anføres Husene i Nyhavns Nummer-række baade med Matrikelnumre efter Matriklerne af 1756 og med de fortløbende Numre 2 til 21; af Hofbe-tjente er der dog nu kun en tilbage, den fra 1743 kendte Enke efter Lakaj Cardinal. En Skipper Ole Olsen Moss boede i No. 6, og i Skatteskemaet søger han — som saa mange andre tilforn og senere — at slippe saa billigt som muligt fra den forhadte Skat, idet han om sin egen Per-son med Selvkritik anfører, at han „gaaer saa got som i Barndom“, og at „mit Syn og hørelse er mig betagen“. Hvorvidt disse Udtalelser har gjort Indtryk paa Skatte-myndighederne, skal lades usagt. Som Beboer i No. 9 anføres „Italiener Dominicus Gianelli, Former bei der Statue Equester vom Könige“. ²⁰⁾

Allerede i 1753 var *Kunstakademiet* blevet flyttet fra *Kronprinsens Stald* ved Christiansborg til Charlotten-borg, og Smaahusene i *Nyhavns Nummerrække* blev nu udlejet til Lysthavende, men da de aldrig blev repareret, blev de i Aarenes Løb mere og mere brøstfældige. Der blev derfor nedsat en Kommission, som skulde under-søge Forholdene, og denne indgav derefter Beretning til Rentekammeret, som den 5. Februar 1770 fremkom med en Indstilling til Kongen,²¹⁾ i hvilken det bl. a. hed:

¹⁹⁾ Rigsarkivet.

²⁰⁾ Dominicus Gianelli var som Gibser indforskrevet af Sally for at medarbejde ved dennes Rytterstatue af Frederik V paa Amalienborg) jfr. Carl Bruun „København“ III, S. 254 — Hjalmar Friis: „Rytterstatuen af Frederik V paa Amalienborg“, 1921, S. 113).

²¹⁾ Rentekammerets Relations- og Resolutions Protokol for Aaret 1770. Bilag til Nr. 13 af 13.12.170. Ved Hof- og Militairetatens Konto: (Rigsarkivet).

„Iøvrigt skulle Vi angaaende Leievaaningerne ved Charlottenborg Slot pligtskyldigst forklare, at Man saavel for at undgaae den betydelige Udgift, disse meget gamle og aldeles forfaldne Bygningers Istandsættelse samt dets Vedligeholdelse udi tilkommende Tiid udfordrer, som for at see denne Deel af Staden med bedre og anseeligere Bygninger forsynet, allerede forlængst har været betænkt paa og nu da Leien ved førstkommende Paaske Flyttetiid løber til Ende, efter derom fra Bygnings Commissionen forventende Forslag, lader samme med en dertil fra Slotshaugen erholdende Plads, i Forhaabning af Eders Maits allernaadigste Biefald, ved offentlig Auction til Forhandling opbyde . . .“

Efter denne Indstilling fulgte den kongelige Resolution af 13. Februar 1770, ifølge hvilken *Nyhavns Nummerrække* skulde bortauktioneres den 28. Marts s. A., ligesom det i Salgskonditionerne bestemtes, at Lejevaaningerne skulde nedbrydes af Køberne, og at der paa de respektive Grunde skulde opføres større, moderne Bygninger. De hidtilværende havde nærmest ligget som en Skamplet for Kongens Nytorv, naar man fra dette saa ud over Kanalen, hvis ene Side kransedes af hæslige, faldefærdige Rønner, men nu skulde disse erstattes af høje, statelige Huse, Kongetorvet værdige.

I Auktionsavertisementet²²⁾ hedder det, at der skal bortsælges „de Charlottenborg Slot tilhørende og mod Nyhavns Canal beliggende Leye-Vaaninger No. 5 til 21 incl. med deres nu havende og videre fra Charlottenborg Hauge tillæggende Grund“.

Der blev nemlig afgivet en Del af Slottets store Havegrund til de Lejevaaninger, som skulde sælges, da disse i H. t. Salgsbetingelserne skulde afgive 6½ Alen af hver Grund til Udvidelse af Gaden Nyhavn, der da var saa

²²⁾ „Adresseavisen“ No. 47 den 21.3.1770, S. 3 Sp. 2.

smal, at to Vogne kun med Nød og neppe kunde passere hinanden.

Over Huset No. 5 er der bevaret en Vurderingsforretning af 11. Oktober 1770,²³⁾ og saaledes som denne skildrer den paagældende Ejendom, har de øvrige rimeligvis ligeledes været indrettet. Ejendommen bestod da af „eet Forhuus af Muur og fjerre Bindingsværk, bestaaende af 7 Fag, 14 Al. 15 T. lang og 11 Al. dyb, for til een Etagie høy med en Qvist over 4 fag og bag til 2 Etagier høy. I Første Etagie paa 1 Fag een igiennemgaaende Forstue afdeelt med een Mellem Dør, der næstfor er 2de Stuer, hver paa 3 Fag . . .“.

Denne Lejevaaning No. 5, Matr. No. 277, blev forøvrigt ved kongeligt Skøde af 7. Januar 1771, læst 21. s. M.,²⁴⁾ solgt til Brændevinsbrænder *Jacob Christensen* for 292 Rdlr. 48 Sk., og paa Grunden blev opført nuv. Gade No. 6, Matr. No. 273.

Blandt dem, der ved den afholdte Auktion erhvervede Grundarealer her og senere opførte høje, statelige Huse, var Storkøbmanden, Agent *Andreas Bodenhoff*, som ved Skøde af 2. August 1771 (læst 24 Aar senere, den 15. Juni 1795)²⁵⁾ købte „de ved Charlottenborg imod Nye-havns Canal beliggende og os tilhørende Leye Vaaninger No. 8 og 9 i St. Annæ Øster Kvt. Matr. No. 281 & 282“. Et af disse Smaahuse, No. 8, havde forøvrigt Særnavnet *Den sorte Ravn* (det eneste Særnavn i Nummerrækken), der fremgaar af en Stævningsliste fra 1785, hvori som Vidne indstævnes „Skibs Capitain Krøyer, boende i den

²³⁾ Kbhvns. Brandforskr. Vurderinger: Øster Kvarter Matr. No. 273, til hvilket er henlagt det tidligere St. Annæ Øster Kvt. Matr. No. 277 i Nyhavn (Landsark.).

²⁴⁾ Hof- og Stadsr. Skdpr. 1770—71, Folio 277 (Landsark.).

²⁵⁾ Hof- og Stadsr. Skdpr. 1795—96, S. 170 (Landsark.).

sorte Ravn i Nyhavn“;²⁶⁾ i Vejviseren 1785 anføres „Krøyer, Skipper, Nyhavn V. S. 281“.²⁷⁾

Efter at have nedbrudt de gamle Huse No. 8 og 9 opførte *Andreas Bodenhoff* den endnu eksisterende, statelige Gaard, som han selv beboede til sin Død den 8. April 1794,²⁸⁾ hvorefter den overtoges af hans yngste Søn, *Andreas Bodenhoff*. Gaarden, der er fredet i Klasse B, er nu Gade No. 12, hvor *Holmegaards Glasværks* Udsalg er.

Endvidere købte Agent Bodenhoff ifølge Skøde den 2. August 1771, læst den 27. Oktober 1794²⁹⁾ Lejevaa-ningerne No. 12 til 18 inkl. (Matr. No. 285—291 inkl.), og af disse 7 Smaahuse solgte hans Enke, *Giertrud Birgitte Rosted*, No. 12 og 13 (Matr. No. 285 og 286) ved Skøde af 6. August 1796, læst 8. Aug.,³⁰⁾ til Skibskaptajn *Mads Krøyer*, og der var ved Salget opført paa Grunden en større treetages Ejendom med 2 Pakhuse. Denne Ejendom, der er fredet i Klasse B, er nuværende Gade No. 16, som senere blev slaaet sammen med nuværende Gade No. 14.³¹⁾

Lejevaaningerne No. 14 og 15 (Matr. No. 287 og 288)

²⁶⁾ Bilagene til Sag Nr. 219 i Hof- og Stadsr. Forsglprot. 23.11.1782—26.2.1789, Lit. B, Kl. 4, Skibskaptajn Wilckens Dødsbo (Landsark.).

²⁷⁾ Paa Façaden af No. 14 (Matr. No. 277) findes en Tavle og Aarstallet 1775; den er med Afbildning af en sort Ravn gengivet i „Gamle københavnske Skilte og Bomærker“ No. XXIII, udg. af A. Jørgensen, Hugo Matthiessen og Villads Christensen 1919.

²⁸⁾ Nanna Lange „Den Bodenholfske Slægtbog“, 1914.

²⁹⁾ Hof- og Stadsr. Skdpr. 11.3.1793—5.1.1795, S. 597 (Landsark.).

³⁰⁾ Hof- og Stadsr. Skdpr. 28.1.1796—16.1.1797, S. 235 (Landsark.).

³¹⁾ Ovennævnte Ejendom Matr. No. 286 findes omtalt i et Avertissement i „Adresseavisen“ den 1.10.1790, S. 3 Sp. 2, hvor det hedder: „Paa Numer Siden No. 286 forlanges en Pige; sammesteds forlanges en Seng for billig Pris.“

solgtes ved tinglæst Skøde den 29. September 1800³²⁾ til Skibskaptajn *Jep Nissen Kjær*, og paa Grunden staar nu Gade No. 18, ligeledes fredet i Klasse B.

Det var i denne Ejendom, at *Andreas Nikolaj de Saint Aubain*, alias Forfatteren *Carl Bernhard*, boede fra 1832 til sin Død den 25. November 1865, og i den tilstødende Ejendom No. 20 boede *H. C. Andersen* fra 1838 til 1839.

En af Københavns Storkøbmænd, Grosserer *Andreas Buntzen*, købte ved Skøde af 2. August 1771, læst 23. Aug. 1774,³³⁾ Vaaningen No. 6 A (Matr. No. 278) for 234 Rdlr., men solgte den 23. August s. A., læst s. D.,³⁴⁾ for 500 Rdlr. til Havnefoged *Niels Holst*, der samme Aar opførte den endnu staaende kønne Bygning Gade No. 8, fredet i Klasse B.

Vaaningerne No. 6 B og 7 (Matr. No. 279 og 280) tilskødedes den 2. August 1771, læst 14. Juni 1773,³⁵⁾ Grosserer *Peter Johansen*, der opførte den nu staaende Bygning, som han den 13. Januar 1783, læst 20. s. M.,³⁶⁾ solgte til Købmændene *Albrecht Ludvig Schmidt* og *Peter Andresen*. Ejendommen er nuv. Gade No. 10, fredet i Klasse B.

Tømremester *Christian Wissing* tilskødedes den 2. August 1771, læst den 18. Decbr. 1775,³⁷⁾ de to Lejevaaninger No. 10 og 11 (Matr. No. 283 og 284), som han den 19. Juni 1775, læst den 18. Decbr. s. A.³⁸⁾ solgte til Styr-

³²⁾ Gamle Matrikelregistre. St. Annæ Øster Kvt. (Landsark.).

³³⁾ Hof- og Stadsr. Skdpr. 21.12.1773—18.6.1776, S. 285 (Landsark.).

³⁴⁾ samme Prot. S. 286.

³⁵⁾ Hof- og Stadsr. Skdpr. 13.7.1771—20.12.1773, S. 561 (Landsark.).

³⁶⁾ Hof- og Stadsr. Skdpr. 16.12.1782—30.8.1784, S. 207 (Landsark.).

³⁷⁾ Hof- og Stadsr. Skdpr. 21.12.1773—18.6.1776, S. 671 (Landsark.).

³⁸⁾ samme Prot. S. 672.

mand *Christian Jensen Wendelboe*. Ejendommen er nuv. Gade No. 14 og er, som anført S. 223, slaaet sammen med Gade No. 16.

Vaaningerne No. 19, 20, 21 og 22 (Matr. No. 292—295) købtes ved Auktionen af en Kommissionær *Peter Lee-gaard*, der afhændede dem til Garver *Niels Kønsberg*. Denne nedbrød dog ikke de gamle, faldefærdige Huse, men videresolgte dem ved Købekontrakt af 10. Juni 1778, læst 21. Decbr. 1779,³⁹⁾ til Kniplingshandler *Hans Jensen* og Murermester *Samuel Blichfeld*, og disse opførte i 1779 paa Grunden de nuværende Gade No. 22 og 24; sidstnævnte Ejendom, det daværende Matr. No. 295, dannede det ene Hjørne af den foran omtalte Sækkegade *Møntgade* (nuv. Holbergsgade). Den nuværende Ejendom er dog ikke den af Jensen og Blichfeld opførte, thi denne blev for adskillige Aar siden nedrevet af sin Ejer, *Sømandsmissionen*, der her opførte Sømandshjemmet *Bethel* som en Afløser af *Bethelskibet*, der indtil 1906 var fortøjet i Nyhavns Kanal, hvor Anløbsbroen for Havnens Motorfærger nu er ud for Kongens Nytorv.

Det var en Gevinst saavel for Kongens Nytorv, Charlottenborg som for Nyhavn, at de brøstfældige enetages Rønner forsvandt og gav Plads for høje, moderne, stilfulde Gaarde, der var Panderter til Genboerne, som var blevet opført, da St. Annæ Østre Kvarter var begyndt at blive bebygget. Hidtil havde det været Nyhavns *Byens Side* eller *Solside*, der havde været den dominerende overfor den ringeagtede Gyde *Nummerrækken* med de lave Rønner, men nu var denne Side af Nyhavn ikke alene blevet bebygget med statelige Gaarde, men var tilmed blevet gjort bredere. Og tillige havde den faaet den Attraktion, at Charlottenborgs store Have, hvoraf et Stykke laa langs med Nyhavn, af Kongen var bleven skænket til

³⁹⁾ Hof- og Stadsr. Skdprt. 1779—81, S. 141 (Landsark.).

Universitetet, som i Løbet af 1778 her indrettede en *Botanisk Have* til Afløsning af den daværende, afsides beliggende Dobbelt have i Amaliegade ved Toldboden.⁴⁰⁾

Indgangen til den nye botaniske Have var gennem en Dør i Muren mod Nyhavn, og Havens Beliggenhed var den Plads, der nu indtages af Udstillingsbygningen, Heibergsgade samt de forreste Dele af Herluf Trollesgade, Peder Skramsgade og Holbergsgade.

Hvor smuk og statelig end den tidligere „Nummer-rækken“ var blevet, havde den dog 2 Ulemper; den var en lukket Gade, og den manglede Sol. Fra Nyhavns „By-ens Side“ havde man Udgang ad 3 Gader: Lille Strandstræde, Toldbodgade og Kvæsthusgade, men for de Personer, der havde Ærinde til Charlottenborg-Siden, var der intet andet at gøre end at vende samme Vej tilbage.

Foreløbig var der ingen Udsigt til Afhjælpning heraf, og paa Solsavnet kunde der ikke raades Bod; Gaden havde da en isoleret Beliggenhed i Modsætning til sin solfyldte Genbo.

Det er dette Synspunkt, som fremdrages af *Thomasine Gyllembourg-Ehrens-värd* i hendes i 1833 udkomne Novelle „Drøm og Virkelighed“,⁴¹⁾ i hvis Indledningskapitel hun direkte henvender sig til Læseren og siger: „Der-som din Vej undertiden i en mørk og stormfuld Vinter-aften har ført dig igjennem Nyhavn, saa vil du vist san-de med mig, at denne Gade under disse Omstændigheder er et melancholisk Sted i vort ellers saa lyse og smukke Kjøbenhavn. Den dunkle, aldrig af Solen og sparsomt af Mennesker besøgte Charlottenborgside, de af Skibsfolkene forladte Skibe, kun bevogtede af en ulykkelig Skibshund, hvis Tuden og Klynken ledsages af de i Stormen

⁴⁰⁾ Holger Hansen „Den botaniske Have ved Amalienborg“ (Hist. Medd. o. Khhv., 1 R. III Bd. S. 525, 537).

⁴¹⁾ Th. Gyllembourg-Ehrens-värd „Samlede Skrifter“ III (1866), S. 3.

bragende og knagende Master, og besvares med det hæse Skrig af en og anden forsulten Krage, som opholder sig i det øde Tougværk, — alt Dette meddeler Stedet et særeget og uhyggeligt Præg“.

Denne Gadestrækning kom først bort fra sin Afsondrethed, da det ved Loven af 15. April 1859 bestemtes, at *Gammelholm* og *Botanisk Have* skulde afgives til Bebyggelse, idet *Orlogsværftet* flyttedes til *Nyholm*. Bebyggelsen medførte, at den lukkede *Møntgade* blev den nederste Del af Gammelholms nye Hovedfærdselsaare, *Holbergsgade*, der skar det gamle Orlogsværft tværs igennem, hvorved den gamle Møntbygning nedreves i 1873, medens en ny — det nuværende *Postkontor* og *Herluf Trollesgades Kaserne* — opførtes paa Hjørnet af Holbergsgade og Herluf Trollesgade.

Derved traadte Nyhavns Charlottenborg-Side ud af Sækkegadernes Række, thi nu havde den to Forbindelser med Byen, og den 3die kom, da *Heibergsgade* blev ført hen over Botanisk Have, hvis Træer, Buskadser og Blomsterrader blev erstattet af Mursten og Brosten. En ny, men ingenlunde saa idyllisk, botanisk Have genopstod paa det gamle Fæstningsterræn mellem Gothersgade og Sølvgade, hvor den aabnedes den 9. Oktober 1874.

Den allervigtigste Forbindelse med Byen fik Charlottenborg-Siden, da der fra Enden af Holbergsgade, tværs over Kanalen, blev lagt en Bro til Toldbodgade, og dermed havde Nyhavns Askepot-Side faaet Forbindelser i alle Retninger, tilmed da Havnegade ogsaa var blevet anlagt. Den nye Bro, som blev aabnet for Færdselen den 6. Februar 1875, var en Toklapsbro, der hævedes og sænkedes ved Haandkraft; for ca. 25 Aar siden afløstes den af den nuværende elektrisk drevne Enklapsbro.

Navnet *Nummerrækken i Nyhavn* er forlængst gaaet i Glemmebogen, men det varede dog længe, inden det gled ud af Københavnernes Stedbetegnelser, thi endnu

13 Aar efter, at Raadstueplakaten om Paamaling af Husnumre var udstedt, benyttedes den gamle, hædvundne Betegnelse.

Den fandtes bl. a. i en Rekvisition til Kongens Foged og er dateret København den 11. December 1784.⁴²⁾ I denne fremkommer Rekvisenten *Benjamin Joseph* med følgende Udtalelse angaaende nogle af ham solgte Sager, for hvilke han ikke har faaet Betaling: „En fremmed og sig her paa nogen Tid opholdende Jøde navnlig Fonseca, som logerer i Nyhavn paa Nummer Siden i Hiørne Huuset ved Mynten . . . har afkjøbt mig et Guld- og et Sølv-Lomme Uhr til Beløb 119 Rdlr. . .“. Det af ham omtalte Hjørnehus var det i 1779 opførte, nuværende Gade No. 24, paa hvis Grund Missionshuset *Bethel* nu ligger.

Selv om Paabudet af 1771 angaaende Husnumrene delvis overholdtes af Husejerne, gik der dog lang Tid, inden de Brevskrivende fandt paa at adressere deres Breve med Angivelse af Adressatens Gade og Husnummer; man vedblev at benytte den fra Fædrene nedarvede omstændelige Adressering. Saaledes sendte i 1782 en Skibskaptajn, der var paa Rejse, sin Forlovede et Brev med følgende lange Adresse:⁴³⁾

Til Jomfr. Birgithe C. Mentz, boende hos
Bager Kønig paa Kiøbmager Gade lige over
for David Skolemestersgaard
Kiøbenhafn.

Det havde været nemmere for Skibskaptajnen at skrive „Kjøbmagergade No. 95“, thi dette var netop Adressen paa Bager Kønig.

⁴²⁾ Hof- og Stadsretten. Kongens Fogeds Embede: Arrest- og Forbudsforretninger 1784, Pakke II (Landsark.).

⁴³⁾ Det originale Brev findes i Hof- og Stadsrettens Eksekutor- og Kommissarieskifter Fortegn. 4 No. 14. 1803, Bilag ad No. 128 (Landsarkivet).

Naar der i fornævnte Brev anføres Betegnelsen *David Skolemesters Gaard*, mentes dermed daværende Matr. No. 14, 15, 16, 17 & 18 i Købmager Kvarter, det nuværende Gade No. 26 paa Købmagergade. Det var dog ikke de derværende Bygninger, der benævnedes saaledes, men derimod selve den store Gaardsplads, som forøvrigt var en offentlig Gade.

Gaarden havde Navn efter *Skolemester David Reich*, der omkring Midten af det 17. Aarhundrede her ejede et „huus med hoesliggende stoer gaard och 7 waaninger och j waaning til Pilestræde“.44) Af Grundskatten 1661 ser man, at der i Ejendommen da var Møntgaard; som Ejer anføres „David Reich Scholemester, noch Møntegaarden med tilhørende Hauge“.45)

Fra Holbergs *Barselstuen* vil man mindes *Else David Skolemesters* kostelige Entré hos Barselkonen;46) dog maa bemærkes, at David Reichs Enke, som døde den 2. August 1706,47) ikke hed Else, men derimod Anna Hansdatter.

Indtil Bybranden 1728, ved hvilken Gaarden nedbrændte, havde *Ludvig Holberg* i flere Aar logeret „paa Salen“ i Forhuset hos Sukkerbager *Jakob Gelskerchen* „næst op til David Skolemesters Gaard“.

Efter Branden opførtes paa Grunden forskellige større og mindre Huse omkring den tidligere Gaardsplads, der udlagdes som *offentlig Gade* under Navnet *David Skolemesters Gaard*, hvis Vedligeholdelse og Belysning bekoستedes af Magistraten.

Mod Købmagergade opførtes en større Bygning, hvis ene Gavl var fritstaaende, og mellem denne og nuværen-

44) Grundtaksten af 1668 (Stadsarkivet).

45) Stadsarkivet.

46) 2. Akt 7. Scene.

47) Konceptskifter i København, No. 107 den 1. Septbr. 1706 (Landsark.).

de No. 24 indrettedes en Portaabning (der senere blev overbygget) som Hovedadgang til Gaarden, der gennem Smøger havde Forbindelse med Pilestræde og Silkegade.⁴⁸⁾

NUMRENE OVERFOR HOLMENS KIRKE

Indenfor den Karré, som nu dannes af Gaderne Holmens Kanal, Admiralgade, Nikolaj Plads, Vingaardstræde og Kongens Nytorv, laa i sin Tid *den kongelige Urtehave*, der hørte til Københavns Slot, og som tillige anvendtes til Afholdelse af Ringrenden og anden ridderlig Idræt.

Paa *Johan van Wicks* kendte Stik fra 1611⁴⁹⁾ vil man kunne finde Urtehaven i Midten af Billedet med Holmens Smedje (den senere Bremerholms Kirke) i Forgrunden og Admiralsgaarden med Trappetaarnet samt Nikolaj Kirke i Baggrunden; nogle græssende Køer bringer Bud om Stedets daværende isolerede Karakter.

Da *Christian den Fjerde* havde opført *Rosenborg* udenfor den tidligere Voldlinje samt her anlagt en ny Urtehave, opførte han paa den gamle — eller rettere den Del, der ligger mellem Gaden Bremerholm og Admiral-

48) Det var lutter Hyrekuske, der ejede Ejendommene i *David Skolemesters Gaard*; disse købtes successive af Hyrekusk *Hans Bruun*, hvis Søn, Hyrekusk og Oberstløjtnant *Johannes Bruun* i 1812 blev Eneejer af samtlige Ejendomme inkl. Gadebygningen. Efter Vognmand *C. Bohn* købtes hele Bygningskomplekset i 1883 af Vognmand *I. W. Nissler*, der den 17. Febr. (læst 28. Marts) 1887 af Københavns Magistrat for 7.000 Kr. fik overdraget den 902 Kv. Al. store Gade *David Skolemesters Gaard*, der fremtidig blev Ejendommens Gaardsplads. Dermed forsvandt denne som offentlig Gade, og København blev et morsomt gammelt Stednavn fattigere. Intet mere minder her om *Skolemester David Reich* fra det 17. Aarhundrede.

49) Er gengivet bl. a. i Carl Bruun „København“ I, S. 454, W. Møllerup „Danmarks gamle Hovedstad“, S. 6, og „Jón Olafssons Oplevelser under Christian IV“ (Mem. o. Breve I).

gade — en Del Husrækker, de saakaldte *Skipperboder*. Om disse skriver den samtidige *Jens Lauritsøn Wolf* i 1654,⁵⁰⁾ at Kongen havde „ladet aff Grunden opmure skionne Huse til . . . Skippere, Styremænd, Høybaadsmænd oc andre Hans Mayts. Skibs Officerer, hvilcke Huse er ved adskillige Gader forordnet . . . Oc at den ene Gade fra den anden kiendis kand, da er antegnet og opslaget paa hver Hjørne Hus, hvad hver Gade nefnes oc kaldes, som er Delphin Strædet,⁵¹⁾ der hafver 24 Vaaninger Laxe Strædit hafver 48 Vaaninger, Hummer Gaden hafver 40 Vaaninger, Større Gaden⁵²⁾ hafver 18 Vaaninger“.

Paa den modsatte Side af *Størregaden* (eller rettere *Størrestrædet*, som den hed, indtil Raadstueplakaten af 5. Januar 1877 forandrede Navnet til Holmens Kanal)⁵³⁾ laa Orlogsværftet, Bremerholm; Hovedindgangen til dette var gennem en stor Port, der stod midt imellem den nuværende Gade Bremerholm og „Danmarks Nationalbank“. Indenfor Porten laa til højre Hovedvagten med Ryggen mod Kirkegaarden, og ved Vagten var Broen, der førte over Kanalen (hvor nu den forreste Del af Havnegade er) ind til Holmens Enemærker.⁵⁴⁾

Aaret før sin Død solgte *Christian den Fjerde* en Del af Grundene ved den forreste Del af Gaden Holmens Kanal, og for at angive Beliggenheden af de indtil da ubebyggede Grunde kaldes disse i Skøderne af 17. Juli, 4. August og 30. September 1647 en „platz eller grund, beliggende *Ved Holmens port*“,⁵⁵⁾ medens *Skipperboderne*

50) J. L. Wolf „Encomion Regni Daniæ, Det er: Danmarckes Rjges Loff etc.“, Kbhvn. 1654, S. 159.

51) Den nuv. Dybensgade.

52) Størregaden, ogsaa kaldet Størrelængen eller Størrestrædet, er den Del af den nuv. Gade Holmens Kanal, der gaar fra Nr. 20 til Nr. 40 inkl.

53) Saml. af Best. vedr. Kbhvns. Komm. 1875—87, S. 130.

54) H. Degenkolv „Grundtegninger af Gammelholm 1856 og 1895“.

55) K. D. III, S. 288—291.

mellem Gaden Bremerholm⁵⁶⁾ og Admiralgade benævnedes „over for Holmens Kirke“.

Det er denne Husrække, der omtales af den islandske Bøsseskytte *Jón Olafsson*, naar han beretter om,⁵⁷⁾ da han en Dag i Aaret 1618 kom gaaende ved Orlogsværftet paa Bremerholm og saa en Mand, der hørte til Biskoppens Følge,⁵⁸⁾ liggende døddrukken uden for Porten til Holmen, ladet i Stikken af det Selskab, han havde sviret sammen med. Det var med Nød og neppe, at *Jón Olafsson* fik ham baaret „hen til et Hus, der tilhørte en Skipper, ikke langt fra førnævnte Port. Dette Hus tilligemed flere andre havde Kongen nylig ladet bygge for Skippere og Højbaadsmænd, hvor de skulde bo frit“.

Efter Opførelsen af *Kongens de nye Boder* ved den nye Østerport blev *Skipperboderne* i Øster Kvarter overflødige som Boliger for Flaadens Folk, og de blev derfor bortsolgt af Kongen til Private.

Saaledes overdrog *Frederik den Tredie* ved Skøde, dateret Frederiksborg den 9. Maj 1650, til Kammerskriver *Christoffer Gabel* fem af Kronens Vaaninger, jordfri Grund, „liggendes tuert offuer for Holmenskirke vdaff Skipperboderne“, 41 Alen i Længden, samt yderligere fem Vaaninger „paa dend anden side i Hummerstredett“, ligeledes 41 Alen.⁵⁹⁾ Og efter Skøde af 25. Januar 1651 fik *Christoffer Gabel* yderligere overdraget 6 Vaaninger overfor Holmens Kirke og 5 i Hummerstrædet.⁶⁰⁾

Ved disse to Skøder blev *Christoffer Gabel* saaledes

56) Denne Gades tidligere Navn var Ulkegade, men ved Raadstuepl. af 7. April 1823 forandredes dette til Holmsgade, og i 1932 fik den sit nuv. Navn.

57) *Jón Olafssons førnævnte Skrift*, S. 96.

58) *Philip Sigismund*, Hertug af Brunsvig, Biskop af Verden og Osnabrück, var den 22. Maj 1618 kommet til København med et større Følge for at gæste Kongen.

59) K. D. III, S. 330.

60) K. D. III, S. 357.

Ejer saavel af Boderne overfor Kirken som af den tilsvarende Strækning i Hummerstræde (d. v. s. Hummergade), og senere blev de af ham og hans Enke bortsolgt til private Personer, der indrettede dem til forskelligt Brug.

I „Grund Schat aff Kiøbenhauffns Bye Anno 1653“⁶¹⁾ er Skipperboderne optaget under Øster Kvarter som „Thuert for Holms Laagenn Konngl. Mayests Cammerschriffuer Christopher Gabriels [sic] Boeder“, og da der 6 Aar senere, i 1659, optoges et Mandtal „over dem, der kan gaa til Volds“, anføres de som „H. Christoffer Gabels Voninger“.⁶²⁾

Façaden paa hvert af disse Huse var ikke stor, omkring 8 Alen, ligesom Arealet paa hver Grund i Gennemsnit kun androg ca. 165 Kvdral. i H. t. Opmaalinger, foretagne mellem 1701 og 1713.⁶³⁾

I Københavns Vejviser for 1771, hvor *Størrestrædet* omtales S. 121, bemærkes, at „alle Husene paa Størrelængden ere numererede, og kaldes almindelig *Numerne ved Holmens Kirke*“.

Nikolaj Jonge anfører i 2den Del af sin utrykte Københavns Beskrivelse⁶⁴⁾ under *Større Stræde*: „Alle Husene paa Større Længden har i fordums Tid været 18 Numere, hvert Hus betegnet med sit visse Tal fra Hjørnet af Admiralgade indtil Holmens Kirkes Chor Skoles Hus, som er Hjørnehuset af Ulkegaden.“⁶⁵⁾ Hvilket Tal

61) Originalen er i Rigsarkivet, men en i 1924 taget Afskrift findes i Stadsarkivet.

62) E. Marquard „Kjøbenhavns Borgere 1659“, S. 20.

63) Jfr. „Den generale Opmaaling“, Øster Kvarter, *Størrestrædet* Matr. No. 378—394 (Stadsarkivet).

64) N. Jonge „Den anden Tome af Københavns Beskrivelse, VII, VIII & IX Kapitel, 1788“, S. 123 (Kgl. Bibl. Manuskript. Ny kgl. Samling 4° No. 669).

65) Korskolens laa paa den Grund, hvor nu Skipperforeningens Hus er.

staar indhuggen i Steen over hver Dør, og derfor kaldes disse Huse i daglig Tale *Numerne ved Holmens Kirke*“.

Denne Benævnelse benyttedes saavel i Avertissementer som i daglig Tale; i en Annonce i „Adresseavisen“ den 7. Januar 1763 hedder det saaledes: „Et af Nummerne ved Holmens Kirke, som er vel vedligeholdet, er paa billige Conditioner tilkjøbs“, og i samme Avis for den 10. April 1781 meddeler Porcelænshandleren Christine Thingberg, at hun er „boende i No. 6 ved Holmens Kirke“.

Man vil fra *Ludvig Holberg* erindre, at han lader Jesper Oldfux sige til Jacob von Thyeboe: „Jeg var udi Nummer 4 i Gaar Aftes, der sad Skipper Adrian, som er nyelig kommen fra Vlie“.⁶⁶⁾

Den svenske Lærde *Johan Henrik Lidén* (6. 1. 1741—23. 4. 1793) foretog 1768—70 en Rejse til Danmark Tyskland og Frankrig, og i sin Dagbog skriver han, at han efter at være rejst fra Malmø Kl. 6 Morgen kom til København Kl. 4 Eftermiddag: „Wid framkomsten fick jag quarter i de så kallade *Numrörna*, strax vid kungl. Slottet och gent emot Holmskyrkan. Man bor här på ett både vackert och bequämt ställe“.⁶⁷⁾ Det har vistnok været det berømte „Nummer 4“, hvori Lidén har logeret.

Vejviseren anvender snart Matrikulnumrene, snart „Numrene“, og den ovennævnte Mad. Thingberg anføres saaledes som boende i Størrestræde 383 (i 1794), medens Porcelænshandler Schmidt i 1790 angives at bo „lige for Holmens Kirke 3“. I 1787 opgives Slotskantor Lunds Adresse at være Størrestræde 3, medens Kobberstikker G. L. Lahde i 1795 boer Holmens Canal 12. Som

⁶⁶⁾ 2. Act Scene 1.

⁶⁷⁾ J. H. Lidéns Dagbog under et Ophold i Kjøbenhavn 1768. Meddelt af Dr. phil. P. W. Becker (Danske Samlinger 1. R. II, S. 330).

man ser, benyttede Vejviserne i Flæng Betegnelserne Størrestræde og Holmens Kanal for den samme Gadestrækning.

Mærkeligt nok anvendtes endnu i Slutningen af det 18. Aarhundrede Husrækkens oprindelige Navn *Skipperboderne*, som man skulde have troet for længst var gaaet i Glemmebogen. Ikke destomindre vil man i „Adresseavisen“ den 6. April 1781 kunne læse, at et grundmuret Hjørnehus, „beliggende i Skipperboderne“, er til Salg.

Selve denne Husrække bestod af uanselige Huse, 2 à 3 „Loft“ (Etager) høje, dels af Grundmur, dels af Bindingsværk, og uagtet Grundene kun havde ringe Fladeindhold, var disse dog for det meste bebygget med Forhus, Sidehus og Baghus, saaledes at Gaardsrummet var minimalt. Mellem de forskellige Ejendomme fandtes ingen Brandmure, idet Husene var opført med halve Stolper og fælles Skillerum med Naboejendommene, hvilket bevirkede, at Ilden ved den store Bybrand i 1795 aad sig fra den ene Ejendom til den anden.

Paa det Stik af Lahde, der gengiver Bybrandens Ødelæggelse af Admiralitetsbygningen paa Gammelholm, vil man til venstre i Billedet kunne se de her omtalte Bygninger, som blev lagt i Grus ved denne Lejlighed.⁶⁸⁾

Af de i Stadsarkivet og Landsarkivet bevarede Vurderingsforretninger, henholdsvis til Prioritets- og Brandassurancefterretninger, faar man et godt Billede af de gamle Huses Indretning baade indvendig og udvendig; den ældste af disse Vurderinger er af 3. August 1712⁶⁹⁾ og omhandler Huset „No. 1“ paa Hjørnet af Admiralgade. Denne Ejendom blev efter Branden i 1795 slaaet sammen med „No. 2“ og er det nuværende No. 40 i Holmens Kanal.

⁶⁸⁾ Stikket er bl. a. gengivet i Carl Bruun „København“ III, S. 699.

⁶⁹⁾ Vurderinger, Øster Kvarter Matr. No. 245 (Stadsarkivet).

I 1712 var dets Ejer Herbergerer (d. v. s. Gæstgiver) *Johan Weiss*, og Ejendommen angives da i den fornævnte Vurderingsforretning at være 4 Fag bred, 2 „Loft“ høj og med Gavl mod Admiralgade.

En senere Ejer var *Svenne Jacobsen Smith*, der ved Skøde af 17. Novbr. 1733 (læst 21. Juni 1734) solgte Huset No. 1 til Amtskirurg *Johan Henrichsen*.⁷⁰⁾ Denne, der forøvrigt var Oldermænd for Barberlavet 5. 9. 1746—9. 4. 1754,⁷¹⁾ skal have været en ualmindelig dygtig Kirurg og særlig heldig i at behandle Benbrud.

Lægen og Forfatteren *Johan Clemens Tode* skriver om ham bl. a.: „Hvor han kom, kom en hædret Mand, hvor han sad, blev der et Hæderssted. Hvem var denne Henrichsen? Herre Gud! en Amtsbarber, der boede i det lille Hus i No. 1 ved Holmens Kirke; han havde Barberstue og et æret Navn“.⁷²⁾

„No. 2“ er, som foran anført, blevet slaaet sammen med det foregaaende Hus og danner det nuværende Gade No. 40, medens „No. 3“, der har sit gamle Areal, er nuværende No. 38.

Vi kommer nu til det berømte „No. 4“, hvor Jesper Oldfux i sin Tid traf Skipper Adrian; det har ligeledes sit oprindelige Areal og er nuværende Gade No. 36.

Gennem en meget lang Aarrække var her et meget kendt og søgt Herbergerhus, hvor navnlig Nordmænd og Skippere holdt til.

Som foran meddelt, var hele Husrækken her af *Frederik den Tredie* blevet tilskødet *Christoffer Gabel*, og da denne var død i 1673, solgte hans Enke, *Ermegaard Badenhaupt*, et af Husene, det her omtalte „No. 4“, ved Købekontrakt af 16. Juni 1678 og Skøde af 12. August

70) Kbhvns. Bytings Skdpr. 1733—34, Folio 326 (Landsark.).

71) Fr. Wulff „Det kjøbenhavnske Barberlavs Historie“, S. 246.

72) Sundheds Journal 1ste Bind 1794, S. 225.

s. A.⁷³⁾ til en Mand ved Navn *Thomas Christensen Aasted Galschiøt*.

Denne benævnes forskellige Steder dels Øltapper, dels Vinhandler, men var i Virkeligheden Herbergerer, og den 19. Januar 1685 fik han Borgerskab som saadan med den Bemærkning, at „Thomas Christensen Aasted, som nærer sig ved giesterj, vandt hans Borgerskab och af lagte hans borgerlig eed“.⁷⁴⁾

Han var født ca. 1636 i Aasted i Jylland som Søn af *Christen Madsen Aalborg* (død 1653), Sognepræst til Aasted-Skærum, og dennes 2. Hustru *Margrethe Thomasdatter Galskyt* (D. af Thomas Christoffersen Galskyt, Sognepræst, Provst i Hammer, og Hustru Anne Sørensensdatter Kjærulff).⁷⁵⁾

Thomas Christensen tog Efternavn efter sin Fødeby, Aasted, under hvilket Navn han lader sine Børn døbe i Holmens Kirke, og da han dør samt ved det derefter afholdte Skifte, er det under Navnet *Thomas Christensen Aasted*.

Undertiden har han dog anvendt sin Moders og Morfaders Efternavn Galschiøt; i Skattemandtal samt i Matrikulen af 1689 kaldes han *Thomas Christensen Galschiøtt*, og det er under dette Navn, han er blevet bekendt for Efterverdenen, ikke paa Grund af berømmelige Gerninger, men fordi han var sin 2. Hustrus 1. Mand. Efter sin 1. Hustru, *Bodil Larsdatters*, Død i 1682⁷⁶⁾ æg-

⁷³⁾ Jfr. Kbhvns. Bytings Skdpr. IX 1710—13, Folio 3 b (Landsark.).

⁷⁴⁾ Kbhvns. Raadstueprotokol Maj 1683—25.7.1685, Folio 203 (Stadsarkivet).

⁷⁵⁾ De personalhist. Oplysninger om Th. Christensen Aasteds Forældre er mig velvilligst meddelt af Genealogen Fru Nina Petersen.

⁷⁶⁾ Bremerholms Kirkes Begravelsesprot. 9.2.1682 (Landsark.).

tede han *Anna Pedersdatter*, men allerede 8 Aar derefter døde han, 54 Aar gammel, og blev den 10. December 1690 begravet paa Holmens Kirkes Urtegaard.⁷⁷⁾ Knap 2½ Aar efter hans Død ægtede hans Enke den 5. Maj 1693⁷⁸⁾ Brygger *Mauritz Frick*,⁷⁹⁾ der fortsatte Herbergervirksomheden i „No. 4“.

Inden sit nye Ægteskab maatte *Anna Pedersdatter* skifte med sine og *Thomas Aasted Galschiøts* efterladte 2 Børn, *Hans Christian* og *Bodil Margrethe*, og det bevarede originale Skiftedokument⁸⁰⁾ viser dels, hvorledes Ejendommen var indrettet, dels hvor rigt et Indbo den afdøde Herbergerer efterlod sig.

Skiftehandlingen blev foretaget den 27. April 1693 af Københavns Byfoged *Frederik Eisenberg*, der „efter Dydelskende Matrone Anna Pedersdatters ansøgning og begiering udij Hendes iboende Huus No. 4 kaldet ved Holmens Kircke beliggende“ skulde afholde Skifte og Deling efter „Hendes Sl. Mand afg. Thomas Christensen Aasted forudm Borger og Herbergerer her udij Staden“.

Huset skildres i Takseringen som bestaaende af 4 Fag, 2 „Loft“ højt med en Kvist over et Fag, grundmuret til Gaden, medens Resten var Bindingsværk. Bag i Gaarden laa der et Halvtags Hus, ligeledes paa 4 Fag og 2 „Loft“ højt med Kvist, og Kælder under Huset, der var af Bindingsværk. Ejendommen takseredes af Vurderingsmændene til 1.460 Rdlr.

Da hele denne Ejendoms Areal kun var 169^{20/24}

77) Bremerholms Kirkes Begravelsesprotokol 1653—97 (Landsark.).

78) Bremerholms Kirkes Troløvelsesprot. 1647—96 (Landsark.).

79) Borgerskab som Brygger 30.1.1692 (Borgerskabsprot., Stadsarkivet).

80) Skifter i København indtil 1771: Konceptskifte No. 36 af 27.4.1693, Herbergerer Thomas Christensen Aasted (Landsark.).

Kvdral,⁸¹⁾ kan man tænke sig, at Gaardspladsen var meget indskrænket.

I Stueetagen var Herbergets Gæstestue, hvori der fandtes: 1 langt og 1 rundt Bord, 2 Slagbænke, 3 Ovnbænke, 1 Skab og 2 Brætspil til Underholdning for Gæsterne.

Foruden Køkkenet rummede „No. 4“ ialt 9 Værelser og Kamre, af hvilke et bar det mystiske Navn *det grønne Kammer*; selvfølgelig var alle Stuer godt forsynet med Møbler.

Det var ikke saa faa Sølvgenstande, der fandtes i Boet, bl. a. „2 forgyldte Sølvsaltkar med en sort Morian“; de vejede 71 Lod. Endvidere en Del Sølvbægere, Sølvskeer, en Sølvkande med „en Schouf penge“⁸²⁾ samt en Sølv-Barselpotte. En Barselpotte (der ogsaa kunde være af Porcelæn), brugtes i Datiden til, fyldt med Grød, at sendes Barselkvinder som en Opmærksomhed i Anledning af en vel overstaaet Fødsel, og den, der bragte en saadan Barselpotte, fik som Regel en større eller mindre Drikkeskilling. Det er dette, der hentydes til, naar Holberg i „Barselstuen“ lader en Tjenestepige sige til den af Barselvisitterne plagede Corfitz: „Jeg skulde have 12 Skilling til Drikkepenge for en Pige, som bragte Mutter en Skaal Byggryns Grød med Corender udi fra Else Skolemesters“, hvortil Corfitz harmdirrende svarer: „Est du gall? Jeg kan jo lave Grød til 4 à 6 Mennesker for 8 Skilling“.⁸³⁾

Efter 11 Aars Ægteskab døde *Mauritz Frick* og blev begravet den 25. Januar 1704,⁸⁴⁾ og *Anna Pedersdatter*, der da var ca. 49 Aar gl., var nu Enke for 2den Gang. Da er det, den unge norske Teolog *Thomas von We-*

⁸¹⁾ Den generale Opmaaling, Øster Kvarter, Størrestræde Matr. No. 381, opmaalt 30.12.1709 (Stadsarkivet).

⁸²⁾ d. v. s. Skuepenge.

⁸³⁾ 1. Act 7. Scene.

⁸⁴⁾ Bremerholms Kirkes Begravelsesprot. 1698—1713 (Landsark.).

sten⁸⁵⁾ ved et mærkeligt Tilfælde stifter Bekendtskab med Enken og bliver hendes 3die Mand.⁸⁶⁾

Thomas von Westen boede da i København og havde faaet Tilbud om at blive ansat som Professor Linguarum & Eloqventiæ i Rusland, men da han havde en betydelig Gæld, vilde hans Kreditorer ikke lade ham rejse, forinden denne var betalt, og dette saa han ingen Udvej til.

Dybt nedbøjet og fortvivlet søgte han da en Søndag ind i en af Byens Kirker, men under Prædikenen, der vel neppe har været særlig indholdsrig, faldt han i Søvn. Under denne „forekom det ham, ligesom et Menneske giennem en Drøm tilsalede ham og sagde: Gaae til den Kone, udi No. 4 ved Holmens Kirke, der skal du blive reddet“.⁸⁷⁾

Da han vaagnede, kom han sin Drøm i Hu og gik straks til Anna Pedersdatter, hvem han satte ind i sin fortvivlede Stilling, berettede om, hvad han havde drømt, og at det var efter den Indskydelse, Drømmen havde givet ham, naar han nu kom til hende. Hun blev saa rørt og betaget, at hun ydede ham den fornødne Hjælp, ligesom hun ogsaa aabnede sit Hus for ham, der snart blev en stadig Gæst der. Bekendtskabet gik over til Ven-skab, og efter et Par Aars Forløb besluttede de at ind-gaa Ægteskab.

Han var da blevet kaldet til Sognepræst for Vedø i

85) f. 13.9.1682 i Trondhjem, d. smst. 9.4.1727.

86) Jfr.: H. Hammond „Den nordiske Missions-Historie i Nord-landene, Finmarken og Trundhiems Amt til Lappers og Finners Omvendelse fra første Begyndelse indtil — — — 1727, da Lapper-nes og Finnernes Apostel, Thomas von Westen — — — døde, til-ligemed denne udødelige Mands Levnetsbeskrivelse“, Kbhvn. 1787, S. 49—60.

87) Hammond har Ansvar for denne mærkelige Meddelelse, som findes berettet i hans fornævnte Skrift.

Romsdalen, og den 27. November 1709⁸⁸⁾ viedes i Huset No. 4 den da 54-aarige Anna Pedersdatter til den 27-aarige Thomas von Westen.

Forinden Brylluppet var hendes to Børn, hans store Bibliotek, en Del Møbler, Kostbarheder etc. blevet sendt med et Skib til Norge, men midt under Bryllupsfesten indtraf den sørgelige Efterretning fra Norge, at Skibet var forlist og gaaet under med Mand og Mus; ingen var blevet reddet.⁸⁹⁾

I Løbet af Aaret 1710 rejste Thomas von Westen og Hustru til Vedø, men inden Afrejsen solgte han ved Skøde af 4. Januar (læst 7. s. M.) 1710 sit „huus Jordfrie grund og Eiendomb beliggende her i Staden udj Skipperboderne ud for Holmens Kircke under No. 4“ til Skipper *Anders Nielsen* for 2.500 Rdlr. Danske Croner.⁹⁰⁾

Den nye Ejer fortsatte Herbergeriet i Ejendommen, der stadig synes at have haft en vis Tiltrækningskraft for norske Rejsende, og af det i Anledning af Bybranden 1728 optagne Mandtal af Byens Indbyggere erfarer man, at i „No. 4“ (Matr. No. 331) foruden Ejeren og hans Husstand (6 Personer) samt en brandlidt Familie (8 Personer) boede der 8 Rejsende, af hvilke de 6 var Norske.⁹¹⁾

Foruden i denne Ejendom var der ogsaa i andre at „Numrene“ Herbergerhuse, men „No. 4“ havde fra gammel Tid Førsterangen, og det er vel Grunden til, at *Ludvig Holberg* lader Jesper Oldfux træffe Skipper Adrian „udi Nummer 4“. Men da denne Replik første Gang lød fra den danske Skueplads,⁹²⁾ var *Anders Nielsen* død,

88) Bremerholms Kirkes Trolovelsesprot. samt Prot. over Vielser efter kgl. Bev. 1697—1713, Folio 163 (Landsark.).

89) Jfr. Hammonds fornævnte Skrift, S. 63.

90) Kbhvns. Bytings Skdpr. IX 1710—13, Folio 3 (Landsark.).

91) „Kbhvns. Huse og Indvaanere efter Branden 1728“, S. 158.

92) „Jacob von Thyeboe“ opførtes 1. Gang 8. Oktober 1749.

og nu var det hans Enke og Sønnen, *Christen Andersen*, der stod for Styret i det minderige „No. 4“.⁹³⁾

At det ikke udelukkende var Øl og Vin, der solgtes her, ses af Avertissementer i „Adresseavisen“ den 28. Marts og 7. April 1760, hvor det meddeles, at man kunde købe „det veritable Kildevand, som bliver ført fra Roskilde paa Boutellier baade Vinter og Sommer i No. 4 ved Holmens Kirke“; man kunde ogsaa „subskribere der paa hos Holck & Andersen i Adresse-Contoirtet for 1 Sk. Potten ved Contrabog og betale hvert $\frac{1}{2}$ Aar“. Kontrabogssystemet er altsaa ikke af nyere Dato, men har været kendt og benyttet af Foregangsmanden Hans Holck.

Paa Kvistetagen i nuværende No. 30 fødtes den 26. Oktober 1873 Danmarks nuværende Statsminister *Thorvald Stauning* i et fattigt Haandværkerhjem.

Det nuværende Gade No. 32 i Holmens Kanal har samme Udstrækning som det gamle „No. 7“, der indtil 1795 laa her. Ejendommen udviste ved en Opmaaling den 20. Oktbr. 1713 at have en Facade paa 7 Al. 22 T. og et Areal paa 164^{21/24} Kvdral.,⁹⁴⁾ og i en Vurderingsforretning den 26. Januar 1756 opgives Huset at være paa 4 Fag, 3 Etager højt, med en „Spidtz“ over hele Bygningen, der var af Bindingsværk; begge Gavlene var fælles med Naboejendommene.⁹⁵⁾

Den Ejendom, der nu ligger paa Grunden og som i Omtale er blevet kaldet „Stregen“,⁹⁶⁾ var for ca. 77 Aar siden stærkt omtalt i København paa Grund af en i 1863 udkommet Nøgleroman, der var skrevet af en indtil

⁹³⁾ Kop-, Heste- og Carosseskatten 1743, Øster Kvarter (Stadsarkivet).

⁹⁴⁾ Den generale Opmaaling, Øster Kvarter Matr. No. 384 (Stadsarkivet).

⁹⁵⁾ Vurderingsforretninger, Øster Kvarter Matr. No. 249 (Stadsarkivet).

⁹⁶⁾ Carl Bruun „Collectanea“ II, S. 257 (Stadsarkivet).

da temmelig ukendt Dame, en forhenværende Provins-skuespillerinde Fru *Anna Holst-Wildenradt*, født *Wahlmann*. Romanen havde den lange og mærkeligt lydende Titel „L'ange du quatrième corps des chasseurs eller En uheldig Correspondence. En Hverdagshistorie“. ⁹⁷⁾ I den første Halvdel af den skruede Titel er der et begravet Ord, som for den Indviede røber Navnet paa Bogens Hovedperson; selve Romanen er skrevet i Jeg-Form med Poul Chiewitz som Forbillede, men uden dennes letflydende, ironiske Pen. Hele Handlingen foregaar i Holmens Kanal No. 32, der skildres saaledes: „Paa et af de smukkeste Strøg i Kjøbenhavn ligger en Bygning, som paa Grund af den til Bredden uforholdsmæssige Højde er almindelig bekjendt under Navnet „Stregen“. — I syv Aar havde jeg med min Familie beboet den øverste Etage i dette Sted, da nedenstaaende Begivenhed indtraf“. ⁹⁸⁾

I Huset „No. 8“, der efter 1795 blev sammenlagt med „No. 9“ og er det nuværende No. 30 (Matr. No. 250), boede for over 200 Aar siden en Mand, hvis Død og navnlig Begravelse, der skete ikke mindre end 3 Gange, vakte stort Røre i København med Pøbeloptøjer samt Opbud af Politi, Vægtere og Soldater.

Den paagældende Mand var Prokurator *Jens Peder-søn Gedeløche*, en Bryggersøn fra Helsingør, der den 12. December 1712 fik Borgerskab i København som Kommissionær, og som af Magistraten blev beskikket som Kurator i Dødsboer. ⁹⁹⁾ Medens han levede, hørte man

⁹⁷⁾ Foruden denne har Forfatterinden skrevet: „Emancipation og Qvindelighed eller Qvindens Stilling i det sociale Liv“ (1863) og „En Skandale eller Episode af en Lieutenants Liv. Hverdagshistorie“ (1864). — Forfatterinden døde paa Frederiksberg 3.2.1872, 51 Aar gl.

⁹⁸⁾ Romanens S. 11.

⁹⁹⁾ H. Hjorth-Nielsen „Danske Prokuratorer med kgl. Bev. 1660—1869“, S. 372.

ikke meget til ham ud over, at han den 18. Januar 1716 havde købt en Ejendom i Springgade,¹⁰⁰⁾ og at han i 1720 af Tamperretten blev dømt til at ægte sin Husholderske,¹⁰¹⁾ men desto mere fik man at høre om ham, da han var død.

Ved Bybranden 1728 brændte hans Ejendom, og han fik da sammen med sin Hustru og Datter Logis i Barber *Peter Heins* Ejendom i Størrestrædet „No. 8“ (daværende Matr. No. 335), hvor han døde den 20. eller 21. April 1729, men hverken hans Død eller Begravelse er indført i nogensomhelst Kirkebog.

Sagen var nemlig den, at Jens Gedeløche havde „saaledes forarget sig paa de mange Slags Christne og deres indbyrdes Dispyter, at han fattede Mistanke til dem allesammen og søgte sin Sjæls Frelsning i Samfund med Jøderne som de troende Patriarchers Børn“.¹⁰²⁾

Om denne hans Tilslutning til det jødiske Samfund gik der Rygter i Byen, og da de kom Sognepræsten ved Trinitatis Kirke, *Mathias Anchersen*, for Øre, opsøgte denne Gedeløche nogen Tid før dennes Død for at tale med ham; men al Præstens Nidkærhed nyttede intet, hvorfor Mathias Anchersen gik saa vidt, at „han overgav Gedeløche til Djævelen“.¹⁰³⁾

Saa dør Gedeløche den 20. eller 21. April 1729, og efter Aftale mellem Anchersen og Enkens Broder, Stu-

100) Kbhvns. Bytings Skdprot. 20.1.1716, Folio 6 b (Landsark.); Springgade var den Del af Pilestræde, der gik fra Møntergade til Landemærket.

101) H. Hjorth-Nielsen forn. Skrift. — — Den 17.4.1720 viedes Jens Pedersøn Gedeløche og Mette Nielsdatter Blichfeld „i Huset“ (Trinitatis Copulationsprot. Landsark.).

102) Erik Pontoppidan „Menoza, en ostindisk Prins, som drog Verden omkring og søgte Christne“, 3die Bind S. 459; 1743.

103) P. W. Becker „Om Jens Pedersen Gedeløche“ (Kirkehist. Saml. I S. 117—122; 1849—52).

dent Blichfeld, blev Liget ført ud af Ejendommen „No. 8“ uden nogen Ceremonier en Morgenstund Kl. 4 paa en almindelig Arbejdsvogn til Garnisons Kirkegaard udenfor Østerport, hvor det uden gejstlig Medvirkning blev begravet.

Der gik allehaande Rygter i Byen om denne hemmelige Begravelse, og Politimesteren, *Hans Himmerich*, beordrede derfor 3 Betjente at møde den 22. April i „No. 8“ for at foretage „Inqvisitionsforretning“ i Enkens Husstand. Derefter afholdtes den 26. s. M. Møde paa Politikammeret for at faa oplyst, om Gedeløche var overgaaet til Jødedommen, om „han havde brugt adskillige Ceremonier, hvordan han havde brugt sin Spisning“, og hvorledes han var blevet begravet.¹⁰⁴⁾ Der forelaa imidlertid intet positivt om, at Gedeløche var blevet optaget i det jødiske Trossamfund, men det blev dog oplyst, at han benyttede jødiske Ceremonier, forrettede sine Bønner staaende med Ansigtet vendt mod Vinduet, og at han ved slige Lejligheder havde et hvidt Klæde om Halsen, samt at han benyttede jødisk Spisning. Paa Forespørgsel til Enken meddelte denne, at saa vidt hende bekendt havde den afdøde ikke søgt Kirkerne og Alterets Sakramentes Brug.

Politimesteren ansaa det nu for givet, at Jens Gedeløche havde været Jøde, hvilket han den 7. Maj indberettede til Kongen, og denne beordrede derfor den 23. Maj 1729,¹⁰⁵⁾ at Politimesteren skulde lade foranstalte, at Liget, som hemmeligt var blevet begravet paa Garnisons Kirkegaard, skulde optages af denne af Jøderne, der derefter skulde begrave det paa deres egen Kirke-

¹⁰⁴⁾ Bilag til Sjæll. Tegn. LXVI for 1728—Sept. 1730, Sag No. 283 (Rigsarkivet).

¹⁰⁵⁾ Sjæll. Tegn. LXVI for 1728—Sept. 1730, Folio 489 b (Rigsarkivet).

gaard udenfor Nørreport;¹⁰⁶⁾ ingen andre maatte hjælpe dem ved denne Lejlighed end Natmanden og hans Folk.

Trods Jødernes Protest beordrede Politimesteren dem til at foretage Opgravningen og Begravelsen, som foregik med stort Opbud af Politi, Vægttere og en Militærkommando. Under stærk Tilstømning af Pøbelen blev en Mængde Jøder ført fra Politikammeret til Garnisons Kirkegaard, hvor Soldaterne marcherede op; Gedeløches Lig blev derefter opgravet, og Jøderne maatte saa føre det den lange Vej til deres Kirkegaard, hvor det blev begravet for 2den Gang.

Efter denne tvungne Jordefærd henvendte den jødiske Menighed sig til Kongen og protesterede mod at have Liget af en Ikke-Jøde paa deres Kirkegaard, og Majestæten tog Hensyn til deres Protest, idet han gav dem Tilladelse til at optage Liget og i al Stilhed begrave det udenfor deres Kirkegaard, dog ikke i kristen Jord.¹⁰⁷⁾ Derefter blev Jens Gedeløche begravet for 3die og sidste Gang.

Ejendommen „No. 10“, Matr. No. 337, er blevet sammenlagt med „No. 11“ og danner det nuværende Gade No. 28 (Matr. No. 251); „No. 10“ havde i sin Tid kun 8 Al. Façade, og Arealet var 163^{21/24} Kvdral.¹⁰⁸⁾

I en Vurdering fra det 18. Aarhundrede skildres Ejendommen saaledes:¹⁰⁹⁾ Forhuset var paa 4 Fag, 3 Etager højt med Frontispice og Vinkeltag, dels af Grundmur dels af Bindingsværk.

¹⁰⁶⁾ Den endnu eksisterende jødiske Kirkegaard i Møllegade.

¹⁰⁷⁾ Jfr. O. Nielsen „København“, VI Afsnit III „Jøderne“, S. 96—128.

¹⁰⁸⁾ Den generale Opmaaling, Øster Kvarter, Størrestræde Matr. No. 337 (Stadsarkivet).

¹⁰⁹⁾ Vurderinger til Prioritetsafterretninger: Øster Kvarter, Størrestræde Matr. No. 387; ligger under Holmens Kanal Matr. No. 251 (Stadsarkivet).

I 1ste Etage — altsaa Stueetagen — var Indgangen til Huset ad en gennemgaaende Forstue, ved hvilken der var en 3-Fags Stue til Gaden; mod Gaarden fandtes et Kammer og et Køkken. 2den Etage havde en 4-Fags Stue til Gaden og 2 Værelser til Gaarden, 3die Etage var indrettet omtrent paa samme Maade. Endvidere var der et Baghus paa 4 Fag, 2 Etager højt; Adgangen saavel til dette som til Forhuset var fra et i Gaarden opført Trappehus, der forbandt de to Bygninger med hinanden.

I Midten af det 18. Aarhundrede tilhørte Ejendommen *Johan Henrik Petersens* Enke, der ved Købekontrakt havde solgt den til en ugift Dame, men da Madam Petersen kort Tid derefter havde ægtet Maler *Peter Fri-man*, blev det denne, der den 11. Juni 1756 (læst 21. Juni)¹¹⁰⁾ udstedte Skødet paa Huset „jordfrie Grund og Ejendom, beliggende her i Staden i Større Strædet ud for Holmens Kircke, No. 10 kaldet“; der fandtes 4 Jern-Vindovne og 1 Bilæggerovn „sieret med 6 Messing Knapper“, og Salgssummen var 2600 Rdlr. D. C.

Køberen kaldes i Skødet den „Dydædle Jomfrue *Cassandra Bonde*“, men Adjektivet passede meget daarligt til hende, der var en af *Frederik den Femtes* mange „Veninder“.

P. F. Suhm fortæller saaledes om Kongens Forhold efter Dronning Louises Død:¹¹¹⁾ „Men efter den holdt man aldeles ingen Maade. Jomfrue Bonde, en gemen, liderlig Tingest, som havde været tilfals for Soldater og Matroser, Madam Winge, en Præsteenke, fulgte hende.“

Charlotte Dorothea Biehl beretter i sine Breve til *Johan Bülow*¹¹²⁾ om, hvorledes *Cassandra Bonde* var

¹¹⁰⁾ Kbhvns. Bytings Skdprot. 1756—58, Folio 150 b (Landsark.).

¹¹¹⁾ P. F. Suhm „Hemmelige Efterretninger om de danske Konger“ (Vor Fortid, red. af Jul. Clausen, II, S. 271).

¹¹²⁾ „Interiører fra Kong Frederik den 5tes Hof, Charlotte Dorothea Biehls Breve“, udg. af Louis Bobé, S. 64 o. fl.

kommet i Forbindelse med Kongen. Det var sket gennem Kammerherre *H. A. Brockenhuus*, der havde kendt hende i tidligere Tider, og som nu fik bragt en Forbindelse i Stand mellem hende og Kongen. Da dennes tidligere „Veninde“ Frk. *Briand de Crevecoeur* havde beholdt det Hus, Kongen havde skænket hende,¹¹³⁾ maatte der altsaa købes et til Jomfru Bonde, og for at være i Nærheden af Slottet blev altsaa „No. 10“ købt til hende. Købesummen var, som foran meddelt, 2600 Rdlr., men samtidig udstedte hun sammen med sin Lavværg, Søren Jensen Bonde, en Obligation paa 1800 Rdlr.¹¹⁴⁾ til „Landmilitairetatens Pensionskasse“ med Pant „i hendes Hus overfor Holmens Kirke No. 10 kaldet, under Øster Qvarter Matricul No. 337“.

I et af sine Breve skriver *Charlotte Dorothea Biehl*, at en af hendes Bekendte en Dag havde været paa Besøg i „No. 10“ hos *Cassandra Bonde*; hos hvem han „saae Guld og Sølv i hver en Krog“, og da havde han udbrudt: „Det havde du dog vel aldrig drømt om at blive Eyere af slige Sager? Det har du Ret i, svarede hun, men jeg betaler dem dyrere, end nogen troer eller tænker. See engang, hvorved hun viiste ham tykke røde og blaa Strimer paa Kroppen, saaledes forpidsker han mig, naar han har drukken for meget“.¹¹⁵⁾

Nogle faa Aar fortsattes Forholdet til Kongen, der da til „Veninde“ fik Præsteenken *Madam Charlotte Amalia Winge*,¹¹⁶⁾ og *Cassandra Bonde* var derefter blevet gift med den i Skien boende Købmand *Mauritz Anthoni Schweder*, hvorefter Ejendommen „No. 10“ den 24. Juli

¹¹³⁾ I Boldhusgade, hvor nu No. 6 er. Inden Frk. *Briand de Crevecoeur* havde faaet det, havde det tilhørt hendes Forgængerske hos Kongen, Jomfru *Benedikte Maria Dyssel*.

¹¹⁴⁾ Kbhvns. Bytings Obligprot. 1756 (Landsark.).

¹¹⁵⁾ „Charlotte Dorothea Biehls Breve“ ved Louis Bobé, S. 67.

¹¹⁶⁾ Om denne se Ch. Dor. Biehls Breve, S. 262.

(læst 27. s. M.) 1761¹¹⁷) af Kgl. Majts Skibsmaaler *Henrik Wegerløff* paa M. A. Schweder og „Hustrue Cassandra Brockenhuus de Bondes“ Vegne blev solgt til Juveler Lars Hassing for 2200 Rdlr.

„No. 14“, hvis Façade var 8 Al. 15 T. og Arealet 174^{6/24} Kvdral.,¹¹⁸) var det eneste af alle „Numrene“, der havde et Særnavn, uvist af hvilken Grund; det hed nemlig *Kejserkronen*. Da Værtshusholder *Michael Grübner* den 2. December 1763 fik den paagældende Ejendom tilskødet, anføres den i Skødet som „Huuset beliggende for Bremerholm No. 14 og Keyser Kronen kaldet“,¹¹⁹) og den samme Vedtegning findes ligeledes i Panteregistret.¹²⁰)

Huset „No. 17“ laa paa Hjørnet af Størrestræde og Ulkegaden (den nuværende Gade Bremerholm); det blev efter Bybranden 1795 lagt sammen med „No. 16“ og fik ved Matrikullen af 1807 No. 255, det senere Gade No. 20 i Holmens Kanal.

I det gamle „No. 17“ boede henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede Skuespillerinden *Marie Christine Jensen*, der kaldte sig *Fredelund* efter sin Stiffader, Toldbetjent *Abraham Fredelund*. Hun havde først været Danserinde, men paa Grund af en Benskade blev hun Skuespillerinde og debuterede den 10. Januar 1786 som Angeliqne i Komedien „Den nye Prøve“.¹²¹)

Samme Aar var Skuespilleren *Joachim Daniel Preisler* paa Studierejse i Udlandet, og efter at han i 1788 var vendt tilbage, opstod der et intimt Forhold mellem ham

117) Kbhvns. Bytings Skdprot. 1761—63, Folio 127 (Landsark.).

118) Den generale Opmaaling, Øster Kvarter, Størrestræde Matr. No. 391; var opmaalt 14.6.1708 (Stadsarkivet).

119) Kbhvns. Bytings Skdprot. 1761—63, Folio 619 (Landsark.).

120) Gamle Matrikulregistre, Øster Kvarter Matr. No. 391 (Landsark.).

121) Th. Overskou „Den danske Skueplads“, III, S. 310 og 324.

og Jomfru Fredelund, for hvis Gage han endog paa hendes Vegne kvitterede i Teaterregnskabet.¹²²⁾ Den 16. April 1792 udeblev han fra Teatrets Forestilling, saa hans Rolle i sidste Øjeblik maatte dubleres, men Dagen efter rygtedes det, at han og Jomfru Fredelund var flygtet til Udlandet, hvorfra de efter 3 Aars Forløb vendte tilbage „i sørgelig Forfatning“.¹²³⁾

Paa den Karré, som dannes af Bremerholm, Hummergade, Nikolajgade og Holmens Kanal, imod hvilken sidstnævnte Gade de gamle No. 13—17 inkl. laa, er nu opført *Overformynderiets* store Bygning, der paa Grund af dens Form af Københavnergættigheden har faaet det betegnende Navn *Servanten*.¹²⁴⁾

Ved den store Bybrand 5.—7. Juni 1795, der begyndte paa Gammelholm, var „Numrene“ blandt de første Ofre for Ilden, thi manglende Brandgavle og de fælles Bindingsværks-Skillerum mellem de enkelte Ejendomme var medvirkende til, at Ilden saa hurtigt fik Overhaand.

Branden opstod den 5. Juni Kl. 3 om Eftermiddagen i den saakaldte „Dellehave“ paa Gammelholm, og faa Timer senere kom ogsaa Bygningerne ved Holmens Ka-

122) Jfr. Robert Neiiendam „Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder“, I S. 253.

123) Th. Overskou „Den danske Skueplads“, III S. 497 — Jeg kan oplyse, at hun som Marie Christine Jensen 10.1.1796 i Nikolaj Kirke blev viet til Gæstgiver i Ermelundshuset ved Jægersborg Christian Ludvig Luplau. Ægteskabet var barnløst; hun døde 6.11. og blev begravet 10.11.1797 i Gjentofte som „Marie Fredelund, Tracteur Luplaus Hustrue i Ermelund, 28 Aar gl.“ Skifte 27.4.1798 i Kbhvns. Amts Skifteprot. S. 500 (Landsark.).

124) Prof. Wilh. Wanscher har i „Udtryk for sin Tid“ („Politikens“ Kronik 22.9.1937) udtalt sin Mening om Bygningen, der er beklædt „med grønligt, grønlandsk Marmor og den store Reklame-tavle af Cement, hvorpaa er skrevet „Overformynderiet“; Tavlen er det eneste mærkelige ved Huset.“

nal og Nikolaj Kirke i Brand. Saa snart Ilden havde angrebet Husene ved Holmens Kanal, „begyndte strax Na-boerne og alle de i Skipperboderne boende Familier at udflytte deres Gods. Saalænge man haabede at standse Ilden i Fødselen, troede man sig sikker nok, naar man flyttede een til to Gader bort fra Ilden; men dette foraar-sagede, at adskillige maatte bortflytte deres Gods to til tre Gange, ja tilsidst hensætte det under aaben Him-mel“.¹²⁵⁾

Da Branden var slukket, blev de skadelidte Ejendom-me takseret af *Københavns Brandforsikring*, som der-efter udbetalte de Assurancesummer, der kunde tilkom-me de paagældende Husejere i Forhold til den Skade, Ejendommene havde lidt. For „Numrene“ i Størrestræ-des Vedkommende blev der som fuld Erstatning for No. 1—17 inkl. (Matr. No. 378—394) betalt 44,560 Rdlr. ialt;¹²⁶⁾ den højeste udbetalte Erstatning var for „No. 12“ med 6,000 Rdlr., og den laveste var for „No. 4“ med 1,000 Rdlr.

Da Husene blev genopført efter Branden, blev 14 af „Numrene“ sammenlagt 2 og 2, medens „No. 3, 4 og 7“ bibeholdt deres tidligere Fladeindhold; disse er de nu-værende No. 38, 36 og 32 i Holmens Kanal.

I Vejviseren anføres de genopførte Huse enten med den gamle, oprindelige Nummerbetegnelse eller med Ma-trikulnummeret, stundom med begge Numre paa en Gang. Saaledes anføres i Vejviseren for 1801:

¹²⁵⁾ „Udførlig Efterretning om de vigtige og mærkværdige Hand-linger, som have tildraget sig ved og efter den store Ildsvaade fra 5te til 7de Juni. 1795“.

¹²⁶⁾ Kbhvns. Brandforsikrings Protokol over Udbetalinger af Branderstatningen efter den store Ildebrand 1795. VI A 1 H 1—2 (Landsark.).

„Ring, engelsk Læderfabriquer og Skomager,
Størrestr. 13, 14 eller 390—91 *“,

og i 1809 finder man:

„Zinck, H. O. C., kongl. Syngemester og Semina-
riellærer, Holmens Canal 4“.

Bybranden i 1795 var paa en Maade Skyld i, at København fik en ny Matrikulering, thi der var sket saa mange Forandringer i de enkelte Kvarterer, at Nummeringen slet ikke mere passede til de lokale Forhold.

Der var saaledes Gader, som var fuldstændig forsvundne: *Endeløsstræde*, der havde udmundet i Knabrostræde, *Henrik Fiurens Gang* mellem Kattesundet og Mikkelsbryggersgade, *Lille Færgestræde*, *Højbrostræde* og *Store Færgestræde*, af hvilke de to sidstnævnte havde ligget paa hver sin Side af den nuværende *Højbroplads*; den største Del af *Øster Kvarter* var raseret af Luerne, og ved Genopførelsen af Husene her var disse blevet rykket tilbage for at give Gaderne større Bredde. Saaledes var *Nellikegangen* (nuværende *Asylgade*) saa smal, at en Vogn med Nød og neppe kunde komme igennem. Huskarréen, hvor nu *Højbroplads* er, blev udlagt som Torv, og en Mængde Hustomter blev sammenlagt til een Grund, hvortil kom, at Kongen ved Resolution af 11. September 1795¹²⁷⁾ „til Hjælp til de Udgifter, der vil medgaa i Anledning af Gadernes Regulering i Kjøbenhavn“ skænkede en Strækning af Rosenborg Have, ca. 89 Alen bred og 627 Alen lang fra Gothersgade til Sølvgade. Paa dette Areal skulde opføres en Husrække vis à vis Rosenborg Have; det er den nuværende *Kronprinsessegade*. Da den ved kgl. Resolution af 26. Oktober 1804 blev navngivet,¹²⁸⁾ fik den forøvrigt Navnet *Kronprinsessens Gade* i Analogi med *Kronprinsens Gade*, men det resolverede

¹²⁷⁾ Saml. af Best. vedr. Kbhvns. Kommune 1607—1839, S. 213.

¹²⁸⁾ smstds. S. 302.

Navn faldt ikke mundret for Københavnerne, der fra først af kaldte Gaden *Prinsessegaden*,¹²⁹⁾ hvilket da senere blev til det nuværende Navn.

Hele den store Forandring, Bybranden havde forarsaget paa Huse, Gaarde, Gader, Torve og Pladser, bevirkede, at København fik en

NY MATRIKUL

Den, som var Drivfjederen til, at en saadan kom i Stand, var Brevskriveren i Hof- og Stadsretten, der førte Panteregistret over de enkelte Kvarterers Huse og Gaarde, og som havde henstillet til Magistraten om at maatte faa meddelt en ny Matrikulering, da den gamle ikke mere var hensigtsvarende paa Grund af de mange Hus-sammenlægninger, saaledes at der var Ejendomme, beliggende i tre sammenstødende Gader, med tre langt fra hinanden liggende Matrikulnumre.

Det blev Byens Stadskonduktør *I. H. Rawert*, som for København og Forstæder udarbejdede den Matrikulering, som endnu er gældende, og da denne i 1806 var tilendebragt, kom Reskriptet af 6. Marts 1807.¹³⁰⁾ Dette befalede, at alle Gaard-, Hus- og Grundejere i København og dens Forstæder skulde være pligtige til, efter Magistratens nærmere Bestemmelse, at melde sig paa Stadskonduktørens Kontor med deres Maalebreve, for at de nye Matrikulnumre kunde paaskrives disse. Ligeledes skulde de paagældende Ejere være pligtige til inden en nærmere fastsat Tid at lade deres Ejendomme paamale med tydelige Tal de nye Matrikulnumre og lade de gamle udslette.¹³¹⁾

Ved denne Matrikulering blev Nyhavns Charlottenborg Side (den tidligere „Nummerrækken i Nyhavn“) over-

¹²⁹⁾ „Nyeste Skilderi af København“ No. 74 for 1806.

¹³⁰⁾ Meddelt ved Raadstueplakat af 25. Marts 1807.

¹³¹⁾ Saml. af Bestem. vedr. Kbhvns. Kommune 1607—1839, S. 326.

ført fra St. Annæ Øster Kvarter og henlagt under Øster Kvarter. Ligeledes blev fra førstnævnte Kvarter overført den Huskarré, som begrænses af Gothersgade, Grønnegade, Ny Adelgade og Kongens Nytorv, og henlagt under Købmager Kvarter. Denne Karré er de nuværende Gadenumre 3—19 inkl. i Gothersgade, No. 36—40 inkl. i Grønnegade, No. 4—12 inkl. i Ny Adelgade og No. 26 & 28 paa Kongens Nytorv.

Hvor udmærket den nye Matrikul end var, heftede der dog Ulemper ved den, og en af disse var ikke til at afhjælpe, skønt den kunde bringe Fejltagelser, dels ved Averteringer, dels ved Brevadresser.

Der er nemlig nogle af Københavns Gader, hvor det samme Matrikulnummer findes in duplo, altsaa paa begge Sider af Gaden, idet denne er beliggende i to sammenstødende Kvarterer, saaledes at den ene Gadeside ligger i et, og den anden i et andet Kvarter.

Dette er saaledes Tilfældet med Gaden *Klareboderne*, hvis ene Side ligger i Købmager Kvarter, medens den anden ligger i Rosenborg Kvarter; paa begge Sider af denne Gade findes Matr. No. 7 og 8, hvilket var til Ulempe i sin Tid.

Paa *Østergade* er det samme Tilfældet; den ligger med den ene Side i Øster Kvarter og den anden i Købmager Kvarter, saaledes at Matr. No. 27 findes paa hver Side af Gaden.

Købmagergade ligger i ikke mindre end 4 Kvarterer: Købmager-, Frimands-, Klædebo- og Rosenborg Kvarter. Heraf ligger Matr. No. 26, 27 & 28 (nuværende Gade No. 49 paa Købmagergade og Gade No. 2 i Skindergade) i Klædebo Kvarter, medens samme Gades Matr. No. 26 og 27 tillige findes i Købmager Kvarter (nuværende Gade No. 2 og 4 paa Købmagergade).

De respektive Matrikulnumre var selvfølgelig paamaledede de paagældende Ejendomme, men alligevel var det

undertiden et Kunststykke for den ikke stedkendte at finde en bestemt Ejendom.

I *Gothersgade* laa saaledes fra Hjørnet af Kronprinsessegade til Store Kongensgade Matr. No. 1—30, men paa Gadens modsatte Side begyndte Matr. No. 352 ved Kongens Nytorv og fortsattes derefter i nedadstigende Følge til Matr. No. 329 for derefter at fortsætte med Matr. No. 113—138 inkl., hvorefter den paafølgende Ejendom var Matr. No. 248 C.

Paa *Amagertorv* fandtes Matr. No. 37, efter hvilken fulgte „Petersens Jomfrukloster“, og umiddelbart efter dette kom Matr. No. 15 A.

I Forstaden *Nørrebro* var Forholdene rent kaotiske, thi efter at det gamle Palæ *Blaagaards* store Grund var blevet udlagt til Bebyggelse, opstod der paa dennes Plads en Mængde Gader med tilhørende større og mindre Ejendomme, der alle havde *Blaagaards* Matr. No. 36 med Angivelse af Bogstaver for hvert enkelt Areal.

Tværs over *Blaagaards* Grund var blevet anlagt en Vej mellem Ladegaardsvejen (nuværende Aaboulevard) og Nørrebros Hovedgade (nuværende Nørrebrogade), og denne Vej havde ved Resolution af 14. Maj og Raadstueplakat af 28. Maj 1834 faaet Navnet *Blaagaardsvejen*.¹³²⁾ Efterhaanden som denne var blevet bebygget, blev Ejendommene nummereret, men disse Numre var temmelig vidtløftige; saaledes hed to Ejendomme henholdsvis „Matr. No. 36 F 2 A og B“ og „Matr. No. 36 U 2 A 2“.

Blaagaards Korsvej (nuværende *Korsgade*)¹³³⁾ var værre endnu, thi her kom en Postadresse til at lyde saaledes: „Matr. No. 36 U 4 A, U 2 B“, medens en anden var: „Lod 1 A af 36 L og N“. I *Blaagaards Bredgade* (nuvæ-

¹³²⁾ Ved Raadstueplakat af 12. Febr. 1859 blev Navnet ændret til *Blaagaardsgade*.

¹³³⁾ Iflg. Raadstueplakat af 7. Juni 1860.

rende *Smedegade*)¹³⁴⁾ fandtes en Ejendom „Matr. No. 36 V 2 A 1“, og umiddelbart ved Siden af denne laa Matr. No. 234.

I Aarenes Løb var der begyndt at hæve sig Røster om at faa Byens Ejendomme betegnede saaledes, at alle og enhver kunde finde ud af, hvor den Ejendom laa, til hvilken man havde Ærinde, thi som det nu var, kunde det ikke vedblivende gaa.

Da kom endelig den længe og haardt tiltrængte Omordning, og den, der var Drivfjederen til, at den kom i Stand, var Bestyrelsen for *Københavns udenbys Grundejerforening*. Denne havde til Magistraten indsendt et Andragende om at faa en forandret Nummerering af Ejendomme i Stadens inden- og udenbys Kvarterer, i hvilken Anledning der var indhentet Erklæringer saavel fra Stadskonduktøren, Kaptajn *T. Krak* (fra 1863 Udgiver af „Vejviseren“) og Politidirektøren.¹³⁵⁾

Ved Borgerrepræsentationens Møde den 19. September 1859 meddeltes, at der fra Magistraten var indkommet et saadant Forslag, hvilket kom til 1ste Behandling den 3. Oktober, og ved Mødet den 10. Oktober vedtoges følgende:

- „1) at alle Ejendomme i enhver Gade gives lige Numre paa den ene og ulige Numre paa den anden Side,
- 2) at Kongens Nytorv betragtes som Udgangspunktet,
- 3) at enhver fra dette Torv udgaaende Gade erhoder lige Numre paa højre Side,
- 4) at Nummereringen i alle Gader, som udgaa fra sidstnævnte Hovedgade begynder i den Del, som er Hovedgaden nærmest, de lige Numre paa høj-

134) Iflg. Raadstueplakat af 12. Febr. 1859.

135) Jfr. „Københavns Borgerrepræsentations Forhandlinger fra 21.3.1859 til 5.3.1860“.

re Side, og saaledes fremdeles i de fra disse udgaaende Gader,

- 5) at i Tvivlstilfælde de lige Numre anføres paa den Side af Gaden, der vender mod Nord og Øst,
- 6) at kun enten lige eller ulige Numre anvendes i de Gader, der alene have Numere paa den ene Side,
- 7) at alle Ejendomme, som have Façade mod tven-
de Gader, saavel som alle Hjørnehuse, der have
Indgang i begge Gader, gives særskilt Numer i
hver Gade, og
- 8) at de Ejendomme i de udenbyes Kvarterer, der
med Sikkerhed kunne antages at ville blive ud-
parcellerede i Løbet af 5 Aar, gives et til Par-
cellerne svarende Antal Numere.

Matrikulnumrene bibeholdes samtidig og skulle
være paamalede Ejendommene“.

Man kan vistnok gaa ud fra, at den, som havde Ho-
vedandelen af Udarbejdelsen af den nye Nummerering,
var Stadskonduktør *T. Krak*, den Mand, hvem det bl. a.
skyldes, at det Stykke af Raadhuspladsen, hvor nu Spor-
vejskiosken er, ikke blev bebygget, hvilket der havde
været Tale om.

Efter at Kommunalbestyrelsen havde vedtaget Magi-
stratens Forslag, udsendte denne under 26. Oktober s.
A.¹³⁶⁾ Bekendtgørelse om den nye Gadenummerering, og
der bemærkedes, at Paamalingen af Numrene vilde blive
foretaget for Kommunens Regning. Saa hurtigt gik man
til Værks, at Dagbladet „Flyveposten“ den 22. November
kunde meddele sine Læsere: „Man har i disse Dage be-
gyndt at paamale Husene i København og Forstæder de
nye Husnumre“.

Med Undtagelse af 2 Steder blev den nye Nummerering

136) Saml. af Best. vedr. Kbhvns. Kommune 1840—1863, S. 542.

gennemført overalt i København til stor Glæde for alle. Det ene Sted, som ikke berørtes af lige og ulige Numre, var *Nyboder*, thi her bibeholdt man Skikken fra *Skipperboderne*, *Numrene overfor Holmens Kirke*, med fortløbende Numre for hver enkelt Gade. Man begyndte selvfølgelig med No. 1, og var man kommet Gaden igennem paa den ene Side, gik man over paa den anden, hvor man fortsatte Nummereringen samme Vej, man var kommet, saaledes at Gadens 1ste og sidste Nummer var vis à vis hinanden.

Det andet Sted var i *Citadellet Frederikshavn* (eller *Kastellet*, som det kaldes), hvor man i dets forskellige „Stokke“ bibeholdt den gamle fortløbende Nummerering. Til disse to Institutioner kunde den nye Tid ikke komme, thi her skulde alt blive ved det fra Fædrene nedarvede.

I 1939 var der forløbet 80 Aar, siden København indførte Nummereringen med lige og ulige Numre, og der er neppe nogen, som vil ønske Matrikulnumrene fra Frederik den Sjettes Dage tilbage, hvis man hurtigt skal kunne orientere sig i en Gade.

OM CAROLINA AMALIA THIELO.

Af FR. TOBIESEN.

I

PERSONALHISTORIE.

Blandt de smukke og talentfulde Aktricer, der virkede paa den danske Skueplads i dens første Aar, har *Carolina Amalia Thielo* især tiltrukket sig Eftertidens Interesse og Sympati, fordi hun, ung, smuk og talentfuld, ramtes af en brat Død, om hvilken der senere blev kastet en Mystik, som ikke siden er bleven hævet.

Der er derfor, navnlig i de senere Aar, skrevet meget om hende, men det er aldrig undersøgt, om det er sandsynligt, at den gængse Beretning om hendes Død staar til Troende.

Caroline Thielo, der blev født i København 1. Marts 1735, var Datter af Musikeren, Forfatteren og Skuespildirektøren *Carl August Thielo*.¹⁾

Carl Thielo studerede Musik i Tyskland og kom i 1726²⁾ tilbage til København, hvor han ernærede sig som Musiklærer. Skønt han baade var en alsidig begavet og virksom Mand, havde han ikke Lykken med sig, men

1) Født i København 7.2.1707 (Th.s egen Angivelse til Ekstrasatten 1762. Rigsarkivet), død i Høsterkøb 2.12.1763, begravet i Birkerød Kirke 9.12.1763. Birkerød Kb. Skifte 89/1764 efter Thielo. Landsarkivet.

2) *C. Thrane*: Fra Klavikordiets Tid. København 1898, pag. 12.

maatte gennem hele sit Liv kæmpe med Modgang og trange Kaar. Grunden til hans bristende Held var sandsynligvis, at han var „sanguinsk og letsindet“;³⁾ Datteren har utvivlsomt taget baade Dyder og Lyder i Arv efter ham.

I Juli 1733 blev han i Garnisons Kirke trolovet med *Judithe Kielsen*,⁴⁾ om hvis Slægt det ikke er lykkedes at finde nogen Oplysning; ikke heller ses det af Kirkebogen, naar Vielsen fandt Sted. Derimod findes for 24. 3. 1735 følgende Indførsel om *Caroline Thielos* Daab: „*Vater Carl August Thielo* von Capt. *von der Weydes Comp., Mutr. Judithe, Kind Carolina Amalia*“.

Efter dette maa man gaa ud fra, at *Thielo* i disse Aar har været Militærmusiker. Dette har uden Tvivl medvirket til, at han i 1741 blev Organist og Ringer ved Kastelskirken med en Aarsløn paa 46 Rd.⁵⁾

I denne Stilling hutlede han sig igennem, til han i 1746, ikke uden *Holbergs* Bistand, opnaaede Privilegium paa at arrangere danske Skuespil i København.⁶⁾

Men hans Virksomhed som Teaterleder varede kun kort. Han blev hurtig uenig med Skuespillerne og maatte allerede i 1747, faa Maaneder efter at Forestillingerne var begyndt, overlade dem Ledelsen;⁷⁾ han var dog stadig knyttet til Teatret og fik som Skuespillerne 6 Rd. om Ugen.

Heller ikke i hans Privatliv var Skæbnen ham gunstig. Hans pekuniære Forhold var daarlige, og hvad værre var, han havde Sygdom til Huse.

3) *C. Thrane*: l. c., pag. 13.

4) Garnisons Kirkebog 1733 D. Tysk. Landsarkivet.

5) *Victor Krohn*: Kastelskirken og dens Menighed. København 1937, pag. 42.

6) *Th. Overskou*: Den danske Skueplads, København 1856, B. II. pag. 28.

7) *Th. Overskou*: l. c., pag. 34.

L. Bobé meddeler,⁸⁾ at *Judithe Thielo* døde omkring 1736, og at *Thielo* var gift 2. Gang med *Magdalena Raun*, der døde i 1748.⁹⁾

Uheldigvis er Fornavnet ikke anført i Kirkebogen, og det findes ej heller i Vor Frue Skoles Liigbog.¹⁰⁾

For at finde, naar *Judithe Thielo* døde, har jeg gennemgaaet samtlige københavnske Sognekirkers Kirkebøger for Aarene 1735, 36 og 37, men uden positivt Resultat.

Skifter efter *Thielos* Hustruer foreligger ikke,¹¹⁾ og i Aviserne er Dødsfaldet ikke meddelt.

I Copulationsregistrene, der begynder 1735, i Stadsarkivet er kun *Thielos* Ægteskab i 1750 anført; da han giftede sig 1. Gang, var han som Militær muligvis fritaget for Copulationsafgift.

I den hos *Bobé* anførte Literatur (l. c. pag. 502) findes intet om *Magdalena Raun*.

I Musikhistorikeren *S. Hagens* Seddelmateriale¹²⁾ findes udførlige Oplysninger om *Carl August Thielo*. Saaledes, at han „ægtede 1733 sin 1. Hustru *Judithe Kielsen* og lod 13. 1. 1751 i samme Kirke (Garn.) med sin daværende 2. Hustru *Anna Marie Larsdatter* døbe Sønnen *Carl August*“.

Herefter fristes man til at tvivle paa *Magdalena Rauns* Eksistens som *Thielos* Hustru og til at tro, at den Madame *Thielo*, der i April 1748 blev jordfæstet paa Trinitatis Kirkegaard, var *Judithe Thielo*.

Thielos ovennævnte sidste Hustru var, da han ægtede

8) *L. Bobé*: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen. København 1925, pag. 450.

9) I Trinitatis Kirkebog for 1748 læses: „Svindstot — Anno 1748 d. 27. Aprilis Carl August Thielos Hustru fra Helsingørgaden udi A“ (d. v. s. Jord).

10) „Vor Frue latinske Skoles Liigbog“, pag. 347. Landsarkivet. Skolens Disciple udførte Sangen ved Begravelser.

11) Katalog over Skifter. Stadsarkivet.

12) Seddelmateriale til dansk Musikhistorie. Kgl. Bibliotek.

hende,¹³⁾ kun 14 Aar gammel;¹⁴⁾ hun overlevede ham i mange Aar, endnu i 1813 opholdt hun sig i Sønderborg.¹⁵⁾

Det Hjem, i hvilket *Caroline Thielo* voksede op, har været under Tryk af Sygdom og Armod.

Sin Moder mistede hun tidligt, og som 15-aarig, da hun var en fejret Aktrice, fik hun en Stedmoder, der var yngre end hun selv.

Thielo har næppe taget sig meget af Datteren, optaget som han var af at holde Hjemmet oven Vande. *Torben Krogh* udtaler i sin Biografi over *Thielo*,¹⁶⁾ at det maa bebrejdes ham, at han ikke søgte at værne hende mod de Farer, der truede hende i hendes Métier.

Hun var ikke mere end 13—14 Aar, da hun debuterede. *Overskou* skriver om hende paa dette Tidspunkt:¹⁷⁾ „Jfr. *Carolina Amalia Thielo*, Datter af den oprindelige Privilegiehaver, næppe 15 Aar, men fuldkommen udvoksen, rank af Figur og yppig i Former, med store talende Øjne, et meget smukt, aabent og livfuldt Ansigt og sit hele Væsen saa henrivende . . . spillede muntre Elskelinder og holbergske Leonorer med saa megen Livlighed, Elskværdighed og Natur, at hun ikke alene som Skuespillerinde kom i stor Yndest hos *Holberg*, endskjøndt han ofte stødtes af hendes capricieuse Opførsel, men blev Publikums erklærede Yndling, der aldrig forlod Scenen uden levende Bifaldsyttringer“.

13) *Thielo* betalte Copulationsafgift 24.1.1750, Nicolai Kirke, Copulationsregistret, Stadsarkivet.

14) Ekstraskatten for 1762, Rosenborg Kv. No. 263, Rigsarkivet. *Thielo* skriver: *Carl August Thielo* bey dem dänischen Schauplatze — geböhren 7. Febr. 1707 — Verheyratet. Keine Kinder. Hält eine Dienstmagd. Dessen Frau *Anna Marie Thielo*, geböhren den 31. July 1736. — Det er ikke lykkedes at finde nogen Dispensation paa Grund af Brudens unge Alder i „Sjællandske Registre“, Rigsarkivet.

15) *L. Bobé*: I. c., pag. 502.

16) *Torben Krogh*: Musikhistorisk Arkiv, I, pag. 10, Kbhvn. 1917.

17) *Th. Overskou*: I. c., B. II, pag. 82.

I sit private Liv var hun meget ombejlet, og hun indlod sig tidligt paa galante Eventyr.

En af hendes Beundrere, daværende Søkadet *P. Schønning*, meddeler i sine *Dagbøger*¹⁸⁾ adskilligt om hende. Han skriver: „1749 d. 5. Oktober var Jomfr. Thilo til Konfirmation hos Magister Olerok¹⁹⁾ — hun var hviid kled“.

Og i Maj 1751 beretter han, hvorledes han gjorde hendes Bekendtskab paa Gaden: „d. 5 May om aftenen efter at Comoedien var forbi, ved at gaae Jomfr. Thilo forbi, som kom derfra med sin Pige, bad hun mig, ieg vilde geleide hende, da der var en forfulgte hende, foregav Hun, med en blaa Kappe om, som Hun var bange for, ieg gjorde dette gierne. Hun boede den Gang paa Hiørnet af Regne Gaden og Gotters,²⁰⁾ da vi kom til Døren bad hun mig gaae op med, men Lod dog Pigen, som havde gaaet ved en Siide, gaae op og høre først om Hendes Fader var Hiemme, hvilket hand var, hvorfor det ikke vel kunde gaa and, saa ieg bad Far vel etc. Havde ikke talt med Hende før, men ofte hilset Hende.

Hun bad mig besøge sig, som ieg andsaa for en særdeles grace der havde de Fornemste i Byen til Adorateurs og nok som tilbad Hende. F[o]rær[ede] mig e[n] Blomst“.

Jomfru *Thielo* blev, alt som Aarene gik, en berømt

18) Orlogskaptajn *Peter Schønning*, 1732—1813, har efterladt sig en Række *Dagbøger* af stor Interesse for Livet i København paa Frederik V.s Tid; de findes paa det kgl. Bibliotek. Det, som her skal anføres, har, under Titlen: „*En Teatergænger paa Holbergs Tid*“, været offentliggjort i *Holberg-Aarbog* 1921 pag. 286 ff. af Bibliotekar C. Behrend; angaaende *Schønnings* noget kranke Skæbne henvises hertil.

19) Magister *Jens Pedersen Olrok*, 28.4.1698—4.9.1766, var fra 28.12.1733 til sin Død residerende Kapellan ved Trinitatis Kirke. *Wibergs Præstehistorie*, Odense 1870, B. II, pag. 137.

20) d. v.s. Gothersgade.

Kurtisane. I de sidste Aar, hun levede, var hun den russiske Statsafsending Baron *v. Korffs*²¹⁾ Elskerinde.

Korff var akkrediteret hos det danske Hof fra April 1740 til Juli 1746 samt fra Februar 1748 til sin Død.²²⁾ Han var en alsidig interesseret Mand, som, før han kom til København, i en Række Aar havde været Præsident for Videnskabernes Akademi i St. Petersborg og i Aarenes Løb havde samlet sig et værdifuldt Bibliotek.

Ogsaa paa andre Omraader havde han store Samlinger. Over disse afholdtes der i Løbet af 1767 3 Auktioner, ved hvilke der blev bortsolgt Juveler, Guld, Sølv, sachsisk og kinesisk Porcelæn, Fajance etc.²³⁾

Korff var ivrig Frimurer, og det var ham, der tog Initiativet til Oprettelsen af den første danske Frimurerloge i 1743.

Han blev selv tidlig optaget i denne, der i 1745 antog Navnet *St. Martins Loge*. Dens Møder afholdtes i lang Tid hos *Korff*, der boede i kgl. Køkkeninspektør *Beckers* Gaard paa Store Købmagergade, nuværende Nr. 44.²⁴⁾ Et andet fremtrædende Medlem af Logen var *Karl Gustaf Pilo*.²⁵⁾

Bekendtskabet mellem *Korff* og *Pilo* gav Anledning til,

²¹⁾ *Johann Albrecht v. Korff*, f. 30.11.1697 paa Regenhoff i Kurland, d. i København 7.4.1766, bisat d. 17.4. i St. Petri Kirkes store Kapel. *K. L. Bugge*: Det danske Frimureris Historie. Kbhvn. 1910, I-II, B. I, pag. 79. Petri Kirkebog. Landsarkivet.

²²⁾ Udenrigsministeriets Papirer angaaende *Korff* i Rigsarkivet. Fra Juli 1746 til Februar 1748 var han i Stockholm.

²³⁾ Kjøbenhavns Adressecontours Efterretninger. 1767 passim.

²⁴⁾ *K. L. Bugge*: l. c., pag. 51. Gaarden, der senere solgtes til Storkøbmanden van Hemert, er afbildet pag. 62 i „Holbergtidens København“ af *Christian Elling* og *Victor Hermansen*. Kbhvn. 1932.

²⁵⁾ *Karl Gustaf Pilo*, f. 5.3.1711 i Runtuna. Professor ved og 1771 Direktør for Kunstakademiet i København, søgte Afsked 1772. Blev 1778 Direktør for Kunstakademiet i Stockholm, hvor han døde 2.7.1793. Dansk biograph. Lexikon, B. XIII, Kbhvn. 1899.

Pilo pinxit

Bradt sculpsit

JEAN ALBERT BARON DE KORFF

Conseiller prive de S. M. l'Impératrice de toutes les Russies Son Chambellan, Chevalier de tous les Ordres, et Envoyé à la Cour de Dannebourg
né le 30 Nov 1697 mort le 7 Avr 1766

*Dedie
au General Baron de Fircks*

par

*Son tres humble et tres obéissant serviteur
Frédéric Ludvig Bradt*

Baron Johann Albrecht v. Korff.
Russisk Statsafsending i København.
Maleri af Pilo.
Stik af Bradt.

at ikke alene *Caroline Thielo*, men ogsaa *Korff* blev malet af denne.²⁶⁾ Desværre er Billedet forsvundet, men det er bevaret i et Kobberstik af *F. L. Bradt*.²⁷⁾

De bedste Oplysninger om den russiske Diplomat findes hos den tyske Polyhistor *Anthon Friedrich Büsching*.²⁸⁾

Büsching opholdt sig i København fra 3. Oktober 1752 til 20. April 1754 og skrev her en Bog: „Neue Erdbeschreibung“. Paa Vejen fra Korsør standsede han i Sorø, hvor han lod sig forestille for *Holberg*, „konnte ihn aber nicht hier zu einer Unterhaltung bringen, welches doch kurze Zeit hernach zu Kopenhagen geschahe“.

I København gjorde *Büsching* Bekendtskab med talrige Lærde samt Kunstnere som *Pilo* og *Preisler*. Men navnlig følte han sig tiltrukket af *Korff*. Han omtaler hans smukke Ydre, hans Elskværdighed, Gæstfrihed og den Liberalitet, med hvilken han gav ham Adgang til sit Bibliotek.

Fremdeles fortæller han, at *Korff* var meget afholdt i København, hvor de eneste, der var utilfredse med ham,

²⁶⁾ I *Oscar Siréns* Monografi: *Karl Gustaf Pilo*, Stockholm 1902, er No. 79 i Fortegnelsen over Pilos Værker „Ryske Envoyéen Baron J. A. de Korff, brb. en face. Originalen förkommet. Gravvyr av F. L. Bradt i crayonmanér“.

²⁷⁾ *Frederik Ludvig Bradt*, 1747—1829, Kobberstikker i København. *Ph. Weilbach*: Nyt dansk Kunstnerlexikon, København 1896, I, pag. 112.

²⁸⁾ *Anthon Friedrich Büsching* — Teolog, Filosof, Historiker og Geograf — f. i Stadthagen 27.9.1724, død i Berlin 28.5.1793. I 1765, under sit Ophold i Rusland, malede *Vigilius Erichsen* et Portræt af ham; det blev i 1774 stukket af *G. F. Schmidt*. (Wessely: *G. F. Schmidt*, Hamburg 1887; No. 14).

I *Büschings* Værk: *Beyträge zu der Lebensgeschichte denkwürdiger Personen insonderheit gelehrter Männer*, I-VI, Halle 1783—89, findes i B. III, pag. 198 i en Fodnote en Biografi af *Korff*. I B. VI passim omtales hans Ophold i Danmark; pag. 208 hans Møde med *Holberg*.

var hans Kreditorer, „weil er wegen seiner Bibliothek und seiner Maitressen weit mehr ausgab als er einnahm“. —

I Foraaret 1752, formodentlig snart efter at hun var traadt i Forhold til *Korff*, flyttede *Caroline Thielo* ind i Vester Kvarter Nr. 135, nuværende Frederiksberggade 23.²⁹⁾

Lejligheden, som havde været beboet af Byskriver *Schäffers* Enke,³⁰⁾ synes at have været ret stor. Huset, der laa paa Hjørnet af Mikkell Bryggersgade, var grundmuret, havde 13 Fag mod Frederiksberggade, Kælder, 2 Etager og Kvist over 4 Fag. Der maa have været adskillige Værelser, thi der fandtes 13 Jernkakkelovne i Huset.³¹⁾

Det gik lystigt til hos *Caroline Thielo*, hos hvem blandt andre hendes Kammerater fra Teatret var hyppige og velsete Gæster.

Hendes letsindige Liv formindskede imidlertid ikke

²⁹⁾ Skattemandtallet for 1752—53, Stadsarkivet, oplyser om Ejendommen:

Samuel Wass Bagger (d. v. s. *Bager*) tilhører 2de Gaarde, i Vaaningen (Stueetagen) *Hr. Qvist Hoff* Præst paa Sahlen Jomgfr: *Thilow* i Kielleren *Søren Wissing* Ølltaper og Marchandiser.

³⁰⁾ Skattemandtallet 1751—52. Stadsarkivet.

Hedvig Margrethe Holman, f. 1703?, begr. 17.8.1757 (Frue), g. m. *Jochum (Joachim) Friderich Schäffer*, f. 1698?, begr. 4.9.1751 (Frue), Fyrbøder hos Prinsesse *Sophie Hedevig*, Christian V's Datter, der i sine sidste Aar boede paa Charlottenborg, hvor hun døde 1735. Mellem 1742 og 44 blev *Schäffer* Byskriver i København. Brh. og Frue, Daab. Landsarkivet.

I Ægteskabet var der 5 Børn, af hvilke 4 overlevede Moderen. Københavns Skiftekommissions Forseglingsprotokol 1756—59, pag. 259.

³¹⁾ *Hans Lous* Obligation for Ejendommen, tinglæst 17.12.1753. Obligationsprotokol for Københavns Byting, 1753, pag. 654. Landsarkivet.

den Yndest, hun nød hos Københavns Befolkning, derimod kostede det hende *Holbergs* Bevaagenhed. Han skrev, opbragt over Skuespillernes Sviregilder hos hende, et harmfuldt Brev — Tordenbrevet³²⁾ — til dem, og *Caroline Thielo* anlagde i sin Forbitrelse over hans uforblommede Udladelser om hende Sag imod ham for Ærefornærmelse; men da begge Parter snart efter afgik ved Døden, blev Sagen aldrig procederet.

Korff synes at have været meget optaget af sin unge, charmerende Elskerinde. Dette faar man Indtryk af ved at læse, hvad *Poul Edvard Rasmussen* beretter i sine Dagbøger.³³⁾

Han skriver: „Jomfrue *Thielo* var en stor Aktrice og . . . meget yndet af *Holberg*.

Denne Dame var Maitresse hos den russiske Minister Baron *Korf*, som boede i v. *Hemmerts* Gaard paa Store Købmagergade.³⁴⁾

J. frue *Thielo* accorderede med en bekendt Maler paa de Tider *Thornborg*³⁵⁾ om 50 Rbd. for at male hende i fuld Legems Størrelse, men da han sendte hende Maleriet, var hun misfornøjet dermed og vilde ei giive ham meer end 30 rd. derfor. Han blev vred, bragte Stykket til en Marskandiser lige overfor Baron *Korfs* Vinduer og bad Manden sætte en Halmvisk derover til Tegn paa, at det skulde sælges, men ei ringere end 100 rd. Folk

32) *Overskou*: l. c., B. II, pag. 137.

33) *Poul Edvard Rasmussen*, 1776—1860, der komponerede Melodien til „Danmark dejligst Vang og Vænge“, var Plejesøn af Digteren *Edvard Storm*. Han efterlod sig en stenograferet Dagbog, der findes paa det kongelige Bibliotek og delvis er trykt i *Personalhist. Tidsskrift* 3. R., B. 4—5 ved *Nicolai Bøgh*. Han menes at have nogle af sine Oplysninger fra *Storm* og anses i det hele og store for paalidelig. *Dansk biograph. Lexik.*, B. XIII, pag. 514.

34) sml. pag. 264.

35) *Andreas Thornborg*, f. i Norge 1730, d. i Khhv. 1780. *Ph. Weilbach*: l. c. II, pag. 459.

stimlede sammen om dette Stykke; Baron *Korf* kom i Vinduet, saae Mængden, blev nysgierig og kendte med sit Glas, at det var J.frue *Thielo*; og da han hørte, at det var tilfals for 100 rd., købte han det strax for denne Sum.

Baron *Korf* havde samlet sig et meget stort Bibliothek. Paa adskillige Steder i samme vare Borde med Blæk og Pen, og over hvert Bord hang J.frue *Thielos* Portrait.

Korf døde og efterlod sig stor Gæld. Denne betalte Kejserinde Elisabeth af Rusland og lod hans Bibliothek transportere over til sig.

Jomfrue Thielo døde tidligt og ugift“.

I Aarene 1753 og 1754 stod *Caroline Thielo* paa sin Lykkes Tinde.

I 1753 udkom hendes Oversættelse af *Saint-Foix's* Komædie „Deucalion og Pyrrha“, som hun dedicerede *Korff*. Stykket blev under stort Bifald opført tvende Gange i 1754 med *Rose*³⁶⁾ som Deucalion og *Caroline Thielo* som Pyrrha.

*Overskou*³⁷⁾ skriver om hende paa dette Tidspunkt: „Hendes Skønhed, Aandsmunterhed og glimrende Spil havde gjort den nittenaarige Pige til Byens mest beundrede Dame, ... man vidste, at hun var lunefuld og havde galante Forbindelser, men den Gratie, der hvilede over alt, hvad hun foretog sig, gav endogsaa hendes Galskaber Ynde og gjorde, at man hos hende fandt nydeligt, hvad man ikke vilde have tilgivet andre“.

Men om Aftenen d. 5. Februar 1754, kun nogle faa Dage efter *Holbergs* Død, løb Rygtet gennem København, at *Caroline Thielo* var død.

³⁶⁾ Skuespiller *Christoffer Pauli Rose*, f. i Khhv. 10.10.1723, d. sammesteds 30.10.1784. Dansk biograph. Lexik., B. XIV, pag. 164.

³⁷⁾ *Overskou*: I. c., B. II, pag. 149.

Dødsbudskabet vakte, som man kan forstaa, megen Overraskelse og dyb Beklagelse.

Det meddeltes Offentligheden i „Kjøbenhavnske Danske Posttidender“ Nr. 11 for 8. Februar: „Den danske Skueplads har mistet sin Premier-Actrice, da Jomfrue *Carolina Amalia Thielo* den 5. hujus ved Døden afgik. Alle Elskere af Skuespill beklage dette Dødsfald og Poeterne have ikke sparet deres Pen“; hvorpaa et af Digtene aftrykkes.

Saa faa var Ordene om den forgudede *Caroline Thielo*, og der skrives ikke senere et Ord om hendes Begravelse.

Denne foregik paa Nikolaj Kirkegaard.³⁸⁾ Studenterne bar hende til Graven,³⁹⁾ og Frue Skoles Disciple sang over hende.⁴⁰⁾

Det er velkendt, at uventede og pludselige Dødsfald altid, men særlig i ældre Tid, da Dødsårsagen som Regel var mangelfuldt oplyst, og Fordringerne til Ligsyn og Registrering smaa, giver Anledning til alle Haande Rygter.

Saadanne har ogsaa svirret i København efter *Caroline Thielos* Død. Og det er værd at lægge Mærke til, at da alle vidste, at *Korff* var en ivrig Frimurer, er Aabenbarelse af Frimurerhemmeligheder Kærnen i Rygterne.

³⁸⁾ I „Sancte Nicolay Kierckes Regenskab over Begravelser med mere des dependerende Pro Anno 1754“, pag. 6, læses: „6.2. *Carl August Thielos* afgang den daatters liig til taarn Kierckegaard for (d. v. s. før) 12 slæt betalt 4 Rd.“. Stadsarkivet. Det er ejendommeligt, at hun omtales som sin Faders Datter. Ikke heller findes der noget Skifte efter hende, formentlig fordi alt, hvad hun ejede og havde, tilhørte *Korff*.

³⁹⁾ De paa Regensen boende Studenter havde siden 1711 Privilegium paa at bære Lig til Graven. *Aug. Nielsen* i „Historiske Meddelelser om Staden København“, 3. R., III B., pag. 100.

⁴⁰⁾ I „Vor Frue latinske Skoles Liigbog“ i Landsarkivet læses: Ugen fra 2. Febr. Kongg. Nye Torv, Jomfrue Thielo, Nic. Kgd. 1 Rd.

Forbilledet for disse er efter *Bugge*⁴¹⁾ en Beretning om, hvorledes en fransk Sangerinde havde fralokket sin Elsker, der var Frimurer, en Bog, i hvilken Frimureriets Hemmeligheder var afslørede. Denne Beretning blev trykt i Frankfurt 1738 og gik senere over i andre Skrifter, hvorfor *Bugge* med Rette mener, at „der er den stærkeste Grund“ til at antage, at den var kendt i København.

Men først 100 Aar senere kom Rygterne for Dagen i *Overskous Theaterhistorie*.⁴²⁾

Man fortalte, at Jomfru *Thielo* overfor en Veninde havde pralet af, at hun havde saa megen Magt over *Korff*, at hun kunde faa de allervigtigste diplomatiske Hemmeligheder ud af ham. Veninden mente, at det var muligt, men at hun derimod ikke kunde faa ham til at røbe nogen Frimurerhemmelighed. „Jomfru *Thielo* forsikrede, at endogsaa det skulde være hende en let Sag og indgik et Veddemaal derom, hvilket hun vandt saavidt, at *Korff* ved et yppigt Aftensmaaltid, som hun gav ham ganske alene, fortunlet af hendes Champagner og hendes uimodstaaelige Smiger, List og Spøg, lod sig forlede til at betro hende nogle ceremonielle Tegn. Da *han næste Aften kom til hende*, var hun uforsigtig nok til ikke alene under Latter at eftergjøre dem paa en pudsérlig Maade, men til at fortælle det indgaaede Veddemaal, og hvorledes hun for at overbevise Veninden om, at hun havde vundet det, var blevet nødsaget til at sige hende, hvad hun havde faaet at vide“.

Korff blev naturligvis rasende og tvang hende, idet han paastod, at hun maatte være syg, til at lade sig aarelade af hans Kammertjener. Denne, der ufortøvet blev hentet, aarelod hende saaledes, at hun døde af det.

41) *K. L. Bugge*: l. c., pag. 397.

42) *Overskou*: l. c., B. II, pag. 148.

Overskous Beretning, der maa antages at bygge paa den 100 Aar gamle Overlevering paa Det kongelige Theater, kan imidlertid anfægtes paa afgørende Maade.

For det første døde *Caroline Thielo* ikke saa pludseligt, at Antagelsen af en naturlig Død er usandsynlig. *Overskou* meddeler, at hun var set spadserende paa Gaden Søndag d. 3. Februar. Men hun kan jo være bleven pludselig og heftig syg senere paa Dagen. Og det er om ikke almindeligt saa dog ingenlunde paafaldende, at en 18aarig Kvinde, som i Aarevis har ført et vildt Liv, dør af en svær, akut Sygdom paa 48 Timer.

Dernæst er det formentlig ikke muligt at dræbe et voksent Menneske ved en Aareladning.

*Callisen*⁴³⁾ omtaler i sin Kirurgi udførlig Farerne ved dette i Datiden saa almindelig anvendte Indgreb, men nævner ikke med et Ord, at man kan dø af det.

Og *Billroth*, som giver Aareladningen og dens Teknik en indgaaende Omtale,⁴⁴⁾ angiver ikke, at den kan medføre livsfarlig Blødning.

Er *Caroline Thielo* død af Forblødning, maa Kammer-tjeneren paa *Korffs* Befaling i Stedet for at aarelade hende have overskaaret hendes Armpulsaare, der ligger nær ved Aareladningsstedet. Og han maa have haft Hjælpere, thi hun har sikkert kæmpet for Livet.

Og dette skulde være foregaaet i hendes eget Hjem! Kan man tænke sig, at hendes Husfolk ikke kom hende til Hjælp eller alarmerede de andre Beboere?

Mod Antagelsen af et Mord taler fremdeles i høj Grad den Omstændighed, at det varede 100 Aar, inden det kom for Dagen. Havde der været Tale om et saadant, kunde det ikke være holdt skjult saa længe.

⁴³⁾ *H. Callisen*: Systema chirurgiæ hodiernæ, Editio IV, Hafniæ 1815, I, pag. 68 ff.

⁴⁴⁾ *Th. Billroth*: Allgemeine chirurgische Pathologie und Therapie. Berlin 1880, pag. 149 ff.

Tænker man sig endelig i *Korffs* Sted, er det saa sandsynligt, at han lod *Caroline Thielo* dræbe?

At hans Følelser for hende skulde afholde ham derfra, kan ikke antages, naar man erindrer, hvorledes store Herrer i det 18. Aarhundrede behandlede Kvinder og specielt Kurtisaner. Tidens Skønlitteratur og Memoirer er fulde af Eksempler herpaa.

Korff var i 1754 en lærd og verdensklog Mand paa 56 Aar, der i ca. 14 Aar havde haft en anset og behagelig Position i København. Han risikerede om ikke Rettergang og Dom saa dog Forflyttelse. Og vandt han noget ved at følge Vredens Stemme? *Caroline Thielos* Veninde, med hvem hun havde væddet, levede jo og kunde kompromittere ham, hvis det lystede hende.

Korffs senere Skæbne gør ogsaa *Overskous* Beretning usandsynlig. Det er urigtigt, naar det er anført, at han søgte og fik Forflyttelse. Han var Statsafsending her til sin Død og Stemningen var ham ingenlunde ugunstig.⁴⁵⁾ Ved hans Død fandtes Sørgedigt i Avisen over ham, og senere prægedes en Sølvmedaille til hans Minde.⁴⁶⁾

I det foregaaende er det søgt at vise, hvor usandsynlig *Overskous* Fortælling er.

Men om Jomfru *Thielos* Død findes 3 andre Meddelelser, af hvilke *Poul Edvard Rasmussens*, at hun døde tidlig og ugift, allerede er nævnt.

Langt betydningsfuldere er de to andre Beretninger. Og de har saa overordentlig stor Værdi, fordi de ikke

⁴⁵⁾ At *Korff* var velset i høje danske Embedskredse, fremgaar af en Notits hos *Luxdorph*: „1764 April 1 Hellig Giæstes Kirke — Siden paa Taarnet set Solens Formørkelse. Den begyndte 1 Quarter før Tiden efter Almanaken, Thermometrum faldt fra 17 til 7 Grader. *Conseillet*, *Korff*, *Grev Schmettau*, *Frid. Rosenkrantz* med flere vare nærværende. Det blev ikke sønderlig mørkt“. *Luxdorfs* Dagbøger, udg. af *E. Nystrom*, København 1915—30, B. I, pag. 213.

⁴⁶⁾ *Kjøbenhavns Adressecontours Efterretninger* 1766, Nr. 57 og 64.

alene stammer fra Samtidige, men endog fra Mænd, der levede i København, da *Caroline Thielo* døde.

Den ene er *Schønnings*. Han skriver i Dagbogen for 5. Februar 1754: „om Middagen Døde Carolina Amalia Thilo, Premier-Actrise ved det danske Theater af et Slag etc.“.⁴⁷⁾

„Den 7. om Morgen saa jeg Thilo Liig til Cartovs⁴⁸⁾ paa Kongens Nye Torv, hvor hendes Skilderi i fuld Corpus stod ved Hovedet, der loe og lignede overmaade“.

„Den 8. om Morgen blev hun begravet paa St. Nicolai Kiærckegaard indad mod Velvingen“.⁴⁹⁾

„Den ene Fredag agerede hun paa Theatret i de 2de Comoedier „Livet er en Drøm“ og „Den forkerte Verden“ og var begravet den anden Fredag paa samme Tid“.⁵⁰⁾

Den anden Beretning er *A. F. Büschings*.⁵¹⁾ Den lyder: „Sein (i. e. *Korffs*) grösster Fehler war, dass er ehelos

⁴⁷⁾ „etc.“ betyder ikke, at noget er fortiet. Det er en Afslutning, som *Schønning* meget jævnlgt benytter.

⁴⁸⁾ Cartov = *Cortaud* (hans egen Stavemaade), *Jean*, S. af Vintapper *David Cortaud* og *Bartholomie Colomb*, f. i København 18.4.1705, død sst. 24.4.1781 (Fr. Ref.), g. 7.7.1744 (Petri) med *Louise Sophie Steenberg*, f. 1710?, begr. 3.5.1758 (Petri).

Han betegnes som „Oldgesell“, da han 30.11.1747 blev optaget i Vinhandlerlavet. Han løste Borgerskab som Vintapper 7.8.1747 og flyttede, efter at have haft Vinstue paa Købmagergade og i Pilestræde, til Kongens Nytorv, Øster Kvarter Nr. 162, nuværende Nr. 8.

Han var meget foretagsom. Foruden at drive Vinstuen, lejede han Værelser og Pakhus ud etc. Vinhandlerlavets Forhandlingsprotokol 1747, pag. 755, Borgerskabsprotokollen 1747 i Stadsarkivet. — Københavns Adressecontoirs Efterretninger indtil 1767 passim.

⁴⁹⁾ Datoen for Begravelsen kendes iøvrigt ikke. Kirkebogen brændte i 1795. I „Sancte Nicolay Kierckes Regenskab“ staar kun, at der 6.2.1754 blev betalt 4 Rdlr. for Begravelsen; „Vor Frue Skoles Liigbog“ angiver kun Begravelsesugen. — „Hvælvingen“ kaldtes Rummet under de to Stræbepiller ved Taarnets Vestsider.

⁵⁰⁾ Dette er urigtigt; Jomfru *Thielo* spillede sidste Gang d. 30. Jan. 1754. *Overskou*: l. c., B. II, Pag. 131.

⁵¹⁾ *A. F. Büsching*: l. c., B. II, Fodnoten, pag. 198 ff.

lebte, und wegen seiner starken Neigung zur Wollust mit den Maitressen oft abwechselte.

Eine derselben, eine dänische Comödiantinn, an welcher er viel Geld verschwendet hatte, bekam plötzlich ein Aufsayungsschreiben von ihm, worüber Sie so erschreckt, dass Sie gleich nach der Lesung desselben in ein heftiges Fieber fiel und nach ein Paar Tagen rasend starb. Das war seine schlechte Seite“.

Schønning skriver altsaa kort og godt, at hun døde af et Slag, en Benævnelse, der den Gang brugtes om alle kortvarige, akute Sygdomme. Da han interesserede sig for den smukke, unge Aktrice, besøgte han hendes lit de parade ikke i Frederiksberggade, men hos Vintapper *Cortaud* paa Kongens Nytorv.

Büsching, der maa anses for særdeles vel underrettet, giver derimod den positive Oplysning, at *Caroline Thielo* døde af en heftig akut Febersygdom, den Dødsarsag, der lægevidenskabeligt set er den sandsynligste. Hvilken Betydning der skal tillægges Opsigelsesbrevet, maa staa hen.

Da *Büschings* Vidnesbyrd er saa afgørende, maa det overvejes, om det kan staa til Troende, eller om han kan mistænkes for, at Hensyn til *Korffs* Eftermæle, at have fordulgt Sandheden.

Mod en saadan Antagelse taler ikke alene, at *Büschings* Bog udkom 17 Aar efter *Korffs* Død, altsaa paa et Tidspunkt, paa hvilket han uden Betænkelighed kunde give ren Besked, men ogsaa, at han gør et meget paalideligt Indtryk og saa tydeligt udtaler sin Misbilligelse af *Korffs* løse Sæder, at det ikke kan antages, at han har villet skjule noget.

Robert Neiiendam, der i 1936⁵²⁾ omtaler *Caroline Thielos* straalende Teaterbane og pludselige Død, aner-

⁵²⁾ *Robert Neiiendam*: Danmark i Fest og Glæde. Kbhvn. 1936, B. III, pag. 256—57.

kender af *Büschings* Beretning kun Opsigelsesbrevet. Iøvrigt slutter han sig til *Overskous* Meddelelse, men indrømmer Muligheden af, at Kammertjeneren paa *Korffs* Befaling har ombragt hende ved Forblødning.

Der er nu en Omstændighed, som taler meget for, at det er rigtigt, naar *Büsching* fortæller, at *Caroline Thielo* fik et Opsigelsesbrev fra *Korff*, den nemlig, at hun vistnok var flyttet bort fra Frederiksberggade kort før sin Død.

Hendes Flytning kan ikke ses af Skattemandtallet, thi dette mangler for Tiden fra „Michaelis“ 1753 til Paaske 1754. Men den gøres sandsynlig ved, at hun laa paa lit de parade paa Kongens Nytorv, og at „Vor Frue Skoles Liigbog“ angiver⁵³⁾ dette som Stedet, hvorfra hun blev baaren til Graven; dette Sted vil saa godt som altid være identisk med Dødsstedet.

Men da hun i Frederiksberggade beboede en anseelig Lejlighed, i hvilken der sikkert var en „Sal“, hvori hun kunde ligge paa lit de parade, maa det anses for usandsynligt, at hun er død dér. Thi var dette Tilfældet, var der ingen Grund til at flytte hende til Kongens Nytorv.

Rimeligst er det derfor at antage, at hun efter at have faaet *Korffs* Brev, har forladt Lejligheden i Frederiksberggade og staaet uden Tag over Hovedet. Hun har saa lejet sig ind hos *Cortaud*, som hun sikkert kendte, og her har Sygdommen og Døden indhentet hende.

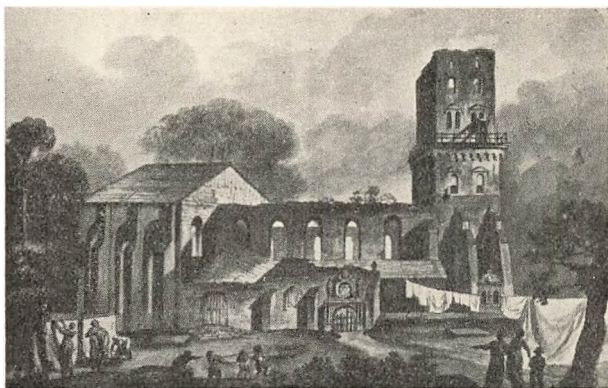
Fuldstændig Sikkerhed om, hvorledes *Caroline Thielo* døde, kan ikke skaffes, fordi de afgørende Dokumenter ikke eksisterer, men det her anførte vil formentlig vise, at *Overskous* Beretning ikke fortjener Tiltro, og give en sandsynlig Forklaring paa hendes bratte Død.

Korff og *Carolina Amalia Thielo* er begge begravede her i København. Han i St. Petri Kirkes monumentale

⁵³⁾ se pag. 270.

Kapel, hun i Byens Hjærte ved Foden af Nikolaj Taarn. Men hendes Grav er for længst sløjfet og over Stedet, hvor fordum Taarnkirkegaarden var, gaar nu Byens travle Færdsel.

Sikkert har hun sørget over at skilles fra Ungdom og Skønhed, men var hun alligevel ikke en af dem, Guderne elsker?

Nikolaj Kirke efter Branden 1795.

Akvarel af C. A. Lorentzen.

Bymuseet.

II

IKONOGRAFI.

Det er foran meddelt, at *Poul Edvard Rasmussen* skriver, at der i *Korffs* Bibliotek fandtes adskillige Portrætter af Jomfru *Thielo*. Da alle Originalbilleder af hende paa et nær er forsvundne, vil der formentlig være Grund til at samle, hvad der vides om dem og om de Stik, der er udført efter dem.

Der rejser sig nu flere Spørgsmaal. Hvor mange Billeder af hende ejede *Korff*? Man ved, at han købte *Thornborgs* Portræt, og man tør formode, at ogsaa de Billeder, *Pilo* malede af hende, var i hans Eje.

Og hvad gjorde han med Portræterne, da Forholdet mellem dem opløstes? Beholdt han dem som Minde, eller fik hun dem med sig? Det kan formodes, at i alt Fald *Thornborgs* Billede, som stod ved hendes Hoved, da hun laa Lig, har været hendes.

Noget af dette kunde oplyses ved at undersøge de trykte Kataloger fra *Korffs* 3 Auktioner, men uheldigvis findes de ikke paa Det kgl. Bibliotek.

Heller ikke en Undersøgelse af Skiftet efter *Carl August Thielo*⁵⁴⁾ giver nogen anden Oplysning, end at han ikke ejede noget Billede af Datteren.

Man har Oplysninger om følgende Portrætter af *Caroline Thielo*.⁵⁵⁾

⁵⁴⁾ Skifte 84/1764, Landsarkivet.

⁵⁵⁾ Paa Omslaget til *Adam Cordtsens Roman: Jomfru Thielo* (København 1921, Hagerup) findes en Gengivelse af et, Forfatteren tilhørende, Maleri af hende. Det omtales ikke her, da Forfatteren paa min Forespørgsel venligst har meddelt mig, at Billedet ikke er autentisk.

I. Pilo-Preislers Portræt.

I. Portræt, malet af *K. G. Pilo*. Billedet er gaaet tabt, men er stukket af *Johan Martin Preisler* i 1756.

II. Portræt, tilskrevet *Pilo*; i Privateje.

III. Kopi af Portræt i *Pilos* Manér og en Kopi af samme; Malerisamlingen paa Gaunø.

IV. Portræt, malet af *F. C. Cramer*. Billedet er gaaet tabt, men er stukket af *J. M. Bernigeroth* i 1755.

V. Portræt i hel Figur, malet af *Andreas Thornborg*; er gaaet tabt.

VI. Miniature, hvis Skæbne er ukendt.

I. Om *Pilos* Maleri af *Caroline Thielo* anføres i *Siréns* Monografi:⁵⁶⁾ No. 67: „Skådespelarsken *C. A. Thielo*; brb., i ½ profil åt höger, med en lätt slöja på hufvudet, djupt urringad, ljus dräkt. Originalet förkommet. Gravry av *J. M. Preisler*“.⁵⁷⁾

At dømme efter Kobberstikket, et af de smukkeste danske Portrætstik, maa Maleriet have været overmaade dejligt. Antagelig er det malet i et af de sidste Aar af hendes Liv.

Man maa give Samtiden Ret i dens Dom om hende. Skønt ikke regelmæssig smuk — Næsen er lidt ordinær — er hun ubeskrivelig charmerende. Paaklædningen er yderst pikant, lige fra Sløret om det pudrede Haar til de brusende Ærmer og Stoffet, der dækker venstre Skulder. Og hvor smuk er ikke Holdningen og Placeringen i det skitserede Landskab!

Stikket — *Strunk*⁵⁸⁾ Nr. 2891 a, *Westergaard*⁵⁹⁾ Nr. 11793 — averteredes til Salg i April 1756 i følgende „Notification“:⁶⁰⁾ „Til Afmindelse er Mademoiselle Carolina Amalia Thielos Portrait nu, af vores berømmeligste Kunstnere i Kiøbenhavn forfærdiget, stukken i Kaaber og i 4to paa stor Royal-Papier trykt. Dette er at bekomme hos Sieur Holck paa hiørnet af Store Grønnegade og Diderich Badskers Gang. Exemplaret koster 3 mk. Det

⁵⁶⁾ *Osvald Sirén*: I. c., Malerifortegnelsen.

⁵⁷⁾ *Johan Martin Preisler*, f. i Nürnberg 14.3.1715, død i København 17.11.1794. Fra 1754 Professor ved Kunstakademiet. *Ph. Weilbach*: I. c., II, pag. 272.

⁵⁸⁾ *A. Strunk*: „Portrait Katalog“, Kbhvn. 1865.

⁵⁹⁾ *P. B. C. Westergaard*: Danske Portræter, Kbhvn. 1933.

⁶⁰⁾ Kjøbenhavnske Danske Posttidender Nr. 32, 33 og 34, for 18., 23. og 26. April 1756.

forrige lille Portrait var stukken i Leipzig af Sr. Ber-
ningerode“.

Billedet er, som det ses af Annoncen, anonymt, bærer
ingen Kunstnernavne. Men paa Midten, lige under Stik-
randen, staar: „*Peint et gravé par deux P*“. Paa Pladen
staar, ligeledes paa Fransk: *Caroline Amalie Thielo* samt
Fødselsdag og Dødsdag; denne sidste er fejlagtig angivet
til „11. Fevr. 1754“.

Stikket kendes kun i denne ene Tilstand.

Det er vanskeligt at forstaa Aarsagen til denne i sin
Form ejendommelige og for Samtiden let gennemskue-
lige Anonymitet.

Har *Pilo* og *Preisler* ved den let familiære Underskrift
villet tilkendegive deres Venskab med den afdøde Kunst-
nerinde eller er der en anden Grund?

Det ligger da nær at antage, at *Pilo* nødig har villet
støde sin Velynder og Frimurerbroder *Korff* ved at sætte
sit Navn paa et Billede, der ikke kunde undgaa at vække
ubehagelige Minder hos ham.

Om dette Kobberstik fortæller *Overskou*,⁶¹⁾ at det blev
solgt i en saa stor Mængde Eksemplarer, „at det i en lang
Række Aar var en Prydelse for næsten enhver velha-
vende Families Dagligstue“.

Dette er overraskende, fordi Portrætet nu er saa sjæl-
dent, at det kun er lykkedes at opspore ca. 13 Eksempla-
rer her i Landet.⁶²⁾ Men *Overskous* Angivelse er sikkert
heller ikke rigtig. Thi den Plade, der har givet disse blege,
fint ciselerede Portræter, har næppe holdt til mange
Aftryk. Forklaringen paa *Overskous* Antagelse kunde
maaske være, at hans Omgangskreds var Skuespillere og
Skønaander, der vel fortrinsvis ejede Billedet. Man maa

⁶¹⁾ *Overschou*: I. c., B. II, pag. 151.

⁶²⁾ For at konstatere, hvor mange Eksemplarer af *Preislers* Stik
der findes, vilde Forfatteren være taknemmelig, hvis ham ube-
kendte Ejere af Stikket vilde meddele ham deres Navn og Adresse.

ogsaa regne med, at de talrige Ildebrande, som har hærget København indenfor Voldene, har krævet nogle af Portræterne som Offer.⁶³⁾

Overskou meddeler videre, at Portrætet allerede ved sin Fremkomst var dyrt, og at man for at imødekomme Menigmand skaffede et Portræt af Jomfru *Thielo* fra Leipzig. Det er det i Annoncen omtalte lille Portræt. Dette er urigtigt; det lille var allerede udkommet i 1755.

I en nylig fremkommen Afhandling⁶⁴⁾ omtaler Professor *Christian Elling Pilo-Preislers* Portræt af Jomfru *Thielo* og skriver i en Fodnote: „Det er muligt, at den forsvundne Original til *Preislers* Portrætstik af Jomfru *Thielo* har været et Helfigursbillede, ikke et Bryststykke“, hvorefter *Schønnings* Beretning om hans Besøg ved hendes lit de parade (se pag. 274) anføres.

Man faar herved det Indtryk, at Prof. *Elling* mener, at det var *Pilos* Maleri, der stod ved hendes Hoved, og derfor tænker sig den anførte Mulighed.

Det er ikke sandsynligt, at denne Antagelse er rigtig. Thi *Pilo-Preislers* Værk gør i det Hele og især ved Figurens Holdning og dens Stilling til Baggrundslandskabet

⁶³⁾ Hvor sjældent Billedet kommer frem og den store Stigning af Prisen, ses af følgende:

1871	Sandbergs Auktion	?
1874	Justitsraad Mørchs Auktion	10 Rd.
1874	Etatsraad Bangs Auktion	11.50 Kr.
1891	Grev Rantzaus Auktion	3.60 —
1897	Geheimeraad Schlegels Auktion	28.25 —
1904	Grosserer Borgens Auktion	6.00 —
1907	Auktion hos Hee	61.00 —
1931	Skandinavisk Antiquariat	85.00 —
1931	Provst Fengers Auktion	130.00 —
1933	Kunsthandler Magnussens Auktion	150.00 —
1934	Fuldmægtig Bangs Auktion	270.00 —
1936	Auktion hos Winkel & Magnussen	320.00 —

Auktionspriserne er uden Omkostninger.

⁶⁴⁾ Om et *Pilo*-Portræt, Kunstmuseets Aarsskrift 1940, pag. 101.

et saa helstøbt og sluttet Indtryk, at man ikke kan tænke sig, at det skulde være Levningerne efter en Amputation.

II. Originalmaleriet.

Og endelig fandtes der ved *Caroline Thielos* Død et Portræt af hende i „fuld Corpus“, nemlig det af *Poul Edvard Rasmussen* omtalte Maleri af *Andreas Thornborg*

(Nr. V) (se pag. 268); det maa antages, at det var dette, der stod ved hendes Baare.

II. Der findes *et* Originalmaleri af *Caroline Thielo*; det er ikke signeret, men skal af *Karl Madsen* være tilskrevet *Pilo*.

Det er et Brystbillede, en face til venstre. Størrelse 72 × 56 cm. Haaret er pudret, hun bærer en Buket i venstre Tinding og i venstre Øre ses den samme Pendeloque⁶⁵) som paa *Preislers* Portræt, om Halsen et Guldsmykke, Blomster paa Udskaeringen af Livet, der er holdt i gule og brune Farver. Højre Haands spredte Fingre hviler paa Livets højre Side, i venstre Haand holder hun en Vifte. Baggrunden staar i blaalige Farver.⁶⁶)

Det er et kønt Billede, og Ligheden er utvivlsom. Men det er en helt anden, mere takkelig og borgerlig *Caroline Thielo* end den charmerende og raffinerede Aktrice paa *Preislers* Stik. Det er næppe sandsynligt, at Billedet, som ikke er signeret, stammer fra *Pilos* Haand, og det omtales heller ikke af *Sirén*.⁶⁷)

III. Paa *Gaunø* findes to Portræter af *Caroline Thielo*.

Det ene — Nr. 636⁶⁸) — angives at være en Kopi efter *Pilo*. Fortegnelsen over Malerisamlingen fra 1785 angiver Prisen paa Billedet til 4 Rd.⁶⁹)

⁶⁵) Denne var aabenbart meget paa Mode, thi den ses paa næsten alle Frederiksborgmuseets Dameportræter fra Datiden, ligesom paa franske Billeder.

⁶⁶) Maleriet har i mange Aar været i afdøde Etatsraad Bestles Eje og tilhører nu *Etatsraadinde S. Bestle*. Det vides ikke, naar og af hvem det er købt. Jeg bringer her *Etatsraadinden* min Tak for Tilladelsen til at se Billedet og til at lade det reproducere.

⁶⁷) *Sirén* bringer i Fortalen til det anførte Værk om *Pilo* danske Kunsthistorikere og blandt disse *Karl Madsen* sin Tak for god Hjælp.

⁶⁸) *Karl Madsen* og *O. Andrup*: Fortegnelse over Gaunøs Malerier. København 1914.

⁶⁹) Denne Fortegnelse er en Taksation af Malerisamlingen ved *C. A. Lorentzen* og *Schütz*.

Det er et Knæstykke — 111×91 cm — en face, Figuren drejet til højre. Hun bærer en hvidlig-blaa, nedringet Kjole, hvis Folder indtager hele den nederste Del af Bil-

III. Gaunø-Billedet.

ledet. Højre Haands spredte Fingre omfatter den øverste Del af Tailen, i venstre Haand holder hun en Parasol. Det udslagne Haar er upudret; hun bærer ingen Smykker.

Originalen omtales ikke i *Siréns* Fortegnelse,⁷⁰⁾ og Billedet er ingenlunde smukt; man har Besvær med at se, at det forestiller *Caroline Thielo*.

Det andet — No. 637 — angives at være en Kopi af det første; 1785-Fortegnelsen oplyser: „2 Rd., paa nyt Lærred“.

IV. *Cramers*⁷¹⁾ Portræt af Jomfru *Thielo* er forsvundet, men bevaret i *Bernigeroths*⁷²⁾ Stik. (*Strunk* 28916, *Westergaard* 11796).

Det blev ligesom *Preislers* revet væk, saa at det i August 1755 udkom i 2. Oplag.

Dette meddeles i følgende „Avertissement“:⁷³⁾ „Afgangne Jomfrue Thielos Portrait, stukken i Kobber, med en artig invention og en smuk Eloge ere nu igjen at bekomme i Hr. Wentzels Boglade paa Børsen for 1 Mark Stykket“.

Naar 1. Oplag udkom, er det ikke lykkedes at finde, men efter Datoen paa et Brev til *P. F. Suhm*,⁷⁴⁾ hvilket senere skal anføres, udkom det først paa Sommeren 1755.

De to Oplag er trykt paa forskelligt Papir, det ene paa tykkere, let gulligt, det andet paa tyndere, hvidt Papir, paa hvilket Vandmærkerne i Følge Sagens Natur træder stærkere frem; iøvrigt er de ganske ens. Dette Portræt

⁷⁰⁾ *Sirén* l. c.

⁷¹⁾ *Frederik C(hristian) Cramer*, f. i Kbhvn. 1731, død her 30.12. 1768, Portrætmaler; „Skildrer i Skidenstræde“, *Ph. Weilbach*: l. c., pag. 183.

⁷²⁾ *J. M. Bernigeroth*, 1713—1767, tysk Kobberstikker. *Thieme u. Becker*: Allgemeines Lexikon der bildenden Künste, B. III, Leipzig 1909.

⁷³⁾ Kjøbenhavnske Danske Posttidender Nr. 67 for 22.8.1755.

⁷⁴⁾ *Peter Frederik Suhm*, f. i København 18.10.1728, Forfatter og Samler, død i København 7.9.1798 som Kammerherre og Kongelig Historiograf. Dansk biograph. Lexikon, 1902, B. XVI, pag. 570.

IV. Cramer-Bernigeroths Portræt.

ses hyppigere end *Preislers*; Prisen ligger omkring 20 Kroner.

Benjamin Dass,⁷⁵⁾ som stod *Suhm* nær, og som under hans Ophold i Trondhjem holdt ham underrettet om, hvad der skete i København og særlig i „den lærde Republique“, udtaler i et af sine Breve sin Mening om dette Portræt. Da han var en god Kritiker og selv samlede paa Kobberstik, anføres den her.

„I denne Posts Aviser faar min Hr. Patron at læse en vidtløftig Forklaring over et nyt Kaaberstykke, som er udkommet over afdøde Jomfru Thilo. Det mærkelige Epigram, som læses herpaa, er i Avisen ej anført, men kun forklaret, hvorfor det her maa meldes: Danica jam Venus hæc fuit et jam dicta Thalia; Nunc illa est superum quæ prius orbis amor.⁷⁶⁾ Paulus Widalinus Island. fecit, som ligger ellers i Leipzig for at studere og skulde man snart troe, at Autor maa statuere, at der gives Maitresser i den anden Verden. Hun kaldes paa Pladen „Scenæ comicæ Hauniensis immortale decus“,⁷⁷⁾ som skal være hendes Karaktere. Men Stykket ligner hende slet ikke uden i Henseende til Pande og Posturen, thi hun ser næsten heslig ud, skjønt Arbejdet er smukt og har i det mindste efter Døden faaet en slem Paroli⁷⁸⁾ paa Næsen, som meget vanhælder. Ikke desto mindre kjøbes det af mangfoldige og gaar af som Smør, saa man vil sige, at

⁷⁵⁾ *Benjamin Dass*, Magister, Skolemand, Forfatter, f. 15.8.1706 i Norge, død i København 5.5.1775. Dansk biograph. Lexikon, 1890, B. IV, pag. 200. Brevet er dateret 2. August 1755 og findes i *Suhms* samlede Skrifter, København 1798, tome 15, pag. 219.

⁷⁶⁾ „Snart kaldtes hun den danske Venus, snart den danske Thalia. Nu elskes hun af Guderne, som før tilbades af Jordbeboerne“.

⁷⁷⁾ „Den danske Lystspilscenes udødelige Prydelse“.

⁷⁸⁾ Paroli, spansk Ord, betegner det „Øre“, man i Faraospil gjorde paa sit Kort og hvorved man angav, hvilken Gevinst man vilde gaa ind for. Meyers Fremmedordbog, 8. Udg., København 1924.

Prisen daglig stiger, skjønt det kostede i Begyndelsen 20 Sk.“.

Denne Kritik kan sikkert tiltrædes af enhver, der har set Portrætet.

V. *Thornborgs* Maleri af *Caroline Thielo*, om hvilket *Schønning* fortæller, at det stod ved hendes Hoved, da hun laa paa lit de parade, og „loe og lignede overmaade“, er ikke bevaret.

VI. Musæumsinspektør V. *Hermansen* har vist mig den Venlighed at meddele mig, at han erindrede at have set, at der i Adresseavisen for 1764 averteredes med et Billede af *Caroline Thielo*.

Det viste sig, at der 16. November 1764 ved den ugentlige Auktion, som Adressecontoiret⁷⁰⁾ lod afholde, op-raabtes: „*Jomfru Thilos Portrait i Miniatur, meget vel truffen*“. Det blev ikke solgt, fordi den af Sælgeren forlangte Pris ikke blev opnaaet, og det ses ikke senere at være udbudt til Salg.

Da *Carl Thielo* var død i December 1763, og Behandlingen af hans Bo først afsluttedes langt hen i 1764, kunde man tænke sig, at Miniaturen havde været hans, og at det var *Madame Thielo*, som sikkert sad smaat i det, der paa denne Maade havde søgt at afhænde den.

Muligvis eksisterer den endnu, uden at det vides, hvem den forestiller, og maaske kan de her gengivne Portræter oplyse Ejeren om, hvis Billede han er saa heldig at besidde, og give ham Lyst til at publicere den.

LITERATUR

om

Carolina Amalia Thielo;

ikke anført i det foregaaende.

Bering-Liisberg, H. C.: Kvinder i dansk Historie, Kbhvn. 1916, pag. 32.

⁷⁰⁾ Kjøbenhavns Adressecontoirs Efterretninger 1764, Nr. 128.

Bibliotheca danica, B. III, pag. 512.

Birch, H. J.: Billedgalleri for Fruentimmer, B. III, Kbhvn. 1795, pag. 365.

Bokkenheuser, Knud: Kongelig Majestæts Acteurs, Kbhvn 1908.

Collin, Edgar: Fremragende danske Frimurere, Kbhvn. 1875, B. II, pag. 3.

Hansen, Peter: Den danske Skueplads, Kbhvn. 1889—96, pag. 193—195.

Holbergs Comoedier, Jubeludgaven, B. III, pag. 35—37, Kbhvn. 1884—86.

Jansson, Børge: Kongelige Komedianter; i Hagerups Julebog, Kbhvn. 1905, pag. 119.

Jerndorff, P.: Minder, Kbhvn. 1928, pag. 10.

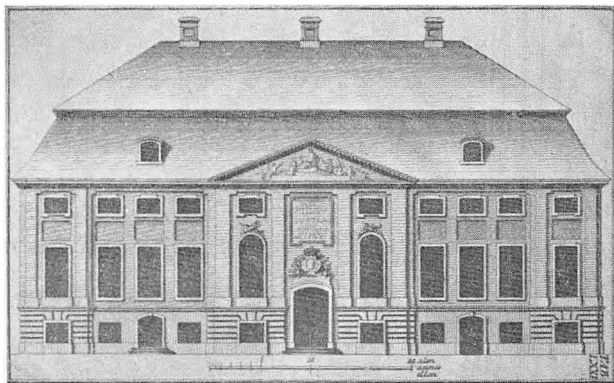
Leopold, Svend: Nationaltidende 31. 7. 1922.

Mantzius, Karl: Julealbum, Kbhvn. 1903.

Minerva, Kbhvn. 1787, B. IV, pag. 280.

Neiiendam, Robert: Breve fra danske Skuespillere, B. I, Kbhvn. 1911, pag. 279.

Nyerup og Kraft: Litteraturlexikon, Kbhvn. 1820.

Komediehuset.

Vestsiden.

L. Thurah: Hafnia hodierna.

Hafniæ 1748, Tab. LXXI.

THEATRENE I LILLE GÆTHUS OG I TJÆREHUSET.

AF CHRISTIAN ELLING.

Det Kongelige Theater har, som bekendt, en lang Forhistorie paa Kongens Nytorv. Omtrent et halvt Hundrebaar før Opførelsen af Eigtveds Komediehus i 1748 har der været givet Skuespil paa den Grund, der endnu er Det Kongelige Theaters. Talen er om Skuepladserne i „det lille Gæthus“ og i Tjærehuset. Paa den førstnævnte spillede Capion og von Qvoten Komædie i Frederik IV's Tid, paa den sidstnævnte oplevede den under Frederik V genoprettede danske Skueplads en Saison i 1747—48, umiddelbart før det nye Theaterhus blev rejst. I vor Theaterhistorie har disse Scener som materielle Skuepladser betragtet ikke tildraget sig større Opmærksomhed. De har kun figureret som Navne, ført en ret imaginær Existens. Hverken for Bygningernes nøjagtige Beliggenhed, end mindre for deres Plan og Opbygning har der hidtil været gjort Rede. Dette skal forsøges her.

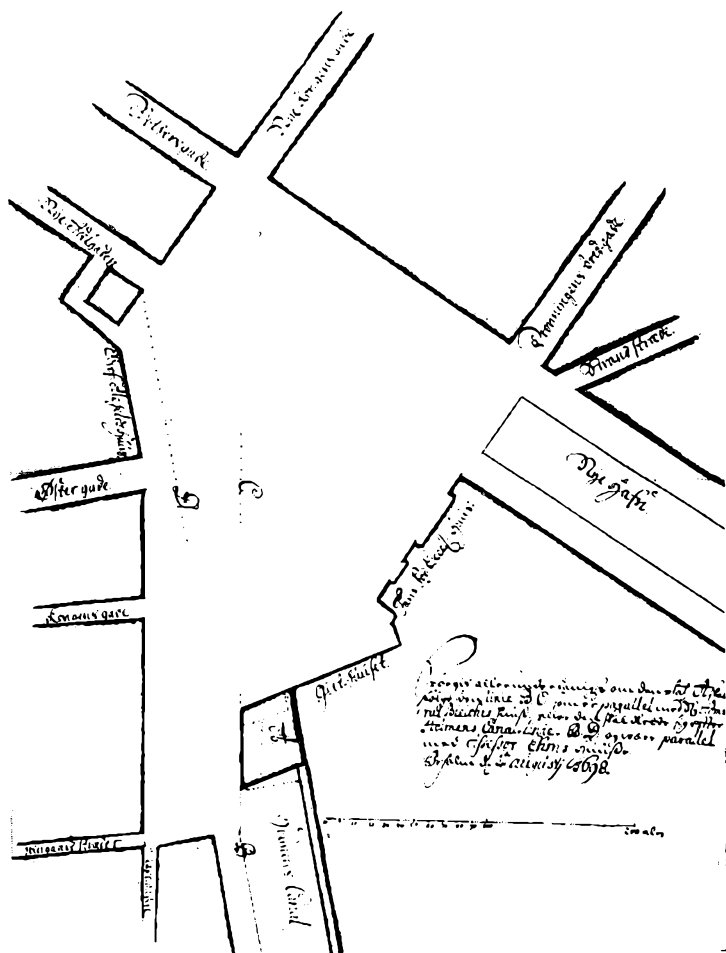
Vel Størsteparten af selve den Grund, paa hvilken Kongens Nytorv-Theatrene gennem Tiderne har staaet, var en Erobring fra Holmens Kanal. Paa et Projekt fra 1680 af Generalkvartermester Gottfr. Hofmann til Anlæggelse af Kongens Nytorv ses denne Kanal at ende i

Flugt med det 1672 ff. opførte Gæthusets Façade mod Torvet; den gik altsaa tæt forbi Gæthusets søndre Gavl.¹⁾

Man opgav et andet Projekt om at føre Kanalen videre over Torvet og forene den med den nylig gravede Nyhavn²⁾ — og valgte at opfylde den Del af Kanalen, der laa op til Gæthusgavlen. Herved vandt man en god rektangulær Byggegrund i Hjørnet mellem Gæthuset og Kanalen. Hensigten med og det nøjere Tidspunkt for denne Opfyldning skal ikke beskæftige os i denne Forbindelse; det maa her være tilstrækkeligt at nævne, at Søetatens Generalkommissariat i 1690'ernes sidste Aar fik Raadighed over Pladsen, der afgav gode Muligheder for en paakrævet Udvidelse af Gæthuset. 1698 lod da Oberstløjtnant Blauenstein, Chef for Tøjhuset, her opføre en Bygning af Grundmur, der skulde indeholde nye Støbeovne. Den blev placeret med Omhu, som det fremgaar af en endnu bevaret Tegning, dateret „Bremerholm d. 1. Augusti 1698“, gengivet her. Da den planlagte Bygning skulde rejses paa en fordringsfuld Plads i Bybilledet, skulde markere et vigtigt Hjørne paa det nye Kongetorv og dermed inkorporeres i et System af regulære Plads- og Gaderum, maatte dens Anbringelse paa Grund- en nøje overvejes. Der forelaa to Muligheder; de blev fremlagt i en Forespørgsel til Generalkommissariatet, paaført den omtalte Tegning. Den lyder saaledes: „Spørgis allerunderdanigst om den platz A skal følge den linie B : C: som er parallel med Sl. Admiral Bielchis Huuss, eller den skal Rette sig efter Holmens Canal- linie B : D: og være parallel med Assessor Ehms Huuse“. Hvis det nye Gæthus fulgte Linien BD og dets Lang- façade altsaa flugtede med Kanalens Linie, vilde dets søndre Front komme til at ligge i Plan med Gæthusene

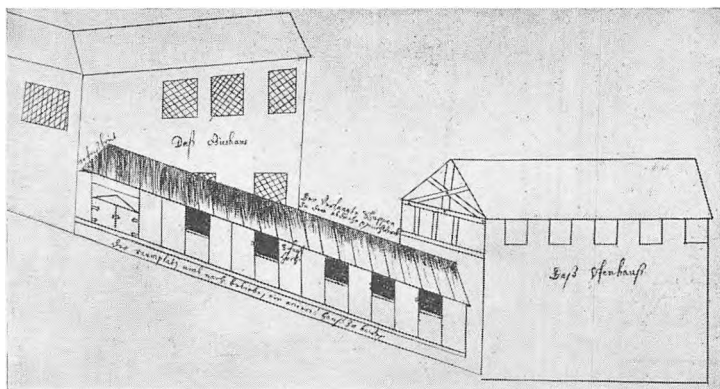
1) Rigsarkivets Kortsamling, Krigsministeriets Aflevering. Geng. i Vilh. Lorenzen: Københavnske Palæer 1 (1922), Fig. 10.

2) Sst.; geng. sst. Fig. 9.

nede i Holmens Kanal. Denne Løsning havde dog væsenlig kun theoretisk Betydning, Realitet paa Papiret. Placerede man derimod Huset efter BC, altsaa i Forlængelse af det lille Knæk i Kanalens Linie, vilde dets Langfacade

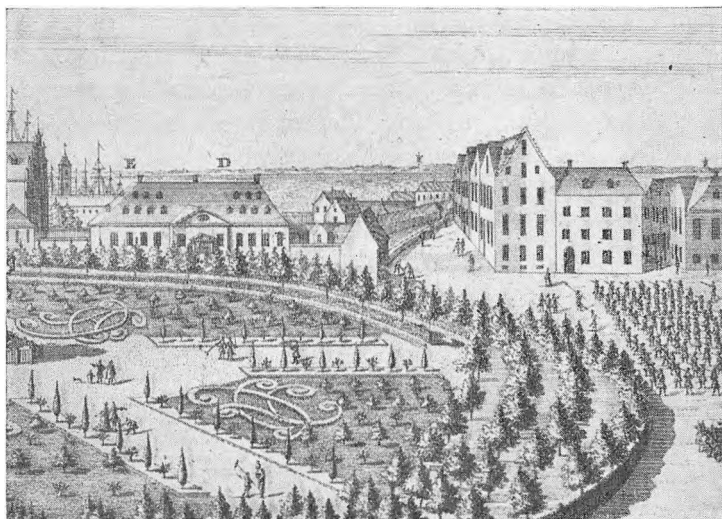
komme til at ligge parallelt med den monumentale Hus-front umiddelbart overfor, med det Bielkeske, senere Holstein-Holsteinborgske Palæ (paa „Magaſin du Nord“s Grund). Dermed fremkom altsaa en rektangulær Plads, — eller i det mindste Skitsen til en saadan —, som en Udvidelse af Kongens Nytorv. Som det ses af de stiplede Linier paa den gengivne Plan, valgte man dette sidste Alternativ.

2. Tegning af „lille Gæthus“. 1698 (Rigsarkivet).

Det nye, saakaldte „lille Gæthus“ var en ret anelig, lang og smal, men naturligvis ganske prunkløs Bygning. Den havde en Længde af 110 Fod, var ca. 27 Fod bred, opført i fulde to Stokværks Højde af Grundmur, dækket af et Tegltag. Om dens Udseende faar vi nogenlunde god Besked gennem en — meget dilettantisk — Tegning fra 1698 af Oberstløjtnant Blauenstein selv (Fig. 2). Den ses endvidere i stærk perspektivisk Forkortning paa Cristoph Marselis kobberstukne Prospekt af Kongens Nytorv ca. 1716, næppe fuldt korrekt gengivet (Fig. 3). Blauensteins Rids maa anses for en autentisk Gengivelse af „lille Gæthus“, uagtet det ikke var dets Formaal at

viser netop denne Bygning, men en lav Bindingsværksfløj, der skulde forbinde den med det store Gæthuses Gavl. Ifølge denne Tegning synes „lille Gæthus“ at have haft meget højtstående Vinduer mod Torvet og Bindingsværk i Gavlene. I Sensommeren 1698 var „lille Gæthus“ endnu ikke færdigt. Blauenstein udtrykte i en Me-

3. Kongens Nytorv med de to Gæthuse. (Udsnit af Stik).

morial af 13. Sept. til Kongen sit Ønske om „volkomene schleunige satisfaction“ og forlangte, vel af Hensyn til mulig Nattefrost, at „das Gieshaus, an welchen orth nicht gemauert, mit Brettern geschwind möge bekleidet werden“. Tillige foreslog han opsat et Skur mellem „det store“ og det nyopførte „lille Gæthus“, ud mod Kongens Nytorv, af hvilken Interimsbygning han vedlagde den nævnte Tegning. Hans Projekt blev approberet af Kongen d. 17. Sept. Under samme Dato lod Overkrigsssekretær Harboe fornøden Ordre gaa videre til Sø-

etatens Generalkrigskommissariat. I denne hedder det: „saasom efter Hr. Obr. Lieut. Blauensteins mundlig Forestilling behøves et Tverhus af 10 Alen Brede fra det nybygte Huus indtil Giethuuset, for Enden af Canalen, af Bindingsværk . . . at opsettes, saa ville Biugmesteren Sr. Johan Conrad Ernst straxen et Opsatz . . . til os indgive“. Ernst var 1693 blevet Søetatens Bygmester;³⁾ han har uden Tvivl ogsaa sat Skik paa Blauensteins Udkast til „lille Gæthus“, udfærdiget brugbare Arbejdstegninger og ledet Byggeriet. Ernsts Overslag til Forbindelseslængen er dateret d. 20. Sept. 1698; den skulde være i eet Stokværk, 64 Fod lang, 24 Fod bred, „smiges mod det gamle Giethuus, udi dend anden Ende indføjes i dend nye opbygte Biugning“. D. 10. Dec. s. A. kunde Ernst indberette, at Ovnene i „lille Gæthus“ nu var i færdig Stand. Huset har da vel været fuldført. Samtidig forlangte Blauenstein opsat endnu et Skur „paa Gaflen af Huuset imod Canalen, ligesom det andet, og kommer paa Bolverket at staa“. Saaledes blev da „lille Gæthuses“ høje grundmurede Bygning flankeret af to ydmyge lave Bindingsværkslænger, henholdsvis mod Torvet og Kanalens Kortside. Den opfyldte Plads var blevet helt inde lukket.⁴⁾

Hvorledes gik det nu til, at det 1698 opførte „lille Gæthus“ blev unddraget Søetaten og overladt til Komedianter? Ligesaa lidt, som man hidtil har gjort sig nogen exakt Forestilling om denne Bygnings Beliggenhed og Udseende, ligesaa lidt har man kunnet besvare dette Spørgsmaal fyldestgørende. Det er naturligvis ikke The-

³⁾ Om hans Virksomhed som saadan se: Christian Elling: *Holmens Bygningshistorie 1680—1770* (1932), Reg.

⁴⁾ De ovenfor benyttede Aktstykker med bilagte Tegninger findes blandt Indkomne Sager til Søetatens Generalkommissariat 1698 (Rigsarkivet).

aterhistorien, der har kunnet give Svaret, men Holmens Bygnings- og Fabrikshistorie. Her, som saa ofte ellers i historisk Forskning, maa man ulejlige sig „om Hjørnet“, kante sig ud af den Abstraktion, der hedder „et Fag“, for at opnaa Resultater.⁵⁾ Opførelsen af „lille Gæthus“ og Installeringen af Støbeovne deri var betinget af en ny Methode for Konstruktion af Kanoner.⁶⁾ Strax efter at være gennemprøvet, viste denne sig forfejlet. I Begyndelsen af 1700 blev „lille Gæthus“ demonteret for sit tekniske Apparat og derefter anvendt af Sæetaten som Materialhus. Det var vel ikke direkte overflødigt, — Marinen var næsten altid i Bekneb for Magasinplads —, men alligevel tør det nok siges, at det store, solide Stenhus i det Aar 1700 figurlig talt stod ledigt paa Torvet.⁷⁾ Her finder vi da den umiddelbare Forudsætning for „lille Gæthuses“ første Anvendelse som Komediehus.

Etienne Capion i Kompagniskab med Salomon von Qvoten søgte i 1719 et Lokale, velegnet til Opførelse af Komedier, baade med Marionetter og levende Aktører. Nu laa her paa Kongens Nytorv et anseligt Hus, der næppe var utilgængeligt. Alene ved sin Beliggenhed maatte det virke tiltrækkende. De to Privilegiehavere søgte og opnaaede da nævnte Aar Tilladelse til at indrette „lille

5) Dr. Eiler Nystrøm har i sit Skrift „Den danske Komadies Oprindelse“ (1918), pag. 70, Note 1, med Rette gjort opmærksom paa, at der i de paagældende Aar ikke støbtes mange nye Kanoner. Denne Oplysning har dog væsentligt kun Relation til „store Gæthus“, og iøvrigt turde det være afgørende, om der *overhovedet* blev øvet Fabriksvirksomhed i Lokalet; der kan ikke opstilles et Theater mellem Støbeovne, end ikke i et Værksted med nedsat Drift.

6) J. H. Schultz: Den danske Marine 1814—48 (1932), 101.

7) Iflg. den latinske Indskrift paa Tavlen over Hoveddøren til Eigtveds Komediehus havde det i 1708 været Frederik IV's Hensigt at bygge et Theater paa samme Plads, 5: paa „lille Gæthus“'s Grund (jfr. Nystrøm, anf. St. pag. 71).

Gæthus“ som Theater.⁸⁾ Til ind i 1721 blev der spillet tysk Komædie og jævnlig afholdt Baller, Maskerader og Assembler — fra 1720 alene under Capions Ledelse. „Lille Gæthus“ indtog da en central Plads i Københavns Forlystelsesliv; det blev Rammen omkring Forspillet til vor nationale Skuepladses Historie. Det var vel overvejende Borgerskabet, der søgte dette Thaliæ Tempel, men ogsaa Folk af Stand indfandt sig gerne. Der opførtes et Festspil til Ære for Kronprins Christian (VI) paa hans Fødselsdag d. 31. Novb. 1719, Personalet talte i Vinteren 1720—21 op mod 30 Personer, — alt tyder paa, at Theatret har været af en vis Anselighed. De ovenfor meddelte Oplysninger om „lille Gæthuses“ Størrelse og Byggemaade bekræfter dette Indtryk. Om dets Indretning er vel intet bekendt,⁹⁾ men Bygningens Maal er talende. Dette Capionske Theater havde som nævnt, en Længde af 55 Alen; paa to Alen nær havde dets Langfacade altsaa samme Udstrækning som Eigtveds Komædiehus fra 1748 paa samme Sted. Og det har sandsynligvis endogsaa været nogle Alen længere end Theatret i Lille Grønnegade.¹⁰⁾ Men det var smalt, Scenens Bredde har ikke naaet 14 Alen; Eigtveds Komædiehus var dobbelt saa bredt (28 Alen), Lille Grønnegadetheatret ca. 22 Alen bredt.

I Marts 1721 opsagde saa Søetaten Capions Lejemaal,

8) Om denne Capionske Scenes alm. Historie henvises een Gang for alle til Dr. Nystrøms anf. grundlæggende Skrift.

9) „Den stærke Mand“, J. C. von Eckenberg, der en ganske kort Tid havde givet Forestillinger hos Capion, opsagde sit Kompagniskab med denne, bl. a. fordi hans Luftspringer ikke havde Plads nok i „lille Gæthus“. Oplysningen er mærkelig. Den synes at forudsætte, at Bygningen har været etagedelt. Hvis det store Rum havde været ført op i Husets fulde Højde, kunde Luftspringeren her næppe have lidt af Pladsmangel.

10) Iflg. Dr. Nystrøms Rekonstruktion, anf. Skr. pag. 192.

„lille Gæthus“ blev degraderet til Tjæremagasinet og Capien gik over Torvet for at finde ny Grund til et Theater. D. 10. Juli samme Aar fik han af Admiralinde Span tilskødet den Plads mellem Gothersgade og Lille Grønnegade, paa hvilken det navnkundige Theater, der bærer sidstnævnte Gades Navn, blev rejst og indviet d. 19. Januar 1722.

Men dermed var „lille Gæthuses“ Saga i dansk Theaterhistorie ikke endelig udspillet. Den Holbergske Scene i Lille Grønnegade var nok vort nationale Theaters grundlæggende Institution, men topografisk betragtet — og det er jo ogsaa et Synspunkt — var den egentlig for et Sideskud eller en Aflægger at regne. Snart skulde Pladsen ved Gæthuset atter gøre sine Krav gældende.

Den danske Komædie, der genoprettedes i 1747, fik som bekendt sit første Tilflugtssted i Bergs Hus i Læderstræde. Men Lokalet her, for hvilket jeg andetsteds har gjort Rede,¹¹⁾ var indskrænket og lidet præsentabelt. De fattige, men ambitiøse Aktører androg da i August 1747 Kongen om at faa overladt Tjærehusets Grund ved Gæthuset for der at opføre et passende Komædiehus. Indtil de økonomiske Forhold var ordnede og Byggeriet kunde iværksættes, ønskede de at benytte det gamle paa Grunden staaende Tjærehus som Interimsscene. Den sidste Forestilling blev givet hos Berg d. 15. Dec. 1747, den første i Tjærehuset paa Tredjedagen derefter. Saisonen her sluttede vist d. 31. Maj 1748.¹²⁾

Man har hidtil kendt de ydre Omstændigheder ved dette lille Theaters Tilblivelse, omend kun i grove Omrids; de vigtigste Aktstykker i Sagen, nemlig Aktørernes

11) „Nationaltidende“s Kronik d. 5. Juni 1940; en nærmere, dokumenteret Redegørelse vil fremkomme i „Kulturminde“ II.

12) Overskou: Den danske Skueplads, II, 36 ff.; Martensen i „Museum“ 1894, 30—37.

originale Ansøgninger, der aldrig har været offentliggjort, skal her meddeles som Bilag.¹³⁾ Men iøvrigt har den Holbergske Scene i Tjærehuset noget nær haft samme Skæbne i vor Theaterhistorie som Scenerne i „lille Gæthus“ og i Bergs Hus: „Tjærehuset“ var kun et Navn, et meget omtrentligt Begreb, til hvilket Forestillingen om en yderlig pauver Bygning, et halvt faldefærdigt Pakhus eller en Slags bedre Skur, vel altid været knyttet. Og dog vides Kong Frederik V at have bæret dette Theater med sin Nærværelse.

Saa uklar har Sagen hidtil været, at man ganske har overset det Faktum: *Tjærehuset er identisk med „lille Gæthus“*. Dette fremgaar dokumentarisk af en Plan, der ligger som Bilag til det kombinerede Admiralitets- og Generalkommissariatskollegiums Forestilling af 26. Okt. 1747 til Kongen om Grundene og Husets Overdragelse til de danske Aktører.¹⁴⁾ Det Hus, som disse valgte til deres „anden Interimsscene“, havde mere end en Menne-skealder tidligere staaet sin Prøve som Theater. Stedet var „indviet“, Publikum kendte Vejen dertil. Og nu, fra 1748 at regne, fortsattes Traditionen ubrudt til vore Dage.

13) Rigsarkivet. Sætatens Kgl. Exped. 1747 No. 193. — Andragendet af 30. Aug. blev sendt til Kongen gennem A. G. Moltke; denne remitterer den til Erklæring hos det kombin. Admiralitets- og Generalkommissariatskollegium, hvis Forestilling til Kongen, støttet paa en Udtalelse fra Holmens Chef, Admiral Suhm, er dateret 26. Okt. s. A. Paa denne Forestilling samt paa Supplikanternes „under den 8. hujus (5: Novb.) derom gjorde nærmere Ansøgning“ falder den kgl. Resolution af 11. Novb. 1747.

14) Sætat. Kgl. Exped. 1747 No. 193. — Et andet og mindre „Tjærehus“ ses her placeret paa Grunden ud mod Bolværket til Holmens Kanal og er formentlig identisk med det 1698 rejste Magasinhus paa samme Sted. Længen ud mod Kongens Nytorv, der ved sin Opførelse kaldtes interimistisk, er ikke angivet.

I. ANDRAGENDE AF 30. AUGUST 1747 TIL KONGEN
FRA DE DANSKE AKTØRER.Stormægtigste, Allernaadigste
Arve-Herre og Konge!

Vi erkiender med allerunderdanigst Taksigelse ikke alleeneste Deres Kongl. Majts beviiste Høje Naade i den os tilsendte Gave,¹⁵⁾ men endogsaa den særdeles store Naade og Mildhed, med hvilken Deres Kongl. Majt Allernaadigst behagede nest afvigte Torsdags¹⁶⁾ at ansee en liden Prøve paa vor Færdighed i at forestille Skuespill. Hvilket opmuntrer os ikke alleeneste til at legge desto større Fliid paa at viise herefter endnu større Færdighed, men endogsaa giver os fast Haab om Deres Kongl. Majts Høje Naade og Protection, og allerunderdanigste Frihed til at udbede os den Naade af Deres Kongl. Majt, at, da vi ved Stadens Høj- og Velædle Magistrats og andre Høje og Fornemme Patroners Hielp ere komne saa vidt, at vi ere i Stand til at faae et retskaffent Comoedie-Huus opbygged, naar vi først havde en ret beqvem Plads til at bygge Huuset paa, Deres Kongl. Majt da Allernaadigst enten vilde skienke, eller for Betaling efter Taxation overlade og selge os det gamle saa kaldte Tiære-Huus og dertil hørende Plads beliggende for Enden af Holmens Canal nest ved Giethuset. Hvilket er det allerbeqvemmeste Sted i heele Kiøbenhavn, og, saa vidt vi veed, Deres Kongl. Majt ikke til nogen synderlig Tieneste. Det er Deres Kongl. Majts Høje Naade alleene, som skal give vore Comoedier retskaffen Liv og Anseelse, og bringe dem til Fuldkommenhed. Og da Deres Kongl. Majt allerede Allernaadigst har viist store Kien-

15) 100 Rd., jfr. Overskou, II, 40.

16) Forestillingen d. 16. Aug. i Holtegaards Have (Overskou, II, 37).

detegn paa sin Høje Naade og Bevaagenhed for os, ere vi desto meere forsikrede om Allernaadigst Bønhøring.

Vi forbliver ...

Paa Samtliges og egne Vegne

Iver Als Frans Nicolaj Bech Geert Londemann
Acteurer ved Den Danske Skue-Plads.

II. ANDRAGENDE AF 8. NOVEMBER

TIL SAMME FRA SAMME.

For Deres Kongl. Majestets Naade-Throne fordriste vi underskrevne samtlige Acteurer af det Societet, som har havt den Ære og Lykke /: som vi med allerunderdanigste Taksigelse erkiende /: udi Deres Kongl. Majestets egen Højeste Personlige Overværelse paa Holte-Gaard for kort Tid siden at forestille tvende i det Danske Sprog af Baron Holberg forfattede Skuespill, at indkomme med allerunderdanigst Taksigelse for den os beviiste Høje Kongl. Naade, og derhos bønfalde endvidere med denne vor allerunderdanigste Ansøgning, at, saafremt det maatte behage Deres Kongl. Majestet Allernaadigst at ville forunde den af os allerunderdanigst omsøgte ved Holmens Canal beliggende saa kaldte Tiære-Huuses Plads som en Gave til Danske Skuespill, der til Sprogets Ziir, Bandens Vedligeholdelse og Publici Fornøjelse at opføres, at da bemeldte Plads maa Publico skienkes og gives og det saaledes, at samme danske Skuespill og andre Publico til Fornøjelse værende offentlige og anstændige Spectaclers Opførelse destinerede Plads maa tillige med det derpaa til den Ende byggende Comoedie-Huus, samt dertil Allernaadigst forundende Privilegier pandtsættes til den eller dennem, som Penge til et Comoedie-Huuses Bygning paa samme Grund forskyde, og blive Pandthaverne et trygt og sikkert Pandt efter Loven, dog

at Bygningen til slige Skuespilles Forestilling, saalænge Deres Kongl. Majestet det for godt befinder, stedse bliver brugt. Hvilken Allernaadigste Resolution denne Stads Høj- og Velædle Magistrat maatte tilsendes. Herudinden vi forvente Allernaadigst Bønhøring og med Allerdybeste Devotion forblive ...

Geert Londemann Samuel Daniel Sasse
Iver Als Frans Nicolaj Bech Christopher Pauli Rose
Geerdth Hachsen Christopher Hartmann Ørsted
Carl August Thielo.

HAANDVÆRKERFORENINGEN OG VALGET TIL DEN GRUNDLOVGIVENDE RIGSFORSAMLING.

ET BIDRAG TIL 1848's HISTORIE.

Af ARTHUR G. HASSØ.

Martsministeriets Dannelse den 22. Marts 1848 indledede et nyt Afsnit i Danmarks politiske Historie. Enevælden var endelig faldet. Kristian VIII's Død den 20. Januar, Udlandets Februar- og Martsrevolutioner og den slesvigholstenske Rejsning var de ydre Begivenheder, som havde bibragt det gamle System Dødsstødet. Nu havde omsider de liberale og nationale Politikere faaet Del i Landets ansvarlige Regering, og Staten skulde have en ny Forfatning. Det nye Ministerium udskrev Valg til en Rigsforsamling, der skulde give Folket den nye Grundlov. Den 5. Oktober skulde Valget foregaa, og i Efteraaret 1848 blev København saaledes for første Gang Vidne til en Valgkamp. I hvert af Hovedstadens 11 Valgdistrikter skulde der vælges en Repræsentant til Rigsforsamlingen; alle uberygtede og selvstændige trediveaarige Mænd havde Stemmeret, og Kandidaterne holdt offentlige Møder, hvor de angreb andres og forsvarede egne politiske Standpunkter.

Det mægtigste Parti i Hovedstaden var det national-liberale — „Kasinomændene“ eller „Solennitetsmændene“, som de nu kaldtes, fordi de holdt deres Møder i

Universitetets Solennitetssal. Det andet store Parti var det radikale, der havde sine Tilhængere blandt Smaaborgerne; de holdt deres Møder i Hippodromen i Nørregade (senere omdannet til Folketeatret) og kaldtes derfor „Hippodrommændene“ eller — ret nærliggende for københavnsk Humor — „Hippodromedarerne“. Disse to Partier havde vist egentlig tænkt sig at dele Hovedstadens Vælgerkorps mellem sig; men de gjorde i saa Fald Regning uden det tredje Parti, de konservative, Helstatsmændene, Modstanderne af Ejderpolitik og vidtgaaende Frihedskrav.

Om denne Valgkamp i Efteraaret 1848 indeholder Haandværkerforeningens Arkiv nogle Oplysninger, der ikke er uden Interesse.¹⁾ Denne Forening, der var blevet dannet i 1840 som en Haandværkslavenes Forsvarsforening mod de truende Udsigter til Indførelse af en eller anden Form for Næringsfrihed, havde i det almindelige Røre i 1840—48 holdt sig forsigtigt og afventende tilbage, men havde dog som et af sine Formaal det, at den skulde søge at faa Indflydelse paa Kommunalstyrelsen til Fordel for Haandværksstandens Interesser — hvilket naturligvis i første Række vilde sige Bevarelsen af Lavsordningen. Som et Led i sine Bestræbelser for at opfylde dette Formaal havde Foreningen derfor Aar efter Aar samlet Hovedstadens Haandværkere — vel at mærke de valgberettigede — til Prøvevalg til Borgerrepræsentationen for saaledes at tydeliggøre for Deltager-

1) Haandværkerforeningen i København kan den 20. November i Aar fejre sit 100 Aars Jubilæum, i hvilken Anledning der vil udkomme en af Meddeleren af disse Linjer udarbejdet Oversigt over Foreningens Virksomhed gennem de 100 Aar. Da der i et saadant større Arbejde ikke vil blive Lejlighed til i Enkeltheder at redegøre for den her behandlede enkelte Episode, og man har ment, at Materialet frembyder Interesse som et Bidrag til 1848's politiske Historie, har Redaktionen af nærværende Tidsskrift beredvilligt givet Plads for dette beskedne Bidrag til Københavns Historie.

ne, hvem de ved selve Valget burde samle Stemmerne om. Ogsaa til Stænderforsamlingen havde man holdt saadanne Prøvevalg, og nu kom Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling i Efteraaret 1848.

Mandag den 11. September var der Bestyrelsesmøde i Haandværkerforeningen. Til Stede var Formanden Kaptajn og Skomagermester C. F. Lier, Næstformanden Universitetsbogbinder J. C. Falck, Malerlavets Oldermænd C. Tilly, Tøjmagerlavets Oldermænd H. T. Stahl, Malermester P. G. Wörmer, Parykmager G. C. Sichlau, Kaptajn og Murermester Klein og endelig Sekretæren, Snedkermester Lasenius Kramp, den egentlig Stifter af Foreningen, saavidt det kan skønnes. Fra en enkelt Side blev der i dette Møde fremsat det Forslag, at „Foreningen i Lighed med, hvad der ved andre Valghandlinger har fundet Sted, skulde foretage noget for at bevirke Kandidater stillede til det forestaaende Rigsdagsvalg, hvilket Bestyrelsen in pleno billigede“.²⁾ Den følgende Onsdag var Bestyrelsen samlet med Repræsentantskabet, og her vedtog man, „at Haandværkerforeningen burde virke, hvad den formaaede, for at faa Indflydelse paa de forestaaende Rigsdagsvalg“; man besluttede at samles igen om Fredagen for „at forberede det i saa Henseende fornødne og henlede Opmærksomheden paa folkelige og dygtige Mænd“.³⁾ I Fredagsmødet den 15. September indledede man med Beslutning om Fremgangsmaaden: „Da man i denne Forsamling vilde gøre et foreløbigt Udvalg af Kandidater til Rigsdagen, bestemte man, at efter at dette var sket, skulde de Herrer, der havde erholdt fleste Stemmer, tilskrives for at erklære, om de, dersom et yderligere Valg i en større Forsamling faldt paa dem, vilde stille dem eller lade dem stille som Valgkandidater“. Dernæst

2) Haandværkerforeningens Forhandlingsprotokol 1841—62, 181.
— Haandværkerforeningens Beretninger for Aaret 1848, 15.

3) Forhandlingsprotokol, 181 flg. — Beretninger, 16.

opstillede man Retningslinjer for, hvilke Kandidater der kunde komme i Betragtning. „Det skulde være Mænd, hvis hidtil offentlige Færd borgede for, at Maalet for deres Stræben var en sindig, men dog sikker Udvikling af vort Fædrelands politiske Tilstand, og at ved Behandlingen heraf ejheller nogen anden Interesse efter sin Betydning til det Heles Tarv kunde mangle deres Omhu og Understøttelse“. Derefter gik dette Plenarmøde af Bestyrelse og Repræsentantskab over til ved Afstemning at udpege 11 Kandidater, en for hvert af Københavns Valgdistrikter.

Stemmerne samlede sig om en Række kendte Personligheder i denne Rækkefølge: Gehejmekonferensraad A. S. Ørsted, Etatsraad, Generalprokurør Algreen-Ussing, Etatsraad, Deputeret P. G. Bang, Konferensraad G. Garlieb, Etatsraad Blechingberg, Generalkrigskommissær Wiborg, Professor J. N. Madvig, Professor, Raadmand David, Bankdirektør, Grosserer H. P. Hansen, Kgl. Teatraler Troels Lund og Urtekræmmer A. C. Øst.⁴⁾ Efter Bestemmelsen blev der — under 19. September — sendt hver af disse 11 Herrer en Skrivelse fra Bestyrelsen af følgende Ordlyd:

„I en Forsamling den 15. ds. af Haandværksstandens Oldermænd samt øvrige Repræsentanter for Haandværkerforeningen i København blev Deres Velbaarenhed fremhævet som Valgkandidat til den forestaaende Rigsforsamling. Man antog efter Deres hidtil offentlige Færd, at en sindig, men dog sikker Udvikling af vort Fædrelands politiske Tilstand er Maalet for Deres Stræben; at ingen Interesse efter sin Betydning til det Heles Tarv vil mangle Deres Omhu og Understøttelse, og at saaledes ogsaa de højst vigtige Næringsforhold vilde være en særdeles Genstand for Deres Undersøgelse og Bistand ved

4) Forhandlingsprotokol, 182 flg. — Beretninger, 16 flg.

muligt indtrædende Reformer. Dersom De i alt det væsentlige skulde samstemme med de Anskuelser, man i nævnte Forsamling har haft om Dem, vil vi i en større Forsamling af Haandværksstanden søge at bringe vore Valg Vægt; men forinden er vi opfordret til paa fornævnte Repræsentantskabs Vegne at henvende os til Dem og udbede os Deres ærede Mening med Hensyn til foranstaaende, samt om De agter at stille Dem eller lade Dem stille som Valgkandidat. Deres ærede Svar imødeses med det snarest og bedes under Adressen: „Til Haandværkerforeningen“ tilstillet undertegnede Formand, boende i Dr. Tværgade 357 i Stuen.“⁵⁾

I Dagene den 23.—25. September svarede de udvalgte Kandidater paa denne Henvendelse, dog med en eneste Undtagelse: først den 20. Oktober, to Uger efter selve Valget, var Professor Madvig i Stand til at svare.⁶⁾ Disse 11 Svar har, saavidt det er Forfatteren af disse Linjer bekendt, ikke tidligere været benyttet af de Historikere, der hidtil har skildret denne Tids politiske Historie, og de skal derfor meddeles her som et Bidrag til Oplysning om den københavnske Valgkamp i Efteraaret 1848.

Enevældens gamle Statsminister, den næsten 70-aarige Gehejmekonferensraad *Anders Sandøe Ørsted*, Juristen og Helstatspolitikeren, svarede den 24. September:

„Det er næppe de ærede Herrer ubekendt, at jeg paa Grund af Medborgeres Ønske har besluttet mig til paa anordnet Maade at stille mig som Valgkandidat ved det forestaaende Valg til Rigsforsamlingen, navnlig i det tredje Københavns Distrikt. Det kan ikke andet end være

5) Haandværkerforeningens Kopibog 1841—62, Nr. 90—100 af 19. September 1848. — Om samtlige Citater i nærværende Meddelelse, ogsaa de indkomne Breve, gælder, at de er ordrette, men ikke bogstavrette.

6) Brevene findes i Haandværkerforeningens Arkiv i Pakken: Bestyrelsen II a: Indkomne Sager som Nr. 127—36 og 140 af 1848.

mig behageligt, at ogsaa De er blandt de Medborgere, der har en saadan Tillid til mig, at de er tilbøjelige til at virke for mit Valg, og da de i Deres ærede Skrivelse udpegede Formaal hører til dem, hvorfor jeg stedse trolig vil arbejde, saa kan der ikke fra den Side være noget til Hinder for, at De virker i den foranførte Retning. At de ærede Herrer først nu modtager mit Svar, har sin Grund deri, at Deres Skrivelse af 19'de d. M. først er mig tilhænde kommet i Gaar Aftes.“

Generalprokurøren *Tage Algreen-Ussing*, der hørte til den ældre Liberalismes Mænd, men i Løbet af Fyrreerne kom til at staa Kongen og den Kreds af Embedsmænd nærmere, hvis politiske Anskuelser var den frisindede Enevældes, svarede den 23. September:

„Jeg har i Dag haft den Ære at modtage den ærede Bestyrelses Skrivelse af 19' d. M., hvori samme underretter mig om, at jeg i en den 15'de dennes afholdt Forsamling af Haandværksstandens Oldermænd samt øvrige Repræsentanter for Haandværkerforeningen i København er fremhævet som Valgkandidat til den forestaaende Rigsforsamling, hvorhos Bestyrelsen bemærker, at Forsamlingen efter den af mig hidtil udviste offentlige Færd antog, at en sindig, men dog sikker Udvikling af vort Fædrelands politiske Tilstand er Maalet for min Stræben, at ingen Stræben efter sin Betydning til det Høles Tarv vil mangle min Omhu og Understøttelse, og at saaledes ogsaa de højst vigtige Næringsforhold vil være en særdeles Genstand for min Undersøgelse og Bistand ved muligt indtrædende Reformer. Forinden Repræsentantskabet imidlertid i en større Forsamling søger at give sit Valg Vægt, har det ønsket at erfare min Mening med Hensyn til foranstaaende, samt om jeg agter at stille mig eller lade mig stille som Valgkandidat.

Idet jeg herved aflægger den højtærede Bestyrelse min dybtfølte Tak for den Tillid, den ved denne Lejlighed har

vist mig, og som jeg, under de nuværende let omskiftende Meninger, dobbelt paaskønner, tror jeg ikke paa nogen bedre Maade at kunne opfylde den til mig stiledede Opfordring end ved at fremsende et Antal Eksemplarer af en Rundskrivelse til Vælgerne i Københavns 4'de Valgdistrikt, hvor jeg, efter Opfordring af et stort Antal af Distriktets Vælgere, agter at lade mig stille som Kandidat. De Grundsætninger, jeg i denne Skrivelse har udtalt, specielt med Hensyn til Næringsforholdene, vil findes at være i nøje Overensstemmelse med de i den ærede Bestyrelses Skrivelse fremsatte Anskuelser, og disse Grundsætninger vil jeg aldrig forlade.

Lad det være mig tilladt slutteligen at tilføje, at fra intet Samfunds Side kunde min Fremstilling som Valgkandidat være mig dyrebarere end fra Foreningen for den Stand, der af mange overses, men som for mig altid har staaet højt i Agtelse: den brave, flittige, nøjsomme Haandværkerstand.“

Etatsraad, Deputeret i Rentekammeret *Peter Georg Bang*, Embedsmanden, der var en mærkelig Blanding af konservativ Bureaukratisme og reformatoriske, i visse Henseender radikale Tilbøjeligheder og som de to foregaaende Helstatsmand, svarede den 24. September:

„Bestyrelsen for Haandværkerforeningen i København har vist mig den Ære i dets Skrivelse af 19'de dennes, som jeg i Gaar modtog, at meddele mig, at samme vilde understøtte mit Valg til Medlem af Rigsforsamlingen under Forudsætning af,

„at en sindig, men dog sikker Udvikling af vort Fædrelands politiske Tilstand er Maalet for min Stræben; at ingen Interesse efter sin Betydning til det Heles Tarv vil mangle min Omhu og Understøttelse, og at saaledes de højst vigtige Næringsforhold vil være en særdeles Genstand for min Undersøgelse og Bistand ved muligt indtrædende Reformen“.

Jeg benytter denne Lejlighed til at forsikre den ærede Forening om, at ligesom en sindig, men dog sikker Udvikling af vort Fædrelands politiske Tilstand har været, saaledes skal den fremdeles blive Formaalet for min Stræben; og idet jeg derhos erkender, at de højst vigtige Næringsforhold i Almindelighed bør være Genstand for Rigsforsamlingens og hvert dens Medlems omhyggeligste Overvejelse, og at i Særdeleshed Hovedstadens talrige Haandværksstands Færd i denne bevægede, for saa mange af samme trange Tid giver den et retfærdigt Krav paa Rigsforsamlingens Paaskønnelse og Omhu, undlader jeg ikke at meddele, at jeg, efter Anmodning af en af de jyske Stæders Borgerrepræsentanter, tidligere har erklæret mig villig til at lade mig stille som Valgkandidat for deres Valgdistrikt, og at jeg derved hindres fra at modtage det hædrende Tilbud, som nu er mig gjort fra Københavns Haandværkerforening."

Den 61-aarige tyskfødte Geolog og Departementschef i Udenrigsministeriet *Peter Johann Gottfried Garlieb* maatte ligeledes i sit Svar den 24. September meddele, at han ikke kunde modtage Valg, omend af andre Grunde:

„Den ærede Bestyrelse har i Skrivelse af 19. d. M. underrettet mig om, at i en Forsamling d. 15'de d. M. af Haandværksstandens Oldermænd samt øvrige Repræsentanter for Haandværkerforeningen i København Opmærksomheden er blevet henledt paa mig som Valgkandidat til den forestaaende Rigsforsamling, og har i den Anledning forelagt mig det Spørgsmaal, om jeg agter at stille mig eller lade mig stille som Valgkandidat. At en saa hæderlig Forsamling har bevist mig den Tillid at antage, at ogsaa jeg muligen i disse alvorlige Tider kunde bidrage til at fremme det elskede Fædrenelands Vel paa den forestaaende Rigsforsamling, er mig en skøn Belønning for mine mangeaarige Bestræbelser i Statens

Tjeneste; men Hensyn til mine Forhold og navnlig til min mindre gode Helbredstilstand forhindrer mig desværre i at komme mine kære Medborgeres Ønske i Møde.

Denne Paaskønnelse af min Virksomhed vil, saafremt Staten fremdeles maatte behøve mine Tjenester, væsentlig styrke mig til med Iver og redelig Vilje at bidrage mit til Løsningen af nogle af de vanskelige Opgaver, som i enhver Retning frembyder sig for Tiden i Statens Organisation og Styrelse.

Da jeg først i Morges modtog den ærede Bestyrelses Skrivelse af 19'de d. M., har jeg ikke tidligere kunnet tilstille samme mit Svar."

Generalfiskal, Etatsraad *Otto Carl Blechingberg*, den noble og skarpsindige Jurist, der var blevet Højesteretsadvokat i en Alder af kun 23 Aar, meldte ligeledes Afbud i sit Svar af 25. September:

„Paa den ærede Bestyrelses Skrivelse af 19. d. M., som først kom mig til Hænde i Gaar, undlader jeg ikke at svare, at jeg efter Anmodning af flere Vælgere i et Landdistrikt har lovet muligen dér at stille mig som Kandidat til Rigsforsamlingen.

Iøvrigt samstemmer jeg med de af Bestyrelsen ytrede Anskuelser, da jeg ønsker, at vort Fædreland med faste og derfor tillige med besindige Skridt maa gaa frem i politisk Udvikling, og at enhver Reform maa ske under alsidigt Hensyn til det Heles Tarv.

De nyere europæiske Begivenheder henleder Opmærksomheden i en dobbelt Grad paa Næringsforholdene, der betinger Nationalvelstanden.

Jeg anser de kommunistisk-socialistiske Bestræbelser for at være til Fordærvelse for Retfærdighed og Frihed, for Moralitet og al borgerlig Lykke. Derimod ønsker jeg en større Frihed i Næringsforholdene, dog ikke saaledes, at en ubunden Frihed pludselig indføres, men at mange unaturlige og indskrænkende Baand løsnes, og at navn-

lig den Haandværker, der har bevist sin Dygtighed, lettere maa kunne erhverve sit Udkomme. Naar derhos forbedrede Dannelsesanstalter maatte virke til at give Industrien Opsving, og naar Adgangen for den uformuende Haandværker til Raadighed over en Driftskapital blev lettet ved Medborgeres forenede Bistand, saa vilde Haandværksstandens Velvære, saavidt jeg skønner, have gjort betydelige og heldbringende Fremskridt.“

Generalkrigskommissær, Direktør for Marineministeriets 3. Departement *Niels Wiborg* var derimod imødekommende i sit Svar den 24. September:

„Et kærere Bevis paa Medborgeres Agtelse end den Tillid til min Tænke- og Handlemaade, der er udtalt i de ærede Herrers Brev til mig af 19'de dennes, kunde ikke blive mig til Del.

Naar Frimodighed til at udtale Sandheden og Mod til at forsvare den, hvorsomhelst det gælder om at haandhæve folkelige Grundsætninger og lovlige Rettigheder, giver Adkomst til den hæderlige Haandværksstands Tiltro, saa haaber jeg at skulle fortjene den, navnlig om jeg nyder den Ære at blive Medlem af Rigsforsamlingen og faar Lejlighed til at deltage i Forhandlinger om vore Næringsforhold.

Med det Ønske, at De ved disse Linjer maatte blive overtydet om, at jeg ganske samstemmer med de i Deres Brev ytrede Anskuelse, bringer jeg Dem min ærbødige Tak for den kraftige Understøttelse, De har tiltænkt mig ved det forestaaende Valg, og skal endnu kun tilføje, at medens jeg ingensinde kan afstaa fra den frisindede Mands Ret til at handle efter sin Overbevisning og Samvittighed, er det netop deri, jeg grunder mit Haab om ved min Virksomhed at skulle erhverve mig Deres og mine øvrige billigtdømmende Medborgeres Tilfredshed og Bifald.

Sluttelig tillader jeg mig at bemærke, at Deres Brev først i Dag er kommet mig til Hænde.“

En længere Programudtalelse kom fra tidligere Professor i Nationaløkonomi, Raadmand i København, Direktør for Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset *Christian Georg Nathan David*, den jødiskfødte liberale Politiker fra Fyrreerne, „Fædrelandet“s Stifter og tidligere Redaktør, der nu var blevet Forkæmper for et konstitutionelt Kongedømme og Modstander af almindelig Valgret; han skrev den 24. September:

„I Anledning af Haandværkerforeningens meget ærede Skrivelse af 19. dennes, som jeg modtog i Gaar Aftes, tillader jeg mig først at underrette Foreningen om, at jeg agter at stille mig som Valgkandidat i Hovedstadens 8'de Valgdistrikt.

Dernæst føler jeg mig opfordret til at afgive følgende Erklæring.

Formaalet for mine Bestræbelser og politiske Virksomhed i den ikke korte Aarrække, i hvilken jeg efter mine Kræfter og Evner har søgt at virke, har været: *Folkets Udvikling til større Frihed, Moralitet og Velværen*. Til dette Formaal skal mine Kræfter ogsaa fremdeles være helligede. Jeg vil et *frit, oplyst og velhavende Folk*,

frit ved Institutioner, der, fremgaaede af Kongens og Folkets samstemmende Overbevisning, kraftig kan værne om dettes Rettigheder, betrygge Ordenens og Lovlighedens uforstyrrede Herredømme, holdende Kronens Magt i Hævd;

oplyst ved Udbredelsen af en alle Folkeklasser omfattende, let tilgængelig og hensigtsmæssig Undervisning og Dannelse og ved en almindelig udbredt Erkendelse af de religiøse og moralske Sandheders Betydning for det private og offentlige Liv;

velhavende ved Udviklingen af alle Landets og Folkets Kræfter, ved Beskyttelse af enhver nyttig Virksomheds

ved det Heles Tarv begrænsede Frihed, ved Grundlæggelsen af alle de Foranstaltninger, der kan befæste Tillid mellem Borger og Borger og til Staten, og ved en retfærdig, Arbejdskraften saa lidt som mulig angribende Fordeling af Skatterne og disses mest hensigtsmæssige Anvendelse.

Det har længe været min ved Betragtning af Livet, ved Studium af Historien og Staten grundede og ved Erfaringen modnede Overbevisning, at kun en *sindig og freldelig* Udvikling kan bygge Statens Vel og Folkets Lykke paa en fast Grundvold, og at den politiske og sociale Udvikling lige saa lidt som den fysiske tilsteder store Spring. Jeg har derfor aldrig kunnet tilraade eller arbejde for abstrakte Teoriers pludselige og endnu mindre voldsomme Gennemførelse. Hin Overbevisning har jeg endnu uforandret, og jeg skal fremdeles handle efter den. Friheden er det Maal, hvorefter jeg i alle Retninger skal stræbe; men jeg vil en Frihed, som ved sin Begrænsning kan blive til en *Sandhed*, og jeg vil i ingen Retning en ubunden eller ubetinget Frihed.

Hvad *Næringsforholdene* i Særdeleshed angaar, da har jeg længe erkendt disses store Vigtighed, ikke blot fra Privatlivets, men ogsaa fra Statslivets Standpunkt. De seneste Tildragelser i Europa har maattet end mere styrke denne Erkendelse og dybere rodfæste den Overbevisning, at man især med Hensyn til deres Ordning maa lade sig være det magtpaaliggende at bringe Frihed og Orden i Harmoni, at man især bør vogte sig for at ville gennemføre en abstrakt Teori uden Hensyn til det i de udviklede Forhold begrundede og berettigede, og at man derfor med retfærdigt Hensyn til alle Interesser langt snarere maa efterstræbe en *sindig Reform* end en pludselig Ophævelse af det bestaaende.

Idet jeg saaledes har udtalt mig for Dem, mine Herre, tør jeg nære det Haab, at disse Anskuelser i det væ-

sentlige vil samstemme med dem, som De efter min tidligere Færd og Virksomhed har maattet forudsætte hos mig, og jeg skal endnu kun tilføje, at jeg vilde anse det som den hæderligste Løn, som kunde blive min stærke Vilje og svage Evne til at gavne vort elskede Fædreland til Del, ifald den Stand, hvis værdige og patriotiske Holdning i denne skæbnesvangre Tid endnu mere har forøget min Højagtelse og min dybtfølte Interesse for den, maatte anse mig skikket og værdig til at indtræde i den Rigsforsamling, der vil blive saa betydningsfuld for Danmarks Skæbne i Nutid og Fremtid, og maatte ville understøtte det Valg af mine Medborgere, som jeg attraar.“

Grosserer, Nationalbankdirektør, Borgerrepræsentant, tidligere Raadmand og Stænderdeputeret *Hans Peter Hansen*, der nærmest hørte til det nationalliberale Parti, selvom han i indenrigspolitiske Spørgsmaal ikke var Tilhænger af saa hastige Fremskridt og saa radikale Reformers som Partiet, svarede den 23. September:

„Den ærede Bestyrelse har i sin behagelige Skrivelse af 19. d. M., som først i Dag er kommet mig til Hænde, underrettet mig om, at jeg i en Forsamling af Haandværksstandens Oldermænd samt øvrige Repræsentanter for Haandværkerforeningen i København er blevet fremhævet som Valgkandidat til den forestaaende Rigsforsamling, og at man agtede i en større Forsamling af Haandværksstanden at skaffe de gjorte Valg Vægt, hvorfor man ønskede at erfare min Mening, om jeg samstemmede med de i bemeldte Skrivelse udtalte Anskuelser, og om jeg agtede at stille eller lade mig stille som Valgkandidat.

For denne Henvendelse til mig, hvormed jeg saaledes er blevet beæret, aflægger jeg Bestyrelsen min Tak, og naar den efter min hidtil viste offentlige Færd har antaget det som Maalet for min Stræben, „at ville med-

virke til en sindig, men dog sikker Udvikling af vort Fædrelands politiske Tilstand, at ingen Interesser efter sin Betydning til det Heles Tarv vil mangle min Omhu og Understøttelse, og at saaledes ogsaa de højst vigtige Næringsforhold vilde være en særdeles Genstand for min Undersøgelse og Bistand ved muligt indtrædende Reformer“, da tør jeg vel erklære, at jeg er mig denne Stræben bevidst, og at de samme Grundsætninger, som jeg hidtil har fulgt i mit offentlige Livs Virksomhed, hvilken jeg tør tro vil være mine Medborgere tilstrækkeligen bekendt, fremdeles uforandrede skulde lede min Færd, naar og hvor Deres Tillid maatte kalde mig.

At den Forfatning, som nu skal grundlægges i Danmark, maa bringe dette vort Fædreland ind i de konstitutionelle Staters Række, at den maa bygges paa borgerlig og folkelig Frihed, og at den maa give alle Statsborgere i hvilkensomhelst Stilling lige Adgang til alle borgerlige og politiske Rettigheder — det er i al Korthed den Anskuelse, hvorefter jeg vil handle, om jeg kommer til at deltage i den forestaaende Rigsforsamling.

I Erkendelse af Næringsforholdenes store Vigtighed og Betydenhed for Samfundet skal jeg anvende mine bedste Kræfter for at tjene disse; men jeg vedkender mig det derhos som min Overbevisning, at de derhen hørende Anliggenders Ordning ogsaa kun ved at bygges paa Frihedens Grundvold vil kunne føres til Velvære for den enkelte som for det Hele.

Videre at udvikle mine Anskuelser maa være forbeholdt Valgdagen, dersom jeg paa denne ser mig i Stand til at fremstille mig i det ene eller andet af Hovedstadens Valgdistrikter; jeg kan endnu ikke herom tage nogen fast Bestemmelse; men jeg vil regne mig det til en Ære, om jeg af den større Forsamling af Haandværksstanden, som den ærede Bestyrelse har paatænkt at afholde, maatte agtes værdig til dens Anbefaling i Almindelighed, da det

vil være mig en saa meget større Opfordring til at fremstille mig som Valgkandidat, naar jeg med Hensyn til andre Pligter, som paaligger mig, paa nogen Maade kan gøre dette muligt.

Jeg beder de Herrer at modtage Forsikringen om min Højagtelse.“

Fra den kongelige Teatermaler, Borgerrepræsentant *Troels Lund*, der var en meget virksom Mand og var kendt af Haandværkerforeningens Medlemmer som den, der var med til at udvikle den tekniske Undervisning, hed det den 25. September:

„Jeg har imodtaget den meget ærede Bestyrelses Skrivelse af 19. dennes, som indeholder den for mig særdeles smigrende Meddelelse, at jeg i en Forsamling af Haandværksstandens Bedstemænd samt øvrige Repræsentanter for Haandværkerforeningen i København er fremhævet som Valgkandidat til den forestaaende Rigsforsamling.

I Følge den i bemeldte Skrivelse indeholdte Opfordring undlader jeg ikke at erklære, at jeg deler de i samme udtalte Anskuelse, idet jeg anser en sindig, men dog sikker Udvikling af Fædrelandets politiske Tilstand for det rette Maal for enhver god Borgers Stræben, og ligesom enhver Interesse, der leder til det Heles Tarv, kan gøre Regning paa min Understøttelse, saaledes vil ogsaa de højst vigtige Næringsforhold blive Genstand for min samvittighedsfulde Undersøgelse og Bistand ved muligt indtrædende Reformer.

Med Hensyn til det Spørgsmaal, om jeg agter at stille mig som Valgkandidat, da undlader jeg ikke herved at ytre, at jeg ikke tror mig i Besiddelse af alle de Kvalifikationer, som jeg anser det for ønskeligt at finde forenet hos en Valgkandidat i Landets første Købstadskommune, og at jeg som Følge heraf ikke selv agter at stille mig som Valgkandidat.

Efter hvad der i Følge offentlige og private Meddelelser er mig bekendt, nærer jeg det Haab, at samtlige Valgdistrikter i København vil blive forsynede med Valgkandidater, der i Hovedsagen deler de ovenfor udtalte Grundsætninger, og som i en højere Grad end jeg vil kunne udfylde deres Plads i den forestaaende Rigsforsamling. Skulde den ovennævnte Forudsætning desuagtet ikke gaa i Opfyldelse, og som Følge deraf et større Antal af mine Medborgere muligen kunde ønske at stille mig som Valgkandidat, da vil jeg anse det for min Pligt at imødekomme disses Tillid, om jeg endog maatte erkende, at den var begrundet paa en Overvurdering af mine ringe Kræfter.“

Endelig var der Svaret fra den Mand, som sammen med Teatermaler Troels Lund sad i Ledelsen af det tekniske Selskab og derfor var Haandværkerne særdeles bekendt, Urtekræmmer A. C. Øst. Han havde som Borgerrepræsentant i sin Tid haft Sæde i Lavskommissionen af 1840 og været med til Udarbejdelsen af dennes Betænkning om Handelslavene og -korporationerne 1844, og han var ved sidste Stændervalg blevet valgt til Deputeret for København til Roskilde Stænderforsamling. Hans Svar af 24. September lød saaledes:

„Ved den ærede Bestyrelse for Haandværkerforeningen er jeg i Skrivelse af 19. dennes blevet underrettet om, at jeg kunde vente at blive fremhævet som Valgkandidat til den forestaaende Rigsforsamling af den hæderlige Haandværksstand.

Saa smigrende dette endog er for mig, og endskønt jeg tør forsikre, at jeg ikke alene med Dem er fuldkommen enig i, men at det ogsaa stedse har været Maalet for mine Bestræbelser at arbejde for en sindig, men dog sikker Udvikling af vort Fædrelands politiske Tilstand, en fornuftig Frihed i alle borgerlige Forhold og snarest mulig en bedre Ordning af de højst vigtige Næringsforhold, saa

tiltror jeg mig dog ikke en saa stor Dygtighed, som jeg anser nødvendig for at fremstille sig som Valgkandidat.

Skulde imidlertid et tilstrækkeligt Antal Vælgere ønske, at jeg indtraadte i Rigsforsamlingen, da vil jeg imodtage dette hæderlige Hverv, og skal jeg i saadant Fald efter bedste Evne arbejde for alt, hvad jeg efter min Overbevisning finder, vil være rigtigt.“

Fra J. N. Madvig hørte Haandværkerforeningen intet foreløbig; men en Ven af ham underrettede Foreningens Formand om, at Madvig vilde stille sig som Kandidat i et Landdistrikt. Resultatet af Forespørgselen blev meddelt i Foreningens Bestyrelsesmøde Mandag den 25. September, „og besluttedes heri, i Overensstemmelse med det forhen vedtagne at forskaffe de gjorte Valg Vægt i en større Forsamling, snarest muligt at foranstalte et saadant Møde. I Anledning af nogen nærmere Underretning, man ønskede [at] erholde, navnlig med Hensyn til Arrangementet, vedtoges i et Møde paa Onsdag at tage definitiv Bestemmelse om det videre fornødne til Sagens Fremme“.7)

Onsdag den 27. September holdtes da et nyt Bestyrelsesmøde „for i Overensstemmelse med det forhen vedtagne at tage Beslutning om at forskaffe de gjorte Valg til Rigsdagskandidater Vægt i en større Forsamling. I denne Anledning vedtog man at sammenkalde en ekstraordinær Generalforsamling i Foreningen og dertil indbyde samtlige Oldermænd og Formænd med disses Bisiddere. Paa denne Forsamling vil da de foreslaaede Kandidater blive nævnt, og derefter forsøges afgjort, hvorvidt disse eller andre kan vinde Majoritet til at offentliggøres som dem, Haandværksstanden vil understøtte med sit Valg til Rigsdagsdeputerede“.8)

Mandag den 2. Oktober Kl. 7 Aften afholdt Foreningen

7) Forhandlingsprotokol, 183. — Beretninger, 17.

8) Forhandlingsprotokol, 183. — Beretninger, 17 flg.

da en ekstraordinær Generalforsamling, hvor man saa skulde foretage det endelige Prøvevalg paa Kandidater til Rigsforsamlingen. Til Dirigent under Forhandlingerne valgte Forsamlingen Direktør H. C. Sager, en af Foreningens Stiftere, som efter en kort Tid at have været ude af Foreningen netop nylig — i Bestyrelsesmødet den 25. September — paany var blevet Medlem. „Efter en indledende Diskussion gik man over til Valget, hvorved man tog den Beslutning, at Kandidaterne skulde erholde absolut Majoritet af Stemmer for offentligent at kunne nævnes som dem, Haandværksstanden havde fremhævet til de forestaaende Rigsdagsvalg. Efter den stedfundne Afstemning valgtes følgende, nemlig:

for 2det Distrikt Bøsemager G. Christensen,
for 3die Distrikt Gehejmekonferensraad Ørsted,
for 4de Distrikt Etatsraad Algreen-Ussing,
for 10de Distrikt Etatsraad L. N. Hvidt,
for 11te Distrikt Pastor Grundtvig.

For de øvrige Distrikter kunde ingen Kandidater opnaa det bestemte Stemmetal. Foranstaaende Valg blev derpaa publicerede gennem „Adressecomptoirs-Efterretningerne“.⁹⁾

Ved Prøvevalget var saaledes af de oprindeligt udpegede kun A. S. Ørsted og Tage Algreen-Ussing naaet gennem Skærsilden. Formanden for Københavns Borgerrepræsentation, Nationalbankdirektør, Grosserer *Laurits Nicolai Hvidt*, Dirigenten fra Kasinomøderne, var blevet sat paa Listen ved de menige Medlemmers Indflydelse. Det samme var Tilfældet med *Nicolai Frederik Severin Grundtvig*, Præsten, der nok var Frihedsmand, men ikke ønskede en Konstitution efter fremmed Mønster, og som nu søgte Valg i Nyboderkvarteret. Bøsemager, senere Rustmester *Georg Henrik Keigh Christensen* var imid-

9) Forhandlingsprotokol, 184. — Beretninger, 18.

lertid den største Mærkværdighed ved den endelige Liste. Han havde spillet en fremtrædende Rolle i Haandværkerdannelsesforeningen, Haandværkerforeningens radikale Modstykke, var Medlem af Valgreformkomitéen og havde været med til at arrangere Hippodrommøderne. Sammen med Jernstøber P. F. Lunde var han paa det radikale Frihedspartis Liste som Kandidat til Valget. Naar han nu fik absolut Majoritet ved Haandværkerforeningens Prøvevalg for 2. Distrikt, kan det være et Vidnesbyrd om, at Hippodromfolkene har haft en Del Tilhængere i Foreningen; men det kan dog ogsaa skyldes en Tilfældighed.

Ved selve Valget Torsdag den 5. Oktober opnaaede tre af Haandværkerforeningens Kandidater at faa Sæde i den grundlovgivende Rigsforsamling: de to Helstatsmænd A. S. Ørsted og Tage Algreen-Ussing og den nationalliberale L. N. Hvidt. Bøssemager Christensen faldt i 2. Distrikt for Bankdirektør H. P. Hansen, men blev til stor Forbavselse — ikke mindst for hans radikale Partifæller — kongevalgt Medlem; senere møder vi ham som Industriforeningens Formand. Pastor N. F. S. Grundtvig opnaaede heller ikke Valg i Nyboderdistriktet.

Først den 20. Oktober skrev endelig Filologen og Politikeren *Johan Nicolai Madvig*, Professoren og Undervisningsinspektøren, der hørte til den ældre Liberalismes Mænd, men efter Forfatningsreskriptet af 28. Januar 1848 var traadt frem i de Nationalliberales første Række. Han svarede Haandværkerforeningen:

„Den ærede Bestyrelse for Haandværkerforeningen i København er i sin Tid af en Ven af mig igennem dens Formand bleven underrettet om, hvorfor jeg, selv om jeg havde været i København ved Tilsendelsen af dens Skrivelse af 19'de September d. A., ikke vilde have kunnet imødekomme den deri indeholdte hædrende Opfordring til at stille mig som Valgkandidat i København ved Val-

gene til Rigsforsamlingen. Fra den Embedsrejse, paa hvilken jeg dengang befandt mig, kom jeg først tilbage her til Staden den 29'de September for den 1. Oktober at afsejle til Bornholm, og ved Tilbagekomsten fra Bornholm den 11. Oktober efter en paa Søen forsinket Rejse modtoges jeg af en saadan Mængde uopsættelige Embedsforretninger, at det ikke førend nu har været mig muligt at tilfredsstille Trangen til at bevidne den ærede Bestyrelse min uskrømtede Tak for det hæderlige Omdømme om mig, af hvilket hin Opfordring er fremgaaet, og paa hvilket jeg sætter saa meget større Pris, som ingen umiddelbar Forbindelse imellem den ærede Bestyrelse og mig kan have tilvendt mig dens velvillige Opmærksomhed. Jeg har kun at tilføje det Ønske, at min Færd i den forestaaende Rigsforsamling, til hvilken jeg har modtaget Valg i det andet bornholmske Valgdistrikt, ikke maa forringe Bestyrelsens gode Tanker om mig; jeg haaber, at hvordan end Dommen bliver om mig med Hensyn til Indsigt og Talent, skal det lykkes mig at bevare dens Agtelse og Velvilje ved redelig og ren Stræben for Fædrelandets Bedste.

Med fortrinlig Højagtelse har jeg den Ære at undertegne mig som den ærede Bestyrelsens ærbødigste J. N. Madvig."

En lille Maaned senere, den 16. November, traadte Madvig ind i A. V. Moltkes andet Ministerium som Kultusminister.

KØBENHAVNS VEJVISER OG DE MILITÆRE BEFALINGSMÆND.

Af VICTOR KROHN.

Da det under mine Arbejder med Kastellet's Historie har været mig om at gøre at komme til Klarhed over, hvem der til de forskellige Tider har boet der, har det været nødvendigt for mig at gennemgaa samtlige københavnske Vejvisere fra 1770, da den første Vejviser udkom. Ganske vist foreligger der allerede i 1748¹⁾ et Forsøg paa at udgive noget i Retning af en Vejviser, der, skønt den ikke tangerer Kastelet, dog langt fra er uden Betydning for det foreliggende Spørgsmaal; den har i hvert Fald den Fordel, at den har Gaderegister — men til Gengæld ikke Personregister — medens den senere Vejviser begyndte med Personregister og først i 1864 naaede til at faa Gaderegister, hvorfor man fra 1770 til 1864 er nødt til at gennemblade Vejviseren Side for Side, hvor det gælder om at faa fastslaaet, hvem der boede i en bestemt Del af Byen, in casu Kastelet.

I sin første Oprindelse var Københavns Vejviser at betragte som den Tids „Blaa Bog“, idet kun meget faa ud over den finere Portion havde Plads i den; at Officererne var selvskrevne til at findes i den fine Portion, siger sig selv, og de er der da ogsaa alle fra de højeste til de laveste og alle med det uundværlige „von“, der uvægerlig var knyttet til ethvert Officersnavn, selv om dette var Petersen, Hansen, Sørensen el. lign., hvad der dog i øvrigt var meget sjældent; Navnet Hansen var saaledes kun repræsenteret ved 8 — otte — Personer i den ældste Vejviser, medens det i 1914 strakte sig stærkt op imod de 5000.

¹⁾ Hist. Medd. o. Kbhvn. 1, VII, 507.

Medens de ældste Vejvisere ikke var større end en almindelig Lommebog, indeholdt de dog uendelig mange interessante Oplyninger; senere voksede de sig større og større, tykkere og tykkere; men med Skam at sige holdt de helt frem til 1864 haardnakket fast ved den i 1770 anvendte Rangforordning, hvad der vel dels har ligget i Tidens Aand og dels har været en naturlig Følge af, at Nyttens og Nødvendigheden af en saadan Haandbog ikke endnu var gaaet den store Hob i Blodet.

Aaret 1864 blev et smukt Gennembrudsaar for Vejviseren; thi indtil da havde man nemlig inddelt Indehaverne af hvert enkelt Navn i to Kategorier, idet man først nævnede alle Rangs- og Standspersoner og derefter — alle „de andre“, hvad der just ikke letter Oversigten eller Eftersøgningen; ja, om det saa er en kgl. Kammersanger, maa han finde sig i at figurere mellem „de andre“.

Naar det hedder, at Officererne selvfølgelig var med, gælder dette dog kun for de „rigtige“ Officerer; thi Borgerkorpssenes Officerer maatte nøjes med at blive opført efter deres borgerlige Livsstilling mellem „de andre“; var en saadan derimod dekoreret, og i de urolige Tider omkring Aarene 1801 til 1814 fandtes der ikke saa faa saadanne, spillede Dekorationen en dominerende Rolle, idet den, i Modsætning til nu, blev anbragt forrest, og det er i denne Periode meget almindeligt at finde et Eksempel som følgende: N. N., Dannebrogsmænd, Kaptajn ved det borgerlige Artillerikorps, Lysestøber.

Hvad der for Officerernes Vedkommende virker paa-faldende for vor Tid, er Modsætningsforholdet mellem deres Værdighed og de Steder, paa hvilke de havde deres Bopæl; thi vel findes der Officerer ogsaa i de mere notable Gader; men meget ofte støder man paa Officerer, der bor i Byens tarveligste, ja, endog berygtede Gader, saasom Ulkegade, Helsingørsgade, Magstræde, Vognma-

gergade og Brøndstræderne etc., og der er sandelig langt fra alene Tale om subalterne Officerer, nej, man finder dem helt op til Oberster og Majorer, og med Tanken henvendt paa Visen om „Pjaltensborgs Brand“, hvor det hedder, at der endog „bo'de en Løjtenant“, faar man det Indtryk, at der var mere Sandhed heri, end man skulde tro, og at man, om det ikke havde været for Rimets Skyld, meget godt kunde have gaaet lidt højere op i Rangen.

Men — spørger man — hvor var da Underofficererne? — Ja, det er meget let sagt, for de var der nemlig slet ikke. Underofficerer som Helhed findes overhovedet ikke i Københavns Vejvisere før 1864, og vi har derfor god Grund til med Tak at mindes den Mand — Kaptajn ved Ingeniørerne og Stadskonduktør T. Krack — der efter 94 Aars Udelukkelse fik denne Klasse Medmennesker ind i Vejviseren, og Takken bliver maaske endnu mere fuldtone, netop fordi det var en Officer.

Efterhaanden som Aarene gled, steg selvfølgelig Antallet af Personer inden for Vejviserens Spalter, og det siger sig selv, at Rangs- og Standspersonerne ikke i det lange Løb kunde holde „de andre“ Stangen; thi for de førstes Vedkommende havde man naturligvis straks fra første Færd skrabt Bunden, medens der for alle de øvrige Vedkommende var et rigt og udtømmeligt Op-land. Men end ikke mellem alle disse mange, hvis Antal stadig tog til, naaede Underofficererne at faa Fodfæste. Selv om man i vore lidt for nivellerende Tider vel skal vogte sig for at etablere Rangstiger, maa det dog vel siges, at der endog paa et ret tidligt Tidspunkt var optaget saadanne Personer, som Underofficererne uden at være ubeskedne turde føle sig, lad os blot sige, ligestillede med. Man kunde vel med Lethed resignere overfor den Kendsgerning, at næsten samtlige Haandværkere var optaget lige indtil den ringeste Lappe- og Træskomager; men naar man ogsaa optog Bude, Lakajer, Politibetjente,

Postbude, Vægttere, ja, naar selv Stadens Hyrde, ikke at tale om den af alle Mennesker afskyede og „uærlige“ Skarpretter, var optaget, saa synes det jo unægtelig, at ogsaa Underofficererne burde have haft deres Plads deri, og dette Forhold: Officerer som selvskrevne Rangspersoner og Underofficerer som end ikke værdige at være i Selskab med selv Skarpretteren, afgiver et saare typisk Eksempel paa den himmelvide Afstand mellem de to Klasser af Medborgere paa de Tider.

Men, vil man maaske indvende, der var sandelig heller ingen, der spurgte efter eller søgte efter Underofficererne, og hvorledes skulde de ogsaa findes? De boede jo oftest — ja, helt ned til Slutningen af det 18. Aarhundrede — med Kone og Børn og det hele paa Stue sammen med „Karlene“, fra hvem selv det intimeste Familieliv ofte kun var adskilt ved et Tæppe, eller, naar det kom højt, ved en Bræddevæg.²⁾

Sker det en sjelden Gang, at en Underofficer forvilder sig ind i Vejviseren, skyldes det altid andre Grunde, og da først og fremmest den, at han driver et eller andet militært eller civilt Haandværk, hvis Udøvelse kræver et Værksted, hvorved altsaa den intime Sammenblanding vanskeliggjordes. Derfor er Bøssesmagerne ogsaa nogle af de første, der møder frem. Allerede saa tidligt som i 1805 findes der en Bøssesmager J. H. Cadovius paa Sølvgades Kaserne, 2. Etage Nr. 4, og senere viser der sig flere af samme Slags, der forstaar at bide sig fast. I 1817 findes der en R. Tinning, „Dyrelæge“ og Smed, i 1819 en Henning Nielsen, Øltapper og „Hauboit“ ved det borgerlige Artilleri og i 1820 endog en Sergent N. H. Søndersøe, Halmstræde 56; men for den førstes Vedkommende har det vel nærmest været af Hensyn til „Dyrelægen“ og for den anden for Øltapperen, medens

²⁾ Min Hustrus Farfader, der var Underofficer ved norske Livregiment t. F. boede paa denne Vis med Kone og en talrig Børneflokk paa Sølvgades Kaserne.

det for Sergentens Vedkommende viser sig, at han er Husejer og saaledes altsaa formentlig har maattet svare borgerlig Skat og Tynge.

Det er ganske kuriøst at se, at naar en Underofficer kommer til at indtage en eller anden Særstilling som f. Eks. Arrestforvarer ved Statsfængslet i Kastellet, dukker han pludselig frem af sin Ubemærkethed, for saa atter, naar han træder tilbage, at drukne i det store Intet.

Først c. 100 Aar efter Fremkomsten af den første Vejviser bliver altsaa Underofficererne korporationsvis lukket ind i Helligdommen; men medens man straks fra første Færd tog dem alle med uden Undtagelse, forsvinder næsten alle Sergenterne igen Aaret efter; det ser ud, som om man var kommet til Erkendelse af, at man dog var gaaet lidt for langt ned i Samfundet.

Naa, efterhaanden som Aarene gik, fik de dog arbejdet sig ind igen paa den Plads, hvor de hørte hjemme med samme Ret som saa mange andre; men saa kom i vor Tid det Aar, hvor Vejviseren paa den ene Side blev saa stor, at den maatte udkomme i hele to Bind, medens den paa den anden Side blev saa lille, at den paany lukkede Størstedelen af Underofficererne (og flere andre) ude, ja, end ikke den tidligere saa undergørende Dekoration kunde nu hjælpe dem ind. Dette kan formentlig kun betragtes som et Tilbageskridt, særlig naar det ses paa Baggrund af det store Fremskridt i 1864; men da mit Hjertesuk først og fremmest kun fremkommer af historiske Grunde, og da det kun gælder Fortiden og specielt kun en *københavnsk* Vejviser og ikke en Vejviser for hele Landet, skal jeg lade Nutiden ligge, saa meget mere som de faste Underofficerer nu jo desværre ogsaa tilhører Fortiden.

DEN HOLLANDSK-DANSKE MALER JACOB CONING

(c. 1649—1721).

ET KUNSTNERLIV, AFGRÆNSET VED HJÆLP AF
SIGNATURER.

AF RICHARD HØEG BRASK.

I det nu hensovede Tidsskrift „Fra Arkiv og Museum“ er der tidligere — af Dr. L. Bobé (II, 1, 214—15) og Ernst Uldall (II, 2, 44—46) — meddelt Oplysninger om Maleren Jacob Coning, der virkede i Danmark (og Norge) i sidste Fjerdedel af det syttende og i Begyndelsen af det attende Aarhundrede. Senere har Schnitler i „Malerkunsten i Norge“ (Christiania 1920) S. 30 ff. omtalt ham temmelig udførligt. Saa vel Uldall, hvis skarpsindige Undersøgelse iøvrigt maa anerkendes, som Schnitler gør sig imidlertid skyldig i Sammenblanding, den første med den ældre Jacob Coning(h), den sidste med den yngre Johan Herman Coning eller König. Heller ikke den hollandske Forsker P. Haverkorn van Rijsewick var i sin Artikel i Tidsskriftet „Oud Holland“ XX, 9—15, klar over Forholdet mellem den ældre og den yngre Jacob Coning; han endte sin Artikel med en Apostrofe til nu afdøde Karl Madsen om at foretage en Undersøgelse paa Grundlag af de med de paagældendes Navne betegnede Malerier for derved at sætte Skel mellem dem. Saa vidt

vides, blev en saadan Undersøgelse aldrig foretaget, og da Uklarheden ikke er hævet ved Artiklerne om de to Kunstnere i det store internationale Kunstnerlexikon (Thieme-Becker), har jeg ment det formaalstjenligt at undersøge Kunstnernes Signaturer, dog ikke paa Kunstværkerne, men i Arkiver og Biblioteker, hvor deres og den yngste Conings Underskrifter kunde findes, for derved at søge tilvejebragt en Afgrænsning mellem den danske Jacob Coning og hans to Navnefæller.¹⁾ Resultaterne af Undersøgelserne, som er stillet til Raadighed for Museumsdirektør Otto Andrup ved Affattelsen af Artiklen om J. C. i Dansk Biografisk Lexikon, 2. Udg. 5. Bind, S. 406—07, skal da forelægges her i dokumenteret Stand.

Først skal der dog paa Grundlag af ovennævnte Afhandling i Oud Holland XX, jfr. s. V. I S. 307, samt Bredius: Künstlerinventare, I S. 166 ff., IV S. 1369—70 og VII S. 34, for Overskuelighedens Skyld gives en Oversigt over den hollandske Kunstnerfamilie (de) Coning (Coningh, Coningx). Stamfaderen hed Aert Coningx, formentlig bosat og død i Dordrecht, i hvilken By der d. 24. Decbr. 1602 udstedtes en Fuldmagt af Arvingerne i hans Bo: to Søstre og to Brødre Coningx; den ene af disse sidste hed som Faderen Aert (de jonge), han blev Guldsmed og Juvelerer og bosatte sig i Amsterdam, hvor han døde i Marts 1639 (begr. d. 28.), efterladende sig en ikke ringe Formue, tildels anbragt i faste Ejendomme. Han havde i sit Ægteskab med Anneke de Moor fire Sønner: Jacob, David, Daniel, f. c. 1618, og Philip, f. c. 1620, af hvilke den ældste og den yngste blev Malere. Philip blev den berømte Landskabsmaler, men Jacob var ogsaa en fremragende Kunstner og nævnes til Tider

¹⁾ At foretage en Undersøgelse paa Grundlag af Malernes Værker laa naturligvis ganske udenfor min Competence.

i samme Aandedræt som Rembrandt og Benjamin Cuyp.²⁾ David var i 1642 „bierschipper van Amsterdam & Rotterdam“, medens Daniel paa samme Tid var Diamantsliber;³⁾ denne sidste fik en Søn af samme Navn, som senere kom i Lære i København hos den yngre Jacob Coning.

Uden nærmere at komme ind paa den ældre Jacob Coninghs Liv, som synes at have været noget vidtløftigt, og hvorom der kan henvises til den citerede Afhandling i „Oud Holland“ XX, skal jeg her kun anføre de vigtigste Data, som kan fastslaas med nogenlunde Sikkerhed.

Han er formentlig født i Amsterdam senest i 1611, idet Faderen i Januar 1634 modsatte sig hans nedenævnte første Ægteskab, som derfor først kunde indgaas, da han var bleven fuldmyndig: han giftede sig

1) i Dordrecht d. 13. December 1636 med Maria Coter-mans Jandatter, der døde i Rotterdam d. 10. Februar 1637. Af dette Ægteskab ses der at have været et Barn, som synes død som lille.

2) i Rotterdam d. 18. December 1639 med Jfr. Janetje Cornelis af Rotterdam, der døde faa Aar efter; hun blev begravet der mellem d. 1. og d. 10. December 1644, og

3) i Haag d. 26. Juli 1648 med Susanne Dalbenij, Enke efter Job Hackaert.

I dette sidste Ægteskab maa den yngre Jacob Coning da antages at være født, som det synes i 1648—49, idet han paa Bagsiden af et i Privateje i København værende Miniatureportræt, maaske forestillende ham selv, har

²⁾ P. Haverkorn de Rijsewick i Museum Boijmann's Katalog 1892, citeret i „Oud Holland“ XX. De der givne Meddelelser om hans Ægteskab er formentlig urigtige, jfr. nedenfor.

³⁾ Bredius K. I. IV S. 1369.

skrevet: „Jac. Coning fecit, ætatis suæ 65, Copen. 1713“. Paaskriften gengives her:

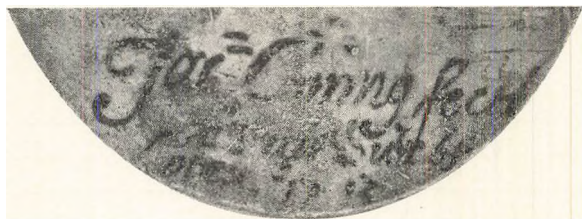

Fig. 1.

Den er i Tidens Løb bleven noget utydelig, men er i tidligere Tid læst som anført.⁴⁾ At den er egenhændig, vil let ses ved en Sammenligning med de nedenfor angivne Prøver paa hans Underskrift.

Den ældre Jacob Coninghs Spor tabes ikke mange Aar efter Indgaaelsen af hans sidste Ægteskab; i 1651 lejede Hustruen alene et Hus i Haag, og d. 18. August s. A. optoges der i hans Fraværelse et Inventarium over hans Ejendele. Sidst optræder han i en Notarial-Udfærdigelse, dateret Amsterdam d. 28. November 1652,⁵⁾ hvis han da ikke er identisk med den „Civet-Handeler“ Moskushandler Jacob de Koning, der begravedes i Amsterdams Westkerk i Februar 1668. I saa Fald kan det naturligtvis ikke være ham, der kommer til København i 1675—76; men det kan imidlertid ad anden Vej paavises, at det var den yngre Jacob Coning, som da første Gang viste sig her.

⁴⁾ Saaledes Andreas Aubert i (Norsk) Morgenbladet 19. Juni 1901.

⁵⁾ Mulig er han den Jacob de Koningh, der i 1659 nævnes som Debitor for 14 Gylden 9 Styvere for leverede Lister i Ibenholtmager Willem Aldertsz. Eentgens Bo i Amsterdam; det kan jo have været en gammel Gæld.

Den ældre Jacob Coningh underskrev sig nemlig saaledes:⁶⁾

Fig. 2. 20. Juni 1638.

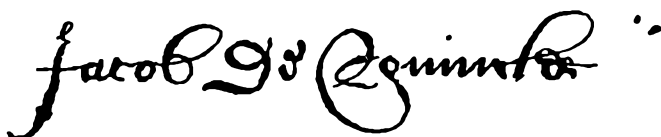

Fig. 3. 25. Marts 1639.

Fig. 4. August 1641.

Trods mindre Afvigelser kan der dog næppe være Tvivl om, at det er samme Person, der har skrevet disse Navne.

Den Jacob Coning, der kom til Danmark, underskriver sig imidlertid ganske anderledes. — Den 27. Mai 1676 indgav han en Supplique til Kongen, hvori siges: „Jeg Som en Kunstkilder (!), haffuer foretaget mig at Rejse, fraa mit føby(!) Amsterdam, paa min Kunst, om med det samme at besøge, nogen fremmede Riiger, land och steeder, Er Jeg och saa Ankommen, her udj Ederss Kongl: Maytts fri Riigs och Handelsstadt Kiøbenhafn, huor Jeg ickun haffuer leyet mig en liden Cammers, der paa at øffue min Kunst, hafr Jeg giort nogle Støcker, och hvem der hafr haft lyst, der udi, haffuer jeg dennem

⁶⁾ Bredius K. I. I.

betient, dette haffuer fortryd, disse byens malere, huilcke Jeg aldrig hafr giort afbrøck, thi min Kunst er icke af deress Professie, och bestaaer ey heller under en laug, men er et frj Kunst, och er min Professie, Principalt landskapper, och Contrafeyer effter leffuet, at giøre, och effterdj mig er paa lagt, af øffrigheden her i byen, at holde en soldat, til Ederss Kongl. May.tts thienest, haffuer Jeg det billigen effterkommet, som Jeg endnu holder. Dette forschrv.ne w-anseet aff Malerne, Er die den 20: i denne Maaned May, kommen til mit Cammers, der Jeg var udgangen, haffuer dyrcket losen, op, och alle Effter Specificerede, mit tøygg taget borte“. Blandt de borttagne Malerier og andre Genstande nævner han „1 landskap Schoffuen af Fririchsborg, effter leffuet“. Heraf ses, at han ogsaa har gjort Studier udenfor Staden. Paa Andragendet, der sluttelig gik ud paa at faa en kongelig Befaling til Malernes Oldermænd eller Øvrigheden om at levere ham hans Ejendele tilbage, fik han, uvist af hvilken Grund, det var jo Krigstider, intet Svar.⁷⁾ Men den 9. Marts 1677 indgav han paany et Andragende til Kongen om et „Beskiærmelses-Bref“: „... som ieg hidindtil formedelst Mahler-Amptits Modstand hersamstedes, icke haffuer kundet bruge min Kunst, da den dog deres Haandverck eller Arbeide intet vedkommer“, og han underskriver Andragendet selvfølende:

The image shows a handwritten signature in black ink. The first line reads "Jacob Comyngh" in a cursive script. The second line reads "Confesschiede van Amsterdam" in a similar cursive script. The signature is written on a plain background.

Fig. 5.

⁷⁾ Danske Cancelli, henlagte Sager 1676.

Det er denne Underskrift, der som den mest karakteristiske gengives; men den er ganske conform med Underskriften af 27. Mai 1676; og det er jo forresten af Indholdet af de to Bønskrifter klart, at det er samme Mand, der er Ophav til dem. Det ses klarligt, at han er en anden end den, der skrev de under Fig. 2—4 gengivne Signaturer, og dermed falder Uldalls Formodning om, at det var den ældre Jacob Coningh, som kom hertil i 1676. Naar han synes at støtte sin Formodning paa Angivelsen i det første Andragende, at Supplikanten var født i Amsterdam, medens den yngre Coning var født i Haag, da er dette sidste ingenlunde givet; tværtimod er hans Daab forgæves eftersøgt i de Haag'ske Kirkebøger,^{s)} og Ordet Fødeby kan vel ogsaa forstaas som betegnende hans Slægts By, der utvivlsomt var Amsterdam; den, der har skrevet Andragendet — det er ikke Jacob Coning selv —, behøver jo heller ikke at have taget det saa nøje med Angivelserne. Og Underskriften er ganske lig de nedenfor gengivne (Fig. 6 ff.) saa vel som Paategningen paa Miniaturen (Fig. 1), hvorfor man ogsaa her kan slutte, at samme Mand er Mester for dem alle.

Denne Gang havde Ansøgeren Heldet med sig: under 30. April 1677 udstedtes der et Kongebrev om, „at Jacob Coningh Konstschilder af Amsterdam maa sin Skilderkonst her i Vores kongl. Residentzstad Kiøbenhafn ubehindret bruge och forrette hos alle och en huer som hans tjeneste kand hafue fornøden.“⁹⁾

Og nu levede og virkede Jacob Coning i op mod 50 Aar i København, om end hans Liv og Virken ikke kom til at staa helt i Samklang med hans selvbevidste Andragende: han maatte paatage sig Haandværksarbejde i ret vidt Omfang, løste Borgherskab i København d. 15.

^{s)} Oud Holland XX.

⁹⁾ Sjæll. Reg. 1677 Nr. 135.

December 1690 og endte sit Liv i den tysk-reformerte Menigheds Fattigstiftelse i Store Kongensgade d. 16. Juli 1724, c. 75 Aar gammel. To Gange ses han dog at have været udenlands, 1686 i sit Fædreland, Holland, og 1698—99 i Norge.

Fra Opholdet i Holland stammer den næste Underskrift, som gengives:

Fig. 6.

Den findes under en d. 28. August 1686 for en Amsterdamer-Notar oprettet Overenskomst mellem „Sr. Jacob Coningh“, boende i København, paa den ene Side, og Margaretha van Rijn som befuldmægtiget for sin Mand „Sr. Philips Koning“ (Jacobs Farbroder, den berømte Landskabsmaler) som Værge for Daniel Koningh paa den anden Side angaaende nævnte Daniel Konings Misligholdelse af en Lærlingekontrakt af 3. Sept. 1682, indgaaet mellem hans Moder, Magdalena Stijls, som da var Enke efter ovennævnte Daniel Coningh, paa hans Vegne og Jacob Coningh af København. Ogsaa denne Underskrift er tydeligt den yngre Jacob Conings; den ældre vilde i 1686 have være c. 75 Aar gammel, og det er ikke en Olding, der har skrevet dette Navn. Uldalls Bemærkning, at „Jacob K. i Aug. 1686 fra Kjøbenhavn var kommen til Amsterdam bl. a. for at faa denne Sag ordnet med *sin Broder Philip*“, har aldeles ingen Hjemmel i Dokumentet. Den eneste Omstændighed, der kunde synes at tale for, at det var den ældre Jacob Coningh, der optraadte her, er, at den unge „Daniel de Koninck, Konstschilder, geboorlig van Amsterdam“ i et i Amster-

dams Weeskammers Arkiv beroende Dokument af 3. Juni 1690,¹⁰⁾ hvorved han bemyndiger nævnte Institution til at udbetale Jacob Coning de Lærepenge, som han efter ovennævnte Overenskomst er ham skyldig, kalder ham „Jacob de Koninck, *Zijn oom*, schilder tot Coppenhagen in Dennemarchen“, og den yngre Jacob Coning var unægtelig ikke den unge Daniels Onkel, men hans Fætter, men det kunde dog vel nok tænkes, at Daniel har brugt Betegnelsen „Oom“ overfor den betydeligt — vel c. 15 Aar — ældre Fætter netop paa Grund af Aldersforskellen og det Underordningsforhold, han som Lærling havde staaet i til ham, hvorfor jeg ikke skønner, at dette indicerer tilstrækkeligt til at lade Vægtskaalen synke til Fordel for den ældre Jacob Coningh. Og dette navnlig ikke, naar henses til, at saa vel Begyndelsesbogstavet J som c'et i Fornavnet er ganske overensstemmende med de tilsvarende Bogstaver i den næste Signatur:

Allesintwärtigste und Gattin
Unterthanen.

Henrich Krock *Thomas Veillevins*
Wilden. Nicolay *Jacob Coning*
G. Salomon *Otto de. Willars*

Fig. 7.

¹⁰⁾ Oud Holland, I. S. 306.

Det er de sex Underskrifter paa det bekendte Dokument af 6. October 1701, hvori for første Gang rejses Spørgsmaal om et Kunstakademi i Danmark.¹¹⁾ Det er skrevet paa Tysk, og af Underskriverne var kun de to: Malerne Henrich Krock (1671—1738) og Wilcken Riboldt (1663—1722) Danske, fødte henholdsvis i Flensborg og i København, Billedhuggeren Thomas Quellinus (1661—1709/10) var fra Antwerpen, Jacob Coning og Otto de Willarst (1663—1733) var begge Hollændere og Georg Saleman (c. 1679—1739) var vist ogsaa Udlænding. I Jacob Conings Underskrift lægger man Mærke til det store J og det „lille“ c i Fornavnet, jfr. ovenfor ved Fig. 6, samt til, at h'et i Slutningen af Efternavnet er ved at forsvinde, det syner nu nærmest kun som en Krusedulle. Senere bliver det ganske borte! I 1701 vilde den ældre Jacob Coningh have været c. 90 Aar gl., og han maa da lades ude af Betragtning. Forholdet mellem ham og Sønnen maa herefter anses for klaret: alle Underskrifterne fra 1676 — Fig. 5, 6 og 7 — er skrevet af een og samme Mand, *og denne er Sønnen!*

For at fastslaa Ensartetheden i den yngre Jacob Conings Navnetegning lige op til hans Alderdom skal der endelig gengives tre Underskrifter.

Fig. 8.

Fra en d. 10. Januar 1708 dateret Regning, stor 86 Rdlr., for tre norske „Situationer“: „Der Grosse oder

¹¹⁾ Danske Canc. Henlagte Sager 1700—01. Trykt i Meldahl og P. Johansen: Det Kgl. Akademi for de skønne Kunster, S. 10—11.

General Veue(!) von Sarp“, „dass Dall Tusstendale(!)“
og „der pasagie Swinsund“.

Fig. 9.

Fra et Andragende om Tilladelse til at afholde Lotteri
„ohne Nullen“, dat. 10. Juli 1711.

Fig. 10.

Fra en Regning til „Monsieur Bromon“ for Køb paa
en d. 18. Oktober 1719 „udi Sr. Jacob Konigs Huus i
Store Kongensgade“ afholdt Auktion.

Underskriften af 1719 er den sidste, der kendes, den
næstsidste er den i Fig. 1 gengivne Paategning paa Por-
trættet af 1713.

— — —

Der staar nu tilbage at undersøge Forholdet mellem
vor Jacob Coning og Johan Herman (ikke Harmen)
König eller Coning, som han skriver sig i sin senere
Levetid. De var næppe Fader og Søn; men til nærmere
Paavisning vil det være formaalstjenligt at gaa noget
nærmere ind paa Jacob Conings Personalialia.

Som ovenfor omtalt kom han c. 1676 fra Amsterdam
til København, hvor han snart kom i Strid med Maler-
lavet, jfr. ovenfor; ikke mange Aar efter indgik han
Ægteskab; i hvert Fald blev „Jacob Konings Barn, 1
Aar“ begravet 1. Juni 1681, altsaa født medio 1680, hvor-
for Ægteskabet vel er indgaaet i 1679. Hustruen hed
Dorothea Tranberg og var „Jomfrupige“ hos Dronning

Charlotte Amalie, hvorfor hun af Kongen d. 29. Juli 1679 fik 200 Rdlr. til sit Bryllup.¹²⁾ Begge Ægtefæller var reformerte, i „Register der Reformirten, Teutscher und Holländischer Nation“ af November 1690¹³⁾ findes under „Gifte med reformerede Hustruer“ opført: „Jacob König, Schildere, dessen Frau, hat 4 Kinder, wohnet in die Pielstrasse“. Tidligere havde han flyttet omkring i Staden. I Mandtallet til Prinsessestyr 1680 opføres i Vester Kv., i Oberstlieutenant Robberts Huse:¹⁴⁾ Jacob Køn(!), Schilder, kongl., 3 Mark. Betegnelsen kongl. betyder, at han paa dette Tidspunkt arbejdede for Hoffet. Ifølge Overkammerjunkerens Regnskab¹⁵⁾ fik „Jacob, Coning, conterfeir for taftis skilderier til Dronningens sofvekambers vinduer“ da ogsaa udbetalt 110 Rdlr. d. 20. November 1680. I det i 1681 optagne Skatteemandtal opføres i Vester Kv., Stormgade: Jacob Kiøn(!), Skilder, medens i Mandtallet 1683 staar: Løvstræde hos Anders Prammands Enke, paa Salen: Jacob Kønning, Contrafejer. Giver 1 Rd. 2 Mk. i Krigshjælp. Derfra flytter han formentlig til Pilestræde, hvor han ved Optagelsen af Indkvarteringsmandtallet 1701 (17. April) findes boende i Huset Nr. 95, hvor ogsaa „Skildrer Mons. Barbette“ boede. Ægtefællerne har faaet følgende 5 Børn døbt i Tysk-Reformert Kirke: I Juli 1687 Charlotte Amalie, 25. Juli 1689 Clara Juliana Johanna, disse er to af de fire, som levede i 1690, se ovenfor, 17. Marts 1692 Jacob Aernold, 8. Marts 1695 Engel Catarina og 13. Marts 1696 Dorothea, til hvem Barbette stod Fadder. I Pilestræde døde Hustruen; thi man kan vel nok antage —

¹²⁾ E. Marquard: Kongelige Kammerregnskaber fra Frederik III's og Christian V's Tid. S. 216.

¹³⁾ Danske Canc. Henlagte Sager 1690—91. Se nu Pers.h. Tidsskr. 10. R., V B., S. 234.

¹⁴⁾ nu Frederiksholms Kanal.

¹⁵⁾ Marquard, anf. Værk S. 234.

ogsaa under Hensyn til den noget skødesløse Maade, hvorpaa Klokkeren ved Trinitatis Kirke i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede førte Begravelsesprotokollen — at hun er identisk med den „Anne Connings i Pilestræde“, der begravedes paa Trinitatis Kirkegaard d. 7. Juni 1709. — Mellem Børnene findes ikke nogen Johan Herman; men han kunde jo være en af de to navnløse, der levede i 1690. Imidlertid synes det af en Tilførsel til Københavns Raadstueprotokol 1715—17 (S. 2) at fremgaa, at kun to Døtre overlevede Moderen. Tilførslen lyder saaledes: „Sal. Dorte Tranberg. — For Jacob Kønig Skielder, boende Kongens Bredgade og hans sal. Hustru Dorte Tranberg tvende deres sammenauflede Døtre at være formynder for deres ventende Mødrene arf Erbød sig Faderen fornefte Jacob Kønig for Charlotte Amalia gammel 27 Aar og Dorte gammel 18 Aar“. Tilførslen er sket i Begyndelsen af Januar Md. 1715, og en Maaned efter, d. 12. Februar, indgik Jacob Coning nyt Ægteskab med Catharina Hindael, Datter af kgl. Skipper Johann Hindael. Det synes da, som om der paa dette Tidspunkt kun var af Børnene de to Døtre i Live, deres Aldersangivelser stemmer; Sønnen Jacob Aernold, f. 1692, vilde ikke have været myndig i 1715 og maa derfor antages at være død forinden. Da Faderen døde, mødte ved Forseglingen af Boet d. 16. Juli 1724¹⁶⁾ foruden Enken, der her kaldes Trine Kindael, alene den ældste Datter Charlotte Amalie, da gift med Bogholder Kyhn ved Guldhuset. Denne Jacob Conings sidste Ætling — Dorte maa da være død — døde før sin Mand; da han døde som pensioneret Bogholder d. 23. Sept. 1743, nævnes hun ikke i Skiftet.¹⁷⁾ Der er herefter overvejende Sandsynlighed for, at Johan Herman ikke er en Søn af Jacob Coning. Denne boede med sin anden

¹⁶⁾ Kbhvn.s og Chr.havns Skiftecomm.s Forsegling Prot. 1724.

¹⁷⁾ Borgrets-Skifte.

Hustru, med hvem han ikke fik Børn, i „Den Reformerte Menigheds Fattiges Hus“ i Store Kongensgade, og her døde han. Enken, der efter Branden 1728 findes opført som boende der: „Treintzen Kønnings og Cillecie Kieldsen, begge Skipper Enker(!)“, begravedes d. 29. November 1735 paa Reformert Kirkegaard: „Triene Königs Schilders Wittwe in die beste Erde“. Man havde da endnu Agtelse for Navnet.

Om end saaledes *Johan Herman König* ikke kan antages at være en Søn af Jacob Coning, kunde han godt have været Elev af ham, og det kunde jo være et saadant Forhold, der har været medvirkende til Sammenblandingen af de to Mænds Værk, foruden en vis Overfladiskhed hos vedkommende Forsker. Johan Herman Königs vita er ikke meget bekendt; han nævnes første Gang i Tysk-Reformert Kirkebog d. 18. April 1700, da han sammen med Susanne Elisabeth König (en Søster?) gaar til Alters; nogle Aar efter dukker han op i Christiania.¹⁸⁾ Her er der da Anledning til at omtale en mærkværdig Fejltagelse, som afdøde Andreas Aubert har begaaet;¹⁹⁾ det drejer sig om en Tegning i Maleren N. C. Moritz's Stambog, der opbevares i det Kongelige Bibliotek i København. Den er gjort med Rødkridt og viser en Flodgud i et Landskab; Dateringen lyder: Christiania, 18. Juli 1705; men Signaturen er aldeles ikke, som Aubert skriver, Jacob Coning (Fig. 11).

Der staar tydeligt J. H. König, og det er forunderligt, hvorledes Aubert, der har kendt Jacob Conings Signatur, har kunnet henhøre Tegningen til ham. Denne Fejl synes at have medført den Antagelse, at Jacob Coning opholdt sig i Norge 1704—05, og at de i Norge værende Malerier, stammende fra disse Aar og senere, som an-

¹⁸⁾ ogsaa i Norge var der König'er. I et Skifte fra 1699 fra Kbh. har jeg fundet omtalt en Johan König i Norge, da død.

¹⁹⁾ (Norsk) Morgenbladet 19. Juni 1901.

gives at være malede af en Coning eller Kønig, skulde hidrøre fra hans Pensel, se Schnitler l. c. Naar denne Forfatter for at give et „Indtryk af det sociale Lag, som selv en Kunstner som Coning hørte til, og af de Kredse, han færdedes blandt i Christiania“ henviser til den af O. A. Øverland²⁰⁾ fremdragne Ølhusepisode m. m.,²¹⁾

Fig. 11.

der fandt Sted Søndag Aften d. 7. December 1704, og hvori „Kønig Kontrafeier“ deltog, maa ogsaa dette betragtes som forfejlet. Det fremgaar nemlig af Kirkebogen for Tysk-Reformert Kirke i Kbh., at „Jacob Kønig og hans Hustru Dorothea“ sammen med Maleren Barbettes Hustru Anna Cathrine d. 5. December 1704 i nævnte Kirke stod Fadder til Maria, Datter af Frans Viklar(?) og Cornelia van Rejn (Rijn?), og der kan ikke være

²⁰⁾ (Norsk) Aftenposten 14. Juli 1903.

²¹⁾ se ogsaa Harry Fett: Bilthuggere i Kristiania omkring Aar 1700, Christiania 1903. S. 10.

Tvivl om, at denne Jacob Kønig er identisk med Jacob Coning. Som det vil ses af de ovenfor anførte Citater fra Kirkebog og Skattemandtal, forvandskedes hans Navn ofte: Kønning, Kønig, ja, endogsaa Køn eller Kiøn; hans første Hustru, der endnu levede paa dette Tidspunkt, hed som omtalt Dorothea, og Ægtefællerne var nært forbundne med deres Trosfælle Barbette og dennes Hustru, de staa Fadder til hverandres Børn eller sammen til andres, de boede en Tid i samme Hus i Pilestræde. Og man kan ikke indvende, at Jacob Coning kunde have ladet sig indskrive som Fadder, men ved selve Daaben have ladet sig repræsentere af en anden. Rent bortset fra, at saadant paa dette Tidspunkt kun synes at have fundet Sted, naar høje eller de højeste Herskaber var Faddere, og i saa Fald tilføres der Kirkebogen en Bemærkning derom, krævedes der, efter hvad der er meddelt mig fra kirkelig-reformert Side, den Gang de indskrevne Fadderes Tilstedeværelse! Men naar saa er, kan Jacob Coning ikke to Dage efter have siddet paa Ølstue i Christiania. Afstanden mellem de to Byer og de daværende Communicationsmidler gør det umuligt. Det er ej heller en næsten 60 Aar gammel Mand, der har opført sig saaledes; den „Kønig“ maa sikkert have været den senere „Flodgudtegner“ Johan Herman Kønig! I hvert Fald var han i Christiania i Juli 1705. Jacob Coning har næppe været mere end een Gang i Norge: i 1698—99; det er nok til denne Rejse (og Ophold), at han i 3 Halvaar — 25. Juni og 19. December 1698 og 1. Juli 1699 — hver Gang faar af Kongen 200 Rdlr., ialt 600 Rdlr.²²⁾ Hans Forhold var den Gang og senere ikke saa gode, at han kunde tænke paa at rejse uden Støtte fra højere Sted; intetsteds findes der dog

²²⁾ det er disse Udbetalinger, der har givet Anledning til den Tro, at han skal have været „Hofmaler“; hertil findes ingen Hjemmel.

Spor heraf. Vel faar han udbetalt af Particulaircassen d. 15. Juni 1703 for to Skilderier fra Norge (Sponvigen og Sarpfaldet) til Frederiksberg Slot 2 Rdlr., d. 11. Juli 1705 for tre Skilderier: Frederiksstad, Frederikshald og Moss i Norge til samme Slot 120 Rdlr. og endelig 1. Februar 1708 for tre norske Situationer (se Fig. 8) 86 Rdlr.; men dels fik man ikke den Gang sine Penge udbetalt omgaaende, dels kan Billederne være malede betydeligt tidligere, dels endelig kan de være malet paa Grundlag af Studier fra Rejsen 1698—99. — Som antydet var hans pekuniære Forhold ikke glimrende, allerede i Christian den 5tes Tid maatte han lade Folk „spille“ d. e. tage Lodder paa Malerier, d. 2. Februar 1697 „spillede“ Kongen 4 Lodder à 10 Rdlr.: 40 Rdlr., og paatage sig rent Haandværksarbejde, lidet stemmende med hans unge Dages Selvbevidsthed; af Zahlcassen fik han d. 20. Juli 1698 udbetalt 4 Rdlr. 32 Sk. „for trende Lehnstolle, som med Brammer(!) Guld er reparerede“, og under Frederik den 4de maatte han gaa videre ad denne Vej. Af Particulaircassens Bygnings-Regnskaber fremgaar, at han d. 2. April 1703 fik 48 Rdlr. 1 Mk. for at forgyldte 20 Skilderi-Rammer til Frederiksberg og d. 30. Januar 1706 15 Rdlr. for Forgylldning af en Skilderi-ramme sammesteds, af Particulaircassen fik han direkte udbetalt d. 26. November 1703 for at skildre et Stykke 7 Alen højt og 5½ Alen bredt, samt for at male en ud-skaaren Ørn med naturlige Farver: 20 Rdlr. (Arbejdet værdsattes!) og 3. December s. A. for at skildre en Vogn med Heste og Jupiters Trone 5 — fem — Rdlr. og d. 3. August 1705 for Forgylldning af 38 Capitæler til Løngangen (Chr.borg Slot) og for Reparation af 3 Rammer ialt 116 Rdlr. Foruden Leveringen af de norske Billeder havde han en lille Opmuntring ved d. 19. Juli 1708 af Zahlcassen at faa udbetalt 98 Rdlr. 64 Sk. „for Schilderier til Frederiksborg“. Endelig ses den sidste Udbe-

taling til ham at finde Sted d. 31. December 1713, da han af Particulaircassen faar 70 Rdlr. for Reparation af 2 Platfonder og 5 „contrefeiten in Lebensgrosse“ paa Rosenborg. Samme Aar maler han det Portræt, hvorom Fig. 1 vidner; det gengives her:

Fig. 12.

Om det som hidtil antaget forestiller ham selv, faar staa hen; den portrætterede synes ikke at være nogen 65-aarig, og Paategningen paa Bagsiden behøver ikke at vise mere end, at han udførte Arbejdet i sit 65. Aar.

Saa har han da nedlagt sin Pensel! Allerede to Aar

forinden, d. 10. Juli 1711 i Pesttiden havde han udsendt et Nødraab til Kongen: han havde et større Antal Skilderier, som han ikke kunde sælge, da Folk indskrænkede sig, og han var derfor bleven sat saaledes tilbage, at han ikke til Mikkelsdag kunde betale sin Husleje; han ansøgte derfor om Tilladelse til at bortlodde sine Malerier paa nærmere angiven Maade „ohne Nullen“ (Fig. 9). Kongen og Hoffet anraabes særligt om at købe Lodder. Sagen blev henlagt, Regeringen havde faaet andet at tænke paa: Pest og Krig. Saa hutler han sig vel gennem de nærmeste Aar, faar som nævnt Fribolig i Fattigstiftelsen, men flammer atter op i 1719 og foranstalter Auktion over Malerier m. m. Noget faar han vel ogsaa ind, det ses af Kronprinsens (Chr. 6.) Deputatregnskab for 1719,²³⁾ at han har købt 4 Numre for ialt 25 Rdlr. 4 Mk. 8 Sk. (Fig. 10).

Dette er det sidste, der bortset fra hans Død er fundet i Arkiverne om *Jacob Coning*. Medens han i Kopskat-Mandtallet for 1718 staar opført som angivet, er han i 1719 ganske udgaaet, skønt boende samme Sted. I denne Forbindelse skal endnu bemærkes, at han ikke som af nogle antaget i dette Aar er flygtet fra Landet paa Grund af Skatterestancer. Dette Aar boede i Laxegade 249 Mons. König Skilder, som skulde betale 4 Rdlr. i Skat (Johan Herman König?). Da Skatten skulde betales, var han borte, og Mandtallet fik da Paategning: „Rejst. Siges at opholde sig i Helsingør“, og Beløbet findes blandt Restancerne.²⁴⁾

Jeg har forgæves søgt vedkommende i Helsingørske Skatteregnskaber for dette og følgende Aar, Navnet findes, men ikke den rette; han er vel den „Mahler“ König,

²³⁾ R. A.

²⁴⁾ Beløbet indbetaltes sammen med andre Restancer d. 27. Juni 1730 af afd. Rodemester Peter Ogelbyes Arvinger; men om det i det hele taget er indkasseret hos K., kan ikke ses.

der d. 18. April 1719 af Kronprins Christian faar udbetalt 10 Rdlr. i Rejsepenge!

Johan Herman Kønig dukker senere op i København. Efter Branden i 1728 boede han, der var „enlig“, med en Karl el. Dreng i Dybensegade 227. I dette og de følgende Aar copierer og navnlig reparerer og ferniserer han Malerier paa de kgl. Slotte;²⁵⁾ saaledes faar han d. 8. December 1728 for at reparere 576(!) Malerier 144 Rdlr. Enkelte Gange faar han Betaling for af ham selv udførte Malerier, saaledes „Perspectiver“ fra Chr. 6's Kroning i Frederiksborg Slotskirke. Han skriver sig nu Johan Herman Coning, men at han er den samme som Flodgud-Tegneren Kønig, vil ses af nedenstaaende Gengivelse af hans Underskrift paa en Regning af April 1729. Der er den samme Slyngning af Forbogstaverne som i hin Signatur:

Fig. 13.

Og dermed er Sagaen om Kunstnerne Coning ude i Danmark.

²⁵⁾ Particulaircassens Regnskab, Sammes Bygnings-R., Cabinets-Casse-Regnskaber.

AF EN KØBENHAVNSK STORBEDRAGERS

LIV.

Af LORENTZ BIE.

Den 15. September 1817 læste man med Undren i den københavnske Presse:¹⁾

„Kgl. Lottorie-Inspecteur v. Scheel har under 15. Sept. bekiendtgjort følgende: Det kgl. Rentekammer har befalet, at den paabegyndte 5. Classes Trækning af det 64de kgl. Kjøbenhavnske Classelottorie, paa Grund af indtrufne Omstændigheder skal standses indtil videre, hvorfor samme idag ikke vorder fortsat. Naar dette igjen bliver Tilfældet, vil det uopholdeligen vorde bekiendtgjort.“

At der bag denne tilsyneladende ubetydelige, tørre Bekendtgørelse skjulte sig et Kæmpebedrageri, som havde strakt sig gennem Aar, og som var blevet afsløret for faa Dage siden, fik Københavnerne ikke at vide. Ikke et Ord findes i Pressen om det dramatiske Øjeblik, da en jævn Mand fra Gaden ved sit spontane Udraab afslørede Misdæderen paa fersk Gerning, og det skønt de Bedragne fandtes saa at sige i hele Danmarks, Norges og Hertugdømmernes Befolkning. I Modsætning til Nutidens Avislæsere, som til Overmaal piskes med Beretninger om Mord og Bedragerier, med obscøne Intimiteter og Portrætter af Forbryderne, synes Datidens Avislæsere dog at have været lykkelige.

¹⁾ „Dagen“ Nr. 221. — „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn“ Nr. 74.

At Aviserne intet indeholdt om Bedrageriet, var naturligvis ikke ensbetydende med, at Begivenheden ikke drøftedes Mand og Mand imellem. I saa Henseende fortæller et Brev til Johan Bülow, Sanderumgaard, af 27. Sept. 1817:²⁾

„Den afskyelige Sag med Krigsraad Gleiss ved Lottoriet omtales nu overalt. Det er næsten ubegribeligt, at sligt Væsen saalænge ustraffet har kunnet finde Sted. Rentekammeret er i høj Grad compromitteret; nu kaldes og de Committerede i Rentekammeret, som personlig skulde være tilstede ved Trækningen, men var det ved Gleisses Frokost, de *compromitterede*, hvilket ikke er upassende. Ubehageligt er det, at flere Folk comme il faut har været i nøye Liaison med den afskyelige Person. Nu hedder det, at de vil — og kan ikke andet — end hielpe ham. Han beværtede ofte med de lækreste Retter og Viin, og man lod sig det smage hos ham. Mange havde desuden modtaget skønne Foræringer af ham.³⁾ Maatte dog ingen Benaadning finde Sted i dette Tilfælde“.

Under 1. Januar 1818 hedder det sammesteds: „Den Gleissiske Sag henstaar endnu. Han ligger meget syg, tildeels fordi han ikke mere faar Viin at drikke, som han er vant til“.

Andetsteds⁴⁾ siges det, at Numrene paa de Sedler, hvormed han manipulerede, ejedes af Familie og Vener, paa hvis Tavshed han kunde stole. Hvis dermed antydes, at disse ogsaa var personligt interesserede i

²⁾ Clausen og Rist, Memoirer og Breve III: „Fra Hoffet og Byen, Stemninger og Tilstande 1793—1822 i Breve til Joh. Bülow til Sanderumgaard“, p. 253 og 255.

³⁾ General Bülow har „ei for længe siden faaet et prægtigt Tafeluhur i Foræring“, sst., p. 252.

⁴⁾ „Det kgl. københavnske Klasselotteri“, udgivet af Klasselotteri Kollektørforeningen af 1910. Kbhvn. 1924, p. 10.

Svindlen, har Forsynet været saa naadigt at drage Glem-selens Slør over deres Navne, idet alle Forhørsakterne til denne Sag paa en eller anden Maade er forsvundne fra Landsarkivet.

Paa det paagældende Tidspunkt var Geheime-, Stats- og Finansminister Johan Sigismund v. Møsting Præsident for det kgl. Rentekammer, og de Deputerede var Konferensraaderne Peder Wormskiold og Michael v. Essen, Kammerherre Ad. Wilh. Greve af Moltke og Etatsraad Peter Vorndran. Endvidere ansatte under det Slesvig-Holsten-Lauenburgske Kammerkancelli (d.v.s. Tyske Kancelli, hvorunder Lotteriet sorterede): Kammerraad Herm. Ludv. Evers og Fuldmægtig Carl Ludv. Kirstein. Endelig hed Inspektøren ved Lotteriet Simon Lauritz Bie,⁵⁾ fra 1. Januar 1817 efterfulgt af Hans Jacob v. Scheel.⁶⁾

Hovedpersonen, Friederich Christian Gleiss, er født 13. Dec. 1771 i Cismar, døbt 15. Dec. s. A. i Grube Sogn, Cismar Amt, Holsten, Søn af „Grossfürstlicher Kammer Assessor und Amtsschreiber zu Cismar“ Hieronymus Johan Gleiss og Caroline Friderica Riebe.⁷⁾ I Ægteskabet var desuden en Søn, Caspar Diderich, f. 1776, afgaaet fra Hæren med Majors Karakter 1816, død som Toldforvalter i Neustadt 1836.⁸⁾

F. C. Gleiss blev i 1788 ansat i holstenske Jægerkorps,

⁵⁾ Bie, Simon Lauritz, (1745—1817), f. i Trondhjem, Student derfra 1766, Landinspektør i Ribe Stift 1776, Inspektør ved Klasselotteriet 1800, Afsked 1. Janr. 1817. (Embedsudnævnelser under Rentekammeret 1773—1848).

⁶⁾ v. Scheel, Hans Jacob, (1779—1851), af den tyske Linie, f. i Norge, Premierløjtnant i nordre sjællandske Landeværnsregiment 1802, kgl. Landmaaler paa Island 1807, Afsked med Majors Karakter 1815. Bestalling som Inspektør ved Klasselotteriet 18. Decbr. 1816, fradømt Embedet 1824. (Hirsch: Danske og norske Officerer).

⁷⁾ Den almindelige Enkekasse Nr. 6788.

⁸⁾ Den almindelige Enkekasse Nr. 8138.

samme Aars 31. Aug. forflyttet til norske Jægerkorps, fra 1. Jan. 1790 ansat i Feltjægerkorpset, hvor han 21. Maj blev Fændrik, og sluttelig i 1792 forsat à la suite til 2. jyske Infanteriregiment, hvor han blev virkelig Fændrik 27. Juli s. A. Med Sekondløjtnants Karakter afgik han fra Hæren 19. Oktbr. 1794, og hermed var hans militære Karriere afsluttet.⁹⁾ I en Ansøgning af 1813¹⁰⁾ erklærer han at have staaet ved Klasselotteriets Inspektionskontor i 16 Aar, d.v.s. at han maa være ansat ca. 1797, men først fra 18. Januar 1800 træder han officielt frem, idet han denne Dag faar sin omfattende Instruks som Fuldmægtig ved Klasselotteriet.¹¹⁾

Et moderne Revisionsvæsen vilde afgjort nægte at godkende denne Instruks. Inspektoratet varetog Uddelingen af samtlige Lodder til hele Monarkiet, ligesaa Inkassationen og Modtagelsen af Remisser for Lodderne. Gleiss havde til Pligt at føre baade Hoved- og Kassebogen for denne Mellemregning med Kollektørerne. Han skulde endvidere „nothigenfalls“ være til Hjælp ved Trækningerne og her føre Hovedbogen. Endelig skulde han som Kassekontrollfører paase, at Kollektørerne indsendte de skyldige Beløb rettidigt. Med sin Underskrift maatte han love at befordre Lotteriets Tarv, „saaledes som det anstaar en ærekær Fuldmægtig ved sin Ed“.

Medens den ham meddelte Instruks saaledes rummede Farer nok for en svag Karakter, havde Praksis i Aarenes Løb bragt endnu flere Fristelser.

Allerede „længere tilbage i Tiden“ (regnet fra 1817)

⁹⁾ Hirsch: Danske og norske Officerer. I dette Værk anføres ogsaa en Johan Friedrich Gleiss, f. 1772, Søn af Kammerassessoren, men i Kirkebogen findes ikke døbt nogen Person af dette Navn (meddelt af Kirchenbuchamt Schönwalde). De om Joh. Fr. Gleiss meddelte Oplysninger angaar Fr. Chr. Gl.

¹⁰⁾ Finantscollegiets Journal B. 2891/1813.

¹¹⁾ Rentekammerets tyske Bestallingsprotokol 9/47.

havde Gleiss faaet overladt, før Trækningen, at sammenlægge og indpakke de til Lodsedlerne svarende Lodder, som skulde nedlægges i „Maskinen“. Endvidere havde han behændigt faaet det ham ifølge Instruksen paalagte Arbejde — under Trækningen at føre Hovedbogen — overdraget til en af de tilstedeværende Kollektører. Han kunde nu koncentrere sig om sit udspekulerede Forehavende. Paa Forhaand havde han mærket Gevinstdedlerne, som han altsaa selv nedlagde i Maskinen, saaledes at de hurtigt kunde skelnes fra Nitterne. Papiret kunde enten være mere blaaligt i Tonen, Blækket være slaaet igennem Papiret, eller Rullen faaet en bestemt Bøjning. Forinden Trækningen havde han tilbageholdt en Del Lodder — nemlig de Numre, hvis tilsvarende Lodsedler han selv ejede. Da han nu var behjælpelig med Trækningen, fordredes egentlig „keine Hexerei, nur Behändigkeit“. Med et Jernredskab, som brugtes, for at ikke Opfostringshusets Drengs skulde fiske flere Lodder ad Gangen, ragede den hjælpsomme Gleiss med højre Haand Loddet op, og naar der iblandt de fremragede Sedler var nogen, som lød paa Gevinster, fik han behændigt, med venstre Haand kastet et af sine tilbageholdte Lodder foran og sikrede sig saaledes Gevinsten. Ifølge Tilstaaelsen skal dette have taget sin Begyndelse i 1813, og derefter uafbrudt have fundet Sted, indtil han under det 64. Lotteris Trækning i 1817 bragte i Erfaring, at man havde Mistanke til ham, hvorpaa han d. 5. Sept. nedkastede samtlige af ham tilbageholdte Lodder i Maskinen. Dette skete dog først efter et dramatisk Optrin. Trækningen, som dengang fandt Sted i Riddersalen paa Rosenborg Slot, var i fuld Gang, da en norsk Skipper trængte sig frem og raabte: „Staa lidt, han har Gevinsten i Ærmet, ham der“. Under almindelig Forvirring fastholdt Skipperen at have set Gleiss

ryste Nummeret ud af Ærmet. Gleiss blev paa Stedet arresteret og ført bort, medens Trækningen blev aflyst.

Efter adskillige Benægtelser gik han omsider til Bekendelse. Hvad han havde tjent i 1813 og 14, kunde ikke oplyses, men for de øvrige Klassers Vedkommende opgjordes Bedrageriet til 178902 Rdl. N.V. og 168558 Rdl. S.V. Da Beløbet var berøvet Spillerne, dømtes han til at indbetale Summen til Stadens Fattigkasse, eftersom Staten ikke kunde gøre Fordring derpaa, men til Staten skulde han betale 127000 Rdl., da man maatte lade sidste Trækning gaa om uden at sælge nye Sedler. Desforuden idømtes han 5 Aars Fæstningsarrest.¹²⁾

Foran citerede Brev til Bülow giver en Forklaring paa Gleiss' Indstilling overfor højere stillede og velhavende Personer — hans Lyst, om man maa sige, til at „spise Kirsebær med de Store“. Dette kunde nu engang ikke lade sig gøre for en Mand med 500 Rdl. i aarlig Indtægt, tilmed naar han af denne Sum skulde lønne 3 Mennesker, hvilket han siger er nødvendigt, da Kongen ikke har ansat nogen Kopist ved hans Kontor.¹³⁾

Gleiss var i 1794 blevet gift med Maria Friderica Henriette Carlsen, døbt 29. Janr. 1770 i Eutin, Datter af Kok Claus Peter Carlsen.¹⁴⁾ I Ægteskabet fødtes to Sønner, Johan Peter August, ved Folketællingen i 1801 6 Aar gammel, senere Toldassistent, og Friedrich Christian, f. 22. Sept. 1802 i København, døbt 24. Oktbr. i Petri Kirke, Kopist i Rentekammeret, død som Amtsfoged i Steinhorst, Lauenborg, 10. April 1894.¹⁵⁾

¹²⁾ Nyt juridisk Arkiv, udg. af A. S. Ørsted. Kbhvn. 1819, 26. Bind, p. 125. Marcus Rubin: Frederik d. 6tes Tid. Kbhvn. 1895, p. 264.

¹³⁾ Finantscollegiets Journal B. 2891/1813.

¹⁴⁾ Kirchenbuchamt Schönwalde, Holsten. — Den almindelige Enkekasse Nr. 6788.

¹⁵⁾ Den almindelige Enkekasse gl. Nr. 17405.

Gleiss luftede sine patriotiske Følelser ved i Oktober 1807 at melde sig som Sekondløjtnant i slesvigske Landeværn, hvorfra han dog atter afskedigedes d. 29. Aug. 1808.¹⁶⁾ De første Aar boede Ægteparret i den indre By, Hjørnet af Badstuestræde (nu Brolæggerstræde Nr. 1), Hj. af Nygade og Gl. Torv (nu Nygade Nr. 7), Gl. Strand (nu Nr. 46) og flere andre Steder.¹⁷⁾ Han havde sin daglige Gerning i Klasselotteriet paa Bies Tid i dennes Bøllig i Kronprinsessegade (nu Nr. 12), hvor et Værelse i Stueetagen nærmest Trappegangen var Kontor. Men fra Slutningen af 1814, da Guldstrømmen begyndte at flyde i hans Kasse, forandredes Sædvanerne. Han var nu blevet Ejendomsspekulant (hvorom senere), boede i eget Hus og havde, muligvis som et Skalkeskjul, muligvis drevet af almindelig Pengehunger, erhvervet sig en Lotterikollektion, for hvilken han som Sikkerhed overfor Rentekammeret stillede flere af sine Ejendomme i Pant. Kollektionen, som ikke hørte til de mindste i Byen, og som han først havde i St. Pedersstræde (nu Nr. 33), derefter i St. Regnegade (den nedrevne Ejendom, hvor nu Ny Østergade er ført igennem),¹⁸⁾ kunde i sig selv have gjort ham til en velstaaende Mand, men de Summer, den afkastede, forslog ikke meget i Forhold til de Tal, som Gleiss regnede med.

Où est la femme?

Da Korthuset ramlede sammen, maatte hun for Dagens Lys, ud af sin lækre Rede, „Troqven“ eller „Commoden“ kaldet,¹⁹⁾ Huset med den buede Facade, Nytorv (nu Nr. 21), truende nær ved Domhuset, af hvilket det nu er en Del. Paa 2den Etage havde Gleiss sin El-

¹⁶⁾ Hirsch: Danske og norske Officerer.

¹⁷⁾ Københavns Vejviser 1801, —03, —07, —09, —12.

¹⁸⁾ Københavns Vejviser 1815—16, 1816—17.

¹⁹⁾ Hof- og Stadsretsdom Nr. 330 af 31. Aug. 1818.

skerinde boende i Sal og to Værelser til Gaden, to Værelser og Udenomsbekvemmeligheder til Gaarden.

Madam Lise Brandt kaldte hun sig, men med Navnet Elisabeth Holm²⁰⁾ var hun døbt, den 25-aarige Skipperdatter fra Bornholm, som ved Paaskeflyttedag 1817 tog Lejligheden i Besiddelse. Navneforandringen var omtrent af samme Dato, anskaffet af Anstændighedshensyn overfor de nye Husfæller, og overfor Myndighederne begrundet med „særdeles Omstændigheder“ — et Udtryk, i hvilket det sidste Ord havde været tilstrækkelig betegnende.²¹⁾

Det var Gleiss' Hustru, som under Fogedforretningen i hans Hjem umiddelbart efter Arrestationen havde henvendt Fogedens Opmærksomhed paa Elskerinden, til hvis Hus Gleiss skulde have henflyttet en Del af det fælles Indbo. Da Mad. Brandt just var bortrejst, og Adgang saaledes ikke kunde skaffes i Øjeblikket, forseglede Fogeden Lejligheden, men efter sin Hjemkomst rejste Mad. Brandt Sag mod Kongens Foged for at komme i Besiddelse af sine Møbler og Effekter, idet hun dog, mod at stille Kaution, fik Adgang til sit Hjem.

Den 16. Sept. var Kongens Foged, Etatsraad Carstens, hans Assisterter og Gleiss, som var hentet fra Stadens civile Arresthus, til Stede paa Nytorv. Mad. Brandt erklærede, at alt tilhørte hende, medens Gleiss tilstod, at en Del af Møblerne var anskaffet af ham, saa vidt han i Øjeblikket kunde anslaa, for ca. 3000 Rdl.

Gleiss havde vedgaaet, at han med Mad. Brandt havde avlet det Barn, som den tilstedeværende Amme havde ved Brystet. Mad. Brandt benægtede det i Begyndelsen,

²⁰⁾ Holm, Elisabeth, døbt 20. Febr. 1792 i Neksø, Datter af Købmand og Skipper Søren Berildsen Holm af Hasle, som tog Skipperborgerskab i København 6. Juli 1810.

²¹⁾ Danske Kancelli, 2. Departem. Registrant 1817, Ansøgning fra Elisabeth Holm.

men stillet overfor Gleiss' Tilstaaelse maatte hun indrømme Rigtigheden. Dette Forhold medførte, at Gleiss ogsaa blev sat under Tiltale for Hor og herfor idømt „Straf paa yderste Formue og dobbelte Leiermaalsbøder“.²²⁾

I det velmonterede Hjem fandtes Birketræs- og Mahognimøbler, 2 Birketræs „Tronsenge“ med Sirtses Betræk, og Vugge „med Silke Omhæng og Qvaster“, adskillige Spilleborde, Chatoller, Kommoder og Spejle, 5 broncerede Taffelure etc. Naar det i Brevet til Johan Bülow hedder, at Gleiss „beværtede med de lækreste Retter og Viin“, modsiges det ikke af „Værktøjet“, som var komplet til Stede. 100 Knive og Gafler, 24 Bouteilleskilte, 22 Lysestager, deraf 6 med 2 Arme og over 100 Flasker Vin var dog rart at have i Huset, „hvis der skulde komme et fremmed Menneske“. Ser man For-tegnelsen over andre Luksusartikler, faar man nærmest Indtrykket af et Forretningslager; Bolster, Drejl, Flonel, Lærred, Sirts, Netteldug, Taft og alt, hvad tænkes kan, af Stoffer i alle Farver og Mønstre fandtes i Maal fra 20 til 40 Alen, to Dusin Pakker transparente Sæber, 12 Æsker Røgelse, 11 Krukker Pomade etc. etc. Af den sikkert charmante Frues private Garderobe tør kun nævnes „en lysegrøn Silkepelts med Kant og Foerværk“.

Hvis Mad. Brandt ikke har drevet Forretning med disse Sager, hvad forgæves er undersøgt, kan Forklaringen næsten kun være den, at man i disse for den danske Rigsdaler saa særdeles kritiske Aar, da Værdien svingede fra Dag til Dag, hurtigst muligt styrtede sig over Varer, som i Dag kunde faas til én Pris, men som maaske kostede det dobbelte imorgen.

Ved Hof- og Stadsretsdom fik Mad. Brandt tilkendt Dispositionsret over de registrerede og forseglede Effekter med Undtagelse af 6 Piberør og en Merskums Pibe

²²⁾ Hof- og Stadsretsdom Nr. 219 af 13. Maj 1818.

med Sølvbeslag. Procesomkostningerne ophævedes, medens hun maatte betale 10 Rdl. Sølv til Kammeradvokat, Etatsraad Schönheyder.²³⁾

Naar Gleiss overfor Dommeren tilstod, at hans Bedragerier tog deres Begyndelse i 1813, staar det i Modstrid med de Ejendoms køb, som han allerede begyndte i 1809. De omtales ret udførligt her, da de giver et Bidrag til Frederiksbergs Topografi, men de giver forøvrigt ikke Indtryk af en Mand, som kunde fremtrylle Penge ad libitum, idet han som Regel kort efter Købet belaaner Værdierne. Mulighed er der naturligvis for, at han ved at begynde med laante Midler netop er kommet i Bekneb og saa har slaaet sig paa Bedragerierne.

Det var navnlig paa Frederiksberg, at Gleiss fandt Jordbund for sine Pengeanbringelser. Denne Bydel, dens indtagende Idyl og landlige Karakter er saa ofte beskrevet, at her kun med nogle orienterende Bemærkninger skal gøres Rede for det paagældende Terræn.

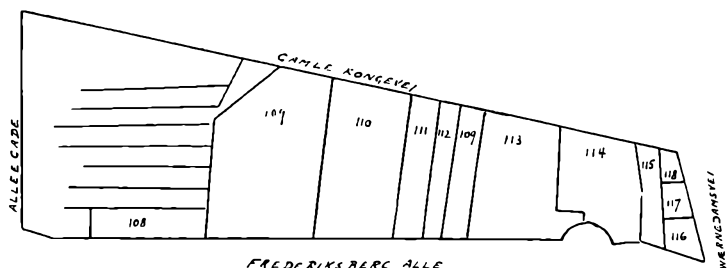
Største Delen af det Areal, som begrænses af Værnedamsvejen, Gamle Kongevej, Allégade og Frederiksberg Allé, kaldtes i sin Tid Hollændermarken eller Hovmarken og hørte til Ny Hollænder By, Oprindelsen til det nuværende Frederiksberg. I 1765 blev dette Areal stillet til Auktion af Rentekammeret og købtes af Peter Abraham Oberkampf, efter hvis Enke det fik Navnet „Madam Oberkampfs Kobler“ (Græsgange). Efter i nogle Aar at være ejet af en Bager Mentz kom de i 1783 paa Hestehandler Carl Henrik Ordings Hænder. Han udparcellerede Jorden i de paafølgende Aar, saaledes at der opstod en Række Grunde med Facade baade mod Alléen og Gl. Kongevej.²⁴⁾ Hen over disse Grunde blev i Aarenes Løb

²³⁾ Hof- og Stadsretsdom Nr. 330 af 31. Aug. 1818.

²⁴⁾ Carl C. Christensen, Louis Bobé og Fr. Weilbach: „Frederiksberg, Vejen gaar min Tro over Vesterbro“, Kbhvn. 1937, p. 51 ff.

ført alle de Veje, som nu forbinder de to Hovedaarer, lige fra St. Thomas Allé til Amicisvej.

Fra det Tidspunkt, da de her omhandlede Begivenheder fandt Sted, eksisterer et Kort tegnet 1811, paa hvilket Ejerne af de respektive Grunde fremtræder saaledes:²⁵⁾

Frederiksberg Allé:

Gl. Gade Nr. 1 Gl. Matr. Nr. 116, nyt Matr. Nr. 77: Blanckensteiner, Købmand,

Gl. Gade Nr. 1 Gl. Matr. Nr. 117, nyt Matr. Nr. 78: Martens, Kapt. v. Brandkorpset,

Gl. Gade Nr. 1 Gl. Matr. Nr. 118, nyt Matr. Nr. 79: Pingel, Snedkermester,

disse 3 Ejendomme havde Facade til Værnedamsvejen.

Gl. Gade Nr. 2 Gl. Matr. Nr. 115, nyt Matr. Nr. 76: Wærn, Konferensraadinde,

Gl. Gade Nr. 3 Gl. Matr. Nr. 114, nyt Matr. Nr. 51: Rothe, Kammerraad, „Vennergly“, 52070 Kv. Al.

Gl. Gade Nr. 4 Gl. Matr. Nr. 113, nyt Matr. Nr. 54: Wormskiold, Konferensraad, „Alleenlyst“, 69890 Kv. Al.

Gl. Gade Nr. 5 Gl. Matr. Nr. 109, nyt Matr. Nr. 52a: Gleiss, Løjtnant, 22760 Kv. Al.

²⁵⁾ „Carte over Frederiksberg Sogns Iorder under Sokkelunds Herred, Kiøbenhavns Amt, opmaalt efter Rentekammerets Ordre i Aaret 1811 af Landinspecteur I. K. Rose, copeert af Lieutenant Braadan“, i Stadslandinspektørens Kontor paa Frederiksberg.

Gl. Gade Nr. 6 Gl. Matr. Nr. 112, nyt Matr. Nr. 75: Kierulff, Admiral, 19660 Kv. Al.

Gl. Gade Nr. 7 Gl. Matr. Nr. 111, nyt Matr. Nr. 74: Rosenkrone, Greve, Geheimeraad, 27360 Kv. Al.

Gl. Gade Nr. 8 Gl. Matr. Nr. 110, nyt Matr. Nr. 53: Qvist, Brandmajor, (paa Kortet overstreget og erstattet med Traktør Løbels Enke), senere „Sanssouci“, 84200 Kv. Al.

Gl. Gade Nr. 8b Gl. Matr. Nr. 109, nyt Matr. Nr. 52b: Gleiss, Løjtnant, 116180 Kv. Al.

Gl. Gade Nr. 9 Gl. Matr. Nr. 108, nyt Matr. Nr. 73: Bernt Joachim, Agent, „Alleenberg“, 19190 Kv. Al.

Uden at paastaa aldeles Nøjagtighed tør man sige, at Tværvejene ligger saaledes paa Grundene:

St. Thomas Allé paa Ejendommen Gl. Gade Nr. 3	
Hauchsvej	4
Alhambravej paa Skellet mellem	4 og 5
Mynstersvej paa Skellet mellem	6 og 7
Martensens Allé paa Nr.	8
Madvigs Allé	8
Nyvej	8b
Amicisvej	8b,
medens de gamle Forlystelsessteder Alléenberg og Sommerlyst ligger paa Nr. 9.	

(For i det følgende at undgaa stadige Henvisninger til samme Kilde meddeles, at samtlige Ejerskifter, hvor andet ikke anføres, er protokollerede indtil 1819 i „Københavns Rytterdistrikts Skøde og Panteprotokol“, efter dette Aar i „Søndre Birks Skøde- og Panteprotokol“ i Landsarkivet for Sjælland. Ligeledes, at supplerende Stof og Billeder findes i „Før og Nu“, Aargang 1920, p. 29 ff. og Aargang 1924, p. 139 ff., samt i L. Bobé, Fr. Weilbach og Carl C. Christensen: „Frederiksberg“, Kbhvn. 1937).

De 3 første Ejendomme, med Facade til Værnedamsvej, er beskrevne i Carl C. Christensens Bog „Fra Værnedamsvejen til Jostys Pavillon“ (Kbhvn. 1925).

Gl. Nr. 2, „Sommerro“, ejedes af Konferensraadinde Wærn,²⁶⁾ medens Naboejendommen, „Vennergly“, tilhørte Kammerraad, senere Konferensraad Chr. Rothe.²⁷⁾ Huset skal være bygget og beboet af Ording, og siges senere at være ejet af Gleiss, men det kan ikke bevises.²⁸⁾ Derefter kommer Konferensraad Wormskiolds²⁹⁾ ved Køb i 1798 erhvervede Ejendom „Alleenlyst“, som i 1784 ogsaa skal være bygget af Ording. Paa denne Grund og til Dels paa den næste, Gleiss', indrettedes det store Etablissement „Alhambra“.³⁰⁾ I 1825 solgte Enkefru Wormskiold Ejendommen for 9000 Rdl. Sølvs kontant til Klokker, Kordegn og Skolelærer i Køge, Jens Mortensen,³¹⁾ efter hvem den i 1829 overgik til Stadsmægler Heiman Gerson.

Idet Nr. 5, Gleiss' Ejendom, foreløbig springes over, kommer Admiral Kierulffs med Gade Nr. 6. Naboen

²⁶⁾ Wærn, Marthe, f. Haslef, Datter af en rig Købmand i Christiania, blev i 1771 gift dér med Generalkrigskommissær, Glasfabrikant Morten Wærn som dennes anden Hustru. Stiftelse af „Det Wærnske Institut“.

²⁷⁾ Rothe, Christian, Kommitteret i Rentekammeret 1814, Ejer af Lerchenfeldt og Buderupholm, kom i 1817 i stor Pengeforlegenhed grundet paa sine vidtløftige Ejendomsspekulationer, men reddedes ud deraf ved Statens Hjælp. (Clausen og Rist III: „Fra Hoffet og Byen“, Noten p. 255).

²⁸⁾ „Frederiksberg“, p. 52.

²⁹⁾ Wormskiold, Peder, Rentekammerdeputeret, havde i 1801 7 Børn fra 9 til 19 Aar, Lærerinde, Hofmester, Kusk, Tjener og 2 Piger. (Folketællingen Sokkelund Herred, Københavns Amt, p. 34).

³⁰⁾ Udførligt herom i „Før og Nu“ 1920, p. 56 ff.

³¹⁾ Mortensen, Jens, Kordegn i Køge 1813—27, blev Lærer ved Opfostringshuset i København og 1846 Inspektør ved Frue Sogns Arbejdshus, død 1862. (A. Petersen: „Sjællands Stifts Degnehistorie“, p. 216).

hertil, „Sommerlyst“, ikke at forveksle med Traktørstedet, ejedes i 1811 af Statsminister, Grev Rosenkrone, senere af Skuespiller N. P. Nielsen.

Nr. 8 var i 1798 erhvervet af Murermester Johan Martin Qvist³²⁾ og maalte 84200 Kv. Al. eller ca. 6 Tønder Land. Qvist byggede selv den store Lystgaard, som i 1812 solgtes til Restauratør Løbel. Den købtes i 1845 af Isenkræmmer Eegholm og fik da Navnet „Sanssouci“. Derefter kommer Nr. 8b, en Grund paa 116180 Kv. Al., tilhørende Gleiss, og som Nabo til denne „Alleenberg“. Som Traktørsted ophørte det dog indtil videre at eksistere i 1806, da det solgtes til Stadsmægler, kgl. Agent Israel Joachim Behrend.³³⁾ Længst oppe ved Runddelen, paa Hjørnet af Allégade, laa endelig Traktørstedet „Sommerlyst“.

Som Ejerlisten udviser, havde betydende Folk kastet Øjnene paa Frederiksbergs Lyksaligheder. Listen kompletteredes i 1816 med den indflydelsesrige Statsminister Møsting, Præsident i Rentekammeret, som indtil sin Død boede i den kendte stilfulde Bygning i Smallegade.

I August 1809 købte Gleiss Gaarden Nr. 5 (senere Nr. 12, sidst Nr. 42) i Frederiksberg Allé med tilhørende Vænge, vendende ud til Gl. Kongevej, af Tømrermester Joh. Wilh. Steenberg,³⁴⁾ som i 1798 havde købt Grunden

³²⁾ Qvist, Johan Martin, Major og første Meddirektør ved Brandkorpsset, død 27. April 1818. (Se: Carl C. Christensen: „Fra Værnedamsvejen til Jostys Pavillon“, Kbhvn. 1925, p. 142).

³³⁾ Behrend(sen), Israel Joachim, død 6. Marts 1821. (Se: Carl C. Christensen: „Fra Værnedamsvejen til Jostys Pavillon“, p. 112 og: Carl C. Christensen, Louis Bobé og Fr. Weillbach: „Frederiksberg“, p. 70).

³⁴⁾ Steenberg, Johannes Wilhelm, „f. i Sielland, som d. 8. August 1787 vandt Borgerskab for Møller, forandrede nu samme og blev indtegnet for Tømrermester i Lauget ifølge kgl. Bevilling af 16. hujus“. (Borgerskabsprotokol Kbhvn. 30. Septbr. 1796). I Vejviseren 1801 anføres, at han „findes de søgne Dage i Nr. 7 og 8 ved Gl. Strand“.

af Ording.³⁵⁾ Bygningerne var opført af Steenberg og bestod af 3 Længer med Stald til 4 Heste, Vognremise, Skydehus, Keglebane og et Havehus. For hele Herligheden, hvoraf Steenberg forinden Salget til Gleiss havde bortsolgt noget, betalte Gleiss 12500 Rdl., hvoraf 5000 kontant, Resten i Obligation.³⁶⁾ Det varede dog ikke længe, før Gleiss optog nye Laan. Allerede Aaret efter faar han hos Tobaksfabrikant Peter Bech³⁷⁾ et Laan paa 4000 Rdl. mod anden Prioritet, og dette Laan forøges det følgende Aar til 22000 Rdl. D. C. (nedskrevet i 1813 til 18700 Rdl. S. V.).³⁸⁾ Yderligere optager han i 1814 hos Jøden Joseph Isaac³⁹⁾ et Laan paa 16500 Rdl. S. V. — dog ikke mod Pant alene i denne Ejendom.⁴⁰⁾ Gleiss havde nemlig i Løbet af ganske faa Aar udviklet sig til Opkøber af Gaarde, Grunde og Lystejendomme og havde deri en Række Værdier at pantsætte.

For Gleiss var den Steenbergske Beboelse imidlertid alt for ringe. Kort efter Overtagelsen begyndte han en omfattende Forstørrelse af samtlige Bygninger, hvorved Vurderingssummen blev forhøjet fra 7210 Rdl. til 38560 Rdl.⁴¹⁾ Som Udtryk for Bygningernes Størrelse kan anføres, at ved en Vurdering i 1850'erne staar Gleiss' Gaard opført til 20820 Rdl., medens Skuespiller Nielsens „Sommerlyst“ staar til 13230 og Isenkræmmer Eegholms „Sanssouci“ til 13520 Rdl. — begge endda statelige og

³⁵⁾ Skøde- og Panteprotokol 1798, p. 536.

³⁶⁾ Skøde- og Panteprotokol 1809, p. 482.

³⁷⁾ Bech, Peter, Tobaksfabrikant, Associé i Huset Jørgen Bech & Sønner. (Hauch-Fausbøll og Hiort Lorenzen: „Patriciske Slægter“ II).

³⁸⁾ Skøde- og Panteprotokol 1810, p. 75 og 1811, p. 269.

³⁹⁾ Isaac, Joseph, f. i København, tog Borgerskab som Husekræmmer 20. August 1800. (Borgerskabsprotokol).

⁴⁰⁾ Skøde- og Panteprotokol 1814, p. 186.

⁴¹⁾ Brandtaksationsprotokol Nr. 2 (1809—19) Sokkelund Herred, p. 122.

anselige Ejendomme.⁴²⁾ Efter Kortet af 1811 var Nr. 5 den eneste 4-længede i Alléen; den har efter eksisterende Billeder taget sig ganske imponerende ud. (Billede i „Frederiksberg“ p. 61 og „Før og Nu“ 1924, p. 144).

Efter Vurderingen beskrives Ejendommen saaledes:

A) Hovedbygningen (d. v. s. den af Gleiss nyopførte nordre Længe nærmest Gl. Kongevej) af Grundmur, 26 Al. lang, 20 Al. dyb, 2 Etager høj med Kvist paa 12 Al. Fra Gaarden var 2 Indgange til en Forstue, og her laa Spisestue, 4 Værelser, 2 Kamre og Køkken. Fra Forstuen førte en Trappe til 2den Etage med 4 Værelser og en Sal med dobbelte Glasdøre ud til en Altan af bornholmsk Sandsten med Jerngelænder. Kvistetagen rummede 4 Værelser, Sal og 2 Kamre.

B) Den østre Bygning var i en Etage af Bindingsværk, 39 Al. lang, 12 Al. dyb, indrettet til Folkebolig, Vaskehus og Orangeri (dette var i en 8-kantet Tilbygning med Blytag).

C) Den vestre Bygning, en Etage af Bindingsværk, 34 Al. lang, 7 Al. dyb, ligeledes til Folkebolig samt Stald til 10 Heste.

D) Den søndre Bygning (ud mod Alléen) af Grundmur, 2 Etager høj, 21 Al. lang, 20 Al. dyb med 4 store, halvrunde Tagvinduer. Her var 2 Indgange med 2 Forstuer, 5 Værelser, 2 Kamre og Køkken. I Etagen ovenover 6 Værelser, Sal og Udenomsbekvemmeligheder. Vinduerne var dels dobbelte halvrunde, dels 4-kantede. Alle Bygninger var tækkede med Straa, endvidere var der 2 Indkørselsporte og Stakit med 2 Laager.

Ved 4de Auktion d. 1ste Maj 1818 (der var ingen Liebhave-re mødt til de foregaaende) blev Ejendommen for 10000 Rdl. Sølv tilstaaet Grosserer Gerson Melchior af det ansete Firma Moses og Søn G. Melchior, hvis Han-

⁴²⁾ Brandforsikringsprotokol, Sokkelund Herred, 1843—58, p. 105.

del paa Vestindien var af betydelige Dimensioner. Gaarden i Frederiksberg Allé har han næppe nogen Sinds selv beboet, den omtales ialfald ikke af Sønnen Moses i Beretningen om hans Barndomshjem („Mit Hjem“ 1911), hvor Gaarden „Ventegodt“ paa Nørrebro derimod anføres som Familiens Ejendom og Sommerbolig. Gerson Melchior var gift to Gange; i første Ægteskab var 4 Børn, i det andet med Birgitte Israel var 12, hvoraf Moses var det næst yngste. I ovenfor omtalte Beretning findes Billeder af Ægteparret Gerson Melchior.

Melchior solgte 3 Maaneder før sin Død (24. April 1845) ved Kontrakt af 24. Januar Gaarden til Kancellist og Krigskancellisekretær Johannes Frederik Gradman.⁴³⁾ Skødet blev udstedt af Enken 11. Decbr. 1846 for 14000 Rdl., hvoraf 5000 udbetaltes kontant.⁴⁴⁾

Af Ejendommens 22760 Kv. Al., som senere fik Matr. Nr. 52, solgte en senere Ejer, Komponisten, Musikhandler Emil Horneman („Den tapre Landsoldat“) 14380 Kv. Al. til „Alhambra“, nemlig Stykket nærmest Gl. Kongevej, som fik Litra A; det sydlige Stykke ved Alléen, 7740 Kv. Al., Litra Ø beholdt han selv.⁴⁵⁾ (Ejerlisten efter Gradmans Tid ses i „Før og Nu“ 1924, p. 143).

Glæss' næste Køb var den ubebyggede Grund højere oppe i Alléen, Gade Nr. 8 b, 8 Tønder, 1 Skp. Land, eller 116180 Kv. Al. Han overtog den ved Skøde af 27. Juni 1810 fra Agent og Stadsmægler Israel Joachim Behrend (som i Skødet underskriver sig Behrend I. Joachim) for 7000 Rdl. D. C., hvoraf 2000 Rdl. betaltes kontant.⁴⁶⁾

⁴³⁾ Gradman, Johannes Frederik, Kopist i Admiralitetet 1829, Krigskancellisekretær 1846, afskediget med Pension og Krigsassesors Karakter 1848. (Sø Etaten 1660—1848, Kollegiets Embedsmænd (en Kapsel i R. A.) og Enkekassen Nr. 20028).

⁴⁴⁾ Skøde- og Panteprotokol 1846/47, p. 290.

⁴⁵⁾ Forandringsprotokol, Frederiksberg By og Sogn 1844—70, p. 9. (Stadslandinspektørens Kontor, Frederiksberg).

⁴⁶⁾ Skøde- og Panteprotokol 1810, p. 74.

Denne Grund, som naturligvis ogsaa blev stærkt behæftet, opraabtes paa Auktionen efter Gleiss d. 26. Febr. 1818 til 1600 Rdl. Sølv, men kun 1000 Rdl. blev budt (af Gerson Melchior). Først ved 4. Auktion, d. 1. Maj 1818 fik Melchior Hammerslag for 1210 Rdl. Sølv.⁴⁷⁾ Det betydelige Areal, hvorpaa siden Nyvej og Amicisvej er anlagt, fik Matr. Nr. 52 b. Enkefruerne Melchior og Arboe solgte det senere til Isenkræmmer Peter Eegholm, som udstykkede det til Konsul Ibsen, Justitsraad Mühlensstedt, Generalkrigskommissær v. Schmidten m. fl., hvorefter Matr. Nr. 52 c, d, e, og fremdeles opstod.⁴⁸⁾

Den 2. Juli 1810, faa Dage efter ovenstaaende Ejendoms-køb, kom Gleiss i Besiddelse af Ejendommen Udenbys Vester Kvarter nyt Nr. 38, „paa Bakken ved den nye Kongevej“ (som Frederiksberg Allé tidligere hed), d. v. s. hele Hjørnet af Frederiksberg Allé inklusive dennes nuværende Nr. 5 og Vesterbrogade med de tilsvarende Gadenumre, (Hjørnet kaldtes senere „Strygejer-net“). Fra den tidligst nævnte Ejer, Peter Poulsen og dennes Hustru, Kirstine Olsdatter, som i 1769 havde erhvervet Ejendommen, var den kommet i Hof-Tømremester, Major Andreas Kirkerups Besiddelse. Ved Gavebrev af 29. Janr. 1810 blev den overdraget hans Datter Cathrine, der var gift med Regimentskvartermester, senere Etatsraad Hans Henrik Schønberg.⁴⁹⁾ Han solgte den, samme Dag som Gavebrevet blev tinglæst, d. 2. Juli, til Gleiss for 13000 Rdl., med 2000 Rdl.s Udbetaling.⁵⁰⁾

⁴⁷⁾ Skøde- og Panteprotokol 1818, p. 132.

⁴⁸⁾ Forandringsprotokol, Frederiksberg By og Sogn 1844—70, p. 30. (Stadslandinspektørens Kontor, Frederiksberg).

⁴⁹⁾ Schønberg, Hans Henrik, Skuespiller, død 1845 som Bureau-chef ved Overhofmarskallatet og Etatsraad. (Se: „Før og Nu“ 1917: „Den danske Skueplads“ og Richters Landmilitæretat).

⁵⁰⁾ Gl. Matrikulregister, Udenb. Vester Kvarter, Fol. 34 (L. A.). Skødeprotokol Nr. 45, 1810, Fol. 410 (Københavns Tinglysningskontor).

Som de fleste andre var dette en Spekulationsforretning, thi allerede d. 8. April 1811 videresolgte Gleiss ved Købekontrakt Gaarden for 18000 Rdl. D. C. til Kancelliraad og Bogholder ved den kgl. Enkekasse Christian Nicolai Lautrup,⁵¹⁾ som betalt en Del af Købesummen, men ikke fik Skøde. Han døde i Decbr. 1817, og Skødet blev først udstedt til Enken d. 24. April 1820 mod Restindbetaling til Boets Kommissarer. Købesummen blev da omskrevet til 5925 Rdl. Sølv. Samme Dag solgte hun Ejendommen til Apoteker Hagens Enke Birgitte Cathrine Søbøtker. Ejerlisten ser derefter saaledes ud:

- 1833. Apoteker J. B. Hagen.
- 1838. Kgl. Skuespiller Johan Daniel Bauer.
- 1854. Møllermester Joh. Henr. Holm.
- 1857. Fabrikant Nicolai August Metzgen.
- 1861. Murermester Jacob Fredrik Schmock.
- 1865. Kmjkr. Oberst U. C. Rodenburg.
- 1895. Ritmester Allan Dahl.
- 1905. Murermester Niels B. E. Sørensen.
- 1917. Stud. med. Poul Grønbech.
- 1918. Fabrikant Viggo Nielsen Glyng.
- 1920. Auktionsholder Fr. Sigv. Nehm.

I Mellemtiden var Ejendommen blevet delt.⁵²⁾

Kort før Salget af sidstnævnte Ejendom købte Gleiss, ved Kontrakt af 30. Janr. 1811, af Jordspekulanten, Kammerraad Chr. Rothe, hans Næstnabo i Frederiksberg Allé, „den Gaarden Nr. 1 i Frederiksberg Bye forhen tilhørte Jordlod i Bakkemarken“. Det var et anseligt Jordstykke paa 15½ Tønder Land, beliggende langs Søndre Fasanvej vis à vis Slotsparken, hvor nu Kongensvej,

⁵¹⁾ Lautrup, Christian Nicolai, død 12. Decbr. 1817, skød sig som Følge af Grosserer Beyers Fallit. (Clausen og Rist: Memoirer og Breve III „Fra Hoffet og Byen“. Noten p. 255).

⁵²⁾ Gl. Folio Udenb. Vester Kvarter Nr. 33—38 (Kbhvns. Tinglysningsskontor). Skødeprotokol Nr. 54, 1820, Fol. 278 (ibid.).

Dronningensvej, Kronprinsensvej og Kongens Tværvej er anlagt. Matr. Nr. var dengang 15, men blev senere forandret til 36. Skødet er udstedt 26. Juni, og Købesummen var 19000 Rdl. D. C., hvori var indbefattet „den i Jorden nedlagte Vintersæd og den Mødding, som befindes derpaa“. Der indestod to Prioriteter à 7500 Rdl., medens 4000 Rdl. betaltes kontant.⁵³⁾

Allerede d. 11. Decbr. 1812 solgte Gleiss til Etatsraad, Kgl. Kabinetssekretær Peter Jessen,⁵⁴⁾ først den sydlige Fjerdedel, 3 ⁷/₈ Tdr. Land, senere ved Kontrakt af 20. April 1813 Resten, for ialt 8250 Rdl. rede Sølv, hvoraf Gleiss fik de 3000 Rdl. kontant, medens de to Prioriteter à 7500 Rdl. D. C. efter Forordningen af 15. Janr. 1813 blev omskrevne à 35 % til 2625 Rdl. S. V. hver.⁵⁵⁾

„Frederiksholm“ er den Del af Byen, der ligger omkring Enghavevej, hvor det gamle Frederiksholm Teglværk laa. Det begrænses i Nord af Vasbygade, Vestre Kirkegaard og Jernbanen, i Vest og Syd af Gaasebækrenden og i Øst af Kalvebodstrand.⁵⁶⁾ Denne Ejendom og en mindre tilliggende Gaard, „Larsens Minde“, købte Gleiss ved Købekontrakt af 23. Marts 1811.

Af Arvingerne efter Murermester Jacob Lauritz Thrane og Hustru Kirstine Busch var den blevet solgt ved Auktion d. 5. Juni 1810 til Negotiechef Mads Ancker⁵⁷⁾ for

⁵³⁾ Skøde- og Panteprotokol 1811, p. 555.

⁵⁴⁾ Jessen, Peter, Søn af Frederik d. 5tes tyske Kammertjener, senere Etatsraad Nicolai Jessen, der skabte sin Karriere ved i Nat-ten til 17. Janr. 1772 at føre de Sammensvorne gennem Christiansborgs indviklede Gange til Dronningens og Struensees Gemakker. (Bricka).

⁵⁵⁾ Skøde- og Panteprotokol 1813, p. 493 og 662.

⁵⁶⁾ Københavns Vejviser 1938.

⁵⁷⁾ Ancker, Mads, blev 1779 Volontær paa Asiatisk Kompagnis Kontor i København, gjorde derefter flere Kinarejser som Negotievolontær og -assistent, inden han som Negotiechef forestod „Kronprinsessen's Togt til Kina 1802—03 og 1804—05. (Kay Larsen: „Ostindiske Personalie og Data“).

18210 Rdl.⁵⁸⁾ Den beskrives da som „en Lyst- og Avls-gaard, beliggende i Kongens Enghave ved Waldbye i Hvidovre Sogn“. Der var en grundmuret Hovedbygning, 16 Al. lang, 14 Al. dyb, en Etage høj, med Forstue, Sal og 4 Værelser samt 3 Værelser paa Loftet, indrettet til Beboelse „for en anstændig Familie“, Stald til 32 Køer, 8 Heste, Ladebygning m. m., For- og Baggaard, stor Frugt- og Køkkenhave, 64 Tønder Land „af god Bonité“, samt betydelig Engbund. Der laa den Servitut paa Grunden, at Søetaten havde Ret til paa Engstykket ved Stranden at grave Ler til Dokkens og Holmens Brug, ligesom Jagtretten var forbeholdt Kongen, saaledes at der aldrig maatte forbydes kongelige Jagtbetjente Passage.

Ved Gleiss' Overtagelse i 1812 er Arealet opgjort til 73 Tønder 6 Skæpper Ager og Eng samt Rørskær, staaende for Hartkorn 6 Tønder 2 Skpr. 2 Alb. Købesummen var 36000 Rdl. D. C., hvoraf 15000 udbetaltes, medens 1ste Prioritet 12000 Rdl. blev staaende til den forrige Prioritets Indehaver, Købmand Borch i Holbæk, og 2den Prioritet 9000 Rdl. overtoges af Ancker. Besætningen var nu blevet mindre, til Gengæld fik Gleiss med i Købet „en Walbye Kane“, Gardiner, Stolebetræk og Sofaen i Lysthusets Alkove.⁵⁹⁾

Den smukke Ejendom med sin af en Vold omgivne Have er ved et Spil af Skæbnen blevet liggende midt i en højmoderne Bebyggelse ved Sporvejen, Linie 3's Endestation. Den brændte i 1828 og ligeledes for ca. en Snes Aar siden, men er smukt restaureret og har bevaret sin gammeldags landlige Stil.

Paa Rekvisition af Gleiss' Bo stilledes Gaardene til Auktion i 1818. Arealet omtales her som 95 Tønder 7 Skpr., af Hartkorn 8 Tønder 1 Skp., og blev paa 3die Auktion tilstaaet Fuldmægtig paa Roskilde Amtsstue

⁵⁸⁾ Skøde- og Panteprotokol 1810, p. 62.

⁵⁹⁾ Skøde- og Panteprotokol 1812, p. 249.

Niels Jonas Nielsen som højestbydende for 11100 Rdl., hvoraf de 6000, et Laan Gleiss havde optaget hos Vajsenhuset, blev staaende, medens Resten udbetaltes. I Købesummen var indbefattet Besætning, Redskaber og Saasæden, som bestod af 18 Tønder Havre, 6 Tønder Ærter, 12 Tønder Byg, 3 Tønder Vikker og 12 Pund Kløverfrø.⁶⁰⁾

Senere skiftede Gaarden ofte Ejer. Allerede i 1822 solgtes den for 10000 Rdl. S. V. til Te- og Porcellænshandler Johannes Meyer,⁶¹⁾ og i Løbet af en halv Snes Aar tilhørte den Caspar Jensen, Georg Ogilvie og Vajsenhuset, som ved Skøde, læst 3. August 1831, solgte den til den omdisputerede, dygtige og ekscentriske Veterinær, Hesteopdrætter, Jurist, Læge, Generalkrigskommissær, Duellant, Forfatter m. m. m. Jens Veibel Neergaard,⁶²⁾ som her gjorde Forsøg paa at frembringe „en fortrinlig Kvægstamme“ med økonomisk Støtte af Grev A. W. Moltke. Vajsenhuset overlod uden Udbetaling Gaarden til Neergaard for 6372 Rdl., som skulde afdrages med 200 Rdl. om Aaret, og til en Rente af 4 % p. a. Fra Pantet var undtaget den Besætning, som Grev Moltke havde anskaffet, og hvori han havde Pant. Trods de billige Vilkaar maatte Neergaard allerede i 1834 skille sig af med Gaarden.

Undtagelsesvis havde Gleiss anbragt Penge i den indre By. Af Kammerherre, Major Fr. Chr. Wedel Jarlsberg⁶³⁾ købte han d. 6. Janr. 1817, samme Aar som Bedrageri-

⁶⁰⁾ Skøde- og Panteprotokol 1820, p. 52.

⁶¹⁾ Skøde- og Panteprotokol 1822, p. 237.

⁶²⁾ Skøde- og Panteprotokol 1831, p. 122. — Neergaard, Jens Veibel, et Eventyr, som det lønner sig at læse hos Bricka.

⁶³⁾ Wedel Jarlsberg, Frederik Christian til Ravnstrup, Baron, Kammerherre hos Arveprinsen 1781, tog sin Afsked paa Grund af en Duel, siden Forfatter og Teaterdirektør. (Stamtavler over danske Adelslægter ved A. Thiset VII).

erne opdagedes, Ejendommen Springgade Nr. 13 (nu Pilestræde Nr. 57) for 10000 Rdl. S. V. med en Udbetaling af 4500 Rdl.⁶⁴) Paa 6. Auktion d. 26. Marts 1818, solgtes den af Boet for 13130 Rdl. N. V. til Fuldmægtig Villatz Petersen. Den eksproprieredes i 1912 af Københavns Kommune, men staar for øvrigt uforandret endnu.⁶⁵)

Endelig ejede Gleiss en Tørvemose i Stavnsholte ved Birkerød.

Medens Fru Gleiss i 1818 indrettede sig paa Vesterbro Nr. 23, maatte Gleiss foretage den ikke lange, men trange Vej fra Rosenborgs Riddersal til Stokhuset paa Østervoldgade.

Som „ærlig Slave“ Nr. 181 (uærlige Slaver, d. v. s. æreløse, var de for grove Forbrydelser som Mord og Voldtægt dømte) indkom han d. 6. Juni 1818, dømt til at forblive der i 5 Aar.⁶⁶) Tidspunktet kunde for ham ikke være uheldigere, idet Mytteriet i Tugthuset paa Christianshavn d. 25. Juni 1817 med paafølgende Brand havde fyldt Stokhuset til Overmaal med de derfra evakuerede Fanger og saaledes gjorde Opholdet — om muligt — endnu ubehageligere. Dagen efter Indsættelsen kasseredes efter kgl. Resolution Gleiss' Bestalling som „virkelig Krigsraad“.⁶⁷)

Hans daglige Selskab bestod hovedsagelig af Tjenestekarle, Soldater og Matroser, de fleste dømte for Tyveri, endvidere et Par mulattiske Voldsmænd fra St. Thomas, men i 1819 fik han passende Omgang i Justitsraad, Her-

⁶⁴) Skødeprotokol Nr. 52, Fol. 47 (Københavns Tinglysningskontor).

⁶⁵) Skødeprotokol Nr. 53, Fol. 12 (ibid.).

⁶⁶) Stokhuset, Slaverulle 1817/23, Ærlige Slaver.

⁶⁷) Udnævnt 9. Septbr. 1813, General Adjutantskabets Copibog Nr. 2. 1813. Skr. Nr. 2782 (Hærens Arkiv). — Kassationen, Danske Kancelli, 2. Dept. Breve 1818, Nr. 1883. (Journal T. 1931).

redsfoged i Lejre, Ludvig Holberg Schwartzén,⁶⁸⁾ som var dømt for misligt Forhold i sin Embedsførelse. Da Gleiss kom ind, var Fangedragten sammensat af rødt og graat Slaveklæde, men den blev i 1821 forandret til mørkebrunt, som var billigere. Den egentlige „Slavebygning“, som toges i Brug 1781, er for nylig forsvunden. Her var Plads til 240 Slaver, fordelt i 4 store Rum med et Vagtlokal i Midten. Langs Væggene var faste Køjer i to Etagér med en smal Gang mellem Rækkerne. Paa Grund af den store Tilgang i 1817 maatte man tage Loftet i Brug og her indrette Sovesal for 66 af de mindst farlige Fanger, medens man i 1820 byggede en første Sal paa Huset, hvorved der blev Plads til 240 nye Slaver. Fangerne maatte bl. a. bære Lig til Anatomiteateret, begrave Selvmordere, (hvorfor de dog fik Ekstrabetaling), deltage i den militære Brødbagning, feje Gader udenfor Kaserne, paa Volden og i Rosenborg Have, men de kunde ogsaa udlejes til Private i Byen, hvilket var en meget eftertragtet „Tjans“. Medens de, naar de anvendtes i Flok, var lænkede sammen med en Opsynsmand for hver 10—12 Stykker, kunde de i privat Lejemaal bevæge sig frit, passiare med Folk i Byen, købe sig Skraa og Tobak etc. I 1822 var Slavernes Antal 553, medens Opsynet bestod af 2 Justitssergenter og 53 Underofficerer.

Middagsmaden, som serveredes Kl. 12 eller mellem 4 og 8, efter som Slaverne kom hjem fra Arbejde, bestod i Suppe om Søndagen, Kaal om Torsdagen og Ærter de øvrige Dage i Ugen. De indendørs Beskæftigede fremstillede Klodser, Svovlstikker, Sivmaatter, Kurve etc.

En Mand, som har siddet i Stokhuset, giver i faa Ord

⁶⁸⁾ Schwartzén, Ludvig Holberg, Herredsfoged i Lejre 1812, virkelig Justitsraad s. A. Han skulde sidde i Stokhuset, indtil han udredede Erstatning eller afgik ved Døden (Kringelbach: Meddelelser fra det kgl. Gehejmearkiv, Danske Kancelli, 3. Departements Expeditiionskontor, p. 246).

et lille Indblik i det daglige Liv: „..... her sidder en og binder Børster og synger liderlige Viser, ved Siden af ligger en Tøffelmager i en væmmelig beruset Tilstand, hist sidde nogle og spille Kort, dér genlyder af Eder, Raadenskab, Skænderi og ofte blodige Slagsmaal“⁶⁹⁾

Gleiss stod sin Tid ud, blev løsladt d. 6. Juni 1823,⁷⁰⁾ men forplejet til d. 9. Betyder disse 3 Ekstradage, at alle havde vendt ham Ryggen, og at ingen stod parat til at modtage ham? Hvorhen hans Veje er gaaet efter Løsladelsen, unddrager sig Eftersøgelse. Han døde først 12 Aar efter, d. 12. Maj 1835,⁷¹⁾ men hvor i Verden vides ikke.

Enken overlevede ham i 23 Aar, boede nogle Aar paa Kultorvet (nu Nr. 7) og derefter paa Halmtorvet (nu Raadhuspladsen) indtil sin Død d. 10. August 1858 (begr. fra Frue Kirke 17. Aug.).⁷²⁾ Trods Modgangen holdt hun sit Hjem oppe paa pæn borgerlig Vis, havde 360 Rdl. i Pension, to Pensionærer, Tjenestepige, godt Indbo⁷³⁾ og delte Hjemmet med sin ældste Søn, Johan Peter August, som døde ugift d. 5. Oktbr. 1850 som „Fhv. Toldassistent“.

Boet ekstraderedes til den eneste Arving, Sønnen Fr. Chr. Gleiss, som da var Husfoged i Steinhorst Amt.

Den loyale Presse med dens taalmodige og disciplinerede Læsekreds indskrænkede sin Harme og Kritik af denne skandaløse Bedrageriaffære til følgende Hjertesuk i en „Oversigt over det Kjøbenhavnske Classe Lottories Historie og fremmede Landes Lottorier“:⁷⁴⁾ „Til Inter-

⁶⁹⁾ Fr. Stuckenberg: Fængselsvæsenet i Danmark, II, 1742—1839, Kbhvn. 1893.

⁷⁰⁾ Stokhuset: Slaverulle 1817—23.

⁷¹⁾ Enkekassens Indskrivningsprotokol, Nr. 6788.

⁷²⁾ I Begravelsesvæsenets Protokol fejlagtigt indført under „Carlsen“.

⁷³⁾ Københavns Skifteret, Protokol Klasse 1, p. 49.

⁷⁴⁾ „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn“ Nr. 79 af 4. Oktbr. 1817.

essenternes fuldkomne Betryggelse i alle Lottorier kunde det maaske være godt, 1) at hvert Numer og hver Gevinst havde sin Kapsel, og blev ligesom Tilfældet er ved Tal-lottoriet, offentligen opraabt, førend den lagdes i Maskinen, og 2) at der af Interessenterne blev valgt et vist Antal Repræsentanter, der vexelviis kunde overvære Trækningen“.

Faa Aar efter Gleiss-Affæren overgik der atter Lotteriet et „Uheld“. Som Inspektør havde siden Bies Tid fungeret Major Hans Jacob v. Scheel. Han havde d. 18. Decbr. 1816 faaet sin kgl. Udnævnelse, idet der til hans almindelige Instruks var føjet en Paamindelse om at have nøjagtigt Opsyn med Lodsedlernes Blanding og Trækning, og paase, at alting skete rigtigt og til Publikums Tilfredshed.⁷⁵⁾ Man var blevet forsigtigere, men hvad hjalp det?

Den 21. Decbr. 1824 stadfæstede Højesteret en Kommissionsdom, fældet af Anders Sandøe Ørsted, Etatsraad, Deputeret i Danske Kancelli, Dr. jur., Casper Frederik Lassen, Etatsraad, Assessor i Højesteret, Dr. jur., og Jacob Thomsen, Justitsraad, Direktør for Nationalbanken, i en Sag, anlagt af Justitien mod Major v. Scheel, „betræffende hans Embedsførelse i Henseende til hans betydelige Kassemangel m. v.“. Af Kommissarierne var han dømt til at have sin Stilling ved Lotteriet forbrudt, samt til den kgl. Kasse at betale 352,189 Rdl. Sedler og Tegn, og 15277 Rdl. rede Sølv, eller i Mangel heraf at hensættes til Arbejde i Københavns Fæstning, indtil Gælden var betalt, eller han afgik ved Døden, samt 4 % Rente fra 26. Juni 1824 + Sagsomkostninger.⁷⁶⁾

Men det er en hel anden Historie.

⁷⁵⁾ Rentekammerets tyske Bestallingsprotokol Nr. 9, Løbe Nr. 464.

⁷⁶⁾ Højesterets Slutnings Bog for 1824, Nr. 338.

PLANERNE TIL DET ÆLDSTE ANLÆG AF FREDERIKSBERG HAVE.

AF STEFFEN LINVALD.

Frederik IV's Bedstefader, Frederik III, lod paa en Del af Ladegaardens Jorder — langs den nuværende Allégade — opføre 20 Gaarde for Hollændere fra Store Magleby. I den nyanlagte Landsby, som kaldtes „Ny Hollænderby“ eller „Ny Amager“, erhvervede han selv 1662 — ved den nuværende Indgang til Frederiksberg Have — en Halvgaard til sine 4 Døtre.

Da den yngste, Ulrikke Eleonore, i 1680 ægtede Sveriges Konge, Karl XI, kom Gaarden i den 11-aarige Kronprins Frederiks (IV) Besiddelse.

Ejendommen, som var ret uanselig, tilfredsstillede imidlertid ikke længe den unge Prins, der efter Hjemkomsten fra sin store Udenlandsrejse i Aaret 1692—93,¹⁾ lod den udvide og afrunde, i den Hensigt at lade opføre en Havepavillon eller et Casino paa Toppen af den ubevoksede Valby Bakke, hvorfra der var en storslaet Udsigt. Nord for denne vilde han anlægge en Have i fransk Stil, mellem den gamle Prinsens Gaard mod Øst, Fasaneriet mod Vest og den nuværende Smallegade mod Syd. Valby Bakke vilde derved udgøre et naturligt Fald for et Kaskadeanlæg.

Inden længe lod Kronprins Frederik derfor udarbejde

¹⁾ Weilbach: Frederik IV's Italiensrejser. Kbhvn. 1933.

en Haveplan og et Projekt til en ottekantet Pavillon. Planen og Projektet kendes ikke mere; det er dog rimeligt, som formodet af Weilbach, at han benyttede Christian V's Bygmester Hans von Stenwinkel den Yngste. I Slutningen af 1696 forelaa Projektet, der straks sendtes til den svenske Arkitekt Nicodemus Tessin, som netop arbejdede paa Modellen til Amalienborg Slot, der skulde erstatte det nedbrændte Sophie Amalienborg. Han forcastede de danske Planer, men tilbød i Stedet at udføre nye, hvis man vilde give ham nøjagtige Oplysninger om Terrænforholdene, Bakkens Profil, Vandløb etc..

Tøjhusmuseets nu afdøde Direktør, Kaptajn Otto Smith, har i en Afhandling i „Historiske Meddelelser om København“²⁾ omtalt Frederiksberg Haves og Ny Hollænderbys Opstaaen og publicerer heri en Opmaalning af selve Terrænet efter en Kalke i Inspektoratet for de offentlige Lysthavers Arkiv. Originalen opbevares imidlertid i Stadsarkivet og er tidligere publiceret af Havearkitekt C. Th. Sørensen i „Arkitekten“ 1930, og derefter af Weilbach i „Frederiksberg Slot“. Den er sikkert udarbejdet af Kaptajn i Ingeniørkorpset, Hans Heinrich Scheel og har foreligget før Ny Hollænderbys Brand den 13. Juni 1697, der gav Anledning til Planer om Ændringer i Gaardenes Beliggenhed langs den nuværende Allégade, saaledes som det fremgaar af en Reguleringsplan i Nationalmuseet dateret 4. August 1697. Naar Weilbach, trods dennes sikre Datering, hævder, den maa være udført i Slutningen af 1696 og have hørt med til de Planer, der sendtes Tessin, er dette sikkert ikke rigtigt, da man næppe har tænkt sig en Regulering af Bebyggelsen i Ny Hollænderby før efter Byens Brand den 13. Juni 1697.

Hvis virkelig baade Opmaalingsplanen og Reguleringsplanen var udført før Byens Brand, er det utænkeligt,

²⁾ 2. Rk., II, S. 1—25.

at Scheel skulde have aftegnet andre Gaarde paa Reguleringsplanen end paa Opmaalingen. Paa denne sidste er desuden afsat Højdedrag, Sumpstrækninger og Haveanlægget ved „Prinsens Gaard“ — altsammen nøje i Overensstemmelse med de Oplysninger, Tessin havde udbedt sig. Alt tyder derfor paa, at denne Opmaalingsplan er blevet til i Begyndelsen af 1697, umiddelbart efter Scheels Hjemkomst fra Flandern, hvor han paa engelsk-hollandsk Side havde deltaget i den pfalziske Arvefølgekrig.

Paa Grundlag af denne Opmaaling og efter forudgaaende Samtaler med den kongelige Bygningsinspektør Johan Conrad Ernst, der fra Oktober 1696 til Maj 1697 opholdt sig i Stockholm for at hente den store Slotsmodel,³⁾ udarbejdede Tessin sine Planer, som han i et Brev til den senere Storkansler Ulrich Adolph Holstein af 16. Marts 1697 meddeler er sendt med Elfenbensskæreren Jean Cavallier til Danmark. Tessins Originalplan og det Memorial, der ledsagede den, opbevares nu i Hærens Arkiv, hvortil Generalstaben afleverede dem for nogle Aar siden.

I Overensstemmelse med Kronprinsens Ønske foreslog Tessin at opføre en Centralbygning med 4 udløbende Fløje paa Toppen af Valby Bakke, saaledes at der blev taget Hensyn til Udsigten mod Hovedstaden, og nedefor denne anlægge en Have med Kaskadeanlæg, vidtstrakte Plæner, Busketter og snorlige Gange i fransk Manér, inspireret af Parken i Versailles, som skyldtes Tessins Lærer, Le Nôtre.

Tessins Projekt har sagtens været for kostbart for Kronprinsen; i hvert Fald overdrog han den tidligere nævnte Ingeniørkaptajn Scheel at udfærdige et nyt.

³⁾ Weilbach: Dansk Bygningskunst i det 18. Aarh., Kbhvn. 1930, S. 28.

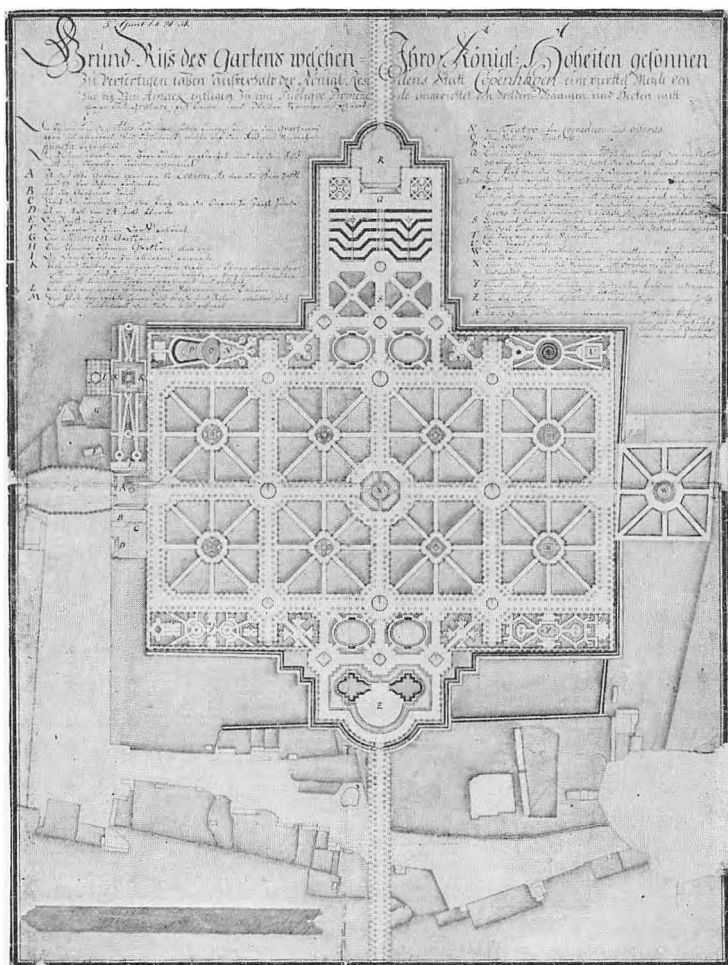
Scheels Haveplan ligger nu i Stadsarkivet og maa være udarbejdet samtidig med den tidligere nævnte Reguleringsplan, der var dateret 4. August 1697, idet de indtegnede Gaarde langs den nuværende Allégade stemmer overens.

Paa denne Plan, som Weilbach har publiceret, er Tessins runde Havepavillon med sine 4 udløbende Fløje blevet opgivet og erstattet af et aflangt Hus med Valmtag og to fremspringende Trappepartier mod Nord og Syd. Selve Haven er opdelt i 8 lige store Kvadrater, som hver gennemskæres af 8 snorlige Gange, der mødes i et Springvand i Kvadratens Midte. Langs Havens Yderkanter mod Nord og Syd er Busketter; Midtpartiet mod Nord har det samme fremspringende Knæk som paa Tessins Plan, og en Allé, der krydser Tværalleen fra „Prinsens Gaard“ til Fasaneriet mod Vest, fortsætter Slottets Midtakse tværs over den nuværende Smallegade. I de 2 Alléers Skæringspunkt skulde der bygges et mindre ottekantet Lysthus. Foran Slottet er paa Bakkens Skraaning mod Nord anlagt et Kaskadeanlæg, der paa Midten deles af en Trappe, som fører ned til selve Haveanlægget.

Ifølge Havearkitekt C. Th. Sørensens Udsagn⁴⁾ er hele Anlæggets Karakter snarere af nederlandsk end af fransk Oprindelse, hvilket jo ikke kan forundre os, da Scheel havde opholdt sig 6—7 Aar i Flandern.

Nu hævder Smith imidlertid i sin Afhandling i Hist. Medd., at en Haveplan, der opbevares i den historiske Vaabensamling, Artilleriets Tegnearkiv, „allerede har foreligget før 4. August 1697, og altsaa efter at først den almindelige Opmaaling [d.v.s. Kalken i Haveinspektoratet] af hele Terrænet, [der] har dannet Udgangspunktet for alle Reguleringsforsøg, var tilendebragt. Det be-

⁴⁾ Ark. XXXII, 1930, S. 5—28.

Scheels Forslag til Frederiksborg Haves Anlæg,
udført efter 4. August 1697.

Planen findes i den historiske Vaahensamling, Artilleriets
Tegnearkiv.

kræftes ogsaa af en Del andre Omstændigheder. Selve Paategningen paa Haveplanen viser, at dens Tilblivelse ligger mellem 13. Juni (idet den omtaler den brændte By) og 4. August (idet den fremsætter en Plan om, at der paa den brændte Hollænderbys Plads skal rejses Lysthuse, medens Reguleringsplanen af 4. August viser, at Byen skal bevares for Hollænderne)“.

Dette er næppe rigtigt. Det er snarere sandsynligt, at Planen hører sammen med en Række Haveplaner, der opbevares i Hærens Arkiv, idet den har det samme bugtede og knækkede Fremspring mod den nuværende Smallegade. Det sandsynligste er vel ogsaa, at man først har tænkt sig at genopbygge den nedbrændte By. Først senere er Tanken opstaaet at opføre Lysthuse langs den nuværende Allégade. Denne Plan er imidlertid senere atter blevet opgivet.

Gennem de nævnte Haveplaner i Hærens Arkiv er vi nu i Stand til at følge Anlæggets videre Udvikling. Vi ser, at Kronprinsen maa have haft en stadig Trang til at udvide sin Ejendom. Først tilføjes der mod Syd en Portbygning, der vendte ud til den nuværende Roskilde Landevej; senere slutter der sig hertil 2 halvrunde Fløje og 2 Sidefløje. Derved opstod en Gaard, hvis Karakter minder om det nuværende Anlæg, som blev opført af Thura 1733—38.

Samtidig undergik Haveanlægget adskillige Forandringer. De 8 store Kvadrater bibeholdtes, men de omgivende Busketters Karakter ændredes. Mod Syd anlagdes i Havens østre Hjørne mellem den gamle Have ved „Prinsens Gaard“ mod Syd og Havens Midtparti ved Slottet et „Theatrum“, paa den tilsvarende vestre Side et Sneglebjergh. Busketterne paa Nordsiden, der var bestemt til Retræte for Publikum, naar de kongelige Herskaber promenerede i Haven, opløstes i Gange, og paa den nuværende Andedams Plads, hvor Kaninøen laa, fik Haven

et bugtet og knækket Fremspring, omtrent svarende til Fremspringet mod den nuværende Roskilde Landevej. I det endelige Forslag nærmede Scheel sig det Tessinske i Anlægget foran Slottet. Blandt andet vilde Karakteren af dets Kaskadeanlæg og det halvrunde, brudte Trappeparti (der synes at have voldt Scheel store Vanskeligheder at tegne) være utænkelig, hvis Tessins Plan ikke havde foreligget.

Rækkefølgen af de forskellige Planer er da saaledes: Efter sin store Rejse 1692—93 lod Kronprins Frederik (IV) i Slutningen af 1696 — formodentlig ved Hans von Stenwinkel den Yngste — udarbejde en Haveplan og et Projekt til en ottekantet Pavillon. Dette sendtes straks til Tessin, der blev anmodet om en Udtalelse. Han forkastede Planen, men tilbød i Stedet at udføre en ny, hvis man vilde give ham nøjagtige Oplysninger om Terræforholdene. Scheel foretog derfor den Opmaaling af Terrænet, der nu opbevares i Stadsarkivet, og som forelaa i Begyndelsen af 1697. Paa dette Grundlag udarbejdede Tessin sin Plan, som vi ved var paa Vej til Danmark 16. Marts 1697 og nu opbevares i Hærens Arkiv. Imidlertid brændte Ny Hollænderby den 13. Juni 1697, og Scheel udfærdigede derpaa dels Reguleringsplanen i Nationalmuseet, der er dateret 4. August 1697, dels Haveplanen i Stadsarkivet. Med dette Projekt var Kronprinsen dog ikke tilfreds, og Scheel udarbejdede derfor en ny Plan — muligvis den, der nu findes i Artilleriets Tegnearkiv. Anlæggets videre Udvikling kan vi derefter følge gennem Tegningerne i Hærens Arkiv. I det endelige Forslag nærmer Scheel sig stærkt det Tessinske.

Kilder er foruden de tidligere nævnte: F. R. Friis: Samlinger til Dansk Bygnings- og Kunsthistorie. Kbhvn.

1872—78.; Vilh. Lorenzen: Dansk Herregaardsarkitektur fra Baroktiden, 1. Kbhvn. 1930.; Christian Elling: (Kunst i Danmark) Slotte og Herregaarde i Barok og Rokoko. Kbhvn. 1928.; Weilbach: Frederiksberg Slot. Kbhvn. 1936.

REBSLAGERMESTER HANS JØRGEN MORTHORST.

Af KNUD KINZI.

Et nyt Blad er føjet ind i Københavns Rebslagerlavs Historie¹⁾ — det sidste, idet Lavet blev ophævet den 4. Maj 1939. Rebslagermester Chr. Samuelsen døde i Januar, og der var saa kun to Mestre tilbage, nemlig Oldermænden, Hans Oskar Hansen, og dennes Svigersøn, Johannes Jensen. Allerede i 1938 havde Lavet solgt sin Lejlighed i Haandværkerstiftelsen til Skomagerlavet for 1600 Kr., og ved et Møde i Ny Jægerkro 3. Marts 1936 mellem de to Mestre og de to Enker (Frueerne Kruse og Samuelsen) erklærede Oldermænden at ville fratræde, og at Lavet nu burde ophæves. En Del af Lavets Formue blev indbetalt til Forsikringsselskabet „Danmark“ til Begravelseshjælp til de to Mestre, deres Hustruer og de to Enker, og Resten skænkedes til Stiftelsen „Alders-trøst“s Hoved- og Legatfond.²⁾

Lavets uroligste Hoved har fristet mig til en mere indgaaende Behandling.

Hans Jørgen Morthorst fødtes i København (?)³⁾ ca. 1727,⁴⁾ gik først til Søs som Matros, men slog sig senere

1) Hist. Medd. om Kbhvn., 3. II. 609—91.

2) Lavsprøtollen, nu i Stadsarkivet.

3) Kbhvn.s Borgerskabsprotokol ved 5. April 1762.

4) Ved hans Død 1784 opgives hans Alder til 57 Aar.

paa Rebslagerprofessionen og ansattes ved Holmens Reherbane. Han ægtede 1. September 1750⁵⁾ Birthe Pedersdatter Rohde, der skænkede ham fire Sønner, hvoraf de to ældste døde som Børn, hvorimod de to næste, Otto Christopher⁶⁾ og Lars Jørgen,⁷⁾ overlevede ham, og begge blev Rebslagermestre, den første i København og den anden i Hillerød. Hun døde af Brystsyge 49 Aar gammel 30. Juni 1768,⁸⁾ og han var ikke sen til at skaffe sine Børn en ny Moder, idet han allerede 10. August 1768 — altsaa ikke 1½ Maaned efter sin første Hustrus Død — ægtede Johanne Kirstine Nielsdatter Gudmandsen,⁹⁾ der ingen Børn skænkede ham, men overlevede ham i 12½ Aar. Hans Søn Otto blev hans Svoger, idet han den 15. September 1778 ægtede sin Stifmoders Søster Birgitha Gudmandsen.¹⁰⁾

22. Marts 1762 fik Hans Jørgen Morthorst (eller Hans Jørgen, som han undertiden blot kaldes)¹¹⁾ kongelig Tilladelse til at blive Mester i Københavns Rebslagerlav uden at staa Mesteraar. I sin Ansøgning erklærer han at have tjent som Svend ved Reberbanen paa Holmen i 15 Aar,¹²⁾ men tager her Munden vel fuld; thi da han 11 Aar forinden blev gift første Gang, kaldtes han endnu „Comfardie Matros“; ved sin anden Søns Daab to Aar senere er han derimod „4. Classe Rebslager“.

Hans Indtræden i Lavet blev Indledningen til en Række urolige Aar baade for ham og Lavet. Lavets Mestre modtog ham ikke med Venlighed; thi Marinens store Reber-

5) Helligaandskirkens Vielsesbog.

6) døbt i Holmens Kirke 4. Febr. 1754.

7) døbt i Sct. Nicolai Kirke 17. Sept. 1764.

8) Sct. Nicolai Kirkes Begravelsesbog.

9) Vor Frue Kirkes Vielsesbog.

10) Sct. Nicolai Kirkes Vielsesbog.

11) Mag. Res. Prot. 27/289 og Holmens Kirkes Daabsprotokol ved det næstældste Barns Daab 14. Aug. 1752.

12) Mg. Rs. Pr. 27/289.

bane paa Bremerholm, der forsynede hele Orlogsflaaden med Tovværk, havde altid været Københavns Rebslagere en Torn i Øjet, og de fandt ikke, at de havde Grund til at omfatte en af Holmens Rebslagere med synderlig Kærlighed. Han var en fremmed, der trængte ind i Lavet, som var godt sammengiftet. Og han kom ikke som den stille, ydmyge Mand, der bad om Lov til at faa en beskeden Plads i det ærværdige Lav — nej, han kom med mange Penge, byggede sig en stor Bane og antog mange Svende.

Men Lavet havde et udmærket Middel til at chikanere en Mester, man ikke kunde lide. For at Sømændene kunde være sikre paa, at det var solidt Tovværk, de forsynede deres Skibe med, var det i Christian den Femtes Lavsartikler bestemt, at Oldermænden hvert Halvaar skulde udmelde to af Lavsmestrene til Besigtelsesmænd, som skulde have Opsyn med, at Rebene blev slaaet forsvareligt og af god Hamp. Bestemte Hampesorter blev fastslaaet som de eneste duelige til Skibstovværk; man maatte ikke bruge Blaar 5: de smaa Stumper, der blev tilbage, naar Hampen blev heglet, og Hampen maatte ikke have været vaad. Men selvfølgelig: Hvis noget af ens Hamp nu *var* blevet vaadt, eller hvis man kunde købe Hamp, der var næsten lige saa god som de autoriserede Sorter, men meget billigere, var det jo fristende at bruge den 2.den Klasses Vare — man kunde jo eventuelt blande den med 1.ste Klasses Hamp, saa kunde det da ikke gøre saa meget. Der var ikke mange Rebslagere, der ikke af og til — eller ofte — faldt for denne Fristelse, ja, det var saa almindeligt, at man vidste, at hvis man vilde genere en Lavsmester, saa kunde man altid undersøge hans Hamp og melde ham til Politiet; for noget galt var der altid imellem. Det vil sige: Det var kun Besigtelsesmændene, der kunde foretage disse Besigtelser, og Besigtelsesmændene udnævntes af Oldermænden, saa det var kun Oldermænden og hans Parti, der kunde genere

andre paa denne Maade — det var meget svært for andre at faa Ram paa Oldermænden og hans Familie.

Morthorst havde kun været Lavsmester et Aar, da den første Anmeldelse blev indgivet mod ham for at have „bedærvet“ Hamp.¹³⁾ Det var i Virkeligheden en meget alvorlig Anklage; thi ifølge Lavsartiklerne skulde den, der slog noget Tovværk af bedærvet Hamp, miste sin Ære og Boslod.¹⁴⁾ Hvis Politiet nu vilde gaa frem med al Lovens Strengthed, saa skulde det nu være ganske ude med Morthorst, da det viste sig, at han virkelig havde slaaet noget Skibstovværk af den bedærvede Hamp. Men det tænkte nu ingen paa at gøre, og hans Anmeldere vilde vist heller ikke ønske det — det vilde være alt for farligt et Præcedens; hvem vidste, naar det blev ens egen Tur? Man nøjedes med at paalægge ham inden tre Uger at skaffe det paagældende Tovværk tilbage.

Nu var Krigen begyndt; men i den første halve Snes Aar var den ret stilfærdig. Morthorst var klar over, hvad der stod paa Spil, og passede paa som en Smed, og det varede halvtredje Aar, før man igen forefandt raadden Hamp paa hans Bane. Der blev naturligvis øjeblikkeligt gjort Anmeldelse, hvorpaa Morthorst svarede, at Oldermænden gjorde det af Had til ham.¹⁵⁾ Nu var Grunden lagt til Kværulanten.

Der gik henved otte Aar, før han igen blev meldt for at have slet Hamp; men det betyder nok ikke, at hans Lavsbrødre har fundet sig tilrette med ham, men kun at der intet har været at paatale. At Forholdet ikke har været hjerteligt, kan vi se deraf, at Morthorst i 1770 klager til Magistraten over, at Oldermænden — „uden nogen Aarsag“, siger Morthorst — har overfuset ham og sagt, at han straks maatte springe over hans Stok eller

¹³⁾ Mag. Res. Pr. 27/556.

¹⁴⁾ Chr. V's Lavsartikler, § 5.

¹⁵⁾ Mg. Rs. Pr. 28/516.

Kaarde. Oldermænden svarer med at beskyldte Morthorst for at have talt ilde om Magistraten.¹⁶⁾

Men medens Morthorst den første halve Snes Aar af sin Lavstid for det meste holder Vaabenstilstand med sine Lavsbrødre, slaas han med alle andre. Naturligvis med sine Naboer: 1771 har han Grænsestridigheder med Naboerne vest for sin Bane paa Vesterbro.¹⁷⁾ Fire Aar forinden har han klaget over den nærliggende Skydebane (den nuværende kongelige), fordi der tilføjes ham stor Skade paa hans Banes Tagsten, naar der kanoneres paa Skydebanen, ligesom det er meget farligt, naar der skydes til Fuglen og antændes Fyrværkeri.¹⁸⁾ Og tre Maaneder før sin Død beder han Magistraten beordre Stivelsesfabrikør Johan Marthin Rossing, der har en Vejrmølle paa Vesterbro, at indhegne sin Jord og Kørevej, anskaffe det Brandredskab, som bør være ved Stedet, og sætte sin Brønd i Stand.¹⁹⁾

Han klager 1769 over, at han er blevet sat paa Restancelisten for Vægterpengene af sin Bane paa Vesterbro, endskønt Vægterne slet ikke har krævet ham, og benytter Lejligheden til at beklage sig over, at han betaler 1 Skilling mere om Ugen i Vægterpenge af sit Hus inde i Byen, end hans Naboer gør.²⁰⁾ En Maaned efter ulejliger han Magistraten med en Klage over, at Mægler Johan Buntzen altid gaar uden om ham, naar han skal have noget Tovværk besigtet.²¹⁾ Og fire Maaneder herefter klager han over Vejermesteren, fordi denne ikke har villet tillade, at et stort Ankertov, som var blevet vejet hos ham, blev liggende i Vejerboden, til Skipperen

¹⁶⁾ ib. 30/502.

¹⁷⁾ ib. 31/169.

¹⁸⁾ ib. 29/304.

¹⁹⁾ ib. 36/592.

²⁰⁾ ib. 30/148.

²¹⁾ ib. 30/172.

kunde hente det i sin Baad, saa Morthorst efter at have faaet det vejjet maatte køre det tilbage til Banen. Det maa skyldes personlig Fjendtlighed; for Morthorst mener dog, at andre kan faa Lov at have deres Varer liggende i Vejerboden.²²⁾

Som enhver Kværlant er Morthorst flink til at anlægge Injuriesager. Saaledes anlægger han Sag mod Hørkræmmer Hviid, fordi denne, da Morthorst stod og talte med den vagthavende Officer paa Toldboden, var „faldet dem i deres Tale“, havde skældet og bandet Morthorst og sagt, at han skulde betale sin Gæld.²³⁾ Men han fik selvfølgelig ogsaa selv lignende Sager paa Halsen, da han ikke var bange for at injuriere andre. Een Sag skyldtes, at han paa adskillige Steder havde kaldt Stadshauptmanden og alle Borgerofficererne for Slyngler.²⁴⁾

Han har ustandselig travlt med at klage. Han kan ikke lade være med at blande sig i Ting, der strengt taget ikke kommer ham ved. *Hans* Mening skal altid høres. Da Agent Appelbye, der havde et særligt Privilegium paa at forarbejde Tovværk paa engelsk Maade, havde købt et Parti halvren Hamp for at bearbejde det til Udførsel, er det ikke Rebslagerlavets Oldermænd, men Morthorst, der raaber Gewalt.²⁵⁾ Og da de københavnske Sejlmagere havde indført noget Garn til deres Sejl fra Svendborg, er det atter Morthorst, der rejser Anklagen.²⁶⁾ Da Sejlmagerne klager over, at de ikke hos Rebslagerne kan faa alt det Sejlgarn, de skal bruge, kan Morthorst ikke overlade det til Oldermænden at svare, han maa ogsaa give sit Besyv med og skriver, at Sejlmagerne kan faa alle

22) ib. 30/265.

23) ib. 31/406.

24) ib. 35/337.

25) ib. 29/21.

26) ib. 36/118.

de Rebslagerarbejder, de behøver, blot de vil betale kontant.²⁷⁾ Og da der har været Brand i Reberbanerne, er det selvfølgelig Morthorst, der klager over Vesterbros tre Vægttere, Søren Jensen, Peder Andersen og Peder Pedersen, som ikke indfandt sig af sig selv ved Branden, men maatte hentes fra Værtshuset hos Peits.²⁸⁾

Naturligvis havde han ogsaa tit Vrøvl med sine Svende. En af hans Svende fejrede engang Fastelavn hos en Tømmersvend, og — som Svenden selv siger — „nød de noget mere at drikke, end de vel kunde taale“, og i Tanker tog han saa en Sølvske i Lommen. Da han atter blev ædru, leverede han den tilbage. Men Morthorst afskedigede ham straks og lod ham sætte paa Lavets sorte Tavle som Tyv, saa han ikke mere kunde faa Arbejde inden for Lavet. (Paa Magistratens Anmodning slettede Oldgesellen dog hans Navn af den sorte Tavle.)²⁹⁾ — En Svend klager over, at Morthorst og hans Søn voldeligt har overfaldet ham i hans Arbejde og ladet ham i 13 Dage arrestere, hvoraf han dog som befunden uskyldig er løsladt.³⁰⁾ — Da han engang finder, at to af hans Svende har spundet en Line daarligt, „irettesætter“ han dem — man kan jo gøre sig sine egne Tanker om, i hvilket Sprog han har „irettesat“ dem —, og som Følge heraf opsiger en Del af hans tyske Svende deres Arbejde, netop som han har allermest travlt.³¹⁾ Senere føler en Svend sig fortørnet over, at Morthorst slaar ham, fordi han har spundet ujævnt.³²⁾ — Ja, en Svend anklagede ham for at have forsøgt at faa ham til at underskrive en Erklæring om, at der kun blev brugt ren Hamp til

²⁷⁾ ib. 34/584.

²⁸⁾ ib. 35/256.

²⁹⁾ ib. 29/63.

³⁰⁾ ib. 32/326.

³¹⁾ ib. 33/156.

³²⁾ ib. 36/445.

Skibsarbejde paa Morthorsts Bane, og da Svenden ikke vilde skrive under mod bedre Vidende, havde Morthorst afskediget og udkældt ham og givet ham et Par Ørefigener, ja havde endog opsøgt ham i hans Hjem for at skælde videre.³³⁾

Men hvorfor skulde han vel ikke kunne strides med sine Svende, naar han kunde ligge i Strid med sin egen — og eneste — Broder? Hans yngre Broder Johan Frederik Morthorst var Brændevinsbrænder, og Rebslageren havde engang været saa letsindig at kautionere for ham for 500 Rbd. Hans Letsindighed gik imidlertid ikke ud over alle Grænser, idet han dog havde været saa forsigtig at lade sin Broder udstede en pro forma Obligation paa det samme Beløb. Og da Laanet skulde tilbagebetales, og Brændevinsbrænderen ikke havde Pengene, gjorde hans Broder Eksekution i hans Ejendele og satte hans Hus til Auktion.³⁴⁾

Morthorsts Forhold til sine Sønner var nu heller ikke altid det bedste. Æblerne falder ikke langt fra Stammen, siger man, og de to Sønner, der blev Rebslagere, udmærkede sig just ikke ved Besindighed. Da Sønnen Lars var Svend, klagede hans Fader over, at han ikke vilde agte sine Forældres Formaninger, men solgte af sit Tøj, var efterladende med sit Arbejde og laante Penge baade af Mester og andre.³⁵⁾ Og senere søger hans Kone Separation fra ham.³⁶⁾ Men den værste var Sønnen Otto, som var henfalden til Drik og Lediggang, bandte, skældte og truede sin Fader, ja slog en Stok i Stykker paa ham, forødte sit Gods og pryglede sin Kone, ja truede hende paa Livet.³⁷⁾ Een Gang bliver han paa sin Svigerfaders

33) ib. 32/19.

34) ib. 30/288. 315. 318.

35) ib. 35/607.

36) ib. 50/301.

37) ib. 35/33. 142. 365.

Begæring sat paa Vand og Brød i 8 Dage, og tre-fire Gange bliver han indsat til Arbejde i Møns Tugthus, den første Gang paa sin Faders Begæring, de andre Gange paa sin Kones. Han flygter een Gang fra Tugthuset, naar hjem, truer Kone og Børn paa Livet og indsættes i Raadhusarresten. Hans Kone beder Gang paa Gang om at faa ham hjem — og undertiden lykkes det —, da hun har det meget ubehageligt uden ham, idet hun kommer uhyre daarligt ud af det med sine Svigerforældre.³⁸⁾ — Een Gang hører man dog om smukt Samarbejde mellem Fader og Søn: Otto er sammen med en Skipper og Skibsbygger blevet udnævnt til at vurdere et Skib for et Dødsbo, og skønt den ved Loven fastsatte Takst for en saadan Vurdering er 1 Rbd. 2 Mk. til hver af Vurderingsmændene, forlanger de dog 3 Rbd. hver, og da Eksekutorerne nægter at betale denne Overpris, tager Papa Morthorst den skriftlige Vurdering i Forvaring og nægter at udlevere den, før de 9 Rbd. bliver betalt.³⁹⁾

Morthorst blev i 1773 Oldemand for Rebsslagerlavet. Det er jo ellers et Bevis paa, at man har sine Standsfællers Tillid og Agtelse, at man bliver valgt til Oldemand. Det var dog ikke Tilfældet her. Man var simpelt hen nødt til at vælge ham, hvis man ikke vilde bryde et Princip. Københavns Rebsslagerlav var nemlig delt i to Dele: de rige Mestre, der havde de store Baner paa Vesterbro, hvor de forarbejdede Skibstovværk, og de fattige Mestre, der havde Baner paa Nørrebro, hvor de forarbejdede Smaating til Landbruget og lignende.⁴⁰⁾ Og de rige ønskede ikke at fravige det Princip, at Oldemanden selvfølgelig skulde vælges blandt de rige. Men

38) ib. 36/470. 671. 37/161. 232. 447. 38/270. 39/362. 40/12. 455. 43/577. 45/63. 399.

39) ib. 33/498.

40) Se „Københavns Rebsslagerlav“, Historiske Medd. om København, 3, II, p. 627—30.

da de andre Vesterbrorebslagere nu havde været Oldermænd, maatte man vælge mellem at se Morthorst som Oldermænd eller bryde Princippet — og Princippet sejrede.

Det blev en kort og bevæget Tid i Københavns Rebslagerslavs Historie. Morthorst lod naturligvis ikke en saadan Lejlighed til at optræde med Myndighed gaa fra sig. Han beklager sig over, at Sejlmagerne har faaet Lov til at indføre noget udenlandsk Rebslagerarbejde, som de burde have købt hos de københavnske Rebslagere.⁴¹⁾ Han forlanger Forbud mod den dragørske Rebslagers Virksomhed, fordi han ikke staar i det københavnske Rebslagerslav.⁴²⁾ Og han er (flittigere end de andre Oldermænd) paa Jagt efter Fuskere: Folk, der ikke er i Lavet og dog sælger Reb. En Dag træffer han en lille Pige paa Gaden med nogle Skagler. Han tager Skaglerne fra hende og melder hendes Fader, som er Rebslager ved Holmen, til Politiet.⁴³⁾ Og et Par Dage efter finder han paa en Vogn i Knapsteds Gaard et Par nye Skagler, som Gaardskarlen tilstaar at have købt af en Holmens Rebslagersvend. Og Gæstgiver Flechtner fortæller ham, at han i sin Stue har fundet en Fuskerkone, der solgte Reb til Gæsterne.⁴⁴⁾ Og tænk, hvor forfærdeligt: en Frimester har faaet anvist Stade ved Springvandet paa Gammeltorv, hvor ellers kun Lavsmestrenes Koner har Ret til at sælge Reb; Morthorst vil jo straks have ham jaget bort.⁴⁵⁾ — Han holder strengt paa sine Rettigheder. Saaledes faar han Oldgesellerne mulktet, fordi de har til sagt Svende til Ligbærere uden at spørge ham.⁴⁶⁾ Og han

⁴¹⁾ Mg. Rs. Pr. 31/537.

⁴²⁾ ib. 31/540. 629.

⁴³⁾ ib. 31/537.

⁴⁴⁾ ib. 31/538.

⁴⁵⁾ ib. 32/16.

⁴⁶⁾ ib. 31/538.

er uden Barmhjertighed. I Begyndelsen af Juli melder han en af de fattigste Mestres til Magistraten, fordi han skylder Kontingent til Lavet for Paaske og Sct. Hans Kvartaler.⁴⁷⁾ (Magistraten kalder ham op, han erklærer, at han ikke *kan* betale, og saa bliver der ikke gjort mere ved det).⁴⁸⁾ — En afdød Rebslagers Søn beklager sig over, at Oldermænd Morthorst har nægtet ham Hjælp af Lavskassen til hans Moders Begravelse, fordi han endnu skylder 5 Rbd. fra sin Faders Begravelse.⁴⁹⁾

En af Byens Raadmænd skulde altid overvære Lavsamlingerne. Men Morthorst sørgede ved den første Lavsamling i hans Oldermændstid for, at alt det, der skulde drøftes og vedtages ved denne Samling, allerede var ført ind i Protokollen, før Raadmanden kom. Og blandt det indførte var, at fire Mestres var blevet udelukket af Lavet, fordi de ikke havde betalt Kontingent, og det fandt Raadmanden baade dristigt og ubarmhjertigt.⁵⁰⁾

Morthorst var temmelig uheldig med et uforskammet Brev, han sendte Politimesteren. Han maatte i den Anledning modtage en Irettesættelse i Bisiddernes Overværelse og betale en Bøde paa 2 Rbd.⁵¹⁾ — Men værre gik det ham, da han atter blev overbevist om at have

47) Man har ikke altid brugt Terminerne 11. Juni og 11. Dec. eller 1. Jan. og 1. Juli, men brugte tidligere fire store kirkelige Fester: Jul, Paaske, Sct. Hans (Johannes Døberen 24. Juni) og Mikkelsdag (Ærkeengelen Michael 29. Sept.) som Terminer, oprindeligt de Tider, da hele Sognet mødtes (ved Kirken) og derfor havde bedst Lejlighed til at træffe Aftaler, afslutte Handler og betale Gæld. Ogsaa Rebslagerlavet (som andre Lav) holdt de fjerdingaarlige Samlinger ved disse Tider og betalte da det fjerdingaarlige Kontingent til Lavet. Svendelavet mødes den Dag i Dag ved Sct. Hans og Nytaar og kalder disse Terminer Sct. Hans og Nytaars Kvartal, se Hist. Medd. 3. III. 93.

48) ib. 31/644.

49) ib. 32/16.

50) ib. 31/583.

51) ib. 31/574.

overtraadt Loven om god og daarlig Hamp. Det var jo Oldermanden, der udnævnte Besigtelsesmændene, og Morthorst skulde jo som Oldermænd have haft Mulighed for at gardere sig mod nærgaaende Inkvisition ved at udnævne sine Venner til Besigtelsesmænd — hvis han havde haft Venner i Lavet. Men det havde han ikke, saa han var nødt til at vælge Besigtelsesmænd blandt sine Fjender. Og en af dem var saa ihærdig, at han ikke nøjedes med at inspicere paa hans Bane, hvor der ikke var noget ulovligt at finde, men ogsaa undersøgte noget Tov, som Morthorst lige havde slaaet, og som nu laa i Vejerboden — og han fandt, at det var slaaet af daarlig Hamp. Det var ganske vist hermed fastslaaet, at Morthorst havde slaaet Tov af daarlig Hamp; men Morthorst fandt, at Besigtelsesmanden havde overskredet sin Bemyndigelse ved at inspicere paa Vejerboden. Dog paa den Maade slap han ikke fra sit Ansvar. Han blev meldt til Politiet, og den 27. Oktober 1773 blev han efter tre Fjerdingaars Funktion suspenderet fra Oldermandsembedet, og en af Nørrebromestrene blev af Magistraten konstitueret som Oldermænd. Morthorst var rasende og vilde ikke bøje sig for Magistratens Afgørelse. Og til Trods for, at den nye Oldermænd havde faaet Politiets Assistance til at hente Lavets Lade, lykkedes det dog ikke at faa Morthorst til at udlevere den. Først nogle Dage efter blev han forskrækket over at have trodset Politiet og afleverede nu frivilligt Laden samt betalte 2 Rbd. til Lavets fattige. Men Sagen om den daarlige Hamp gik sin Gang til Trods for, at samtlige Lavets Mestre bad om, at den maatte hæves — de var nok blevet bange for, at Loven for en Gangs Skyld skulde overholdes i al sin Strenghed, og det var et Skraaplan at komme ind paa. Dog — Kongen benaadede ham, saa han slap med en Bøde paa 100 Rbd., hvoraf Halvdelen skulde betales til Lavet og Halvdelen til Vor Frelsers Kirke paa

Christianshavn, og det blev forbudt ham nogensinde mere at være Oldermænd, hvilket blev oplæst for det samlede Lav, og den nye Oldermænd fik en af Magistraten verificeret Genpart af den kongelige Benaadning, som blev ført ind i Lavsprotokollen.⁵²⁾

Ved en senere Lavssamling gjorde Morthorst en Mængde Vrøvl, som han plejede — eller som den tilstedeværende Raadmand udtrykker det: „Han havde som almindelig meget at fremføre“ — og indlod sig i livlig Diskussion med Oldermænd om en Besigtelsesforretning; men saa drejede han Samtalen ind paa den kongelige Benaadning og erklærede, at den Afskrift, Magistraten havde tilstillet Lavet — og dermed ogsaa Afskriften i Protokollen — var urigtig, og han tillod sig at sige, at det var en Skælm, der havde besørget Afskriften. Nej, her var den rigtige Ordlyd — og han halede et Dokument op af Lommen. Raadmanden tog det og sammenlignede det med Magistratens Afskrift. Morthorst bad om ogsaa at maatte se denne; men det nægtede Raadmanden og vilde lægge den tilbage i Laden. Da blev Morthorst rasende, lagde Haand paa Raadmanden og rev Dokumentet fra ham, overfusede ham med Skældsord og Eder og truede med at hælde Blæk over Lavsprotokollen. Hans Lavsbrødre var straks sprunget op for at hale ham bort fra Raadmanden og vriste Dokumentet ud af Haanden paa ham, og det kom til et vildt Haandgemæng. Det lykkedes naturligvis Overmagten at erobre det omstridte Papir; men det var en meget krøllet Trofæ, de harmdirrende samledes om, da Morthorst var kastet paa Porten. Morthorst havde forinden ude i Byen pralet med, at han vilde gøre Lavssamlingen til en polsk Rigsdag, og det maa siges at være lykkedes ham ganske godt. — Det blev naturligvis til en ny Retssag, der blev ført helt

⁵²⁾ ib. 32/47.

til Højesteret. Anklagemyndigheden vilde have ham straffet for voldeligt Overfald mod Myndighedsperson; men hverken Hof- eller Stadsretten eller Højesteret saa saa alvorligt paa Tilfældet. Da „Morthorsts Opførsel er saa dristig og uanstændig, ja farlig i Henseende til, at han aldeles har tilsidesat den Ærbødighed, han var sin Øvrighed skyldig“, idømmes han en Mulkt paa 200 Rbd. Det kan da ikke være for meget, mener den ene af Højesteretsdommerne, da „det synes, at Morthorst er en Mand, der ej bryder sig om Pengemulkt“. ⁵³⁾

Nu er der Krig paa Kniven, og Krigen raser uden Ophør den sidste halve Snes Aar af Morthorsts Liv. Besigtelsesmændene har stadig deres Gang paa Morthorsts Bane og indgiver Gang paa Gang Anmeldelser imod ham for at bruge vaad og daarlig Hamp. ⁵⁴⁾ For at værgе sig mod denne Forfølgelse lader Morthorst af og til andre Synsmænd bedømme Hampen, og de kommer altid til et andet Resultat. Een Gang maa Morthorst dog indrømme, at han har slaaet den daarlige Hamp i en Trosse, før de nye Besigtelsesmænd kom og saa hans Hamp efter. ⁵⁵⁾ Da Forestillingen nogle Aar efter gentager sig, paastaar Besigtelsesmændene og Oldermænden, at han ogsaa denne Gang har fjernet den daarlige Hamp, før de af Magistraten udnævnte 6 Besigtelsesmænd tre Uger efter undersøgte al hans Hamp. Men de kan ikke bevise denne deres Paastand, og Morthorst frifindes denne Gang. ⁵⁶⁾

Morthorst bliver dog snart ked af at have disse Besigtelsesmænd luskende rundt paa sin Bane i Tide og Utide, og han giver derfor sine Svende Ordre til ikke at lade nogen Besigtelsesmand faa Adgang til Banen,

53) ib. 32/540. Højesterets Protokol for 1777, p. 401, Nr. 169.

54) Mg. Rs. Pr. 32/487. 540. 571. 33/634. 34/134. 236.

55) ib. 32/571.

56) ib. 34/146.

uden han selv er der. En Gang listede Besigtelsesmændene ind paa hans Bane, da ingen var tilstede. Men Svendene, der sad paa et nærliggende Værtshus, opdagede det og kom straks løbende til, skrigende og støjende, saa Besigtelsesmændene blev bange og, som de skriver i deres Klage til Magistraten, „maatte befrygte at sætte Helbred og Liv til.“⁵⁷⁾

Morthorst, der var ked af, at Magten saa hurtigt var gledet ham af Hænde — tre Maaneder efter sin Suspension indsender han en Klage over den tidligere omtalte privilegerede Rebslager Appelbye og antedaterer Klagen ni Maaneder, saa han kan underskrive den som Oldermann⁵⁸⁾ — finder omsider paa et Middel til at gøre en Slags Besigtelse hos sine Fjender, idet han holder Øje med den Hamp, der bliver kørt til hans Lavsbrødres Banner, og nu regner det med Anmeldelser fra Morthorst mod de andre Vesterbrorebslagere,⁵⁹⁾ og i halvandet Aar er der ligefrem Kappelstrid mellem Morthorst og hans Fjender om, hvem der kan komme med flest Anmeldelser. — Det blev dog for ensformigt i Længden med disse evindelige Klager over daarlig Hamp, og det var jo ogsaa begrænset, hvad der kunde opnaas ad den Vej. Begge Parter fandt derfor paa andre Klager. Morthorst yndede især at klage over Oldermannen: at han ikke holder Lavs-samlingerne regelmæssigt, at han har undladt at melde en Mester, der et Par Gange er blevet borte fra Lavssamlingen, at han lader sig lede af personlige Motiver, naar han udpeger Lavsbrødre til Ligbærere, at han ikke er tilstrækkelig energisk til at inddrive Restancer osv. osv.⁶⁰⁾ En virkelig Grund til Klage havde han, da Oldermannen lod sin Dreng foretage Afskrifter af de Steder

⁵⁷⁾ ib. 32/571.

⁵⁸⁾ ib. 32/122.

⁵⁹⁾ ib. 34/271. 353. 357. 35/145.

⁶⁰⁾ ib. 32/490.

i Lavsprotokollen, hvor der stod noget ufordelagtigt om Morthorst, og derefter vise dem frem adskillige Steder.⁶¹⁾

Oldermanden klager over, at Morthorst opfører sig uroligt ved Lavssamlingerne, og at han paa Vesterbros offentlige Landevej har undsagt Besigtelsesmændene, at dersom de understod sig mere at komme i hans Reberbane, skulde de blive saaledes pryglet derfra, at de aldrig mere skulde komme der.⁶²⁾ Det synes ikke, som Besigtelsesmændene ganske roligt har hørt paa denne Trusel; i det mindste møder Morthorst op med to Lægeattester efter Sammenstødet, og han klager: „Det lader til, at det ikke alene er min Ære og Velfærd, de agter at skille mig ved; men man ser af det sidste, at de endog maa agte at gøre mig til Krøbling eller maaske rent skille mig ved Livet.“⁶³⁾

Der var en anden Lovparagraf, der var meget vigtig for Rebslagerne, som disse dog i Almindelighed ikke holdt af at røre ved; men i Krig gælder alle Kneb, og de nedlod sig nu til at anmelde Morthorst for Overtrædelse af Forordningen om letsindig Omgang med Ild ved letantændelige Materialer, en Forordning, der var saa vigtig, at den to Gange om Aaret blev læst op paa Byens Gader under Trommeslagning.⁶⁴⁾ Da Politibetjentene kom ud til hans Bane for at undersøge, om Klagen var rigtig, blev Morthorst ude af sig selv af Forbitrelse over dette uventede Anslag og udøste de skammeligste Skældsog Truselsord mod Betjentene, ja mod selve Politimesteren. Det var at gaa for vidt, og han blev ved Højesteret dømt til 1 Maanedes Rasphusarbejde. Da dette betød, at han ikke mere kunde være Borger og Lavbroder, men

61) ib. 33/73.

62) ib. 34/146.

63) ib. 34/170.

64) Schou: Forordn. IV, 240—42. Carl Bruun: Samlinger til Kbhvns. Historie IV, 252 (Sjæll. Tegn. 2/1782).

med sin uskyldige Kone og Børn maatte forlade Landet for at finde Arbejde andetsteds, ansøgte han Kongen om at faa sin Straf forvandlet til en Pengebøde, idet han undskyldte sig med, at han havde drukket et Glas Vin mere, end han kunde taale. Kongen eftergav ham Rasphusstraffen og lod ham slippe med en Bøde paa 1000 Rbd.; „dog skulde det betydes ham, at den ham af Højesteret tilkendte Straf var vel fortjent.“⁶⁵⁾ — Nu havde hans Lavsbrødre da endelig faaet Ram paa ham, og de kunde tillade sig at kalde ham Rasphuskarl!⁶⁶⁾

Det var for Resten underligt, at netop han skulde anmeldes for letsindig Omgang med Ild, da han ellers var meget hange for Ild. Han havde saaledes begrundet sit Forbud mod Besigtelse paa hans Bane, naar han ikke selv var tilstede, med sin Angst for Brandfare: „En Tobakspibe kunde være stukket i Lommen uden at være slukket, en Stok med en Staalpig i og hundrede andre deslige Ting, endog i uskyldig Mening, stødt imod en Sten kunde være nok til at stikke Hampen i Brand.“⁶⁷⁾

Det var dog ikke blot blandt sine egne, at Morthorst var ilde anskrevet. 1774—76 havde han været Medlem af Det kongelige københavnske Skydeselskab paa Vesterbro; men i 1776 meldte han sig ud og indtraadte i Stedet for i Skydeselskabet i Sølvgade, hvor han saagar blev Fuglekonge. Da han imidlertid ogsaa ragede uklar med sine nye Skydebrødre, søgte han 1778 atter Optagelse i det kongelige Skydeselskab. „Men da han formedelst sine udviste Uværdigheder ikke kunde antages i Selskabet, blev det besluttet, at han bestandig derfra skulde være ekskluderet“.⁶⁸⁾

⁶⁵⁾ Bruun, I. c. (Sj. T. 461/1783).

⁶⁶⁾ Mg. Rs. Pr. 36/168.

⁶⁷⁾ ib. 34/335.

⁶⁸⁾ „Det kgl. Kbh.ske Skydeselskab og Danske Broderskab“, (Kbh. 1934), S. 291.

21. December 1772 havde „Adresseavisen“ bragt et Vers i Anledning af Struensees Arrestation:

„Da man den 17de i Januarii skrev,
 Uhørt i Dannemark hvad man fik da at høre,
 Regenten vilde man fra Thronen nu bortføre
 Een Plan, som Skade for Forræderen selv blev.
 Beundringsfuld jeg selv maa stande, naar jeg seer
 Som Patriot den Fliid Societetet viste,
 Lev længe Christian! saa raabte de og priste
 Almagten, som sin Hjælp i Nødens Tid beteer.
 Gid dette ædle Chor i Flor maa længe staae,
 Enhver, som tænker vel, maa dem Takoffer bære,
 Retfærdig dømme saa vort Chor fortjener Ære,
 Naar som Forræderne sin værdig Straf vil faae.
 At tænke som vort Chor, det er at tænke ret,
 Raab da hver Patriot med mig for disse Helte
 Gid de og deres Slægt maa boe i Frydens Telte,
 Indtil de ud af Aar og Dage selv er mæt.

Hans Jørgen Morthorst
 Rebslager-Mester udi Kiøbenhavn.“

Meningen med dette vidunderlige Vers er at finde i de 14 første Linjers Begyndelseshogstaver, der læste fra oven og nedefter danner de to Ord: „Du Rebslagernar“. Hvem har Morthorst sigtet til med dette Vers? Slet ingen; for det er slet ikke ham, der har skrevet det. Ifølge et Notat paa Adressekontorets eget Eksempplar er det skrevet af Bruushaver, Fuldmægtig hos Skibsbygmester Eschildsen.⁶⁹⁾ Han skrev blot Morthorsts Navn under, for at ingen skulde være i Tvivl om, hvem Rebslager-narren var. Mon det var heraf Morthorst tog Lære, da han, engang han ikke kunde holde sig i Skindet, men

⁶⁹⁾ ib.

maatte sige sin Mening til Grosserersocietetet, under- skrev sit Brev med Oldermændens Navn?⁷⁰⁾

Een stor Triumf havde Morthorst: Gang paa Gang havde han gjort opmærksom paa det uheldige i, at de beslægtede og besvogrede skulde kontrollere hinanden, og omsider blev man paa allerhøjeste Sted klar over det berettigede i hans Klager: Den 7. August 1782 udstedte Kong Kristian den Syvende en Befaling om, at Besigtelsesmændene herefter skulde udnævnes af Magistraten, som foruden to Rebslagere skulde udnævne en Skipper og en Hørkræmmer. Og i Indledningen til den kongelige Befaling hed det, at den blev givet efter Morthorsts Begæring, da der let kunde ske Underslæb med Oldermændens eget og de ham beslægtedes Arbejde.⁷¹⁾

To Aar efter denne Oprejsning døde Morthorst. Hans Broder Brændevinsbrænderen — han, han engang havde jaget fra Hus og Hjem — skrev et Mindedigt over ham i „Adresseavisen“:⁷²⁾

„Jobs VII, 1.

Er et Menneske ikke i Strid paa Jorden?

Og hans Dage som en Daglønners Dage?

Eftertænkt

ved min salig Broders

Hr. Hans Jørgen Morthorst's

Død den 16 Sept. 1784.

Farvel, min kiere Broder, min Broer den eneste!
Hvi skal vi skilles ad, vi to, som stedse vare
Formedelst Kierlighed, vi til hinanden bare
I vores ganske Liv eenstemmig eenige?

⁷⁰⁾ Mg. Rs. Pr. 36/502.

⁷¹⁾ ih. 35/489.

⁷²⁾ 20. Sept. 1784.

Vi tvende Brødre var' ej liig den Broder, som
 Med Broder stride vil*; ej som den Broer-Forræder
 Og Undertrykkere, som Broder-Bag opæder**;
 Med Cain, Esau vi i Ligning ikke kom***.
 *Esai. 19,2. **Jer. 9,4 &c. ***Gen. 4,8. 27,41.

Var jeg en Benjamin, Du mig en Joseph var*;
 Saa stærkt et Venskabs Baand ej mellem David bandtes
 Og Jonathan, som det, der mellem os to fandtes**;
 Saa stor en Kierlighed vi til hinanden bar.
 *Gen. 43,29. **1 Sam. 18,3. 20,8. 23,18.

Skønt vi indbyrdes Striid ej have havt, vi maa
 Dog tilstaa med en Job, at vi i Striid paa Jorden
 Har været, og vor Tid Daglønners Tid er vorden;
 Med Slid og Slæb vi her vor Mundbid maatte faae.

Forældreløse vi fra spæde Ungdoms Vaar
 Paa Verdens Tumleplads har os igiennemstridet
 Møjsommelig, og ondt ved Hænders Arbejd liidet;
 Du frie for Slid og Striid nu holder Jubel-Aar.“ osv.

Det lyder, som hans Nag ikke har fulgt Broderen over
 Graven. Og dog er det maaske ikke uden Grund, at Ordet
 „Strid“ forekommer otte Gange i dette Eftermæle.

Hans Enke Johanne Kirstine døde af Vattersot 17. Februar 1797 i en Alder af 57 Aar.⁷³⁾ Hun havde siddet i uskiftet Bo efter sin Mand og ført Forretningen videre.⁷⁴⁾ Hun havde efterhaanden mistet al Tro paa Mandkønnet, hvilket gav sig tydeligt tilkende i hendes Testamente af 26. November 1796.⁷⁵⁾ Efter at have henlagt

73) Sct. Nicolai Kirkes Begravelsesbog.

74) „Adresseavisen“, 22/9. 1784.

75) Bilag til Mag. Res. Prot. 48/593.

500 Rbd. til sin Begravelse, der skal staa paa Højde med hendes salig Mands, hvorefter „det overskydende gives til et Maaltid til de graadigste og mest trængende i Sct. Hans Hospital“, fordeler hun Resten af sin Formue paa 48.000 Rbd. til 18 Personer og Formaal. Ved forskellige Bestemmelser begrænses Mændenes Raadighed over Pengene; f. Eks. testamenteres 1200 Rbd. til Murersvend Andreas Langes Kone til Børnenes Opdragelse — men Manden maa ikke hæve Pengene. Forsigtigst er hun med sin Stifsøn og Svoger Otto, hvis Hustru hun sikrer mod Mænds Rænker ved at sætte 5000 i Overformynderiet paa hendes Navn, „saa hverken denne eller nogen Mand, om hun sig i nyt Egteskab skulle begive, maa nyde eller modtage samme, men hun selv modtager og qvitterer for samme og gjør sig samme saa nyttig som hun bedst selv vil og kan; Men skulle hendes Mand paa nye fængsles, skal hun være pligtig at yde ham 4 Mk. dansk ugentlig til hielp, saa længe han er i Arrest, men længer ikke; Men skulle han blive saa svag og gammel, at han intet kan fortiene til Livets Underholdning, da 1 rd. ugentlig; Skulde han derimod overleve hende, da hæver han under Formyndere eller Curators Tilsyn Renterne, saalænge han lever, af den hele Kapital.“

—

JOHAN HERMAN WESSELS
IMPROMPTU TIL VINTAPPERSVENDEN,
SAMT
DIGTERENS DØDSBO.

Af CARL C. CHRISTENSEN.

I Aaret 1862 udsendte *Israel Levin* (i Omtale som Regel kaldet „Sprog-Levin“) en Udgave af *J. H. Wessels Digte* med et „Udkast til Digterens Levned, Oplysninger om det norske Selskab samt Noter til Digtene m. m.“¹⁾ I Udgaven findes selvfølgelig det kendte Impromptu:²⁾

Til Vintapper Lunds Svend.

Hør, du søde, rare Fyr,
Du, som altid er ved Muffen,
Laan mig tvende Mark af Skuffen!
Vinen, den er her saa dyr,
Lund tre Mark for Flasken ta'er,³⁾
Og jeg kun den ene har.

Paa denne Anmodning følger da

Svar i Svendens Navn.

Søde, rare Wessel, Faer,
Du, som aldrig er ved Muffen,
Hvis jeg laante dig af Skuffen,

1) En 2. Udg. med yderligere Oplysninger udkom 1878 og en 3. Udg., illustreret, i 1895.

2) 1. Udg. S. 271; 2. Udg. S. 269; 3. Udg. S. 267.

3) Flasker var da henholdsvis $\frac{1}{2}$ og 1 Pots (Dr. O. Nielsen: „Vintapperlavet i København“, S. 81).

Var jeg sandelig en Nar,
Drik, som Du har Penge til,
Lund ej kreditere vil.

Om dette Digt beretter Traditionen, at Svenden viste det til sin Principal, der da tilbød den forlangte Flaske Vin gratis, hvis Digteren ogsaa vilde skrive et Svar i Svendens Navn. Dette skete, men Wessel formede det som et Afslag.

I sine Noter til Digtene meddeler Levin,⁴⁾ at Vinhandler *J. J. Lund* havde „Vinkjeldereren paa Hjørnet af Store Købmagergade og Skindergade“,⁵⁾ og at Svenden sandsynligvis var *Poul Schouw*, Fader til den berømte Botaniker Professor *Joachim Fr. Schouw*. Endvidere anfører Levin, at *Poul Schouw* blev Svend 1776 og Vinhandler 1780, samt at Impromptuet skulde være blevet skrevet i et af disse 4 Aar, og han tilføjer, at baade Professor *J. F. Schouw* og dennes Broder, Politisekretær *Chr. M. Schouw* var overbevist om, at deres Fader var den af Wessel omtalte Vintappersvend.

Ifølge Levin skulde altsaa Impromptuet være skrevet paa Hjørnet af Købmagergade og Skindergade, men dette er urigtigt, thi naar det er *Poul Schouw*, til hvem det er rettet, kan det kun være blevet til i den endnu eksisterende Vinkælder, den tidligere *Capo de Bonne Esperance*, paa Hjørnet af Løvstræde Nr. 2 og Købmagergade Nr. 39. I det efterfølgende skal der blive givet Bevis for, at Wessels Impromptu kun kan være skrevet her og ikke andetsteds.

Løvstræde-Ejendommens Historie er skildret af Generalmajor *H. U. Ramsing* i Artiklen *To gamle Vinstuer*,⁶⁾ hvor der anføres Ejendommens Ejere fra 1682 til vore Dage, men derimod ikke dens Lejere; endvidere medde-

⁴⁾ 1. Udg. S. 324; 2. Udg. S. 319; 3. Udg. S. 316.

⁵⁾ Er nuv. Købmagergade No. 49 og Skindergade No. 2.

⁶⁾ Hist. Medd. om Khhv. o. d. B. 3. R. II S. 287.

les bl. a., at Digteren *Johan Herman Wessel* kom her, samt at Ejendommen den 24. Juni 1771 tilskødedes Regimentsfeltskær *B. H. T. Schwanitz* og af dennes Enke den 22. Juni 1779 solgtes til Vinhandler *Jens Lang*.⁷⁾

Men imellem 1771 og 1779 har Vinkældereren haft en Lejer, den Mand, der nævnes i Impromptuet, nemlig Vinhandler *Johan Jørgen Lund*.

I Københavns Vejvisere 1772 til 1779 anføres denne som boende Købmagergade Nr. 85 (Ejendommens dav. Nr.),⁸⁾ og i Indkvarteringsmandtallene over Frimands Kvarter for 1771/72, 1772—73 samt 1778⁹⁾ angives hans Bopæl at være Nr. 85 paa st. Købmagergade; inden den Tid boede han iflg. Mandtallene for 1767—68 i Strand Kvarter Nr. 46 i Hyskenstræde.¹⁰⁾

Undersøger man nu *Poul Schouws* Forhold saavel til J. J. Lund som til Vinhandlerlavet, ser man, at han kom i Lære hos Lund den 3. Marts 1768, blev den 8. April s. A. indskrevet for en Læretid af 7 Aar¹¹⁾ og blev — efter gjort Svendestykke — Svend den 22. December 1775.¹²⁾ Dels som Læredreng og dels som Svend (udelukkende hos Lund) anføres han i Lavsprotokollen 1774—78,¹³⁾ men i 1779 findes han intetsteds, thi han har forladt Tjenesten hos Lund, fordi han vilde etablere sig, og den 21. Marts 1780 vandt han Borgerskab som Vinhandler i København.¹⁴⁾

Samtidig med, at Schouw forlod Lund, købte denne

7) Om Vinkælderens Historie se: Carl C. Christensen „En gammel Vinkælder“ (Kronik i „Ekstrabladet“ den 19. Maj 1926).

8) Hj. af Købmagergade 39 og Løvstræde 2.

9) Stadsarkivet.

10) smstds.

11) Vinhandler- og Fassbinderlaugets Ind- og Udskrivningsprot. for Svende og Dreng 1765—1806, Folio 49 og 50 b (Stadsarkivet).

12) samme Prot. Folio 131.

13) Vinhandler- og Fassbinderlaugets Prot. 1750—1826 (Stadsarkivet).

14) Borgerskabsprotokollen (Stadsarkivet).

den 23. Januar 1779 den store Ejendom paa Hjørnet af Skindergade (nuv. Nr. 2) og Købmagergade (nuv. Nr. 49),¹⁵⁾ hvorhen han flyttede sin Vinhandel fra Ejendommen paa Løvstrædehjørnet, der var blevet solgt til Vinhandler *Jens Lang*.¹⁶⁾

Som foran anført, kom *J. H. Wessel* i Vinkælderen *Capo de Bonne Esperance* hos Lund, og han havde ingen lang Vej dertil, thi i adskillige Aar boede han paa Graabrødretorv nuv. Nr. 3 paa 2. Sal hos Hofplattenslagerenken *Anne Marie Schiøtt*, der i sin Ejendom holdt et Slags Studenterpensionat,¹⁷⁾ og det var her, han skrev *Kærlighed uden Strømper*,¹⁸⁾ rimeligvis boede han sammesteds, da han den 10. Maj 1780 viedes „i Huuset“ til Jfr. *Anna Cathrine Bukier*,¹⁹⁾ hvorefter Ægteparret tog Bopæl i Store Fiolstræde Nr. 179 paa 2. Sal.²⁰⁾

15) P. B. Grandjean: „Himmerige“, Hjørnegaarden Skindergade—Købmagergade—Store Kannikestræde. Kbhvn. 1922, S. 14.

16) H. U. Ramsings fornævnte Artikel S. 287.

17) Ekstraskatten 1762: Frimds. Kvt. Nr. 127 (Rigsark.) — Carl C. Christensen: „Fiskebløderhuset og Wessels Bopæl paa Graabrødretorv“ (Hist. Medd. om Kbhvn. 2. R. II S. 405).

18) Opført 1. Gang 26. Marts 1773.

19) Helligaands K. Vielsesprot. 1735—1813 (Landsark.) — Helligaands K. Trolovede 1763—98, Vielser 1763—1817 (smstds.). I denne angives Brudens Bopæl at være Magstræde No. 38 (nuv. No. 4); hendes Forlover var Forfatteren J. Wibe, Kammersekretær og Fuldmægtig ved Arveprins Frederiks Kasse. Wessels Forlover var Vintapper Niels Juul i Vimmelskaftet 162 (nuv. Nr. 41).

20) Jfr. „Adresseavisen“ No. 43 den 15. Marts 1784 S. 4, Sp. 1, hvor „Votre Serviteur Otiosis“ for 4 Sk. pr. No. averteres til Salg fra nævnte Bopæl. — Bilag til Forsegl. Prot. 1785—89, Kl. 2, Ltr. C, Sag No. 787, J. H. Wessels Dødsbo (Landsark.), hvor Bopælen er anført paa et Regningsbilag. Af Bilagene er kun en Del bevaret, og adskillige af disse er saa ødelagt af Fugtighed, at kun den nederste Halvdel af hvert Dokument er i Behold; Resten er bortsmuldet. — Ejendommen i St. Fiolstræde eksisterer ikke mere; dens Grund er nu en Del af Bygningskomplekset Fiolstræde No. 20, 22 og Krystalgade No. 16.

I Levnedsskildringen meddeler *Israel Levin* bl. a.,²¹⁾ at Wessel kort efter Førsteopførelsen den 23. Februar 1776 af dennes Lystspil *Lykken bedre end Forstanden* (der ikke gjorde Lykke) blev alvorlig syg og var senge-
liggende i ca. 1½ Aar. — I dette Tidsrum har han alt-
saa været afskaaret fra at gæste Lunds Vinkælder.

Impromptuet maa derfor være skrevet enten mellem den 23. December 1775 (da *Poul Schouw* blev Svend) og omkring Marts 1776 (da *Wessel* blev syg) eller mellem September 1777 (efter Digterens Helbredelse) og Udgangen af Aaret 1778, thi det er i disse Aar, at *Poul Schouw* er Vintappersvend hos *J. J. Lund*, og det er ligeledes i disse Aar, at dennes Vinkælder var paa Hjørnet af Løvstræde og Købmagergade. Her er det altsaa, at Impromptuet „Hør, du søde, rare Fyr“ er blevet til og ikke paa Hjørnet af Skindergade og Købmagergade.

At Levin angiver sidstnævnte som Tilblivelsesstedet, lader sig let forklare deraf, at Vinhandler *J. J. Lund* i en længere Aarrække har været anført med denne Adresse i Københavns Vejvisere, og Levin maa ikke have regnet med den Mulighed, at Lund tidligere kunde have boet andetsteds.

Der er ingen Grund til at antage, at Professor *J. F. Schouw* og Politisekretær *C. M. Schouw* skulde fejle, naar de hævder, at Vintappersvenden i Wessels Impromptu er deres Fader, *Poul Schouw*, og han har ikke været ansat andre Steder end hos *J. J. Lund*, dels da denne boede i Hyskenstræde og dels paa Løvstrædehjørnet.

Det ser ud, som om Wessel har fulgt med Lund til dennes nye Vinkælder, at dømme efter Levins Udtalelse i Levnedsskildringen af Wessel.²²⁾

Det hedder her, at efter Sønnen *Jonas Wessels* Fød-

²¹⁾ 1. Udg. Side XCII; 2. Udg. Side XCIII; 3. Udg. Side LXXX.

²²⁾ 1. Udg. Side XCV; 2. Udg. Side XCVI; 3. Udg. Side LXXXIII.

sel i December 1781 (døbt 28. December i Frue Kirke), „strømmede Modgang i mange Former bestandig stærkere ind paa den udmærkede Mand og nedknugede hans Aand i bittert Mismod; han blev mere og mere stadig Gæst paa de Hemmerts Vinstue paa Østergade,²³⁾ hvor han om Formiddagen traf andre Kunstnere, — — —, i Lunds Vinkælder paa store Kjøbmagergade, hvor Selskabet vel har været noget blandet — — — og om Aftenen i Norske Selskab eller Juels Stue, og ofte vendte han tilbage til sin Bopæl i store Fiolstræde i en Forfatning, der vakte Skandale og foranledigede huslig Tvist.“

Det var i denne Nedgangsperiode, han den 5. Januar 1784 udstedte den i nærværende Tidsskrift²⁴⁾ omtalte Obligation paa 600 Rdlr., som han havde laant af Ungdomsvennen Sekretær *E. N. Arbin*, og for hvilken han gav denne 1ste Prioritets Panteret i Størstedelen af sit Indbo.

Denne Obligation var blevet tinglyst den 12. Januar s. A., men 10 Dage efter dens Udstedelse havde Wessel den 15. Januar 1784 udstedt *en anden Obligation* paa 199 Rdlr. til „*Hr. Andreas de Hemmert*, Borger og Vinhandler her i Staden“,²⁵⁾ hvem han *ligeledes gav 1ste Prioritets Panteret i nøjagtig de samme Møbler og Effekter*,

23) Vinhandler Andreas de Hemmert ejede og beboede Østergade No. 33 i Øster Kvarter (nuv. No. 55 paa Østergade og No. 18 paa Nikolaj Plads). — Som Følge af Byens stundom mærkelige Matrikulering i Datiden fandtes dengang 2 forskellige Ejendomme paa Østergade (der ligger i to sammenstødende Kvarterer), begge med No. 33. Den ene laa, som anført, i Øster Kvarter, og den anden i Købmager Kvarter. Sidstnævnte fik senere Gade No. 56 paa Østergade (Brødrene Brandes Fødested) og er nu en Del af Illums Ejendomskompleks.

24) Carl C. Christensen „Johan Herman Wessels Indbo“ (Hist. Medd. om Kbhvn. 2. R. IV S. 389).

25) Obligationsprot. med Pant i Møbler og Effecter 16/2 1784—25/1 1790. Pag. 95 (Landsark.).

som han den 5. Januar s. A. havde pantsat til Sekretær Arbin. Dennes Obligation paa de 600 Rdlr. blev med Arbins Kvittering af 26. Juni s. A. udslettet den 16. September 1784.²⁶⁾ Efter at de 600 Rdlr. var blevet slettet af Pantebogen, blev de Hemmerts Obligation paa 199 Rdlr. tinglæst den 20. September s. A. Denne Obligation havde følgende Ordlyd:

Mandagen den 20. September 1784

Nr. 3. 1 Rdlr.

1784

Jeg underskrevne Johan Herman Wessel tilstaaer herved Rett Vitterlig Gield skyldig at være til Velædle Hr. Andreas de Hemmert, Borger og Viinhandler her i Staden, den Summa 199 Rdlr., skriver Et Hundrede Halvfemtesindstve og Nie Rigsdaler, Dansk Courant, som hand mig laant haver; Thi forpligter jeg herved mig og mine Arvinger, af forbemeldte Capital at svare 4 pro Cento Rente aarlig, saa og at betale Capitalen efter et Fierding Aars foregaaende Opsigelse. Imidlertid giver jeg herved for ovenmeldte Capital med Renter og Omkostninger første Prioritet og Pandte Rettighed udi alt, hvad jeg eier og eiendes vorder, og in specie udi følgende Effecter: 6 Stole med dobbelt Træk,²⁷⁾ een Canapee med ditto, nemlig: Damaskes og Stoffes Træk, 2 Mahoni Rammede Speile med heelt Glas, 2 Ege Spille Borde, En stoer Speil med Mahoni Ramme, En rund Mahoni Bord, En indlagt Drag Kiste, Et Schatol, En meget fiin Damaskes Drejels Duug, 12 ditto Servietter, En Speil med forgyldt Ramme, Et Stue Slag Uhr, En Dug med 14 Servietter, Udi hvilket Gods i Særdeleshed og udi alt, hvad jeg videre Eier eller Eiende vorder, indtet undtagen,

²⁶⁾ Panteprot. No. 14 fra 15/12 1783 til 25/1 1790 Folio 17 (Landsark.).

²⁷⁾ d. v. s. Betræk.

Creditor skal have og beholde første Prioritet og Pandte Rettighed, indtil denne min Pandte Obligation er indfriet. Dets til Bekræftelse haver jeg denne min Pandte Obligation Egenhændig underskrevet og forseglet, og maa hand lade samme Læse og Protocollere ved Retten.

Kiøbenhavn den. 15de Januarij Ao 1784.

Johan Herman Wessel

L S

Til Vitterlighed efter Begiæring.

Peter Feilberg.

Jens Pedersen Heug.

Om disse 199 Rdlr. har været et virkeligt Pengelaan, der skulde benyttes til Afbetaling af Laanet fra Sekretær Arbin, eller om det hidrører fra leverede Drikkevarer, skal lades usagt, men der er vel mest Sandsynlighed for det sidste. Efter at de 600 Rdlr. til Arbin var blevet ud-slettet af Pantebogen, blev Obligationen paa de 199 Rdlr., som foran meddelt, tinglyst.

Aaret efter, den 29. December 1785, døde Wessel, og den følgende Dag mødte Skiftekommissionen i Store Fiolstræde for at foretage Forsegling²⁸⁾ efter ham, der i Protokollen kaldtes „Translateur ved det kongelige Teater“. Hans Enke var tilstede tilligemed den 4-aarige Søn *Jonas Wessel*, hvis Tarv skulde varetages af hans, ligeledes tilstedeværende, Farbroder Landmaaler *Caspar Wessel*.

Det samlede Indbo vurderedes kun til 49 Rdlr., i hvilket Beløb var indbefattet Digterens personlige Gangklæder, der, gamle og slidte, som de var, kun ansattes til en samlet Værdi af 5 Rdlr.

Skønt man aldrig — saavidt mindes — har set Wessel

²⁸⁾ Hof- og Stadsrettens Forseglingsprot. 1785—89, Kl. 2, Lit. C. Pag. 23 (Landsark.).

afbildet uden med sit eget, tilbagestrøgne, bølgende Haar, efterlod han sig dog en Paryk og en Haarpung.

Under Skifteforretningen kom Vinhandler *Andreas de Hemmert* tilstede og præsenterede sin Panteobligation paa 199 Rdlr., hvorpaa der var afbetalt 50 Rdlr. For hvilket Beløb med Renter „han reserverede sig forlods Betaling i Boet, endog i de udenfor Obligationen forefundne Effecter, saa meget mere, som han erfarer, at endeel af det ham pantsatte ikke mere findes.“

Enken kunde ingen Oplysninger give hverken om Obligationen eller om de manglende pantsatte Genstande, men det viste sig, at det var urigtigt, naar der i Obligationen anførtes „Mahoni Rammer“, thi disse var i Virkeligheden kun brunt malede Rammer.

Ved Boets Behandling²⁹⁾ blev der intet tilovers til Kreditorerne, efter at Begravelsen, et halvt Aars Husleje 25 Rdlr. samt Tjenestepigen *Bodil Catharine Hansdatters* Løn for $\frac{3}{4}$ Aar 7 Rdlr 3 Mk. var betalt.

Det afsluttende Møde i Boet holdtes den 24. Oktober 1787, og ved dette erklærede Vinhandler *de Hemmert*, at han forbeholdt sig „Reservation til Enken og Arving [d.v.s. Sønnen Jonas] saavel i Henseende til det manglende Pant som til skadesløs Betaling.“

Muligvis har dette Gældsforhold været en medvirkende Aarsag til, at den Indtægt, der indkom den 27. December 1786 ved Opførelsen af *Kærlighed uden Strømper* til Fordel for *Jonas Wessel*, blev indsat i Overformynderriet,³⁰⁾ saa at Faderens Kreditorer ingen Raadighed kunde faa over nogen Del af dette Beløb. Denne Indtægt, 845 Rdlr. 8 Sk., hvortil kom paaløbne Renter 517 Rdlr.

²⁹⁾ Jfr. Hof- og Stadsrettens Behandlingsprot. 1779—86 Kl. 2, Lit. B og do. 1786—90 Kl. 2, Lit. C (Landsark.).

³⁰⁾ Wessels Levnedsskildring ved I. Levin: 1. Udg. Side CVIII; 2. Udg. Side CIX; 3. Udg. Side XCIV.

2 Mk. 15 Sk., tilsammen 1362 Rdlr. 3 Mk. 7 Sk., udbetalt den 20. Marts 1800 til *Jonas Wessel* imod dennes og Kurator *Caspar Wessels* Kvittering til Overformynderne og kom altsaa udelukkende Jonas Wessel til gode.³¹⁾

31) Afkaldsprotokollen 1795—1801 S. 610 (Landsark.).

BOGHOLDER I FATTIGVÆSENET HENNING AUGUST.

Af GEORG NØRREGAARD.

Det er velbekendt, at der i Vanløse findes en Bogholder Allé. Af Eiler Nystrøms topografiske Skrift om Vanløse fremgaar det, at den Bogholder, hvis Minde her ved lever, hed Henning August, og at han i 1808 købte en af Vanløsegaardene, Hyltegaard, som han forsynede med en smagfuld Hovedbygning og en velvoksen Park, og siden blev Gaarden efter ham kaldt Bogholdergaarden. Der fandtes iøvrigt ogsaa der i Nærheden paa Grænsen mellem Frederiksbergs og Vanløses Jorder en Bogholderbro,¹⁾ der havde faaet sit Navn tildelt af selve Frederik 6. under en Høstmanøvre.²⁾

Henning August fortjener, at Eftertiden faar et lidt nøjere Kendskab til ham. Han var ikke blot en Mand, der pligtro passede sine Regnskaber og forstod at indrette sig paa sit Landsted, men ogsaa paa andre Felter kom hans Flid og Omdømme til at sætte Spor.

Han var Lærersøn fra Skive og fødtes den 10. April 1780. I 16 Aars Alderen kom han ind i Inspektionskontoret paa Søkvæsthuset, og 1799 blev han Kopist i Admiralitetet. Hans Chef her, Overkrigskommissær Jacob Bang, var tillige Medlem af Københavns Fattigvæsens

1) [Eiler Nystrøm:] Vanløse, et historisk Rids, udg. af Vanløse Grundejerforening 1920, S. 17 og 28—30.

2) Dagen 27. 9. 1841.

Direktion og Formand for denne Direktions største Kommission, d.v.s. Direktionens Leder. Formodentlig var det ved hans Hjælp, August 23 Aar gammel fra December 1803 opnaaede Embedet som Bogholder ved Københavns Fattigvæsen, en Stilling, som han beholdt til sin Død den 26. September 1841.

Saaledes som Fattigvæsenets Styre dengang var indrettet, medførte Bogholderstillingen øjensynligt noget mere end selve det at føre Bøger. Ledelsen laa jo nemlig hos Direktioner, for hvis Medlemmer Fattigvæsenet kun var Bibeskæftigelse, og det daglige Kontorarbejde tilfaldt alene et Sekretariat og saa Bogholderkontoret. I Praksis kunde det altsaa let blive Bogholderen, der som en Slags Forretningsfører kom til at administrere Gennemførelsen af det, Direktionerne vedtog. I Virkeligheden blev han den Embedsmand, der mere end nogen anden vidste Besked med hele Fattigvæsenets Tilstand. I Hænderne paa en myndig og virksom Personlighed blev Stillingen meget indflydelsesrig. For Henning August blev den tillige Vejen til at skaffe sig et godt Overblik ogsaa over Fattigvæsenets Udvikling før i Tiden, og et af de Omraader, hvor han kom til at udrette noget særligt, blev Fattigvæsenets Historie.

Fattig- og Forsørgelsesvæsenets Fortid hører naturligt til de Sider af Historien, der ikke har fundet mange Dyrkere.³⁾ Kilderne dertil er gennemgaaende ikke af den Slags, at de virker oplivende paa Forskere. Nød, Sorg og Elendighed har som Studieobjekt ikke den Tiltrækning

3) For Københavns Vedkommende er rigtignok nogle af Fattigvæsenets Institutioner enkeltvis gjort til Genstand for mere indgaaende Behandling; men af Forsøg paa at tilvejebringe en omfattende almindelig Oversigt over hele det københavnske Fattigvæsens Historie findes kun Marcus Rubins Indledning til Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 4, 1879. — Harald Jørgensens Værk om Fattigvæsenet i 19. Aarh. (1940) behandler især Provin- sen.

som Rigdom, Magt og Begavelse. Under disse Forhold er der Grund til at være taknemmelig, fordi Henning August med Flid dyrkede sin historiske Interesse og ud af sine omfattende Kundskaber har efterladt sig forskellige Skrifter, der giver Oversigt over Dele af Fattigvæsenets Historie. Den Stil, han skriver i, er ofte ensidigt den tørre talfyldte Indberetnings; men undertiden, naar han udvikler Principper og Synspunkter, svinger han sig op til en næsten patetisk Veltalenhed, saaledes at Samtiden sikkert har haft Respekt for ham som Forfatter, og endnu kan disse Betragtninger paa Grund af Indholdets Vægtfylde læses med Interesse.

Det er kun et Faatal af hans Skrifter, der er trykt; men flere ligger spredt rundt om i Arkiverne.⁴⁾ Hans store Skrivelyst har ikke været ledsaget af en tilsvarende Lyst til at se sit Navn paa Titelblade. I alt Fald har han kun offentliggjort meget lidt under Navn. Det væsentligste er en Vartovs Historie,⁵⁾ der 1816 udkom i Tidsskriftet „Penia“, som blev redigeret af Nationaløkonomen Fr. Thaarup. I Fortalen til Afhandlingen berømmer Thaarup Forfatteren for hans „Velvillighed, Flid, Orden og Nøjagtighed“ og nævner, at han tidligere har meddelt Oplysninger, der stammede fra August, saaledes en Ef-

4) Saaledes kan fra Magistratens 3. Afdelings Arkiv, der nu befinder sig i Bernstorffshus, nævnes: Beretning til Kronprinsen ang. det Kiøbenhavnske Fattigvæsen 14. 11. 1807; Om Kiøbenhavns Fattigvæsen 1. 7. 1799—31. 12. 1815; Fattigvæsenets Tvangs Arbeidshuus i Gaarden Nr. 73 i Pustervig 1800—1807; Beretning om St. Hans Hospitals og Claudi Rossets Stiftelses Legater og Fonds 1799—1835; en ufuldstændig Beretning om Fattigvæsenets Legater 28. 4. 1837.

5) Penia eller Blade for Skole-, Industri-, Medicinal- og Forsørgelsesvæsen, af Fr. Thaarup, Etatsraad og Toldkasserer i Helsingør. Hele Aargang 1816, S. 1—140 optages af Henning August: Om Helligaands og Helliggeistes Hospital i Kjøbenhavn, i daglig Tale Vartou kaldet. Et Særtryk heraf findes i Magistratens 3. Afdelings Arkiv.

terretning i den foregaaende Aargang af „Penia“ om en Formue, der var testamenteret til St. Hans Hospital.

Senere fremtraadte August selv ved Siden af Thaarup som Udgiver af et „Arkiv for offentlige Regnskaber og andre statistiske Meddelelser, især om offentlige Stiftelser og Legater, Kommunalvæsen m. m.“. Dette Tidsskrift skulde træde i Stedet for det forlængst afdøde „Penia“; men der udkom kun et Par Hefter deraf 1839—40. „Tid og Flid skal vi anvende“, lovede Udgiverne i Programartiklen; „men uden at se os skadesløs i Henseende til Omkostningerne kan vi ikke lade Bladet udgaa“. Et saa mærkeligt Tidsskrift kunde dog selvfølgelig ikke engang indbringe, hvad det kostede at trykke. Indholdet er overmaade tørt, mest Beretninger om Stiftelser og Legater. Fra Thaarups Side har det maaske endda været tænkt som en Indtægtskilde. Han havde saa meget for af den Slags for at styrke sine Finanser. For Augusts Vedkommende kan man ikke forestille sig, at Pengene har spillet nogen afgørende Rolle. Han ejede jo Gaard i Vanløse, og hvis han havde villet, kunde han dog vel have spædet til ved Udgivelsen af sine Skrifter.

Muligt er dog en Del af hans Arbejder trykt anonymt. Der findes en lille Bog fra 1840, som Fattigdirektionen ejendommeligt nok udsendte som Svar paa en Betænkning, der var afgivet af en Komité, nedsat af de 32 Mænds Forsamling.⁶⁾ Det Eksempplar heraf, som findes i Fattigvæsenets Arkiv, bærer en Paategning, der tyder paa, at det er forfattet af Henning August. Sandsynlig-

⁶⁾ Beretning om det Københavnske Fattigvæsens Stiftelser, en Comiteebetænkning af de 32 Mænds Forsamling, af H. Sager, W. Duntzfelt, N. Meinert [trykt 1840]. — Yttringer om det Københavnske Fattigvæsens Stiftelser i Anledning af en Comiteebetænkning til de 32 Mænds Forsamling af D'Hrr. Sager, Duntzfelt og Meinert om disse Stiftelser, meddelte af Københavns Fattigdirektion, 1840.

vis har ogsaa flere Stykker i „Penia“ end de nævnte deres Oprindelse direkte fra hans Haand. Ifølge Erslews Forfatterleksikon findes der desuden Artikler af ham i Aviserne „Skilderiet“ og „Dagen“. Den sidste blev i en Aarrække redigeret af Thaarup.

Naar der er Grund til at dvæle ved Henning August, er det dog mest, fordi han paa det sociale Omraade fik Lejlighed til at udvikle et Sæt af Meninger, der ingenlunde fandtes hos enhver i Datidens København. Dette blev især Tilfældet, da han 1822 „formedelst hans udbredte Bekendtskab til Københavns Fattigvæsen“ blev Medlem af en Kommission, der skulde gøre Forslag om industriel Beskæftigelse af de Personer, der var under Fattigvæsenets Forsorg. Kommissionen blev nedsat den 9. Januar 1822.⁷⁾ August var ganske vist ikke Medlem fra Begyndelsen; men han blev straks antaget til at føre Kommissionens Mødeprotokol, og ved kgl. Reskript af 22. April s. A. blev han udnævnt til Kommissionsmedlem. Dette var samme Dag, som Kommissionen ved et andet Reskript fik Bemyndigelse til at anstille praktiske Forsøg med Fattiglemmernes Beskæftigelse.⁸⁾ Naar August det følgende Aar blev udnævnt til Kancelliraad, var det formodentlig for at give ham en passende Position i Forhold til de øvrige Kommissionsmedlemmer.

7) Danske Kancelli, 2. Dept. Registrant 1822, Nr. 24, Rigsarkivet.

8) Danske Kancelli, 2. Dept. Kgl. Resolutioner med Forestillinger 1822, I, Nr. 96, Rigsarkivet. — Af Kommissionens Efterladenskaber findes i Magistratens 3. Afdelings Arkiv 1) Referats-Protocol for Kommissionen for Fattiges Beskæftigelse i Kjøbenhavn, der indeholder Dagsordenerne til Møderne, 2) Ladegaards Commissionens Deliberations Protocol Nr. 1, der indeholder Referat af Møderne indtil Udgangen af 1824. I Rigsarkivet findes i Danske Kancellis 2. Dept. udtaget: Bilag til Ordre ang. Kommissionen til at gøre Forslag om Fabrik-Anlæg under Fattigvæsenet 9. 1. 1822, Registr. Nr. 24 (herunder en Række Betænkninger, Beretninger og Regnskaber).

Ved Kommissionens Møder fremlagde Henning August efterhaanden en Række skriftligt affattede Betragtninger og Forslag,⁹⁾ som siden cirkulerede til nærmere Overvejelse. De Meninger, han her fremsætter, kan nok siges at have deres Rod i Oplysningstidens Humanitet, men er dog meget mere afledet af Erfaringer fra det virkelige Liv. Hvorvidt han har haft sine særlige Synspunkter fra Ungdommen, lader sig næppe afgøre. Sandsynligheden taler for, at de først opbyggedes lidt efter lidt. Det er tydeligt, at han ved den daglige Omgang gennem mange Aar med Fattigproblemet ikke blot fik Kundskab om, hvad Fattigdommen kostede det offentlige, og om den Ærgrelse, det forvoldte hos Skatteyderne. Han lærte ogsaa at forstaa de fattige og forstaa, hvorfor de blev fattige.

Noget Lyssyn har dette ikke skaffet ham. Han skriver: „Af de mangehaande Lidenskaber, der behersker de menneskelige Følelser og bestemmer Handlinger, vil det endog være vanskeligt at formode, at Betleri ganske vil kunne hemmes, selv ikke da, naar offentlige Foranstaltninger sikrer mod Nød og Trang ... Betlere er almindeligvis store Menneskekendere, de véd snildeligen og paa mange Maader at vække deres Medmenneskers Medlidenhed; og-

⁹⁾ Flere af Henning Augusts Indlæg findes i Rentekammerets Arkiv i Rigsarkivet i Pakken: Collinske m. fl. Papirer vedk. Fattigindustrien i København og Fattigvæsenet i Alm. 1776—1828. Saaledes kan nævnes: Om Localet paa gl. St. Hans Hospital udenfor Nørreport og dets Brug for et Fabriksanlæg for uldne og linnede Varer ved Fattige i København, 28. 5. 1822, forelagt i Kommissionen 16. 6. 1822; Udsigt over Principperne for Fattiges Anbringelse til Arbejde 4. 6., forelagt 6. 6. 1822 (heraf ogsaa et Eksempplar i Magistratens 3. Afdelings Arkiv); Bemærkninger og Ideer m. H. t. Betlere, Betlerie og Betleries Hemmelse, 4. 6., forelagt 6. 6. 1822; Forslag til et Spisereglement for Arbeidere i Ulden- og Linned-Fabrik under Københavns Fattigvæsen, 23. 6., forelagt 4. 7. 1822.

saa glæder det mange selv at give, selv at modtage Tak for sin Gave, at høste Ros og Smiger for Gavnildhed.“

August tager nu til Orde overfor det udbredte Synspunkt, at Betleri er en Følge af Dovenskab og følgelig bør straffes. Han hævder, at Betleri er kun en Brøde, naar Vedkommende har faaet anvist nødtørftigt Arbejde eller Underhold. Han mener, at man i Praksis aldrig har naaet det Maal, at de dovne blev sat i Arbejde; men han indrømmer tillige, at man ikke i fuldt Maal har haandhævet Fortidens strenge Love mod Betleri.

I Overensstemmelse med Kommissionens Formaal udvikler han videre, hvor højst rigtigt det er, at alle fattige tilholdes at anvende deres Tid og Kræfter paa selv at erhverve deres Fornødenheder. Et andet Sted¹⁰⁾ taler han om „den store Lov, der stiller Mennesket under en bestandig Forpligtelse til Arbejde“. „Alene Arbejdet sikrer Mennesket sin Tilværelse her i Verden, og intet Øjemed bør opnaas, ingen Glæde nydes uden Arbejde. Denne Grundlov for det menneskelige Samfund, hvorpaa al Sædelighed og borgerlig Orden støtter sig, bør aande gennem de Regler, hvorefter det almindelige Fattigvæsen bestyres“. „Den fattige“, hedder det et tredje Sted,¹¹⁾ „beskæmmer hans Tidsalder, hans Regering og hans Medmennesker, naar han ved at fremstille sin Nøgenhed, sit forsultne Udseende og sine ledige Arme, offentligen beskylder dem for at lade ham sulte eller lide anden Nød“.

Det er selvfølgelig ikke Augusts Mening, at Fattigvæsenet skal træde til, saa længe den fattige ved egen Hjælp kan fortjene fuldt Udkomme; men naar det træder i Funk-

10) Yttringer om det Kjøbenhavnske Fattigvæsens Stiftelser, 1840, S. 5. — Jfr. 1. Mosebog 3, 19.

11) Om Arbejdsvæsenet og Industrien under Københavns Fattigvæsen (samlet Aug. 1825) i Bilag til Ordre ang. Kommissionen, Rigsarkivet.

tion, bør det bestandig give en højere Løn, end der kan opnaas for det samme Arbejde i det frie Marked. Hermed skal det ikke være sagt, at Fattigvæsenet skal konkurrere med de borgerlige Næringsdrivende om Arbejdskraften. Paa den anden Side skal Fabrikanten ikke have Lov at yde en lav Løn og lade Fattigvæsenet betale Resten af, hvad Arbejderne behøver til Underholdet. Denne Trafik er velkendt fra England; men i København var man aabenbart heller ikke ukendt med den. Man lod gerne de fattige i de saakaldte „Arbejdshuse“ arbejde for Fabrikanter. I Arbejdshusene var indlagt Invalider. Desuden rummede de Fattigvæsenets Skoler og Arbejdslokaler, der var beregnet baade for Lemmerne og for de fattige, der boede ude i Byen. Det viste sig, at kapitalstærke Arbejdsgivere bar sig saadan ad, at de først en rum Tid lod Lemmerne arbejde for sig til hidtidig Pris; men derefter erklærede de pludselig, at de ikke længere kunde levere Materiale til Forarbejdning, medmindre Fattigbestyrelsen vilde nedsætte Lønnen.¹²⁾

I een Henseende driver August sine Krav videre, end selv Arbejdspligtens Tilhængere nu 100 Aar senere er tilbøjelige til; men han er her i fuld Overensstemmelse med sin Tid. Han kræver, at Børn skal arbejde, saa de tidlig kan blive egnet til Haandværk og til Spinding og Strikning; „thi at Børn lærer at spinde Uld og Hør, er især vigtigt, fordi Haandgrebet ved Spind, een Gang lært, ikke glemmes, og fordi Spind er en Beskæftigelse, som kan sysselsætte den trængende, og han derved have Fortjeneste, endog naar han i høj Alderdom eller formedelst megen Svækkelse paa Syn, Hørelse, Følelse m. m. er ganske uskikket til andet Arbejde“. August forudsaa ikke, at i de kommende 50 Aar skulde Maskinerne erobre saa godt som al Spinding og Vævning.

¹²⁾ Smst.

Selv om nu August giver Arbejdspigten en saa fremtrædende Plads, saa stoler han dog ikke meget paa, hvad der kan opnaas ved Tvangsarbejde. Der fandtes i København et Tvangsarbejdshus i Pustervig i Aarene fra 1800 og indtil 1807, da det blev ødelagt ved Bombardementet. Et af Augusts historiske Skrifter handler derom, og han kommer her til det Resultat, at hvis bare de paa-gældende var blevet moralsk forbedret, saa havde Bekostningen paa Tvangshuset givet uberegnelige Fordele; „men det er ikke rimeligt“, siger han, „at det frembragte videre end Frygt“, og saa indfletter han den Bemærkning, at en moralsk Forbedring næppe finder Sted uden i Tilfælde af en tilbagevendende Gudfrygtighed, som har oprigtig Anger til Aarsag. August var en mild og kristelig Mand.

Denne Mildhed fik han god Brug for. Paa Foranledning af den omtalte Kommission for de fattiges Beskæftigelse blev der snart gjort et Forsøg paa at optage en offentlig Fabrikvirksomhed med de fattige som Arbejdere. I de Bygninger ved St. Jørgenssø, som St. Hans Hospital havde benyttet, indtil det 1816—17 flyttede til Bistrup ved Roskilde, aabnedes den 1. Oktober 1822 en Fattigvæsenfabrik, og Foretagendet her i den saakaldte Ladegaard udviklede sig snart til noget betydeligt. Der indrettedes baade en Uldenfabrik og en Linnedfabrik og en Række Arbejdsrum for forskellige Slags Haandværkere. Man søgte først og fremmest at levere Tekstilgods til Fattigvæsenets eget Forbrug; men derefter arbejdede man ogsaa for fremmede. Arbejderne fik Akkordløn, og efter faa Aars Forløb beskæftigedes 250 af Fattigvæsenets mest arbejdsføre Lemmer, medens de mindre velegnede stadig blev benyttet til Spinding i Arbejdshusene. De Værkstedtsreglementer, som Fabriksarbejderne skulde overholde, og de Spiserelementer, hvorefter de skulde

ernæres, var i stor Udstrækning Augusts Værk; men iøvrigt vedblev Kommissionen af 1822 indtil videre at staa for Styret af Fabrikken.

Naturligvis blev Forholdene i en saadan Institution ikke bare Idyl, og naar Fattiglemmerne undertiden ved deres Udskejelser satte Kommissionsherrerne i Krigshumor, blev August oftest den, der skulde føre Forsvar for de uheldige. Allerede 1823 var det galt med Lemmernes Drikkeri og de Gadeuordener, de afstedkom, naar de om Søndagen havde Udgangstilladelse, og mens Augusts Kolleger ikke fra Begyndelsen synes at have gjort noget Indhug paa hans humane Betragtninger, opstod der efterhaanden følelig Uenighed i Kommissionen.

En Række Forhold bidrog til at skærpe Modsætningerne. Navnlig opkom der Strid om Linnedfabrikationen.¹³⁾ Paa Forhaand var Meningerne herom stærkt delte, fordi de fleste Linnedfabrikker, som var blevet forsøgt her i Landet, var slaaet fejl. Af denne Grund var to af Kommissionens Medlemmer, Mangor og Peterson, imod Optagelsen af Fabrikationen; men Flertallet vedtog, at man skulde prøve. Fattigvæsenet kunde jo nemlig faa Linnedspind fra Arbejdshuse og Fattigskoler, og hidtil havde man maattet lade Spindet gaa til Vævning hos private Fabrikanter. Nu var det imidlertid saadan, at nogle af Arbejdshusenes Lemmer for Velgørenhedens Skyld fik deres Spind for private særlig godt betalt, og dette kunde det ikke være Hensigten at afskaffe. To Kommissionsmedlemmer, Collin og Peterson, var derfor imod, at Fabrikken tog Linnedspind fra Arbejdshusene. Alligevel kom Linnedfabrikationen som nævnt i Gang, og Henning August fik overdraget det særlige Tilsyn med den. Hvorvidt han har været særlig ivrig for Oprettelsen, kan ikke ses. Han var paa et tidligt

¹³⁾ Betænkning 29. 4. 1826 i Bilag til Ordre ang. Kommissionen, Rigsarkivet.

Tidspunkt imod, at Fabrikken skulde vove sig i Lag med Leverancer af Lærreder til fremmede;¹⁴⁾ men han forsvarede altid ellers Virksomheden, og Angrebene fra de øvrige Kommissionsmedlemmer blev efterhaanden kraftige, fordi Linnedafdelingen gav forholdsvis meget større Underskud end Uldenafdelingen, og saa gik selve Fabrikationen endda slet ikke godt.

Dette Forsvar har krævet Dristighed; for Modstanderne var ganske højtstaaende Folk. Major Christian Siegfried Mangor var Førstemand i Fattigvæsenets administrerende Direktion, og iøvrigt var samme Direktions to øvrige Medlemmer, Agent Jens Jonas Weybel og Kancelliraad Jacob Stilling, ligeledes Medlemmer, saaledes at August skulde hævde sig overfor sine overordnede. Mangor synes dog at have været en rolig Natur; han maa have kendt August godt og har maaske skønnet paa hans gode Sider. Vanskeligere forholdt det sig med Justitsraad Peter Mathias Peterson. Han var Medlem af Kommissionen for den militære Uldmanufaktur i Usserød og særlig fabrikskyndig, og han var altid parat til Angreb. Allerede i Februar 1823 antyder Forhandlingsprotokollen Uenigheden imellem ham og August. Farligst som Modstander var uden Tvivl Etatsraad og Deputeret i Finanserne Jonas Collin, et af de skarpeste Hoveder i Regeringen og faa Aar senere den faktiske Leder af Statens Pengeforhold.

August var dog i Besiddelse af den fornødne Selvstændighed. Allerede af hans Embedsskrivelser fra de første Aar i Bogholderembedet fremgaar det, at han ikke lod sig køre om Hjørner med.¹⁵⁾ Saaledes ogsaa da Collin 1825 paastod, at han ikke blot havde paataget sig at

¹⁴⁾ Ladegaards Commissionens Deliberations Protocol Nr. 1, 26. 12. 1822.

¹⁵⁾ Kopibog fra Bogholder- og Revisionskontoret 1804—13, Eks. 5. 6. 1804, Maj 1805, i Magistratens 3. Afdelings Arkiv.

føre Kommissionens Protokol, men ogsaa skulde føre dens Regnskaber.¹⁶⁾ August forklarer i denne Forbindelse, hvorledes han, da han kom ind i Kommissionen, tog Orlov fra sit Arbejde som Bogholder, fordi han ikke vilde risikere, at hans overordnede i Tilfælde af, at han fremsatte sine egne Meninger, skulde overlæsse ham med Embedsforretninger. „Deliberationen i Kommissionen“, siger han, „og den Heftighed, hvorunder gensidig Humanitet saa ofte er blevet tilsidesat og gaaet over til vrissende Herskertone eller bidende Spot, snart mundtlig, snart skriftlig, hvoraf nødvendigen maa fremstaa Svar, affattet i alvorlig Tone, retfærdiggør forommeldte min Grund“. Han glæder sig samtidig over, at imens tjente en af hans underordnede et tiltrængt Løntillæg, der var forordnet under Bogholderens Fraværelse. August var ikke blot human overfor de fattige, men ogsaa human overfor sine nærmeste Medarbejdere. Han skriver herom: „Jeg vil ikke nægte, at jeg letteligen kunde have vedblevet at forestaa Kontoret, naar jeg vilde have paabyrdet Fuldmægtigen desuagtet at passe det. Ofte har jeg set, hvorledes Vejen saaledes lettes til at blive anset for en Mand, der kan passe alt og varetage alt, tage Rosen for andres Arbejde og dog være sikker paa at drage Fejl, naar Fejl indløber, over paa de underordnede. Saadan Figureren stred imod min Tænkemaade“.

Da Kommissionen kom saa vidt, at den i 1826 afgav sin Hovedbetænkning,¹⁷⁾ var August efterhaanden blevet alene i sin Flok. Medens de 6 andre Medlemmer indgav en Flertalsindstilling, afgav han paa egen Haand sit Særvotum. I Hovedspørgsmaalet, om Fabrikken paa

¹⁶⁾ Henning Augusts udførlige Selvforsvar 31. 12. 1825 i Bilag til Ordre ang. Kommissionen, Rigsarkivet.

¹⁷⁾ Betænkning 29. 4. 1826 i Bilag til Ordre ang. Kommissionen, Rigsarkivet. Vedlagt findes Henning Augusts Særvotum.

Ladegaarden skulde fortsætte sin Tilværelse, var alle enige; men om Behandlingen af Arbejderne stod der Strid, og i denne Forbindelse kom August til at give det tydeligste Udtryk for sine Synspunkter. Triumviratet Mangor—Peterson—Collin foreslog, at Forplejningen skulde gøres tarveligere, for at ikke de, der kunde ernære sig udenfor, skulde blive gaaende under Fabrikens trygge Livsforhold. Efter deres Mening burde Fabrikken have tilstaaet en passende Driftskapital og derefter et aarligt Tilskud. Linnedfabrikken burde i alt Fald indskrænkes til at opvæve det Spind, der kom fra Arbejdshusene og Fattigskolerne. I Almindelighed udtrykker Flertallet Savnet af en Tvangsarbejdsanstalt lig den, der havde været før 1807.¹⁸⁾

Med Hensyn til Tvangsarbejde, saa har August intet derimod, naar blot det bliver forbeholdt løsagtige og straffede Personer; men den tarveligere Forplejning af de egentlige Fabriksarbejdere er han bestemt Modstander af. Hvis de sættes paa Smalkost, hævder han, svækkes deres Helbred, saa de i Fremtiden bliver det offentlige til endnu større Byrde. Han holder endog for, at de skal have $\frac{1}{10}$ Pot Brændevin daglig. Ingen havde endnu Forstaaelsen af, at ogsaa et lille Forbrug af Alkohol kunde virke skadeligt. Naar Flertallet til Støtte for sine Synspunkter angaaende de trygge Livsforhold paa Fabrikken fremfører, at der til Trods for Overflytningen af Folk fra Arbejdshusene til Fabrikken stadig er lige mange Lemmer det første Sted, saa finder August Aarsagen i, at Politiet nu hvert Efteraar foretager en grundig Undersøgelse udenfor Voldene efter dem, der sover under aaben Himmel. Eftertiden tør tilføje, at det voksende Tal af Fattiglemmer i de paagældende Aar skyldtes tiltagende økonomisk Krise.

18) En Kommission var forgæves blevet nedsat herom 1816.

Videre skildrer August, hvorledes Sengelejerne i Fabrikken bestaar af en Halmpude, et Par Lagner (der skiftes hver 6. Uge) og et simpelt Hestedækken, og der gives daglig 11—13 Skilling til Mad. Dette kan ikke siges at være for gode Kaar, mener han. Ganske vist er der dem udenfor, der har det værre; men de frie Arbejdere kan være i Stand til at pleje sig, nyde styrkende Glæder og Adspredelser og have Fordel af Velgørenheden. „Hvor megen Styrke giver ikke alene det endnu ej sunkne Haab og Mod, det skyldfri Menneskes Kamp mod Skæbnen“. Det er ikke Hensigten, Fabrikken skal bære sig. Arbejderne bør yde, hvad de kan, og lønnes med, hvad de behøver.

Linnedfabrikkens fortsatte Eksistens forsvare August bl. a. med, at Kvinder og Børn bedst kan beskæftiges her. Den udnytter et dansk Raaproduct, og modsat adskillige Uldvarer er dens Varer hurtigt færdige til Afsætning. Forsvaret hjalp imidlertid intet. Flertallet gennemførte Linnedafdelingens Nedlæggelse. Derimod fik Augusts Modstand nok nogen Betydning for Behandlingen af de arbejdende.

I Længden forblev Fabrikkens Ledelse ikke i Kommissionens Hænder. Den 20. August 1828 nedsattes en ny Kommission med det Formaal at overveje og foreslaa Besparelser ved Fattigvæsenet.¹⁰⁾ Blandt Medlemmerne træffes her igen Mangor, medens August naturligvis ikke egnede sig i denne Forbindelse. Den nye Kommission fandt begribeligvis et godt Arbejdsfelt i Ladegaardsfabrikken, og dens Indstilling blev uden Tvivl af Betydning, da Fabrikkens Forhold endelig ordnedes ved kon-

¹⁰⁾ Beretning fra denne Kommission 24. 12. 1831 findes i Bilag til Memorial ang. Kommissionen til at tage under Overvejelse og indgive Forslag til mulige Besparelser ved Københavns Fattigvæsen, 20. 8. 1828, Registr. Nr. 555, Danske Kancellis 2. Dept., Rigsarkivet.

gelig Resolution af 29. Maj 1833.²⁰⁾ Det blev herved bestemt, at Kommissionen af 1822 skulde fratræde Ledelsen til 1. November 1833, og samtidig skulde der i Tilknytning til Fabrikken indrettes en Tvangsarbejdsanstalt. Ved en Plakat af 29. Oktober s. A. blev der givet nærmere Regler for Indretningen af sidstnævnte Foretagende.

Henning August kom ikke mere frem i forreste Række; men retlinjet og rettænkende havde han, medens han kunde, protesteret mod den haarde Behandling af de fattige, som hans samtidige gjorde sig til Talsmænd for.

²⁰⁾ Danske Kancelli, 2. Dept., Kgl. Resolutioner med Forestillinger 1833, Nr. 119. — Collegial-Tidende 1833, 683—91, 697—709 og 713—20.

BORGERREPRÆSENTATIONENS PRESSELOGE.

Af ERNST CHRISTIANSEN.

Den Organisation, som de Pressemænd, der skriver om Borgerrepræsentationens Arbejde, har dannet under Navnet *Borgerrepræsentationens Presseloge*, er af Alder kun som et Barn at regne i Sammenligning med Borgerrepræsentationen, der har passeret de 100 Aar. Borgerrepræsentationens Presseloge er kun 14 Aar gammel. Den stiftedes den 6. Januar 1927.

Men Pressens Interesse for Borgerrepræsentationen, eller mere korrekt: for kommunale Anliggender, har dog altid været meget stor. Stiftelsen af Borgerrepræsentationens Presseloge har i saa Henseende vel hverken gjort fra eller til. Det er paa anden Maade, denne Organisation har sin Betydning.

Helt tilbage til dansk Presses allerældste Tid vil man finde megen Interesse for kommunale Spørgsmaal. Ad-

Ovenstaaende Artikel er bestemt til Optagelse som Slutafsnit i Værket „Københavns Bystyres Historie 1840—1940“, som Stadsarkivar *Flemming Dahl* udarbejder for Københavns Kommune. Da imidlertid Rammerne for denne Fremstilling er blevet væsentligt udvidet, af hvilken Grund Bogen ikke vil kunne blive færdig i Aar, har man fundet det rimeligt, at dette allerede foreliggende Bidrag foreløbig offentliggøres i nærværende Tidsskrift. For øvrigt vil Artiklen i Bogen fremkomme i en noget forkortet Skikkelse, idet visse Dele af Stoffet indgaar som Led i *Flemming Dahls* sammenhængende Skildring af Forretningsordenens Historie.

skillige af de ældste Aviser beskæftigede sig endda meget indgaaende med smaa og store kommunale Problemer. Det kan paa denne Baggrund synes noget mærkeligt, at Borgerrepræsentationens Forhandlinger i de første otte Aar ikke var offentlige, men Aarsagen hertil maa søges i Enevældens principielle Stilling til Pressen. Der var dog en fast Forbindelse mellem Pressen og Borgerrepræsentationen. Dette fremgaar deraf, at de officielle Referater af Borgerrepræsentationens første Forhandlinger paa deres Titelblad har Paaskriften: „Særskilt Aftryk efter den Berlingske Tidende“. Senere blev det — betegnende nok — det liberale „Fædrelandet“, der leverede de „særskilte Aftryk“. Iøvrigt er disse Forhandlinger ikke som nu stenografisk refereret, men gengivet som et Resumé, „udgivne ved den til disse Forhandlingers Offentliggørelse nedsatte Comité“.

Fra 1848 blev Borgerrepræsentationens Forhandlinger offentlige. Denne Forandring staar aabenbart i nøje Forbindelse med de politiske Begivenheder i Foraaret 1848. I Borgerrepræsentationens Møde den 27. Marts 1848 meddelte Formanden (L. N. Hvidt), at Højesteretsadvokat Lehmann under 13. Marts s. A. havde indgivet et Forslag om, at Møderne fremtidig skulde holdes for aabne Døre, og at der skulde nedsættes en Komité paa tre Medlemmer til at ændre Reglementet for Mødernes Afholdelse og til at sørge for Indretning af Lokalerne i Overensstemmelse hermed. Forslaget vedtoges enstemmigt. Paa Mødet Ugedagen efter nedsattes et Udvalg paa tre Medlemmer til at varetage det efter Beslutningen nødvendige. Den 3. Juli 1848 forelaa Indstilling fra Udvalget. Ifølge denne skulde Møderne afholdes offentligt, undtagen i visse særlige Tilfælde, f. Eks. vedrørende Personspørgsmaal, Embedsbesættelse, Køb og Salg og lignende. Adgangen til de offentlige Møder skulde være aaben for saa mange, som Lokaleforholdene tillod. Der

skulde afholdes offentligt Møde hver Torsdag, hvor Dagsordenen skulde opslaas i Forværelset. Ved Møder paa andre Tidspunkter skulde der ske offentlig Bekendtgørelse. Den 13. Juli afholdtes derefter det første offentlige Møde.

Offentlighed — det vil i Praksis først og fremmest sige Pressens Nærværelse. Derfor var et af de Arrangementer, der skulde træffes af det nedsatte Udvalg, da ogsaa Indretning af Pladser til Pressens Repræsentanter.

Det officielle Referat giver ingen Oplysninger om, hvilke Foranstaltninger i saa Henseende der blev truffet. Derimod foreligger der en Skildring af Pressens Arbejdsforhold i Borgerrepræsentationen adskillige Aar senere, i Midten af 1890'erne, hvor de dog næppe har været væsentlig anderledes. Denne Skildring er givet i en Artikel, der under Mærket „V. S.“ fremkom i „Journalisten“ for Maj 1940, og som hed „Da jeg var Referent i Borgerrepræsentationen — Et Apropos til Jubilæet“, og der fortælles heri bl. a. følgende:

„Paa det gamle Domhus var der sørget saa usselt som muligt for de Herrer af Pressen. Langs med Salens ene Længdevæg løb en smal Gang, der akkurat kunde afgive Plads til et langstrakt Bord og saa mange Stole, som der var Referenter. Ja, der sad vi i Række som en Flok Skoledrenge, syntes jeg tit, med Tilhørerne i Ryggen og under saa snævre, indskrænkede Forhold, at Journalister i vore Dage vilde opløfte et Ramaskrig. Ingen Telefon, ingen Garderobe, intet Toilet, intet Mødeværelse. Det var ikke Jablonsky's Skyld, det velnærede joviale Bud, som bragte den ugentlige Dagsorden rundt paa Redaktionerne, for han ynkedes over den jammerlige Referentloge, vi havde faaet anvist. Nej, Sagen var, at der dengang toges saa lidt Hensyn til Pressen som overhovedet muligt“.

Forfatteren af den nævnte Artikel oplyser, at Møderne begyndte Kl. 18 og som Regel varede til henad Midnat,

og hævder, at det var jo „ingen Spøg at blive indespærret i den skrækkelige Luft oppe paa det gamle Domhus paa Nytorv i fire, maaske fem Timer ... for ikke at tale om, hvilke uventede Kvaler Sagerne i det efterfølgende „lukkede“ Møde kunde forskaffe en usalig Referent“.

Alligevel var det ikke saa helt galt at være et Blads kommunale Medarbejder dengang, hvilket kommer til Orde i følgende Betragtninger i Artiklen:

„Forresten var det „kommunale“ Stof, der fulgte med Referaterne af de ugentlige Møder, den Gang som nu et eftertragtet Omraade, der forlenede sin Indehaver med en vis seriøs Nimbus, noget man i de unge Aar unægtelig kunde trænge til. Det var jo interessant at skrive saglige Artikler om Asfaltering af Gader, om Gas og Elektricitet, om Telefonkiosker og meget andet. Naturligvis maatte Bladet helst have en af sine f. f.-Forbindelser siddende i Raadet, saa at den kommunale Medarbejder til enhver Tid, hvad Nyheder angik, kunde komme ind som en flot Nummer et. Yderligere maatte den ulykkelige til enhver Tid være villig til at give et Interview, ja selv om det var over Midnat, efter det „lukkede“ Mødes Slutning“.

Som paa mange andre Omraader i Samfundet er der ogsaa sket væsentlige Forandringer i Forholdet mellem Kommunens Ledelse og de Presse-mænd, der særlig beskæftiger sig med Borgerrepræsentationens Forhandlinger og de kommunale Anliggender. Selve de uheldige Arbejdsforhold for Referenterne under Møderne ændredes ved Borgerrepræsentationens Overflytning til det nye Raadhus. Nu er Pressens Repræsentanter ved Borgerrepræsentationens Møder anbragt i den ene Ende af Galleriet, saaledes at de har Udsigt ned over Salen. Der er indrettet gode Arbejdspladser ved Rampen i Galleriet, og bagved staar et stort Værelse samt nødvendige Telefoner og Betjening til Raadighed for Pressens Repræsentanter.

Desværre bevirker selve Mødesalens Indretning, at det til Tider kan være vanskeligt for Referenterne fra deres Pladser paa det høje Galleri at opfange Udtalelser, der er fremsat i utydelig Form eller meget lavmælt. En stor Forbedring i saa Henseende er dog opnaaet ved Anbringelsen af Talerstolen foran Formandens Plads. Tidligere talte baade Borgmestre, Raadmænd og Borgerrepræsentanter fra deres Pladser i Salen, og det var ikke muligt fra Pressens Pladser at se visse af Talerne, naar de stod op paa deres Pladser, medens de talte. Dette var blandt andet Tilfældet for Finansborgmesterens Vedkommende, men netop en Finansborgmesters Taler med de ofte nødvendige mange Tal vil kunne frembyde særlige Vanskeligheder at referere, og Opgaven blev altsaa besværliggjort ved Forholdene i Salen. Anbringelsen af en Talerstol midt i Salen har forbedret Mulighederne meget for at følge alle Udtalelser, ligesom Talerstolen iøvrigt har givet Borgerrepræsentationens Forhandlinger et mere formfuldendt Præg.

Vigtigere end de forandrede og forbedrede Forhold for Pressens Arbejde under selve Borgerrepræsentationens Møder er dog den Forandring og Forbedring, der i Almindelighed er indtraadt mellem Pressens Folk, der skriver om kommunale Forhold, og Kommunalbestyrelsens Medlemmer.

Her har Borgerrepræsentationens Presseloge ydet en Indsats af Værdi, saaledes at den uden at være ubeskeden kan tilskrive sig en Del af Æren for, at man nu om Forholdet mellem Pressefolk og Kommunalledere kan bruge Betegnelserne Samarbejde og gensidig Tillid.

Stiftelsen af Borgerrepræsentationens Presseloge var i nogen Maade foranlediget af, at Pressens Arbejdsvilkaar paa det kommunale Omraade af de paagældende Presse-mænd ikke fandtes fuldt tilfredsstillende. I det kortfattede Referat i Logens Forhandlingsprotokol fra det stif-

tende Møde den 6. Januar 1927 er Organisationens Formaal angivet at være „Varetagelse af Presserepræsentanternes Interesser overfor Kommunalbestyrelsen (Borgerrepræsentation og Magistrat) og Kommunens Embedsmænd“.

Angaaende Medlemsskab i Logen hedder det iøvrigt i Logens Loves Paragraf 1:

„Som Medlemmer af Borgerrepræsentationens Presseloge kan indtræde københavnske Dagblades Journalister, der er indskrevne ved Navn i Borgerrepræsentationens Sekretariat som adgangsherettiget til de faste Pladser i Referentlogerne. Anmodninger om Adgangsherettigelse forelægges af Borgerrepræsentationens Formand (Præsidium) for Presselogens Bestyrelse, der efter sit Skøn over, hvorvidt den paagældende bør anvises Plads i Referentlogen, gør Indstilling derom til Borgerrepræsentationens Formand, hvis Afgørelse i saa Henseende af Presselogens Bestyrelse eventuelt kan begæres forelagt for Borgerrepræsentationens Præsidium. I saa Henseende tages Hensyn til, om vedkommende Blad agter at bringe stadige og selvstændige Referater af Møderne. Intet Blad kan have mere end een Medarbejder i Presselogen. Dette udelukker dog ikke, at Vikarer kan indtræde under Forfald“.

I Lovenes Paragraf 2 bestemmes:

„Fordelingen af Pladserne i Logen sker ved Bestyrelsen efter Forhandling med Medlemmerne. Bestyrelsen varetager det til Ro og Orden fornødne“.

De øvrige 3 Paragraffer i Lovene vedrører interne Forhold om Kontingentbetaling og Valg. Lovene er godkendt af Borgerrepræsentationens Præsidium, og der kan ingen Ændring foretages i Lovene vedrørende Forholdet til Borgerrepræsentationen, uden at saadanne Ændringer er godkendt af Borgerrepræsentationens Præsidium.

Ved Stiftelsen var Presselogens Medlemmer følgende:

Valdemar Christiansen, „Berlingske Tidende“, C. A. Clemmensen, „De ferslewske Blade“ og „Nationaltidende“, Kristian Dahl, „Politiken“, A. F. Hauch, „Børsen“, N. Th. Jerne, „Kristeligt Dagblad“, H. Lundbeck, „Social-Demokraten“, og Einard Skov, „København“.

Til Formand valgtes Valdemar Christiansen, der beklædte Posten til sin Død i 1934, hvorefter N. Th. Jerne valgtes til Formand og varetog Hvervet til Begyndelsen af 1936, da han fratraadte Stillingen som kommunal Medarbejder ved „Kr. Dagblad“. Fra 1936 har Ernst Christiansen været Formand. Siden 1929 har Presselogen haft en særlig valgt Kasserer. Dette Hverv har hele Tiden været varetaget af A. F. Hauch.

Presselogens Medlemmer ved Borgerrepræsentationens 100-Aars Jubilæum var følgende (anført i Rækkefølge efter Anciennitet og med Tiltrædelsesaaret angivet i Parentes):

A. F. Hauch, „Børsen“ (1927), Aage Schultz, „Berlingske Tidende“ (1932), Ernst Christiansen, „Social-Demokraten“ (1933), O. Melchior, „Arbejderbladet“ (1934), H. Jordan, „Pressens Radioavis“ (1935), Aksel Lassen, „Kristeligt Dagblad“ (1936), Søren Hansen, „Nationaltidende“ (1936), H. Stephensen, „Politiken“ (1936).

Med et Par Undtagelser er de her nævnte ikke alene deres Blads Repræsentant i Borgerrepræsentationen og refererer dennes Møder, men de er tillige kommunale Medarbejdere ved de forskellige Blade, saaledes at de har til Opgave ogsaa i Perioden mellem Møderne at følge Kommunens Anliggender og være orienteret om, hvad der maatte være af Interesse for deres Blad at bringe videre til Læserne. Da Københavns Kommune baade er stor af Omfang og mangeartet i sin Virksomhed, betyder dette, at det er meget forskelligartede Spørgsmaal, de paagældende Presse mænd faar til Opgave at behandle. Og det er kun i enkelte Tilfælde, at et særligt Omraade,

f. Eks. Hospitaler eller Skoler, af en Redaktion er overdraget til en paa netop dette Omraade specielt kyndig Medarbejder.

Selve Refereringen af Borgerrepræsentationens Møder bliver under disse Forhold den mindste Del af Arbejdet for et Blads kommunale Medarbejder, selv om det naturligvis saa langt fra er den mindst vigtige Del. Forud for selve Mødet gaar Omtalen af Sagerne paa Dagsordenen. Hver Fredag forud for et Møde den følgende Torsdag bliver Dagsordenen tilstillet Pressen. Det sker om Eftermiddagen ved 3—4 Tiden. Den paagældende Medarbejder skal da gennemgaa samtlige Dagsordenens Punkter og skønne, hvad der maatte være af offentlig Interesse i den Grad, at det kræver Forhaandsomtale i Pressen, hvilket vil sige Omtale i Bladet, der udkommer Lørdag Morgen. Som Regel nødvendiggør dette Gennemlæsningen af adskillige af de motiverede Forslag til Dagsordenens Punkter. Derefter udtages de til offentlig Omtale udvalgte Sager, som det saa er Opgaven at gennemlæse og gengive i en Form, der svarer til det brugelige i en Avis, idet selve Forslagene efter deres Natur som Regel er affattede, saa de ikke umiddelbart er Avislæsning. Da der som oftest er adskillige Sager af større offentlig Interesse, og der kun er faa Timer til Arbejdet, vil det være tilgiveligt, om en Pressemand fremhæver, hvor faa Fejltagelser og Misforstaaelser der faktisk sker, navnlig da andet redaktionelt Arbejde ofte skal passes samtidigt.

Igennem dette Forarbejde erhverves et Kendskab til Sagerne, der er af stor Værdi, naar selve Mødet i Borgerrepræsentationen refereres. Ved de Møder i Borgerrepræsentationen, der trækker ud til sent paa Aftenen, faar Arbejdet i Presselogen en egen Karakter og Stemning, fordi der saa maa arbejdes under ret stærkt Pres. Referatet skal efterhaanden afleveres som færdigt Manuskript til Redaktionsbudene, der ventende staar i Lo-

gens Baggrund. Ud paa Aftenen skal Referatet forsynes med Overskrifter og Indledning, hvori ofte er anført det paagældende Blads Bedømmelse af de debatterede Sager og Debatten. Og dette skal ske, medens der samtidigt foretages fortløbende Referat af, hvad der siges i Salen. Og Referatet som Helhed skal, skønt det skal skrives færdigt efterhaanden, være afpasset efter de Pladsforhold, Redaktionen paa Forhaand har ment at kunne stille til Raadighed for denne Del af Dagens Anliggender. Sker der uventede Begivenheder under Mødet, medfører dette telefoniske Konferencer mellem Presselogens Medlemmer og deres respektive Redaktioner. Saadanne Konferencer i Iltempo indeholder ofte meget temperamentsfulde Vendinger fra begge Sider om Pladsforhold, og om hvad der er mest vigtigt at faa i næste Dags Avis. Men det er — for at tale med Marryat — lutter Iver, der paa ingen af Siderne føles som noget andet.

Efter Borgerrepræsentationens offentlige Møder holdes næsten altid lukkede Møder, hvor Pressens Folk ikke har Adgang. Men Avisen ønsker alligevel hyppigt at faa noget at vide om Behandlingen af Sagerne paa Møderne. Mellem den nuværende Formand og Presselogen er truffet en Aftale, hvorefter Formanden, naar det lukkede Møde er afsluttet, giver en Meddelelse om, hvilke Sager der kan gives en Omtale af, naar de først er behandlet. Derudover kan det være, at den enkelte kommunale Medarbejder ønsker Oplysninger, men det er i saa Fald en almindelig journalistisk Opgave, hvor det gælder om at have „Kilderne“ i Orden.

For Møderne i Københavns Magistrat gælder nogenlunde det samme som for Borgerrepræsentationens lukkede Møder. Der udsendes efter disse Møders Afslutning en officiel Meddelelse, der dog sjældent indeholder noget af det af Mødets Forhandlinger, der virkelig interesserer Pressen. Og derudover er Journalistens Arbejde saa og-

saa et Spørgsmaal om „Kilder“ og — om „Indiskretioner“. Men det er en anden Historie, som ikke hører herhen.

Dog bør det maaske siges, at „Indiskretioner“ ikke betyder, at den paagældende Pressemand misbruger Viden, han gennem mere eller mindre tilfældige Samtaler med Kommunens ledende Mænd og Kvinder maatte have faaet. Af de forskellige Resultater, Borgerrepræsentationens Presseloge har været med til at opnaa, turde det afgjort betydningsfulde være, at den har bidraget til, at ledende Kommunalfolk med fuld Tillid kan føre en Samtale om et hvilket som helst kommunalt Emne med de kommunale Medarbejdere og være sikker paa, at der ikke skrives om noget, som kun er omtalt med det Forbehold, at det ikke maatte nævnes i Pressen, fordi det kunde skade Sagens videre Gang.

Dette Tillidsforhold betyder meget, ogsaa naar det gælder Omtalen af Kommunens Anliggender, før eller efter deres Behandling i Borgerrepræsentationen. De kommunale Medarbejdere maa som Offentlighedens Repræsentanter føre mange og hyppige Samtaler med Borgmestre, Raadmænd, Borgerrepræsentanter, Udvalgsformænd og kommunale Embedsmænd. Disse Samtaler føres med fuld gensidig Tillid, til lige Gavn for begge Parter, og til Gavn for baade Kommunens Anliggender og Offentligheden. Dog betyder dette ikke, at der altid er absolut Enighed om, hvad der „godt kan offentliggøres“. Det vilde vel ogsaa være urimeligt at vente det. Men trufne Aftaler respekteres altid.

Selv om, som nævnt, Refereringen af Borgerrepræsentationens Møder maaske ikke tager det meste af en kommunal Medarbejders Tid, saa er det dog Møderne, der er det centrale i hans Beskæftigelse med kommunale Anliggender. Og her træder atter de mange og lange Møder med Budgetdebatterne i Forgrunden. For Presse-

logens Medlemmer er det ikke nogen ringe Ting netop i den Forbindelse, at der indenfor dens Rammer hersker og stedse har hersket det bedst mulige kollegiale Forhold. Dette er vel ikke noget nyt, for i den før nævnte Artikel fortælles følgende om Forholdene i en svunden Tid:

„Referenterne i Borgerrepræsentationens prunkløse Sal kom glimrende ud af det med hinanden. Jeg havde i flere Aar Kristian Dahl til Sidemand. Dahl var jo, som alle ved, en fortrinlig Referent. Men ofte hørte han kun paa Forhandlingerne med et halvt Øre. Smaa mystiske Papirer kom frem af hans Lomme, og med sin sirlige Skrift begyndte han ubekymret af Debatten at renskrive diverse Smaa-Nyheder fra Skorstensild og løbske Heste til mere vægtige Emner. Han kunde jo overkomme alt. Henad Jul kunde det stikke ham at fremdrage brogede Papirer og Saks og i al Hemmelighedsfuldhed at klippe til Juletræet derhjemme“.

Saa hyggeligt, at der klippes Julestads, er der vel ikke nu i Presselogen. Men det er vist ikke sjældent, at der er morsommere paa Pressens Galleripladser end i Salen, for set fra oven faar man lettere Øje paa de Pudsigheder, som selv en ellers „tør“ Borgerrepræsentations-Debat kan bringe.

Den Konkurrence, der naturligt er mellem de kommunale Medarbejdere, om at komme først med Nyhederne til deres respektive Blade, føles som en naturlig Kappelstrid uden gensidige bitre Følelser. Heller ikke den Omstændighed, at de enkelte Medlemmer af Presselogen bedømmer Tingene ud fra hver sine politiske og kommunalpolitiske Synspunkter, ødelægger et kollegialt godt Samarbejde. Man kender hinandens Synspunkter og respekterer dem. Saa er man forresten ogsaa enige om: Det er i Salen, der diskuteres, og ikke i Presselogen. Dette betyder ikke, at Logens Medlemmer ikke kan udveksle

Meninger om Tingene, naar Tiden efter et Møde giver Mulighed for hyggeligt Samvær en Stund i Værelset bag Pressens Galleripladser. Det kan ske baade aabenhjertigt, jævnt og bramfrit. Men det er omgærdet af en uskreven Lov, der aldrig brydes af „Indiskretioner“. Og det medfører intet Brud paa det kollegiale Samarbejde, der har gjort Borgerrepræsentationens Presseloge til en fast lille Korporation, som i al Beskedenhed søger at gøre Nytte i Forholdet mellem Københavns Kommune og Offentligheden.

ERNST KAPER.

1874—1940.

MINDEORD VED HISTORISK-TOPOGRAFISK
SELSKABS MØDE 17. DEC. 1940.

Af ARNE SUNDBO.

Siden vi sidst havde Møde i denne Sal, er Medlem af Selskabets Bestyrelse, Borgmester Dr. phil. *Ernst Kaper*, gaaet bort.

Dr. Kaper var Medstifter af Selskab for Staden Københavns Historie og Topografi og har siddet i dets Bestyrelse, saalænge Selskabet har bestaaet. Vi skylder ham Tak for aldrig hvilende Interesse og Hjælp.

Borgmester Kaper røgtede i Københavns Kommunes Tjeneste gennem næsten 25 Aar Magistratens 1. Afdeling, der er særlig kulturbetonet, og han søgte derved

ofte Lejlighed til at aabne historiske Perspektiver for Kommunens og sin Virksomhed. Særlig kan det maaske nævnes, at den gamle Institution Vartov for faa Aar siden omorganiseredes under hans Ledelse, idet han skaffede den en ny Bygning.

Det var et Særkende for Borgmester Kaper, at hans Virksomhed tillige var stærkt nationalt betonet. Selv udsprunget af en Slægt, der stammede fra Sønderjylland, og idet han fra sin Ungdom gennem Studier og Ophold i Tyskland var fortrolig med tysk Aandsliv, kom Dr. Kaper til at gøre en betydelig Indsats i Forholdet mellem dansk Kultur og tysk Aandsliv. Han havde stedse sit Ansigt vendt mod Syd.

Borgmester Kapers Virke iblandt os har sikret ham en Plads i Byens Historie.

Ære være hans Minde.

J. J. HEDEGAARD.

1865—1940.

Af FLEMMING DAHL.

Af tre Strænge var hans Skæbne-Snor lagt, men overalt vidste han at finde og fylde sin Plads.

Jens Jensen Hedegaard fødtes 21. April 1865 i Bjerregrav ved Randers. Tyve Aar gammel blev han indkaldt som Menig i Viborg (31. Marts 1885) og Aaret efter udnævnt først til Underkorporal, senere til Korporal; samtidig blev han forsat til København, hvor han kom til at gøre Tjeneste Resten af sit Liv. 1887 udnævntes han til Sergent, 1907 til Oversergent og 1915 til Stabssergent; 30. September 1920 tog han sin Afsked.

Hedegaards militære Tjenestetid omfatter saaledes i alt 35½ Aar, deraf 24 Aar som Bataillonsskriver — hans Haandskrift var noget nær kalligrafisk! For øvrigt deltog han ogsaa i Generalstabens Nivelleringsarbejder omkring Aarhundredskiftet, ligesom han fungerede som Lærer ved forskellige militære Skoler.

At den fattige, men velbegavede og flittige Dreng havde naaet den højeste Grad som Underofficer, var i sig selv Anerkendelse værd, men Hedegaard var mere end en dygtig og loyal Medarbejder. Af Betydning for de Afdelinger, han kom til at tjene ved, blev bl. a. hans sjældne Hukommelse for alle militære Forordninger og Reglementer og hans store Personalkendskab til Hærens Befalingsmænd. Ikke mindst den senere kommanderende General, Generalløjtnant A. P. Tuxen, satte stor Pris paa Hedegaard.

Den „særlig tilfredsstillende“ Tjeneste, han ydede, fandt gentagende officiel Paaskønnelse. Dels i rosende Vidnesbyrd fra hans foresatte, der navnlig fremhævede, at han „har vist en levende Interesse for sit Kald og har udført dette med megen Dygtighed. Hans Forhold har i enhver Henseende været eksemplarisk.“ Dels ved Udmærkelser fra højeste Sted, idet Hedegaard 1902 blev dekoreret med Hæderstegnet for Underofficerer for 16 Aars Tjeneste og 1917 med Dannebrogsmændenes Hæderstegn. Hertil kom 1938 — som en Anerkendelse af hans 41aarige Arbejde i Stadsarkivet — Fortjenstmedaillen i Sølv.

I mere end 25 Aar ofrede Hedegaard ogsaa Travsporten sin Interesse og sit Arbejde. 1897—1923 var han knyttet til Charlottenlund Traverbane, først som Starter, senere i den krævende Stilling som Overstarter, et Tilidshverv, han ligeledes beklædte paa Jägersro Travbane ved Malmø, bagefter Steder med Samvittighedsfuldhed og Dygtighed.

Længst blev det dog Hedegaard forundt at virke i Raadstuearkivet eller, som Arkivet siden 1. April 1936 hedder, Københavns Stadsarkiv, og længst vil hans Navn utvivlsomt blive bevaret her. 5. Februar 1897 indtraadte han som løst ansat Medarbejder i det gamle Arkiv i det daværende Raadhus paa Nytorv, udnævntes 28. Maj 1920 til Kontorist fra 1. Juni s. A. og modtog 29. Marts 1935 Afsked fra næstfølgende 30. April at regne. Imidlertid lykkedes det at bevare hans Erfaring og Arbejdskraft for Arkivet i endnu 3 Aar, idet han paa Stadsarkivarens Indstilling fik Lov at fungere som Medhjælper indtil 31. Marts 1938, da han fratraadte endeligt. Samtidig udtrykte Magistraten sin Paaskønnelse af hans lange og udmærkede Tjeneste under Københavns Kommune, og 6. Maj s. A. modtog han Fortjenstmedaillen.

J. J. Hedegaard kom saaledes til at arbejde under 3 Raadstuearkivarer: *Villads Christensen* (1897—1922), nuværende Rigsarkivar *Axel Linvald* (1923—34) og Stadsarkivar *Flemming Dahl* (1934—38). Han var Svoger til Dr. *Villads Christensen*, som selv i sin Tid havde opfordret ham til at søge ind i Arkivet, og alle vidner, at Hedegaard i denne vanskelige Dobbeltstilling optraadte med mindst lige saa megen Takt og Smidighed som sin Svoger og Chef. At dette Familieforhold er kommet ham til Skade i avancementsmæssig Henseende, kan næppe omtvistes. *Villads Christensen* vilde eller kunde ikke gøre noget virkeligt for sin udmærkede Hjælper, og for hans Eftermænd var det for sent at udvirke hans Forfremmelse til Assistent, endsige Overassistent eller Registrator, hvad han utvivlsomt burde have været, dels paa Grund af sin ubestridelige Dygtighed, dels i Kraft af Arbejdets stærkt voksende Omfang.

I andre Arkiver af Stadsarkivets Størrelse virker sædvanlig 2 à 3 Arkivarer II (Fuldmægtigcharge), i Stadsarkivet af Tjenestemænd af Mellemgrupperne kun 2 As-

sistenter, af hvilke der følgerig maa fordres et i høj Grad kvalificeret Arbejde. Tidligere fandtes endog kun een — videnskabelig — Assistent, og gamle Hedegaard, som vi alle kaldte ham, maatte derfor yde langt mere, end der kunde kræves af ham. Og det gjorde han i rigeste Maal, uden Bram, uden Beklagelser, pligttro, fuldt ud loyal, elskværdig og fornøjelig at samvirke med, altid rede til at øse af sit rige Fond af Anekdoter — lad saa være, at man undertiden havde hørt nogle af hans Historier mere end een Gang.

For Staden Københavns Arkiv blev J. J. Hedegaard en uvurderlig Støtte. Han kendte Magasiner og Reserverum som sin egen Lomme og vidste, hvor hver Pakke eller Protokol og saa godt som hvert Aktstykke var at finde. Med sin sikre Hukommelse og Lokalsans forbandt han megen historisk Interesse og varm Kærlighed til sin By i Fortid og Nutid, hvorfor han ævnede at yde god Hjælp ved Stofsamlingen baade ved videnskabelige Undersøgelser og Udarbejdelsen af *Villads Christensens* Bøger eller Afhandlinger i „Historiske Meddelelser om København“. Selv bidrog han i *Flemming Dahls* Redaktørtid med enkelte „Smaastykker“ til nærværende Tidsskrift.

Ogsaa i omfattende Ordningsarbejder tog han flittigt Del — saaledes har han ordnet Vartovs Arkiv — men paa den anden Side viser netop hans Forslag til Registranter over om- eller nyordnede Fonds til en viss Grad, at hans Forudsætninger ikke helt slog til paa dette vigtige Felt, hvad heller ikke med Billighed kunde forlanges. Hans Kundskabsrigdom og Dygtighed, hans Erfaring og forbilledlige Hjælpsomhed kom derimod til deres fulde Ret i det praktiske Arbejde med Ekspeditionen til Magistraten og Læsesalen. Af Kommunens Tjenestemænd inden for alle Grader og af det besøgende Publikum („Gæsterne“) var han med Rette højt skattet; et Udslag heraf var den Adresse, der — i Forening med en

smuk Mindegave — blev overrakt ham ved hans 25 Aars Jubilæum 5. Februar 1922 af en Kreds af kendte Personalthistorikere og Topografer.

Overhovedet ejede J. J. Hedegaard, som indtil sin Hustrus Død 1932 levede et meget lykkeligt Familieliv, Ævnen til at vinde Venner overalt, hvor han færdedes, vel ikke lutter Venner, men trofaste Venner, deriblandt ogsaa de fleste af hans Kolleger og hans to seneste foresatte inden for Raadstuearkivet, *Axel Linvald* og nærværende Forfatter.

20. December 1940 døde han efter knapt et Døgn Sengeleje, men ganske visst efter nylig at have overstaaet en langvarig Sygdom. Med ham bortkaldtes en god dansk Mand, en dybt oprigtig Kristen, en tro Tjener, ikke blot over lidet. Nu da hans Livstraad er bristet, vil ogsaa hans sidste Chef og yngre Ven i taknemmelig Erindring om, hvad J. J. Hedegaard har været for Københavns Stadsarkiv og ham selv personlig, lægge sin Krans af simple Foraarsblomster paa hans Grav.

PROTESTEN VED SØREN KIERKEGAARDS BEGRAVELSE.

Af SKAT ARILDSSEN.

Den 30. Januar 1854 døde *Biskop J. P. Mynster*. Søndagen før Begravelsen holdt *Professor H. L. Martensen* som Hofprædikant i Christiansborg Slotskirke en Prædiken, der formede sig som en Mindetale over den Afdøde, der mindedes som et af de kristne Sandhedsvidner. Talen blev som bekendt for *Søren Kierkegaard* Anledning til en flammende Indsigelse, „Var Biskop Mynster et „Sandhedsvidne“, et af „de rette Sandhedsvidner“ — er dette Sandhed?“ Spørgsmaalet besvaredes benægtende i denne Avisartikel, der blev offentliggjort i „Fædrelandet“ den 18. December 1854. Artiklen, der foruden at være Helligbrøde mod den Afdøde tillige indeholdt en personlig Fornærmelse mod Martensen, blev af denne besvaret værdigt, men afvisende i „Berlingske Tidende“ den 28. December. Fejden med Martensen blev Indledning til Kierkegaards *Polemik* i „Fædrelandet“ og Flyvebladene „Øieblikket“ rettet imod den „officielle Kristendom“, en Polemik, der i Monarkiet vakte mere Forargelse og Modsigelse end Tilslutning. Hans Sygdom og paafølgende Død paa Frederiks Hospital den 11. November 1855 satte Punktum for Forfatterskabet, men ikke for Kirkestor-

men, som Epigonerne og Eftersnakkerne søgte at fortsætte.¹⁾

Dødsfaldet var, som Filosofen H. Brøchner skriver, en Begivenhed, der satte Folk i en Bevægelse, som den Afdøde selv ikke vilde vurdere højt.²⁾ Pressen afspejler de Stemninger og Standpunkter, som Begivenheden fremkaldte i Offentligheden. Af de konservative Blade bringer „*Berlingske Tidende*“, Martensens Organ, ingen Omtale af Kierkegaard, som „*Flyve-Posten*“ efter en kort Notits om Dødsfaldet³⁾ derimod vier en forsigtig Nekrolog, der kaster Overbærenhedens Kaabe over Kirkestormeren, hvis Død betragtes som et Tab for Nationen, og hvis forbavsende Produktivitet og tidligere Forfatter-skabs rosværdige Sider aabent indrømmes og anerkendes.⁴⁾ En lignende Holdning indtager „*Kjøbenhavns-posten*“, der iøvrigt antager i hans sidste Levetids Helbredstilstand at finde et undskyldende Moment for Kirkefejden.⁵⁾ Det specielt københavnske Bourgeois-Organ, det nationalliberale „*Dagbladet*“, bragte den smukkeste af samtlige Nekrologer, der uden at fortie det ufuldkomne og ensidige hos Kierkegaard betoner det indholdsrige, det vidt og dybt i Samtid og Eftertid indgribende i hans Liv. Han regnes i Række med Danmarks i Løbet af faa Aar døde Storheder, Thorvaldsen, Ørsted, Oehlenschläger og Schouw. „I Danmarks, i Literaturens og i Kirkens Historie vil Søren Kierkegaard indtage en fremragende Plads ...“⁶⁾ Det betydeligste Oppositions-

1) En udtømmende Skildring af Kirkestormens Forløb og Følger foreligger endnu ikke.

2) Brev 2/12 1855 fra H. Brøchner til Chr. Molbech, Hans Brøchner og Chr. K. F. Molbech, En Brevvexling. Kbh. 1902, S. 174.

3) *Flyve-Posten* 1855/Nr. 264 (13/11).

4) smst. Nr. 267 (16/11).

5) *Kjøbenhavns-posten* 1855/Nr. 265 (13/11).

6) *Dagbladet* 1855/Nr. 268 (14/11).

blad, „*Fædrelandet*“, Kirkestormerens eget Organ, bragte mærkværdigt nok kun en meget kort, men selvfølgelig ganske kritikfri, Notits om „Danmarks største religiøse Forfatter“, hvis Navn bortset fra to Tilfælde iøvrigt gennem hele Aaret 55 ganske beherskede Bladets Rubrik om kirkelige Forhold.⁷⁾

Af samtlige Aviser er Bondevennernes Blad, „*Morgenposten*“, udtalt antikirkelig. Dagen før Kierkegaards Død var Forsidens Leder i Nekrologens Stil, selvfølgelig med begejstret Tilslutning, viet Kirkestormeren, hvis „Øieblikket“, „rige paa Tanker og rige paa Mod“, vil læses og virke langt ud over Øjeblikket. Han har afsløret vort hele Kirkevæsens „gyselige Hulhed og Usandhed“. Den danske Kirke i dens nuværende Skikkelse hverken kan eller bør bestaa længere; „det bør være enhver Kristens Pligt at arbejde paa at faa den hele Bygning med samt dens privilegerede Præsteskab omstyrtet jo før jo heller“. Kierkegaards Værk vil ikke ophøre med hans Død.⁸⁾ Garantien herfor er efter Bladets Nekrolog de Menighedsmedlemmer, der vakttes af „Tordenrøsten“, som Præsterne efter en kort Forskrækkelse „i beregnende Klogskab“ atter lukkede deres Øren for.⁹⁾ Dagen før Begravelsen advarede „*Morgenposten*“ med Undtagelse af den Afdødes Broder, Sognepræst P. C. Kierkegaard, Præsterne mod „al betalt eller gratis Ligtalen“ ved Kirkestormerens Grav: Lovtale vil opfattes som Hyklери og Ironi, Dadel som Skumleri, der vil vække Forargelse, maaske endog Skandale.¹⁰⁾ — Dødsfaldet gav iøvrigt Genlyd ikke blot *ude over Land*, hvor Provinspressen

⁷⁾ *Fædrelandet* 1855/Nr. 264 (12/11).

⁸⁾ *Morgenposten* 1855/Nr. 263 (10/11).

⁹⁾ smst. Nr. 267 (14/11).

¹⁰⁾ smst. Nr. 270 (17/11). — Det af Bondevennen J. A. Hansen udgivne „*Folkebladet*“ 1855/Nr. 264 (15/11) bragte „*Morgenposten*“s S.-K.-Artikel fra 10/11 og „*Fædrelandet*“s Dødsnotits.

ofrede Begivenheden fremtrædende Plads i de smaa lokale Blade,¹¹⁾ men ogsaa i *Norge*¹²⁾ og *Sverige*, hvor Budskabet virkede som en „jordbäfnung“ paa den dannede Almenhed,¹³⁾ der havde noget Kendskab til „det skandinaviske Nordens største religiøse Forfatter“.¹⁴⁾

Som Dødsfaldet saaledes tildels blev udnyttet af visse Blade i Sensationens og den politiske Agitations Tjeneste og iøvrigt ogsaa af smarte Visemagere, der ved sentimentalt og hyklerisk at røre de rette Streng søgte at slaa Mønt af Ugens største Begivenhed,¹⁵⁾ saaledes blev *Begravelsen* i endnu højere Grad det staaende Samtaleemne og et enestaaende brugbart Stof for den venstreorienterede Del af Pressen.

I en kort, farveløs og rent refererende Notits fortalte „*Berlingske Tidende*“ om Kierkegaards Jordefærd fra den overfyldte Frue Kirke, hvor Broderen P. C. Kierkegaard talte, til Assistens Kirkegaard, hvor Stiftsprovst E. C. Tryde forrettede Jordpaakastelsen. Derefter holdt

¹¹⁾ Nævnes kan „*Holbæk Amts Avis*“ 1855/Nr. 180 (19/11), hvis Nekrolog over S. K. er moderatere i Udtryk end „Morgenposten“, men reelt af samme Standpunkt. Det af den ivrige Deltager i S.-K.-Striden i Haderslevengen, *Pet. Chr. Koch* udgivne Blad, „*Dannevirke*“ 1855/Nr. 269 (15/11) bragte foreløbigt Eftertryk af Nekrologen i „*Dagbladet*“ Nr. 268. — Om P. C. Koch og S. K., jvf. P. P. Jørgensen: *H. P. Kofoed-Hansen*, Kbh. 1920, S. 457 flg.

¹²⁾ *Christiania-Posten* 1855 Nr. 2591 (23/11) (Eftertryk af Nekrolog i *Dagbladet* 1855/Nr. 268).

¹³⁾ W. Rudin: *Sören Kierkegaards person och författarskap*. Stockh. 1880, S. 328.

¹⁴⁾ „*Aftonbladet*“ 1855/Nr. 269 (16/11), cit. af „*Fædreland*“ 1855/Nr. 272 (21/11) og „*Dagbl.*“ 1855/Nr. 274 (21/11), hvorfra den svenske Nekrolog omtales i *Provinspressen*, f. Ex. „*Holbæk Amts Avis*“ 1855/Nr. 182 (23/11).

¹⁵⁾ De to anonyme Pjecer er: „*Sören Kierkegaards sidste Timer*“ (Kbh. 1855), et „*Digt*“, der solgtes til Fordel for en fattig Familie med 7 uforsørgede Børn (!), og „*Hvem følger i Kierkegaards Fodspor? Et Ord til Overveelse for hans Tilhængere*“. Kbh. [1855].

den Afdødes Søstersøn, Lægen H. S. Lund, i Nærværelse af den store Sørgekare en Tale, protesterende imod, at Onklen var blevet begravet af „den officielle Kirke“; en Tale, han ikke lod sig afholde fra, skønt Tryde forinden havde mindet ham om, at Loven ikke tillod Uordinerede at tale paa Kirkegaarden.¹⁶⁾ — Et Par Dage efter gav Bladet sit Indlæg i den offentlige Diskussion, som Begravelsen straks havde fremkaldt. „Berlingske“ fandt det i Betragtning af Afdødes hele Liv og Virke nok saa „passende og sømmeligt“, om Begravelsen var foregaaet i Stilhed en Søgnedag fra Frederiks Hospital. Forargelsens Kilde er ikke, at han blev kirkeligt begravet, men at han blev begravet fra Vor Frue paa en Søndag, skønt Tryde rettidigt havde gjort Familien opmærksom paa det uheldige Arrangement. Under disse Forhold bliver Søstersønnens „saa oprørende Optræden“ dobbelt ubegribelig. Det maa haabes, at Kultusminister C. C. Hall vil vide at hævde ogsaa Folkekirken i „den uforstyrrede Udøvelse af sine hellige Handlinger, saaledes som Staten bør værne om den for ethvert Troessamfund i Landet“.¹⁷⁾

„*Flyve-Posten*“ undgik forsigtigt i sin yderst kortfattede Notits om Jordefærden at nævne det opsigtvækkende Optrin¹⁸⁾ vel for ikke at give Sagen en uønsket Offentlighed, men følte sig dog opfordret til nogle Dage efter at give sit lidenskabsløse og upartiske Bidrag til den standende Diskussion. Bladet billigede ganske Tid og Sted for den prunkløse Begravelse, men fandt, at Læge Lunds Optræden var aldeles umotiveret og meningsløs efter Jordpaakastelsen, ligesom han gik altfor vidt, naar han „i de haardeste Ord mod Geistligheden

¹⁶⁾ Berl. Tid. 1855/Nr. 269 (Ma. Morg. 19/11); Nr. 270 (Ma. Aft. 19/11) bragte Referat af Sognepræst P. C. Kierkegaards *Ligtale*.

¹⁷⁾ Berl. Tid. 1855/Nr. 272 (21/11).

¹⁸⁾ *Flyve-Posten* 1855/Nr. 269 (19/11).

protesterede mod den stedfundne Begravelse¹⁹⁾ — Værdig i Form og rammende i Vurdering tager „*Kjøbenhavnsposten*“ bestemt Afstand fra al Lovprisning af Kierkegaard og fra al Tale om at fortsætte hans Gerning, der har lydt i Blade som „*Fædrelandet*“, „*Dagbladet*“ og „*Morgenposten*“, saavel som fra den „sørgelige og forargelige Scene“, Protesten mod den kirkelige Begravelse, som den Afdøde har faaet. Hans formentlige Tilhængere røber en fuldstændig Misforstaaelse af Læremestren, deres Ord og Optræden er i Virkeligheden den strengest tænkelige Kritik over Kirkestormeren. Forhaabentlig bliver det hans tidligere Skrifter, som „længst vil overleve ham og skaffe ham et bedre Minde end det, der nu rejses ham af dem, mod hvem han selv vilde have været den første til at protestere, om han havde kunnet høre deres Raaben paa hans Navn“²⁰⁾

Kortfattet, men taktfuldt, som man kunde vente det, nævnte „*Dagbladet*“, at efter Jordpaakastelsen „protesterede en Person af Følget i et Foredrag imod Anvendelsen af de sædvanlige Ceremonier som formentlig stridende imod den Afdødes Ønske“²¹⁾ Noget udførligere omtalte „*Fædrelandet*“ Sørgehøjtiden i den af „Tusinder“ (!) fyldte Frue Kirke, der bortset fra de manglende Sørgedekorationer saa ud ganske som ved Thorvaldsens, Oehlenschlägers og Ørsteds Jordefærd; men Valget af Tid og Sted for denne Højtid syntes beregnet som Protest mod den Afdøde, medmindre hele Arrangementet var sket med en „mærkværdig Taktløshed“. Efter Begravelsens Afslutning protesterede H. Lund imod den kristelige Begravelse, man havde givet hans Onkel og Ven, skønt denne paa det bestemteste havde sagt sig løs fra det officielle Kirkesamfund, hvad han

¹⁹⁾ smst. Nr. 272 (22/11).

²⁰⁾ *Kjøbenhavnsposten* 1855/Nr. 272 (21/11).

²¹⁾ *Dagbladet* 1855/Nr. 272 (19/11).

motiverede med Citater fra Ny Testament og Kierkegaards sidste Skrifter, hvorpaa Tryde gjorde Indsigelse mod Lunds Ret til at tale paa Kirkegaarden.²²⁾

Det største, mest dramatiske og agitatoriske og tillige udpræget kirkefjendtlige Referat af Jordefærden bragte selvfølgelig „*Morgenposten*“, som hverken glemte at give Martensen Smaahib eller at udtale Ringeagt for Præsteskabet, der vel aldrig havde spillet „en ynkeligere Rolle“ end ved Kierkegaards Begravelse. Det var alt „et stærkt Stykke“, at Kirkestormeren fik en kirkelig Begravelse. Kun een stod den Dag med Palmerne, nemlig Lund, den Afdødes „begavede Nevø, en ung, stille, fordringsløs Mand“, der i Indignation over „det kirkelige Komedie-Spil“ med Ny Testament og „Øieblikket“ slaaende paaviste „det Skammelige og Forargelige“ i Sørgehøjtiden. „En Mand, der havde erklæret sig for ikke at være officiel Kristen, var knap død, før den officielle Kirke bemægtigede sig hans værgeløse Lig og slæbte afsted med det; han, som havde udlet Kirkens Ceremonier, blev ... begravet med disse af dens edfæstede Tjenere. En saadan Kirke ... var ikke Guds Kirke ... men den store Skjøge ... Geistligheden var tilfals, den gjorde alt for Penge“. Talen, der blev holdt med Karakterstyrke, Overbevisningens Kraft og naturlig Simpelhed, maatte uundgaaeligt imponere, gribe og ryste enhver ærlig Mand. Et højst uhyggeligt Optrin indtraf ved Trydes forgæves forsøgte Protest i Lovens og Kirkens Navn mod det Lundske Angreb.²³⁾ Dette var ensbetydende med den

²²⁾ Fædrel. 1855/Nr. 270 (19/11, eftertrykt i Aftonbladet 1855/Nr. 275 (23/11) og Christiania-Posten 1855/Nr. 2592 (24/11)). — Kort efter bragte „Fædrel.“ (Nr. 281 1/12) en længere, instruktiv Leder, „Om S. K.'s Virksomhed som religiøs Forfatter“ af r. o. H. Brøchner, der skrev Artiklen i Ærgrelse over de andre Blades af Misforstaaelser prægede Omtale af S. K.'s Virke. (Brev 2/12 1855 fra Brøchner til Molbech, anf. Brevvexling S. 173).

²³⁾ Morgenposten 1855/Nr. 273 (20/11).

dybeste Forhaanelse af den officielle danske Kirke, som ikke tog til Genmæle. Hermed var det uimodsigeligt konstateret, at den herskende officielle Kristendom er „uholdbar, uden Kraft, uden Ære og uden Sympathi“. ²⁴⁾ Derfor er der heller intet at forsvare, som Bladet udtalte, da det vejrede Autoriteternes Indskriden i Begravelsesaffæren. ²⁵⁾

„Morgenposten“ greb enhver tænkelig Lejlighed til at fortsætte Søren Kierkegaards Kamp for „Folkets Frigjørelse fra den „officielle Kristendom“ og dens Præsters Aag“. ²⁶⁾ Bladet bragte Uddrag af „Øieblikket“ Nr. 2, Artikel 6 („Vi ere Alle Christne“), ²⁷⁾ Artikler om Religionsundervisning af den revolutionære Kierkegaard-Tilhænger, Haderslev-Læreren M. A. Sommer, ²⁸⁾ om „Rang-Forordning for „officielle“ Præster“ af „Chr. Jensen, Aalefanger“, ²⁹⁾ om Stiftelsen af Den evangelisk-lutherske Frimenighed og dennes Forfatningsudkast, ³⁰⁾ endvidere Aftryk af Grundlovens Bestemmelser om Religionsfrihed, Lov af 13. April 1851 om Ægteskabsindgaaelse udenfor de anerkendte Trossamfund og Lov af 4. April 1855 om Sognebaandsløsning. ³¹⁾ Avisen finder i „Komodie-Skriveren“ C. Hostrups Udnævnelse til Sognepræst i Silkeborg-Linaa, altsaa i Springet fra Teater til

²⁴⁾ smst. Nr. 276 (23/11).

²⁵⁾ smst. Nr. 277 (24/11. „Efterspil eller Forspil?“).

²⁶⁾ smst. Nr. 276.

²⁷⁾ smst. Nr. 280 (27/11). Uddragene fulgte efter „Lederen“, en Mindeartikel om S. K., mærket s—h, aftr. efter „Dannevirke“ 1855/Nr. 276 (23/11).

²⁸⁾ Morgenposten 1855/Nr. 289 (6/12). — jvf. P. P. Jørgensen: anf. V., S. 458 flg.

²⁹⁾ Morgenposten 1855/Nr. 284 (1/12).

³⁰⁾ smst. Nr. 273 (20/11), 285 (2/12), 287 (4/12). — jvf. M. Neliendam: Frikirker og Sekter. Kbh. 1927, S. 352 flg.; 2. Udg., ib. 1939, S. 249 flg.

³¹⁾ Morgenposten 1855/Nr. 283 (30/11).

Kirke, et nyt Bevis paa Sandheden i „Øieblikket“.³²⁾ Men Kierkegaard har ikke levet forgæves, der er udbredt Interesse for ham, hvad bl. a. ses af de gode Priser paa Auktionen over hans efterladte Bøger.³³⁾ Kort sagt: „Morgenposten“s samtlige Indlæg om Kierkegaard eller i Kirkestormerens Aand og Stil maatte give Læserne det stærkeste Indtryk af, at Dødsklodderne for Alvor ringede over „den officielle Kristendom“. — At ogsaa Provinsen saavel som Sverige og Norge gennem den lokale Presse underrettedes om Kierkegaards Jordefærd og især det opsigtvækkende Optrin ved Graven, er det vel overflødigt at nævne.

Hvordan virkede Begivenheden nu paa de kirkelige Autoriteter,³⁴⁾ først og fremmest paa *Biskop H. L. Martensen*, der betragtede Søren Kierkegaards hele Optræden som „eine sehr weitläuftige, in vielen Beziehungen unheimliche Geschichte“.³⁵⁾ Pressens Omtale af Kirkestormerens Død og Begravelse gør det forstaaeligt, at Martensen, sin biskoppelige Embedspligt tro, med Opmærksomhed, men ogsaa med stigende Uvilje nøje gav Agt paa Forholdene. Offentligt fandt han det ikke „pas-

³²⁾ „Faktum er altsaa ...: I Midten af det 19. Aarh., i Protestantismen, i Danmark forbereder man sig til Kirken ved Theatret“. (smst. Nr. 303 (20/12)). — Kritiken skyldtes altsaa ikke „Kjøbenhavnsposten“, som *C. Hostrup* mener (Erindringer. Kbh. 1891, S. 316).

³³⁾ *Morgenposten* 1856/Nr. 99 (30/4). — jvf. *C. Weltzer*: Peter og Søren Kierkegaard. Kbh. 1936, S. 288. — „*Folkebladet*“ 1855/Nr. 268 (20/11) bragte „*Dagbladet*“s Notits (Nr. 272), men i Nr. 270 (22/11) „*Morgenposten*“s Leder (Nr. 273) om S. K.'s Jordefærd.

³⁴⁾ Med Henblik paa nærv. Afh.'s flg. Del maa Forf. meget beklage, at det p. Gr. af den paa Det kgl. Bibl. under Krigsforholdene iværksatte *Evakuering* af Haandskrifter har været umuligt at undersøge forsk. utr. Materiale Emnet vedr.

³⁵⁾ Brev 24/8 1857 fra Martensen til Dorner, Briefwechsel zwischen H. L. Martensen und I. A. Dorner. 1. Bd. Berlin 1888, S. 295.

sende“ at udtale sig; det var ikke „parti égale“ at skrive om Kierkegaard, som ikke mere kunde svare.³⁶⁾ Men tjenstlig greb han straks ind. Allerede Dagen efter den opsigtvækkende Jordefærd *udbad* han sig Stiftsprovst Trydes *Indberetning* om de stedfundne „forargelige Optrin ..., krænkende for Folkekirken og Geistlighedens Værdighed“.³⁷⁾

Efter Trydes *Indberetning* indledtes Højtideligheden med den sædvanlige Begravelsessalme, „Hvo veed, hvor nær mig er min Ende“, P. C. Kierkegaard talte „smukt og meget passende“,³⁸⁾ en anden Salme blev afsunget og Liget ført til Assistens Kirkegaard. Straks efter den af Tryde forrettede Jordpaakastelse traadte Læge Lund frem ved Graven og begærede — henvendt til den maa-ske henved 1000 Mennesker store, væsentlig af Mellemklassen bestaaende, Forsamling — Tilladelse til at tale. Paa Trydes Forespørgsel præsenterede han sig som den Afdødes Søstersøn og fortrolige Ven og mente efter tilendebragt Begravelseshandling at have Ret til at tale. Stiftsprovsten protesterede, men blev overdøvet af „en fanatiseret Mængdes Raab“ og gav efter uden at gøre Brug af det tilstedeværende Politi, hvis Hjælp han under de foreliggende Forhold betragtede som tvivlsom. — Lund *nævnte* sit fortrolige Forhold til den Afdøde og dennes Syn paa den „officielle Kristendom“, beviste af „Fædrelandet“ og „Øieblikket“, hvor „bestemt og haanende“ han havde udtalt sig mod Kirken og Præsterne; oplæste to Gange nogle Steder af Johannes' Aabenbaring,

³⁶⁾ Brev 2/1 1856 fra Martensen til Laub, Biskop Otto Laubs Levnet. 1. Tidsr. Kbh. 1885, S. 315—316.

³⁷⁾ Skr. 19/11 1855 fra Martensen til Tryde, Sjællands Biske-arkiv, Afgj. Sager 1856/Nr. 721 (L. A.).

³⁸⁾ Tryde henviser til Referatet af *Talens Hovedindhold* i „Berl. Tid.“ 1855/Nr. 270 (Ma. Aft. 19/11), af Betydning for Drøftelsen af Talen, af hvilken det er vanskeligt at danne sig et paalideligt Begreb. (jvf. C. Weltzer: *anf. V.*, S. 273).

som han anvendte „nedsættende“ om Kirken, erklærede sig som Meningsfælle af sin afdøde Ven og protesterede imod, at denne var blevet kristeligt begravet, alluderende til, at det kun var sket mod Betaling. — Nu *paatalte Tryde* den „Forargelse“, Lund havde givet, og benægtede atter hans Ret til at tale ved Graven, hvad nogle af Forsamlingen billigede, men flere misbilligede, hvorpaa den skiltes i Ro.

For at hindre Gentagelsestilfælde tilraadete Tryde i sin medfølgende *Betænkning* omgaaende at gøre Offentligheden bekendt med Kancelliskrivelsen af 21. Juni 1817;³⁹⁾ men fraraadete bestemt al videre Forfølgelse af Sagen, dels vilde det fremkalde ny „forargelige Angreb“ paa Kirke og Præsteskab fra den „fanatiserede Hob“; dels vilde Lund maaske kunne dømmes for Overtrædelse af nævnte Kancelliskrivelse, men næppe for sin Tales Indhold, som kun var en Gentagelse af Kierkegaards „skandaløse og oprørende Yttringer“, der var gaaet ligesaa upaatalt hen som „Morgenposten“s Bespottelser.⁴⁰⁾

Som Trydes Skildring af Lunds Optræden har betydelig (omend ikke absolut) Kildeværdi, da Indberetningen er affattet den 20. November, altsaa paa et Tidspunkt, hvor Indtrykket af Begivenheden var forholdsvis frisk, saaledes er hans Betænkning et talende Vidnes-

³⁹⁾ *Kancelliskr.* af 21. Juni 1817: „... Det kan ikke være Nogen tilladt ved Ligbegjængelser enten i Kirke, Kapel eller Kirkegaard at holde nogen Tale uden dertil at have erholdt vedk. Præsts Samtykke, hvilket dog ikke bør tildeles Andre end dem, der efter Lovgivningen ere herettigede til at prædike ...“ (Kgl. Reskr. og Resol. 7. Del. Kbh. 1827, S. 221).

⁴⁰⁾ Skr. 22/11 1855 fra Tryde til Martensen, M. f. K. o. U., 1. Dpt. 1855/Nr. 3229 (R. A.). — Til Trydes Skildring af Begravelsen smlgn. Troels-Lund: Et Liv. Kbh. 1924, S. 239—240. — Henriette Lund: Erindringer fra Hjemmet. Kbh. 1909. [Nedskrevet 1876]. S. 175—176.

byrd om hans irenisk formidlende Natur og tillige om hans Syn paa Kirkestormen. I Modsætning til Trydes forsigtige, frygtsumme Forslag anmodede *Martensen* energisk og myndigt Kultusministeriet om Sagens Forfølgelse. Lund havde ikke blot som Taler ved Graven overtraadt den nævnte Kancelliskrivelse, men ved sin agiterende Tale „stræbt at nedbryde den kirkelige Handlings religiøse Indtryk“ umiddelbart efter dens Afslutning og paa indviet Sted, og ved en hellig kirkelig Handling offentlig forhaanet Kirke og Præsteskab, mod hvilke han havde opagiteret Sørgekaren. Sagen burde „eftertrykkeligt reprimeres“ saavel af Hensyn til den Ret og Frihed til uforstyrret Gudsdyrkelse, der tilkommer ethvert Trossamfund og følgelig ogsaa Folkekirken, som til den offentlige Sædelighed og til Pressen, hvis hidtil upaatalte frække Forhaanelser af Kirke og Gejstlighed „paa en saa opsigtvækkende og udfordrende Maade“ var traadt frem „som Gjærning“ ved Begravelsen. Det afgørende var for *Martensen* at hævde Autoriteten til Sikring af Kirken og dermed af Samfundsortordenen, i hvilken Kirken var et af Hovedfundamenterne.⁴¹⁾ — At han i sin Forstaaelse af Trossamfundets Kultusrettigheder embedsmæssigt søgte at haandhæve, hvad „*Berlingske Tidende*“ Dagen før offentligt havde udtalt, er indlysende.⁴²⁾

Hvorledes var nu Stemningen i den Lund-Kierkegaard-ske Familie efter den opsigtvækkende Begravelse? Interessen samler sig selvsagt om Sensationens Hovedskikkelse, *Henrik Sigvard Lund* (1825—89), ældste Barn af Agent, Silke- og Klædehandler en gros, Johan Chr. Lund (1799—1875), og dennes Kusine og Hustru Nicoline Christine født Kierkegaard (1799—1832), en Søster til Søren

⁴¹⁾ Skr. 22/11 1855 fra *Martensen* til Kultusminist., Sjællands Bispearkiv, anf. Sag.

⁴²⁾ *Berl. Tid.* 1855/Nr. 272 (21/11). — *ivf. nærv. Afh.* S. 452.

Kierkegaard.⁴³⁾ I 1842 var han blevet dimitteret fra den fremragende Pædagog Michael Nielsens Borgerdydskole i København, Brødrene Kierkegaards gamle Skole; syv Aar efter fik han Lægeeksamen, gjorde Felttoget 1849—50 med som konstitueret Underlæge i Hæren og nedsatte sig, efter Kandidattjeneste paa Frederiks Hospital⁴⁴⁾ og en Udenlandsrejse, som praktiserende Læge i København 1854.⁴⁵⁾ Hans Livsløb faldt „i en stor Onkels Skygge“, og hans psykiske Anlæg synes paa flere Punkter at minde om Søren Kierkegaard.⁴⁶⁾ Let bevægelig, som han var, blev han en varm Tilhænger af denne, tog i Modsætning til Familien, der var Biskop Mynsters Tilhørere, bestemt Afstand fra „den officielle Kirke“, men ønskede af ganske Hjerter at være Kristen.⁴⁷⁾ Sammen med sin yngre Broder, Læge Michael Fr. Chr. Lund, tilsaa han daglig Søren Kierkegaard paa hans sidste Sygeleje.⁴⁸⁾ Ved dennes Død mistede han sin „eneste og bedste Ven, en prøvet og altid trofast Raadgiver, en erfaren og altid

⁴³⁾ S. K. var ikke, som af C. Weltzer antaget, Nicolines, men *Petrea Lund* f. Kierkegaards Yndlingsbroder; og ej heller er Nicoline, men *Petrea Mor* til Henriette Lund. (C. Weltzer: anf. V., S. 254. — Henriette Lund: anf. V., S. 166).

⁴⁴⁾ Under S. Kierkegaards sidste Sygeleje paa Frederiks Hospital var det hverken *Henr. Lund*, som Troels-Lund meddeler (anf. V., S. 236), eller Broderen *Michael Lund* (f. 1826), som C. Weltzer skriver (anf. V., S. 266), der da gjorde Kandidattjeneste paa Hospitalet. Tjenesten faldt for Henr. L.'s Vedk. fra 1852 til 53 og for Mich. L.'s Vedk. fra 1/10 1852 til 54. (Kr. Carøe: D. dsk. Lægestand. Suppl.-Bd. t. 7. Udg. Kbh. 1904, S. 67—68. — C. Bentzien: D. dsk. Lægestand. 3. Udg. Kbh. 1860, S. 46).

⁴⁵⁾ M. F. C. & O. H. Lund: *Familie-Stamtavler*. Kjøge 1890, S. A II. — Kr. Carøe: smst.

⁴⁶⁾ C. Weltzer: anf. V., S. 235.

⁴⁷⁾ smst. S. 251, 284.

⁴⁸⁾ Brev 24/10 1855 fra Carl Lund til P. C. Kierkegaard, smst. S. 268. — Brev 10/11 1855 fra J. C. Lund til Samme, smst. S. 271.

sikker Vejleder“.⁴⁹⁾ Som Onklens Arvtager maatte han føle den kirkelige Begravelse, Kierkegaard fik, som et Forræderi mod Kirkestormeren. I oprigtig Indignation nedlagde han derfor sin flammende Protest ved Graven. Det voldte hele Familien stor Bedrøvelse, dels fordi han som Læge ikke betragtedes Opgaven voksen, dels fordi han derved (formentlig) forspildte sin Fremtid.⁵⁰⁾ Til Sorgen og Savnet over den Afdøde føjede sig Skamfølelsen over den unge Slægtnings ubesindige Optræden og maaske ogsaa bange Anelser om Følgerne af den strafbare Handling.⁵¹⁾

Stemningen blev dog endnu mere trykket i de følgende Dage. Familien ønskede Ro, men Henrik Lund fortsat Røre om den Afdøde. Dertil ærgerlig over Pressens misforstaaede Gengivelse af hans Tale ved Graven, maaske ogsaa for om muligt at afvende det truende Uvejr fra de kirkelige Myndigheder, hvormod Tryde, der nøje kendte Familien, kan have ladet et Ord falde, nedskrev den unge Læge den 20. November efter Hukommelsen sin omstridte Tale, „*Min Protest; hvad jeg har sagt og ikke sagt*“, som blev offentliggjort i „Fædrelandet“ to Dage efter.⁵²⁾ Misforstaaende Tryde, som om denne tillod ham at tale, havde han taget Ordet for at *konstatere* Bibli-

⁴⁹⁾ Brev 11/11 1855 fra H. Lund til Emil Boesen, Carl Koch: Søren Kierkegaard og Emil Boesen. Kbh. 1901, S. 43.

⁵⁰⁾ Brev 16/12 1855 fra H. F. Lund til P. W. Lund, C. Weltzer: anf. V., S. 279.

⁵¹⁾ Troels-Lund: anf. V., S. 241.

⁵²⁾ Fædrel. 1855/Nr. 273 (22/11). — *Lunds Tale* ved Graven var „omtrent af samme Indhold“ som angivet i „Fædrel.“, udtalte Tryde i Forhøret 10/4 1856 (jvf. nærv. Afh. S. 468 flg.). Det er den eneste foreliggende, tidligt paaviselige, Udtalelse om Talens Troværdighed. — *Protesten* fandt Optagelse i „Morgenposten“ 1855/Nr. 277 (24/11) og „Folkebladet“ 1855/Nr. 275 (28/11), men ikke i „Flyve-Posten“ 1855/Nr. 274 (24/11), der ikke vilde bidrage til at gøre Skandale.

citeten i Søren Kierkegaards Artikler i „Fædrelandet“ og Realismen i „Øieblikket“, hvad Kirkestormerens kirkelige Begravelse tilfulde beviste.⁵³⁾ Han *protesterede* paa den Afdødes og egne Vegne imod, at deres Nærværelse ved Begravelsen betragtedes som „en Deltagelse i „den officielle Christendoms“ Gudsdyrkelse: thi han er bleven bragt herhen imod sin stedse udtalte Villie, paa en

⁵³⁾ M. H. t. det eksempelvis valgte „Øieblikket“ Nr. 2, Artikel 6 („Vi ere Alle Christne“) [S. K.'s Bladartikler ... ved A. B. Drachmann. Kbh. 1906, S. 129 flg.] spørger *H. Lund*: „Er denne Skildring ikke correct? See vi ikke idag, overensstemmende med hans Ord, det Factum, som de alle ere Vidner til, at denne stakkels Mand, uagtet alle sine energiske Protester i Tanke, Ord, Handling, Liv og Død, bliver af „den officielle Kirke“ begravet som et kjært Medlem af denne. Hvad aldrig vilde være skeet i et jødisk Samfund, aldrig engang blandt Tyrker og Muhamedanere, at et Medlem af deres Samfund, der saa decideret var gaaet ud af det, efter sin Død, uden foregaaende Tilbagekaldelse, dog blev betragtet som Medlem af Samfundet, det var det forbeholdt „den officielle Christendom“ at gjøre sig skyldig i. Kan denne da være „Guds sande Kirke?“ Nei! Aldrig vilde „Guds Kirke“ eller et sandt christeligt Samfund have tjent „Mammon“, aldrig i det mindste i den Grad eller saa aabenlyst, at den af Hensyn til Penge, eller maaskee til Slægtninges Credit, vilde have sat Hensynet til „Guds Rige og hans Retfærdighed“ saaledes tilside, at den vilde ved en offentlig Begravelse uden videre have antaget en *saadan* Modstander og Opponent som et tro Medlem og behandlet ham som saadant! Aldrig!

Hvad er da denne „officielle Christendom“? Naar den ikke er Christi sande Kirke, hvad den ikke kan være efter sine Handlinger, maa den være, hvad han, den Afdøde, ogsaa angav den for at være, „Affaldet fra Gud“, ... „den store Skjøge, Babylon, med hvem alle Jordens Konger have bolet, og af hvis Horeries Vin alle Folkeslag ere blevne drukne“. Men den har idag forgrebet sig paa ham, den har dømt sig selv ved at ansee ham som „Christen“ ☩: for Medlem af den „officielle christne Kirke“, den er, som der staaer i Joh. Aabenb. Cap. 18, „falden ... og er bleven Djævlens Bolig, et Fængsel for alle urene Aander, et Fængsel for alle urene og afskyede Fugle“. (Fædrel. smst.). — Et Afsnit af Talen, der blev fældende for ham ved Domskendelsen (jvf. nærv. Afh. S. 470).

Maade voldtagen, — og jeg er kun fulgt med for at constatere dette nu fuldførte Factum; ellers vilde hverken jeg eller han have været tilstede ved nogen „officiel christelig“ Handling, efterat have indseet, hvad den „officielle Christendom“ er.⁵⁴⁾ Bidende vittigt *korrigerede* han tilsidst Københavner-Pressens misforstaaede Referater af hans Tale ved Onklens Grav. — Den Lundske Protest, der, som vi skal se, forværrede hans Stilling hos Myndighederne, blev faa Dage senere efterfulgt af en i Søren Kierkegaards Aand og Stil ligesaa epigonagtig Artikel: „I næste Øieblik — hvad saa“, en mat Efterklang af Læremestrens „Øieblikket“.⁵⁵⁾

Imedens overvejedes Sagen i *Kultusministeriet*, hvor man fra første Færd havde været opmærksom paa Kirkekampen og paa den Forargelse og de Farer, der fulgte i dens Spor, men ikke villet skride ind, saalænge Kierkegaards Virksomhed indskrænkede sig til Pressen; dels røbede hans Angreb paa den „officielle Kristendom“, set i Forbindelse med det tidligere Forfatterskab, en dyb religiøs Overbevisning, dels indtog han en „fremragende Stilling“; hertil kom, at en eventuel Domfældelse vilde forlene ham med Martyrkronen, hvad der burde undgaas. Men nu efter hans Død fandtes der ingen undskyldende Momenter for at lade Kampen fortsætte, naar den gav sig Udslag som i Optrinnet ved Kierkegaards Begravelse. Enig med Martensen anmodede Kultusministeriet Justitsministeriet om at sætte Læge Lund under *justitiel Tiltale* for hans Optræden ved Onklens Jordefærd og med Henblik paa „Min Protest ...“ tillige for Overtræ-

⁵⁴⁾ Fædrel. smst. — Pressen havde saalidsom Tryde (jvf. førnævnte Skr. 22/11 1855 til Martensen) faaet fat paa *Protesten* i snævrere Forstand.

⁵⁵⁾ Fædrel. 1855/Nr. 276 (26/11). — Artiklen blev ogsaa udsendt som Pjece (dat. 22/11 1855. Kbh. 7 S. 8°). — Troels-Lund: anf. V., S. 241.

delse af Lov af 3. Januar 1851 § 8;⁵⁶⁾ en Tiltale, som efter Ministeriets Mening vilde finde fuld Billigelse i „den langt overvejende Del af Folkets kirkelige Bevidsthed eller Sømmelighedsfølelse“.⁵⁷⁾

Den Lundske Families Ældste sad dog ikke med Hænderne i Skødet. Den ovennævnte *Johan Chr. Lund*, „dansk Jurist“, en velstaaende Forretningsmand og Grundejer og velanskreven Borger med adskillige Tilidshverv fra de unge Aar som Stænderdeputeret, Borgerrepræsentant og Fattigvæsensdirektør,⁵⁸⁾ stod vel ligesaa fremmed overfor Sønnen Henrik Lunds aandelige Udvikling og Discipelforhold til Søren Kierkegaard, som han selv havde staaet uforstaaende overfor denne sin Svoger;⁵⁹⁾ men hans praktiske Sans, Omtanke og Initiativ viste sig tydeligt i hans energiske Forsøg paa at redde Sønnen, der i Tiden omkring December var i en stærkt exalteret Sindstilstand, ud af den for ham i Længden uholdbare Situation. Maaske var Henrik Lund allerede da klar over, at han ikke magtede Opgaven som Søren Kierkegaards Arvtager, havde maaske ogsaa begaaet det mislykkede Selvmordsforsøg, hvor han i sidste Øjeblik reddedes af Faderen.⁶⁰⁾ Denne, der havde For-

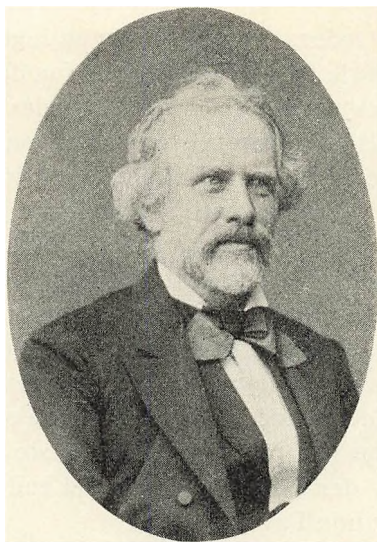
⁵⁶⁾ *Lov om Pressens Brug* af 3. Jan. 1851 § 8: „Udgives noget Skrift, hvori der drives Spot med noget her i Riget bestaaende Religionssamfunds Troslærdomme eller Gudsdyrkelse, straffes den Skyldige med Fængsel fra 1 til 6 Maaneder ...“ (Saml. af ... Love og Anordninger ... 1849—59. Kbh. 1861, S. 88).

⁵⁷⁾ Skr. 28/11 1855 fra Kultus- til Justitsminist., M. f. K. o. U., 1. Dpt. Brevbog 1855/Nr. 3229 (R. A.).

⁵⁸⁾ Brickå, 1. Udg. Bd. 10 (1896), S. 434 flg. (E. Meyers Artikel, J. C. Lund). — Hans Jensen: *De dsk. Stænderforsamlings Historie 1830—1848*. 2. Del. Kbh. 1934, S. 692 (29, 34, 71). — Troels-Lund: *anf. V.*, S. 60.

⁵⁹⁾ Henriette Lund: *anf. V.*, S. 168.

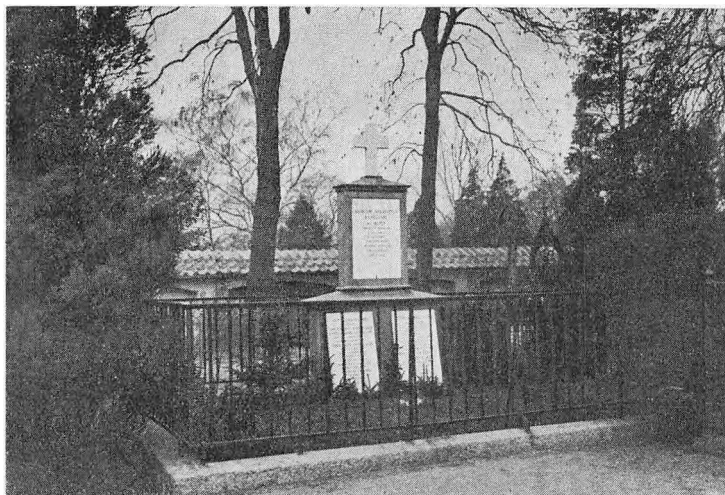
⁶⁰⁾ Troels-Lund: *anf. V.*, S. 241.

Læge Henrik Sigvard Lund.

Fotografi fra ca. 1880.

Velvilligst udlaant af Lektor Jules F. Lund.

Det Kierkegaardske Familiegravsted, Assistens Kirkegaard.
Fotograferet d. 25. April 1941 af M. Falk-Sørensen, København.

bindelserne i Orden, erfarede Forhandlingerne om Sagsanlægget og gjorde flere Forsøg paa at faa det afværget.⁶¹⁾ „I faderlig Bekymring“ bad han saaledes i Julemaanedens Begyndelse Kultusminister C. Hall om at afstaa fra det paatænkte Skridt — Sønnen havde jo været under en flereaarig, „overordentlig Paavirkning“ fra Søren Kierkegaard; og en Retssag med de „uudeblivelige Forbitrelser“ maatte befrygtes at faa ham til at kuldkaste den nu tagne Beslutning om at ophøre med offentlige Udtalelser om religiøse Spørgsmaal.⁶²⁾ I dette kloge og forsigtige *Bønskrift* sagde Lund netop saa meget, som der paa det daværende Tidspunkt kunde siges, naar der skulde arbejdes paa Sagens „skaansomste Bedømmelse“. Samtidig blev der i Kultusministeriet indvirket mundtligt i Læge Lunds Favør.

Ministeriet erfarede saaledes, at Henrik Lund lige siden sin Optræden ved Onklens Grav havde været i en saa *exalteret Sindstilstand*, at han muligvis ikke var fuldt moralsk og kriminelt tilregnelig og nødvendigvis maatte forlade Hovedstaden, ligesom det værste maatte befrygtes, hvis han skulde udsættes for en Retssag med de dermed forbundne Anfægtelser. Dette i Forbindelse med Agent Lunds Andragende bragte Ministeriet til en *fornyct Overvejelse* af Trydes Betænkning om Sagen. Mon der ikke nu var Anledning til at *frafalde* den begærede Retsforfølgelse, som foreløbigt var blevet stillet i Bero i Justitsministeriet? Først skulde dog Sjællands Biskop høres.⁶³⁾ — Intet kunde imidlertid rokke *Mar-*

⁶¹⁾ Brev 18/12 1855 fra Mich. Lund til P. C. Kierkegaard, C. Weltzer: anf. V., S. 287.

⁶²⁾ Skr. 9/12 1855 fra J. C. Lund til C. C. Hall, M. f. K. o. U., 1. Dpt., 1855/Nr. 3369 (R. A.).

⁶³⁾ Skr. 12/12 1855 fra Kultusminist. til Sjællands Biskop, Sj.' Bispearkiv, anf. Sag.

tensen i hans eengang indtagne Standpunkt. Agent Lunds Andragende var ham for subjektivt til overhovedet at komme i Betragtning. En mulig Konstatering af Læge Lunds Tilregnelighedsgrad vilde vel kunne ændre Sagen noget, men ikke ganske. *Hensynet* til Folkekirken og den offentlige Sædelighed forbød en stiltiende Opgivelse af Sagen og krævede for Offentligheden en Afgørelse til Afværgelse af ikke blot formelle Lovovertrædelser, men ogsaa af reelle Forargelser.⁶⁴⁾ — For *Kultusministeriet* var der da ikke andet at gøre end at lade Justitsministeriet iværksætte den begærede Retsforfølgelse.⁶⁵⁾

Op mod Jul beordredes *Københavns Politidirektør*, Cosmus Bræstrup, til at sætte *Henrik Lund under Tiltale* for Overtrædelse af Kancelliskrivelsen af 21. Juni 1817, for usømmelig Krænkelse saavel af den Ro og Orden, der burde ledsage Begravelseshandlingen, som af det Steds Hellighed, hvor den foregik, samt for de i hans Tale ved Graven (jvf. „Min Protest ...“) fremførte grove Fornærmelser mod Folkekirken og dens Gejstlighed.⁶⁶⁾ Lige efter Nytaarsskiftet beskikkedes til Aktor Overretsprokurator *Vilh. Burchard Dahl* (1794—1860), især kendt som Gods- og Fideikommissadministrator, og efter Lunds Anmodning til Defensor Overretsprokurator *Lars Chr. Larsen* (1813—73), en kyndig Jurist, bedst kendt som Folketingsmand og Borgerrepræsentant, senere Borg-

⁶⁴⁾ Skr. 14/12 1855 fra Martensen til Kultusminist., Sjællands Bispearkiv, anf. Sag. — jvf. Brev 18/12 1855 fra Mich. Lund til P. C. Kierkegaard, C. Weltzer: anf. V., S. 287.

⁶⁵⁾ Skr. 17/12 1855 fra Kultus- til Justitsminist., Justitsminist. 1. Dpt. 1856/Nr. H. 3464 (R. A.). — *Retssagen* blev altsaa ikke, som af C. Weltzer formodet (anf. V., S. 286), *anlagt* af Stiftspr. Tryde.

⁶⁶⁾ Skr. 19/12 1855 fra Justitsminist. til Kbh.'s Politidirektør, dennes Arkiv, Jour. f. Føgedforretn. Lit. L. 1855—56/Nr. 1020 (L. A.).

mester for Københavns Magistrats 1. Afdeling.⁶⁷⁾ Sagen kom til Behandling i Københavns Kriminal- og Politirets 5. Kriminalkammer paa det gamle Raad- og Domhus. Under *Proceduren*, der var skriftlig, paastod Aktor Tiltalte idømt „Hensættelse i Fængsel i en passende Tid“,⁶⁸⁾ hvorimod Defensor paa sin Klient frifunden for Tiltalen.⁶⁹⁾ Tildels paa Aktors Forlangende ønskedes af de Voterende, Justitiarius A. L. Drewsen og Assessorerne A. C. Meyer, G. L. Köpke, J. J. Buntzen og S. J. Gudénrath forskellige Oplysninger indhentet gennem *Forhør*.⁷⁰⁾

Det fremgik heraf, at *Lund* fik at gøre med Forberedelserne til Onklens Jordefærd, men hverken kunde eller vilde hindre, at denne foregik paa vanlig Vis; tværtimod vilde „den officielle Kirke“, hvad han efter Læremesteren ønskede, stille sig selv i det rette Lys, naar den stiltiende jordfæstede Kirkestormeren efter det sædvanlige Ceremoniel. Uden Kendskab til den fatale Kancelliskrivelse forberedte han sig til at tale efter Begravelsens Afslutning, men nedskrev ikke Talen. I sin daværende exalterede Sindstilstand tillagde han sin Optræden større Betydning, end han nu gør. Det konsekventeste havde selvfølgelig været, at han var udeblevet fra Begravelsen. — *Tryde*, der nøje kendte den Afdødes Familie, forespurgte denne, om det kunde antages, at Søren Kierkegaard trods sine Anskuelser havde ønsket kirkelig Be-

⁶⁷⁾ Skr. Jan. 1856 fra H. Lund til Kbh.'s Politidirektør, smst. — Aktor- og Defensorbeskikkelser 7/1 1856 fra Kbh.'s Politikammer til Dahl og Larsen, Kbh.'s Criminal- og Politiret 1856/Nr. 11 (L. A.). — H. Hjorth-Nielsen: *Dske Prokuratorer*. Kbh. 1935, S. 80, 202—203. — Bricka, *Ny Udg.*, Bd. 14 (1938) S. 53 (P. Engelstofts Art., L. C. Larsen).

⁶⁸⁾ Aktor paaheraabte sig Presseloven 3. Jan. 1851 § 8, Frd. 12. Marts 1735 §§ 2, 6—3—10, Grundloven § 81. (Aktors Indlæg 22/1 1856, Kbh.'s Cr. o. Pol.-Ret 1856/Nr. 11).

⁶⁹⁾ Defensors Indlæg 12/2 1856, smst.

⁷⁰⁾ Voteringsblad 22/2—19/3 1856, smst.

gravelse, som især Læge Lunds Fader Agenten og P. C. Kierkegaard ønskede,⁷¹⁾ da den Afdøde intet havde bestemt derom. Tryde, der kun vilde forrette Jordpaa-kastelse,⁷²⁾ søgte, omend for sent, at faa Sørgehøjtiden henlagt fra Vor Frue til Frederiks Hospital eller Hellig-geists Kapel. Med Hensyn til Optrinnet ved Graven har Lund senere erkendt at have fejlet.

Under Forhørene konstateredes der *ikke* at være forefaldet *Uordener* ved Begravelsen; men der herskede Unighed om, hvorvidt Tryde havde forbudt Lund at tale ved Graven; Politibetjentene M. Hertz og L. H. Klein, der var beordret til Begravelsen, hævdede et saadant *Forbud*, som Lund og Tryde begge benægtede — den sidste iøvrigt i Realiteten i Modstrid med sin egen Indberetning om Affæren.⁷³⁾ *Følget* var efter Lund ringe i Antal, efter Tryde meget betydeligt, men efter Politiet paa omtrent et Par Hundrede Personer*). Praktiserende Læge H. W. Meyer, den senere verdensberømte Ørelæge, der først havde behandlet Lund for en Nervesygdom i Marts og April 1856, kunde ganske vist ikke erklære sig om Patientens legemlige og psykiske Tilstand i Tiden omkring Søren Kierkegaards Begravelse; men en Samtale med Lund Dagen efter Jordefærden røbede for ham

⁷¹⁾ smlgn. Brev 16/11 1855 fra H. F. Lund til Vilh. Lund, C. Weltzer: anf. V., S. 273. — Efter det af *Lund* i Forhøret udtalte var det *P. C. Kierkegaard*, der fastsatte Begravelsen fra Vor Frue. — jvf. Troels-Lund: anf. V., S. 239. — Efter Henriette Lund (anf. V., S. 175) fandt P. C. K. ved sit Komme til Kbh. ihvertfald Begravelsesdagen fastsat. — S. K.'s Dødsannonce, underskr. af P. C. K., bragte Adresseavisen (1855/Nr. 268) først 16. Novbr.

⁷²⁾ Efter det af *Lund* i Forhøret udtalte ønskede *Tryde* ikke at tale over S. Kierkegaard, fordi han, mens denne levede, oftere havde været i Strid med ham ang. deres forskellige religiøse Meninger.

⁷³⁾ se nærv. Afh. S. 457.

*) smlgn. det af Tryde i Indberetningen anslaaede Antal, nærv. Afh. S. 457.

kun en *temmelig irriteret Sindsstemning*, men hverken Tegn paa Forvirring eller Sindssygdom.⁷⁴⁾ Samtlige Forklaringer var vel paa forskellige Punkter meget afvigende, men kunde ikke i Hovedsagen faa nogen Indflydelse paa Sagens Afgørelse.

Den 24. Maj optog Retten Sagen. Den dygtige og skarp-sindige Assessor A. C. Meyer⁷⁵⁾ konciperede *Dommen*: Da Retten ikke turde forkaste Lunds „Assertum“ om at have betragtet Trydes Holdning som et Samtykke, blev han frikendt for Tiltalen for Overtrædelse af den nævnte Kancelliskrivelse. Det kunde ikke bevises, at han paa en usømmelig Maade havde krænkede den Ro og Orden, som burde ledsage en kirkelig Handling. Det var uforment at undersøge, om Lunds Tale indeholdt noget fornærmeligt mod Folkekirkens Gejstlighed i Almindelighed, da det Offentlige ikke efter Injurielovgivningens Grundsætninger fandtes at have Kompetence til at optræde som Sagsøger under en Justitssag. „Derimod skønnedes det at være en Følge baade af almindelige Retsgrundsætninger og den positive Lovgivnings Analogi, in specie Presselovens § 8, saavel at Staten er beføjet til Paatale, som at Strafansvar er paadraget, naar Folkekirken angribes med haanlige og nedsættende Udtryk i et offentligt Foredrag til en i Anledning af en kirkelig Handling forsamlet Mængde“. Dette var netop Tilfældet i „*Min Protest*“. Det kunde ikke „disculpere“ Lund, at de samme eller lignende Udtryk som hans ustraffet havde været fremsat i Pjecer og Bladartikler, eller at flere af dem var

⁷⁴⁾ Forhør 1856: 8/4 over Lund, 10/4 over Tryde, 16/4 over Meyer (Mentalitetserklæring af 19/4), 23/4 over Hertz og Klein. (Forhørsudskrifter, Kbh.'s Cr. o. Pol.-Ret smst.). — Bricka, Ny Udg., Bd. 15 (1938) S. 555 flg. (Jul. Petersens Art., H. W. Meyer, rev. af A. Thornval).

⁷⁵⁾ Troels G. Jørgensen: Bidrag til Højesterets Historie, Kbh. 1939, S. 65.

bibelske Udtryk med symbolsk Betydning. Derfor blev han idømt en *Mulkt* paa 100 Rd. til Københavns Fattigvæsens Hovedkasse og skulde betale alle Sagens Omkostninger, derunder Salærer til Aktor og Defensor med 10 Rd. til hver. — De samme Assessorer som før nævnt med Undtagelse af A. Holmblad, der indtraadte under Drewsens Fraværelse, afgav *enigt Votum*; dog ønskede Gudenrath Mulkten nedsat til 50 Rd.⁷⁶⁾

Saa blev Dommen *afsagt* den 5. Juli.⁷⁷⁾ At Hovedstadspressen ikke blot bragte Konklusionen, men ogsaa aftrykkede Dommen in extenso, omend ejendommeligt nok uden Kommentarer, viser Offentlighedens Interesse for Sagen.⁷⁸⁾ Fem Dage efter fik Lund paa Politikamret af to edsvorne Betjente forkyndt Dommen, som han erklærede sig tilfreds med.⁷⁹⁾ Hverken Kultus- eller Justitsministeriet fandt Anledning til at indanke Dommen for Højesteret.⁸⁰⁾ Den 15. August blev Mulkten og Sagens Omkostninger betalt.⁸¹⁾ Men da havde Lund forlængst bedt Tryde og P. C. Kierkegaard om Forladelse for sin Optræden og *ændret* sin *Holdning* overfor Folkekirken. Forvirret og egenmægtigt erkendte han at have tumlet om „paa gale Veje“ og forstod, at det eneste rigtige for ham var at opgive sin ukaldede Indblanden i Kirkestor-

⁷⁶⁾ Voteringsblad 11/6—4/7 1856, Kbh.'s Cr. o. Pol.-Ret, smst.

⁷⁷⁾ Kbh.'s Cr. o. Pol.-Rets Domsprotokol Nr. 13 (1855—56) (L. A.).

⁷⁸⁾ Berl. Tid. 1856/Nr. 154 (Aft. 5/7); Nr. 156 (Aft. 8/7). — Flyve-Posten s. A./Nr. 155 (7/7); Nr. 157 (9/7). — Dagbl. s. A./Nr. 156 (7/7); Nr. 158 (9/7). — Fædrel. s. A./Nr. 154 (5/7); Nr. 156 (8/7). — Morgenposten s. A./Nr. 155 (7/7); Nr. 157 (9/7).

⁷⁹⁾ Paategning paa Domsudskrift, Kbh.'s Politidir.'s Arkiv, Jour. f. Fogedforretn. Littr. L. 1855—56/Nr. 1020.

⁸⁰⁾ Skr. 31/7 1856 fra Kultus- til Justitsminist., M. f. K. o. U., 1. Dpt. Brevbog 1856/Nr. 1962 (R. A.). — Skr. 9/8 1856 fra Justitsminist. til Kbh.'s Politidir., dennes Arkiv, anf. St.

⁸¹⁾ Anf. Jour. f. Fogedforretn.

men og søge ind i „Kristi Kirke“.⁸²⁾ Først 1868 *tilbagekaldte* han offentligt sin Tale ved Søren Kierkegaards Grav.⁸³⁾

I Søren Kierkegaards Historie er Henrik Lunds Optræden et lille dramatisk Intermezzo, i den unge Læges Liv en Milepæl i hans Udvikling. I *Martensens* Historie er Affæren et typisk Exempel paa, hvorledes han som Biskop søgte at værne Folkekirken mod opløsende og nedbrydende Tendenser, in casu Søren Kierkegaards Disciple. Hurtigt greb han ind, og energisk hævdede han sit eengang indtagne principielle Standpunkt til Værn for Folkekirken og den offentlige Sædelighed og dermed for den bestaaende Samfundsorden. Men glemmes maa ikke, at bag den sagligt imponerende Princip-Hævdelse skjulte sig personligt hans glødende Antipati, ja Aversion mod Søren Kierkegaard, hvad der her for Alvor kom til at ramme den unge Læge, for hvem man ikke sporer den ringeste Sympati hos Martensen. Og dog! Selvom den ovennævnte Dom sandsynligvis har været noget af en Skuffelse for Bispem, var det dog blevet fastslaaet ved Dom, at man ikke i en kirkelig Forsamling upaataalt kan angribe Folkekirken med haanlige og nedsettende Udtryk i et offentligt Foredrag, som det var sket i „Min Protest“.

⁸²⁾ C. Weltzer: anf. V., S. 287. — Brev 5/4 1856 fra J. C. Lund, smst. S. 288. — Brev 3/7 1856 fra H. Lund til P. C. Kierkegaard, smst. S. 288—289.

⁸³⁾ H. Lund: En Brevvexling med Recitativ. Kbh. 1868, S. 15—16. — *Johs. Hohlenberg* aftrykker i sin Bog, „Søren Kierkegaard“ (Kbh. 1940), efter „Fædrelandet“ H. Lunds „Min Protest“ (S. 310—313), men omtaler hverken nærmere denne Artikel eller Processen, skønt diverse Kilder burde have ledet Forfatteren paa Sporet, bl. a. Carl Weltzers flittige og fortjenstfulde Arbejde, „Peter og Søren Kierkegaard“. Omtalen af Lund (S. 314) er historisk set ganske utilfredsstillende.

Brændeovnsbrænder skilt af Sandsten, forgyldt og malct.
Fra Adelgade 78, nu i „Den gamle By“.

LIDT OM KØBENHAVNS BRÆNDEVINSBRÆNDERLAV I DET 18. AARHUNDREDE.

Af HELGE SØGAARD.

Hovedstadens Brændeovnsbrændere fik deres Lavsartikler 27. Oktbr. 1741, og hvis Organisationen havde existeret, kunde den saaledes i dette Efteraar have fejret sit 200 Aars-Jubilæum. Saa langt naaede Lavet imidlertid ikke at udstrække sin Tilværelse, og dets Formue er nu overgaaet til et Legat til Fordel for „De Danske Spritfabrikker“s Funktionærer, der traadte i Kraft 18. Juli 1940.¹⁾ Alligevel turde der være Anledning til at minde

¹⁾ Jvfr. Sekretær Poul Kousgaard i „Nationaltidende“ 6. Dec. 1940, S. 12.

om Lavet og dets Historie, ikke alene fordi det i svunden Tid udgjorde et Led i Københavns økonomiske Fysiognomi, men ogsaa fordi Korporationen i sig selv rummede nogle interessante Træk af dansk Lavsordning, som nok fortjener at blive bevaret i Erindringen.

Desværre flyder Kilderne til Lavets Historie ikke rigeligt, da kun Mindsteparten af dets Arkiv er bevaret — en Forhandlingsprotokol i Folio, der begynder 8. Sept. 1751 og gaar ned til den egentlige Lavstids Slutning med Udgangen af 1861.²⁾ Selv om der er handlet saa ilde med Organisationens Arkiv, som utvivlsomt vilde have givet mange værdifulde Bidrag til de økonomiske Forhold i Hovedstaden, kan man dog ikke kaste Skylden paa en enkelt Mand. Da *J. N. Brøndum* tiltraadte som Oldermann 29. April 1857, fandtes der foruden flere Protokolrækker „en stor Kiste med Arkivsager“,³⁾ som antageligt har indeholdt alle indgaaede Breve og Koncepter til de udgaaede, men Lavet besluttede i Anledning af Oldermannsskiftet at kassere alt med Undtagelse af Protokollerne og nogle Domme og Forlig fra 1824, og det bevarede er i Tidens Løb yderligere reduceret til den nævnte enlige Protokol, der kom til at tilhøre „De Danske Spritfabrikker“, ved hvis Velvilje den har været udlaaet til Meddelelsen af disse Linier. For denne Hjælp bringes her en Tak, som ogsaa rettes til Den Hjelmsstjerne-Rosencroneske Stiftelse for dens Støtte. Protokollen er senere skænket til Københavns Stadsarkiv.

Lavets Historie har tidligere været behandlet af Brændevinsbrænder *P. Hansen*, der i 1891 i Anledning af Lavets 150-aarige Bestaaen udgav et Mindeskrift, hvortil her kan henvises. Saa fortræffelig denne Skildring end er, kan det næppe være af Vejen at udfylde dens

²⁾ I det følgende citeret som: Prot. (med efterfølgende Sidetal).

³⁾ Prot. 823, 830—31.

Oplysninger hist og her, og jeg skal ikke i det følgende komme mere ind paa det allerede behandlede, end det er strengt nødvendigt. De efterfølgende Linier vil forhaabentlig baade kunne læses selvstændigt og danne et Supplement til det 50-aarige Skrift. —

Brændevinen — Akvavit'en — hører visselig til de Ting, der ikke behøver nogen møjsommelig Kamp for at vinde almindelig Popularitet. Jeppe paa Bjerget, den klassiske Dranker i vor nationale Litteratur, staar som et Mønster for den sjællandske Bondes Stilling til Drikken, og hele det 18. Aarhundrede igennem nød Brændevinen en Yndest, der var lige saa stor, som den kan glæde sig ved i vore Dage, men en alsidig Skildring af Drikkens Kulturhistorie i vort Samfund mangler.⁴⁾ Maa-ske er Grunden den, at den daglige Snaps for 200 Aar siden indgik som en saa selvfølgelig Del af Kosten, at ingen dengang fandt paa at betragte den som en Mærkværdighed. Ganske med Urette er Jeppe blevet betragtet som en Fællesnævner, og selv om det altid vil være vanskeligt at føre Bevis for et maadeholdent Forbrug i Datiden, er det dog uden for al Tvivl, at Flertallet da som nu ikke forfaldt til Overdrivelser i nogen Retning — om end man da drak mere end nu. Man satte Pris paa Brændevin og nød den ofte i Sølvbægre. Allerede *Esge Brock* betalte saaledes 1608 Jens Guldsmed i Randers 3 Mark for et Kovsken, han udførte til Akvavit,⁵⁾ og det følgende Aarhundrede, der saa Lavets Stiftelse, fortsatte denne Skik. Paa et lille Snapsebæger, som er dateret 1759 og udført af Aalborgguldsmeden *Jens Kjeldsen Sommerfelt*, men efter sin Paaskrift har hørt hjemme i Attrup, Torslev Sogn, Øster Hanherred, læses:

4) Jvfr. L. V. Scheel: Brændevinsbrændingen i Danmark, Kbh., 1877.

5) Vedel Simonsen: Eske Brocks Dagbøger for 1608 og 1612, Odense 1842, S. 47.

Tree om Morgen en tienlig er
Fem er Sundhed alt For nær
Siv Forlit at Blive giæck
Thi til Pas at Fald i dræck.

De Mængder, der konsumeredes, var efter dette tilsyneladende saa sobre Vers adskilligt større end i vor Tid, men man maa ikke heraf lade sig forlede til at tro, at Brændevinsbrænderne havde kronede Dage. Enhver kunde uden større Vanskelighed fremstille sin daglige Drik, og Følgen blev, at Bonde og Borger, Købmand og Haandværker ikke alene brændte til Husbehov, men ogsaa til Salg. Det var fristende at hjælpe lidt paa de svigtende Indtægter, saa Brændevinsbrændingen havde vanskeligt ved at vinde Anerkendelse som en selvstændig Næring, der skulde føde sin Mand og derfor havde Krav paa den samme Beskyttelse, som alle andre Fag nød.

Lavenes over 500-aarige Historie er rig paa Opgangsperioder og Nedgangstider, men den rigeste Blomstring oplevede de sikkert i den første Halvdel af det 18. Aarhundrede. I disse Aartier vandt adskillige Fag frem til Lavsrettigheder, som ikke tidligere var regnede for værdige hertil, og mellem disse var ogsaa Brændevinsbrænderne trods de uheldige ydre Betingelser, de havde at kæmpe med. Det var imidlertid kun i København, at de naaede frem til denne Anerkendelse, og i Provinsen vedblev Faget faktisk at være et Bierhverv. Ganske vist nævner *Stadfeldt* i sin Topografi over Randers (S. 327), at Byen havde et Brændevinsbrænderlav, men denne Oplysning staar i en saa ejendommelig Modsætning til, hvad der ellers vides, at Organisationen vist maa henvises til Sagnetes Verden eller har været af en ganske ubestemmelig Karakter, og i hvert Tilfælde opnaaede den ikke som Lavet i Hovedstaden at faa Regeringens Anerken-

delse. Men skønt Faget saaledes i det ydre ordnedes som et Haandværkerlav, indtog det alligevel en Særstilling og naaede aldrig at komme i det samme faste Leje som f. Ex. Skomageriet eller Bødkerfaget, hvor der byggedes paa en aarhundredgammel Tradition. Medens alt lavsorganiseret Haandværk herhjemme hvilede paa den faste Uddannelse, hvis tre Trin: Mester, Svend og Læredreng var ufravigelige, fandtes kun det første hos Brændevinsbrænderne. Derimod var der en Del Bryggersvende, der gik ind i Erhvervet, fordi deres eget Fag ikke bød dem nogle Fremtidsudsigter, og teknisk var de to Produktioner nært beslægtede. Der krævedes heller ikke nogen Mesterprøve for at blive optaget i Lavet, og først 1812 gik man over til at kræve, at de vordende Medlemmer af Lavet underkastede sig en Examen i det 1805 oprettede kgl. Brænderi (i Sølvgade lige for Kronprinsessegade).

Da Lavet først var oprettet, var det imidlertid en given Sag, at dets Medlemmer ogsaa skulde have Eneret paa Erhvervet, og 3. Dec. 1742 forbød derfor en kgl. Forordning, at nogen Haandværker eller Skipper i Hovedstaden, der levede af deres Fag, holdt Skænkestue med Brændevin eller andre Drikkevarer i deres Huse, ligesom al Indførsel af Kornbrændevin blev forbudt med Undtagelse af det, som Handelskompagnierne aftog. Grunden til, at det nye Lav blev taget saa kraftigt under Regeringens Beskyttelse, var sikkert den, at det ved sin Oprettelse havde forpligtet sig til at svare en aarlig Afgift paa 1000 Rdlr. Hvis Lavet virkeligt har ment at kunne udrede denne Sum, og det ikke blot har paataget sig Forpligtelsen i Haab om at kunne smøge den af sig efter nogle Aars Forløb, har det været alt for sangvinsk, og allerede 10 Aar efter — 1. Dec. 1751 —⁶⁾ ansøgte

⁶⁾ Prot. 9—10.

Brændevinsbrænderne om at maatte slippe. Motiveringen er ganske karakteristisk, da Lavet henviste til Kvægsygen, der havde truffet det saa haardt, at der var Folk, som havde mistet baade 10 og 20 Køer, og af en ny Forsyning fra Jylland var den største Del ligeledes dræbt. Det var efter Lavets Mening nødvendigt, at dets Medlemmer havde et godt Kohold, da det ellers „vilde see ilde ud for de fattige, naar melch skulde mangle“, idet det var underforstaaet, at der skulde købes Kvæg for de Penge, der ellers gik i Statens Lomme. Først 1762 blev Lavet dog fri for Afgiften, og samtidig fik det eftergivet 4000 Rdlr., som det efterhaanden var blevet Staten skyldig, men Indførselsforbudet blev ved denne Lejlighed ophævet.⁷⁾ Naar Lavet i 1751 var saa ivrig for at betone sine Medlemmers Kvæghold, var det ikke uden Grund. For de fleste Brændevinsbrændere var Koholdet vist den eneste Del af deres Virksomhed, som gav et større Overskud. Brænderiteknikken var saa uudviklet, at Bærmen indeholdt megen Næringsværdi — mere end i vore Dage — og man havde ingen anden Maade at nyttiggøre den paa end at fodre den op. Dette førte naturligt til, at Koholdet fik en Betydning, der var lige saa stor som Produktionen af Brændevin, og Mælkesalget betød meget paa Budgettet. Det synes endog, som om man ogsaa har forsøgt at fede Svin, idet man besluttede at søge om Tilladelse til det i 1771.⁸⁾

Hvilken Betydning Lavet fik for Hovedstadens Brændevinsbrændere, ses bedst ved at gennemgaa dets Vedtægt.

Artiklerne af 1741 indeholder 20 §'er, hvoraf den første, som det var almindeligt, fastslog Medlemmernes Ene ret paa Erhvervet, men Lavet var stadig aabent for ny Tilgang, og da Erhvervet ikke krævede stor Driftskapi-

⁷⁾ Prot. 45—46.

⁸⁾ Prot. 136.

tal, var der mange, som søgte ind i det — efter Lavets Mening alt for mange. 1752 forsøgte man at faa Lavet omdannet til et „sluttet“ Lav, hvortil Tilgangen skulde spærres, naar Lavet havde naaet 300 Medlemmer. Man naaede imidlertid ikke sin Hensigt, og i Mødet 14. Juni 1753 blev det meddelt, at Ansøgningen var blevet afslaaet.⁹⁾

Den næste Artikel bestemte de nærmere Regler for Oldermandsvalget. Lavets Leder skulde fungere i 2 Aar, og alle Brændevinsbrændere havde Ret til ved almindelig Stemmeafgivning at foreslaa 4, mellem hvilke Magistraten skulde vælge uden dog at være bundet til de foreslaaede. Ligeledes havde Lavet Ret til selv at vælge sin Skriver og bestemme hans Løn.

Heller ikke her findes der nogen Afvigelse fra de almindelige Haandværksfags Vedtægter, idet dog Artiklerne fra 1680'erne fastsætter, at Medlemmerne skal foreslaa 3 for Magistraten. Lige til 1844, da Brændevinsbrænderne fik nye Regler for Valget af Oldermænd, var denne Begivenhed en af de faa, der samlede hele Lavet, og Valgdeltagelsen var stor. Ved Oldermandsvalget 1780 blev der f. Ex. afgivet 242 Stemmer, hvoraf de 183 faldt paa den afgaaende *Hans Lihme*, der blev genvalgt; af de øvrige havde en enkelt 39 Stemmer, medens 20 Stemmer var spredt paa 5 andre Ansøgere.¹⁰⁾ Der er Grund til at fremhæve, at der med disse Oldermandsvalg midt under Enevælden blev vedligeholdt en vis Interesse for offentlige Anliggender, og at den jævne Borger herigenem fik Lejlighed til at øve en ganske vist megen beskeden Indflydelse paa sine egne Anliggender. Det ovenfor nævnte Exempel paa Stemmernes Fordeling er typisk, og Magistraten følte sig ogsaa forpligtet til at følge en saa tydelig Meningstilkendegivelse. Kun i 1778, da

⁹⁾ Prot. 13—15.

¹⁰⁾ Prot. 210.

Lihme blev indstillet til Oldermænd for første Gang, fra-
veg Byens Styre sin Praksis, men en Klage fra Lavet
til Cancelliet fik det Udfald, at hans Valg blev god-
kendt.¹¹⁾ For sit Arbejde fik Oldermænd en beskeden
Løn. I 1803 oplyses det, at han aarligt havde 100 Rdlr.
foruden 50 Rdlr. til Lokale, 10 Rdlr. til Opvarmning, 10
Rdlr. til Kontorrekvisitter og 5 Rdlr. som Godtgørelse for
de trykte Billetter, hvormed Møderne indvarsledes.¹²⁾
Fra 1830 fik han 200 Rbdr. Sølv og fra 1836 300 Rbdr.
Sølv, men for dette Beløb skulde han bestride alle andre
Udgifter.¹³⁾ Hertil kom, at Lavsartiklerne i § 8 fastsatte,
at hvert nyt Medlem af Lavet skulde betale 4 Rdlr. til
Oldermænd — foruden 20 Rdlr. til Lavets Kasse og
4 Rdlr. til Fattigbøssen.

Lavsskriveren var en juridisk uddannet Mand uden
for Lavet. Han havde i den ældste Tid 120 Rdlr. aar-
ligt,¹⁴⁾ fra 1820 100 Rbdr. Sølv,¹⁵⁾ for hvilke han uden
særskilt Betaling skulde føre Lavets Sager.

Oldermændens Kompetence er det vanskeligt at faa
fuld Klarhed over. En energisk og dygtig Mand kunde
faa megen Magt, hvor en slappere lod Tøjlerne glide sig
af Hænde. Artiklerne bestemte i § 3, at Oldermænd
skulde føre en Liste over Lavets Medlemmer, og at han
var berettiget til at foretage Undersøgelser over ulovlig
Brændevinsbrænden sammen med 4 af ham udnævnte
Lavsbrødre, der skulde skifte hvert Fjerdingaar, saa alle
kom til at bære denne Byrde ligeligt. Saadanne Inkvisi-
tioner har vist været ret hyppige, skønt Lavsprotokollen
kun sjældent nævner dem. I 1760 omtales det, at Old-
ermænd sammen med Consumtionsvæsenets Betjente

¹¹⁾ Jvfr. nærmere i Jubilæumsskriftet 1891, S. 19—20.

¹²⁾ Prot. 437—38.

¹³⁾ Prot. 695, 741.

¹⁴⁾ Prot. 14, 19.

¹⁵⁾ Prot. 597.

foretog en Eftersøgning i Københavns Rytterdistrikts Birk, og i „Holland“ og i „Store Kro“ i Lyngby fandt ulovlige Brændevinsværker.¹⁶⁾

Noget Lavshus naaede Brændevinsbrænderne aldrig at eje. I Reglen mødte kun Lavets Bestyrelse og de saakaldte Klassemænd, hvorom der senere skal tales, og denne Skare var saa lille, at den kunde rummes paa Oldermændens private Bopæl. Naar alle Lavets Medlemmer skulde samles, benyttede man Bryggerlavets Lokaler og i 1800'ernes Begyndelse Forsalen til Højesteret „paa det Kgl. Palais bag Slottet“ — det nuværende Prinsens Palæ, hvor Nationalmuseet har til Huse.

Oldermændens vigtigste Arbejde var at føre Lavets Regnskaber og aarlig at gøre Rede for dem. Som et Vidnesbyrd om, hvor gammeldags Forholdene var i Lavet, kan det nævnes, at Regnskabsaaret endnu 1760 gik til Philippi og Jacobi Dag (1. Maj), den samme Termin, der var den almindelige i det 16. Aarhundrede.¹⁷⁾ Fremdeles sørgede Oldermænden for Indkøb af Raavarer — Korn, Kommen og Kul — og ordnede de Leverancer, som Lavet paatog sig til de forskellige Handelskompagnier. § 4 i Artiklerne bestemte ganske vist, at Lavet, som omtalt, havde Monopol i København undtagen for Kompagniernes Vedkommende, men det maatte erfare, at denne Klavsul bragte en Konkurrence, der ikke gav Mulighed for nogen stor Fortjeneste. Her var det Oldermændens Opgave at sikre Arbejdet for Lavet til saa god en Pris, at i det mindste Medlemmerne kunde faa nogen Fortjeneste ud af det, men den levende Konkurrence fra Flensborg bevirkede, at Prisen blev trykket saa meget, at Avancen kun blev ubetydelig, og i Almindelighed kan det siges, at ingen af Brændevinsbrænderne spandt Guld i deres Virksomhed. Saa meget mere beundringsværdigt

¹⁶⁾ Prot. 35.

¹⁷⁾ Prot. 40.

var det, at Lavets Kasse altid viste et smukt Forhold mellem Aktiver og Passiver, og at man altid understøttede de Interessenter, som uden egen Skyld var kommet i Vanskeligheder. En af Lavsvæsenets bærende Tanker, den indbyrdes Hjælp, viste sig her paa den smukkeste Maade. 1773 fik f. Ex. Brændevinsbrænder *Christen Christensen* 400 Rdlr., da hans Brændehus (5: Brænderilokale) med Udstyr var brændt.¹⁸⁾ 1791 gav Lavet 300 Rdlr. som sit Bidrag til Opførelsen af Frihedsstøtten,¹⁹⁾ og svarende til den almindelige loyale Følelse over for Kongehuset indsamledes der 1794 efter det første Christiansborgs Brand 1957 Rdlr. til Slottets Genopbyggelse, og Lavet forøgede Medlemmernes Bidrag, saa Summen blev 4000 Rdlr.²⁰⁾ Alle Bidrag af denne Art blev ydet af et godt Hjerte; mindre aaben var Pengepungen, naar det drejede sig om Drikkepenge til Nytaaret. Det var de uundgaaelige Dusører til alle dem, som paa Embeds Vegne stod i Forbindelse med Lavet og efterhaanden havde faaet et vist Krav paa Pengene. Hele det 18. Aarhundrede igennem var det en staaende Udgift, der fra Lavets Stiftelse steg fra lidt under 100 Rdlr. til omkring 200 Rdlr., og Gang paa Gang blev der stillet Forslag om, at Skikken skulde afskaffes, uden at det førte til noget Resultat. 1780 fik saaledes Inkvisitionsbetjentene 50 Rdlr. Overvisitererne 50 Rdlr. og Bryggerlavets Bud 5 Rdlr.,²¹⁾ 1805 var de fordelt med 50 Rdlr. til Toldinspektørens Fuldmægtig, og det samme Beløb til Kontrolløren ved Maltmøllen, medens Politibetjentene og Toldkammerbudene blev spist af med 2 Rdlr. Lavsbudet og Lavsskriveren fik 16 og 12 Rdlr.²²⁾

¹⁸⁾ Prot. 151.

¹⁹⁾ Prot. 343.

²⁰⁾ Prot. 378, 380.

²¹⁾ Prot. 221.

²²⁾ Prot. 487—88.

§ 5 forbød Udsækning af udenbys Brændevin paa Værtshuse og Kroer, og § 6 udelukkede Brændevinsbrænderne fra at udsække fremmed Brændevin og bestemte, at Overtrædelse af Konsumtionsforordningen ikke alene medførte den almindelige Straf efter Lovgivningen, men en lige saa stor Bøde til Lavets Fattighøse; en følgende Forseelse medførte dobbelt Bøde, og Konsumtionssvig for tredje Gang skulde foruden med Bøde straffes med Udelukkelse af Lavet. Denne Bestemmelse havde vist en stor Andel i, at Fattiggassen rundhaandet kunde understøtte de trængende, men da det var Kolleger, der skulde sidde til Doms, var man ofte lemfældig. *Morten Christensen Fussing* skulde f. Ex. 1758 betale 34 Rdlr. i Bøde, men slap med 20.²³⁾ Først i 1849 søgte man at faa Bestemmelsen ophævet, og ved Raadstueplakat af 17. Juni 1850 forsvandt den fra Lavsartiklerne.

Efter § 7 paahvilede det Interessenterne altid at have gode Varer til Salg til en rimelig Pris, og i Tilfælde af Klager skulde Magistraten have Ret til at sætte en Taxt paa Brændevinen. Denne Bestemmelse har et Sidestykke hos Bagerne, i hvis Artikler af 1683 der ligefrem var sat Priser paa Brødet, svarende til Kornets. I begge Tilfælde var det Frygt for, at Ændringer i Kornprisen skulde give sig alt for store Udslag i den færdige Vares, og da Kornet i det 18. Aarhundrede ikke var til Stede i samme Mængde som senere, havde Lavet ofte Besværligheder med at skaffe det fornødne, da Bagernes Forbrug først og fremmest skulde dækkes. Det fremgaar af forskellige Udtalelser, at der næsten udelukkende blev brugt Østersøhvede, men det er vanskeligt at faa Klarhed over, hvor stort Forbruget var. I 1789 besluttede Lavet at indkøbe et Parti Hvede til Fordeling mellem Medlemmerne til 8 Rdlr. 1 Mark 8 Sk. Tønden. Af de 177 Brændevins-

²³⁾ Prot. 25—26.

brændere, som benyttede sig af Tilbudet, tegnede de fleste sig kun for 5—10 Tønder, og som det senere skal vises, svarer dette Kvantum meget godt til den lille Størrelse, de fleste Brænderier havde. Kun en enkelt — Jens Nimb — tegnede sig for 30 Tdr. og et Par Stykker for 20 Tdr.²⁴⁾ I et Lavsmøde 25. Juni 1765 bemærkedes det i Forbigaaende, at Lavet behøvede 30—40000 Tdr. Rug og Hvede, et Kvantum, der vist svarer til et Aars Forbrug.²⁵⁾

§ 9 fastsatte, at Lavet skulde have en Lade med tre Laase, hvortil Oldermænden skulde have den ene Nøgle og to af Lavsbrødrene de andre. Den skulde aabnes hvert halve Aar i Overværelse af 6 Medlemmer til Ind- og Udbetaling. Artiklerne omtaler her Lavets Bisidder og fastslaar, at det var deres Opgave at føre Kontrol med Oldermænden. De to, hvem Nøglerne var betroet, gik under Navn af „Nøgleforvarere“, og alle Bisidderne sad længere i deres Stilling end det halve Aar, Artiklerne foreskrev. Foruden ved Bisidderne var de menige Medlemmer repræsenteret ved de saakaldte Klassemænd, der var blevet indført ved en Lavsbeslutning af 28. Aug. 1747. Efter denne blev Byen inddelt i 8 Kvarterer — hvoraf Christianshavn udgjorde et — og hvert Kvarter valgte 4 Repræsentanter til sammen med Oldermænden og Bisidderne at afgøre de løbende Forretninger. Lavet opnaaede paa denne Maade at faa en nogenlunde forhandlingsdygtig Forsamling i Stedet for de ca. 300 Medlemmer, hvoraf det bestod, men Følgen blev, at adskillige af de menige Medlemmer tabte Interessen for Lavets Sager og holdt sig borte, naar der var Oldermandsvalg, eller de ved anden Lejlighed havde Ret til at gøre deres Anskuelse gældende. Klasserne reduceredes senere til 7, og ved Skrivelse af 19. Juni 1804 bestemte Cancelliet, at Byrden

²⁴⁾ Prot. 317 ff.

²⁵⁾ Prot. 82.

skulde gaa paa Omgang, saa man begyndte med de fem ældste inden for Kvarteret og sluttede med de fem yngste. Lavet havde selv foreslaaet Ændringen i sin Samling 10. Marts 1803.²⁶⁾

I forrige Aarhundrede aftog Brændevinsbrændernes Antal, og paa et Møde 1844 vedtog man at lade Klasse-
delingen bortfalde og at vælge hele Lavets Bestyrelse ved frit Valg — dog saaledes at kun aktive Brændevinsbrændere kunde sidde i Ledelsen, ligesom Dampbrændere og Kornbrændere skulde repræsenteres ligeligt. Denne Ordning godkendtes af Magistraten. Ogsaa hos andre talstærke københavnske Lav kendes tilsvarende Repræsentanter for Lavets menige Skare, men herved kom man i Virkeligheden bort fra den Tankegang, som oprindelig laa til Grund for Lavene, hvorefter Oldermændene kun var den første blandt Mestrene. Medens det fra første Færd havde været Tanken, at alle Embeder i Lavet skulde gaa paa Omgang — ogsaa Oldermændens — idet de dels betragtedes som en Byrde, der skulde fordeles ligeligt, dels havde saa ringe Kompetence, at der kun krævedes minimale Forudsætninger for at bestride dem, var man i det 18. Aarhundrede havnet i den modsatte Opfattelse — til afgjort Held for Lavenes Styre. Baade i Brændevinsbrænderlavet og andre Steder sad Oldermændene en længe Aarrække, saa et Skifte undertiden først fandt Sted ved Oldermændens Død, og den ubestridelige Gavn, en foretagsom og energisk Leder kunde gøre, medførte, at Stillingen kun blev betroet de dygtigste i Erhvervet. Saaledes foregik der paa dette Omraade en fuldstændig Ændring i Opfattelsen, uden at det satte sig noget synderligt Spor ved Ændring af Artiklerne, og det er paa denne og lignende Maade, at Lavsvæsenet har udviklet sig gennem Tiderne. Selv om Næringsloven af

²⁶⁾ Prot. 438, 472.

1857 ikke var kommet, vilde en dybtgaaende Reform af Haandværkets Organisation have været uundgaaelig, da Lavene ganske havde fjernet sig fra den Ordning, der havde været bestemmende for den grundlæggende Nydannelse i 1680'erne. Samtidig blev deres Monopol mere og mere knugende, da Udviklingen førte bort fra enhver rimelig Berettigelse af det. For de københavnske Brændevinsbrændere har Lavsordningen ikke været heldig. Den medførte Forpligtelser, som kunde have været undgaaede, og den passede ikke til Erhvervets Karakter, og i Provinsen, hvor Faget stod friere, var det lige saa udviklet. Men et Lav var i Virkeligheden den eneste Form, hvorunder en Organisation dengang kunde komme i Stand.

Den Lade, som nævnes i § 9, hørte ogsaa til det uundværlige Inventar i andre Lav. En fuldstændig Fortegnelse over Lavets Løsøre findes optaget i Anledning af et Oldermændsskifte 1800. Det opregnes saaledes:²⁷⁾ Lavskassen, et Chatol med Skab og Glasdøre, en Kiste til Ligklæder, hvori fandtes et nyt Ligklæde med Skammelklæde, et ældre Ligklæde med to gamle Skammelklæder, to smaa sorte Klæder til at lægge under Liget og tre gamle Poser; desuden ejede Lavet et Blækhus af Tin, to Sølvgradestokke i Futteral, en Rudestok i Futteral, en Messingklokke, en Fattigbøsse af Kobber foruden en mindre af Messing, en Klophammer (vel brugt som Dirigenthammer), en liden Messingpumpe, et grønt Bordklæde og Lavets Protokoller og Papirer. 1808 nævnes yderligere en Papirsaks og en Pennekniv samt en Læderportefeuille.²⁸⁾

Som foreskrevet i Artiklerne havde Laden 3 Laase, og at det ikke var saa ligetil en Sag at aabne Laden, viser en Seddel, der er klæbet ind paa Protokollens Omslag,

²⁷⁾ Prot. 412.

²⁸⁾ Prot. 512.

og hvori der gives Anvisning paa følgende Fremgangsmaade: *Ved Oplukningen, da tar De først den liden Nøgle, men ej for langt eng. Naar De har opluket med den, saa tar De enden den til højere eller den til venstre og til sist den nederste. Ligeledes ved Ilukningen. Den mederste Nøgle har en Glep Rigel, som naar De lugker Laavet til, da glepper den i af sig sælv, og naar det er sket, da de 2 Nøgler og til sist den liden Hane, saa stikker De den saa lang, som De kan faa den, saa er den i lokket.*

Signeterne nævnes først ved et Olderlandsskifte 1820, da man ejede to,²⁹⁾ og det meddeles 1857, at det ene var stukket i Staal, medens det andet, som kaldtes et Stempel, var af Messing.³⁰⁾ De er nu begge forsvundne. Nyrop har afbildet Seglet i sin „Danske Haandværkerlavs Segl“. Fremstillingen viser en kvindelig Figur med et Kornneg i sin højre Haand og en Krans i sin venstre samt et Skjold med en anden kvindelig Figur, der holder et Hjerte og et Overflødhedshorn i Hænderne. Under denne Fremstilling findes Indskriften: *Af Korn dryper Fædme*. Omskriften lyder: *Brændevins Brenders Laugs Seigl*. Nyrop anfører, at det ene af Signeterne skal have været af Sølv, men opgiver ingen Hjemmel for denne Oplysning. Indskriften hentyder til Brændevinsbrændernes Interesse for Fedning af Staldkvæg og afgiver et yderligere Bevis for den Vægt, man lagde paa denne Del af Erhvervet.

Ved denne Liste over Lavets Ejendele er det først og fremmest iøjnefaldende, at den virker saa uendelig fattig, og stort rigere blev den ikke de følgende Aar. 1832 anskaffedes et nyt Ligklæde til 14. Rbdr. Sedler pr. Alen med Frynser og Galoner³¹⁾ og 1842 et nyt Bordklæde, 5

²⁹⁾ Prot. 594.

³⁰⁾ Prot. 830.

³¹⁾ Prot. 706—08.

Alen langt, som Oldermænden og den ene Bisidder i For-
ening købte.³²⁾ Allerede 1805 havde man solgt det gamle
Ligklæde og købt et nyt.³³⁾ I Mødet 30. Aug. 1810 an-
skaffede man en af Brændevinsbrænder Spendrups nye
Gradestokke, og 1832 købtes atter en ny Gradestok, da
de gamle var „uefterrettelige“.³⁴⁾ Men alt dette var kun
noget, som man efter Fagets Karakter maatte vente at
finde som Lavets nødvendige Brugsgenstande, og det
samme gælder om Oldermændens, Bisiddernes og 9 Kar-
les Brandskilte, der omtales ved Opgørelsen af Boet ef-
ter Oldermænden H. C. Olsen.³⁵⁾ Derimod savnes Vel-
komsten og andre Pokaler, der ellers hørte til Lavenes
uundgaelige Sager, og hvori Fagets Ungsvende blev
drukket til efter overstaaet Læretid og Svendep prøve.
Manglen er imidlertid forstaaelig, da Lavet som i Begyn-
delsen anført ikke havde nogle Svende. I Stedet for maa
man nøjes med at nævne den Laagpokal af Sølv, som
Lavets Medlemmer skænkede til Oldermænden H. C. Ol-
sen. Dens Udseende fremgaar af hosstaaende Billede. Den
har en Højde af 23,1 cm uden Laag, og Laaget kronet
af en kvindelig Figur med en Kurv og en Blomsterbuket
i Hænderne, og Kummen bærer følgende Indskrift: „*Fra
erkjendtlige Laugsbrødre den 9. August 1855*“ og „*Til
Hr. H. C. Olsen. Den 12 Gange valgte i 25 Aar virkende
Oldermand for Brændeviinsbrænder Lauget*“.³⁶⁾ Poka-
len er stemplet med Københavns Mærke 1855, Guardein-
mærke og Mestermærket C P. — Det kan her nævnes,
at H. C. Olsen døde 13. Dec. 1856,³⁷⁾ og at han i sin Funk-

³²⁾ Prot. 763.

³³⁾ Prot. 483.

³⁴⁾ Prot. 529, 707—08.

³⁵⁾ Prot. 824.

³⁶⁾ Pokalen er en Gave til „Den gamle By“ fra De Danske Sprit-
fabrikker.

³⁷⁾ Prot. 822.

tionstid fik den vigtige Opgave at formidle Fagets Overgang til en ny Tid, hvor man forlod den gamle primitive Teknik og gik til Dampdrift og derved en forbedret Udnyttelse af Raamaterialerne. Denne Udvikling satte ogsaa sit Spor i Sammensætningen af Lavets Styre som

Oldermand H. C. Olsens Pokal.
I „Den gamle By“.

allerede nævnt, og økonomisk havde Lavet i disse Aar en Blomstringstid. Samtidig med Overrækkelsen af Pokalen fejredes H. C. Olsen ved et Gilde paa Skydebanen, og Lavet viste senere Enken sin Taknemmelighed ved at bevilge hende en aarlig Pension.³⁸⁾

§ 10 fastsatte Medlemmernes aarlige Bidrag til 2 Rdlr. — at betale i 2 Terminer ved Paaske og Mikkelsdag (c:

³⁸⁾ Prot. 828.

29. Sept.), og § 11 bestemte, at Medlemmer, der uden egen Skyld var kommet i Armod, kunde faa Hjælp af Kassen efter dens Tilstand. Der er allerede nævnt et Exempel paa, hvorledes en saadan Understøttelse blev givet, og det kan her tilføjes, at Lavet efter Københavns Bombardement 1807 vedtog at give 2000 Rdlr. til Forde-
deling mellem 19 brandlidte Interessenter.³⁹⁾ Tanken om en Fribolig for Lavets gamle blev først rejst paa et Møde i 1853 og blev efter yderligere Drøftelse stillet i Bero det følgende Aar, og den blev først realiseret efter 1862, da Lavet fra den gamle Skikkelse var gaaet over til en friere Forening.⁴⁰⁾

I § 12 fastslaas Pligten til at følge Lavets Medlemmer til Graven. Ved indtrædende Dødsfald skulde Oldermannen sammen med saa mange Medlemmer, som behøvedes til at bære Liget, komme til Stede, idet dog gamle og svage blev fritaget. Forsømmelser skulde straffes med Bøder paa 1 Rdlr. til Lavets Fattigkasse. Denne Artikel hviler paa Traditioner, som gaar helt tilbage til Lavenes ældste Periode. Allerede vore tidligste Haandværkerskraaer fastslaar denne Pligt, der hang nøje sammen med Lavenes datidige religiøse Baggrund, og det var en af de faa Skikke, som efter Reformationen reddede sig over i de efter Kirkeforandringen mere socialt prægede Lav. I det 18. Aarhundrede stod det som en støt og sikker Vedtægt, og det var en selvfølgelig Tanke, at det hørte med til en hæderlig Begravelse at blive baaret til Jorden af sine Standsfæller. Men de levende var utilbøjelige til at opfylde denne Pligt, hvor meget de end ønskede den, naar de selv døde. Allerede 1764 maatte Oldermannen skride ind mod de efterladende. Nu viste det sig, at Artiklernes Bestemmelse om, at gamle og svage

³⁹⁾ Prot. 505—06.

⁴⁰⁾ Prot. 808—10.

var fritagne, opfattedes som et velkomment Paaskud, og kun faa kunde idømmes den fastsatte Bøde. Mange mødte overhovedet ikke og slap paa denne Maade fri.⁴¹⁾ 1765 gik det paa samme Maade.⁴²⁾ Af en Bemærkning i Lavsmødet 7. April 1769 fremgaar det, at Klassesdelingen ogsaa blev taget i Brug ved Ligbæringen, idet denne fordeltes mellem Klasserne efter Tur.⁴³⁾ Dermed havde man dog ikke fjernet Utilfredsheden, der gav sig Udslag i Misundelse mod dem, der ansaa sig for fritagne. 1780 blev der klaget over, at Bisidderne var fri for at bære Lig. De sidste kunde heller ikke henvise til nogen Bestemmelse i Artiklerne, og de maatte erklære sig villige til at bære deres Part af Byrden, medmindre de i mindst 20 Aar havde været Brændevinsbrændere.⁴⁴⁾ Saa sent som 1857 ansaa de menige Brændevinsbrændere sig for fornærmede, fordi de Interessenter, der var Officerer i Borgervæbningen, mente sig fritaget for at møde ved Begravelser som Følge af deres Rang. Ikke desto mindre blev det vedtaget, at de kunde mulkteres, og Bøderne eventuelt inddrives ved Rettens Hjælp.⁴⁵⁾

I Sammenhæng med Ligbæringen staar Omhuen for Ligklæderne. Gennem dem æres den afdøde og dermed Standen. I 1761 besluttede man at købe et nyt Ligklæde og at udlåne det gamle til Personer, der tidligere havde været Medlemmer af Lavet.⁴⁶⁾ 1799 blev det vedtaget, at det bedste Ligklæde ikke maatte bruges uden for Portene „*formedelst dets Størrelse og Kostbarhed*“.⁴⁷⁾ De to Bestemmelser lader ane, at der har været Forskel ved

⁴¹⁾ Prot. 62—67.

⁴²⁾ Prot. 79.

⁴³⁾ Prot. 127.

⁴⁴⁾ Prot. 214 f.

⁴⁵⁾ Prot. 833.

⁴⁶⁾ Prot. 35.

⁴⁷⁾ Prot. 401.

Begravelserne — i Modstrid med Lavsvæsenets oprindelige Idé.

I § 13 fastsattes det, at Lavet skulde antage et Lavsbud, der ikke alene skulde udføre almindelig Budtjeneste, men ogsaa opspore, om der skete Lavet nogen Skade; ved det sidste er der vel især tænkt paa ulovlig Brændevinsbrænden o. l. Han skulde lønnes af Lavet og var oftest et gammelt, veltjent Medlem, som paa denne Maade fik sig en eftertragtet Retrætepost. Der var altid mange Ansøgere, 1801 ikke mindre end 18,⁴⁸⁾ mellem hvilke Medlemmerne valgte. Lønnen var ikke særlig stor — i 1801 120 Rdlr. aarlig, hvoraf der skulde betales 50 Rdlr. i Pension til Formandens Enke. Denne Løn kunde en Mand hverken leve eller dø af, saa Lavet maatte træde til med forskellige Gratialer. I 1761 fik det daværende Lavsbud *Engelbreth Simonsen* eftergivet 100 Rdlr., som Lavet havde givet ham i Forskud, for at han kunde undgaa Slutteriet,⁴⁹⁾ og hans Begravelse blev bekostet af Lavet.⁵⁰⁾ 1814 var Lønnen 170 Rbdr. S.V., som 1815 forhøjedes med 50 Rbdr. N.V. og 1816 med 100 Rbdr. N.V.⁵¹⁾ Som Lavsbud har der vist været rigeligt at bestille, og naar der var meget at gøre, maatte Hof- og Stadsrettens Bud yde sin Hjælp.⁵²⁾

§ 14 bestemte Bøderne for ikke at møde til Lavssamlingerne, naar man blev tilsagt. Bestemmelsen blev aldrig overholdt, men har i og for sig været nødvendig, da Protokollen viser, at mange blev borte. § 15 fastslog, at den ene Lavbroder ikke maatte gaa den anden i Næringen ved at overtale hans „*Kroersker*“ til at søge ham ved at tilbyde større Rabat, Tilgift el. lign. 5 % fastsattes som

⁴⁸⁾ Prot. 413.

⁴⁹⁾ Prot. 36.

⁵⁰⁾ Prot. 98—99.

⁵¹⁾ Prot. 561—71.

⁵²⁾ Prot. 579.

det tilladelige, og det blev yderligere foreskrevet, at man ikke maatte antage en andens „*Kroerske*“, før hun havde præsteret Bevis for, at hun havde gjort op med den, hos hvem hun tidligere havde taget sine Varer. En tilsvarende Bestemmelse findes i Bryggernes Lavsartikler 1675. Bag denne Artikel ligger den Tankegang — der var den bærende for hele Lavsinstitutionen — at Arbejdet skulde fordeles saa ligeligt som muligt mellem de enkelte Medlemmer. Saa god denne Regel end kunde være i økonomiske Nedgangstider, maatte den blive et snærende Baand for den driftige Mester og en Fordel for den efterladende i en Opgangsperiode. Men Flertallet af Brændevinsbrænderne følte sikkert Artiklen som en Betryggelse. I et Møde 1806 var det paa Tale at faa den ophævet, men ikke mindre end 190 stemte for at beholde den, og kun 30 var for dens Afskaffelse. En enkelt foreslog, at Salg under en Tønde ikke skulde anses for Overtrædelse.⁵³⁾ Sagen var aabenbart blevet rejst, fordi Bestemmelsen var umulig at overholde, og hele det 18. Aarhundrede igennem er der jævnlige Tale om Overtrædelser. I 1792 maatte Artiklen indskærpes og de enkelte Medlemmer underskrive en Forpligtelse paa at overholde den,⁵⁴⁾ et tydeligt Vidnesbyrd om, hvor magtesløst Lavet var, naar det drejede sig om Sager, der indskrænkede den økonomiske Handlefrihed.

De sidste Artikler er af mindre væsentlig Betydning. § 16 bestemmer, at Bøderne til Lavets fattige skal gemmes af Oldermændene i en særlig Bøsse, § 17, at et Medlem ikke kan rejse bort og atter vende tilbage og træde ind i Lavet uden med dettes og Magistratens Samtykke, og de er overensstemmende med de tilsvarende Regler for Vedtægterne i andre Fag. § 18 og § 19 fastsatte de

⁵³⁾ Prot. 490.

⁵⁴⁾ Prot. 354 ff.

Forsigtighedsregler, som skulde foretages mod Ildsvaade i Brænderierne. —

Som det fremgaar af denne Gennemgang af Artiklerne, har de ikke svaret særlig godt til Erhvervets Krav. Aarsagen var bl. a. den, at man ikke fra Øvrighedens Side havde Forstaaelsen af, at Brændevinsbrænderiet var et Fag, der ikke kunde sidestilles med almindelige Haandværk, men at det havde sine særlige Forudsætninger, og Følgen blev, at Lavsordningen ikke kom til at bringe den Gavn, Faget havde haabet, da det søgte at komme ind under den. I Forholdet til Bryggerlavet opstod en Episode, der er temmelig enestaaende i Lavets ensformige og paa ydre Begivenheder fattige Historie.

Den mest virksomme Oldermænd, Brændevinsbrænderne havde, var *Hans Lihme*, der tiltraadte sit Hverv 10. April 1778. Han havde store Planer om at udvide Lavets Virksomhed til fælles Gavn. Allerede i Maj købte han en Plads paa Christianshavn — Langebrogade 17 — for at bygge et Pakhus her, bl. a. til Oplagssted for det Stenkul, Lavet indkøbte til sine Medlemmer, og det var Meningen, at hver Interessent skulde indbetale 30 Rdlr. i tre Terminer og modtage et Aktiebrev for Beløbet. 27. Nov. afholdtes der et Møde om Sagen, hvor den mødte saa stor Modstand, at Oldermænden maatte lade den falde, og 7. Dec. overtog han selv Pladsen.⁵⁵⁾ Begivenheden havde saaledes ført til et afgjort Nederlag for ham, og samme Aar bragte en endnu større Skuffelse. Bryggerlavet havde ved Privilegier af 19. Febr. 1675 og 13. Juni 1755 faaet Monopol paa at forsyne Brændevinsbrænderne med Gær og Øl til Paasæt, idet Brænderierne ikke selv maatte producere det. Lavet havde allerede tidligere søgt at faa det snærende Forbud hævet og ansøgt om at købe en Bryggergaard for her at fremstille

⁵⁵⁾ Prot. 187—96, 204.

den nødvendige Gær, men var blevet mødt med et Afslag af Cancelliet 25. April 1775. Lihme rejste ikke desto mindre Sagen igen, og paa et Møde 28. Juli 1778 fremhævedes det, at Tønderne, man modtog fra Bryggerne, ikke blev gjort ordentlig rene, og at Gæren ofte laa 5—6 Uger, før den blev benyttet, og derfor blev ubrugelig. Af denne Grund opsagde Lavet Samarbejdet med Bryggerne, og med Undtagelse af ganske enkelte underskrev Brændevinsbrænderne en Revers paa ikke at modtage Gær fra dem under en Straf paa 20 Rdlr.s Bøde første Gang, 40 Rdlr. anden Gang og tredje Gang Udelukkelse af Lavet.⁵⁶⁾ Denne Optræden vakte et voldsomt Røre. Bryggerne regnede med at tabe ca. 3000 Rdlr. aarligt, hvis de mistede Leverancen og gjorde Kongen — d. v. s. Guldberg — opmærksom paa, at de ikke kunde undvære den Indtægt paa 4 Rdlr. 3 Mark af Gær og Bærme, som et Bryg paa 14 Tdr. Malt indbragte dem, hvis de hidtil gængse Priser paa Øl ikke skulde forhøjes. 11. Nov. kom der en Ordre, i hvis ordrige Vendinger man let sporer Guldbergs Aand, og hvori det befaledes, at alt skulde forblive ved det gamle. Brændevinsbrænderne blev straffede med en Bøde paa 200 Lod Sølv — 100 Rdlr. — til Lavets Fattigkasse, fordi de havde holdt Lavssamling uden Øvrighedens Medvirken.⁵⁷⁾ Bøden reparteredes paa samtlige Medlemmer af Lavet,⁵⁸⁾ og saaledes endte dette Forsøg paa at bekæmpe og afskaffe den Fordel, Regeringen til Brændevinsbrændernes Skade havde skænket Bryggerne. Episoden bragte imidlertid den Gavn, at Bryggerne blev forsigtigere i deres Udnyttelse af Brændevinsbrænderlavet. 1791 er der igen Tale om, at en Brygger leverer fordærvede Varer,⁵⁹⁾ og 1794 besluttede

⁵⁶⁾ Prot. 177—80.

⁵⁷⁾ Prot. 182—86.

⁵⁸⁾ Prot. 199.

⁵⁹⁾ Prot. 341.

Lavet med 204 Stemmer mod 40 at indgive Ansøgning om selv at brygge. Under Afstemningen indløb en Skrivelse fra Bryggernes Oldermænd Raadmand *Skibsted* om at faa Sagen ordnet i Mindelighed — saa meget havde Lavets bestemte Optræden bevirket.⁶⁰⁾

Om Lihmes Bestræbelser til Lavets Gavn kan det yderligere oplyses, at han ligeledes sørgede for Fællesindkøb af Kommen — som sædvanligt med Uheld, idet han paa et Møde den 14. Januar 1779 maatte meddele, at 100 Tdr., som Skipper *Bonne* fra Christiania skulde bringe til København, var forlist paa et Skær tre Mil nord for Göteborg. Tabet dækkedes af Lavskassen.⁶¹⁾ Trods alle disse Nederlag beholdt han sine Fagfællers Gunst og dermed ogsaa sin Stilling til sin Død 1784.

— — —

For at forstaa de Vilkaar, under hvilke Lavets Tilværelse gled hen, er det ikke tilstrækkeligt at betragte den ydre Ramme, som Lavsartiklerne gav, men det er nødvendigt at se paa de økonomiske og tekniske Betingelser, Erhvervet var underkastet. Her skal helt ses bort fra de særlige Forudsætninger, Beskatningen frembød, men Lavsprotokollen giver et lille Indblik i Teknik og Priser, som vist ikke kan faas ad anden Vej.

Der er da først og fremmest Grund til at fremhæve, at Fremgangsmaaden har været overordentlig primitiv. De mange Brænderiskilte, der endnu er bevaret fra Hovedstaden, giver i alt væsentlig en Illustration til de skriftlige Oplysninger. Raamaterialet var gennem hele det 18. Aarhundrede Korn, og Sukkerskum synes kun sjældnere at være benyttet; Protokollen nævner det første Gang 1766.⁶²⁾ Fremstillingen af Spiritus er som bekendt ganske simpel. Sagt i yderste Korthed foregaar det paa den

⁶⁰⁾ Prot. 375 ff.

⁶¹⁾ Prot. 196—99.

⁶²⁾ Prot. 91.

Maade, at knust Korn og Malt blandes — mæskes — med varmt Vand, hvorefter der sættes Gær paa, naar det hele er nedsvalet til en passende Temperatur, i Datiden med en Tilsætning af Øl. Mæskens Kulhydrater spaltes af Gærcellerne til Spiritus og Kultveilte, og naar Gæringen efter ca. 72 Timers Forløb er tilendebragt, kan Alkoholen udvindes ved en simpel Destillation. Den tiloversblevne Bærme er rig paa Næring, bl. a. Æggehvdestoffer, og afgiver ogsaa i vore Dage et godt Grundlag for Kreaturerne Ernæring i Brænderiernes Nærhed. Samtidig med Gæringen dannes Fuselolie, som i større Mængder er sundhedsfarlig og giver Brændevinen Afsmag. Man forstod dengang ikke at fjerne den fuldstændigt, men prøvede paa at mildne Smagen ved Tilsætning af Kommen, hvad der ogsaa var nødvendigt, hvis Mæsken brændte paa i Kedlen. Da Gæringen tog saa lang Tid, maatte et Brænderi have mindst 4 Mæskekar for at faa en nogenlunde kontinuerlig Drift; men saa mange fandtes ikke i Datidens Brænderier. Meget oplysende er en lille Episode 1793. I dette Aar klagedes der over, at *Jens Nimb* havde to Pander og 6 Mæskekar, saa han kunde brænde mere end andre, og paa et følgende Møde samme Aar blev det med et Flertal af 222 Stemmer mod 8 vedtaget, at hver Interessent kun maatte have een Pande og to Mæskekar.⁶³⁾ Begivenheden er et stærkt Vidnesbyrd om den smaalige Aand, som Lavsvæsenet frembragte, og viser tydeligt, hvor smaa de fleste Virksomheder var, og den er ikke enestaaende. Da Lavet efter Københavns Brand 1795 skulde hjælpe de ødelagte Fagfæller, blev det ordnet paa den Maade, at de fik Lov til at benytte de øvriges Værksteder 1—2 Gange om Ugen,⁶⁴⁾ saa det altsaa forudsattes, at der under nor-

⁶³⁾ Prot. 371, 373.

⁶⁴⁾ Prot. 383 f.

male Forhold kun arbejdedes enkelte Dage, og det er let at forstaa, at en saa daarlig Udnyttelse af Produktionsapparatet ikke var til Gavn for Rentabiliteten.

Hvorledes Udgifterne fordelte sig, ser man af nogle Meddelelser 1808 i Anledning af en Forespørgsel fra Magistraten. Det forudsattes udtrykkeligt, at der brændtes 2 eller 3 Gange om Ugen. Priserne paa Raamateriale var følgende: 1 Td. Hvede 10 Rdlr., 1 Td. Malt 5 Rdlr. 3 Mark, Konsumtion og Brændeafgift ca. 4 Rdlr. pr. Td., Malepenge 1 Mark 8 Sk. pr. Td., Brændsel for hver Td. 5 Rdlr., 1 Td. Paasæt 4 Rdlr. 8 Sk., 1 Td. Kommen 28 Rdlr. Prisen paa Brændevin sættes til 2 Mark 1 Sk. for 4 Graders, 2 Mark 4 Sk. for 5 Graders og 2 Mark 7 Sk. for 6 Graders, alt pr. Pot.⁶⁵⁾

En vigtig Del af Afsætningen var Leverancer til Hær, Flaade og de octroyerede Handelskompagnier. Det var Lavet, som indgav Tilbud, hvorefter de blev fordelt mellem Medlemmerne; i 1782 nævnes det, at hver Interessent skulde levere 3 Tdr.⁶⁶⁾ Hver Tønde beregnedes til 121 Potter. Leverancerne til Kompagnierne betales kontant, indtil Modtagerne ophørte med det 1799, hvad der førte til en stormfuld Generalforsamling 1803, hvor Oldermændene *Peder Hjarups* Dispositioner vist ganske grundløst blev voldsomt angrebet.⁶⁷⁾ De Priser, som blev opnaaet ved Licitationer, laa lige i Underkanten af det rentable, og man kan gennem en Sammenstilling danne en Liste over Prissvingningerne, der fulgte Kornpriserne. Ved Leverancerne ydede Lavskassen Forskud til fattige Interessenter, saa de ogsaa kunde deltage.

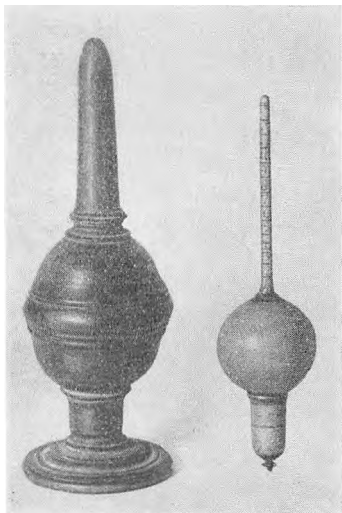
Lavet overtog for Tiden 1. Aug. 1768—31. Dec. 1769 Forpagtningen af Brændevinssalget i Københavns Fri-

⁶⁵⁾ Prot. 518.

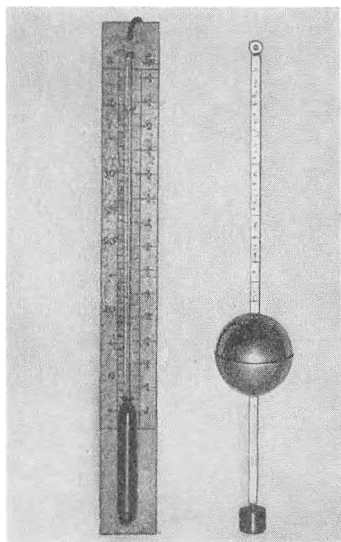
⁶⁶⁾ Prot. 227—28.

⁶⁷⁾ Jvfr. Kongstad Rasmussen: Generalforsamlingen i Brændevinsbrænderlauget 1803 [Museum 1894, 119—28].

hedsdistrikt (5: det Landomraade, der laa inden for en Cirkel med København som Centrum og 2 Miles Radius) mod en Afgift af 800 Rdlr. Medlemmerne skulde levere efter Tur til en Betaling af 16 Sk. Potten, og Udsalgsprisen fastsattes til 17 Sk., idet Differencen gik til Be-

Brændevinsprøver af Elfenben med Inddeling i 12 Grader og tilhørende drejet Etui af Træ, 18. Aarh. Fra et Brænderi i Nørresundby. „Den gamle By“.

Spendrups Brændevinsprøver af Sølv med tilhørende Thermometer. „Den gamle By“s Samlinger.

stridelse af Forpagtningsafgiften.⁶⁸⁾ Enhver kunde desuden sælge indtil 16 Potter Brændevin til 16 Sk. mod at svare 1 Sk. Potten til Lavet. Forpagtningen gav en Indtægt paa 1453 Rdlr. 1 Mark 7 Sk., Nettoudbyttet var 28 Rdlr. 3 Mark 15 Sk., som fordeltes til Lavets fattige

⁶⁸⁾ Prot. 109—14.

PRISER PAA

Kilde	Aar	Kvantum	Styrke i Grader
Prot. 23	1757	—	—
— 24	1758	—	—
— 30	1758	—	—
— 31	1758	—	mindst 5
— 37	1761	—	—
— 43	1761	584 Tdr.	—
— 44—45	1762	—	—
— 51—52	1763	—	4
— 57	1764	120 Tdr.	5
— 57	1764	—	4
— 59	1764	13000 Potter	6
— 76	1765	—	4
— 76	1765	—	6
— 90	1766	—	—
— 105	1768	—	—
— 115	1768	—	—
— 142	1772	—	—
— 142—43	1772	—	4
— 144	1773	—	—
— 149	1773	—	—
— 159	1775	235 Tdr.	4
— 161	1775	—	4
— 222—23	1781	ca. 1000 Tdr.	—
— 227—28	1782	ca. 1000 Tdr.	4
— 228, 231	1783	ca. 200 000 Potter	6
— 306	1789	—	6
— 386	1794	100 Tdr.	—
— 434	1803	180 Tdr.	6
— 435	1803	60 Tdr.	6
— 435	1803	9500 Potter	7
— 465—66	1803	17-18000 Potter	7
— 522	1809	—	5
— 522	1809	—	6
— 523	1810	—	6

KORNBÆNDEVIN

Pris pr. Pot i Skilling	Bemærkninger
15	
16	Der gives 2 % Rabat for kontant Betaling.
15	
15½	
11	{ Producenterne faar et Underskud paa 2 Sk. Potten, der dækkes af Lavskassen.
11	
15½	{ Lavet var rede til at sælge for 14 Sk. Potten. Flens- borgerne kunde sælge deres Vare for 8—10 Sk. + 6 Sk. i Told.
12	
14	
13	
14	Leverancen tilbydes fra andet Sted for 13 Sk.
16	
17	
14½	
15	
14	
16	
17	
17½	
14	{ De sidste 60 Tdr. af Leverancen gav et Tab paa 2 Sk. Potten, som dækkedes af Lavets Kasse.
11½	
13	
15⅔	
14	
18	
20	
ca. 19,2	
25	Der gives 1 % Rabat.
25	Der gives 1 % Rabat og 3 Maaneders Kredit.
24¾	Der gives 2 % Rabat.
20¾	Der gives 2 % Rabat.
2 Mark 8 Sk.	
2 Mark 12 Sk.	
2 Mark 10 Sk.	

og som Drikkepenge for Lavsbudet og Oldermændens Tjenestepige. Det blev saaledes ikke nogen straalende Forretning, men Lavet havde sikret Medlemmerne et Arbejde, de ellers ikke vilde have faaet. Tallene giver et Indtryk af, hvor meget der i det paagældende Tidsrum var blevet drukket i Distriktet — 139511 Potter foruden det indsmuglede og smugbrændte. Det kunde altsammen blive til mange Snapse, skønt de dengang var store. I *Ip Olufsen Weyses* Modelbog fra 1774 over det norske Glasværk Nøstetangens Produktion (i det norske Rigsarkiv) anføres bl. a. „*Kreppige Brændevinsglas*“, der rummede $\frac{1}{20}$ Pot, og „*Hertzknopf*“, som indeholdt $\frac{1}{24}$ Pot, men størst var „*Nøgne Jomfruer*“ — store kegleformede Glas, der kunde tage $\frac{1}{12}$ Pot. Alle blev brugt i Danmark.

Sværere er det at faa Klarhed over, hvorledes Styrken blev angivet, og Sagen kan her kun berøres med alt Forbehold. Ole Rømer skal have indført en Brændevinsprøver, inddelt i 12 Grader, med det højeste Gradantal svaarende til den stærkeste Spiritus, der kunde destilleres, vel 90—95 %. Den var udført af Elfenben, og fra et Brænderi i Nørresundby ejer Købstadmuseet „Den gamle By“ et Exemplar af denne Type, der her er gengivet med sit Etui. Det samme Museum ejer imidlertid en ganske tilsvarende Flydevægt fra et Brænderi i Aarhus, men inddelt i 18 Grader. Spendrups Alkoholometer fra 1809 brugte for den stærke Sprit Betegnelsen 16 Grader, og hans Brændevinsprøver havde den Fordel, at den ogsaa tog Hensyn til Brændevinens Temperatur, da Spiritus ved højere Varmegrad har mindre Vægtfylde, og et Alkoholometer derfor maa vise for meget. Da Termometret imidlertid ikke blev anvendt før Spendrup, var enhver nøjagtig Maaling udelukket, og Brændevinens Styrke har kun været omtrentlig angivet.

Med 113 Stemmer mod 98 vedtog Lavet 1819, at

Brændevin ikke maatte sælges ringere end 8 Grader Spendrup.⁶⁰⁾ Man kan maaske gaa ud fra, at denne Betegnelse svarede til 6 Grader før hans Tid, men der er i saa Fald ikke taget Hensyn til Alkoholometret fra Aarhus, der er ældre end Spendrups Opfindelse. Men det har maaske været knyttet til en Beregning af Styrken, som har været ret enestaaende og ikke brugt i København.

— — —

Københavns Brændevinsbrænderlav fik kgl. Konfirmation paa sine nye Lavsartikler 3. Jan. 1862. Det sidste Lavsmøde blev afholdt 19. Aug. 1940.

.....

⁶⁰⁾ Prot. 585. Om de danske Alkoholometres Historie se Lektor, Dr. phil. S. M. Jørgensen i „Den tekniske Forenings Tidsskrift“, VI, 139 ff.

ØSTERSØISK KOMPAGNI 1825—29.

Af GEORG NØRREGAARD.

København synes af Naturen udset til et betydeligt „Oplagssted for Varer fra alle Himmelegne og i Særdeleshed til Middelpunkt for Vare-Transaktionen mellem Østersøens Havne og den øvrige Handels-Verden. Dens Beliggenhed ved Indgangen til Østersøen, dens Sejlbarhed hele Aaret igennem med sjældne Undtagelser, dens rummelige og sikre Havn, dens Skibspladser og Værfter, dens store og bekvemt liggende Pakhuse og den Lethed og ringe Bekostning, hvormed Varer under modererede Transitafgifter kunde forsendes videre, er samtlige Fordele, som klarligen taler for hin Bestemmelse, og som burde hæve København til Rangen af Europas første Handelspladser“.

Med disse Ord indledede Storkøbmanden William Duntzfelt den Ansøgning, som han den 18. Oktober 1824 indsendte til Kong Frederik VI for at udvirke Oprettelsen af et østersøisk Handelskompagni i København.¹⁾ I Nutiden vilde man kalde et saadant Handelskompagni

¹⁾ Den originale Ansøgning findes i Udenrigsministeriets Arkiv i Rigsarkivet under Generaltoldkammer & Kommercekollegiets Samlede Sag Nr. 173 „angaaende det nye oprettede Østersøiske Handelscompagnie og det for samme udfærdigede allerhøjest Privilegium“. Hvor ikke andet omtales, findes de i det følgende benyttede Aktstykker lagt til denne Sag.

for et Aktieselskab. Et „guineisk og østersøisk Kompagni“ havde eksisteret fra 1781 til 1788. Derefter havde navnlig Duntzfelts Fader C. W. Duntzfelt²⁾ i Forening med F. de Coninck privat ført dette Kompagnis Handel videre, og den ældre Duntzfelt havde tjent saa godt paa sin oversøiske Handelsvirksomhed, at han omkring 1800 vistnok var Københavns rigeste Handelsfyrste. William Duntzfelt overtog sammen med sin Broder Frederik Ledelsen af Firmaet efter Faderens Død 1809. Den engelske Krig 1807—14 bragte Virksomheden kolossale Tab; men endnu efter Fredsslutningen var Firmaet Duntzfelt & Co. dog stadig stærkt nok til at virke for Genrejsningen af den danske Handel.

Enhver ved, hvorledes denne Genrejsning i første Omgang slog fejl. Rederi efter Rederi gik fallit, og netop omkring 1824, da den yngre Duntzfelt indgav sin Ansøgning til Kongen, var man ved at naa Bunden.

Selv om det nu voldte Vanskelighed at opretholde den Handel over Verdenshavene, der for Danmarks Vedkommende var blomstret op til en saa unaturlig Højde under Revolutions- og Napoleonskrigene, mente man dog i København, at der stadig var noget at redde af Østersøhandelen. I Ansøgningen udmalede Duntzfelt, hvorledes Amerikanere og andre Søfarere fra fjerne Lande ønskede at undgaa Vinterrejser i Østersøen med eventuel Overvintring, naar Isen lukkede de nordbaltiske Havne. Han antog, at de derfor gerne vilde vælge København som Udlosningssted for deres medbragte Ladninger, naar de blot herfra kunde faa Returladninger af Østersølandenes Produkter. Følgelig burde København gøres til Stabelplads for Hør, Hamp, Tømmer etc. Det tidligere østersøiske Kompagni var blevet grundlagt paa de samme Betragtninger, men havde i det væsentlige ladet sig

²⁾ Johannes Werner: Christian Wilhelm Duntzfelt, en dansk Storkøbmand fra den glimrende Handelsperiode, 1927.

opsluge af Handelen over Verdenshavene, som det jo ogsaa vilde varetage, og det havde da savnet Kapital til at iværksætte de østersøiske Foretagender i den Udstrækning, som man havde tænkt sig.

Tidspunktet for Oprettelsen af et nyt og bedre Kompagni ansaa Duntzfelt nu for at være kommet. Fra tysk og russisk Side var der gjort betydelige Fremstød for at faa Del i Handelen paa Kolonierne. Et Modspil vilde være paa sin Plads. Der var ogsaa Grund til at frygte for Konkurrence fra Göteborg, idet Götakanalens Fuldførelse stundede til. For Pengemarkedet vilde Kompagniet blive af særlig Betydning. Gennem en Aarrække var de til Udlaan fremkomne Kapitaler blevet opslugt af offentlige Laan. Duntzfelt troede nu, at dette var ved at høre op, og at der i Stedet kunde blive Tale om at sætte Penge i Handelsforetagender. Denne Tankegang fandt Støtte i, at Staterne for Øjeblikket nedsatte Renten af deres Laan og foretog betydelige Konverteringer. Det nye Handelskompagnis Hovedformaal skulde være Kommissionshandel. De lave Varepriser, der netop var gældende, vilde tillade at aabne Forretningen med en forholdsvis begrænset Kapital.

Udenlandske Firmaer havde tilkendegivet deres Interesse for Duntzfelts Plan; men en Forudsætning for deres Medvirkning og Planens Gennemførelse var en Nedsættelse i Afgifterne paa Transithandelen i Københavns Havn,³⁾ saa de ikke kom til at overstige 1 % af Varernes Værdi. Preussen stod netop i Begreb med at lempe paa Afgifterne i sine Østersøhavne, navnlig Stettin. I et Privatbrev af 30. Oktober 1824 til den deputerede i Generaltoldkammer og Kommercekollegiet P. Thonning understregede William Duntzfelt, hvor vigtig Nedsættelsen af Afgifterne var, idet han samtidig henviste til en

³⁾ En Del Lettelser i de nævnte Afgifter var paa Grosserer-Societetets Initiativ opnaaet ved Forordningen af 10. Aug. 1821.

Indstilling om samme Emne fra Grosserer-Societetets Komité fra Marts 1823.⁴⁾

Disse Ansøgninger om Afgiftslettelse blev ikke for-gæves. Kongen ønskede aabenbart den Side af Sagen bragt hurtigt i Orden.⁵⁾ Allerede i en Betænkning af 1. Marts 1825 havde Generaltoldkammer og Kommercekollegiet Sagen klar til Afgørelse. De bestaaende Afgifters Antal var stort. Der var Fyrpenge til Kongens Kasse, Sten- og Pælepenge til Admiralitetet, Accise til Stadens Kasse og Mudderafgift til Havnekassen, desuden Sportler til Kommandanten paa Toldboden og Havnekaptajen, eventuelt ogsaa til Toldbetjentene og Skibsmaalerne. Hvor Talen specielt var om Transitvarer, kom hertil Transittolden og Leje for Husrum til Opbevarelsen af Varerne mellem Losning og Ladning; eventuelt kunde der være Tale om Kreditoplagsafgift. Om hele denne Afgiftsmængde siger Betænkningen, at den „hidrører endnu fra den Tid, hvori det danske Flag og danske Havne var neutrale, hvorimod de oversøiske Havne var spærrede for mange Nationer, og Handelsanordningerne var fulde af Indskrænkninger“. Kun ved Nedsættelser i Afgiften kan Staden bevare en fremskudt Plads som Søhandelsby. Om Oplagsafgiften hedder det, at den falder tungt, næsten prohibitivt paa den store Transithandel, der oplægger Varer paa Spekulation, og sandsynligvis virker den selv i den bedste Handelsperiode skadelig. Tilsammen udgjorde de bestaaende Udgifter for voluminøse Varer op til 5 % af Værdien, for Transitvarer til oversøiske Pladser endog 6 %. Kongens Resolution

4) Gtk. & Kommercekoll., Københavnske Told- og Konsumptionskontors Journal 1823, Nr. 611. — Jul. Schovelin: Fra Kongegunst til Selvstyre, 1917, 395.

5) Gtk. & Kommercekoll. danske Forestillinger og Resolutioner 1824, Nr. 228 og 273, Reskripter 23. Okt. og 18. Dec.

paa Betænkningen faldt den 12. Marts 1825 og medførte betydelige Lettelser.⁶⁾ Samtidig paabød han, at der skulde aabnes Forhandling om en Samling af alle de forskellige Afgifter paa Skibsfarten i en enkelt Afgift.

En Del af, hvad der anføres i Kollegiets Betænkning, er ikke uden Interesse i Forbindelse med Planen om det østersøiske Kompagni. København roses for sin „sikre og rummelige Havn, dens Bekvemmelighed som Losse- og Oplagssted“. „Skibsfarten kan her“, fortsættes der, „sædvanlig begynde 1 à 2 Maaneder tidligere end i de russiske Havne, og den kan vedvare 1 à 2 Maaneder længere i Efteraaret. Skibe fra Nordamerika kan aarlig gøre 2 Rejser paa København, men kun 1 paa de russiske Havne. København er ikke udsat for saadan voldsom Naturbegivenhed, som flere Gange har ødelagt Varebeholdninger i Petersborg. De sværeste Købmandsskibe kan her mange Steder udlosse lige i Pakhusene og behøver ikke en ny og lang Transport til Oplagsstedet som i mange østersøiske Havne, saasom fra Travemünde til Lübeck, fra Svinemünde til Stettin. København kan derfor lettere føre sin Handel fra første Haand end hine Steder, af hvilke Lübeck til Dels er kun en Afsætnings-Kanal for Hamburg. Ligesom Hamburg er det store Varedepot for Nordtyskland og Elben, saaledes synes Østersøen at trænge til et lignende Depot. Lübeck er for Tiden Københavns lykkelige Rival i denne Henseende; Göteborg og Stettin tragter efter at blive det; men intet synes at kunne indskrænke København i en Herlighed, der er dens Beliggenhed naturlig, uden udvortes Hindringer og udvortes prohibitive Forholdsregler fra andre Stater“.

Med Dannelsen af det østersøiske Kompagni skulde det dog ikke gaa saa heldigt som med Nedsættelsen af

⁶⁾ Gtk. & Kommercekoll. danske Forest. og Res. 1825, Nr. 48.

Transittolden. Til en Begyndelse forløb alt imidlertid tilfredsstillende.

Den 23. Oktober 1824 sendte Kongen Duntzfelts Ansøgning til Overvejelse i Generaltoldkammer og Kommercekollegiet. Samtidig bemyndigede han Kollegiet til at meddele Duntzfelt, at Forslaget om det paatænkte Handelskompagni fandt Kongens „allernaadigste Tilfredshed og Velbehag“. Dermed fulgte Løftet om, at naar Duntzfelt & Co. med flere solide Deltagere saa sig i Stand til at forelægge et Udkast til Statuter for Kompagniet, kunde de faa kongelig Konfirmation herpaa, og samtidig stilledes der forskellige Begunstigelser i Udsigt.⁷⁾ Duntzfelt kunde med Rette betragte dette som en Opmuntring.

Allerede indlagt i Ansøgningen af 18. Oktober 1824 fremsendte Duntzfelt et Udkast til Statuter for Kompagniet. Dette skulde bygges op paa et Grundfond, bestaaende af 2500 Aktier à 800 Rdlr., altsaa ialt 2 Mill. Rdlr., en efter Tidens Forhold særdeles velvoksen Sum. Indtil videre skulde dog kun den halve Aktiekapital indbetales. Kapitalen skulde aarlig forrentes med 5 %. Hvis der herudover blev noget Udbytte, skulde Aktionærerne fra det tredje Aar have en Fjerdedel deraf, medens Resten skulde indgaa i Grundfondet, indtil det var fordoblet. Først derefter skulde hele det aarlige Udbytte fordeles til Aktionærerne. Til dem, der købte særlig mange Aktier, skulde gratis fordeles nogle Aktier som Præmie.

Saaledes et meget lokkende Prospekt. Udlændinge saavel som Indlændinge opfordredes til Aktietegning. En Repræsentant for Duntzfelt & Co. foretog en Rejse til større Handelspladser i Udlandet for at samle Deltagere. Efter Firmaets eget Udsagn mødte han dog megen Mistillid og mange Indvendinger, og der gik længere Tid med

⁷⁾ Gtk. & Kommercekoll. danske Forest. og Res. 1824, Nr. 228.

Aktietegningen end forudset; men det lykkedes alligevel at faa tegnet en Aktiekapital paa ialt 800.000 Rdlr. rede Sølv, saa man mente at have nok til at begynde med.

Den 6. Maj 1825 kunde man derefter indsende Forslag til Statuter og Begunstigelser til Kongens Billigelse. En væsentlig Del af Aktierne maa Udlændingene have tegnet; for det blev foreslaaet, at af et Repræsentantskab paa 5 Medlemmer kunde 3 bo i Udlandet og eventuelt optræde ved befuldmægtigede. Det første Repræsentantskab, der underskrev Forslagene til Kongen, havde netop en saadan Sammensætning. Ledelsen skulde i øvrigt bestrides af 2 Direktører og 1 Bureauchef. Første Direktør blev selvfølgelig William Duntzfelt, og der skulde sikres ham en overvejende Indflydelse paa Forretningerne.⁸⁾

Hidtil forløb alt tilsyneladende vel. Hvad det var, som derefter bragte Foretagendet bort fra den forønskede Retning og ind i en ganske anden og næppe saa glørværdig Virksomhed, siges ikke klart.

Først og fremmest ser det dog ud til at være indre Svagheder. Afsløringen heraf kom, da Regeringen skulde til at tage Standpunkt til Statutterne og Begunstigelserne. Hvad de sidste angaar, havde Kompagniet taget Munden meget fuld i sine Ønsker. Allerede Kongen kom til at nære Betænkeligheder paa dette Felt. Paa Forhaand var han tilbøjelig til at indrømme Kompagniet de samme Rettigheder, som københavnske Grosserere havde. Ligeledes vilde han tillade, at udenlandske Værdier, der var betroet Kompagniet, og Skibe, der kom med Ladning

⁸⁾ Repræsentantskabet bestod af de københavnske Købmænd W. E. Fiedler og I. H. Sieveking, Berlinerløbmændene W. C. Bencke og I. S. v. Halle samt den velkendte Altonakøbmand, Etatsraad C. H. Donner. Direktør var foruden William Duntzfelt den portugisiske og brasilianske Vice-Konsul i København A. H. Garrigues, der efter det østersøiske Kompagnis Ophør søgte Grossererborgerskab i København.

til det, i Krigstilfælde skulde blive fritaget for Konfiskation. En hidtil gældende Særbestemmelse til Gene for den østasiatiske Handel vilde han ogsaa ophæve. Derimod ønskede han at høre Kollegiernes Mening om eventuelle Lempelser i Auktionsgebyrer og Stempelafgifter. Mærkeligt nok søgte Kompagniet ogsaa Tilladelse til at brandforsikre sine Varer, noget, som hverken Konge eller Regering nogensinde kan have tænkt sig at være imod.⁹⁾ I det hele tage synes Duntzfelt at have ladet sig lede af en mærkelig gammeldags Opfattelse af Handelen saavel som af Enevældens Pligter. Kongemagten skulde paa alle Maader optræde som Næringslivets Beskytter og Formynder. Som det snart skal ses, kunde dette ikke vinde Samtidens Bifald. Foretagendet var ikke tilstrækkeligt i Takt med Omgivelserne og Tidens Anskuelser. Det hele er ikke fri for at minde om det 18. Aarhundredes Projektmagerier. Ansaret skulde ligesom læsses over paa Staten.

Statutudkastet kom til Behandling i en blandet Komité bestaaende af 2 Medlemmer af Danske Kancelli og 2 af Generaltoldkammer og Kommercekollegiet. Blandt Komitémedlemmerne var A. S. Ørsted, der straks fandt ud af, at der var Forskel paa et Statutudkast, som Kompagniet havde trykt under 31. December 1824 og benyttet som Grundlag for Aktietegningen, og saa det Statutudkast, som nu blev forelagt til Stadfæstelse. Dels var Reglerne for Indbetaling af Aktiekapital blevet ændret, dog ikke skærpet. Dels var Selskabets Formaal udvidet, og denne sidste Ændring blev, som det snart skal ses, af meget vidtrækkende Betydning. I det trykte Udkast hed det nemlig, at Selskabet „efter Direktionens Eragtning“ vilde tilstede Forskud paa „tilsendte eller overleverede i København afsættelige Varer“. Hertil føjedes

⁹⁾ Gtk. & Kommercekoll. danske Forest. og Res. 1825, Nr. 88, Reskript 14. Maj.

i det nu fremsendte Statutudkast, at man desuden vilde yde Forskud i Almindelighed paa Varer, som stilledes Direktionen til Sikkerhed. A. S. Ørsted mente, at naar man saaledes lavede om paa Reglerne, var Aktietegningen ikke længere bindende, og det kunde derfor maaske være praktisk at overlade til Kompagniet selv at vedtage sine Statuter, for saa kunde der underhandles med utilfredse Aktionærer om Indholdet. Kongeligt stadfæstede Statuter lod sig vanskeligt ændre.¹⁰⁾

De 4 Herrer fra Kollegiet og Kancelliet var enige om, at hvis Staten sanktionerede Reglerne, kunde brøstholdne Aktionærer maaske siden beklage sig over Sanktionen; maaske kunde de opfatte den som en økonomisk Garanti. Der forelaa jo intet om, at Aktionærerne billigede Udkastet. Videre fandt de flere besynderlige Enkeltheder i det forelagte Aktstykke, som i det hele taget gjorde det betænkeligt at lade Kongen konfirmere det. I Almindelighed syntes de, der var tiltænkt Ledelsen en usædvanlig stor Magt. Ligesaa undrede man sig over Afstemningsreglerne. Den, der ejede 1—9 Aktier, skulde have 1 Stemme; den, der ejede 10—19 Aktier, skulde have 2 Stemmer osv. Ganske vist lød dette liberalt; men det tillod den, der ejede flere Aktier, paa Generalforsamlingsdagen at dele dem ud til flere Personer, der saa kunde møde og hver især afgive Stemme. Paa mange andre Punkter satte Kritikken ind. Mærkeligt var det, at Aktionærerne paa Generalforsamlingen kun maatte fremsætte Andragender gennem Repræsentantskabet. Den Revision, der var berammet, maatte anses for utilstrækkelig. Det var en Fejl paa Forhaand at binde Kompagniet til at give 5 % p. a. i Udbytte. Naar Selskabet havde bestemt en nærmere angivet Sum til Indkøb af „gangbare og under Prisen erholdelige Varer“, saa syn-

¹⁰⁾ A. S. Ørsteds Notater er dateret 27. Maj [1825].

tes det ikke at opmuntre til Handel med Firmaet. Naar Selskabet ønskede, at Aktierne skulde undrages Kreditorers Forfølgen, kunde det bare tjene til at gøre dem særlig søgt i visse Tilfælde. Endnu flere Punkter fremkaldte Bemærkninger fra 4 Mands Udvalget.¹¹⁾

Resultatet af alt dette blev, at Kongen vel indrømmede nogle af Begunstigelserne, men ikke stadfæstede Selskabets Love. Privilegierne for det østersøiske Kompagni blev udstedt den 7. Juni 1825.¹²⁾ Kompagniet fik Ret til at drive en gros Handel i 20 Aar med samme Rettigheder som Grosserere. Aktiebrevene skulde ikke være paa Stempelpapir. Ved Udlaan maatte tages 5 %, medens den almindelige Rente var 4 % p. a. Kompagniets Ejendomme og Udbyttesummer blev fri for Konfiskation i Krigstilfælde, ligesaa Skibe, der før Krigsudbrud var afgaaet hertil med Gods til Selskabet.

Dette var saaledes meget mindre, end Duntzfelt havde drømt om og søgt om; men i de fleste Spørgsmaal havde Regeringen dog ladet ham staa med frie Hænder. Han var ikke blevet behandlet haardt. Kun havde man optraadt køligt over for ham og hans Foretagende.

Den 15. Juni 1825 kunde Kompagniets Direktion nu meddele Rentekammeret, at man var traadt i Virksomhed.¹³⁾

Allerede længe forinden havde man imidlertid sikkert kunnet spore den fjendtlige Stemning, der rundt om i København herskede over for den nye Virksomhed. Sandsynligvis frastødte Duntzfelts selvbestaltede Ledelse af Aktieselskabet hans Ligemænd. Muligt groede der hist og her en Smule Misundelse. Muligt var Ophavsman-

¹¹⁾ Betænkning afgivet 30. Maj 1825 af Kirstein, Ørsted, Thoning og M. Lange.

¹²⁾ GtK. & Kommercekoll. danske Forest. og Res. 1825, Nr. 119.

¹³⁾ Bilag til Rentekammerets københavnske Journal 1825, Nr. 508.

den gaaet for meget uden om Grosserer-Societetets Komité.¹⁴⁾ Sikkert er det, at den forretningsmæssige Tillid til Dels svigtede, og at man under alle Omstændigheder frygtede Kompagniets Konkurrence. Den Uvilje, som en Række københavnske Grosserere havde opelsket, blev til sidst sluppet løs gennem Grosserer-Societetet. Den 8. Juli 1825 indsendte en Række Handelshuse, hvoriblandt var repræsenteret Navne som Tutein, de Coninck og Hambro, Protest til Grosserer-Societetets Komité over, at der var tilsagt det østersøiske Kompagni Frihed for Konfiskation i Krigstilfælde. Især beklagede man sig tillige over, at Udlændinge skulde nyde Begunstigelser fremfor danske Handelshuse; man vidste, at Kompagniets Hovedinteressenter ikke var danske.¹⁵⁾

Grosserer-Societetets Komité tøvede ikke med at tage sig af Sagen. Under 11. Juli noteres i dens Forhandlingsprotokol, at en Erklæring skal konciperes af Hvidt. Den 23. Juli afsendtes derpaa en Skrivelse med baade Næb og Klør til Danske Kancelli.

Den Veltalenhed og Nidkærhed, der præger denne Skrivelse fra L. N. Hvidts Haand, tyder paa, at det har været ham personligt om at gøre at udrette noget her. Man maa ikke glemme, at Slaget i dette Tilfælde stod imellem en Repræsentant for det Handelshus, der tidligere havde været Københavns mægtigste, og selve den Person, der i den kommende Generation blev Byens alt-overragende ledende Handelsmand, og hvis Efterfølgere blev Tietgen og H. N. Andersen. Det østersøiske Kompagnis Eksistens blev afgjort en af de Episoder, der gav Hvidt Anledning til at tage Ledelsen i Hænde, ja maaske var det den afgørende Begivenhed. Heri ligger

¹⁴⁾ Jfr. Marcus Rubin: Frederik VI's Tid, 1895, 147.

¹⁵⁾ Bilag til Grosserer-Societetets Komité's Forhandlingsprotokol 1825, Nr. 39, Arkiv paa Børsen.

der en særlig Grund til at interessere sig for det østersøiske Kompagnis Skæbne.

Duntzfelts gammeldags Hofsmiger, hans Projektmageri, hans Søgen Garantier hos Enevælden maa have forekommet den moderne liberale, rent forretningsmæssigt indstillede Hvidt en Vederstyggelighed. Duntzfelts Inddragen af udenlandsk Kapital maa have forekommet den stærkt nationale Hvidt direkte skæbnesvanger.

Hvidt understreger i sin Skrivelse,¹⁶⁾ at det ikke kan have været Regeringens Hensigt at styrke Kompagniet paa den øvrige Handelsstands Bekostning eller at give det Lejlighed til at frarive de øvrige Grosserere de Forretninger, de i lang Tid „til deres Venners Tilfredshed“ har udført. Han beraaber sig i denne Forbindelse paa „Hans Majestæts landsfaderlige Sindelag“ og „den Varsomhed, hvormed Allerhøjstsamme stedse griber ind i Forhold, der o. s. v.“. Duntzfelt havde forlangt Majestæts „allerhøjeste Beskyttelse og Sikkerhed“. Den liberale Retsstat staar her over for den merkantile Enevælde. Sin Foragt for Duntzfelt udstiller Hvidt, naar han taler om, at Planen „ej hos Stifteren røber dyb Kundskab om Handelens Almindelighed eller det særegne ved den danske Handel“. Ja, Kompagniets Løfte om 5 % i aarligt Udbytte begrundes endog efter den strenge Kritikers Opfattelse den Antagelse, at Kompagniet ikke vil faa lang Levetid uden under særdeles gunstige Omstændigheder.

Imidlertid stod Hvidt og hans Meningsfæller jo overfor en afgjort Kendsgerning, og det eneste, de efter Omstændighederne kunde foretage sig, var at udbede sig samme Begunstigelse i Krigstilfælde, som Kompagniet havde faaet Tilsagn om. De hævdede, at Kompagniet ellers vilde opnaa Fordele ved Konsignation fra frem-

¹⁶⁾ Grosserer-Societetets Komité's Kopihog 1817—31, 23. Juli 1825, Arkiv paa Børsen.

mede Steder, især fra England og Nordamerika. Dette i alt Fald, saa snart der var den mindste Smule Krigsfare at øjne,¹⁷⁾ og hvor ofte var der ikke det.

Hvidts Ansøgning blev anbefalet af Generaltoldkammer og Kommercekollegiet; men Udenrigsdepartementet fandt det ikke saa ligetil. Under Krigen 1807—14 havde fremmede Skibe jo ikke undgaaet Konfiskation. At man nu skulde tilsige dem Frihed derfor, aabnede de vidtløftigste folkeretlige Perspektiver. Man kom jo ogsaa ind paa de gamle Spørgsmaal om frit Skib og fri Ladning. Efter noget Skriveri frem og tilbage mellem Regeringskontorerne blev Sagen syltet i Udenrigsdepartementet.¹⁸⁾

Den modvillige Stemning, som Dannelsen af det østersøiske Kompagni havde vakt, giver formentlig en Del af Forklaringen paa, hvorfor Kompagniet kom til at virke i en anden Retning, end Tanken først havde været. Hvilken Vej det bar, fremgaar af en Ansøgning til Rente-kammeret af 24. November 1825 i Forbindelse med Fritagelsen for Stempelafgifter. Kompagniet var nu navnlig interesseret i at opnaa Stempelfrihed for de Laanebreve, der blev udstedt, naar det udlaante Penge mod Sikkerhed i Varelagre. Det viser sig, at den foran omtalte beskedne Forandring i Formaaalsparagraffen fra Maj-Ansøgningen i Virkeligheden dækkede over et komplet Omsving i Kompagniets Virksomhed. I Stedet for at lægge Vægten paa den direkte Handel med Østersølandene og paa Fremskaffelsen af Lagre af østersøiske Produkter gik man nu over til en blot og bar Udlaansvirk-

¹⁷⁾ En saadan Krigsfare havde truet 1823 i Anledning af Uroen i Spanien. Jfr. Grosserer-Societetets Kopibog 1817—31, 26. August 1823; Jul Schovelin: *Fra Kongegunst til Selvstyre*, 1917, 395—96.

¹⁸⁾ Danske Kancellis 2. Departements Journal 1825, Nr. 2057. — Samme Departements Brevbog 1827, Nr. 2791. — Departement for udenrigske Anliggender, Manualprotokol 1827, Nr. 1226. — 1834 rykkede Danske Kancelli for en Afgørelse i Sagen (nævnte Departements Brevbog 1834, Nr. 3122).

somhed, altsaa til at paatage sig en Handelsbanks Op-gave. Det hedder herom i Skrivelsen til Rentekammeret: „Dette fornemmelig paa Sikkerhed i Varer byggede Laane-Institut vil afhjælpe et væsentligt Savn for Handelsstanden her i Almindelighed, for Producenterne og Fabrikanterne i Særdeleshed, da det sætter vedkommende i Stand til at oppebie den heldigste Realisations-tid for deres Varer og Produkter og imidlertid forinden disses Salg aabner dem en Kilde til at tilvejebringe Aktiver til fornyet Virksomhed“. Udlaansforretningen „vil blive saa meget nyttigere for det Almindelige, som den Nationalbanken under særegne Begunstigelser tilstaaede Tilladelse til at gøre Udlaan mod Sikkerhed i Varer ej af samme synes at blive benyttet“. Naar københavnske Forretningsfolk behøvede Laan, var den sædvanlige Ud-vej at henvende sig i Hamburg.

Den Mulighed foreligger, at Kompagniet ved at gaa over til at lægge Hovedvægten paa Udlaansvirksomheden har villet afvæbne Kritikken i de københavnske Grosse-rerkredse. De, der skulde nyde godt af Laanene, blev jo netop Grossererne. Disse Herrer kunde ikke med Rime-lighed klage over Kompagniets Konkurrence, naar det samtidig aabnede dem selv Mulighed for at skaffe sig de højst fornødne Kontanter til deres egen Virksomhed. Men netop ved saaledes at række Konkurrenterne en hjælpende Haand maatte Kompagniet komme til at svække sine egne Muligheder for at faa noget ud af Groshandelen.

I en særlig Skrivelse til Generaltoldkammer og Kom-mercekollegiet bad Kompagniets Direktion „paa Grund af den Yndest og Velvilje, som det østersøiske Kompagni stedse har mødt hos det høje Kollegium“ om, at Kolle-giets Medlemmer med Kraft vilde gøre deres Indflydelse gældende over for Rentekammeret i Spørgsmaalet om Stempelfriheden. Det har altsaa været i det nævnte Kol-

legium, Duntzfelt har haft sine særlige Velyndere og formaaende Venner. Man gætter paa den førnævnte Thonning. Allerede den 25. Juni havde Kollegiet paa Grundlag af den kongelige Resolution om Kompagniets Privilegier af 7. Juni forelagt Sagen for Rentekammeret. Ved kongelig Resolution af 16. November 1825 opnaaede Kompagniet den attraaede Stempelbegunstigelse,¹⁹⁾ og Ansøgningen af 24. November var altsaa overflødig; men Kompagniet fik først Meddelelse om Afgørelsen tilskrevet den 20. December. Festina lente.

I Mellemtiden indsendte Kompagniet en Ansøgning til Kancelliet om Stadfæstelse af et Reglement for Forskud og Udlaan. Man vilde partout have Regeringens Stempel sat paa Selskabets private Anordninger. Uden større Indvendinger opnaaedes Stadfæstelsen denne Gang ved en kongelig Resolution af 15. Marts 1826.²⁰⁾ Ifølge dette Reglement modtog Kompagniet til haandfaaet Pant for Laan eller Forskud „saadanne Effekter, der almindeligvis af et Laane-Institut betragtes som betryggende Sikkerhed saasom kongelige eller andre Obligationer, Aktier m. v.“. Ligeledes agtede Kompagniet at diskontere „saa-vel trasserede som indenbys Veksler, der med Hensyn til alle derved forpligtede anses for fuldkommen gode“. Overgangen til Bankvirksomhed fuldkommengjordes stedse mere. Endnu krævedes dog Varer, hvorpaa Kompagniet gav Laan, anbragt mod Leje af Pladsen i Kompagniets Pakhus, eller ogsaa skulde det Pakrum, hvori Varerne henlaa, overgaa fuldt og helt til Kompagniets Raadighed, indtil Laanet var tilbagebetalt.

¹⁹⁾ Rentekammeret, Københavnske Civiletats Kontor kgl. Resolutioner 1825, Nr. 48. — Rentekammerets Relations- og Resolutions-Protokol 1825, Nr. 304. — Rentekammerets københavnske Kontors Journal 1825, Nr. 539, 942 og 943.

²⁰⁾ Bilag til Danske Kancellis 2. Departements Registrant 1826, Nr. 294.

Det tidligere berørte Ønske om Lempelser i Auktionsomkostningerne blev gentaget i den nævnte Ansøgning om Reglementets Stadfæstelse. Kompagniet har aabenbart ligesom sine store Forgængere været lagt an paa at afhænde de hjemhentede Varer ved Auktion. For sin egen Mund opnaaede det dog aldrig Nedsættelse af Auktionsgebyret; men Ansøgningen foranledigede Fremkomsten af en Forordning af 27. Juli 1832 angaaende visse Lettelser med Hensyn til Benyttelsen af Auktionsvæsenet.²¹⁾ Atter et Eksempel paa Sneglefarten i Datidens Regeringsvirksomhed.

Hvorledes det forløb med den daglige Virksomhed i det østersøiske Kompagni, er ukendt. Intet er forefundet opbevaret derom. Tilsyneladende blev det til meget lidt med Handelen, men til des mere med Bankvirksomheden. Inden mange Aar besluttede man at drage Konsekvensen heraf og at foretage en til Forholdene passende Omdannelse af hele Indretningen. Paa en Generalforsamling den 22. December 1828 vedtog man at opløse Kompagniet. Siden blev dets Privilegier kasseret af Kongen ved Resolution af 9. November 1830.²²⁾

I Stedet oprettedes den saakaldte Centralkasse til at overtage Kompagniets Virksomhed. Interessenterne antog Planen herfor den 31. August 1829, og derefter traadte den nye Institution i Virksomhed den 15. Oktober s. A. Navnet „Centralkasse“ fik man fra Hamburg. En tilsvarende Institution var der blevet oprettet 1821. Den havde siden faaet 2 Konkurrenter ved sin Side; men alligevel noteredes dens Aktier 1829 i Kurs 200.²³⁾ I Virkeligheden ændrede den københavnske Institution

²¹⁾ Danske Kancellis 2. Departements Journal 1825, Nr. 2891. — Bilag til samme Dpt.s Registrant 1832, Nr. 522.

²²⁾ GtK. & Kommercekoll. danske Forest. og Res. 1830, Nr. 267.

²³⁾ Skrivelse fra Grosserer-Societetets Komité til Danske Kancelli 13. Jan. 1830, Komitéens Kopibog 1817—31.

1829 næsten kun Navnet. Det mødte derfor heller ingen Modstand i Regeringskredse, da Centralkassen søgte at faa et Udlaansreglement i Lighed med det østersøiske Kompagnis stadfæstet af Kongen. Udkastet til Reglement blev denne Gang fra Kancelliet sendt til Overvejelse i Grosserer-Societetets Komité, og Hvidt fik atter Lejlighed til at udtale sig. Hans bitre Tale var nu forstummet. Saglig Interesse prægede hans Indlæg. Blandt andet hævdede han, at den danske Handels Tilbagegang ikke blot skyldtes Nedgang i Landets Kapital under Krigen, men især, at de tilbageblevne Kapitaler havde skiftet Ejer og var gaaet fra de egentlige Handelsfolk, der var uddannet som saadan, og havnet hos Rentiers. En Centralkasse vilde blive et passende Mellemed mellem Kapitalist og Forretningsmand. At laane i Hamburg medførte alt for store Omkostninger til Kommission, Assurance osv.²⁴⁾ I Svaret til Kancelliet fremhævede Grosserer-Societetets Komité, at Kapitalisterne var mere tilbøjelige til at sætte deres Midler i Statspapirer eller i første Prioriteter i Ejendomme end til at laane Penge ud til Handelsfolk.²⁵⁾

Den 25. Februar 1831 bifaldt Kongen, at det østersøiske Kompagnis Privilegier gik over paa Centralkassen, og stadfæstede det indsendte Laanereglement.²⁶⁾ Privile-

²⁴⁾ Skrivelse fra L. N. Hvidt til Grosserer-Societetets Komité 13. Jan. 1830, lagt ved Bilag til Komiteens Forhandlingsprotokol 1830, Nr. 15.

²⁵⁾ I Koncepten til denne Skrivelse af 13. Jan. 1830 (jfr. Note 23), som er lagt bagest blandt Bilag til Komiteens Forhandlingsprotokol 1829, er overstreget en Passus om, at det har en ufordelagtig Indflydelse paa en Handlendes Kredit, naar han, fordi ingen vil laane paa Varer, maa give Prioritet i sine faste Ejendomme, hvorved hans Forskrivning bringes til offentlig Kundskab. Endnu et lille Indblik i Laanevanskelighederne i Datiden.

²⁶⁾ Bilag til Danske Kancellis 2. Departements Registrant 1831, Nr. 115 og 116. Herunder ligger en Tryksag fra det østersøiske

gjerne blev forlænget ved kongelig Resolution af 20. April 1845.

Centralkassen begyndte med ringere Aktiekapital end det østersøiske Kompagni, nemlig 400 Aktier, hvorpaa der kun indbetaltes 100 Rdlr. pr. Styk, altsaa ialt 40.000 Rdlr. Ledelsen kom til at bestaa af 1 Direktør og 3 Kommitterede.²⁷⁾ Der taltes intet om udenlandsk Indflydelse. Antagelig har den fremmede Kapital trukket sig tilbage. Der melder sig det Spørgsmaal, om de udenlandske Aktionærer nogen Sinde har indløst deres Aktier i det østersøiske Kompagni. Har de mon hørt til de brøstholdne, der ikke følte sig bundet til Aktietegningen, naar Statutterne blev ændret, og Kongen nægtede Sanktion? Og er det maaske en saadan manglende Indbetaling af Kapital, der har været Skyld i, at Kompagniet ikke fik iværksat den planlagte Østersøhandel? Desværre er intet forefundet, der kan besvare disse Spørgsmaal.

Centralkassen klarede sig anstændigt.²⁸⁾ I Forhold til Kompagni, der indeholder Kompagniets Privilegier, en Transito-Bevilling paa Varer fra Ostindien, Fritagelse for stemplet Papirs Brug, Konfirmation paa Reglement for Forskud og Udlaan, desuden selve Reglementet og Kompagniets Statuter, de sidste dateret 31. Juli 1826, men ikke væsensforskellige fra dem, der ikke havde opnaaet kgl. Stadfæstelse. Ligeledes indeholder dette Læg en trykt „Plan for Kiøbenhavns Central-Casse“ og Betænkningen af 13. Jan. 1830 fra Grosserer-Societetets Komité til Kancelliet.

²⁷⁾ Ifølge den i forrige Note nævnte „Plan“ var de 3 Kommitterede F. Tutcin, W. E. Fiedler og J. J. Frölich.

²⁸⁾ Blandt det kgl. Biblioteks „udtagne“ Smaatryk forefindes Love for Kjøbenhavns Central-Casse, vedtagne 9. Marts 1831, 14. Dec. 1840, 25. April og 12. Maj 1849 og 21. Febr. 1855, Tillæg og Modificationer i Lovene for Kjøbenhavns Central-Casse vedtagne 21. Nov. 1835, Udkast til Love 1845, 1849 og 1851, Reglement for Central-Cassen i Kjøbenhavn, tinglæst 16. Nov. 1829, allernaadigst confirmeret 25. Febr. 1831, samt trykte Regnskaber for Central-Cassen for de fleste af Aarene 1845—60. Oplysninger om Centralkassen gives i øvrigt i A. F. Bergsøe: Den danske Stats Statistik II, 691—94.

den indbetalte Kapital naaede den i Løbet af faa Aar op til at give 6—8 % i Udbytte, ved Aarhundredets Midte 10—15 %. Omsætningen begyndte med at være godt 1 Mill. Rdlr. aarlig, men steg siden til over 4 Mill. Aktierne værdsattes i Forhold hertil. Kassen ophævedes 1859, vel sagtens fordi Privatbanken, der som bekendt kom til Verden 1857, nu kunde overtage dens Funktioner. William Duntzfelt forblev dens Direktør til det sidste. Han døde 1863 og overlevede saaledes Hvidt, der døde 1856.

— Det østersøiske Kompagni blev slet ikke til, hvad William Duntzfelt havde tænkt sig. Det lykkedes ham ikke ad denne Vej at genrejse det fædrene Handelshus. Antagelig var det ham en Skuffelse. Efter Oprettelsen af det østersøiske Kompagni traadte han selv ud af Firmaets Ledelse og overlod det til Broderen; men 1831 maatte Huset erklæres fallit. Handelskompagniernes Tid var uigenkaldeligt forbi. Enkeltpersoners Grosserervirksomhed blev Handelens bærende Kraft i den følgende højliberale Periode.

Resultatløst blev Duntzfelts Initiativ og Ansøgeri dog ikke. Centralkassen har sin Interesse som Forløber for Privatbanken, et vigtigt Led i den nye Tids økonomiske Udvikling. Nedsættelsen i Transitafgifterne var vel kommet alligevel; men Duntzfelts Ansøgning blev dog Anledning dertil. Nedsættelsen i Auktionsomkostningerne blev ligeledes en varig Gevinst for Handelen. Vanskeligheder var bortryddet, og Fundamenter var lagt for den Genopbygning af Københavns Handel, som havde været Grundelementet i den stort anlagte Plan.

OM CAROLINA AMALIA THIELO.

II

Af FR. TOBIESEN.

I Løbet af indeværende Aar har jeg fra forskellig Side modtaget Meddelelser om *Carolina Amalia Thielo* og skal i det følgende gøre Rede for disse, af hvilke de to angaar Billeder af hende, den tredie Digte om hendes Liv og ved hendes Død.

I

I Hr. *Gustav Lorenzens* Miniatursamling findes et Portræt af en ung Dame med en Maske i Haanden, iført en broget og festlig Dragt.

Billedet er købt her i København hos den ældre Kunsthandler *Nachemsohn* som værende et Portræt af *Caroline Thielo*; det er ikke signeret, og man har ingen sikker Formodning om, hvem der har malet det.

Det er et Knæstykke, en face til højre med Figuren drejet stærkere til denne Side.

Haaret er pudret; hun bærer en lille Hat med en Blomsterbuket; et grønt Slør hænger ned over højre Skulder.

Det udringede Liv er spidst nedløbende; paa venstre Side af Udskæringen er en stor Buket fæstet. Livet er af brunt og grønt Stof, snørt med Perlebaand paa rød Bund, store Ærmer af grønt og violet Tyll med Kniplinger, aabne fra Albuen.

Nederdelen, af brunt Stof med kulørte Blomster, hol-

des udspændt af et Panier og dækkes forpaa af et lille Forklæde af grønligt Flor.

Hun bærer et Halsbaand af Tyll, om Haandleddene tre Rækker Perler; i venstre Haand holder hun en dels kød-farvet, dels sort Maske.

Desværre kan Afbildningen ikke give det fulde Indtryk af, hvor fint og med hvilke smukke og sarte Farver Billedet er malet.

Naar man ved Hjælp af de eksisterende Billeder af *Caroline Thielo* vil søge at afgøre, om Portrætet forestiller hende, maa det bemærkes, at *Pilos* Maleri af hende ikke er egnet til dette Formaal, fordi han uden Tvivl ikke alene har forskønnet hende, men ogsaa forfinet hende ikke saa lidt. „Originalmaleriet“¹⁾ kan bedre benyttes, fordi det efter alt at dømme viser os, hvorledes *Caroline Thielo* virkelig saa ud.

Der kan nu vel paavises nogen Lighed mellem Miniaturen og sidstnævnte Portræt, især saa vidt angaar Øjnene og Næsen, hvorimod Munden og Haaret slet ikke ligner. Og der er ogsaa Lighed mellem Miniaturen og de to andre Billeder af hende, navnlig med det uskønne Portræt af *Cramer-Bernigeroth*.

Resultatet af en nøje Granskning af Billederne maa dog formentlig blive, at man ikke med Sikkerhed kan sige, at Miniaturen forestiller hende.

Den ejendommelige Dragt kunde tænkes at være et Kostume, hun har baaret i en af sine Roller, og hvis det var muligt at identificere det, vilde man maaske faa en Bekræftelse paa det, som Ligheden antyder.

I den Anledning har jeg henvendt mig til Teaterhistorikeren *Robert Neiiendam*, som har vist mig den Venlighed at se paa Billedet. Han kunde ikke give nogen

¹⁾ Alle 4 Portrætter findes i min Afhandling: „Om Carolina Amalia Thielo“, dette Tidsskrift, 3. Rk., IV, pag. 279—87

Oplysning om Dragten, som han i øvrigt ikke troede var et Teaterkostume; men efter at have sammenlignet Mi-

niaturen med Portræterne mente han, at den forestillede *Caroline Thielo*.

II

I Kunstindustrimuseet findes en stor og kostelig Samling Porcelænstabatiærer fra det 18. Aarhundrede, som

for ikke længe siden er skænket Museet af Dr. *Axel Heine og Hustru*.

Dr. *Heine* har i en Bog²⁾ beskrevet hvert enkelt Stykke af Samlingen. Han skriver saaledes pag. 77: „Blandt landskabelige Billeder med Kvæg henviser vi til No. 76, en fra Rokokoperiodens Slutning stammende, oval Tabatière, overordentlig rigt dekoreret med Børn, der bekranser Dyr og Fugle (paa alle de udvendige Flader) og et Hyrdebillede af ypperlig Udførelse uden paa Laaget, alle Felter omsluttede af reliefferede Blomster. Indvendig i Laaget findes et kunstnerisk flot udført Dameportræt“.

Tabatièren er udført i Meissen, og Portrætet er, som det vil ses af Afbildningen, en Kopi af *Pilos* Maleri af *Caroline Thielo*, som det kendes af *Preislers* Stik, men uden Staffagen.

Det ligger nu nær at formode, at denne Tabatière har været i *Baron Korffs* Eje.

Meget kunde tale derfor. Ikke alene var *Caroline Thielo* hans Elskerinde, i hvem han var meget indtaget, men han ejede Portrætet og kunde let faa en Skitse af det sendt til Meissen, hvor han som stor Samler af Porcelæn formodentlig var vel kendt.

Denne Antagelse vilde i nogen Grad støttes, hvis Tabatièren var fundet her i København, hvor hans Porcelæn blev solgt ved Auktion i 1767. Dr. *Heine* har imidlertid meddelt mig, at den er købt i London, ganske vist af en dansk Kunsthandler. Selv mener han, at Portrætet er malet i Meissen, og at Tabatièren er bestilt herhjemme fra med denne Dekoration.

Men den kan ogsaa være fremstillet i Meissen i flere Eksemplarer og sendt herop til Salg. Det var nemlig sær-

²⁾ *Axel Heine*: Porcelæns-Tabatièren i Det 18. Aarhundrede, Kbhvn. 1937.

deles comme il faut, at Kavalerer paa deres Tobaksdaaser havde et Portræt af en eller anden mondæn Dame eller Actrice.

Og endelig kan Portrætet være malet paa en i øvrigt

fuldt dekoreret Meissnertabatière her i København, hvor der paa det Tidspunkt fandtes adskillige Mestre, der var kapable til at udføre et saadant Arbejde.

Det eneste Sted, paa hvilket man kunde vente at faa sikker Oplysning om, hvor Billedet er malet, og hvem der har bestilt Tabatièren, er i Meissnerfabrikens Arkiv.

Efter hvad Museumsdirektør *Slomann*³⁾ har meddelt mig, er dette imidlertid ikke ordnet, og en Henvendelse til Fabriken vil derfor næppe føre til noget Resultat.

III

Magister artium *Nils Schiørring* har ladet mig vide, at han i det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling har fundet flere Digte om *Caroline Thielo*.

Disse Digte har Interesse, fordi det var muligt, at man af dem kunde faa nye personalhistoriske Oplysninger om hende. Det har derfor været mig om at gøre at finde saa mange som muligt af dem, hvorfor jeg har gennemgaaet Bibliotekernes Haandskriftfortegnelser uden dog at finde flere end de af *Schiørring* angivne; til disse kommer saa tre trykte Folioblade med Vers om hende paa Universitetsbiblioteket.⁴⁾

Det skal straks siges, at Digtene ikke indeholder noget nyt; ej heller findes der noget Steds den svageste eller mest forblommede Hentydning til, at hendes Død skulde være fremkaldt ved en Forbrydelse.

Digtene, der i det hele er meget jævne, skal nu i Korthed gennemgaaes. De er næsten alle skrevne ved hendes Død og Begravelse i 1754; kun et stammer fra 1750.

Dette,⁵⁾ der fylder 5½ Folioside, er dateret 16. August 1750 og er antagelig mangfoldiggjort i København, hvor der angives at være udgivet 14 Eksemplarer.

Titlen lyder: Nogle faa poëtiske Indfald, samlet i Aarhus, skrevet i Colding, approberet i Weile og sendt med Posten fra Ribe.

Det er et tarveligt Arbejde, obscønt og uvittigt, som ikke fortjener at omtales nærmere. Det skal blot nævnes, at det, som dør skrives om *Caroline Thielo*, viser, at hun

³⁾ Angaaende Tabatiérer henvises i øvrigt til *Vilhelm Slomann: Tobak og Tabatiérer, Tilskuern 1939.*

⁴⁾ *Bibliotheca danica*, III, pag. 1511.

⁵⁾ Kgl. Bibliotek, Lethrabort, Folio, No. 482, pag. 357 ff.

allerede paa dette Tidspunkt var meget løs paa Traaden og næppe udelukkende „havde de Fornemste i Staden til Adorateurs“, saaledes som den unge *Schönning* troede i 1751.⁶⁾

De øvrige Digte er alle samlede i Ny kgl. Samling, Folio, No. 487, idet saavel et Digt i Ny kgl. Samling, 4to, No. 819 d, pag. 200 som de 3 trykte fra Universitetsbiblioteket findes afskrevne her.

Samlingen har følgende Titel: Over den danske Skueplads Premiere Actrice *Carolina Amalia Thielo*, som døde den 5te Januarij (sic!) 1754, ere følgende Vers giordte og i Aviserne ere publicerede.

Det første „Et yndigt Blomster, som i 19 Aar floreret“ er aftrykt hos *Bering Liisberg*.⁷⁾ *Carolina Thielo* betegnes her som en Kikaion, det hebraiske Navn paa det Træ, under hvilket Profeten *Jonas* fandt kvægende Skygge, men som pludselig visnede.⁸⁾ Hermed er *Jonas* inddraget i Digtene, idet det næste er „Trøste Skrivelse til *Poeten Jonas*“ i tvende Strofer, af hvilke den første findes hos *Bering Liisberg*.

Derpaa følger et Digt, i hvilket hun baade som Actrice og Menneske højlig berømmes, samt „Skyldigst Æreminde over den i Livet dydprydede Jomfrue *Carolina Amalia Thielo*. I Aviiserne publiceret af Fod-Gvarde L. G.“.

Endelig en Strofe i „Lapidar-Stiil af *Thalia*“, henvendt til den „danske Skue-Plads“. Ligesom de to følgende findes det trykt paa Universitetsbiblioteket⁹⁾ og er anført hos *Bering Liisberg*.

Det næste er „Dispute mellem Verden og Døden“ o.s.v.

⁶⁾ Orlogskaptajn P. Schönning's Dagbøger, kgl. Bibliotek, citeret i dette Tidsskrift, 3. Rk., IV, pag. 263.

⁷⁾ *Bering Liisberg*: Kvinder i dansk Historie, Kbhvn. 1916, pag. 44 ff.

⁸⁾ Meyers Fremmedordbog, 8. Udg., Kbhvn. 1924.

⁹⁾ Ogsaa det kgl. Bibliotek ejer et Eksempplar.

Som Poesi er det uden Interesse, men det er et fremragende typografisk Arbejde, i stor Folio, typisk for sin Tid.

Over de kraftigt trykte Vers findes i Træsnit en svær Frise, hvis Midte indtages af et vinget Dødningehoved, flankeret paa Siderne af en Knokkelmand med Le og Timeglas; Frisens Bund er oversaaet med Stjerner. Paa Langsiderne to store Obelisker, prydede med Palmeblade, Dødningehoveder og Knokkelmænd.

Bladet er trykt i de Berlingske Arvingers Bogtrykkeri ved L. H. Lillie.¹⁰⁾

Saa følger „Ueber dieselbige“, et højtravende tysk Sørgedigt, udført hos Direktøren for Deres kongl. Majestæts og Universitetsbogtrykkeri *Johann Georg Höpffner*.¹¹⁾

Samlingen slutter med „*Over Jomfrue, Actrice Carolina Amalia Thielows Død*“.

Det aftrykkes som Afslutning paa disse Essays om *Caroline Thielo*, fordi det giver en lige saa kort som malende Skildring af hendes Levned:

Ja billig med en Drøm man kand dit Liv afmale*)
 Helst naar ieg nogle Aar vil om dit Levnet tale;
 Din korte Leve-Tiid ieg herlig passer paa
 Vor Verden, som forkeert, ret billig kaldes maae.

¹⁰⁾ *Ludolph Henrich Lillie*, f. 1722(?) i Tyskland, Fødestedet ubek., død i København, 36 Aar gl., 29. Marts 1758, begr. 3. April (Petri); gift paa Frederiksberg 21. April 1745 m. *Maren Rasmusdatter Hollesen*. Han var Faktor hos *E. H. Berling* ved dennes Død og bestyrede Trykkeriet, indtil han selv etablerede sig i 1755. *R. Nyerup* betegner ham i en Artikel om de københavnske Bogtrykkere (Aarbog for Læsende, Kbhvn. 1800, pag. 73) som „en vakker og vel studeret Mand“, og mener, at „han hjalp meget til at danne Smagen for typographisk Ziirlighed“ (pag. 82).

¹¹⁾ *Johann Georg Höpffner*, f. i Lüneborg 1689, død i Kbhvn. 1759, fik i 1731 Bestalling som Hans Kongl. Majestæts og Universitetsbogtrykker. Dansk biografisk Leksikon, XI, pag. 125, 1927.

Man saae for nogle Aar med en uskyldig Miine
 Paa Byens Gader gaae til Fods vor Caroline,
 En Simpel Klæde-Dragt loed see hun ey var riig;
 Men var hun ey til sligt uskyldig Væsen Liig.
 Ney! neppe man dig saae paa Skue-Plads blandt andre,
 Før du dig foretog, dig ganske at forandre,
 Du var ey meer, som før, ney, Du blev frek og frie,
 Og tog ret daglig til udi Coqvetterie.
 Du leved nogle Aar, ret som Du var Princesse,
 En fornem Herres Gunst, du nød, dog som Maitresse,
 Hans Genereuse Haand dig aldrig feyle loed
 Hans Pung, Hans Hierte dig io altid aaben stoed.
 Det feyled dig derved dog ey paa fleer Galaner,
 Man altid om dig saae en Sverm af Snuuse-Haner,
 Af mangel gammel Klau¹²⁾ tilflød Dig Sølv og Guld.
 Merk Livet, som en Drøm, nu est du Støv og Muld.
 Du tænkte vel ey paa saa hastig at qvittere,
 Men Døden vilde Dig, som Amor ey parere,
 Hans Vrede var for stoer, da du saa sicker gick,
 Og ham ey gav et Suck, da Amor Tusind fick.

*Livet som en Drøm var den sidste Comoedie, hvor i hun spillede sin Rulle.

Kunsthistorikeren *Gustav Lorenzen*, Museumsdirektør
Vilh. Slomann, Assistent ved Kunstindustrimuseet *Erik
 Lassen* og Magister *Nils Schiørring* beder jeg modtage
 min Tak for de givne Meddelelser.

¹²⁾ Digtet er skrevet af efter Ny kgl. Samling, 4to, No. 819 d,
 som paa et Par Steder afviger lidt fra Teksten i Ny kgl. Samling,
 Folio No. 487. Saaledes staar i det første „Klau“, medens det
 sidste har „Klaun“.

Bibliotekar *R. Paulli* har været saa venlig at meddele mig, at
 begge Ord er et ringeagtende Skældsord; „Klau“ er jysk, „Klaun“
 hollandsk eller plattysk.

DET ÆLDRE FREDERIKSDAL.

(Fra Arkivet paa Frederiksdal. I).¹⁾

AF JEAN ANKER.

Blandt Københavns mange smukke Udflugtssteder staar sikkert for de fleste Frederiksdal i en særlig Glans af Romantik og Ynde.

Hertil bidrager i første Række Stedets skønne Beliggenhed ved Landets mest berømte Sø, Furesøen, og dets idylliske Placering i Mølleaaens skovkransede Dalsænkning, der her strækker sig mellem den nævnte Sø og Lyngby og Bagsværd Sø. For den i tidligere Tiders Forhold orienterede øges Naturstemningen yderligere af Bevidstheden om, at Frederiksdal i Aarhundreder har været et Sted, hvor man, som fastboende eller paa Landtur fra Hovedstaden, søgte Vederkvælgelse i Naturen, saaledes som Tilfældet var i 17. og endnu mere i 18. Aarhundrede, da Skikken med at tage paa Landet eller søge Landophold i Sommertiden ret kom paa Mode.²⁾ Frederiksdal hørte allerede dengang til de foretrukne Egne, ja, nød paa Holbergs Tid et saadant Ry som Udflugtssted, i denne Forbindelse maaske dog ikke for det bed-

¹⁾ Hvor intet andet anføres, stammer de citerede Arkivalia fra dette Arkiv. RA = Rigsarkivet.

²⁾ Louis Bobé: *Lystrejser og Lystgaarde* (Hist. Medd. om Kbh. IV (1913—15), 475 f., 577 f.).

ste, at den lærde Professor indfletter en Bemærkning om det i en af sine Komedier.³⁾

Men Frederiksdals Stemning af landlig Ynde og Idyl vilde dog for Nutidens besøgende ikke være fuldkommen, om ikke det smukke Frederiksdal Slot indgik som en integrerende Del af Billedet og bidrog til at understrege og uddybe dette. I sin fjerne Fornemhed hæver den simpletrene Rokokobygning sig for den forbipasserende ved Mølleaaen over Skraaningen mod denne, lunt gemt bag Have, Park og Skov.

Ogsaa i denne Forbindelse bidrager det historiske Perspektiv til at øge Indtrykket ved Forestillingen om de Skikkelser, der har levet og virket her, som den intelligente og aandfulde Grevinde Sophie Hedevig Schulin, f. Warnstedt (1753—1807),⁴⁾ der elskede Stedet saa højt, at hun blev begravet i den smukke Skov Spurveskjul, som grænser lige op til Slotshaven, efter sit eget derom fremsatte Ønske: „O! Gid man vilde unde mig et lidet Stæd under aaben Himmel, enten i en liden Bakke i Spurreskiul, ifald den endnu tilhører min Sigismund ved min Død, eller paa Lyngbye Kirkegaard“, og senere hedder det, at hun ønsker at blive „nedsadt i et simpelt af huggene Kampe Steen sammenføyet Rum med Stene over med Cement fast sammenføyet, og lukket; og begrades paa F[rederiks]dal paa den bevidste Høy; dog saaledes at

³⁾ Mascarade, 2. Akt, 3. Scene, Henrich: „At reise til Gyldenlund eller Friderichsdal om Sommeren holdes for en meget noble Tidsfordriv; men hvad der bestilles iblandt, veed min Broer perfect, som er Leiekudsk“.

⁴⁾ Louis Bobé: Kong Gustaf III's Banemænd i Danmark. I (Vor Fortid I (1916—17) 1 f.).

Louis Bobé: Af Breve fra Theaterchefen H. W. v. Warnstedt (Personalhist. Tidsskr. 7 VI (1921) 27 f.).

Greve S. L. Schulins autobiogr. Medd. til Ordenskapitlet (Personalhist. Tidsskr. 4 III (1900) 21 f.).

indet Tegn paa Begravelsen, eller Monument synes over Jorden“. ⁵⁾ Samme Sted blev ogsaa hendes Søster Christiane Louise Warnstedt senere bisat, ⁶⁾ den Søster, hun satte saa stor Pris paa, at hun til hendes Ære lod opføre Monumentet ved Louisekilden ved Stien i Mølleaadalen. ⁷⁾ De to Søstre boede i mange Aar sammen paa Frederiksdal Slot, hvor Sophie Hedevig sad Enke efter Fred. Ludv. Schulin (1747—81), der var opdraget og oplært af vor berømte Naturforsker Otto Friderich Müller (1730—84), som i 18 Aar, indtil 1771, havde sit stadige Sommerhjem paa Frederiksdal Slot, hvor han i Begyndelsen af 1760'erne, stærkt støttet af sin Elevs Moder, Enkegrevinde Catharina Maria Schulin, f. Møsting (1714—70), begyndte sin Udforskning af de omgivende Landstrækningers, Skoves og Vandes levende Natur, en Virksomhed, der i Müllers Værker førte Frederiksdals Navn ud over Jorden, idet, som han selv siger, „Jeg ønskede, at mange Mennisker maatte med Fornøjelse og Agtelse nævne det Sted, der gör min Grævindes Forlystelse, og ieg opnaaar mit Ønske, idet at endog Efterkommerne vil mindes sig Fridrichsdal, og hvo vil kunne giøre det, uden tillige at ære den Person, hvis Venlighed og ædle Fölelser har

5) Sophie Hedevig Schulins sidste Ønske af 19. Dec. 1793 og 28. Okt. 1804; Kgl. Bevilling 16. April 1807 (Personlige Dokumenter).

6) Kgl. Bevilling 13. Apr. 1813 (Personlige Dokumenter).

7) Louis Bobé: Louise Kilden (Personalhist. Tidsskr. 8 VI (1927) 80—83). Af et „Recitativ“ til Afsløringshøjtideligheden kan anføres:

Dig, O Louise! (Navnet blottes) Ofres denne Krands
Til Hyldings-Tegn (Vasen bekrandses), tillad at dette Stød
Maa hædres ved dit Navn; og selv et Minde være
Hvor høyt, hvor inderlig Sophies rørte Hierte
Den Lykke skatter, at hun elsket er af Dig

(Personlige Dokumenter).

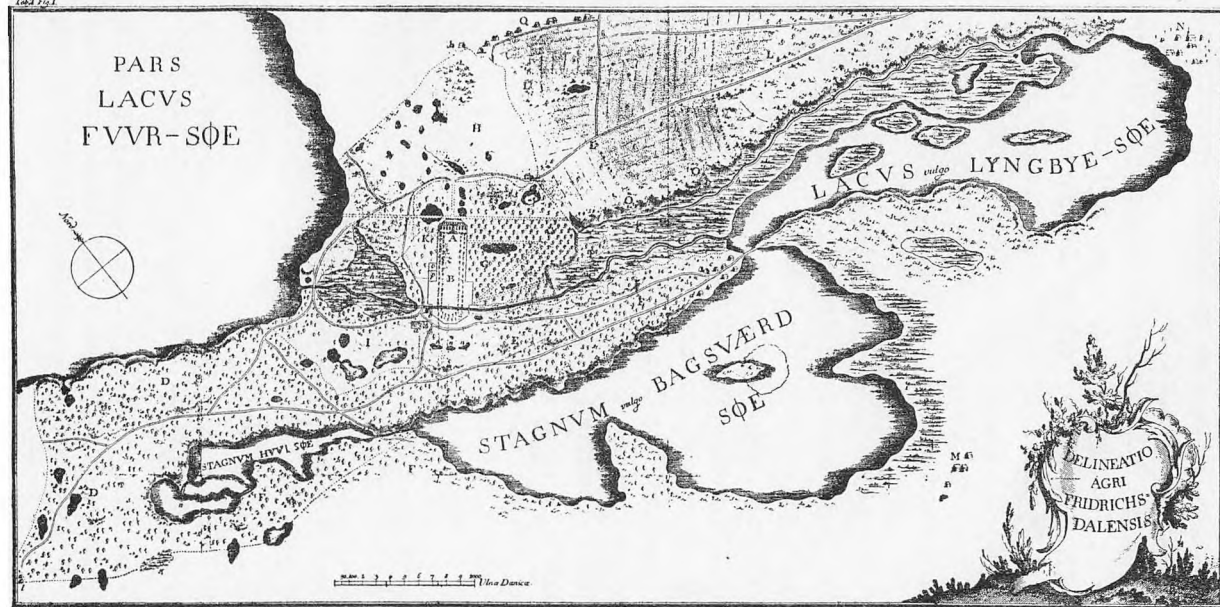

Fig. 1. Kort over Egnen ved Frederiksdal fra O. F. Müller: *Flora Fridrichsdalina* (1767). Antagelig udført efter et Situationskort tegnet 1765 af D. C. Fester.

A. Slottet. B. Den store Have. C. Mølleaaen. D. Aasen (Frederiksdal Storskov). E. Næset (Nybro Skov). F. Frue Skov (Bøndernes Hegn). G. Spurveskjul. H. Teglvangen. I. Ladegaardsvangen. K. Dejligheden. L. Virum Vang og Virum Bys Marker. M. Bagsværd. N. Lyngby. Q. Virum. a. Den lille Have, b. Møllen. c. Huse ved Nybro. d. Værtshuset. l. Kulhuse. n. Fiskedamme. o. Gartnerens Hus. p. Glashuse (Orangerier).

giort, at dette Sted kiendes meere blandt fremmede end noget andet Sted i Danmark“. ⁸⁾

I Frederiksdals Udvikling har dog Faderen til Müllers Elev, Stats- og Udenrigsminister Johan Sigismund Schulin (1694—1750) særlig Betydning, idet han som det nuværende Slots Bygherre bidrog til at omforme Stedet saa stærkt, at han derved satte Skel mellem to Afsnit i dets Historie, af hvilke det første her skal belyses gennem nogle Træk af Forholdene ved Overdragelsen til Schulin. ⁹⁾

Denne Overdragelse er et af de Beviser paa kongelig Naade, som Christian VI ydede Schulin, idet han, da denne i Slutningen af 1730'erne følte Trang til at faa et Lyststed til Landophold om Sommeren, overlod ham „uden at betale nogen Afgift, Friderichsdahls Gaard og Hauge, paa samme Maade, som Hans Excellence Herr Ober Kammerherre von Plessen, det haft haver, undtagen Ager Dörkningen, som bliver under Forpagtning“. Dette meddeltes samtidig Stedets Forvalter, Laurs Nielsen, der fik Ordre til at give Gartneren Johann Henrich Rüdiger behørig Besked samt til 1. Maj 1739, da Plessens

8) Af Brev til Grevinde C. M. Schulin i Anledning af Færdigtrykningen af den første Udgave af Müllers „Flora Fridrichsdalina“, dat. Veletri mellem Rom og Neapel 8. Nov. 1766.

9) Nogle ikke nærmere dokumenterede Bidrag til det ældre Frederiksdals Historie er givet af J. Rambøll i Lyngby-Bogen (1933) 20—39, ligesom Grundtræk deraf findes i E. Nystrøm: Lyngby Sogn (1934) 162 f.

Frederiksdal under Frederik III omtales i E. Thaulow: Hof og Hofliv under Kong Frederik III (Hist. Medd. om Kbh. 2 IV (1929—30) 1 f.).

Om det endnu ældre Hjortholm ved Furesøen, nær Mølleaaens Udløb, se Nystrøms lige nævnte Bog S. 143 f.; nogle Resultater af en ældre Undersøgelse paa Stedet er meddelt af Buurmann-Becker (Orion II (1851) 117—120).

Forpagtning udløb, „at see Eders Excellence Værelserne indrømmet“.¹⁰⁾

Den nævnte Statsmand, Carl Adolph Plessen (1678—1758) havde haft Tilknytning til Frederiksdal fra den tidligere Beboerinde, Prinsesse Sophie Hedevigs Tid. Efter hendes Død forpagtede han fra 1. Maj 1735 Hovedgaarden med dens Bygninger, Haver, Avl og Tiender¹¹⁾ for 875 Rdl. aarlig; heraf betalte han alene for Bolig, Haver og 50 Skovlæs Brænde 500 Rdl.¹²⁾ Heroverfor kan dog opstilles det Modregnestykke, at Bøndernes Tiendeafgifter, som efter Plessens Tid indgik i Kongens Kasse, beløb sig til ca. 337 Rdl., ligesom der, da Schulin fik tilstaaet 25 Skovlæs Brænde gratis,¹³⁾ af de 50 Læs, Plessen havde faaet, spares 25 til en samlet Værdi af 50 Rdl. Plessens Udgifter for Gaardens Hartkorn, Bygninger, Haveanlæg og 25 Læs Brænde skulde herefter være ca. 489 Rdl.; men til Gengæld ydedes af Hans Majestæts Kasse en Gartnerløn paa 222 Rdl., Havearbejde for ca. 98 Rdl., Reparationer af Bygninger og Plankeværker for 100—150 Rdl. samt for 24 Tønder Rug og 24 Tønder Byg 60 Rdl., hvorefter der skulde være nogenlunde Balance i Regnskabet.¹⁴⁾

Men Gaarden svarede dog langt fra Regning, og Plessen opgav derfor Forpagtningen efter fire Aars Forløb, trods Laurs Nielsens Henstilling til ham om at forblive ved Stedet, eftersom „ingen bedre end Hr. Forvalter er be-

¹⁰⁾ Kgl. Resol. af 28. Marts 1739, meddelt Schulin i Rentekammerets Skrivelse af 31. Marts s. A. (Ejendoms-Dokumenter).

¹¹⁾ De to Kongetiender af Gladsaxe og Værløse og alle tre Tien-der af Bagsværd Hovedgaards fem Bønder.

¹²⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1735, Nr. 78 (25. Juni). Plessens Kon-trakt i Rentek. Sjæll. Stifts Kontor. Dokumenter vedr. Frederiks-dal, Dronninggaard og Sorgenfri 1735—61 (RA).

¹³⁾ Rentek.s Skrivelse til Schulin af 6. Okt. 1739 (Ejendoms-Dokumenter).

¹⁴⁾ Friderichsdahls Hovedgaards Taxt (Ejendoms-Dokumenter).

kiendt den store Forliis, jeg aarlig har haft ved denne Forpagtning“.¹⁵⁾ Ved Auktionen over Forpagtningen 22. November 1738 blev det højeste Bud kun 455 Rdl., og da den Kautio, som skulde stilles derfor, ikke kunde antages, foreslog Forvalteren, at Bønderne skulde kunne beholde deres Tiender for samme Afgift, ca. 343 Rdl., som de havde svaret Plessen, samt at Virum Bymænd, mod som før at svare en aarlig Afgift paa 20 Rdl., fremdeles skulde beholde Brugsretten af den Del af Frederiksdals Jord, de hidtil havde haft i Leje, nemlig Gaardens Virum Vang og en Del Agre, som laa i Virum Bys Marker. Endelig tilbød han selv at overtage Resten af Jorden i Forpagtning for en Afgift af 40 Rdl. om Aaret. Denne Indstilling tiltraadtes med Undtagelse af det Punkt, som angik Forvalteren selv, eftersom „Vi finde betænkeligt, at Vores Forvaltere tillige ere Forpagtere, saasom Vores Bønder lettelig derunder kunde liide“.¹⁶⁾ Denne Ordning var vel i økonomisk Henseende langtfra saa fordelagtig som den tidligere; men til Gengæld vilde for Fremtiden, som det fremhævedes i Kammerets Indstilling, Frederiksdals Hovedbygning og Haver kunne staa til fri Raadighed for Kongen, netop den Omstændighed, som kom til at betinge Schulins Tilknytning til Stedet. Tilbage stod nu at faa bortforpagtet Resten af Frederiksdals Jorder, nemlig de Marker, som dengang kaldtes Ladegaardsvangen og Indelukket (se S. 560). Det skete ved Auktion 22. Januar 1739 (Auktionerne afholdtes i Frederiksdals Værtshus), paa hvilken en Mand fra København ved Navn Diderich Munch blev højstbydende med 30 Rdl. Mod denne aarlige Afgift fik han derfor overdraget Forpagtningen fra 1. Maj 1739 for et Tids-

¹⁵⁾ Plessens Brev til Laurs Nielsen af 28. Okt. 1738 (Rentek. Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1738. Nr. 47 (RA)).

¹⁶⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1738. Nr. 177 (27. Nov.) samt Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1738. Nr. 47 (RA).

rum af 6 Aar. Desuden skulde han aarlig levere 43 Læs Halm (à 30 Lispund) til en samlet Værdi af ca. 40 Rdl. Foruden de nævnte Marker nød han den Ret til Græsning i Hareskoven, som tilkom Frederiksdal, idet dog ogsaa visse af Gaardens øvrige Beboere, som Forvalteren, Gartneren og Kromanden, havde Ret til fri Græsning for Heste og Køer.¹⁷⁾

Det kan ikke nægtes, at Schulin slap betydelig billigere til Frederiksdal end Plessen, idet han fik stillet Bølg og Have til Disposition uden at have nogen Udgift deraf, medens Rentekammeret i Forhold til tidligere tabte flere Hundrede Rigsdaler aarlig. Imidlertid ønskede Schulin naturligt nok fyldigere Oplysninger om sit hidtil ikke nærmere præciserede Forhold til sit nye Sommerhjem, hvorfor han afæskede Rentekammeret en Udtalelse desangaaende.¹⁸⁾ Han fik derved Besked om den Raadighed, Plessen havde haft over Haver og Værelser, i hvilke Rettigheder han nu selv skulde indtræde. Til Beboelse for sig og sine Betjente fik han efter dette hele den daværende Hovedbygning, der kaldtes „det lange Hus paa Bakken“, ligesom nogle Værelser i Forvalterens Hus, som i Prinsesse Sophie Hedevigs Tid havde været reserveret til Brug for Tjenestefolk. Dog skulde der i Vaanhuset staa Værelser til Disposition for Kongen, naar det maatte behage ham at spise paa Frederiksdal. Endvidere fik Schulin overladt de to Haver, som hørte til Stedet, og alle deri værende Frugter og Køkkenurter. Forvalteren beholdt derimod en lille Have

¹⁷⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1739. Nr. 22 (19. Febr.) samt Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1739. Nr. 8 Littr. B (RA). — Efter en Beskrivelse af Frederiksdal 1735 kunde Gaardens Andel af Græsningen i Hareskoven føde 40 Stk. Kvæg. (De i Note 12 anf. Dokum. vedr. Frederiksdal etc.).

¹⁸⁾ Schulins Skrivelse til Rentekammeret af 18. April 1739 (Indlæg til Rentek. Sjæll. Stifts Kontors Kopibog 1739. Nr. 124 (RA)).

paa Ladegaarden og en anden udenfor, som han selv havde anlagt og hidtil haft i Brug, ligesom der var overladt ham Vognskur, Stald m. m. paa Ladegaarden, hvor ogsaa den nødvendige Plads til Foder og Kreaturer var indrømmet den nye Forpagter af Agerbruget, den foran omtalte Diderich Munch.¹⁹⁾

Efter at Schulin saaledes havde faaet fornøden Underretning om de Forhold, han gik ind til paa Frederiksdal, kunde han 13. Maj 1739 tage sit nye Sommeropholdssted i Besiddelse, medførende, foruden sin nærmere Husstand, i hvert Fald tre Lakajer, en Løber og to Kuske.²⁰⁾ Det var for øvrigt ikke det første Landsted, Schulin havde beboet, eftersom han i 1738 for 100 Rdl. havde lejet en Lystgaard i Søllerød, „Silleroe“, som Schulin kort og godt kalder den. Den tilhørte Madame Esmarch og har aabenbart ikke, som Frederiksdal, været lige til at flytte ind i, eftersom Fru Schulin midt i Maj Maaned 1738 fik udbetalt 50 Rdl. til Sommerhjemmets Indretning.²¹⁾ Ejeren var Enke efter Etatsraad Fr. Esmarch, og Gaarden, der var Forløber for den snart efter opførte Søllerødgaard, udmærkede sig, ligesom Tilfældet var med Frederiksdal, mere ved sit Haveanlæg end ved sine Bygninger.²²⁾ Det, man dengang søgte paa Landet, var ikke saa meget Livet i den frie Natur; thi medens det i Nutiden med dens saglige Smag for det naturlige og ukunstlede særlig er Strandlivet, som trækker, var det dengang, om man vil, „Havelivet“, idet Hovedvægten lagdes paa de mere eller mindre kunsthæderigt udformede Haver, der i deres friserede Pyntelighed ligesom er en Udløber af

¹⁹⁾ Rentek.s Skrivelse til Schulin af 21. April 1739 (Ejendomsdokumenter).

²⁰⁾ J. S. Schulins Regnskabsbog 8. Juli 1739.

²¹⁾ J. S. Schulins Regnskabsbog 14. Maj og 18. Juni 1738, 2. April 1739.

²²⁾ E. Nystrøm: Søllerød Sogn (1911) 46—47.

Tidens formfuldendte Stil og Omgangsmaade. Selve Sommerboligen og dens Udstyr lagdes der for øvrigt, ligesom i Nutiden, ofte ikke særlig Vægt paa.

I økonomisk Henseende var Frederiksdal følgelig at foretrække for Søllerød, idet ingen Udgifter til Leje eller Indretning og Vedligeholdelse af Hus og Have var forbundet dermed. Familien synes i øvrigt snart at have fundet sig til Rette derude, og at Stedet er faldet i dens Smag, fremgaar af, at Landopholdet oftest varede fra omkring 10. Maj til ind i Oktober; et enkelt Aar, 1741, udstrækkes det endog til Slutningen af sidstnævnte Maaaned, antagelig fordi Schulins Gaard paa Østergade dengang var under Ombygning.²³⁾

Centrum i det daværende Frederiksdal som Lyststed var som nævnt Haveanlæggene, hvoraf fulgte, at Gartneren var en betydningsfuld Person, som af Schulin modtog en aarlig Erkendtlighed paa 80 Rdl.²⁴⁾ Da Familien første Gang rykkede ind paa Frederiksdal, var den foran nævnte Rüdiger Gartner; men han kom kun til at fungere under Schulins første Landophold derude, idet han døde 11. April 1740. Hans Hustru, Giertrud Margrethe, som nu sad Enke med tre Smaabørn og gik svanger med det fjerde, var en Søsterdatter af Forvalter Laurs Nielsens Kone, hvorfor Forvalteren paa alle Maader søgte at støtte hende, blandt andet ved paa hendes Vegne at ansøge om, at hun maatte beholde Pladsen som Urtegaardsmand, idet hun vilde forpligte sig til at antage en dygtig Mand som Medhjælper, ligesom Forvalteren lovede flittigt at føre Tilsyn med Havearbejdet. Denne Plan mislykkedes dog, og 4. Maj 1740 ansattes som Gartner paa Frederiksdal Herman Adolph Hunæus, som før havde tjent ved Hørsholm Have i ni Aar, me-

²³⁾ J. S. Schulins Regnskabsbog, passim.

²⁴⁾ J. S. Schulins Regnskabsbog, passim.

dens Gartnerenken fik tillagt en Pension paa 50 Rdl.²⁵⁾ Laurs Nielsen opgav dog ikke dermed sine Bestræbelser for at yde Hjælp til den betrængte Enke, som han efter eget Udsagn havde antaget i Datters Sted. Han var i ret fremrykket Alder og temmelig svagelig, hvorfor han ikke forventede sig nogen lang Levetid. Derfor vilde han gerne bygge et Hus, som hans Hustru kunde bebo efter hans Død, og som Rüdigers Enke i Mellemtiden kunde benytte. Han ansøgte i den Anledning Rentekammeret om til dette Formaal at faa overladt en Grund ved Nybro mellem Kirsten Jensdatters Hus og et ved Bagsværd Sø beliggende Vænge, som hørte til Kroen. Dette omtrent 60 Alen lange og 44 Alen brede Jordstykke havde hidtil ikke indbragt noget, og Laurs Nielsen, der faar en smuk Omtale som en gammel Betjent, der stedse har „viist ald tilbørlig Fliid og exactitude udi sit Embede“, fik det med Lethed overdraget uden Fæste eller Afgift i hans og hans Hustrus Livstid og med sædvanlig Ejendomsret til det Hus, han vilde bygge derpaa, medens Eftermanden skulde svare en aarlig Afgift paa 4 Rdl.²⁶⁾

I de første Aar, Schulin beboede Frederiksdal, skete der ikke større Ændringer i det foran nævnte Tjenerskab, som fulgte med paa Landet om Sommeren, og hvis Medlemmer hver fik et Tillæg derfor paa 2 Mark om Ugen.²⁷⁾ Det kan dog anføres, at der i Slutningen af Juni 1743 ansattes en Forrider, som fik 1 Rdl. om Ugen

²⁵⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1740. Nr. 99 (4. Maj) (RA). Lønnen var 150 Rdl. + 72 Rdl. til en Medhjælper. Gartner Rüdigers Enke fik dog Lønnen fra 11. April til 4. Maj, i hvilket Tidsrum hun havde besørget Havens Pasning og blandt andet ladet den tilsaa paa egen Bekostning. (Rentek. Kgl. Resol. 1740. Nr. 248) (29. Dec. (RA)).

²⁶⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1740. Nr. 132 (22. Aug.) og Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1740. Nr. 30 (RA). Laurs Nielsens Koncession paa Grunden findes i Rentek.s Ekspeditionsprotokol 22. Aug. 1740 (Nr. 322) (RA).

²⁷⁾ J. S. Schulins Regnskabsbog, passim.

i Løn,²⁸⁾ samt at der fra 26. November 1741 blev antaget en ny Lakaj, der til Forskel fra en ældre Kollega af samme Navn af Schulins kaldes „der kleine Jens“ eller „der zweite Jens“.²⁹⁾ Det var den senere Raadmand og Brygger i København Jens Hansen,³⁰⁾ hvem Schulins brugte som Medhjælper ved sin Regnskabsføring og Korrespondance, og som i Begyndelsen af 1748 blev fritaget for Liberiet³¹⁾ og derefter anvendt som Haandskriver. Efter Schulins Død fik han stedse mere og mere Indflydelse paa den økonomiske Administration, en Indflydelse, han bevarede til Enkegrevindens Død 1770. Hendes Søn overdrog derefter straks Styrelsen af sine økonomiske Forhold til sin Lærer, Otto Friderich Müller, som med en kort Afbrydelse, under hvilken Greven selv førte Regnskaberne, forestod Regnskabsvæsenet til 30. November 1771.³²⁾ Før den Tid havde Müller intet med Husets Pengevæsen at gøre, og de skarpe Angreb, der lejlighedsvis er rettet mod ham, og hvori der tillægges ham Hovedansvaret for den efterhaanden forringede Økonomi, kan derfor næppe siges at være begrundede i de faktiske Forhold.³³⁾ Tværtimod søgte Müller, der var i Besiddelse af en højt udviklet økonomisk Sans og store administrative Evner, i den Tid han ledede Forretningerne ved en strengt gennemført Økonomi at bringe bedre Balance til Veje, hvilket naturligvis maatte virke ubehageligt, f. Eks. paa den unge Grevinde. Hertil kom,

²⁸⁾ J. S. Schulins Regnskabsbog, Juli 1743.

²⁹⁾ J. S. Schulins Regnskabsbog, December 1741.

³⁰⁾ Levnedsoptegnelser af Raadmand i Kjøbenhavn, Cancelliraad Jens Hansen (1717—89) (Personalhist. Tidsskr. 5 V (1908) 47—52).

³¹⁾ Jens Hansen fik ved denne Lejlighed 30 Rdl. til en Klædning (J. S. Schulins Regnskabsbog, Marts 1748).

³²⁾ Regnskaber 1770—71, specielt Müllers Beregning paa Grev Schulins Indtægter og Udgifter 18. Maj—30. Nov. 1771.

³³⁾ De i Note 4 anførte Breve, S. 45, og den i samme Note anførte Selvbibliografi, S. 25.

at Müller havde et fuldt legitimt Tilgodehavende paa ca. 10000 Rdl., som han efterhaanden søgte at faa, og ogsaa fik, afviklet. Men under de forhaandenværende Omstændigheder maatte dette naturligvis give Anledning til Misnøje.³⁴⁾

Selv om Forholdene paa Frederiksdal var taalelige, de første Aar Schulin havde Sommerbolig derude, var der dog adskilligt, som kunde ønskes ændret og forbedret, ikke mindst Beboelseshuset, som var gammelt og forfaldent. Men Schulin, som, med sin store Redelighed og sine fremragende Evner som Administrator, i økonomiske Forhold var meget omhyggelig og saa paapasselig, at det kan grænse til det nøjeregnende — altsammen Forhold, hans bevarede private Regnskabsbog³⁵⁾ noksom vidner om — kunde naturligvis ikke lade foretage Forbedringer af den kongelige Ejendom. Navnlig hele Omlægningen af Haverne og Nyindretningen af Beboelsesforholdene kunde han selvsagt, i Modsætning til hvad der undertiden er blevet hævdet,³⁶⁾ ikke paabegynde, før

³⁴⁾ Müllers Redegørelse for sit Tilgodehavende og dets Afvikling, med 4 Bilag (Fideikommiset). — Forholdet ordnedes til sidst ved et akkordmæssigt Forlig, hvortil Müller gik med for, som han siger, „at vise Hr. Græve af Schulin, som ieg aldtid har æret og elsket, al muelig Føyelighed og skyldig Hengivenhed“. — Se ogsaa Danske Kancellis Supplikbog 1773. 6 R. Nr. 653 (RA).

³⁵⁾ Regnskabsbogen er ført med megen Omhu og stor Nøjagtighed efter de bedste Principer for et enkelt Bogholderi, saavel med Hensyn til Indtægts- og Udgiftsregnskabet som med Hensyn til den halvaarlige Balance.

³⁶⁾ Vilh. Lorenzen: Frederiksdal (Ældre nord. Arkitektur. III. 1922) o. a.; Fr. Weilbach (Hist. Medd. om Kbh. 2 II (1925—26) 324; ib. 3 I (1934—35) 441) mener, at Frederiksdal Slot blev bygget 1740—42. Dette kan imidlertid bero paa en Sammenblanding med Byggeriet paa Schulins Gaard paa Østergade, som foregik i Aarene 1741—42. Denne Gaard havde for øvrigt tilhørt Rentemester Henrich Müller, og da Schulin overtog Frederiksdal, som Rentemesteren ogsaa havde ejet, var de to Besiddelser saaledes atter forenede.

han havde faaet Raadighed over Ejendommen, hvilket skete i December 1743, da han som Nytaarsgave fra Kongen fra 1. Januar 1744 for sin og sin Hustrus Levetid fik Koncession paa Frederiksdal Hovedgaard med tilhørende Skove, Bygninger, Haver, Mølle og Værtshus og med alle de Indtægter, Hans Majestæts Kasse hidtil havde nydt deraf. Efter Koncessionen havde Schulin lige saa fuld Raadighed over Ejendommen, som om den havde tilhørt ham, men „dog ikun til Brugelighed“ efter den Maade, god og fornuftig Økonomi kunde medføre. Af Frederiksdals Huse var Hovedbygningen, Forvalterens Hus og Ladegaarden saa forfaldne, at de næppe lod sig restaurere, hvorfor det overlodes til Schulins For-godtbefindende, om han vilde lade dem nedbryde eller vedligeholde længst muligt ved Reparation, ligesom det blev ham tilladt at opføre en ny Bygning hvorsomhelst paa Frederiksdals Grund, han maatte finde det ønskeligt. Ved Stedets Tilbagelevering efter Schulins og hans Hustrus Død skulde Arvingerne have fuld Erstatning for alle Udgifter, som maatte være afholdt til de gamle Bygningers Reparation eller Nedbrydning, den nye Bygnings Opførelse og Havernes Indretning og Vedligeholdelse. Møllen, Kroen og den nyopførte Gartnerbolig skulde Schulin derimod holde i forsvarlig Stand uden Godtgørelse. Haverne og alt, hvad dertil hørte af Planter og Redskaber, fulgte ligeledes med ved Overdragelsen; men Inventar og Udstyr skulde til sin Tid tilbageleveres med Undtagelse af Orangehuset, som med alt sit Tilbehør blev „aldeles skienket og bortgivet“ til Schulin. Forpagterne af Møllen og Værtshuset og andre Forpagtere eller Fæstere paa Hovedgaarden skulde forblive i deres Rettigheder, til deres Kontrakter udløb, medmindre Schulin ved mindelig Overenskomst fik dem til at fratræde tidligere.³⁷⁾

³⁷⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1743. Nr. 321 (30. Dec.) samt Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1743. Nr. 58 (RA).

Til Frederiksdals Goder hørte ogsaa et ret omfattende Dam- og Søfiskeri, som imidlertid ikke var nævnt i Koncessionen, hvorfor Forvalter Laurs Nielsen naturligvis ikke saa sig beføjet til at lade det indgaa i Overdragelsesforretningen. Schulin mente dog, at Koncessionens Ordlyd gav ham Ret til ogsaa at faa overladt det paagældende Fiskeri og bad Rentekammeret give Forvalteren Besked om, at ogsaa Fiskeriet i Bagsværd og Lyngby Sø samt Frederiksdals Damfiskeri skulde overdrages ham efter Koncessionen. Dette resulterede i, at Schulin i Februar 1744 fik speciel Koncession paa det omtalte Fiskeri, hvorefter Gaarden den 24. i nævnte Maaned blev overleveret til ham.³⁸⁾ Saa snart Foraaret 1744 var inde, kunde Schulin da paabegynde de store Anlægs- og Bygningsarbejder, hvorved han grundlagde det nyere Frederiksdal.

Den Ejendom, Schulin saaledes havde faaet som kongelig Gave, var vel anselig, men saavel Markerne som de fleste af Bygningerne var langt fra i god Stand. Dette fremgaar til fulde af den Beskrivelse af Frederiksdal, som Forvalter Laurs Nielsen efter Rentekammerets Ordre udfærdigede, da Gaarden blev overleveret til Schulin.³⁹⁾

Hovedbygningen, det før nævnte „lange Hus paa Bakken“, laa, modsat det nuværende Slot, paa den sydlige Side af Aaen ikke langt fra denne paa det høje Terræn i Vinkelen mellem Kulhusvejen og Vejen ned til Aaen, hvor der endnu findes Haver og Bebyggelse.⁴⁰⁾ Det laa følgelig lige ved Hovedforbindelsen til Køben-

³⁸⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1744. Nr. 37 (b) (5. Febr.) samt Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1744. Nr. 9 (RA).

³⁹⁾ Beskrivelse over Friderichsdals Hovedgaard (Ejendoms-Dokumenter).

⁴⁰⁾ Jens Sørensens Kort fra 1720 i Frederik V's Danske Atlas, XXXVI, Nr. 22 (Kgl. Bibl.); „Den lille Have“ paa Kortet Fig. 1; S. Sterm: Statistisk-topographisk Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt (1834) 335.

havn, Nybrovejen, og var, som Betegnelsen viser, et langstrakt Hus, idet den teglhængte, med seks Skorstene forsynede Bygning bestod af 42 Fag Bindingsværk og i øvrigt var meget gammel og brøstfældig, saavel med Hensyn til Tømmerværket som til Lofter, Vinduer og Døre. Foruden Forstue til den Afdeling, hvori Herskabet boede, samt Gange, indeholdt Huset 15—20 Værelser, hvortil der var Adgang gennem flere Døre saavel fra Gaardsiden som fra Haven, der laa Syd for Bygningen. Det bestod kun af Stueetagen med Loft samt, under Herskabets 2 Køkkener, en mindre Kælder, og dets Størrelse illustreres yderligere af de nogle og tredive Vinduer, det var forsynet med. Det meste af Huset havde Bræddegulv, idet der dog var Flise- eller Murstensgulv i nogle mindre Kamre og i Køkkenerne, hvoraf et tredie, det store Køkken, fandtes i den vestlige Ende af Bygningen. De fleste af Værelserne var udstyret med Kaminer eller Jernovne og behængt med — ganske vist gamle — Tæpper, ligesom de var møblerede. Af Beskrivelsen og en Inventarliste fra 29. November 1742 fremgaar det, at der i Husets Østende fandtes en større Spisestue⁴¹⁾ foruden Værelser, som havde været beboet af Prinsesse Sophie Hedevig og hendes 1729 afdøde Broder Prins Carl. Desuden forefandtes Værelser til Hofmesterinden, Overkammerherren, Kammerpiger og Kammertjenere m. fl. Det opregnede Møblement gør ikke noget særlig imponerende Indtryk, beregnet som det var til at gøre Tjeneste under et landligt Sommerophold. Bedst udstyret var de kongelige Herskabers Gemakker og den store Spisestue. Den sidstnævnte havde 6 Vinduer med 3½ Alen lange Katunggardiner med Kappe, medens dens Bohave i øvrigt bestod af et ovalt Spisebord af Fyrretræ med Bordtæppe, et lakeret Tebord, et Spejl, der var 27 Tommer højt og

⁴¹⁾ Af den i Note 17 anførte Beskrivelse fremgaar det, at Spisegemakket var paa 4 Fag.

21½ Tomme bredt, 12 Taffelstole, 2 smaa ovale Skildrier med forgyldte Rammer, det ene forestillende Christian V, det andet en af de kongelige Prinser, og endelig en Ildtang og Skuffe. Som Eksempel paa Møblementet i den resterende Del af Huset kan anføres Udstyret i Prins Carls to Kamre, af hvilke det første indeholdt et 19 Tommer højt og 16 Tommer bredt Spejl med forgyldt Ramme og forgyldte Lister, et lakeret Foldebord, 2 højryggede Stole med forgyldt Læder, 2 Lænestole med Betræk af blomstret Tøj, et Par 2¾ Alen lange Gardiner og 2 Kurve i Vinduerne. Tilsvarende Gardiner og Vindueskurve fandtes i Prinsens andet Kammer, som tillige indeholdt et firkantet Bord af Fyrretræ, et lille 11 Tommer højt og 10 Tommer bredt Spejl med forgyldt Ramme og Krone, et lakeret Tebord og 2 sorte Læderstole. Nævnes kan det ogsaa, at der i Gangene fandtes 6 trekantede Glaslygter, og at der paa Loftet stod „8 Machiner af Seildug at sætte for Vindverne“, altsaa en Slags Markiser. For øvrigt var Inventaret blevet noget formindsket 1742, da der paa en Auktion, som afholdtes 28. November og indbragte ca. 100 Rdl., blev bortsolgt en Del gamle, efter Forvalterens Mening kassable Sager, saasom Porcellæn, Stentøj og Dækketøj foruden Inventar fra Ladegaard, Mølle og Have. Laurs Nielsen, som paa Auktionen selv købte ret flittigt ind af det udrangerede Husgeraad, havde ogsaa villet sælge et Antal Skildrier, men fik dog Ordre til at indlevere dem paa Christiansborg Slot. Blandt disse Billeder kan nævnes et Landstykke, et hollandsk Stykke, et Fruentimmerstykke, et Stykke med en Marekat og 36 smaa Stykker med „skildrede“ Blomster.⁴²⁾

Bakken, hvorpaa den omtalte Hovedbygning laa, var mod Nord, eller foran Huset, og Øst omgivet af et Sta-

⁴²⁾ Rentek. Sjæll. Stifts Kontors Kopibog 1742, 17. Nov. samt Frederiksdals Regnskab 1742, Bilag Nr. 22 og Lit. N (RA).

kitværk paa 62 Fag, heri indbefattet 8 Stakithalvlaager.⁴³⁾ Syd for Huset laa den saakaldte „lille Have“, fra hvilken Bygningen var skilt ved en Gang eller Vej, der for hver Ende var lukket med 2 meget gamle Halvporte. Gangen var langs Huset hegnet af et Stakit paa 20 Fag med 2 Laager, medens den mod Haven var afgrænset af 18 Fag Plankeværk af Egetømmer. Et Plankeværk af samme Art paa i alt 69 Fag omgav den østlige, sydlige og vestlige Side af Haven. Tre Laager førte gennem det hegnede Plankeværk, langs hvilket der var plantet Træer: mod Øst Lindetræer og vilde Kastanier, mod Syd Nøddetræer og i hvert Fag et nyt Lindetræ, mod Vest og Nord nogle Æble-, Pære- og Nøddetræer. Selve Haven, der var anlagt i den franske Havekunsts stive Manér, var delt i 3 Dele eller Afsatser. Den i de franske Haveanlæg stærkt yndede Buksbom indtog den første nærmest Huset liggende Afsats, hvis Rabatter var besat med Kirsebærtræer, hvoraf dog nogle var gaaet ud. Andet Afsnit bestod af 4 Partier med Ribs og smaa Buksbomhække, medens Rabatterne bar til Dels udgaaede Frugttræer (Æble, Pære, Kirsebær og Blomme). Dernæst fulgte en stor gammel Lind med et Lysthus under, og i dette fandtes om Linden et rundt Bord med Fod. Her i Havens Midte var ogsaa en lille Planteskole med nogle podede Frugttræer og vilde Stammer. Tredie Afsats var Køkken- eller Urtehave, hvis 6 Afsnit eller Kvarterer var indrammet af Hække af Ribs, Stikkelsbær, Rose og Ælm. Paa Rabatterne stod Frugttræer af samme Slags som i anden Afsats; men en Del af dem var, ligesom i andre Dele af Haven, „udgangne eller forfrosne“.

⁴³⁾ I 1742 var dette Stakit saa gammelt og brøstfældigt, at det til Dels var faldet ned, hvorefter det efter Laurids Thurahs Overslag maatte underkastes en gennemgribende Reparation. (Rentek. Kgl. Resol. 1742. Nr. 126 (10. Juli) samt Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1742. Nr. 34 (RA)).

Det egentlige Haveanlæg paa Frederiksdal var dog „den store Have“, som laa paa den anden Side af Dalen noget neden for det nuværende Slot og fra Mølleaaen strakte sig op ad den solrige, sydvendte Skraaning, saa Regnvandet let kunde løbe af. Mod de for de sarte udenlandske Planter farlige Verdenshjørner Øst og Nord var Haven skærmet af Skoven Spurveskjul.⁴⁴⁾ Langs Vandløbet var den indhegnet af et Rækværk med smaa Egestolper og med en Laage til Aaen. Paa de øvrige Sider, altsaa mod Vest, Nord og Øst, var den heget af Plankeværk af Egetømmer med adskillige Laager, blandt andet til Skoven, ligesom en Laage førte ud til en Slags Drivhus, eller som det oftest dengang kaldtes, „Glas-huset“, der laa ved Vestsiden af Haven ligesom Gartnerens Hus og — nærmere Aaen — Møllegaarden, hvortil der ogsaa var Udgang fra Haven. Mod Vest var der 44 Fag Plankeværk fra Aaen til Gartnerens Hus, hvorpaa dette afgrænsede Resten af denne Side af Haven. Langs Nordsiden, fra Gartnerens Hus til Østsiden, var der 50 Fag. Plankeværket paa de 3 Sider af Haven var, ligesom Gartnerboligen, besat med Frugttræer, mod Vest ikke blot Æble-, Pære-, Kirsebær- og Kvæde-, men ogsaa Fersken- og Abrikostræer, mod Nord nogle Æble-, Pære- og Nøddetræer, men dog overvejende Vinranker, mod Øst nogle udgaaede Blommetræer og nogle „gamle forfrosene Walnøddestumper, hvoraf nogle har giort lidet ungt Skud“. Selve Haven var paa det skraanende Terræn delt

⁴⁴⁾ „Und da muss ein verständiger Gärtner vor allen Dingen hinsehen, dass er den Lust-Garten an einem solchen Ort anlege, wo er von denen schädlichen Nord- und Ost-Winden befreyet seyn möge. Denn wenn ein Garten solte den Nord- und Ost-Winden unterworfen seyn, würde ein Gärtner von seinen Gewächsen und Pflanzung derselben wenig Nutzen erlangen“. (Heinrich Hesse: Neue Garten-Lust I (1714) 4). — Den store Have svarer til den nuværende Frugt- og Urtehave paa Frederiksdal, der netop strækker sig fra Gartnerhuset til Mølleaaen.

i 3 Afsatser ligesom den lille Have. Paa den øverste Terrasse, altsaa ved Gartnerboligen, var anlagt en Frugthave, som var delt i 2 Afdelinger, indhegnet med Hække af Stikkelsbær, Roser og Buksbom og i øvrigt indeholdende Æble-, Pære- og Kirsebærtræer, gamle og unge mellem hinanden, „hvoraf en Deel ere af de stærke Vintere udgangne og nogle syge“. Mellem denne og den næste Afsats var opsat en Stenmur, langs hvilken voksede nogle gamle og unge Blommetræer. Den mellemste Afsats var udlagt til Prydhave eller, som det dengang kaldtes, Lystkvarter, med Blomster- og Zirplanter. Den var delt i 4 Afsnit, indfattet af store Buksbomhække og anlagt med de kongelige Herskabers Ciffer og Krone. Paa Rabatterne stod Kirsebærtræer som de eneste Nyteplanter i dette Blomsterparterre. Den nederste Afsats, nærmest Aaen, var Urtehave, delt i 8 „Køkkenlandskvarterer“, hvoraf de 4 var indhegnet med Buksbomhække, de øvrige med Hække af Ribs og Stikkelsbær. Desuden fandtes her nogle gamle og unge Frugttræer, „som og mesten af haarde Vintere ere gaaen døde og syge“. I Inventarlisten opregnes i øvrigt under Planter hørende til Haven adskillige udenlandske Vækster, som 21 Laurbærtræer, 2 Neriumplanter, 9 Granatæbletræer (*Punica granatum*), 20 Figentræer, flere Jasminer, 2 Cypresser, 1 Kristtorn, 36 Stykker Nellikkeblomster med flere, Planter, som om fornødent, i Vintertiden kunde opbevares indendørs. Det førnævnte Glashus var dog et Orangehus eller Orangeri, som var et nødvendigt Tilbehør til en Have i den franske Stil, idet det særlig brugtes til Overvintringssted for de forskellige Former af Orangetræer, der dyrkedes i Baljer og anvendtes som Dekorationer i Haven. Her træffes derfor ogsaa saavel Appelsin- og Citrontræer som Pomerans-, Adamsæble- og Pompelmustræer (*Citrus decumana*). Haven var i øvrigt vel udstyret med Redskaber, som, foruden de almindeligste Haveredskaber,

en Haveplov, Kobbervandkander og 32 Vinduer til Mistbænke.

Glashuset, der i 1730 var flyttet fra Dronninggaard til Frederiksdal,⁴⁵⁾ laa, som anført, uden for det egentlige Haveanlæg, hvilket var i god Overensstemmelse med Principperne for den kunstfærdige Havetype,⁴⁶⁾ hvortil det kun var et nødvendigt Appendix, hvad dets Anvendelse vidner om. Det var 9 Fag langt fra Øst til Vest og havde Glasdøre i begge Ender; dets sydvendte Vinduer var brøstfældige med Støtter under Bjælkerne. Det synes følgelig at have tilhørt den Type af Væksthuse, som paa Nordsiden bestod af en fuld Mur, hvorfra de dækkende Tagvinduer skraanede ned mod Syd. Til den nødtørftige Opvarmning af Huset forefandtes 2 Vindovne (Gennemtræksovne) med Rør, medens Kulden desuden søgtes holdt ude ved Bedækning med 33 gamle Træluger i Frostvejrr.

I nær Tilknytning til Haven og med let Adgang til denne laa, som omtalt, ogsaa den endnu eksisterende, men senere ombyggede Gartnerbolig, der, som man ofte tilstræbte det,⁴⁶⁾ mod det kolde Verdenshjørne afgav Læ for det sydligere liggende Orangeri. Gartnerens Hus var i 1744 i god Stand, idet det kun var et Par Aar gammelt. Kort før sin Død havde den førnævnte Gartner, Rüdiger, beklaget sig til Rentekammeret over, at hans Hus var saa brøstfældigt, at det var ved at falde sammen. Forvalter Laurs Nielsen udarbejdede derpaa et Overslag, som anslog de nødvendige Reparationsarbejder til ca. 459 Rdl. Bygningen blev derefter inspiceret af Generalbygmester E. D. Häusser og Hofbygmester Thurah, hvorefter den førstnævnte kom til det Resultat, at den mest forsvarlige Løsning vilde være at opføre et helt nyt Hus til ca.

⁴⁵⁾ Rentek. Sjæll. Renteskriverkontor. Dokum. vedr. Frederiksdal og Dronninggaard 1715—35 (RA).

⁴⁶⁾ Heinrich Hesses i Note 44 anf. Bog I, S. 33—34.

785 Rdl. efter en Tegning (Fig. 2), som i næsten alle Henseender holdt sig til den gamle Bygning's Udseende og Indretning. Dette Forslag kom der dog intet ud af i første Omgang, idet der resolveredes, at det gamle Gartnerhus skulde restaureres.⁴⁷⁾ Imidlertid kunde den Tøm-

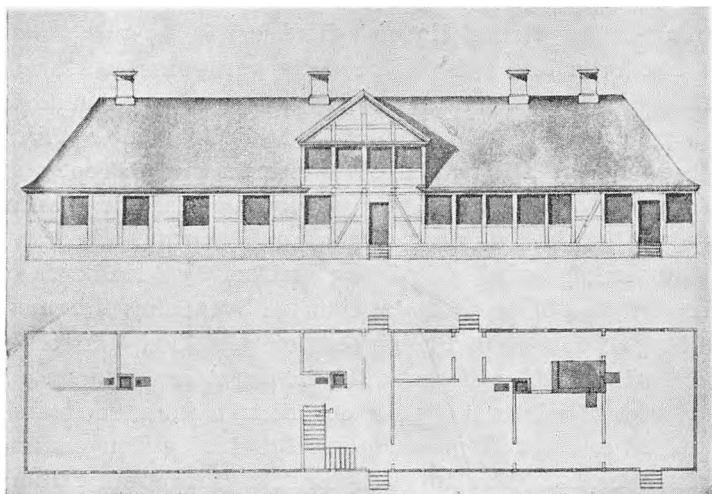

Fig. 2. Tegning til et nyt Gartnerhus paa Frederiksdal efter Generalbygmester E. D. Häussers Forslag 1741.

Efter Originaltegning i Rigsarkivet. (Rentek. Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1741. Nr. 2 [12/1]).

mermester, som havde paataget sig Bygningens Reparation, paa Grund af Sygdom ikke udføre Arbejdet, og ingen anden vilde paatage sig det af Frygt for, at Huset skulde styrte sammen under de omfattende Indgreb, som var nødvendige. Det blev derfor endeligt besluttet, at et nyt Hus skulde opføres efter en noget reduceret Plan,

⁴⁷⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1741. Nr. 8 (12. Jan.) samt Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1741. Nr. 2 (RA).

idet det kun var anslaaet til at koste 130 Rdl. mere end de paatænkte Udbedringsarbejder.⁴⁸⁾

Gartner Hunæus kom i øvrigt ikke længe til at nyde godt af sin nye Bolig. Ved Schulins Overtagelse af Frederiksdal 1744 blev han arbejdsløs og fik bevilget 300 Rdl. i Ventepenge, indtil han kunde blive ansat ved en af de kongelige Lysthaver, hvilket skete kort efter, da han blev knyttet til Haven i Odense.⁴⁹⁾

Frederiksdals nye Gartnerbolig var opført i Mur og Bindingsværk, teglhængt og med Stentrapper baade til Gaard og Have. Lejligheden bestod af Dagligstue og Overstue foruden et Par mindre Værelser, hvoraf det ene stod i Forbindelse med den til Overvintringssted for Planter bestemte „Gewextstue“, som kunde opvarmes af en stor Vindovn, og som havde 8 Fag Vinduer og 2 Halvdøre til Haven. Ved Siden af dette Rum laa Svendenes Kammer; alt efter de bedste Principper for den Tids Udnyttelse af Gartnerboliger til større Haver. Huset var desuden udstyret med en rummelig Kælder, delt i 5 Rum, der blandt andet brugtes til Opbevaring af Planter og Hengemning af Æbler, som blev anbragt paa dertil indrettede Stilladser. Til Gartnerboligen hørte endvidere et lille Hus i Gaarden paa 8 Fag med Stald, Staldkammer, Vognskur og Hønsehus.

Nærmere Aaen, grænsende til denne, laa den før berørte Møllegaard, hvis Gaardsplads var indhegnet af 9 Fag Plankeværk med Port og mod Aaen afgrænset af et Stakitværk paa 10 Fag. Over Aaen gik dels en Kørebø

⁴⁸⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1741. Nr. 121 (17. Juni) samt Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1741. Nr. 25 (RA).

⁴⁹⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1744. Nr. 24 (21. Jan.) og Nr. 37 a (3. Febr.). — Lønningen i Odense var kun 200 Rdl.; men Hunæus fik bevilget et personligt Tillæg til Gagen paa 100 Rdl., saa han ikke led noget økonomisk Afbræk ved Forandringen.

for Møllens Benytttere og den over Frederiksdal gaaende Færdsel, dels en Gangbro, som førte over til Møllegaarden. Denne Bro, som udgik fra en Gang til Huset paa Bakken, dannede Forbindelse mellem dette og den store Have.⁵⁰⁾ Møllegaardens 16 Fag lange Stuehus laa ud mod Vejen, der passerede Vest for Bygningen. Det var opført i Bindingsværk med murede Vægge, var teglhængt og havde 2 Skorstene og en Kvist, hvor Kornet hejsedes op. Huset var ikke særlig velkonserveret, idet meget af Træværket, f. Eks. Gulvene, betegnes som gammelt og forraadnet. Alle Rum havde kalkede Vægge, saaledes Møllerens Storstue og et Par Kamre, hvilke Værelser alle havde Bræddegulv, medens der i Køkkenet var Kampestensgulv og i Sengekammeret Lergulv ligesom i Mølle-gæsternes Opholdssted, Møllestuen, hvorfra der var Adgang til Møllerværket ved Aaen. En Staldbygning i Møllegaarden var i forholdsvis god Stand, idet den var opført 1730.⁵¹⁾

Selve Møllen — eller Møllerne — havde været det centrale i det ældste Frederiksdal og den primære Betingelse for Stedets Opkomst, særlig under Rentemester Henrich Müller, som i Midten af 17. Aarhundrede havde udnyttet den forhaandenværende Vandkraft til et større Industriforetagende, et Kobberværk.⁵²⁾ Dette kunde dog ikke opretholdes, og i Aarhundredets Slutning drev Strøm-

⁵⁰⁾ I Slutningen af 1740 var denne Bro saa forfalden, at den maatte fornyes, inden Schulin flyttede paa Landet, „thi ellers kand han ikke komme i Haugen“. (Rentek. Sjæll. Stifts Kontors Kopibog 1741, 7. Jan. Nr. 5 og samme Kontors Journalsager A Nr. 348 (1741) (RA)). — I den i Note 17 anf. Beskrivelse af Frederiksdal siges, at der førte en Stentrappe paa 15 Trin op til Huset paa Bakken.

⁵¹⁾ De i Note 45 anf. Dokum. vedr. Frederiksdal etc.

⁵²⁾ Se E. Nystrøm: Merkantilismen i Nordsjælland (Fra Frederiksborg Amt. Aarbog II for 1939, S. 124—125).

men kun en Kornmølle med 2 Kværne samt 2 Papirmøller, som afgav Drivkraft til 4 Værker.⁵³⁾ Men Foretagendet led under det Forhold, at Vandløbets Fald og Vandmængde var saa ringe, at alle Kværnene ikke kunde holdes i Gang i tørre Somre; og Opstemning af Vandet i Furesøen lod sig ikke realisere paa Grund af den Skade, de omliggende Marker og Enge derved vilde lide. Naar Papirmøllerne var i Gang, forbrugte de Halvdelen eller mere af Strømmen, og ved Tørke i Sommertiden eller streng Frost om Vinteren blev Vandmangelen undertiden saa stor, at Papirværket næsten ikke kunde holdes i Gang og kun en Brøkdelen af det normale kunde formales i Kornmøllen. Denne dreves af 2 Underfaldshjul, hvoraf det ene var 9, det andet 6 Alen højt, medens Rendens Dybde var $1\frac{1}{2}$ Alen. Møllestenene var henholdsvis $2\frac{1}{2}$ og 2 Alen brede.⁵⁴⁾ Kværnene var dels en Melkværn, dels en Malt- og Grynkværn, af hvilke den første kunde formale 10, den anden 12 Tønder i Døgnet, vel at mærke naar der var Vand nok til at holde Møllen i Gang. Men ofte var Vandmængden i 5—8 Uger eller mere saa ringe, at Kværnene næppe kunde male mere end 5—6 Skæpper i Døgnet. Møllen havde vel gennemgaaende Arbejde nok og benyttedes særlig af Bønderne i Lilleværløse, Kollekolle, Virum og Lyngby; men undertiden kunde det dog knibe med Tilførselen af Sæd, hvorfor der, alle Forhold taget i Betragtning, i Slutningen af 17. Aarhundrede næppe kunde regnes med fuld Udnyttelse af Formalingsniveauen i mere end gennemsnitlig 20 Uger om Aaret.

Det eneste af Mølleanlæggene, som eksisterede paa Schulins Tid, var Kornmøllen, som til 1. Maj 1742 var

⁵³⁾ Extract af Mølle Taxterne udi Sædlands Stift pro A^o 1690 (Ejendoms-Dokumenter).

⁵⁴⁾ Nye Matricul (Ejendoms-Dokumenter).

bortfæstet til Friderich Conrad Beetz for en Afgift af 354 Rdl. om Aaret,⁵⁵⁾ og Beetz overtog derefter Møllen i Fæste paa Livstid for samme aarlige Afgift som hidtil og 200 Rdl. i Indfæstning, et Beløb, der ogsaa var budt af hans Møllersvend Jens Bertelsen Brun, som søgte at gaa sin Husbond i Bedene.⁵⁶⁾ Ved Overleveringen til Beetz 4. Maj 1742 var Mølleværket gennemgaaende i god og brugelig Stand med en stor og en lille Kværn, hvis forslidte Møllesten var 2 Alen og 3 Tommer i Diameter. Ved Møllen fandtes da, som før, en Aalekiste; men Aalefangsten har vel ikke indbragt større Summer; i 1690 siges den i hvert Fald ikke at have ret stor Værdi.⁵⁷⁾ Knap 100 Aar efter Frederiksdals Overdragelse til Schulin fik Vandmøllen for øvrigt en Medarbejder i en Vindmølle, som Grev S. L. Schulin 1836 lod opføre paa Slotsmarken mellem Virum og Frederiksdal. Her installeredes en Melkværn og en Skalkværn til Grynmalning, der begge hentedes fra Vandmøllen, som dengang havde 4 Kværne.⁵⁸⁾

Da J. S. Schulin overtog Frederiksdal, var Kroen, eller Værtshuset, som den oftest kaldtes, og som dengang laa nær Bagsværd Sø ved Nybro, forpagtet af Mølleren

⁵⁵⁾ Hertil kom en aarlig Afgift paa 18½ Rdl. for den nedlagte Hjortespring Mølle. Efter O. F. Müllers „Fortegnelse paa en Del Dokumenter, Fridrichsdal Mølle vedkommende“ (Personlige Dokumenter) var Møllen 1730 blevet bortforpagtet for 416 Rdl. aarlig. Forpagteren, Hans Hoff, hvis Forpagtningstid omfattede 6 Aar fra 1. Maj 1730, fik dog 1732 Afgiften modereret til 350 Rdl. aarlig (den i Note 17 anf. Beskrivelse af Frederiksdal 1735).

⁵⁶⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1741. Nr. 217 (29. Sept.) samt Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1741. Nr. 43 (RA).

⁵⁷⁾ Mølletaksterne anf. i Note 53.

⁵⁸⁾ Bevilling 5. Maj 1836; Vurderingsforretning 16. Dec. s. A. (Ejendoms-Dokumenter).

Fr. Conr. Beetz indtil 1. Maj 1744.⁵⁹⁾ Vaanhuset var en teglhængt Bindingsværksbygning paa 11 Fag. Foruden Gæstestuen, som havde 4 Vinduer, bestod Værelserne i Stueetagen af en Dagligstue, to mindre Kamre og Sengekammeret, hvilket sidste havde Murstensgulv. I Loftsetagen fandtes ogsaa Værelser, deriblandt en Stue med 3 smaa Vinduer ud mod Bagsværd Sø, medens et tilsvarende Værelse havde Vinduer til Gaardsiden. Til Kroen hørte desuden nogle mindre Bygninger, nemlig en Længe paa 6 Fag, en 5 Fag stor Staldbygning og et Bryghus paa 6 Fag, hvori der brændtes Brændevin; altsammen Bindingsværkshuse med klinede Vægge og Halmtag. Desuden havde Kroforpagteren Beetz selv ladet opføre nogle mindre Bygninger til Foder og Korn.

Tilbage staar at omtale Ladegaarden og Forvalterens Hus, som begge laa Syd for Aaen nær Møllen og det lange Hus paa Bakken. Forvalterboligen, der, som nævnt, tillige skulde afgive Husrum for Herskabets Domestiker, var en to Etager høj Bindingsværksbygning paa 13 Fag, tækket med Tagsten og meget gammel og brøstfældig. Den indeholdt i Stueetagen foruden Køkken og Spisekammer en Række smaa Kamre, 5 til Aaen og 2 til Gaarden, hvis Gulve, ligesom i øvrigt hele Etagens, var af Mursten. Paa første Sal fandtes foruden en større Sal en Stue, et Sovekammer og fire mindre Kamre. Det opregnede, Gaarden tilhørende, Inventar, altsaa bortset fra Forvalterens egne Møbler, bestod kun af 3 Fag $2\frac{3}{4}$ Alen lange Gardiner, 7 Borde, 1 Jernvindovn og 2 Bilæggerovne, hvoraf dog „dend eene i Bagsverd og dend anden bruger Material Kudsken ved Sorgenfrie“.

Forvalterboligen var i en saa slet Forfatning, at den

⁵⁹⁾ Beetz, som havde haft Kroen i Forpagtning fra 1726 (Kontrakt af 26. Marts), havde paa ny forpagtet Stedet for 6 Aar fra 1. Juni 1738. (Rentek. Sjæll. Stifts Kontors Kopibog 1738. Nr. 112 (12. April); de i Note 12 anf. Dokum. vedr. Frederiksdal etc.).

næsten var faldefærdig, hvorfor Laurs Nielsen i Slutningen af 1743 havde ansøgt om, at der maatte blive bygget et nyt Hus til ham, som efter hans Overslag vilde koste 695 Rdl. Faa Dage efter blev Frederiksdal bortskænket til Schulin, hvorved Planerne om at bygge en ny Forvalterbolig kuldkaستes. Dog skulde Laurs Nielsen stadig varetage den daglige Administration af Bøndergodset, hvorfor det var rimeligt, han blev boende i Nærheden. Ved Prinsesse Sophie Hedevigs Død havde han faaet Løfte om at beholde alt det, hun havde tilsagt ham, herunder fri Bolig. Da hans Hus nu var bortgivet, søgte han om at faa bevilget 60 Rdl. til Husleje, hvilket Kammerkollegiet dog fandt var for meget, hvorfor det indstillede, at der bevilgedes ham 40 Rdl. Resolutionen gik dog ud paa, at han skulde have 50 Rdl. aarlig i Huslejegodtgørelse, „siden Vi finde de af Cammeret proponerede 40 Rdl. at være noget lidet for en Forvalter“.⁶⁰⁾

Ladegaarden bestod af to over for hinanden liggende, fra Øst til Vest forløbende Længer med klinede Vægge og Halmtag. Den nærmest Aaen liggende Længe var den største, men til Gengæld ogsaa den daarligste, idet den var meget gammel og nærmest faldefærdig. Den rummede to mindre og en større Stald, i Østenden desuden et Karlekammer og i Midten et Vognskur til tre Vogne, hvis Porte dog var „af Ælde ganske i Støkker og dels borte“. I den mindre, men velholdte Længe fandtes to Loer, tre Lader, en Foderlo og en lille Stald. Det til Ladegaarden hørende Landbrugsudstyr var saare beskedent; nævnes kan som det væsentlige en Arbejdsvogn, to Materialheste, et Arbejdssæletøj og en Hakkelsemaskine.

Dette sparsomme Inventar maa blandt andet ses paa Baggrund af den Omstændighed, at Hovedparten af Frederiksdals Jorder i Begyndelsen af 1740'erne ikke var

⁶⁰⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1744. Nr. 44 (20. Febr.) samt Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1744. Nr. 17 (RA).

under egentlig Kultur, idet de skildres som „meget slette, bestaaende af Gruus og Sand Jord, og siden 1718 ikke har vaaren plöyet, men alleene brugt til Høe og Græsning“.⁶¹⁾

Frederiksdals Agerland bestod ved Overdragelsen til Schulin hovedsagelig af de tre førnævnte Marker eller Vange: Ladegaardsvangen, Virum Vang og Teglvangen,⁶²⁾ hvilken sidste dengang oftest kaldtes Indelukket. Det var denne og Ladegaardsvangen, som udgjorde de Marker, der dreves fra Gaarden selv, og som i 1719 var blevet udlagt til Højbjergning paa Grund af Jordens Sletthed.⁶³⁾ Ladegaardsvangen laa Syd for Mølleaaen og havde sit Navn efter den foran omtalte Ladegaard, som laa i Markens Østende, medens denne mod Vest grænsede til Hareskoven, eller rettere den Del af denne Skov, som nu kaldes Frederiksdal Storskov. Fra Syd til Nord strakte den sig fra denne Skov til Furesøen. Den var indhegnet af et Stengærde og nogle Risgærder og indeholdt en Del Engjord, som i Slutningen af 17. Aarhundrede var takseret til fire Læs godt Hø aarlig. De to andre Marker laa Nord for Mølleaaen, mod Øst Virum Vang, mod Vest Teglvangen. Sidstnævnte var hegnet af et nyopsat Stengærde (se Note 73), og dens Engjord var i Matrikulen beregnet til tre Læs Hø aarlig. Mod Vest gik den ud til Furesøen, medens den fra Syd til Nord strakte sig fra Spurveskjul til en Linie fra Virum By til Furesøen, hinsides hvilken Linie et Overdrev, kaldet Bredvig Over-

⁶¹⁾ Den i Note 39 anf. Beskrivelse, S. 36.

⁶²⁾ Den i Note 39 anf. Beskrivelse samt Landmaalingskonduktør B. Schoustrups Udskrift af den nye Matrikul, dat. 20. Jan. 1744 (Ejendoms-Dokumenter). Udskriften stammer fra Markbog Nr. 6, Lyngby Sogn, 1682, og Markbog Nr. 22, København og Hørsholm Amters Skovtaksation (Sokkelund Herred dat. 24. Marts 1683) (RA).

⁶³⁾ Den i Note 17 anf. Beskrivelse af Frederiksdal 1735.

drev, begyndte. Her havde tidligere været Skov; men denne var under Svenskernes Belejring af København blevet omtrent ødelagt paa nogle Bøgestumper nær.⁶⁴⁾

Øst for Teglvangen og Spurveskjul laa Virum Vang, som mod Syd grænsede til den nævnte Skov, mod Nord til Overdrevet. Mod Øst og i Fællig med denne Mark laa Virum Bys Vange. Markens Engareal var i Markbogen 1682 takseret til 2 Læs Hø aarlig. De Virum Bønder havde, som nævnt (S. 538), lejet Virum Vang og nogle andre Frederiksdal tilhørende Jorder, som laa i deres Marker. Disse var, efter Markbogen 1682, delt i tre Vange: Gielsvang, Mellemvang og Høfdevang, og Forholdet var det, at hver af disse Vange indeholdt noget Jord, som hørte til Frederiksdal. I Gielsvang laa af disse Jorder et Stykke Sædejord paa tre Agre, som grænsede til Søllerød Markskel, samt et Enghul, kaldet Fiskeholm, der var takseret til $\frac{1}{2}$ Læs Mosehø aarlig. I Mellemvangen brugte Frederiksdal et Stykke af en Ager i den Del af denne Vang, som kaldtes Bassehøjs Agre, medens endelig Gaardens Andel af Høfdevangen bestod i for det første et Stykke af en Ager i det Afsnit, som kaldtes Høfdes Agrene, for det andet Fiskerjorden og en Eng, Fiskerengen, takseret til 5 Læs Mosehø aarlig, og for det tredje Humlehaven, som grænsede til Aamosen.⁶⁵⁾

Medens saaledes det Agerland, som hørte til Frederiksdal, forholdsvis let lod sig afgrænse, stillede Sagen sig anderledes med Hensyn til Skovene. Her, som ved Hovedgaardens øvrige Tilliggende, ønskede Rentekammeret en nøje Afgrænsning og Beskrivelse „til ald Tvil at forekomme“ og „til Underretning og Oplysning i Fremtiden, naar samme igien skal tilbageleveres“, et Synspunkt,

⁶⁴⁾ Dokument i Pakken anf. i Note 12.

⁶⁵⁾ Her opstod senere Lystgaarden Hummeltofte.

Kammeret omhyggelig søgte at opretholde.⁶⁶⁾ Skeldragningen i og Overleveringen af Skovene skulde foretages af Forvalter Laurs Nielsen og Overførster Hans Jørgen Lesberg. Disse kunde imidlertid ikke „efter mogen Grandskning udfinde eller af gamle Folk udspørge, hvor Skiellet imellem Friderichsdahls Hoved-Gaard og Bagsverd-Gaard, samt Bønder Gaards Skove, egentlig ligger“. De anmodede derfor om, at Landmaalingskonduktør B. Schoustrup maatte beordres til at være dem behjælpelig i denne vanskelige Sag, hvilket ogsaa bevilgedes.⁶⁷⁾ Derefter kunde omsider Skovarealerne Syd for Mølleaaen udskilles fra de tilstødende Skove, idet den endelige Skeldragning dog ogsaa bivaanedes af fire stedkendte Mænd, nemlig Bertel og Peter Jørgensen fra Bagsværd og Morten og Christen Bentsen fra Kollekolle.

Af de betydelige Skovarealer, som hørte ind under Frederiksdal, laa Næsskoven eller Næsset (Frederiksdals Næs), som den ogsaa kort kaldtes, og som svarer til den nuværende Nybro Skov, mellem Bagsværd Sø og Mølleaaen og Aamosen, strækkende sig fra Nybro mod Vest til det næste Skovdistrikt, Aasen. Trævæksten bestod af en Del gamle og mange unge Bøge, der tegnede til god Fremgang, og var i god Stand. Ved Skovtaksationen 1683⁶⁸⁾ regnedes den at kunne føde 30 Svin, „naar fuld Olden falder“, medens Overdrevet i Skoven skulde kunne afgive Græsning til 8 Kreaturer. Vest for Næsset og Bagsværd Sø laa Aasen, den nuværende Frederiksdal Storskov, som mod Syd omfattede Distriktet til „Bagsverd-

⁶⁶⁾ Kopi af Rentekammerets Skrivelse til Kammerherre, Hofjægermester Carl Christian v. Gram af 2. Jan. 1744 og Grams Skrivelse til Schulin af 7. s. M. (Fideikommiset).

⁶⁷⁾ Laurs Nielsen og Lesbergs Memorial til Rentekammeret af 18. Febr. 1744 med Kammerets Resolution af 20. s. M. (Ejendomsdokumenter).

⁶⁸⁾ Se Note 62.

Gaards Skov, kaldet Frues-Skov,⁶⁹⁾ indtil et Sted kaldis Albuen, og derfra viidere over Stærrelyngen,⁷⁰⁾ indtil Kul-Huuset, Hareskoven og Landvejen ..., forbie Kul-huuset, og dets Venge“. Vestgrænsen dannedes af Kolle-kolle Aasevang, medens Skoven mod Nord grænsede til Furesøen og Ladegaardsvangen, som laa Nordøst for Skoven. Den var i forsvarlig Stand og bestod af saavel gammel som ung frugtbærende Bøgeskov, en Del unge Risbøge⁷¹⁾ og Purrer samt nogle gamle Ege. I Matrikulen takseredes Skoven til 52 Svins Olden i gode Aar, medens dens Overdrev regnedes at kunne give Græs til 35 Kreaturer. Frederiksdals tredie Skovomraade, det tidligere oftere nævnte Spurveskjul, laa, som omtalt, Nord for Mølleaaen. Ved Takseringen 1683 gik den mod Vest helt ud til Furesøen og siges derfor ogsaa at ligge Nord for Frederiksdal. Mod Øst strakte den sig „til Vibens Huus, som ligger i Humle Haugen“, medens den mod Syd grænsede til Aaen og Aamosen og mod Nord til et Gærde, som gik fra Virum til Furesøen. Jens Sørensens Kort fra 1720⁷²⁾ angiver da ogsaa Skovsignatur Nord for Mølleaaen helt hen til Furesøen. I 1744 siges Spurveskjul at ligge Nordøst for Frederiksdal og dens Vest- og Nordgrænse at dannes af en gammel Grøft fra Mølleedammen til Spurveskjulshuset, hvorfra et Stengærde ned til Aaen dannede Østgrænsen. Paa Bakken lige over for Frederiksdal, eller omtrent hvor det nuværende Slot ligger, voksede nogle gamle Bøge, medens Resten af Skoven bestod

⁶⁹⁾ Bøndernes Hegn.

⁷⁰⁾ Maaske afledet af Star, der i ældre Dansk ofte kaldes Stær.

⁷¹⁾ Risbøge er Betegnelsen for unge Bøgetræer. I Matrikulen bruges gennemgaaende Udtrykket „Rødløv“ efter det rødlig Løv paa unge Bøgetræer og -purrer, der bliver siddende om Vinteren. Underskoven i Spurveskjul siges saaledes at bestaa af „Rødløv-Stumper og Stubber“, medens Aasens Underskov slet og ret betegnes som Rødløv.

⁷²⁾ Se Note 40.

af mangfoldige unge Risbøge, som tegnede til god Fremvækst. Skoven synes derfor at være blevet stærkt forhugget i første Halvdel af 18. Aarhundrede — meget Tømmer anvendtes til Gærder og Plankeværker⁷³⁾ — eftersom Markbogen 1683 beskriver den som bestaaende af en Del gamle Bøge og noget Underskov. Dengang regnedes den at kunne fede 16 Oldensvin, medens Græsningen var „heel ringe“ og kun mentes at kunne afgive Føde til 2 Kreaturer.

Det omtalte Spurveskjulshus synes allerede at have eksisteret 1682, eftersom Markbogen anfører et Hus i Virum Vang, som var beboet af Joseph Andersen, fri for Skat og Skyld for Tilsyn med Vangene og Skoven. Det findes da ogsaa afsat paa Jens Sørensens lige nævnte Kort og bestod 1735 af 2 Længer paa 10 Fag.⁷⁴⁾ I 1744 boede her Skovfoged Anders Sørensen, eller „Anders Spurremand“, som man synes at have kaldt ham i daglig Tale.⁷⁵⁾ Han var, som sine Forgængere, tillige Vangvogter og nød til Gengæld frit Hus og Græsning til 2 Køer samt 6 Rdl. 4 Mark i Pengeløn. Den anden Skovfoged paa Frederiksdal, Friderich Jørgensen Schou, som boede i Nybrohuset, der 1735 bestod af 2 Længer paa 10 Fag i god Stand,⁷⁶⁾ havde Græsning i Hareskoven for 2 Køer og 2 Heste og i øvrigt samme Pengeløn som sin Kollega i Spurveskjulshuset. Ved Nybro laa desuden

⁷³⁾ I 1742 kunde den unge Spurveskjul Skov ikke længere afgive det nødvendige Tømmer til Hovmarkernes Indhegning, hvorfor det besluttedes i Stedet at hegne alle Markerne med de ovenfor omtalte Stengærder, i alt ca. 950 Favne, hvis Opsætning kostede ca. 600 Rdl. Samtidig blev ca. 260 Favne ældre Stengærder reparerede. (Rentek. Kgl. Resol. 1742. Nr. 88 (30. April) (RA)).

⁷⁴⁾ Den i Note 17 anf. Beskrivelse af Frederiksdal 1735.

⁷⁵⁾ Anders Sørensens Bolig kaldes udtrykkelig Spurveskjulshuset. Selve Lyststedet Spurveskjul gaar dog kun tilbage til 1739, da Carl Hieronimus Gustmeyer købte Grund til det.

⁷⁶⁾ Den i Note 17 anf. Beskrivelse af Frederiksdal 1735.

Justitsraad Antoni Raffs Lyststed, hvoraf der svaredes en aarlig Afgift paa 4 Rdl., samt det Hus, Forvalter Laurs Nielsen, som før nævnt (S. 542), havde faaet fri Grund til mellem Kroens Vænge og Kirsten Jensdatters Hus.⁷⁷⁾

Et andet beboet Sted under Frederiksdal var Kulhus, som havde sit Navn efter den Brænding af Trækul, der fandt Sted i Skovene. Her laa et Par kort før 1735 opsatte Smaahuse, der beboedes af Anders Nielsen og Nicodemus Tønnesen, som betalte henholdsvis 4 Rdl. og 6 Rdl. 4 Mark i aarlig Afgift. Ogsaa Schulin fik brændt en Del Kul i Skovene allerede i de Aar, han havde fri Sommerbolig i Frederiksdal, hvorfra flere Læs af den nævnte Vare jævnlig kørtes ind til Forbrug i København.⁷⁸⁾

Som en særlig Gunstbevisning fik Schulin, som anført, ogsaa Koncession paa det under Frederiksdal Hovedgaard hørende Fiskeri, som bestod baade i Dam- og Søfiskeri. Fiskedammene, der brugtes til Opdrætning af Karper og Karudser, var fra 1. Maj 1741 for et Tidsrum af 8 Aar bortforpagtet til Povl Badstuber⁷⁹⁾ for en aarlig Afgift af 100 Rdl.⁸⁰⁾ Det største af disse Anlæg, Hulsø Vest for Bagsværd Sø, var ved to Dæmninger delt i tre Dele, hvoraf den øverste og nederste var de egentlige

⁷⁷⁾ Skovfogedenken Kirstine Anders Pedersens havde i 1716 ved Nybro bygget et Hus, som var fri for Afgift, saa længe hun levede. Senere skulde der svares det for Stedet sædvanlige Beløb deraf, 4 Rdl. aarlig. (Rentek. Sjæll. Stifts Kontors Kopibog 1741, 22. April, Nr. 4 (RA)).

⁷⁸⁾ J. S. Schulins Regnskabsbog, passim. I Oktober 1741 fik Forvalter Laurs Nielsen saaledes refunderet et Udlæg for Brænding af 72 Tønder Kul à 10 Skilling pr. Tønde.

⁷⁹⁾ Ejeren af Brede og Nymølle Værker. Badstuber havde ogsaa de foregaaende 8 Aar haft Damfiskeriet i Forpagtning.

⁸⁰⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1741. Nr. 9 (7. Jan.) (RA).

Fiskeparker.⁸¹⁾ Oven for denne Sø fandtes to Damme, der, ligesom Hulsø, var forsynet med Dæmning og Post, hvilket ogsaa gjaldt for en lille Dam i Ladegaardsvangen. Helt henne ved den daværende Gaard laa i samme Mark to smaa med Post forsynede Vandhuller, der brugtes som Hyttefade, idet Vandet kunde løbe af gennem Render til Mølleedammen. Endelig fandtes uden for Hovedgaardens Grund en Dam ved Bagsværd Enghave og desuden en større Dam paa Overdrevet ved Vedbæk, af hvilken sidste de Vedbæk Mænd fik en aarlig Afgift paa 5 Rdl. Sidstnævnte Dam, Hjortemose kaldet, havde Prinsesse Sophie Hedevig lejet 1720 og ladet indrette til Fiske-dam.⁸²⁾

Fiskebestanden i Frederiksdals Parker og Damme bestod efter Badstubers Kontrakt af 3300 Sættekarper, „som skal holde et got Qvarteer langs med Hoved og Rumpe“, samt 3500 Sættekarudser.⁸³⁾

Fiskeriet i Indvandene omfattede Bagsværd Sø og den vestlige Del af Lyngby Sø, hvor det mod Øst grænsede til Amtmandens Fiskeri. I Aarene 1731—36 havde det indbragt 90 Rdl. i aarlig Afgift, senere endog 124 Rdl. Da det 1742 skulde bortforpagtes paa ny, indfandt der sig imidlertid overhovedet ingen ved Auktionen, antagelig fordi det, efter Forvalterens Indberetning, i de sidste Aar lidet eller intet Udbytte havde givet, hvilket formentlig mere skyldtes Rovdrift end det af Laurs Nielsen fremhævede Forhold, at Fiskebestanden kunde

⁸¹⁾ Ved Hulsø og de øvrige Fiskedamme foretoges ofte Ændringer og Forbedringer, hvorved Forholdene forandredes. Nærmere Omtale heraf findes i C. V. Otterstrøm: Hulsø og de gamle Fiskedamme (Lyngby-Bogen 1933, 40—45), se ogsaa J. Rambøll: Om Damfiskeriet ved Frederiksdal (s. St., 46—48).

⁸²⁾ Kontrakt af 22. Maj 1720. (Rentek. Sjæll. Stifts Kontors Kopibog 1738. Nr. 181 (3. Juni) (RA)).

⁸³⁾ Rentek. Sjæll. Stifts Kontors Kopibog 1741. Nr. 18 (4. Febr.) (RA).

have taget Skade i de haarde Vintre. Ved en ny Auktion blev Fisker Niels Olsen fra Lilleværløse og Friderich Jørgensen Schou ved Nybrohuset højstbydende med 62 Rdl. aarlig, eller kun Halvdelen af den tidligere Afgift. Paa disse Konditioner fik de to lysthavende Kontrakt paa Fiskeriet i 6 Aar fra 1. Maj 1742, idet der dog indsattes den Bestemmelse, at de ikke maatte trække Vod det første Aar, for at Fiskebestanden skulde kunne øges.⁸⁴⁾

Mindre klart laa Forholdene ved Furesøen, som ikke direkte var nævnt i Overdragelsesdokumenterne, naar bortses fra den under Møllen sorterende Aalekistefangst, som paa en vis Maade kan henregnes til Furesøens Fiskeomraade.⁸⁵⁾ Søen kunde for øvrigt ved Paalandsstorm komme i ret voldsomt Oprør og true med Ødelæggelser. I Anledning af et Uvejr, som hjemsøgte Egnen Natten mellem 21. og 22. Januar 1737, beretter Forvalter Laurs Nielsen saaledes om „det forfærdelige Guds Vejr og Storm, vi i Gaar Natt hafde ... Fuure Söen har saaledes vaaren oprejst, at den har bortskiölt Jorden fra Steengierdet i Sluusen, lige op til det nye Grundværk; ia Söen haver saaledis bruuset, saa dend adskillige Steder er gaaen over, og borttaget utroelig Jord af Backen, og kast nogle 1000 Aborrer op paa Landet“. I Skoven og Haverne blæste mange Træer om med Rode eller brækkede midt over, Tage og Plankeværker beskadigedes, og paa Bøndergodset væltede adskillige Huse helt eller delvis. Dog slutter Forvalteren sin malende Indberetning fortrøstningsfuldt saaledes: „Dend stoere Gud skee evig Ære at Ulycken ike her blef större, thi naar Jeg seer

⁸⁴⁾ Rentek. Kgl. Resol, 1742. Nr. 85 (26. April) samt Sjæll. Stifts Kontors Kopibog 1742, 8. Maj (RA).

⁸⁵⁾ Efter Markbogen fra Landmaalingen 1682 hørte til Frederiksdals Fiskeri en Del af Furesøen, „saavit Gaardsens Grund tilhører“; men dette Fiskeri udnyttedes ikke.

hvor skreckelig Söen ved Sluusen har holt Huus, forundrer jeg mig over ... at dend icke gandske bröd igien-nem, og bortskiöllede ike allene Möllen og mit iboende Huus, mens endog alle Verkerne paa Strömmen, som visselig hafde skeed, hvis ike dend nye Sluse i Sommer saa troefast var giort ... Gud gifve at Deris Excellence og Höye Herrer ike faaer værre Tidender andensteds fra, saa staar dette meget vell til at hielpe“.⁸⁶⁾

Hvad Fiskerettighederne angaar, udviklede Sagen sig i øvrigt saaledes, at Fiskemester Johan Ludvig Schwer-mann, som havde det kgl. Fiskeri i Københavns, Frede-riksborg og Kronborg Amter i Forpagtning,⁸⁷⁾ beklagede sig til Rentekammeret over, at man fra Frederiksdal lod trække Vod i Furesøen, idet Schulin efter sin Koncession mente at have Ret til Fiskeriet i Söen ud for Skoven Aasen. Fiskemesteren ansaa derimod dette for et Ind-greb i sine Rettigheder som Forpagter af det kgl. Fiskeri, eftersom intet Fiskeri i Furesøen var reserveret Frede-riksdal i hans Kontrakt. Efter en mundtlig Henvendelse til Schulin androg han derfor om en Refusion, idet Ge-heimeraadten havde henvist ham til Rentekammeret. Se-nere frafaldt Schwermann dog sit Refusionskrav efter at have haft en ny Samtale med Schulin om Sagen, og Rentekammeret kunde derfor meddele denne, at Fiske-mesteren nu ikke havde noget imod, at han lod fiske i Furesøen, „foregivende Eders Excellence alleene een Gang af og til for sin og Frues plaisir agter at betiene sig af Fiskeried sammestæds“.⁸⁸⁾ Schwermann havde i øvrigt tidligere forgæves forsøgt mod speciel Afgift at

⁸⁶⁾ Laurs Nielsens Skrivelse til Rentekammeret, dat. 23. Jan. 1737. (De i Note 12 anf. Dokum. vedr. Frederiksdal etc.).

⁸⁷⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1741. Nr. 268 (19. Dec.) (RA).

⁸⁸⁾ Rentek. Sjøall. Stifts Kontors kgl. Resol. 1744. Nr. 9 (RA) og Kammerets Skrivelse til Schulin af 15. Sept. 1744 (Ejendoms-Dokumenter).

faa overladt Frederiksdals og Dronninggaards Fiskeri i Furesøen,⁸⁹⁾ hvilket for den sidstnævnte Gaards Vedkommende omfattede den saakaldte Dronninggaards Kalv samt Vejlesø og et Dræt lige ud for Slusen ved Frederiksdal. Dette Fiskeri var fra 1. Maj 1742 i 3 Aar bortforpagtet til Laurs Starup for en aarlig Afgift af 80 Rdl.,⁹⁰⁾ og da Grev Fr. Danneskjold-Samsøe fra 1. Maj 1745 overtog Dronninggaard i livsvarig Forpagtning, blev Fiskeriet samtidig overladt ham for samme aarlige Ydelse.⁹¹⁾ Derved var Forholdene aabenbart blevet mere stabiliserede; i hvert Fald bortlejede Schulin fra samme Dato paa 3 Aar sin Andel af Fiskeriet i Furesøen „fra Kollekolle Giærde af til Trane Moesen langs Mølleaasen“.⁹²⁾ Forpagteren var Fisker Sivert Mikkelsen, der, som Modydelse, til Schulins Husholdning paa Frederiksdal eller i København aarlig skulde levere 60 Retter (à 4 Pund) Fisk, bestaaende af Gedder, Aborrer og Bræser, idet de sidste dog kun skulde præsteres, naar Lejlighed gaves.⁹³⁾ For øvrigt overtog Fiskemester Schwermann 1747 „for at forekomme Disput“ selv Fiskeriet langs Mølleaasen paa de samme Betingelser som Sivert Mikkelsen, medens denne samtidig med omgaaende Virkning blev sat ud af Spillet.⁹⁴⁾

⁸⁹⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1738. Nr. 39 (5. Marts) (RA).

⁹⁰⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1742. Nr. 52 (20. Marts) samt Sjæll. Stifts Kontors Kopibog 1742, 31. Marts (RA).

⁹¹⁾ Rentek. Kgl. Resol. 1742. Nr. 216 (17. Okt.) samt Sjæll. Stifts Kontors kgl. Resol. 1742. Nr. 46 (RA).

⁹²⁾ Hvor den førnævnte Skov, Aasen, grænsede til Furesøen.

⁹³⁾ Sivert Mikkelsens Kontrakt af 30. April 1745 (Ejendoms-Dokumenter).

⁹⁴⁾ Det saaledes udlejede Omraade omfattede det samme Afsnit af Søen, som Sivert Mikkelsen tidligere havde haft i Forpagtning, gik altsaa til Tranemosen, hvor den Del, som henhørte til Grev Danneskjold-Samsøes Koncession „lige for Fridrichsdals Huuse“, begyndte. (Schwermanns Skrivelse til Forvalter Laurs Nielsen af 24. Juli 1747 og sidstnævntes Svar derpaa af 29. s. M. (Ejendoms-Dokumenter)).

Saaledes som den smukke Besiddelse Frederiksdal med dens Tilliggender og Rettigheder i det foregaaende er skildret, gled den fra 1744 i Slægten Schulins Eje ind i en snart 200aarig Udvikling, hvis første, særlig betydningsfulde Aartier der eventuelt ved anden Lejlighed kan være Grund til nærmere at belyse.

OMKRING KØBENHAVNS KOMMUNAL- FORFATNING AF 1840.

SPREDTE RIDS AF OPHAVSMÆND TIL
ANORDNING AF 1. JANUAR 1840.

Af FLEMMING DAHL.

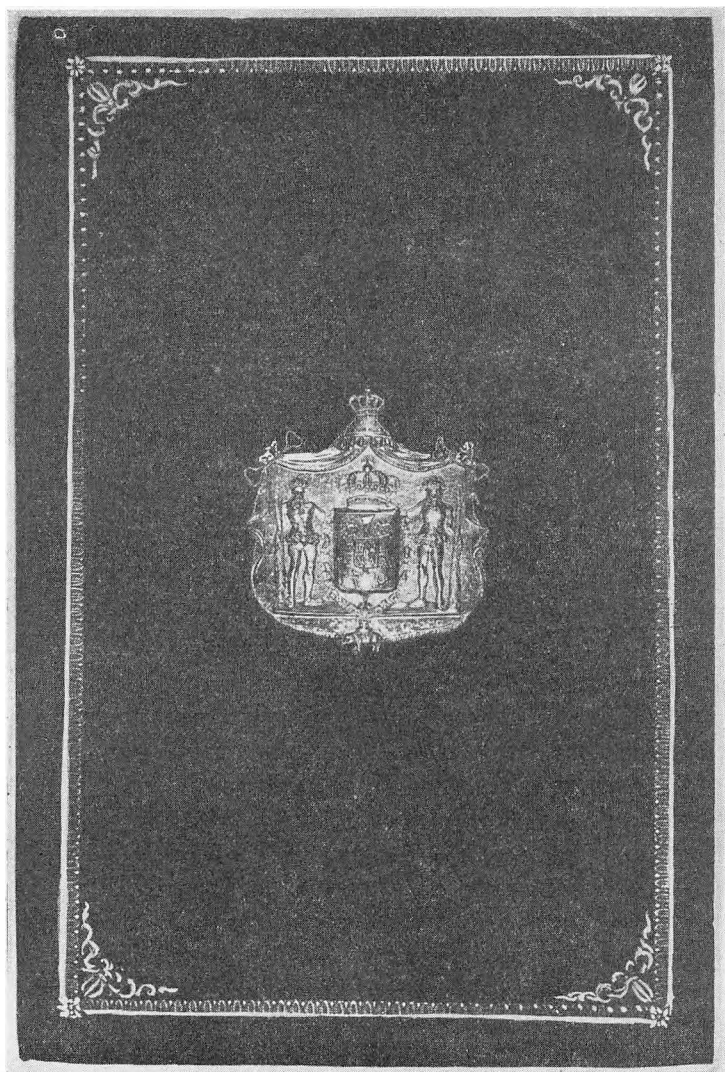
Efterfølgende seks Levnedstegninger har — som Bidrag til Hovedstadens Historie i videre Forstand — til Formaal at give et Billede af enkelte Hovedpersoner ved Kommunalanordningens Tilblivelse, men tilstræber selvsagt ikke nogen Fuldstændighed, være sig i Antal eller i Omfang. De er derimod Udsnit, om end noget ændrede, af „Dansk Biografisk Leksikon“, til hvis 2. Udgave jeg i Tidens Løb har forfattet en Række Karakteristikker. Dels af betydende Mænd inden for Danske Kancelli, hvis Liv og Virke jeg under aarelange Studier over dette Kollegium under Statsminister *Poul Christian Stemanns* Præsidium (1827—48) har sysselsat mig med, dels af visse fremtrædende københavnske Personligheder, som jeg under min Embedsgærning som Leder af Stadens Arkiv og mit Arbejde med Københavns Bystyres Historie har fattet Interesse for. En anden Samling — „Ældre københavnske Profiler“ — vil senere fremkomme i nærværende Tidsskrift.

Blandt de nedenfor meddelte Levnedsløb savnes først

og fremmest selve Kancellipræsidenten P. Chr. Ste-manns, idet andet Arbejde desværre har nødt mig til at afgive Biografien af netop denne Statsmand, om hvem mine Studier især har samlet sig. I øvrigt gælder, som allerede antydnet, om samtlige seks Livsskildringer, at de ikke er identiske med, men gennemgaaende noget ud-førligere end de i „Dansk Biografisk Leksikon“ offent-lyggjorte Artikler. Endvidere fremtræder det personal-historiske „Hoved“ her overalt i ny Form.

I „Historiske Meddelelser om København“ fremkommer disse Karakteristikker med Tilladelse saavel af Redaktøren af nævnte Standardværk, Historikeren cand. mag. *Poul Engelstoft*, som af Forlagsboghandler *Folmer Pedersen* paa *J. H. Schultz* Forlags Vegne; herfor er jeg baade Redaktion og Forlag Tak skyldig.

De her gengivne Portrætter vil maaske vække nogen Undren blandt dem, der har læst min Jubilæumsafhandling „Københavns Kommunalforfatning af 1840“ (nærværende Bind, S. 1—200). Men i denne var desværre ikke mindre end fem Billeder, hvoraf de fire naturligt hører hjemme ogsaa her, ved en beklagelig Fejltagelse af det paagældende fotografiske Etablissement blevet „vendt forkert“, inden de var gaaet til Reproduktionsanstalten. Paa dette harme-lige Uheld søges der nu raadet Bod. For skarpsindig Opdagelse af Fejlen takker jeg Kontorchef *P. G. Carlsen*, K. T. A. S.

Forsiden af Bindet af Hovedstadens Eksemplar af Kommunalanordningen af 1. Januar 1840, afleveret til Stadsarkivet ved Skrivelse fra Overborgmesteren af 1. September 1941. Ca. $\frac{1}{16}$ Størrelse.
Sort Fløjl med Sølvudsmykning.

HANS GEORG BENTZEN.
DEPUTERET I DANSKE KANCELLI.
1789—1857.

Kancellideputeret *Hans Georg Bentzen* fødtes 10. September 1789 i København som Søn af Renteskriver Lauritz Bentzen (1751—1830) og Hustru Louise, f. Lund (1758—1826). Han døde ugift 3. Oktober 1857 i København, hvor han ligger begravet paa Assistens Kirkegaard.

H. G. Bentzen blev Student 1806 fra det v. Westenske Institut, cand. jur. 1809, kort efter Volontær i Det Kongelige Danske Cancellie, 1811 Underkancellist sammesteds, 1813 Protokolsekretær i Højesteret, 1818 tillige surnummerær, 1819 ordinær Assessor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten, 1826 desuden Inkvisitor i Hovedstadens Inkvisitionskommission og samme Aar tillige Kongens Foged i København. 1831 blev han Assessor i Højesteret, men udnævntes endnu samme Aar til 6. Deputeret i Danske Kancelli og Chef for dettes 2. Departement, blev 1832 ekstraordinær Assessor i Højesteret. 1834 blev Bentzen 5. Deputeret og Decisor for Lenssagerne samt en Del af Revisionssagerne under 5. Departement (disse sidste dog kun til og med 1840), 1839 4.

Deputeret, 1840 3. Deputeret, 1842 2. Deputeret og 1846 1. Deputeret; samme Aar var han i Stemanns Sted konstitueret som kgl. Bankkommissær ved Nationalbanken. Ved Kancelliets Omdannelse i April 1848 afskedigedes han — efter eget Ønske, da han ikke vilde beklæde en Departementschefs mindre selvstændige Stilling — med fuld Gage som Pension.¹⁾

H. G. Bentzen var en overordentlig dygtig Embedsmand, hvis Arbejdskraft bl. a. toges i Brug i forskellige administrative Kommissioner, f. Eks. 1829 angaaende en Tvangsarbejdsanstalt for unge Mennesker under 18 Aar og en forandret Indretning ved de under Politidirektørens og Kongens Fogeds Disposition værende Arrester. Inden for Kancelliet tilhørte han den mere konservative, bureaukratiske og centraliserende Fløj, der samlede sig om Præsidenten P. Chr. Stemann. Som dennes betroede Medarbejder overtog han ved Michael Langes Udnævnelse til Overpræsident i København den fælles Modstanders vigtige Embede. Bentzen fulgte bl. a. Stemann i 30'ernes Stænder- og Trykkefrihedsspørgsmaal, i Udbygningen af Kommunalanordningerne af 1837, 1840 og 1841 og i hans Modstand imod Oprettelsen af en fælles Overbestyrelse for Kirke- og Undervisningsvæsenet 1841, hvorimod han senere støttede Ørstedes og Kollegieflertallets Forslag om Indførelsen af Stænderkomiteer. Afgørende blev Bentzens Indflydelse, da han 1846 hindrede Udstedelsen af Trykkefrihedsloven i den Skikkelse, den havde modtaget i Roskilde Stænder, og gennemtvang dens Behandling i Viborg i dens oprindelige Form.

Virkelig Justitsraad 1828. Virkelig Etatsraad 1831. Konferensraad 1847. — R. 1836. DM. 1841. K. 1848.

¹⁾ Samtidig og af samme Grund lod for øvrigt Kancellideputeret Tage Algreen-Ussing sig udnævne til Generalprokurør.

Et Billede af H. G. Bentzen har desværre ikke kunnet skaffes til Veje.

Litt.: L. F. la Cour: Sogneraad og Amdsraad, 1941, S. 77—78, 112, 268, 271—72, 275—76, 280, 284.²⁾ Flemming Dahl: Københavns Kommunalforfatning af 1840, 1940, S. 8, 17, 44, 46, 51—52, 63, 84, 86—87, 94, 101—02, 110—12, 120, 124, 143, 154, 157, 182. Den danske Centraladministration, 1921, S. 430, 491. Hans Jensen: De danske Stænderforsamlings Historie 1830—1848, I, 1931, S. 202, 249, 549, 551; II, 1934, S. 316, 617. P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark, II: 1745—1848, 1900, S. 155. L. Koch: A. S. Ørsted, 1896, S. 57, 99, 171.

(D. B. L. II, 1933, S. 382).

²⁾ Dette Arbejde er — ligesom flere af de i det følgende omtalte Værker — udkommet efter Udarbejdelsen af nærværende Samling Biografier, men citeres selvsagt loyalt i de reviderede Litteraturfortegnelser.

L. J. HOLM.
DEPUTERET I DANSKE KANCELLI.
1791—1851.

Kancellideputeret *Lars Jess Holm* blev født 17. Marts 1791 i København og var Søn af Bogholder og Revisor i Brandforsikringskontoret, senere Deputeret i Danske Kancelli, Konferensraad Ole Pedersen Holm (1751—1828) og Hustru Anna Cathrina, f. Dytskov (1761—1835). Han var to Gange gift: første Gang (12. December 1835) med Giertrud Cathrine Aagesen (1801—43), Datter af Deputeret i Generalitets- og Kommissariatskollegiet, Konferensraad Søren Aagesen (1753—1817) og Hustru Megtele Christine, f. Riegelsen (1757—1834); anden Gang (19. Juni 1846) med Augusta Christina Aagesen (1822—1912), Datter af Direktør i Nationalbanken, senere Konferensraad Nicolai Aagesen (1783—1861) og Hustru Julie Augusta, f. Drewsen (1799—1847). Holm døde 1. November 1851 i København og ligger begravet paa Assistens Kirkegaard.

L. J. Holm blev Student 1808 fra Borgerdydskolen i København og cand. jur. 1811. Allerede 1809 havde Faderen faaet ham ansat som Kopist i Kontoret for Landbygningernes Brandforsikring, hvor han blev Fuldmægtig 1813 og 1817—20 tillige fungerede som Kontorchef i Faderens Sted. 1816 udnævnt til Kancellisekretær, blev han 1821 Fuldmægtig i det nyoprettede fælles Kontor for Købstædernes og Landets Brandforsikringsvæsen under Danske Kancelli, men udnævntes tre Uger efter til As-

essor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten. 1837 forfremmedes han til Assessor i Højesteret, men vendte ligesom adskillige andre fremtrædende Kancelliembedsmænd snart tilbage til Danske Kancelli, hvor han 1839 blev 5. Deputeret, 1840 4. Deputeret, 1842 3. Deputeret og 1846 2. Deputeret; hans Ressort var 1. Departement, idet han dog tillige fungerede som Decisor for Regnskaberne for de offentlige Stiftelser og Legater under 4. Departement. Fra 1840 var han desuden ekstraordinær Assessor i Højesteret. Ved Danske Kancellis Omdannelse i April 1848 afskedigedes han — efter eget fri Valg, idet han ligesom sine Kolleger som Deputerede Tage Algreen-Ussing og H. G. Bentzen ikke ønskede at indtage en (kultusministeriel) Departementschefs knapt saa selvstændige Stilling — med fuld Gage som Pension.

Af Holms Forretningsdygtighed og Arbejdskraft blev der draget Nytte i adskillige Kommissioner, bl. a. i Kommissionerne til Genopførelse af Hovedstadens Tugt-, Rasp- og Forbedringshus 1834 og angaaende Systemerne for Straffeanstalterne i Danmark og Holsten 1840, i den overordnede Tiendekommission 1839—51 og i Kommissionen angaaende en fælles Overbestyrelse for det samlede Kirke- og Undervisningsvæsen 1841 ff. Under denne Kommissions og de senere kollegiale Forhandlinger ønskede Ørsted og Holm ingen fuld eller endelig Udskillelse fra Danske Kancelli, og da deres Kollega Professor theol. H. N. Clausen i „Om Bestyrelsen af Kirke og Skole i Danmark“ (1844) drog skarpt til Felts mod Kancelliet, gendrev de med Kraft hans Angreb i „Ny Collegial-Tidende“ 1846 gennem et udførligt Uddrag af Kollegiets Forestilling i Sagen.¹⁾

I den — formentlig noget overvurderede og i 1840'erne i hvert Fald afsvækkede — Partideling inden for Danske

¹⁾ I „Dansk Folkeblad“ 1846, Nr. 34—35, fremførte H. N. Clausen sin Replik hertil.

Kancelli er det svært at placere Holm. Han fulgte saaledes Stemann med Hensyn til Offerforordningen 1842 og paaberaabtes af Kancellipræsidenten ved Afvisningen af Viborg Stænders Klage over Kancelliets „Supprime-ring af censurfrie Blade uden Lov og Dom“ 1845, hvorimod han i Stænderkomitéspørgsmaalet 1841 ff. sluttede sig helt til Ørsted, hvem han formentlig ogsaa stod nærmest. 1844 fastslog Danske Kancelli paa hans Forslag, at Landemoderne skulde affatte en Liste over de Lærebøger i Dansk og Religion, der maatte bruges, og Valget da overlades de enkelte Skolekommissioner.

Som juridisk Forfatter fremtraadte L. J. Holm dels i „Juridisk Tidsskrift“, som han 1833—39 var Medudgiver af, dels i „Nyt juridisk Arkiv“. Baade som Dommer og som administrativ Embedsmand var han lige saa anset for sin overordentlige Dygtighed som afholdt for sin Nobelhed og Elskværdighed; Madvigs maskerede Angreb paa ham i „Livserindringer“ (1887, S. 159) maa karakteriseres som tendentiøst.

Virkelig Justitsraad 1831. Rang med virkelige Etatsraader 1837. Konferensraad 1848. — R. 1840. DM. 1842.

Et Billede af L. J. Holm har desværre ikke kunnet skaffes til Veje.

Litt.: H. N. Clausen: Optegnelser om mit Levneds og min Tids Historie, 1877, S. 253 f. L. F. la Cour, anf. Arb., S. 78, 112—13, 116, 122, 268—69, 271, 274—75, 278—79, 282—83. Flemming Dahl, anf. Arb., S. 182. Den danske Centraladministration, 1921, S. 429 f., 491. Hans Jensen, anf. Værk, II, S. 316. Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshaandbogen, 1900, S. 403. Samme og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske Slægter, III, 1915, S. 7, 11. L. Koch: Den danske Landsbyskoles Historie til 1848, 1882, S. 110. Samme: Den danske Kirkes Historie 1817—1854, S. 251—58. Samme: A. S. Ørsted, 1896, S. 180. Ny Collegial-Tidende for Danmark, 1846, S. 705 ff., 751 ff., 770 ff., 844 ff., 886 ff., 925 ff., 938 ff.

(D. B. L. X, 1936, S. 448—49).

Tage Algreen-Ussing.
1797—1872.
Generalprokurør 1848—72.

ANDREAS CHRISTIAN KIERULFF.

OVERPRÆSIDENT I KØBENHAVN.

1782—1846.

Kancellideputeret, senere Overpræsident *Andreas Christian Kierulff* fødtes 12. Marts 1782 i København som Søn af Kaptajn, senere Viceadmiral Ole Andreas Kierulff (1743—1822) og Hustru Anna Kirstina, f. Rasch (1747—1814). 1. Februar 1809 ægtede han i Helsingør Magdalene Marie Estrup (1782—1838), Datter af Auditor, senere Raadmand, By- og Raadstueskriver sammesteds, Etatsraad Lauritz Christian Estrup (1753—1826) og Hustru Anne Margrethe, f. Gjerfnøe (1752—1835). Anden Gang (17. Juli 1841) var han gift med Caroline Emilie Henriette Larsen (1807—91), Datter af Skibsbygmester og Værftsejer Lars Larsen (1758—1844) og Hustru Jacobine, f. Ursin (1772—1800). 22. August 1846 døde Kierulff paa Frederiksberg; han er bisat i Holmens Kirkes Kapel.

A. C. Kierulff, der først var blevet indskrevet i Søkadetkorpset, blev Student 1799, privat dimitteret, 1801 Kopist hos sin Fader, da Overekvipagemester ved Holmen, og 1802 cand. jur. 1806 konstitueredes han som Auditor, fik Aaret efter kgl. Udnævnelse og 1809 Karakter af Overauditor; han tjenstgjorde i disse Aar skiftevis i Helsingør og København. 1813 udnævntes han til

Assessor i Københavns Politiret, blev allerede samme Aar 1. Assessor, var 1814—15 adjungeret Politidirektøren (Haagen) og fungerede 1815—16 som Justitiarius i Politiretten, indtil han 1816 blev Assessor i Højesteret. Ved sin Afgang 1820 udnævntes han til ekstraordinær Assessor i Retten.

1820—34 beklædte Kierulff det vigtige Embede som Politidirektør i København og Justitiarius i Politiretten sammesteds, var 1823 og 1827 tillige fungerende Chef for Hovedstadens Politi og Kystpolitiet paa Sjælland, hvilken Post han indehavde 1828—45; fra 1834 til sin Død 1846 var han Overpræsident i København. 1824 konstitueret som Deputeret og Chef for 3. Departement i Danske Kancelli, blev han 1825 udnævnt til 6. Deputeret sammesteds, avancerede samme Aar til 5. og næste Aar til 4. Deputeret, idet han fra 1825 som Ressort havde 2. Departement. Imidlertid gav Kierulff Afkald paa en lovende Karriere inden for Kancelliet 1831, idet han ikke ønskede at indordne sig under Præsidenten, Geheime-Stats- og Justitsminister Poul Christian Stemanns selvraadige Ledelse.

1831—34 var han derhos Medlem af Karantænedirektionen, 1831—45 administrerende Direktør for Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset samt Tugt- og Forbedringshuset paa Møen, endvidere 1834—46 1. og styrende Medlem af de administrerende Direktioner for Københavns Fattigvæsen, Fødsels- og Plejestiftelsen samt Almue- og Borgerskolerne i Hovedstaden. Desuden havde han 1814 Sæde i Administrationen for Havne- og Opmudringsvæsenet i København, 1817 i Standretten og Kommissionen angaaende Tugthusets Brand, 1834 i Kommissionen vedrørende dets Genopførelse, ligesom han var Medlem af en Række andre betydningsfulde Kommissioner, f. Eks. Providerings- og Vandvæsenskommissionerne 1820 og 1834, Kommissionen angaaende en fælles Bestyrelse for

Andreas Christian Kierulff.

Straffeanstalterne 1822 og Kommissionen vedrørende Gadebelysningens Indførelse i København 1824.

Ogsaa fra anden Side blev der lagt stærkt Beslag paa Kierulffs ualmindelige Arbejdskraft og Energi, flersidige Interesser og repræsentative Evner. 1827 valgtes han saaledes til Formand for Nationalbankens Repræsentantskab, 1841 til Medlem af den nydannede, men i øvrigt stærkt omtvistede og snarlig hensovede Forening til Hovedstadens Forskønnelse. I Forening med Algreen-Ussing, som 1844 blev Borgmester for 2. Afdeling, trak han endvidere Hovedlæsset i en Magistratskomité, der skulde overveje, om Københavns Kommunalforfatning burde ændres, i første Linie, om Magistratens Organisation skulde omdannes fra kollegial til departemental. 1845 forelaa Udvalgets Betænkning, men Kierulffs Død 1846 og Ussings Udnævnelse til Deputeret i Danske Kancelli samme Aar virkede stærkt hæmmende paa Bystyrets fortsatte Arbejde med Forfatningsspørgsmaalet.

Af langt større Betydning blev dog A. C. Kierulffs Indgriben i Rigets almindelige Politik. I sin Egenskab af Politidirektør i Hovedstaden havde han dagligt Referat for Kongen, med hvem han konfererede om ethvert forefaldende Spørgsmaal, og hvis fulde Tillid og uforbeholdne Hengivenhed han hurtigt vandt ved Velunderrettethed, klog Besindighed og maadeholdent-humant Frisind. Eksempler herpaa er Kierulffs forsigtige eller overlegne Handlemaade bl. a. i Dr. J. J. Dampes Sag (Kommissorium af 1820), ved Studenterforeningens Stiftelse samme Aar, Undertrykkelsen af A. S. Ørsteds litterære Virksomhed 1826 og Uwe Jens Lornsens Fremtræden 1830. Holtens og Villads Christensens Skildringer af Kierulff, bl. a. som Ophavsmand til Politiets Knippelregimente, synes kun hjemlet i spredte Avisindlæg og Gadedemonstrationer fra et ukyndigt Publikums Side.

Som Frederik VI's fortrolige og Raadgiver kom han

til at øve afgørende Indflydelse paa Forfatningssagen ved sin moderat-frisindede Erklæring af 2. Januar 1831. Heri tilraader han — dels af statspolitiske, dels af forvaltningsmæssige Grunde — Oprettelsen af særskilte Stænderforsamlinger efter prøjsisk Forbillede for Monarkiets forskellige Dele. De to Kancellier bør ufortøvet gaa i Gang med Udarbejdelsen, men som klogt beregnende politisk Taktiker ønsker han dog ikke foreløbig nogen Offentliggørelse af Forfatningsplanerne, idet Regeringen ikke maa kompromitteres, men derimod, at Nyheden efterhaanden skal sive ud, hvorved Stemningen i Hertugdømmerne vil beroliges. Kierulff, der her synes at have virket i Forstaaelse med J. S. Møsting, kunde alt i alt mødes med denne i politisk Syn; saaledes var bægge stemte for Indførelsen af en Stændertidende, ligesom de tilraadte Kongen Besindighed i Trykkefrihedsspørgsmaalet. Inden for Danske Kancelli indtog Kierulff en uafhængig Stilling uden for den Stemmann—Ørsted'ske Partigruppering; i det hele fremtræder han som en selvstændig Karakter og betydelig Personlighed.

Efterladte Papirer i Rigsarkivet og Københavns Stadsarkiv.

Virkelig Justitsraad 1815. Geheimekonferensraad 1845.
— R. 1822. DM. 1824. K. 1831. S.K. 1836.

Maleri af A. Müller 1835 (Frederiksborg). Marmorbuste (sst.). Portrætteret paa Edv. Lehmanns Litografi af Prinsesse Marianes Modtagelse i København. Buste af Adelgunde Vogt 1841. Akvarel i Familieej.

Litt.: C. Klitgaard: Kjørulfske Studier, 1914—18, S. 239 f. N. C. L. Abrahams: Meddelelser af mit Liv, 1876, S. 167. Villads Christensen: København 1840—1857, 1912, S. 28, 204 ff., 220, 419, 430, 626. H. N. Clausen: Mit Levned og min Tids Historie, 1877, S. 241 ff. Flemming Dahl, anf. Arb., S. 28, 45—46, 68, 80—85, 99—100, 107, 142, 157, 183—86, 195. Frantz Dahl: Frederik VI og A. S. Ørsted i 1826, 1929, S. XXXI, 138—42. J. Davidsen: Fra det gamle

Kongens København, II, 1881, S. 293. Hist. Medd. om Kbh., 1. Rk., II, 1909—10, S. 353, 360; VIII, 1921—22, S. 36; 2. Rk., V, 1931—33, S. 462. Af en gammel Hofmands Mindeblade (J. Clausen og P. F. Rist: Memoirer og Breve, XI), 1909, S. 183 f. A. T. Høy: Det kgl. Opfostringshus 1753—1903, 1903, S. 297, 318. Hans Jensen, anf. Værk I, S. 23, 76, 90 f., 101—03, 108, 112, 118, 124, 128, 130 f., 132, 134, 147, 152, 154, 201, 240, 344 f., 572, 574. II, S. 624. J. C. Johansen i Hist. Tidsskr., 6. Rk., V, 1894—95, S. 570, 576—86, 590—603, 607, 610—16, 618, 625, 627—33, 635, 640, 654 ff., 662 ff. H. C. A. Lund: Studenterforeningens Historie 1820—70, I, 1896, S. 68, 70 f., 99—102, 127 ff. Personalthist. Tidsskr. 1. Rk., I, 1880, S. 302 f.; 3. Rk., I, 1897, S. 35. Marcus Rubin: Frederik VI.s Tid, 1895, S. 18, 258, 282, 307.

(D. B. L. XII, 1937, S. 441—43).

MICHAEL LANGE.
OVERPRÆSIDENT I KØBENHAVN.
1788—1856.

Kancellideputeret, senere Overpræsident *Michael Lange* blev født 23. Februar 1788 i København. Han var Søn af Brygger og Kasserer ved Asiatisk Kompagni Heinrich Christian Lange (1756—1814) og Elisabeth Charlotta Christiane Clausen (1769—1847). Hans Hustru blev (8. August 1816 i Kristianssand) Lucie Thomine Petersen (1795—1858), Datter af Læge Claus Peter Petersen (1762—1823) og Christine Vilhelmine Lakier (1768—1817). Han døde 20. Marts 1856 i København, hvor han ligger begravet paa Assistens Kirkegaard.

Michael Lange blev Student 1803, privat dimitteret, 1806 cand. jur., 1809 Underkancellist, 1811 Kancellisekretær og 1812 Kancellist i Danske Kancellis 4. Departement. Allerede 1810 tillige 3. lovkyndige Assessor i Københavns Soret, udnævntes han 1814 til Assessor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten, 1822 til Assessor i Højesteret; fra 1826 til sin Død var han ekstraordinær Assessor i denne Ret. Allerede 1825 var Lange nemlig blevet først surnummerær, senere ordinær 6. Deputeret i Danske Kancelli; Aaret efter avancerede han til 5. Deputeret, 1831 til 4., 1834 til 3. og 1839 til 2. Deputeret; til 1. Deputeret kaldtes han 1842. Hans Ressort var 3.

Departement, idet han dog samtidig 1834—40 var Decisor for 5. Departements Revisionssager vedrørende umyndiges Midler. 1840 fungerede han desuden som kgl. Bankkommissær i Stedet for Kancellipræsident Poul Christian Stemann.

I det hele taget blev der i Aarenes Løb trukket store Veksler paa Michael Langes betydelige Arbejdskraft og utvivlsomme Forretningsdygtighed. Allerede 1814 Inkvisitor i Inkvisitionskommissionen efter F. D. S. Fleischer, fik han efterhaanden Sæde i adskillige vigtigere administrative Kommissioner, saaledes 1820 i Kommissionen til Undersøgelse af Ankeposterne mod Økonomien ved Frederiks Hospital, 1824 i Brændevinsbrændingskommissionen og 1840 i Kommissionen angaaende Systemerne for Straffeanstalterne i Danmark og Holsten.

Med Hensyn til de politiske Mærkesager, som i 30'rne og 40'rne delte Vandene inden for Kancelliet, var Lange 1832 enig med A. S. Ørsted i at hævde samme Betingelser for Valgret og Valgbarhed til Stænderne, medens han med Stemann foretrak direkte Valg for Københavns og de større Købstæders Vedkommende; i Spørgsmaalet om Indførelsen af Stænderkomiteer fulgte han 1841 ff. Ørsted. Som dennes tro Væbner drog han 1830 til Felts mod den indbyrdes Undervisning og forsvarede 1837 Embedsmændenes Ytringsfrihed (Reskript 30. December 1837). Under Drøftelserne af Købstadanordningen af 1837 og Københavns Kommunalforfatning af 1840 stod han ligeledes ved Ørsteds Side, medens han under Behandlingen af Landkommunalloven af 13. August 1841 i mangt og meget var paa Linie med Stemann.

Vedrørende Retsforholdet mellem Godsejer og Fæster sluttede Lange sig 1838 til Stemann; men hans Votum i Anledning af Viborg Stænders Klage over Kancelliets „Supprimering af censurfrie Blade uden Lov og Dom“ 1845 følte af Præsidenten som en personlig Krænkelser.

Michael Lange.

Langes Udnævnelse til Overpræsident næste Aar skete ganske visst mod Stemmanns Ønske, men var dog formentlig den heldigste Udvej af det — mere personlige end saglige — Modsætningsforhold, som i Tidens Løb havde udviklet sig mellem Kancellipræsidenten og ham.

At Michael Lange indtog det mest liberale Standpunkt inden for Kollegiet og undertiden vovede sig længere ud end selv Ørsted, til hvem han i øvrigt var knyttet i et nært Venskab, fremgaar bl. a. af, at han 1843 gjorde sig til Talsmand for en fuldstændig Udsondring af Kirke- og Skolevæsenet fra den øvrige Administration og dets Henlæggelse under et nyt Kollegium, der ogsaa skulde behandle Hertugdømmernes Sager.

Med Overpræsidentembedet forbandt Lange fra 1846 Stillingerne som 1. og styrende Medlem af de administrerende Direktioner for Hovedstadens Fattigvæsen og for Fødsels- og Plejestiftelsen. Medlem af Vandkommissionen samme Aar, blev han 1847 Leder af den kombinerede Komité angaaende Indførelsen af Vand-, Gas- og Kloakanlæg i København, 1851 tillige af Kommissionen for de hygiejniske Forholds Forbedring sammesteds; men han, som var Modstander af Gadeskylningen 1851 og Tilhænger af det Jerichau'ske Tøndesystem, bragte baade 1852 og 1854 ved Ørsteds Hjælp Kloakplanerne til Stranding, hvilket er blevet skarpt kritiseret fra sagkyndig teknisk Side.

Derimod indlagde Lange sig 1847 som Formand for Komiteen til Brødprisernes Lettelse Fortjeneste ved sin omhyggelige Kontrol med Bagerlavet, og hans er Æren for en Række af Byens gartneriske Anlæg, f. Eks. omkring „Hesten“ (1855), paa St. Annæ Plads med flere Steder; overhovedet var han en varm Ven af Stadens Forskønnelse. 9. September 1849 holdt Overpræsidenten paa Københavns Vegne Talen ved Troppernes Sejrsind-

march, og 14. Juli 1851 foretog han selv den første borgerlige Vielse paa Raadhuset.

Af væsentlig Betydning blev Michael Langes Indgriben i Rigspolitikken i Marts 1848. Allerede 24. Januar samme Aar havde han over for Frederik VII paa det samlede Bystyres Vegne udtalt sig for Indførelsen af en fri Forfatning. Og skønt han selv var overbevist Helstatsmand og baade politisk og personlig stod flere af det herskende Systems Mænd nær, navnlig Ørsted, men ogsaa Carl Moltke og H. A. Reventlow-Criminil, indsaae han i Marts, at en delvis Regeringsforandring nu var blevet nødvendig, og underordnede sine egne Sympatier under Hensynet til det almene Vel.

Om Aftenen d. 20. samme Maaned erfarede han Resultatet af Casinomødet og Borgerrepræsentationens Beslutning om Toget til Kongen, og efter et forgæves Besøg hos Geheimestatsminister Emil Bardenfleth tidligt om Morgenen d. 21. sammenkaldte han Magistraten til det afgørende Møde, i hvilket Forsamlingen paa hans Forslag vedtog „i den offentlige Roligheds Interesse“ at ledsage Borgerrepræsentanterne til Slottet, skønt Magistraten kun for en Del kunde tiltræde Adressen. Ved Langes paa een Gang kloge og fædrelandskærlige Optræden lykkedes det at forhindre, at Udlandet opfattede Borgerrepræsentationens Handlemaade som aabent Oprør. De Liberales Paaskønnelse af Overpræsidentens uegennyttige Patriotisme blev dog kun kortvarig, og Lange selv holdt sig i øvrigt fjærnt fra Martsbevægelsens Mænd.

At den energiske og dygtige, maaske tillige noget stædige Personlighed dog ikke stod uforstaaende over for en ny Tids nye Tanker, viser især hans vel gennemtænkte Udkast af (8. Maj og) 13. August 1852 til en temmelig vidtgaaende Omordning af Hovedstadens Kommunestyre. Som Formand for det 7 Mands Fællesudvalg

af Magistrat og Borgerrepræsentation, der blev nedsat 1855 for at overveje dette vigtige Spørgsmaal, døde han 1856. Hans hidtil lidet kendte, men dybt interesserede og værdifulde Arbejde med den københavnske Forfatningssag, som smukt bygger Bro mellem de endnu helt ukendte Algreen-Ussing—Kierulff'ske Forslag fra Midten af 40'rne og Kommunalloven af 4. Marts 1857, vil bidrage til at bevare hans Navn for Efterverdenen.

Rang med virkelige Etatsraader 1826. Konferensraad 1841. — R. 1828. DM. 1836. K. 1840. S.K. 1847.

Maleri af A. Hunæus ca. 1835. Maleri af C. A. Jensen (Frederiksborg) brændte 1859; et reddet Maleri af samme angaves fejlagtigt at forestille M. Lange.

Litt.: Berl. Tid. 4. Februar 1853. Villads Christensen, anf. Skrift, S. 144, 172, 206—07, 210, 214—16, 412, 456, 465, 478—79, 554, 557—61, 563—64, 627—28. L. F. la Cour, anf. Arb., S. 76—77, 113—14, 122, 127, 268, 272—73, 275—79, 281—82, 284. Flemming Dahl, anf. Arb., S. 17, 44, 46, 52, 54, 59, 63, 77, 84, 87—88, 94, 102, 110—12, 120—24, 143, 157, 182. Johs. Fibiger: Mit Liv og Levned, 1898, S. 221 f. Fuldstændig Dagbog over Begivenhederne i Danmark fra 21. Marts 1848, 1848, S. 15 f. Hist. Medd. om Kbh., 1. Rk., III, 1911—12, S. 300—02; 2. Rk., III, 1927—28, S. 408; V, 1931—33, S. 463 f. Hans Jensen, anf. Værk I, S. 23, 549; II, S. 316, 575. L. Koch: A. S. Ørsted, 1896, S. 57, 66, 99, 132, 179. Samme: Den danske Kirkes Historie 1817—1854, 1883, S. 251, 255 f. Københavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1848—49, Anhang, S. 3. O. Müller i Hist. Tidsskr., 3. Rk., VI, 1867—69, S. 150 f., 153—57. N. Neergaard: Under Junigrundloven, I, 1892, S. 105 f., 147—49. M. Rosenørn: Løsrevne Blade af Livsminder, 1888, S. 33 f. Alex. Thorsøe: Kong Frederik VII's Regeringshistorie, I, 1884, S. 115—17. Herman Trier: Ved Tronskifte, 1906, S. 78 f., 91 ff.

(D. B. L. XIII, 1938, S. 579—82).

I en Afhandling af fhv. Hærarkivar, Kaptajn K. C. Rockstroh: „Krigsminister Tscherning og Københavns Borgervæbning 1848“, som vil fremkomme i nærværende Tidsskrift, omtales en hidtil ukendt Side af Langes Optræden i Martsdagene 1848.

FRI(E)DERICH CHRISTIAN SCHÄFFER.

FØRSTEBORGMESTER I KØBENHAVN.

1773—1843.

Borgmester *Fri(e)derich Christian Schäffer* fødtes 24. Marts 1773 i København som Søn af kgl. Overberider Friedrich Christian Schäffer (1748—1813) og Hustru Frederikke (Frideriche) Marie Christiane, f. Wiengen (Wieneke, Wienneke) (1749—85). 14. Maj 1820 ægtede han i København Petrine (Petrea) Sophie Nyeland (1788—1870), Datter af Told- og Konsumtionsinspektør i Ribe Laurids Nyeland (1745—94) og Hustru Anna Catharina, f. Ussing (1760—1835). Kort efter, at Schäffer havde fejret sit 50 Aars Embedsjubilæum, afgik han ved Døden 6. December 1843 i København; han er bisat i Kapellet til Frederiks tyske Kirke (Christianskirken).

Knap 12 Aar gammel (?) blev Fr. Chr. Schäffer 1784 Volontær under Finanskassedirektionen og allerede 1786 ansat som Kopist i Finanskollegiets Sekretariat. 1793 Kopist under Finanskassedirektionen, fungerede han fra det følgende Aar som Fuldmægtig sammesteds og fik kgl. Udnævnelse 1797; siden 1801 beklædte han tillige en Stilling som Registrator i det nyoprettede Transportkontor for Stats- og Bankfonds under Finanskollegiet. I Mellemtiden var han blevet Student 1789, privat dimit-

teret, og havde 1791 bestaaet dansk-juridisk Eksamen; men først, efter at han 1804 havde søgt og faaet Afsked som Fuldmægtig med Bibeholdelse af Gagen som Vente-
penge, naaede han, travlt optaget som han var af praktisk Kontorarbejde, at indstille sig til den juridiske Præliminæreksamen. Aaret efter tog han latinsk-juridisk Embedseksamen, og 1813 udnævntes han til Inspektør ved Transportkontoret for Stats- og Bankfonds, et Embede, der ydede mere Otium til praktisk og teoretisk Syssel. Herunder falder hans Skrift „Om man i Danmark, førend Forordningen af 5. Januar 1813 udkom, gyldigen kunde contrahere i grov Courant“ (1815), der hævdede et A. S. Ørsted modsat Standpunkt. 1818 undersøgte og besvarede han det endnu ikke afgjorte Spørgsmaal: „Kunne Forpligtelser i Sølvværdi klares med rede Sølv?“

Som Praktiker ryddede Schäffer selvanden April 1815 —August 1816 op til Grunden i en Række Misligheder inden for Københavns Overformynderi og udarbejdede derpaa en gennemgribende Reorganisationsplan for denne Institution. Kort efter blev den imidlertid undergivet ham selv, idet han 1818 ved kgl. Resolution kaldtes til at beklæde det nyoprettede 3. Borgmesterembede i København, medens Magistraten eenstemmigt overdrog ham Ledelsen af 3. Sekretariat, Overformynderiet, der ifølge Reskript af 12. November 1817 fra 1. Januar 1818 var lagt direkte under Kommunens Styrelse. Allerede 1818 blev han 2., 1819 1. Borgmester. I April s. A. udvidedes hans Ressort ved Ophævelsen af den særlige Brolægningskommission med Brolægningsvæsenet, som han imidlertid 20 Aar senere efter eget Ønske afgav til Borgmester J. H. Mundt, medens han bevarede Overformynderiet til sin Død 1843. Han styrede dette med stor Dygtighed, hvorimod han hverken teknisk eller administrativt synes at have kunnet magte Brolægningsvæsenet.

Fri(e)derich Christian Schäffer.

Hans Plan til Stadens Brolægning vilde have krævet to Menneskealdre, og hans Strid med Statsmyndighederne om Omkostningerne ved Brolægningen af Kongens Nytorv førte til, at den 1833 paabegyndte Omlægning heraf standsede, saa Pladsen i Aarevis laa hen uden Brolægning, men i et Vildnis af Sten og Fyld. Det taknemmelige Københavnervid omdøbte Torvet til „Schäfferhøj“, og Borgmesteren saae sig i 1838 nødsaget til at rykke ud med en trykt Redegørelse til Offentligheden for Arbejdets Fremme; det afsluttedes dog først 1841. Nachspielet blev imidlertid artigt nok, thi 1842 fastslog den kommunale Revision, at Embedsmænd inden for Brolægningsvæsenet gennem adskillige Aar havde begaaet omfattende Bedragerier. Borgerrepræsentationen fordrede de paagældende sat under Tiltale, men to af disse begik Selvmord, og man krævede da Undersøgelse indledet mod Schäffer og Mundt. De angrebne Borgmestre værgede sig dog med Næb og Kløer, Schäffer endog med en trykt „Erklæring til Kjøbenhavns Magistrat i Anledning af Borgerrepræsentationens Skrivelse af 1. Mai 1843“ (1843), og en kgl. Resolution i Sagen samme Aar gav dem bægge fuld Oprejsning, men Brolægningsvæsenet blev dog 1844 paany underlagt en særskilt Forvaltning. 1841 fik Schäffer Sæde i Kommissionen angaaende Stadens Belysning med Gas. Ogsaa fra anden Side havde man lagt Beslag paa hans Kræfter; saaledes var han siden 1819 Justitsdirektør i Asiatisk Kompagni, fra 1817 Medlem af Styrelsen for Undervisningsanstalten for Embedsmænds Døtre.

I Samtid og Eftertid har Schäffer vundet Ry som en negativt indstillet, reaktionær, nærmest uforbederlig Kverulant, en summarisk Bedømmelse, der ikke holder Stik. Han var en flittig og grundig Arbejder, som gik til Bunds i enhver Sag for at naa til en selvstændig Dom om den, men stod til Gengæld stædigt fast paa det lov-

mæssige eller praktiske Grundlag, han fandt var det rette, og formulerende sine Synsmaader i digre, svært læste Betænkninger. Imod gængs Tankegang forsvarede han bestaaende Monopoler, men fortolkede dem til Tider med Skønsomhed og lagde økonomisk Forstaaelse for Dagen; hans personlige Uven Overpræsident A. C. Kierulff tillagde alene ham inden for Magistraten „særdeles Indsigt og Færdighed i Regnskabsvæsen og Bogføring“. 1842 modsatte Schäffer sig forgæves, at Orla Lehmann efter udstaaet Fængselsstraf atter tog Sæde i Borgeraadet, og samme Aar indbragte hans hyppige Særvota og noget ufordragelige Tone ham en pinlig Røffel fra Kancelliets Side; men Gang paa Gang førte han selv som Mindretal sine Synspunkter til Sejr, f. Eks. sin Modstand mod Nedlæggelsen af Stadsmusikantembedet 1830 af Hensyn til baade Musikkens og Publikums Tarv. I Strid mod Datidens, men i Pagt med Nutidens Tankegang var hans Kamp for Bevarelsen af Hovedstadens gamle Gadenavne; ogsaa Ulfeldts Skamstøtte ønskede han opretholdt 1841.

Ved sin Arbejdskraft, Forretningsdygtighed og stejle Fastholden ved Legaliteten kan Schäffer minde om Statsminister Stemann, med hvem han gentagende brød en Lanse i „De oplyste Mænds“ Forsamling, der i Juli 1832 skulde drøfte det forelagte Udkast til Stænderforordningen. Ikke uden Kløgt og Mod, men forgæves protesterede han her mod Regeringsforslagets Valgretsregler, idet han hævdede, at Forfordelingen af Ikke-Grundejere dels var i Strid med Københavns Privilegier af 24. Juni 1661, dels betegnede en særlig Uretfærdighed mod Hovedstaden, hvor „Lejetagerne“s Antal var fire à fem Gange saa stort som Grundejernes. Ogsaa det ømtaaelige Spørgsmaal om Stændernes Forening bragte han paa Bane, men uden Resultat, og fremtraadte i det hele som Talsmand for mere liberale Anskuelser, end han forfæg-

tede inden for Bystyret. I Københavns Forfatningshistorie er hans Særudtalelse af 30. Juli 1838 af Interesse; bl. a. hævder Schæffer her, at Privilegierne stadig var i Kraft. En Anordning var følgelig overflødig; man kunde nøjes med et Regulativ, udstedt ved kgl. Resolution. Inden for Danske Kancelli strandede hans Separatvotum imidlertid paa H. G. Bentzens noget nedladende Afvisning, og forgæves søgte den iltre Kommunalpolitiker ved en direkte skriftlig Henvendelse (44 Foliosider!) til Frederik VI 21. April 1839 at vinde Ørenlyd for sine Anskuelser. I øvrigt nød han Kongens og Kancelliets Bevaagenhed. Efterladte Papirer i Københavns Stadsarkiv.

Kammerraad 1813. Virkelig Justitsraad 1818. Virkelig Etatsraad 1819. Konferensraad 1840. — R. 1824. DM. 1828. K. 1843.

Maleri (Fotografi paa Raadhuset). Stik af A. Flint.

Litt.: Slægt i Stamtavle over Familien Schæffer, 1876, S. 5 f. Vil-lads Christensen, anf. Skrift, S. 31, 172, 176, 198—202, 204—07, 236. Flemming Dahl, anf. Arb., S. 20, 41, 50—53, 82, 142, 185. Fr. Hammerich: Et Levnetsløb, 1882, S. 265. Hist. Medd. om Kbh., 1. Rk., III, 1911—12, S. 9, 16—17, 31, 33—34; V, 1915—16, S. 377; VIII, 1921—22, S. 38. 2. Rk., I, 1923—24, S. 328—30. Hans Jensen, anf. Værk, I, S. 222—24, 226, 231, 234, 236, 244. Marcus Rubin: 1807—14, 1892, S. 597. Samme: Frederik VI's Tid, 1895, S. 18, 479—80, 483, 595. Fr. Thaarup: Fædrenclandsk Nekrolog for 1843, 1844, S. 49—56. Selskabet for uformuende Embedsmænds Døtres frie Undervisning 1804—1904, 1904, S. 10.

(D. B. L. XXI, 1941, S. 479—81).

J. A. STENFELDT.
BORGMESTER I HELSINGØR.
1783—1858.

Borgmester *Jacob August Stenfeldt* blev født 12. Maj 1783 i København. Hans Forældre var Grosserer Moses Levin Mariboe (efter Daaben 1809: Martin Leopold Mariboe) og Hustru Bella, f. Henriques. Første Gang var han gift (i Kiel i Efteraaret 1806) med Louise Augusta Schultz (1790—1807), Datter af Købmand og „Stadt-Major“ dersteds Johann Philipp Schultz og Hustru Dorothea Augusta, f. Schultz. Anden Gang ægtede han (5. Marts 1809 i Helsingør) Catharina Frederikke Elisabeth (Betzy) Steenberg (1791—1862), Datter af Apoteker Jens Foss Steenberg (1753—1837) og Hustru Cecilia Catharina Maria, f. Sprunck (1767—1851). Døbt 1810. Navneforandring ved kgl. Bevilling af 22. September 1819. Stenfeldt døde 3. Marts 1858 i Fredensborg, men ligger begravet paa Helsingør Kirkegaard.

Af velanset mosaisk Slægt, men døbt 1810 og strængt luthersk ortodoks, ønskede J. A. Mariboe at bringe sin Afstamning i Forglemmelse; efter Jødeurolighederne 1819 fik han kgl. Bevilling til at føre Navnet Stenfeldt, en Omdannelse af hans anden Hustrus.

Stenfeldt blev Student 1799, privat dimitteret, tog 1803 juridisk Embedseksamen og blev samme Aar Volontær i Kommercekollegiets Konsulatskontor, idet han en kort

Tid tænkte sig at blive Diplomat, men udnævntes allerede 1804 til Auditor i Hæren (Kongens Regiment) med Tjeneste i København, Kiel og Helsingør. Som Lærer i militær Ret ved Landkadetakademiet udgav han 1809 „Haandbog i den militaire Lovkyndighed“, der 1823 kom i ny forøget Udgave; 1810 fulgte „De militaire Retters hensigtsmæssige Organisation“.

Træt af det ustadige Garnisonsliv modtog Stenfeldt dog endnu i dette Aar Udnævnelse til Assessor i Lands-over- samt Hof- og Stadsretten, men søgte allerede 1813 tilbage til Helsingør som Byfoged og Politimester, hvilket Embede han beklædte i 20 Aar; 1820—22 fungerede han desuden som Chef for Byens Brandkorps, 1816—25 sad han i dens Sundhedskommission. Fra denne Tid stammer hans Skrift „Forslag til et, med Hensyn til Agerdyrkningens Fremme, velordnet Landpolitie“ (1819), som Landhusholdningsselskabet belønnede med sin første Guldmedaille. 1821 udnævntes Stenfeldt tillige til Borgmester og Auktionsdirektør i Helsingør, hvis myndige Administrator han forblev til Udgangen af 1848, da han søgte sin Afsked. Ogsaa selskabeligt spillede han, der navnlig i 1830'rne var højt estimeret, en Hovedrolle i Byen. Sine sidste Aar tilbragte han i København og Fredensborg.

I Helsingørs Historie indtager de tre Borgmestre *Bertel Bjørnsen* (1749—1820), *Jacob August Stenfeldt* og *Jacob Baden Olrik* (1802—75, Borgmester 1849) en sjælden Plads ved den overlegne Dygtighed, med hvilken de fremmede Byens Tarv. Saaledes faldt det i Stenfeldts Lod at raade Bod paa Saarene efter Krigen mod England. Efter et af ham 1821 fremsat Forslag undergik Havnen 1824—28 en betydelig Udvidelse og ophøjedes 1824 til Statshavn, hvorved Kommunens Kasse aflastedes for Udgifterne til dens Vedligeholdelse. Med Paketfarten fra Helsingør til Helsingborg førte han

J. A. Stenfeldt.

Overopsynet. 1829 tog han Initiativet til Oprettelsen af Sparekassen for Helsingør og Omegn, som han gennem to Tiaar ledede med velberaad Omsigt og finansiell Kynlighed; megen Vægt tillagde han Sparekassens folkeopdragende Virke, og under Dyrtiden midt i 1840'rne indtog den under hans Auspicer en vigtig Plads som Velgørenhedsanstalt.

Ogsaa andre Institutioner staar i Gæld til Stenfeldt; bl. a. nød Skolen hans udelte Interesse. Saaledes førte han Skoleloven af 1814 ud i Livet og var en af Hovedmændene ved Omordningen af det helsingørske Skolevæsen i Begyndelsen af 40'rne; i „Skole- og Underviisnings-Væsenets nærværende Tilstand i Helsingør“ (1843) har han gjort Rede for Reformerne, der faldt i nøje Træd med hans Forslag om Realundervisningens Fremme i Stænderne 1835. En central Opgave for Stenfeldt blev det endelig at affatte Helsingørs Vedtægt og jævne Overgangen fra de halvt raadgivende „Eligerede Mænd“ til den medbestemmende Borgerrepræsentation i Henhold til Købstadkommunalloven af 24. Oktober 1837. Ingen kunde være mere skikkaet hertil end han, der selv var en af Anordningens Fædre.

I det hele kan J. A. Stenfeldts Betydning for dansk Kommunalstyres Historie vanskeligt overvurderes; baade i Teori og Praxis tælles hans Navn blandt de førende. Hans Hovedværker er „De danske Kjøbstæder og deres Bestyrelsesmaade efter vor Lovgivning. En Haandbog for Embedsmænd og Kjøbstædsborgere“ (I—II, 1827—31), „Municipalvæsenet i Almindelighed og det Danske i Særdeleshed. Et Forsøg“ (1834), og „Grundtræk til en Kommunal-Forfatning for Kongeriget Danmark, samt til en Organisation af den overordnede Bestyrelse“ (1850). Hertil slutter sig bl. a. „Bemærkninger“ med Hensyn til Anordningen af 24. Oktober 1837 (1837), som vandt Tronfølgerens „særdeles Opmærksomhed“, og angaaende

Beskatningsmaaden i de danske Købstæder (1840) samt et Skrift om Nødvendigheden af en Reform af Statsforvaltningen (1848).

Af disse endnu meget læseværdige Arbejder udmærker førstnævnte sig ved omfattende Kundskabsfylde og velgennemtænkte, i Praksis trygt hvilende, Forslag til Ændringer i Styresættet, medens „Municipalvæsenet“ ligefrem giver et Grundlag for en fuldstændig Nyordning, hvorved Amtmændenes Kontrol med Købstæderne beskæres væsentligt. Allerede her sættes Byraadenes Valgperiode til 6 Aar, medens Valgretten betinges af Grundejendom eller en viss Næringsskat.

Senere indarbejdede A. S. Ørsted i Købstadanordningen adskillige af hans positive Reformforslag, thi Stenfeldt havde i høj Grad Danske Kancellis Øre, bl. a. siden han 1831 med en regeringstro pseudonym Pjece i Brevform, „Hvad kan man vente af Provindsial-Stænders Indførelse i Danmark?“¹⁾ var gaaet den slagne Vej fra Kommunalforvaltningen til den større Politik.

Ogsaa her fandt Stenfeldt, mangesidig som han var, et vidt Virkefelt. I første Omgang som en af de „oplyste Mænd“, der i Juli 1832 efter Kongens Befaling gennemdrøftede Regeringens Udkast til Stænderforfatningen, sidenhen som Medlem af Østifternes Provinsialstænder.

I Roskilde mødte Stenfeldt 1835—36, 1838 og 1840 som Deputeret for sin Hjemby, hvor han — trods Amtmand Treschows ukorrekte Forsøg paa at hindre det — var blevet valgt 1834, og 1842, 1844 og 1846 som kongevalgt Repræsentant, da han, paa Grund af sin Holdning i Forfatnings- og Skolespørgsmaalene, var faldet 1841. I 1847 opnaaede han dog paany Valg i Helsingør, hvis Borgerskab billigede hans Modstand mod den undtagelsesløse Værnepligt, og deltog i Foraaret 1848 i det Stæn-

¹⁾ Med Undertitelen: „En Brevvexling imellem en Landmand og en Lovkyndig. Til Oplysning for Menigmand“. Af August Steen.

dermøde, der behandlede Martsministeriets Forslag til Valglov for den grundlovgivende Rigsforsamling.

I Stænderne var Stenfeldts Indflydelse størst i første Valgperiode, ikke mindst i formelle Spørgsmaal, f. Eks. ved Udformningen af Forretningsordenen. Navnlig i de tidligste „Sessioner“ trak han et tungt Læs; i Samlingen 1835—36 var han saaledes Medlem af 10 „Komiteer“, i 5 af disse Udvalg tillige „Referent“, 5: Ordfører. Den værdifulde Betænkning i Sagen om „Kjøbstædernes økonomiske Bestyrelse“ (Købstadkommunalloven) var affattet af ham, der i det hele, baade teoretisk og praktisk var Stændernes ledende Kommunalpolitiker, Ørsted alene fraregnet. Ganske visst faldt hans Modforslag om en Tvedeling af Københavns Kommunalmyndighed ved Afstemningen, men samme Tankegang fandt Medhold baade i Kancelliet og hos Kongen og præger Anordning af 1. Januar 1840.

Af betydelig Interesse var ogsaa Stenfeldts egne Forslag: om Realundervisningens Fremme (1835), der forudsatte Nedlæggelsen af enkelte hensygnende Latinsko-ler, deriblandt Helsingørs, om en Omorganisation af Fattigvæsenet ud fra en Sondring mellem absolut og relativt trængende (1838) og om en Revision af Næringslovgivningen i Danmark (1840); det første blev en Sejr, de to sidste Nederlag for ham.

Politisk fremtraadte J. A. Stenfeldt som Talsmand for det moderate Frisind, „det reformatoriske System contra Bevægelsessystemet“. Hans Ideal var og blev A. S. Ørsted. I Kommunalforfatningen saae han den „sande Basis“ for det offentlige Liv; han var stemt for Stændernes Sammenslutning til een — raadgivende — Institution, men misbilligede den konstitutionelle Tendens. Selv loyal Konservativ og Forkæmper for et dygtigt Embedsmandsstyre, var han alle Dage den oplyste Enevældes og Christian VIII's fuldtro Mand.

For øvrigt ogsaa Helstatens. Han tiltraadte Algreen-Ussings Andragende om Statsenhedens Betryggelse og forsvarede Martspatentet 1844; hans Ord havde Brod mod baade Slesvig-Holstenismen og de Nationalliberale. Gennemhuman i sine Synsmaader stred han for Sognebaandets Løsning og en bedre Indretning af Fængslerne.

Alt i alt naaede Stenfeldt dog ikke paa langt nær, hvad hans fortrinlige Ævner, Myreflid og overordentlige Kundskabsrigdom berettigede ham til. Skønt en fremstaaende Skribent og en Taler af Format, i Besiddelse af Klarhed, logisk Sans og en viss Patos, tabte han efterhaanden Terrain i Stændersalen: „den meget talende“ blev til sidst tavs. Hans Modstandere hæftede sig ved hans Fødsel („den sorte Jøde“), hans bureaukratiske Selvbevidsthed, Bedreviden og Indblanding i de mest uensartede Forhold, medens de oversaae hans administrative Begavelse, Uhildethed og indtagende menneskelige og selskabelige Egenskaber. Afgørende for J. A. Stenfeldts Skæbne blev dog først og fremmest hans ejendommelige Rodløshed i Tidehvervets voldsomme Brydninger; men Lødigheden af hans Gærning vil sikre hans Navn mod Glemsel.

Efterladte Papirer i Rigsarkivet.

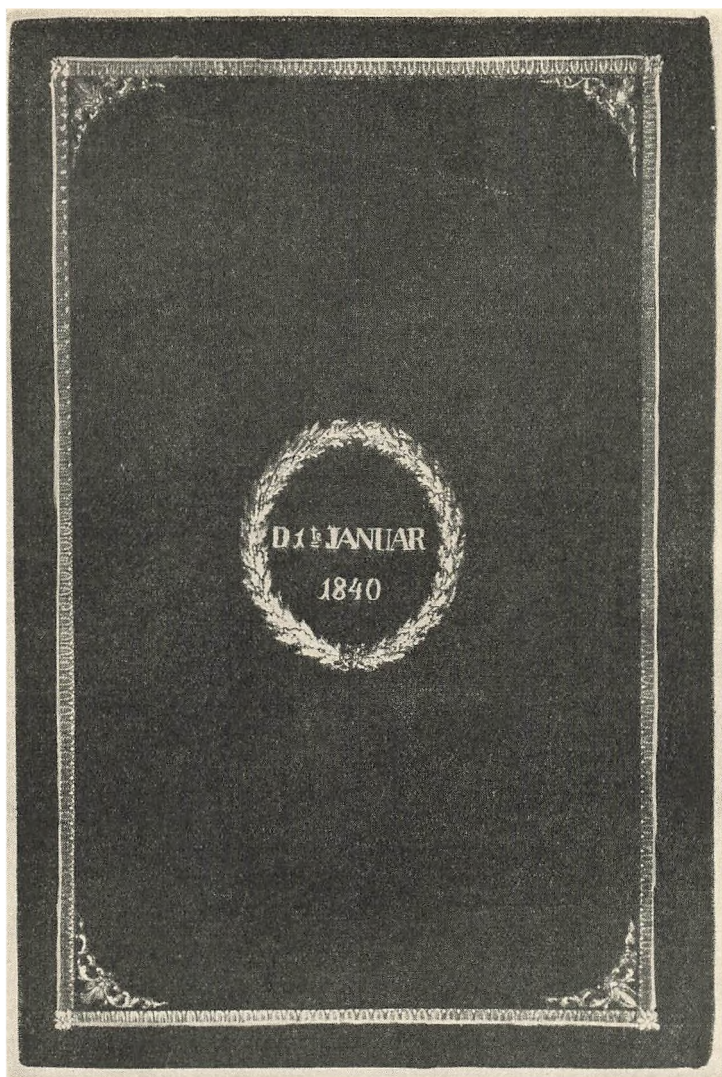
Virkelig Justitsraad 1817. Etatsraad 1828. Virkelig Etatsraad 1846. — R. 1838. K. 1848.

Maleri af Immanuel Tjerne paa Helsingørs Raadhus efter Fotografi af Originalmaleri i Norge.

Litt.: Fr. Algreen-Ussing i Helsingørs politiske og Avertissements-Tidende 21. April 1858. H. N. Clausen: Mit Levneds og min Tids Historie, 1877, S. 330. L. F. la Cour, anf. Arb., S. 5, 19—21, 27—28, 139, 141—43, 157—58, 171—72, 179—81, 256. Flemming Dahl, anf. Arb., S. 24, 26, 38, 59—60, 151—53. M. Galschiøt: Helsingør omkring Midten af forrige Aarhundrede, 1921, S. 17, 173, 299—303, 318—24. Samme: Sparekassen for Helsingør og Omegn 1829—1929, 1929, S. 23, 26—32, 34—37, 44—47, 49, 53—56, 60—62, 65, 70. Hans

Jensen, anf. Værk, I, S. 222, 225, 229, 232, 234, 289, 364 f., 367, 374, 382, 395 f., 398, 400 f., 403, 407—10, 426, 434, 437 f., 442 f., 447 f., 454; II, S. 32 f., 60, 71, 166, 168, 227, 235 f., 238 f., 247 f., 255, 297 f., 302, 446, 541 f., 558—60, 568, 586, 625, 668. Harald Jørgensen: Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarh., 1940, S. 59 f., 69 P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark, II, S. 91, 139—41, 146, 169. Hakon Müller: Stænderdeputerede fra Frederiksborg Amt 1834—1848 (Fr. Amts Hist. Samfunds Aarhog) 1930, S. 3, 6—7, 10—104, 107, 118, 125. Eiler Nystrom: Den første Stænderforsamling i Roskilde, skildret i Breve fra Joh. Chr. Drewsen til Jonas Collin (Danske Magazin, 6. Rk., II, 1916), S. 235, 237—39, 246, 252, 254—55, 259—62, 270, 276, 280, 282, 286. Laurits Pedersen: Helsingør i Sundtoldstiden 1426—1857, I, 1926, S. 189 f.; II, 1929, S. 401—04, 409, 411, 424, 437—39. Samme: Pastor H. B. Trojels „Skolejournal“ 1822—32 („Vor Ungdom“, 1903), S. 707—08.

(D. B. L. Bd. ?).

Bagsiden af Bindet af Hovedstadens Eksemplar af Kommunalanordningen af 1. Januar 1840. Jvf. i øvrigt S. 573.

EFTERSKRIFT.

Med offentlig Understøttelse har forhenhværende Akademikasserer *L. F. la Cour*, Sorø, for nylig udsendt en Bog „Sogneraad og Amtsraad. Et Bidrag til den danske Landkommunalforvaltnings Historie“ som Festskrift „I Anledning af 100 Aars Dagen for Anordningen 13/8 1841“ og følgelig en Parallel til min ovenomtalte Afhandling „Københavns Kommunalforfatning af 1840. En Redegørelse for Anordning af 1. Januar 1840“.

I førstnævnte Arbejde, der, skønt det er udkommet længe efter Tilblivelsen af de ovenfor meddelte Levnedsløb, overalt citeres i mine Litteraturfortegnelser, har Forfatteren fremlagt et omfattende Materiale til det paagældende Æmnets Historie, ligesom han ved en alt i alt omhyggelig Refereren til andre Forskeres Arbejder lægger megen historisk Litteraturkundskab for Dagen.

Blandt de Historikere, *L. F. la Cour* har nyttet som Kilder for sin Fremstilling, er ogsaa Forfatteren af foranstaaende, men her omarbejdede og forøgede Artikler fra „Dansk Biografisk Leksikon“. Saaledes gengives (S. 76—77) 27 Linier af min Biografi af *Michael Lange* — ogsaa med „forkert vendt“ Billede — ordret og uden Citationstegn, medens det samme (S. 78) gælder hans 11 Liniers Karakteristik af *L. J. Holm*; min Skildring af *H. G. Bentzen* aftrykkes ordret, men i Citationstegn (9 Linier, S. 77—78). Intetsteds ses Forfatternavn anført, hvorimod andre Forfattere snart citeres med, snart uden Angivelse af Bogtitler.

Mindre iøjnefaldende, men alligevel forunderligt er det, at *la Cour*, der S. 27—28 med Tilslutning citerer min Karakteristik af *J. A. Stenfeldt* (8 Linier ordret, i Citationstegn), i den tilsvarende Fodnote kun anfører: „Se Historiske Meddelelser om København 3. R. IV. Bd. S. 26 ff.“, altsaa uden nogen som helst Angivelse af Navnet paa Forfatteren eller Afhandlingen, hvilket dog formentlig maatte kunne være af en viss Interesse for Læserne af et sideløbende Værk.

Da Herr *L. F. la Cour* paa given Foranledning har udtalt, at det ikke er med beraad Hu, han har undladt at anføre mit Navn som Forfatternavn, har han saaledes været ude for et beklageligt Uheld, tilmed i ikke mindre end 3 — eller rettere 3½ — Tilfælde. Desværre paa samme Tid et Uheld, der lader Læserne af hans Bog ganske uvidende om Eksistensen af en tidligere udkommen, udførlig videnskabelig Fremstilling af et vigtigt beslægtet Æmne, nemlig Hovedstadens Kommunalforfatning af 1840, der endda berøres i

Forordet S. 7; allerede her havde det maaske været naturligt at henvise til *P. Munchs* og mine ældre Arbejder.

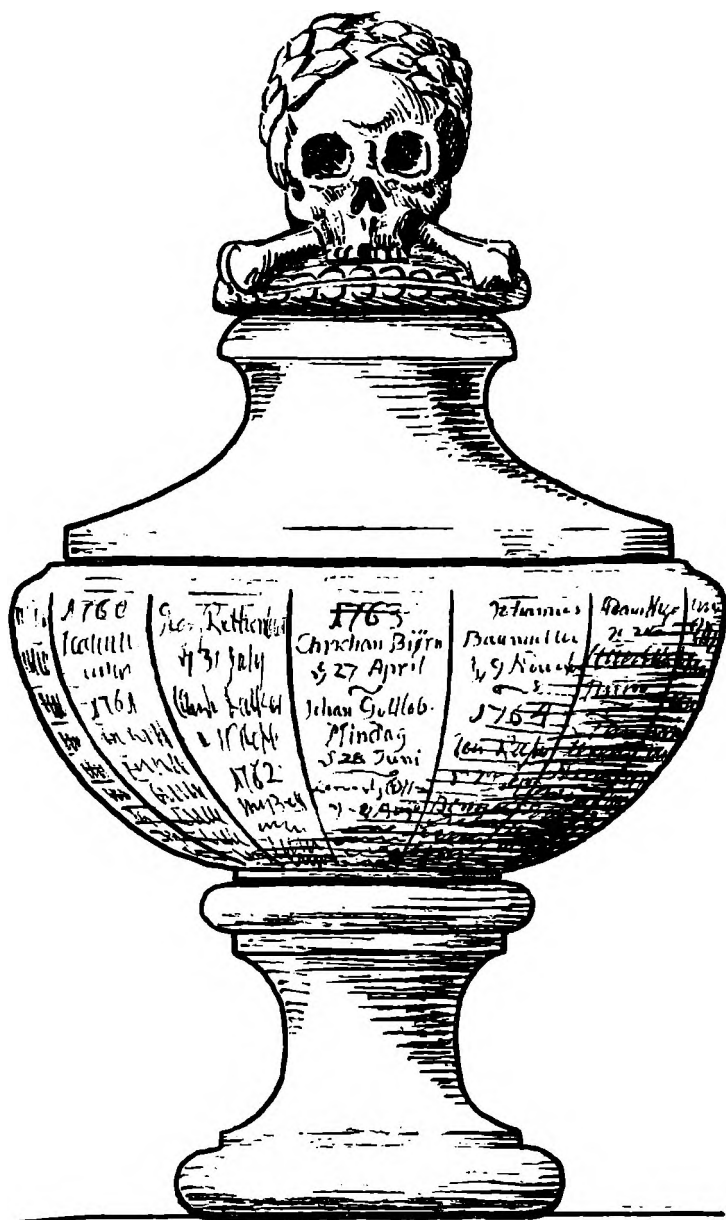
Akademikasserer la Cour har nu skriftligt tilbudt at optage en „Berigtigelse“ i et — i Bogens „Efterskrift“ S. 436 behudet — eventuelt senere foreliggende Bind II af sit Værk. Han vil derfor utvivlsomt selv være den første til at billige, at der her, indtil den paaankede mangelfulde Citering for saa vidt er bragt i Orden, lidenskabsløst, men omhyggeligt er redegjort for Sagens Sammenhæng.

STENHUGGERNES MINDE-VASE.

Af PETER LINDE.

Marmorkirkens eller — som dens officielle Navn er — Frederikskirkens Grundsten blev nedlagt den 30. Oktober 1749, og hele Aarhundredet ud var mange Folk i travlt Arbejde paa den vældige Byggeplads. Saa paa engang standsede det hele, og ikke førend 1875 blev det besluttet at fuldføre det paabegyndte Værk. Som et Minde om den første Byggeperiode er der i Anlægget ved Kirken opstillet fire Arrangementer af Stenhuggerarbejde, Dele af Søjlebaser og korinthiske Kapitæler udført i norsk Marmor. Et overordentlig skønt og dygtigt Arbejde, og man maa beklage, at der ikke mere foreligger slige Opgaver for de Folk, som nu om Stunder mestrer deres Fag. Fra Marmorkirkens Fortid eksisterer endvidere en fint udført Model af Træ. Baade i Museer og i privat Eje findes der adskillige Malerier og Tegnninger, som skildrer Ruinen og dens Omgivelser, førend det sidste Snuptag fik Bygningen rejst, og Romantikken forjaget.

Her skal imidlertid fremdrages et lille, hidtil upaaagtet Minde om Mennesker, der engang har arbejdet paa Pladsen. Det er en stor Sandstensvase, som bærer Navnene paa dem af Stenhuggerne, som døde i Tidsrummet 1756—1769. Vasen er 85 cm høj. Den opbevares i *E. Niel-*

sens mekaniske Stenhuggeri, hvor man betragter den som en Kostbarhed og et Klenodie og har indrettet en særlig Hylde til den. Vasen bærer øverst et laurbærkranset Dødningehoved liggende paa en firkantet Pude. Stenhuggerne har vistnok ikke lavet dette Stykke til Vasen, men det er sikkert en kasseret Ting, de har faaet fat

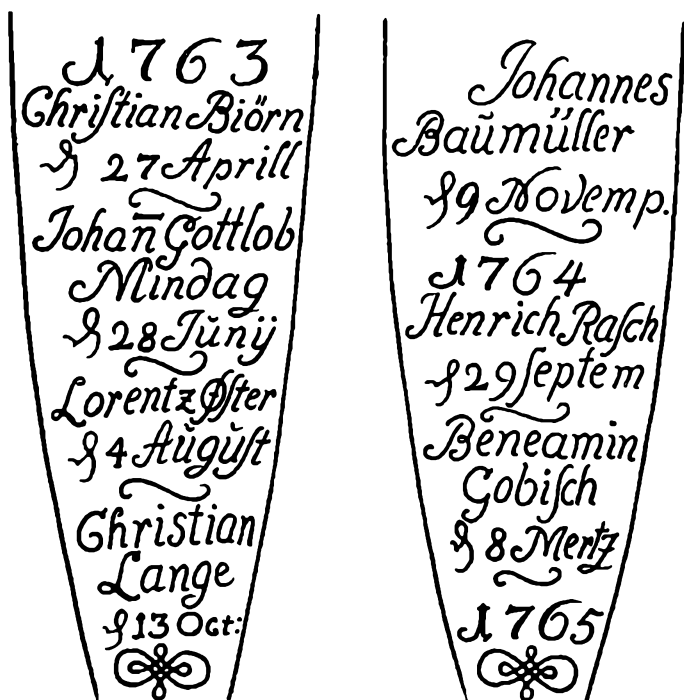
i og forstaaet at give en passende Anvendelse. Man kan se ganske lignende Symboler af Marmor, henlagt paa Sarkofager i Roskilde Domkirke, og de er da ogsaa en 25 Aar ældre end det første Aarstal paa Vasen. Indskriften og de 27 Navne er skaaret i Kolonner ned langs Vasens Bug, og de gengives her med alle deres pyntelige Snirkler og Kruseduller.

For at komme efter, om der skulde være opbevaret Traditioner om det interessante Stykke, sendtes en Fore-spørgsel til Herr *Valdemar Hansen*, der er Formand for Stenhuggersvendeforeningen af 12. Oktober 1745, og som Svar kom følgende grundige og klare Redegørelse:

1 7 6 0	Georg Reithenbach
Joachim Moll	31 Julij:
31 Maj:	Christof Däcker
1 7 6 1	16 ^{ten} Octr:
Christian Hännig	1 7 6 2
31 Jan:	Johan Beek
Joh: Christoffer	16 ^{ten} Jan:
Lindeman	August Kost
7 April:	15 ^{ten} Apr:
Michael	
Jancofski	
20 Julij	
✿	✿

„Jeg har modtaget Deres Brev af 8. September vedrørende den gamle Sandstensvase paa Firmaet E. Nielsens Stenhuggeri, og jeg skal forsøge at besvare de i Brevet stillede Spørgsmaal; dog maa jeg forudskikke, at der ikke kan gives konkrete Oplysninger til alle Spørgsmaalene; til flere af disse maa man nøjes med at udtale Formodning om, hvad der er foregaaet.

Naar Vasen i Dag staar paa Firmaet E. Nielsens Plads, er Aarsagen sikkert den, at Firmaets Grundlægger, Stenhuggermester *Johan Peter Dantzer*, som begyndte Forretning i 1797, i hvilket Aar han blev Mester, havde Stenhuggerplads i St. Kongensgade, daværende Nr. 252, nu

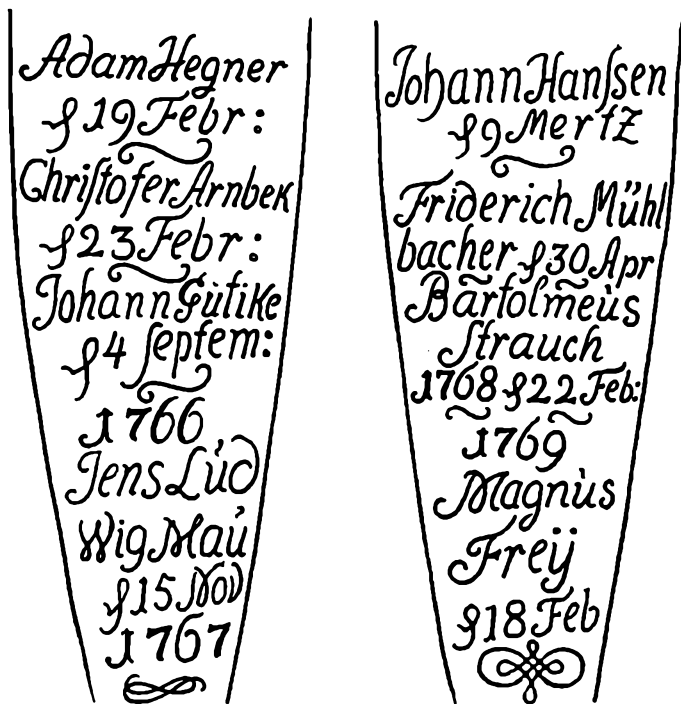

Nr. 76, eller rettere, han boede her, og havde Stenhuggerplads paa Marmorkirkens Byggeplads.

Det maa formodes, at Vasen er udført af de paa Marmorkirken arbejdende Stenhuggersvende, og flere af de paa Vasen indhuggede Navne er indført i Medlemsprotokollen for Stenhuggersvendeforeningen, for hvilken Regnskaber foreligger fra 1752.

Navnene er da blevet indhugget ved de paagældende Medlemmers Død; Dato og Aarstal paa Vasen stemmer i alt Fald med det i den gamle Medlemsprotokol indførte.

Det maa atter formodes, at Vasen har været brugt som

Opbevaringssted for Penge, der er betalt, maaske i Bøder for paa Værkstedet begaaede Forseelser.

Det var jo i Zünftens Dage, og der var et meget udviklet Ceremoniel med Angivelse af Bøder for ukorrekt Optræden.

Ladesvenden opkrævede disse Bøder, og Vasen har som sagt maaske været Opbevaringssted for disse Bø-

der; der har i alt Fald, efter paalidelige Folks Udsagn, været opbevaret Sølvmonter i Vasen; men ved den sidste Flytning var der ingen Monter tilbage, hvilket meget maa beklages.

Ejendomsretten til Vasen er det ikke muligt at efterspore.

Den skulde vel nærmest tilhøre Stenhuggersvendeforeningen, men Firmaet E. Nielsens nuværende Direktør, Hr. Bernhard Grage, fastholder, at Firmaet har Hævd paa Vasen, og det kan vel ogsaa siges, eftersom den nu har staaet paa Firmaets Plads siden 1797.

Valdemar Hansen.“

Kastelskirken.

AARSBERETNING 1939—41
FOR
SELSKAB FOR STADEN KØBENHAVNS
HISTORIE OG TOPOGRAFI
(HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB).
Af FLEMMING DAHL.

Straks ved sin Overskrift, der omfatter, ikke som ellers et enkelt Aar, men et Biennium af Historisk-topografisk Selskabs Liv, adskiller denne Beretning sig fra sine Forgængere. Og som Referatet, saaledes selve Kendsgæringerne! For vort Land, for dets Hovedstad og for Selskab for Staden Københavns Historie og Topografi! Thi i Modsætning til de foregaaende Aar blev det svundne Toaar for Selskabet ikke nogen rolig Arbejdstid.

Efter et fra flere Sider udtalt Ønske fremtræder Aarsberetningen denne Gang forsøgsvis i en noget fyldigere Form.

Allerede den europæiske Krig i September 1939 og den dærmed følgende Dyrtid, som sidenhen Dag for Dag er blevet føleligere, maatte gøre Livet surt for en ung og økonomisk endnu temmelig svagt funderet Forening. Hertil kommer yderligere de verdenshistoriske Begivenheder, der den 9. April 1940 stormede hen over Danmark og dets Hovedstad, drog os med ind i Storkrigen og paa det alvorligste hæmmede vor Handlefrihed, et Forhold, hvis Virkninger i Bølgeringe bredte sig i alle Lag af vort Folk.

Det kan da næppe undre, at Historisk-topografisk Selskab vel har ævnet at besejre alle Vanskeligheder, det har mødt, men ikke dærudover formaaet at vinde ny Fremgang. Et beklageligt Faktum er det nemlig, at Selskabet — til Trods for sit efter Forholdene endog meget beskedne Kontingent (7 Kr. aarlig) — ikke er naaet væsentligt op over det Medlemstal, det i sit andet Leveaar passerede (godt 200), medens Søstersamfundene i de dog noget mindre Hovedstæder Oslo og Stockholm tæller mellem 1000 og 1200 Medlemmer. Det er dærfor at haabe, at Fremtiden, uanset Krig og Krise, maa stille sig lysere for det Selskab, hvis Arbejdsfelt er vort gamle og dog evigt unge Kongens København!

I det forløbne Biennium har Selskab for Staden Københavns Historie og Topografi afholdt otte Sammenkomster, fordelt med fem i Mødeaaret 1939—40 og tre i Aaret 1940—41. Inden for denne Møderække, der fyldestgør Lovenes Krav om gennemsnitlig fire Sammenkomster pr. Aar, har fire Aftener været helliget Foredrag i Festsalen paa Københavns Raadhus, som Bystyret med vanlig velvillig Imødekommenhed har stillet til Raadighed for Selskabets Møder inden Døre. Fire Sammenkomster har fundet Sted uden for Raadhuset; af disse var to Aftenmøder med Foredrag og festligt Samvær, to Rund-

Bakkehuset 1925. Efter Akvarel af Viggo Dahl
(Louis Bobé: Bakkehuset, 1938).

ture med Forevisning af historisk og kulturelt værdifulde Lokalteter.

Efter fastslaaet Skik følges Selskabets Aarsmøde altid af Sæsonens første Foredrag. Saaledes ogsaa Onsdag den 31. Maj 1939, da bægge Dele efter Indbydelse af kgl. Ordenshistoriograf, Lektor, Dr. phil. *Louis Bobé* var henlagt til Grønnegaarden paa Bakkehuset. Medens selve Generalforsamlingen er omtalt i Historisk-topografisk Selskabs Aarsberetning 1938—39 („Historiske Meddelelser om København“ 3. Rk. III, S. 577—80), skal her kortelig nævnes, at selve det historiske Sted, for hvis Bevarelse og Restaurering Dr. *Bobé* har Hovedæren, udgjorde Aftenens egentlige Æmne.

I et aandfuldt Foredrag, „Bakkehuset og dets Historie“, gav *Louis Bobé* dels et Rids af selve Ejendommens Historie, dels — og navnlig — et fængslende Billede af de Menneskeskæbner, der i Aarenes Løb havde været knyttet dertil, baade i den førklassiske Tid og i Guldalderperioden, alt samlet som i et Brændpunkt om *Knud Lyhne Rahbeks* og „hans elskelige Hustru“ *Kamma's* særprægede Personligheder.

Efter Foredraget, som hilstes med hjærteligt Bifald, bragte Formanden, Borgmester *Arne Sundbo*, Ordenshistoriografen en oprigtig Tak, fordi han af sin store litteratur- og personalhistoriske Viden, først og fremmest om det 18. Aarhundrede, havde levendegjort Bakkehuset og dets Kreds for Tilhørerne, en Tak, som fandt disses fulde Tilslutning.

Der fulgte nu en Rundgang gennem selve de festligt oplyste Mindestuer, hvor det dog desværre voldte Dr. *Bobé* og Selskabets Styrelse nogen Vanskelighed at aabne de mange Tilstedeværende (ca. 65) ligelig Adgang til at paahøre Foreviserens vejledende Bemærkninger. Her stod Husrummet ikke helt Maal med Hjørterummet.

Medens Aarsmødet undtagelsesvis havde været oplivet

af materielle Nydelser, idet Carlsberg Bryggerierne gavmildt havde glædet Medlemmerne med to Ankre Øl, stod Aftenens sidste Del helt i det selskabelige Samværs Tegn. I det skønneste Sommervejr samledes man paany under Kastanjens Blomsterlys, medens Maanen steg stedse højere, og endnu en fin Duft af Guldalderdagenes Stem-

Søllerød Kirkegaard (Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938).

ning halvt umærkeligt ombølgede en. Baade *Bobé* og *Sundbo* med flere Deltagere holdt kortere Taler ved Bordet, medens alle lod Kaffen og Kagerne vederfares fuld Retfærdighed.

Efter denne Forsommerraftens Succes vovede Styrelsen at forfølge Sejren. Man indvarslede dærfør til Midsommerfest paa Søllerød Kro selve St. Hans Aften Fredag den 23. Juni 1939 Kl. 20 og havde den Glæde, at ikke

mindre end 67 Gæster — Medlemmer med Paarørende — gav Møde. Ogsaa denne Sammenkomst, der først sluttede meget sent, faldt i flere Afdelinger, af hvilke de første og sidste fandt Sted i Kroens smukt pyntede og oplyste Festsal.

Første Punkt paa Programmet var et Foredrag af Forfatteren, Dr. phil. *Eiler Nystrøm*, som i et timelangt, rigt facetteret „Rundskue i Nordsjælland“ med Søllerød som det givne Udgangspunkt førte de opmærksomt lyttende Tilhørere omkring til alle Steder af særlig Skønhed eller person-, litteratur- eller kulturhistorisk Interesse. Med stærke Haandklap lønnede Forsamlingen baade det fængslende Foredrag og Borgmester *Sundbo's* varme Tak til den udmærkede Forsker, der som bekendt i Nordsjælland har et af de Omraader, hvor han er suveræn.

Efter *Nystrøms* Tale samledes man til et animeret Fællesbord, hvor Medlemmerne under livlig Diskussion tog for sig af Retterne og „gjorde Besked“. Dog maatte Tempoet forceres noget, thi Dagsordenen var lang. Man brød da op og vandrede gennem den mørke Hulvej eller hen over den skønne Kirkegaards Terrasser ned til Søen, ved hvis Bredder de første Baal skimtedes gennem Taa-gen. Senere lettede denne dog — og al det nordsjællandske Landskabs Dejlighed laa nu badet i et vidunderligt sølvklart Maaneskær.

Ogsaa Historisk-topografisk Selskab havde samlet sig om sit eget knitrende Baal. I Skæret heraf holdt Arkivar ved Dansk Folkemindesamling, Magister *Hans Ellekilde*, en stemnings- og kundskabsfyldt Tale, „Aar og Fred“, i hvilken han smukt indflettede Egnens og Festens folkelige Overlevering. Ogsaa hans Foredrag hilstes med meget Bifald baade af Selskabets egen Kreds og adskillige tilfældige Tilhørere, som havde sluttet Trop.

Der fulgte nu et yderst livligt og fornøjeligt to Timers

Punchesold i Krosalen, først med Arkivar *Ellekilde*, siden med Museumsinspektør *Victor Hermansen* som magister bibendi. Man indledede med *Hostrups* „Nu er det stille“ og sang senere under fuld Samstemning *Flemming Dahls* „Baalsang“ („Af Bræens Levn i Bølgens Brus stod Danmark frem“)¹⁾ og andre Fædrelands-sange, hvorimod det kneb noget med Afsyngelsen af „Absalonsvisen“ („I Lille Kongensgade“), som efterfulgte Dr. *Eiler Nystrøms* begejstrede Kærlighedserklæring til København.

I sin Hyldest til Danmarks lyse Nat skildrede Stadsarkivar *Flemming Dahl* denne, den evige Længsels uvirkelige, men uforgængelige Rige.

„Over tavse Sletters
Tjørnesne og Træ'r
blaaner hvide Nætters
fjerne Drømmeskær“.

(Forf.).

Samtidig illustrerede han sin — ham uden Varsel paa-lagte! — Tale med Uddrag af Litteraturen fra Folkevisen over Tegnér, Winther og Drachmann til vore Dages Lyrik; han sluttede med at fremsige Drachmanns „Improvisation om Bord“.

Fra forskellige Medlemmers Side blev der henvendt hjærtelige Ord til Selskabets Styrelse og Tidsskriftet „Historiske Meddelelser om København“, medens Borgmester *Arne Sundbo* dels takkede herfor, dels talte for Aftenens Foredragsholdere. Magister *Victor Hermansen*, der „af egen Magtfuldkommenhed“ overtog Lederhvervet, afslørede sig som en lige saa myndig som fornøjelig

1) Aftrykt nedenfor S. 644—45.

Diktator, der forstod at holde Forsamlingen i Aande. Det blev langt over Midnat, inden man brød op.

I Efteraarssemesteret 1939 kaldte Historisk-topografisk Selskab tre Gange sine Medlemmer sammen, første Gang til et Dobbeltmøde i Anledning af „Citadellet Frederikshavn“s 275 Aars Jubilæum.

Fredag den 27. Oktober Kl. 20 talte i Raadhusets Festsal Oberstløjtnant *Chr. Bokkenheuser* om „Kastellet — en Trusel mod København?“, et Æmne, som den nys udbrudte europæiske Krig ikke skulde gøre mindre interessant. Som Militærhistoriker besvarede Oberstløjtnanten det stillede Spørgsmaal med et Nej. Kastellet var bygget som en Fæstning, hvortil Hæren, saafremt den forgæves havde stræbt at hindre en overlegen Fjendes Erobring af Staden, skulde kunne trække sig tilbage. Hvor aktuelt *Chr. Bokkenheusers* — af Lysbilleder illustrerede — Foredrag i Virkeligheden var, skulde senere Begivenheder i kun alt for høj Grad vise.

I sit livfulde Causeri over Kastellets skiftende Skæbne indflettede Taleren ogsaa en smuk Hyldest til den gamle Fæstnings Historiker, Forfatteren, Oversergent *Victor Krohn*,¹⁾ som selv var blandt Tilhørerne og velvilligst havde laant Selskabet sine Lysbilleder. Borgmester *Arne Sundbo*, der ledede Mødet, takkede under stærkt Bifald Oberstløjtnant *Bokkenheuser* og *Victor Krohn* for den udmærkede Aften.

I Tilslutning til ovennævnte Foredrag havde Taleren i sin Egenskab af Kasernekommandant i det historiske Citadel tillige paataget sig at lede en Rundgang gennem

¹⁾ Historisk-topografisk Selskab kan glæde sine Medlemmer med, at der inden for overskuelig Fremtid i nærværende Tidsskrift vil blive offentliggjort endnu to Afhandlinger af den utrættelige Forfatter: „Kastellets Vagtforhold gennem 250 Aar“ og „Kastelsslaverne“. Hvad *Victor Krohns* øvrige Produktion angaar, kan der henvises til Bibliografien over hans Skrifter Bd. III, 1939, S. 405.

dette Søndag den 29. Oktober s. A. Kl. 14, Dagen efter Jubilæet.

Paa dette Tidspunkt samledes da henved 70 af Selskabets Medlemmer ved Hovedvagten ved Sjællandsporten; men paa Grund af den store Mødeprocent maatte Deltagerne skilles i to Hold. Den ene Halvdel med Forman-

Indkørselen til Kastellet gennem Sjællandsporten
(Sigvart Werner: København, 1937).

den, Borgmester *Sundbo*, i Spidsen fulgte Oberstløjtnant *Bokkenheusers* Forevisning, medens Kaptajn *Gordon Norrie* med megen Elskværdighed stillede sin historiske og lokale Viden til Raadighed for den øvrige Del af de Tilstedeværende, med hvilke Næstformanden, Stadsarkivar *Dahl*, forenede sig.

Trods Aarstiden var Vejret taalelig godt, og bægge

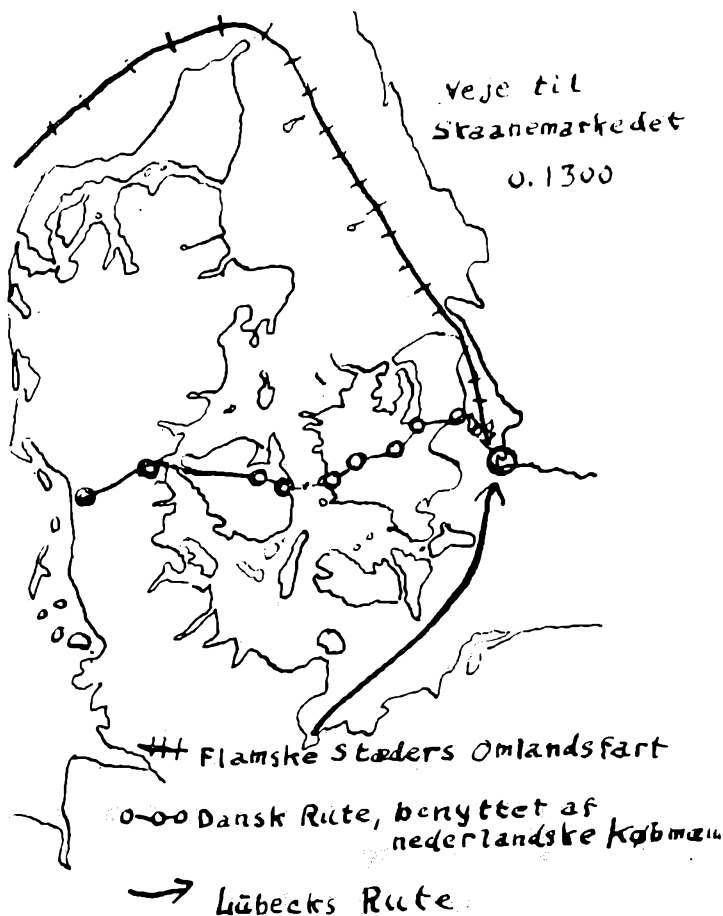
Rundture blev gennemført fuldt ud og under udelt Interesse. Blandt de talrige historiske Seværdigheder stod for adskillige *Struensee's* og *Brandts* Fængsel i Forgrunden, medens andre fandt større Glæde i den skønne Kirke, hvor de to Hold til sidst samledes igen. Her sluttede Formanden, *Sundbo*, af med en hjertelig Tak til Oberstløjtnant *Bokkenheuser* og Kaptajn *Norrie*.

En Maanedes Tid senere mødtes Historisk-topografisk Selskab i Raadhusets Festsal, Fredag den 8. December Kl. 20, til Foredrag. Aftenens Taler var den kendte Naturforsker og Kartograf, Lektor *Johannes Reumert*, hans Æmne: „Østersøens Nøgle, Træk af Københavns historiske Geografi“.¹⁾

Med en anelig Række Kort, der vistes i Lysbilleder, som „Rygraden i Foredraget“, gav *Reumert* en udførlig og højst interessant Skildring af Nordens, navnlig Danmarks og da først og fremmest Københavns, Betydning inden for Europas Handelshistorie lige fra Sten- og Bronzealderen indtil vore Dage. Flint- og Ravhandelen, Skaanemarkederne, „Ummelandsfarten“ t. Eks.

Samtidig paaviste Lektoren de usædvanlige Betingelser, geografiske, geologiske, klimatologiske, Naturen havde skænket København, saaledes at der her, hvor Skibsruten Nord om Skagen krydsede den tværgaaende danske Landtrafik ved Overfartsstedet Sjælland-Skaane, kunde opstaa — og senere stadig udbygges — en stor, tryk og i Almindelighed isfri Havn. Hovedstadens Beliggenhed var paa en Maade bedre end Londons og burde rettest sammenlignes med Istanbuls eller Singapore's. København vilde dærfor trods de fremadstræbende Pro-

¹⁾ I en, af Geografisk Selskab prisbelønnet, Afhandling: „Den handelsgeografiske Betydning af Københavns Beliggenhed“ (1929) har *Johannes Reumert* udførligere behandlet samme Æmne.

Gengivelse af et af Lysbillederne til Lektor Reumerts Foredrag.

vinshavnebyers stærke Fremvækst sikkert altid bevare sin ubestridte Førerstilling herhjemme og en sikker Plads inden for Østersørummets Verdenshandel.

I den interesserede Tilhørerkreds' taknemmelige Bi-

fald blandede Formanden, Borgmester *Arne Sundbo*, ogsaa sin Røst, idet han især fremhævede Foredragsholderens nye geopolitiske Synsmaader og disses Værdi for Forstaaelsen af Nutiden. Beklageligvis havde — paa Grund af Julens Nærhed og det barske Vejr — kun ca. 40 Medlemmer givet Møde denne Aften — den sidste under normale Forhold!

Med ekstraordinære havde Historisk-topografisk Selskab selvsagt ikke kunnet regne, da Styrelsen Mandag den 8. April 1940 udsendte Indbydelse til sædvanligt Aarsmøde Mandag den 22. s. M. Denne Mødedag var valgt af Hensyn til Kommunal-Jubilæet den følgende Dag, og Æmnet for Aftenens Foredrag var dærfor naturligt en Redegørelse for den jubilerende Anordning og dens Skæbne, Taleren Stadsarkivar *Flemming Dahl*.

Da brød Katastrofen ved Daggry Tirsdag den 9. April ind over vort Land og dets Hovedstad, en Morgen, hvis Tragik ingen nulevende Dansk nogen Side vil glemme. Tilbage stod dog endnu — for at citere Verner von Heidenstam¹⁾ — „den långa, långa arbetsdagen“, hvad ogsaa faldt sammen med de ansvarlige Myndigheders Tankegang.

Ud fra denne maatte Foredragsholderen ønske den planlagte Aften, i Kraft af hvis Aktualitet det samlede Bystyre var indbudt, opretholdt. Det vedtoges dog paa Forslag af Redaktør *Carl Behrens* at udsætte Aarsmøde og Foredrag paa ubestemt Tid. Først paa Tærskelen til Sommerferien blev Traaden taget op igen, idet Selskabets Medlemmer blev indkaldt til Fredag den 28. Juni 1940 Kl. 19,30. Ca. 50 fulgte Indbydelsen.

¹⁾ „Visby“, i „Svenskarna och deras hövdingar“ (1908), S. 225.

Berlingske Tidende

KØBENHAVN, TIRSDAG DEN 9. APRIL 1940.

TIL DET DANSKE FOLK

Tyske Tropper har i Nat overskredet den danske Grænse og har gjort Landgang forskellige Steder. Den danske Regering har under Protest besluttet at ordne Landets Forhold under Hensyn til den Besættelse, som har fundet Sted, og i Henhold hertil kundgøres følgende:

De tyske Tropper, der nu befinder sig her i Landet, træder i Forbindelse med den danske Værnemagt, og det er Befolkningens Pligt at afholde sig fra enhver Modstand overfor disse Tropper. Den danske Regering vil forsøge at sikre det danske Folk og vort Land imod de af Krigsforhold følgende Ulykker og opfordrer derfor Befolkningen til rolig og behersket Holdning overfor de Forhold, som nu er opstået. Ro og Orden maa præge Landet, og loyal Opførsel maa udvises overfor alle, som har en Myndighed at udøve.

København, den 9. April 1940.

Christian R. / *Th. Stauning.*

Under disse for vort Fædreland saa alvorlige Forhold opfordrer jeg alle i By og paa Land til at vise en fuldstændig korrekt og værdig Opførsel, da enhver uoverlagt Handling eller Ytring kan have de alvorligste Følger.

Gud bevare Dem alle. Gud bevare Danmark.

Christian R.

Amalienborg, den 9. April 1940.

Berlingske Aftenavis udkommer søndagsgaende tilligt paa Aftenen

Kongens Proklamation den 9. April 1940 (Flemming Dahl: Samfundslære for Gymnasiet og Seminariet, 1941).

Dagsordenen for Aarsmødet lød som følger:

1. Valg af Dirigent.
2. Formanden aflægger Beretning.
3. Kassereren fremlægger Regnskabet.
4. Valg af Styrelsesmedlemmer.
Ifølge Lovenes § 6, 2. Stk., afaar efter Tur d'Hrr. Behrens, Kaper, Nygaard, Ramsing og Henning Hansen; alle er villige til at modtage Genvalg.
5. Valg af 2 Revisorer og 1 Revisorsuppleant. De i Øjeblikket fungerende Herrer: Ekspeditionssekretær Axel Ravn, Kontorchef Axel Holm og Hovedkasserer I. Felbo er alle villige til at modtage Genvalg.
6. Eventuelt.

Idet Formanden, Borgmester *Arne Sundbo*, bød de Tilstedeværende Velkommen, foreslog han, at man i Overensstemmelse med Traditionen valgte Overretssagfører *Erik Rode* til Dirigent, hvad Forsamlingen med Akklamation sluttede sig til. Overretssagfører *Rode* takkede derefter for den ham viste Tillid, konstaterede Lovligheden af Aarsmødet og gav endelig — i Henhold til Dagsordenens Pkt. 2 — Formanden Ordet.

I sin Beretning redegjorde *Sundbo* — forholdsvis kort — for Aarets Forløb, idet han, stort set, fremdrog samme Kendsgærn timer, som ovenfor er understreget. Ogsaa han berørte med Vemod Begivenhederne den 9. April. Til Formandens Beretning ønskede ingen af de Tilstedeværende at knytte nogen Bemærkning.

Det samme gjaldt ogsaa Dagsordenens Pkt. 3. Herunder forelagde Selskabets Kasserer, Arkivassistent, cand. phil. *Kai Rasmussen*, paa Styrelsens Vegne det revide-rede Regnskab, som dærefter gik sin Rundgang blandt Medlemmerne. Disse vedtog eenstemmigt at meddele Styrelsen Decharge. En Ekstrakt af Regnskabet gengives nedenfor:

EKSTRAKT AF AARSREGNSKAB 1939

Indtægter:

Overført Kassebeholdning 1938	0,22	Kr.
Kontingenter	1329,00	„
Andre Indtægter	138,00	„
	<u>1467,22</u>	Kr.

Udgifter:

Tidsskriftet	556,00	Kr.
Porto	62,88	„
Tryksager	18,00	„
Kontorrekvisitter	33,64	„
Møderne	594,41	„
Sekretærens og Kassererens Honorar	200,00	„
Diverse	1,62	„
	<u>1466,55</u>	Kr.
Kassebeholdning 1939, overført til 1940—41	0,67	„
	<u>1467,22</u>	Kr.

Selskab for Staden Københavns Historie og Topografi.

21. Juni 1940.

ARNE SUNDBO.

/Kai Rasmussen.

Ovenstaaende Regnskab er gennemgaaet og befundet at være rigtigt. Kassebeholdningens Tilstedeværelse er konstateret.

København, den 25. Juni 1940.

Axel Ravn.

Axel Holm.

Man kunde nu gaa over til Dagsordenens Pkt. 4: Valg af Styrelsesmedlemmer. I Henhold til Lovenes § 6, 2. Stk., afgik denne Gang efter Tur d'Hrr. Redaktør *Carl Behrens*, Arkitekt *Henning Hansen*, Borgerrepræsentationens Næstformand, Borgmester, Dr. phil. *Ernst Kaper*, Redaktør *Georg Nygaard* og Generalmajor *H. U. Ramsing*, der alle var villige til at modtage Genvalg. Dette blev dem ogsaa uden Afstemning til Del.

Ligeledes gik det med Pkt. 5: Valg af 2 Revisorer og 1 Revisorsuppleant, idet de fratrædende Herrer, Ekspeditionssekretær *Axel Ravn*, Kontorchef *Axel Holm* og Hovedkasserer *I. Felbo*, stiltiende genvalgte.

Under Dagsordenens Pkt. 6, „Eventuelt“, fremsatte Kommunalæge *V. Eilschou Holm* nogle Betragtninger vedrørende dels Forholdene paa Frue Plads, dels Lygterne ved Kolonnaden paa Amalienborg. Efter at Formanden, *Sundbo*, kortelig havde repliceret hertil, udbragte han et Leve for Dirigenten, Overretssagfører *Rode*, og sluttede dærmed Aarsmødet.

Efter et Par Minutters Pause gik man over til Aftenens anden Del, Stadsarkivar *Flemming Dahls* udsatte Foredrag: „En kongelig Nytaarsgave — Københavns Grundlov af 1840“.

Efter en kortere Redegørelse for Krigs- og Kriseaarene efter det andet og ødelæggende engelske Overfald paa København 1807 gav *Dahl* en Skildring af det materielle og aandelige Opbygningsarbejde, som fandt Sted under den oplyste Enevældes Kollegiestyre og dannede Forudsætningerne for Frembruddet af det Nye.

Med Julirevolutionen og *Uwe Jens Lornsens* Optræden blev Stødet givet til Indførelsen af de raadgivende Provinsialstænder og Skabelsen af et kommunalt Selvstyre.

For Hovedstadens Vedkommende blev dette først til efter aarelange Forhandlinger i og mellem Danske Kan-

celli, Københavns Magistrat og „De 32 Mænd“ samt Roskilde Stænder, indtil *Christian VIII* afsluttede sin Forængers Værk ved Udstedelsen af Kommunalanordningen af 1. Januar 1840. Den 9. April s. A. foregik det første Valg til den nye Borgerrepræsentation, og 14 Dage senere holdtes Aabningsmødet i denne.

Tiden red dog hurtigt. Efter langvarige Forfatningsforhandlinger fulgte Magistratsreformen af 4. Marts 1857, senere bl. a. ændret ved de vigtige Love af 20. April 1908, 8. Maj 1917 (jfr. Vedtægtsændring af 31. Marts s. A.) og 18. Marts 1938, der fastslog den nugældende Magtfordeling inden for Bystyret. Idet *Dahl* saaledes optrak Hovedlinjerne i de svundne hundrede Aars Udvikling, paapegede han de afgørende Punkter i alle disse Lovarbejder. Til Illustration af Fremstillingen lod han en Del utrykt og trykt Kildemateriale cirkulere.

Da Foredraget,¹⁾ der syntes at interessere Tilhørerne, var forbi, bragte Borgmester *Arne Sundbo*, selv Historiker, Stadsarkivaren sin Tak, idet han karakteriserede Taleren som en af vore første Kendere af Danmarks Historie under Kongerne Frederik VI — Frederik VII. Med anerkendende Ord om Foredragets Form forbandt *Sundbo* Haabet om, at det trods uheldige Arbejdsforhold maatte lykkes *Dahl* at fuldføre sin paabegyndte Bog om „Københavns Bystyres Historie 1840—1940“.

Forskellige Forhold bevirkede desværre, at Selskabet først Søndag den 17. November 1940 Kl. 10—12 atter kunde stævne sine Venner sammen. Denne Gang til en „Ekskursion“ til Det kongelige Teater, som blev beset under Ledelse af Teaterhistorikeren, Dr. phil. *Torben Krogh*.

Ikke mindre end 89 Medlemmer (med „Paarørende“) havde givet Møde. De overværede først paa selve Scenen et kortere instruktivt Foredrag med tilhørende Demon-

¹⁾ Se i øvrigt „Social-Demokraten“s Kronik 23.—25. April 1940.

Løbe-Nr	N a v n e .	Matricul.-Nr
1909	Bolquard, C. H., Sille- og Klædekrammer	Kjøbmager Av. 22.
1910	Bolquard, P., Skoemagermester	Dito 345.
1911	Boss, D. H., Bagermester	Dito 182.
1912	Bælschou, C. F., Urtekrammer	Bester Av. 36.
1913	Fylander, F. W., Stræddermester	St. Anne Bester Av. 352.
1914	Zahsmann, H. C., Læderlaquører	Dito 414 B.
1915	Zinn, L. M., Grobserer	St. Anne Bster Av. 38, 39.
1916	Zipeliu8, C. G., Stræddermester	St. Anne Bester Av. 401 A.
1917	Zoffmann, G. F., Sille- og Klædekrammer	Friemand8 Av. 56.
1918	Zoysner, H. R., Porcellain8- og Pottehandler	Nørre Av. 4.
1919	Zuschlag, J. C., Spekhøker	Christianshavns Av. 350.
1920	Øber, R. H., Skoemagermester	Kjøbmager Av. 347.
1921	Øgaard, V. C., Skoemagermester	St. Anne Bester Av. 19.
1922	Øland, P., Skoemagermester	Kjøbmager Av. 63.
1923	Ølund, J., Røllermester	Udenbys8 Klædeboe Av. 140.
1924	Ølund, C., Røllermester	Dito 171.
1925	Ørn, A., Brandeviinsbrænder	Strand Av. 26.
1926	Ørnstrup, H. D., Sandbager og Hyrekub8l	Udenbys8 Klædeboe Av. 1, 2.
1927	*Øst, A. C., Urtekrammer	Bster Av. 51.
1928	Østerbye, P. P., Spekhøker	Friemand8 Av. 66.
1929	Østrup, R. C., Bertshuussholter	Snarens Av. 54.

1. Af foranførte Valgbare opgiver den Valgberettigede ved Mødet i de forestaaende Valgdistricter 1 for hver af de 13 Borgerrepræsentanter for Kjøbenhavn og 1 for hver af de 6 Suppleanter, der ved de nu afholdende Valg skulle vælges, ogsaa ialt 19.
2. Stemmegivningen sker i sammenkaldte Stemmesæbler, der af Valgterne selv personlig afleveres til Formanden i Valgcomitéen for ethvert vedkommende District, og i hvilke de Valgte Navne, med Tilføining af Lobenummere efter den trykte Valgliste, indelig angives.
3. Enhver Stemmegivende fremkalbes efter en bestemt Orden, og, dersom han ikke er tilstæde, naar han optraædes, sker af den Karsag ingen Stændning i Valghandlingen, men ved Slutningen blive de, som ikke have indstillet sig efter det første Paaraab, paa nye at paaraabe, og de, som da ikke melde sig, maae tilskrive sig selv, at de ikke komme til at afgive Stemme.

§ Overensstemmelse med Anordningen af 1ste Jan. d. K. § 17 ere Valgmøderne for Staden Kjøbenhavn og dens Forstæder bestemte til at tage deres Begyndelse Torsdag den 9de dennes, Formiddag kl. 9, saaledes:

Faksimile (ca. $\frac{3}{4}$ Størrelse) af Valgprotokollen for 2. District ved det første Borgerrepræsentantvalg den 9. April 1840; her gengives Slutningen af Fortegnelsen over Vælgere og Valgbare. Af 1929 Vælgere stemte 1028, en Valgdeltagelse paa 53 pCt., adskilligt mindre end ved de forudgaaende Stændervalg og Valget til Rigsforsamlingen 1848, men væsentlig mere end ved Rigsdagsvalgene i Tidsrummet 1849—84.

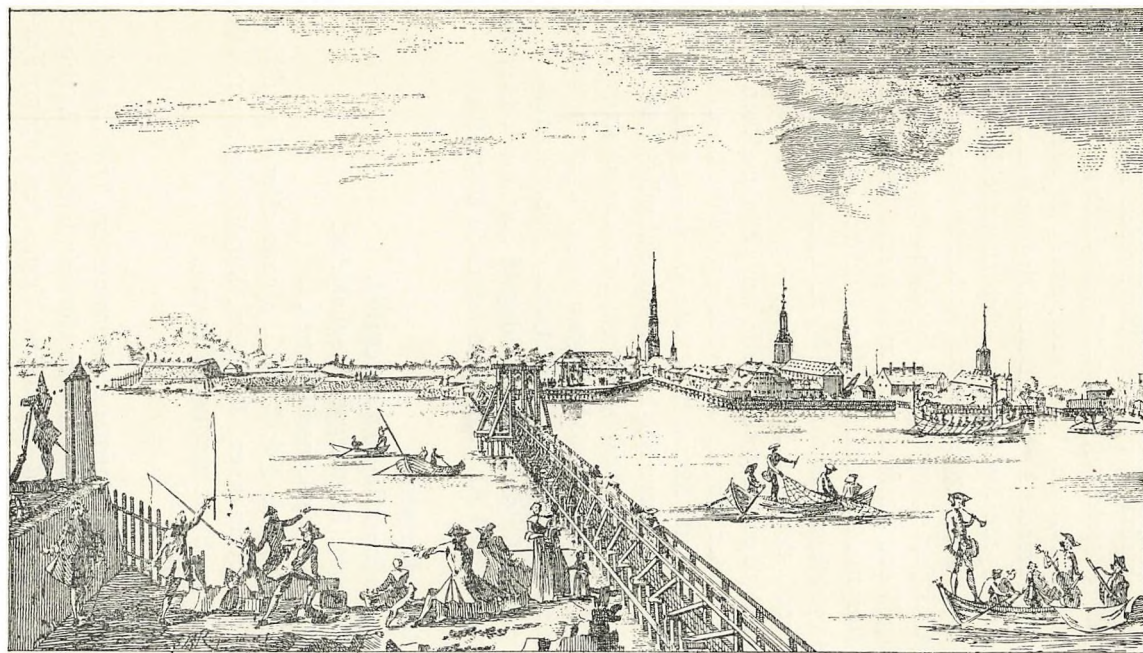
stration af forskellige tekniske Virkemidler, som Lyn, Torden, Storm o.s.v., og deltog dernæst i en Rundtur gennem Bygningen, hvor Skuespillerfoyeren, Prøve- og Malersale, Magasiner og Gallerier besøgte. Man sluttede i Kongelogen, hvor Borgmester *Sundbo* takkede Dr. *Krogh* for den vellykkede Omvisning.

Maanedsdagen efter, Tirsdag den 17. December 1940 Kl. 19,30, holdt Historisk-topografisk Selskab Møde i Raadhusets Festsal, der desværre denne Aften var isnende kold. Formanden, Borgmester *Arne Sundbo*, indledede med nogle varmtføjte Mindeord¹⁾ over sin Kollega baade i Magistraten og i Styrelsen, Borgmester, Dr. phil. *Ernst Kaper*, som den 10. Juli s. A. var afgaaet ved Døden. Dærefter fik Professor, Dr. phil. *C. Elling* Ordet.

I sit instruktive, friske og fornøjelige Foredrag: „Om *Rach* og *Roque* og deres københavnske Prospekter“, der ledsagedes af smukke Lysbilleder, modstillede Taleren to Malere og Grafikere, som omkring Midten af det 18. Hundrebaar skildrede Hovedstaden i Billeder og Stik. Dels den danske Maler *Johannes Rach*, produktiv i sit Arbejde, detailleret, korrekt, men noget tør og kedelig i sin Kunst. Dels den svejtsiske Kunstner *Bartholomæus Roque*, af et væsentlig større Format, Mesteren for faa, men levende og pittoreske Kobberstik.²⁾ Om denne begavede, men noget forhutlede Udlænding, som opholdt sig i København i 1740'erne, havde *Elling* fremdraget adskilligt nyt Arkivstof, hvorfor han var i Stand til at tegne et interessant Billede ogsaa af hans bevægede Liv. Tilhørerne — ca. 70 i Tallet — lønnede Professoren med stærkt Bifald, og Formanden takkede ham i meget anerkendende Ord for det udmærkede Foredrag.

1) Trykt i nærværende Bind, S. 441—42.

2) *Roque's „Dannemarks Forlystelser“* er i Faksimile trykt og udgivet af Atelier Elektra i Anledning af Firmaets 40-Aars Bestaaen 1940.

Prospect of Kjøbenhavn fra Christianshavn af

Ville de Copenhague du Côté de Christians-haven.

Roque's Prospekt af København, set fra Christianshavn (Bartholomæus Roque: Danmarks Forlystelser. Trykt og udg. af Atelier Elektra, 1940).

To Hundrede Aar frem i Tiden! En Farvefilm af det moderne København, optaget i Sommeren 1940 af Fuldmægtig *Axel Ørsted* og elskværdigst stillet til Selskabets Raadighed af Firmaet *V. Richter*, havde dærnæst Urpremière i Raadhusets Festsal. Denne Højsommerfilm, fyldt med særprægede Motiver fra det levende København, som vi alle kender og elsker det, talte i høj Grad Forsamlingen til Hjærtet, og da den ogsaa rent teknisk var af betydelig Værdi, hilstes den med varmt Bifald. Endelig bragte Borgmester *Sundbo* d'Hrr. *Richter* og *Ørsted* Selskabets oprigtige Tak for den Nydelse, den smukke Film havde beredt de Tilstedeværende. —

Atter fulgte en længere Tids Pause i Møderækken. Dels fordi det under Krigen har viist sig dobbelt vanskeligt at bevæge de rette Mænd til at tale, dels — og navnlig — fordi forskellige Seværdigheder, som naturligt vilde være Maalet for Historikeres og Topografers Ekskursioner, for Tiden er helt eller halvt utilgængelige, ligesom talrige museale eller arkivalske Pragtstykker er evakuerede.

Omsider indkaldte Styrelsen dog til Aarsmøde Onsdag den 11. Juni 1941 Kl. 19,30 med følgende Dagsorden:

1. Valg af Dirigent.
2. Formanden aflægger Beretning.
3. Kassereren fremlægger Regnskabet.
4. Valg af Styrelsesmedlemmer.

Ifølge Lovenes § 6, 2. Stk., afgaar efter Tur d'Hrr. *Elling*, *Hermansen*, *Jerichow*, *Sundbo* og *Sven*; alle er villige til at modtage Genvalg.

5. Eventuelt.

Da Selskabets Formand, Borgmester *Arne Sundbo*, havde meldt Forfald, bød Næstformanden, Stadsarkivar *Flemming Dahl*, paa Styrelsens Vegne den talrige Forsamling — ca. 85 Medlemmer var til Stede — Velkom-

men. I Tilslutning hertil stillede han Forslag om at kaare Overretssagfører *Erik Rode* til Aftenens Dirigent, og da der ikke blev indbragt noget Modforslag, erklærede han *Rode* for valgt.

Denne takkede for Valget og fastslog, at Aarsmødet var lovligt indvarslet, hvorefter han — ifølge Dagsordenens Pkt. 2 — opfordrede den fungerende Formand til at aflægge Beretning. Stadsarkivar *Dahl* tog nu Ordet. Først mindedes ogsaa han Borgmester *Ernst Kapers* Bortkaldelse og meddelte, at Styrelsen eenstemmigt havde bedt Dr. *Kapers* Efterfølger som Leder af Magistratens 1. Afdeling, Borgmester *Alfred Bindselev*, om ligeledes at overtage det ledige Sæde inden for Selskabets Styrelse. Denne Anmodning havde Borgmester *Bindselev* beredvilligt efterkommet, hvorfor Næstformanden udbad sig Forsamlingens senere Godkendelse af dette Suppleringsvalg.

I øvrigt skildrede *Dahl* Selskabets vanskelige Kaar under Krigen — bad f. Eks. sine Kolleger inden for den samlede Styrelse undskylde, at den daglige Ledelse for Øjeblikket havde maattet ligge i Forretningsudvalget som en Slags „Krigskabinet“ — og gav dærefter en Fremstilling af Aarets interne Tildragelser i Tilslutning til foranstaaende Referat.

Hvad Tidsskriftet angik,¹⁾ gjorde Taleren Rede for, hvordan Stadsarkivet havde opnaaet de bevilgende Myn-digheders Samtykke til en Præferencepris, som efterhaanden var blevet nedsat fra 75 til 10 Øre pr. Enkelt-hæfte, hvad der havde givet sig et tiltalende Udslag paa Regnskabet og endelig befriet Styrelsen for de værste økonomiske Vanskeligheder. Paa Selskabets Vegne bragte han Kommunalbestyrelsen sin varmeste Tak for denne store Forstaaelse og Velvilje.

¹⁾ Se for øvrigt nedenfor S. 640—42.

Da ingen følte Trang til at udtale sig i Anledning af den fungerende Formands Beretning, kom Dagsordenens Pkt. 3 for. Under dette fremlagde og gennemgik Arkivassistent *Kai Rasmussen* i sin Egenskab af Kasserer i Styrelsens Navn Aarsregnskabet med Revisorernes Paa-tegning. Ikke heller denne Beretning førte til nogen Debat, og efter at Bøger og Bilag havde cirkuleret blandt Medlemmerne, meddelte Forsamlingen eenstemmigt Styrelsen Decharge for Regnskabet. En Ekstrakt af dette aftrykkes omstaaende.

Dærefter forestod — i Henhold til Dagsordenens Pkt. 4 — Valg af Styrelsesmedlemmer. Ifølge Lovene (§ 6, Stk. 2) fratraadte ved denne Lejlighed d'Hrr. Professor *C. Elling*, Museumsinspektør *Victor Hermansen*, Direktør *Herbert P. A. Jerichow*, Borgmester *Arne Sundbo* og Raadmand, Overretssagfører *C. J. F. Sven*, M.F. Imidlertid havde de alle erklæret sig rede til at lade sig genvælge, og dette skete da uden formelig Afstemning.

Ligeledes godkendte Aarsmødet paa Dirigentens Forslag uden Diskussion, at Historisk-topografisk Selskabs Styrelse, i Kraft af Lovenes § 6, 4. Stk., efter Borgmester *Kapers* Død havde suppleret sig med Borgmester *Bindsløv*.

Pkt. 5 paa Dagsordenen, „Eventuelt“, blev ikke aktuelt, da ingen af de Forsamlede havde noget paa Hjærte, og Næstformanden, Stadsarkivar *Flemming Dahl* kunde dærfør slutte Aarsmødet med en Tak dels til de fremmødte Medlemmer, dels til Dirigenten, Overretssagfører *Erik Rode*, for hvem han udbragte et Leve. Et Referat af Aftenens Foredrag — af Dr. phil. *Eiler Nystrøm* — hører hjemme under Beretningen for Aaret 1941—42.

Tilbage staar endnu at omtale, at Historisk-topografisk Selskabs Organ, det af Stadsarkivar *Dahl* paa Kommunalbestyrelsens Vegne udgivne Kvartalsskrift „Historiske Meddelelser om Staden København og dens Bor-

EKSTRAKT AF AARSREGNSKAB 1941

Indtægter:

Overført Kassebeholdning 1939	0,67	Kr.
Kontingenter	1301,00	„
Andre Indtægter	12,91	„
	<u>1314,58</u>	Kr.

Udgifter:

Tidsskriftet	312,50	Kr.
Porto	30,36	„
Tryksager	8,50	„
Kontorrekvisitter	22,46	„
Møderne	305,18	„
Sekretærens og Kassererens Honorar	200,00	„
Diverse	83,00	„
	<u>962,00</u>	Kr.
Kassebeholdning overført til 1941—42	352,58	„
	<u>1314,58</u>	Kr.

Selskab for Staden Københavns Historie og Topografi.

30. Maj 1941.

ARNE SUNDBO

/Kai Rasmussen.

Ovenstaaende Regnskab er gennemgaaet og befundet at være rigtigt. Kassebeholdningens Tilstedeværelse er konstateret.

København, den 4. Juni 1941.

Axel Holm.

Axel Ravn.

gere“, i det forløbne Toaar 1939—41 har udsendt ikke mindre end 9 Hæfter, nemlig 3. Rk. III Bd., Hæfte 5—8, og IV Bd., Hæfte 1—5, henholdsvis 352 og 328 Sider. I sidstnævnte Bind fremkom i Anledning af Borgerrepræsentationens 100 Aars Jubilæum *Flemming Dahls* Afhandling: „Københavns Kommunalforfatning af 1840. En Redegørelse for Anordning af 1. Januar 1840“, der for øvrigt ogsaa foreligger som Særtryk. Det paabegyndte Arbejde „Københavns Bystyres Historie 1840—1940“ vil det imidlertid, paa Grund af Stadsarkivets yderst vanskelige Arbejdsvilkaar, beklageligvis næppe lykkes *Dahl* at faa færdigt foreløbig.

Dærimod foreligger nu Søsterværket „København 1840—1940. Det københavnske Bysamfund og Kommunens Økonomi“, udgivet af Københavns Borgerrepræsentation ved Kontorcheferne *Axel Holm* og *Kjeld Johansen*, der selv er den statelige Bogs Hovedforfattere. Allerede 1940 udkom endvidere Generalmajor *H. U. Ramsings* Standardværk „Københavns Historie og Topografi i Middelalderen“ I—III, ligeledes udgivet af Københavns Kommune.

Endelig skal til Slut nævnes, at der ikke i Tidsrummet 1939—41 er sket nogen Ændring i Forretningsudvalgets Sammensætning. Dette bestaar stadig af d'Hrr. Borgmester for Magistratens 4. Afdeling, *Arne Sundbo*, Selskabets Formand, Stadsarkivar *Flemming Dahl*, Selskabets Næstformand, Stadsbibliotekar *J. Aarsbo*, Forstander for Bymuseet, Museumsinspektør, mag. art. *Chr. Axel Jensen* og Museumsinspektør, mag. art. *Victor Hermansen*. Inden for den samlede Styrelse har, som tidligere meddelt, Borgmester *Alfred Bindselev* indtaget Borgmester *Ernst Kapers* tomme Stol.

Ud over Tabet af Dr. *Kaper* har Selskab for Staden Københavns Historie og Topografi haft den Sorg, at følgende Medlemmer i de sidste Aar er afgaaet ved Døden:

fhv. Assistent *Axel Andersen*, Kontorchef *P. C. M. Fjeldberg*, Kontrolchef *H. Helsted*, Stadsbygmester *Laur. Larsen*, Auditor *A. Mamsen*, Docent *Hans Chr. Riis* og Museumsdirektør, Kaptajn *Otto Smith*.

Ære være deres Minde!

Københavns Stadsarkiv, Raadhuset, V., i November 1941.

Søllerødgaard (Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938).

BAALSANG.

Afsunget ved Historisk-topografisk Selskabs Midsommerfest i Søllerød 23. Juni 1939.

(Mel.: Kong Christian stod ved højen Mast).

Af Bræens Levn i Bølgens Brus
stod Danmark frem.

I Skær af Sol og Stormes Sus
det steg en Dag af Havets Gus.

Mit Land, af evigt Braad og Brus
du blaaner frem!

Med Skov og Klit, med Eng og Aa
:,: med Lyng i Brand og Syring blaa, :,:
vort Hjem!

I tusind Aar i Storm og Strid
stod stolt vort Bo.

Mit Land, i Graads og Glædes Tid,
din Drøm var Daad og Daad din Id!
End staar du midt i Storm og Strid,
vort gamle Bo!

Men om du jubled, om du led,
:,: dig gav vi al vor Kærlighed :,:
og Tro!

Som Havets Børn vor Sang vi tog
af Bølgens Daab.

Og Havets Malm er i vort Sprog
som Himlens Glød i Fanens Brog.
Mit Folk, dit Flag med Sejr vi tog
af Solens Daab!

Vort Blod har rødnet Slesvigs Jord —
∴ vi slipper ej det isblaa Nord, ∴
vort Haab!

Du yngste Barn i Havets Favn
af Sølv og Staal,
o Danmark, Fortids, Fremtids Stavn,
vi ofrer dig ved Løftets Bavn
vor Ild, vor Ungdom, Sang og Savn,
hvert Livets Maal! — —

Saa blus da over Høj og Hav
mod Sommerhimplens gyldne Rav!
Saa blus da over Høj og Hav,
vort Baal!

Flemming Dahl.

SMAASTYKKER.

1. Bidrag til Belysning af Filosofgangsfejden i 1787.

Filosofgangsfejden, en Strid mellem Studenter og Officerer, som gav Anledning til en Del Pøbeloptøjer, omtales i Carl Bruun: Kjøbenhavn, III, S. 891—92. I det følgende gengives et Hoveddokument til Belysning af Episoden.

Ifølge Københavns Guvernements Korrespondance Protokol fra 13. Maj 1781 til 14. April 1791 (Hærens Arkiv) indsendte Kommandanten i København, General Clemens August Haxthausen, den 19. Juli 1787 følgende Skrivelse „Til Deres Ekscellencer Statsministrene Gehejmeraad Rosenkrantz, Schack Rathlow og Stampe“.

„P.M. Alt sidst i forrige Uge skal der være forefalden en Stridighed mellem nogle faa af de yngre Officeerer her i Garnisonen med nogle af de herværende Studenter; hvilket formodentlig har givet Anledning til den store Samling af Studenter, som tilligemed Pøbelen siden i Løverdags ideligen har samlet sig om Aftenen, og til sildig ud paa Natten. — Søndags Aftes, hvor de holdte stærk Piben, Hujen og Støyen, forarsagede de at Officeeren ved Vesterport skikkede adskillige Patrouiller for at hemme dette; men de vare gandske frugtesløse; hvorfor Officeeren af Vagten sendte mig denne Melding. Jeg begav mig strax derhen, og forefandt en stor Mængde Mennisker af Studenter, dog uden Pøbel, der forsamlet. — Efterat have taget og tilspurgt dem hvad Aarsagen var til denne meget store Forsamling med Hujen og Skrigen; svarede de mig med al sømmelig Tavshed og Tilbageholdenhed, at de troede dem var skeet For-

nærmelse. — Jeg forestillede dem hvor uanstændig og strafværdig en slig Sammenrottelse var, og hvor farlige Følgerne deraf kunde være, og at de havde gjort bedre at henvende sig til mig paa en sømmelig Maade, da ieg vilde have forskaffet dem Fyldestgørelse i Fald de vare fornærmede af nogen Militair; ligesom ieg og formanede dem til Roelighed, og at begive sig hver til sit, som ogsaa skeete. —

I Mandags Aften opholdt ieg mig af og til igien i den philosophiske Gang, forefandt der vel mange Mennisker; men paa min Formaning gik de efter nogen Hujen og Fløyten ud af hinanden.

I Tirsdags Aften havde ligeledes Studentere og endeel Pøbel, af hvilke nogle skal have spurgt hvor Allarmen og Spectaclet skulle være, da de ville staae Studenterne bi som ærlige Karle, forsamlet sig sammesteds og begyndt paa nogen Støyen; men Kl. 11 samme Aften, da ieg indfandt mig i bemeldte Gang var alting igien roelig.

Ieg har med Fliid ikke villet bruge de Militairiske alvorlige Midler, da ieg saae, at Harmen gik alleene imod det Militaire, men dog for at forekomme denne Uorden, som ieg frygtede ville blive større, tog ieg i Gaar fuldkommen Aftale med Ober Præsidenten tilligemed Politie-Mesteren at møde samlet i den philosophiske Gang om Aftenen, hvortil Politie-Mesteren ville have alle sine Betiente hertil deromkring i Nærværelse.

Ieg havde Leylighed om Middagen at møde nogle af de i Sagen deeltagende Studentere, som tog Leylighed at forsikkre mig, at de ønskede at bidrage og paatage sig paa Studenternes Vegne at bringe dem til Roelighed og Stilhed, og at ieg derpaa paa min Side ey ville bruge de alvorlige Midler, lod ogsaa Politimesteren viide, blot alene at besørge ved sine Betientere Ordre iblandt Pøbelen, da vi ey, for ei at gjøre for megen Opsyen, ville følges ad.

Ieg indfandt mig der igien Kl. 8, fandt en stor Mængde Pøbel samlet, og Politiet, som endnu ey var ankommen, tilkom nogen Tiid derefter, søgte at adsprede Pøbelen, og lod alting til, at det ville blive roelig. Men efter Kl. 10, da ieg atter kom derved, havde Pøbelen paa nye forsamlet sig. Politiet borte, Vægterne torde ey imodsatte sig, og isteden for at ieg tilforn kunde tale mig til Rette

med dem, var Pøbelen irriteret og paa den grusomste Maade rasende, foregav at der sad 2 Studentere arresteret, som de med ald Magt ville tage ud af Vagten.

Ieg undersøgte i Vagten, om dette forholdt sig saaledes, og fandt at 2de nemlig en Spækhøker og en Arbeidskarl var bleven arresteret, og af Uforsigtighed af Politiet sadt i Vester Ports Vagt i Overværelse af nogle 1000 af Pøbelen. Da ieg derved saae deres Forbittrelse, tilligmed Vagtens Styrke ikke kunne udrette noget, søgte ieg efter Politie-Mesteren, for at lade de Arresterede indtil videre løstage; men var ey istand til at finde eller opspørge ham; ieg ville derfor tage Veyen til Ober Præsidenten; men var ey meere i Stand til at komme frem for Trængsel, Hujen, Støyen og Steening af Pøbelen, som bestandig paastod og skreeg paa de 2de Arresteredes Løsladelse, og da ieg ei kunde komme videre end til Gammel-Torv, søgte ieg ind til Raadhuuset, hvorved ieg saae mig nødsaget, at give Officeeren ved Vester Port Ordre til de af Politiet arresterede 2 civil Personers Løsladelse; Pøbelen vedblev endnu nogen Tid derefter at kaste med Steen, at brække [brække ?] et Fængsel, hvori de troede at forefinde Arrestanter, hvilket saaledes vedvarede til Kl. 2 om Natten, da endelig Vester Ports [Vagt], som var forstærket fra andre Vagter, bortdrev dem derfra.

Da det vel lader til at denne Uorden meere og meere vil tiltage, haver ieg fra i Dag af fordoblet alle Vagterne, ladet eftersee alle Amunitions-Casser paa Vagterne og befalet at uddeele skarpe Patroner, dog ey at betiene sig af samme førend paa nærmere Ordre; Ligesom ieg og har foranstaltet at et Piquet af 1 Cpts. Officeer med fornøden Ober- og Under-Officeerer og 100 Mand pr. Regt. holdes i Beredskab paa de dem anviiste Pladser, for i fornøden Fald at betiene sig af samme og at Regimenterne requirere skarpe Patroner til disse Piquets for at uddeles paa nærmere Ordre. — Ligeledes har ieg foranstaltet at saavel af Garden til Hest som af nogle hertil ankomne Husarer patrouilleres der, hvor det gjøres fornødent. Endelig er og foranstaltet ved Borgerskabets høystcommanderende Officeer at holde sig i Beredskab, og at udsøge de bedste og tilforladeligste Borgere for at Patrouillere med Politiet.

Disse Præcautioner har ieg efter Omstændighederne holdt fornøden at tage; men da ieg af egen Authoritet ikke ville gribe til skarpe Midler, og det dog i Tilfælde af Opsætsighed og Modstand af Pøbelen, nok vil være fornøden; saa foranlediger ieg herved at udbede mig af Deres Excellencer som Stats-Raadets høye Medlemmer, Forholds Ordre snarest muligt, om ieg i Fald Fornøden gøres skal fordrive Gevalt med Gevalt, eller hvad andre Messures til Roelighedens Hidstilling skal tages.

Vel troer ieg at nogle faae Canoner kunne tiene til Skræk imod de uroelige Gemytter ligesom et Forbud imod Promenaden i den philosophiske Gang kunne være tienlig; men forinden høyere Ordre har ieg desangaaende intet ville foranstalte.

Dette har ieg ikke villet undlade herved allerydmygt at indberette Deres Excellencer med lige Anmodning om Forholds Ordre“.

Dagen efter indberetter Kommandanten til de samme: „..... at efterat ieg havde taget de i min Relation af Gaards Dato ommelte Mesures til at forekomme videre Uorden her i Staden, har alting saavel i Gaar som i Nat været roelig“.

Atter Dagen efter sender Kommandanten en meget kort og sammentrængt Redegørelse for Begivenhederne til H. K. H. Kronprinsen, og den 24. Juli bortsendes 20 Mand af Husarkommandoet, medens Resten — 30 Mand — skulde forblive i Byen endnu i nogle faa Dage. Kommandanten meddeler, „at de hidcommanderede Hrr. Husar-Officeerer ønske at dem, saavelsom deres Underhavende tilstaaes et Tillæg for den Tid de have været og endnu skal blive her, siden de har haft endeel Udgifter og her maa betale alting dyrere end i deres sædvanlige Stand-Quarteerer“.

Victor Krohn.

2. En Menneskeskæbne fra Amagerports Accisebod.

Tæt indenfor hvor Amagerport laa indtil 1857, laa der en lille, Militæretaten tilhørende, Bygning, Torvegade Nr. 75, en sand Skønhedsaaftenbaring. Da Gaden i 1936 skulde udvides, blev den sat paa Ruller og flyttet et Stykke tilbage.

Bygningen er opført i Tiden om 1720 som Accisebod, det vil sige et Sted, hvor Konsumtionsskriverne ved Amagerport indtil 1. April 1852 havde deres Kontor, og hvor de førte Regnskab over den Afgift (Accise), der skulde erlægges for de Forbrugsartikler, der under Form af Landbrugsprodukter blev indført gennem Porten til Salg i Byen. En lille trist Menneskeskæbne knytter sig til det lille Hus; ganske vist boede den paagældende paa Amagerbro Nr. 2; men her i Acciseboden havde han sit Kontor.

Slaar man op i biografisk Leksikon paa Christian Carl Herman Frederik Güntelberg, finder man kun Aversen af hans Livsskæbnes Medaille, medens man skal søge andetsteds hen for at høre om den triste Revers.

Güntelberg, der betegnes som Forfatter, var født den 27. April 1791 i Korsør, hvor hans Fader, der afgik ved Døden i 1817, var Indrulleringschef og Overlods. Sønnen blev i 1821 juridisk Kandidat og fik i 1835 Titel som Kammerassessor. Allerede som Student havde han i 1818 indgaaet Ægteskab med den 18-aarige Louise Kirstine Kretschmer, Datter af den i 1776 fødte Frederik Kretschmer, der var ansat som Organist ved Kastelskirken fra 14. December 1818 til sin Død den 14. Februar 1845. Med sin unge Hustru fik Güntelberg efterhaanden tre Børn.

Samtidig med sin Udnævnelse til Kammerassessor fik Güntelberg Ansættelse som Konsumtionsskriver ved Amagerport; men ved Siden af denne ret prosaiske Tjeneste var han ikke saa lidt af en Digter, og foruden flere smukke Digte har han bl. a. skrevet Teksten til Kuhlau's Opera „Lulu“, ligesom han har oversat ikke saa faa franske og engelske Romaner samt forskellige Operatekster, som f. Eks. til „Hans Heiling“ og „Prinsen af Kina“.

Søger man derimod i Kastellets Fængselshistorie, faar man at vide, at hans Indtægter var saa fortvivlede smaa, at, som han selv erklærer, hans Gage var alt for lille til, at han ved Hjælp af denne kunde ernære sig og sin Familie, hvortil yderligere kom, at han var vanfør paa det venstre Ben.

Og saa gik det desværre ham, som det gik saa mange andre i denne ulykkelige Periode, at han, for at kunne

leve uden ligefrem at lide Nød, ikke saa anden Udvej end den sørgelige at trække Veksler paa Statskassen gennem sine Regnskaber, indtil han til sidst blev grebet i et efter Nutidsforhold saa ringe Underslæb som 3000 Rdl. (6000 Kr.). Den 20. December 1841 blev han for denne Forseelse ved Hof- og Stadsretten idømt en Straf af 2×5 Dages Fængsel paa Vand og Brød. Men dette lod Staten sig ikke nøjes med, den vilde sandelig ogsaa have sine Penge tilbage, og da man i hine Tider — ikke mindst, hvor det gjaldt om Misbrug af Statens Midler — ikke kendte noget til dette at idømme en saadan Mand en i Forhold til hans Brøde og Lovens Ord vis bestemt Tids Fængselsstraf, blev han den 19. Maj 1842 hemsat som Statsfange i Kastelet, indtil han betalte eller — døde. I dette som i Hundredvis af andre Tilfælde var dette i Virkeligheden kun en Omskrivning af livsvarigt Fængsel; thi hvorledes skulde det være ham muligt at betale noget tilbage, naar han ingen Indtægt havde, hvortil kom den næsten bidende Ironi, at han endog skulde erlægge 4 % Rente p.a. af det til enhver Tid skyldige Restbeløb. Hvis det ikke var saa fortvivlende sørgeligt, kunde man fristes til at smile ad en saadan Bestemmelse, og saa tilhører den dog en Tid, der kun ligger et Aarhundrede tilbage fra vor Tid.

Hans Fængselstid blev imidlertid kun af kort Varighed; allerede den 26. November 1842 blev han saa syg, at der maatte være en Mand hos ham om Natten i Arresten, og to Dage senere hedder det, at han henligger i en apoplektisk Tilstand, saa at han hverken kan røre sig eller tale, og at det er forbundet med den største Vanskelighed blot nogenlunde at holde hans Seng ren, hvorfor det blev henstillet at lade ham indlægge paa et Hospital. I Forestillingen herom, der indgik den 30. November om Morgen, siges det, at det vil blive for kostbart for Kommandantskabet at sørge for hans Pleje og Tilsyn; han har i Forvejen en Benskade, der tvinger ham til at gaa med Krykke og Stok, og der sluttes med, at hans Helbred er saa slet, at hans snare Død er at formode.

Den ulykkelige Güntelberg bekræftede pligtskyldigst Kommandantens Udtalelse ved at afgaa ved Døden samme Dag i sin Arrest i Kastelets Statsfængsel bag

Kirken, og — selv om han havde vidst det — vilde det vel kun have været ham en fattig Trøst, at der havde været mange før ham, der havde siddet herude i lange Aarrækker, indtil de som graanede Oldinge drog deres sidste Suk.

Kilder: Arrestant-Journal 1808—49. — Befalingsbog 26. Nov. 1842. — Genpart af Domme over Statsfanger 1816—55. — Korrespondancebog 28. Nov. 1842 og Ugerapport 6. Juni 1842, alt fra Kastellet's Kommandantskabsarkiv i Hærens Arkiv.

Københavns Kmdtsk.: Udg. Br. 30. Nov. 1842.

Dansk biogr. Leks. og Clausen og Rist: Mem. og Br. XXXI.

V. Hermansen og T. Vogel-Jørgensen: København før og nu, Kbh. 1938, S. 28.

Victor Krohn.

3. Glarmesterlavet fra 1862 til 1882.

Det var en mørk Tid, Mesterlavene ved Nytaarstid 1862 ved Næringslovens Ikrafttræden gik ind i, — og en mørk Tid bliver ikke lysere, naar man er fattig. Det fremgaar tydeligt af „Glarmester Laugs Protokol udi Kiøbenhavn Bekostet udi Aaret 1749“, hvorledes det stod til med Glarmesterlavet.

Lad os se paa Side 139 i denne. Datoen er 20. December 1861.

Til venstre paa Siden refereres det sidste Regnskab, som Oldermænd Christian Brion aflagde for Svendene i Mestrenes Overværelse. Lavsforsamlingen afholdtes for sidste Gang paa Raad- og Domhuset og kostede Svendenes Kasse 3 Rdl. i Lokaleleje. Regnskabet viser, at Svendene gik ind i den ny Tid med en Kassebeholdning paa 336 Rdl. 2 Mk. og 8 Sk., som de altsaa nu kunde skalte og valte med efter eget Forgodtbefindende. De begyndte med at bevilge Glarmestersvend Bernhards Enke en Understøttelse paa 5 Rigsdaler; — en Fortsættelse af tidligere Hjælpsomhed, idet Bogen viser, at hun ved sin Mands Død i 1855 har faaet 15 Rdl. og i 1860 atter 15 Rdl. og i 1861 10 Rdl., men Svendene havde ogsaa Penge i Kassen.

Anderledes ser det ud paa højre Side af det samme

Blad, hvor det berettes, at Mestrene, efter Svendenes Bortgang, holder deres egen Lavsforsamling. Her oplyses det, at Beholdningen efter sidste Regnskabsafslutning i

Glarimesterfagets Velkomst, anskaffet i 1715.
Opbevares i Bymuseet.

Juli var 4 Rdl. 2 Mk. 4 Sk., men nu, selv efter at Glarimestersvend P. Olsen har betalt 5 Rigsdaler i Mulkt til Kassen for uberettiget Næringsbrug, viser et Underskud paa 9 Rdl. og 6 Sk.

Noget maatte der gøres i den Anledning, og det følger

længere nede, hvor der staar: „Endeligen befuldmægtigedes Oldermændene at optage et Laan paa „Velkomsten“ for derved at blive istand til at dække Laugskassens Underbalance ligesom han ogsaa gives Fuldmagt til at realisere de Gjenstande, som der ikke længere haves Brug for“.

Det med Laanet paa „Velkomsten“ høres der ikke mere noget om. Det var Svendene, der havde lagt sig imellem og forhindret Attentatet paa denne, idet de allerede paa deres første Generalforsamling i Januar 1862 paalægger deres nyvalgte Bestyrelse, „— at sørge for, at Sølvsagerne blev hentede fra Oldermændene“, og paa Generalforsamlingen i Juli meddeles det, at „Oldermændene tilbageholdt Sølvelkomsten. Der blev vedtaget, at Formanden skulde sørge for, at Velkomsten kom til Foreningen“.

Det følgende Kapitel begynder paa Side 341, hvor Oldermænd Brion aflægger det næste Regnskab paa Lavsforsamlingen den 11. Juli 1862.

Her viser det sig, at Indtægten, d. v. s. Kontingentet, er gaaet ned siden forrige Halvaar fra 41 Rdl. 2 Mk. til 16 Rdl. 5 Mk., og Underbalancen er steget til 21 Rdl. 3 Sk.; man forstaar saa godt det følgende Afsnit i Referatet: „Ved det foretagne Oldermændsvalg fik Hr. C. P. Clausen de fleste Stemmer, men han tilbød hellere at ville betale den fastsatte Kjendelse 10 Rdl. til Laugets Kasse end modtage Valget, hvorefter I. P. Holm blev valgt med 7 Stemmer“.

Og der fortsættes: „Derefter bortauktioneredes flere af Laugets gamle Sager, nemlig:

Kobberpladen til Kundskafterne.

5 Pund 11 Lod	3 Rdl. 0 Mk. 11 Sk.
(den kostede ved Anskaffelsen i 1820 — 119 Rdl. 2 Mk.)	
1 Prøvevindue	1 - 5 - -
5 Rammer	1 - 2 - 8 -
(heri havde de af Prof. G. Hetsch udførte Tegninger til Mesterstykkerne været indfattede).	

Transport 5 Rdl. 7 Mk. 19 Sk.

	Transport	5	Rdl.	7	Mk.	19	Sk.
2 Signeter à 10 Mk. Stk.	3	-	2	-			-
et caseret Mesterstykke	1	-	5	-	8		-
den store Kasse	1	-	4	-	8		-

Summa 13 Rdl. 2 Mk. 3 Sk.

Endvidere har Lauget en For-
dring paa Hrr. C. Clausen 10 -

Rdl. 23 Rdl. 2 Mk. 3 Sk.“

Naar herfra drages Underbalancen paa de 21 Rdl. og 3 Sk., ses det, at den ny Oldermænd dog kunde begynde sit Virke med en Kapital i Lavskassen paa 2 Rigsdaler og 2 Mark; — at man samtidig nedsatte Lavskontingenten fra 6 Mark halvaarlig til 3 Mark, kan kun forklares ud fra den Betragtning, at noget maatte der gøres for at holde paa Medlemmerne.

Naa, det gik — for et Aar efter var der 4 Rigsdaler og 1 Mark i Kassen, og da Oldermænd I. P. Holm ved sin Død i 1882, — efter 20 Aars Virksomhed eller maa-ske snarere Uvirksomhed —, overlod Lavets Sager til sin Efterfølger, G. A. Husmann, var der dog endnu 2 Kr. og 7 Øre i Kassen.

Der var paa dette Tidspunkt fire eller fem Medlemmer i Glarmesterlavet, — de havde alle lavet Mesterstykke.

Det var 20 triste Aar i Glarmesterlavets Historie, hvor det eneste, der holdt Lavet i Live, var den halvaarlige Uddeling af Renterne af Glarmester Hauschildts 4000 Rigsdaler.

Carl Møller.

REGISTER.

Registret er baade Person-, Sted- og Sagregister.

I Tidsskriftets 3. Række betegner *Kursivering* af Personnavne og
Sidetæl Udgifter- eller Forfatterskab.

-
Aaboulcvar, tidl. Ladegaards-
vejen, 255.	Alderstrøst, Stiftelse, 383.
Aagaard, Proviantskriver, 214.	Alexandrine, dansk Dronning,
207, 209—10.
Aagesen, Julie Augusta, f. Drew-
sen, 577.	Algreen-Ussing, Ottine Frede-
rikke, f. Suenson, 62.
Aagesen, Megtele Christine, f.
Riegelsen, 577.	Algreen-Ussing, Tage, General-
prokurør, Retslærd, 33, 38,
58—62, 74—75, 86, 89—90, 92
—93, 118—19, 122, 131, 135,
150, 152, 158, 307, 309—10,
321—22, 575, 578, 580, 584,
592, 605.
Aagesen, Nicolai, Nationalbank-
direktør, 577.	Alhambra, Forlystelsessted, 361,
365.
Aagesen, Søren, Deputeret i Ge-
neralitets- og Kommissariats-
kollegiet, 577.	Alhambravej, 360.
Aalborg, Christen Madsen,
Præst, 237.	Alleenberg, 360, 362.
Aarsbo, J., Stadsbibliotekar,
642.	Alleenlyst, 359, 361.
Aasen, nu Frederiksdal Stor-
skov, 562, 568—69.	Allégade, 358—59, 362, 375—76,
378, 380.
Adelgade, 473.	Als, Iver, Skuespiller, 302—03.
Admiralgade, 230—33, 235—36.	Amagerbro, 650.
Admiralitetssbygningen, 235.	Amagerport, 649—50.
Admiralitets- og Generalkom-
missariatskollegiet, 300, 414.	Amagerports Accisebod, 649—
50.
Admiralsgaarden, 230.	Amagertorv, 255.
Adressekontoret, 215, 289, 400.	Amaliegade, 213—15, 226.
„Adressekontorets Efterretnin-
ger“, 168—69, 215—16, 289,
321, 400—01, 469.	Amalienborg, 68, 183—85, 201—
02, 376, 632.

- Amalienborg Have, 214.
 Amalienborg-Kvarteret, 213—15.
 Amalienborg Slotsplads, 202, 220.
 Amerika, 516.
 Amicisvej, 359—60, 366.
 Anatomiteatret, 372.
 Anchersen, Mathias, Præst, 244.
 Ancker, Mads, Negotiechef, 368—69.
 Anders Prammands Enke, 340.
 Andersen, Axel, Assistent, 643.
 Andersen, Christen, Gæstgiver, Øltapper, 242.
 Andersen, H. C., Digter, 224.
 Andersen, H. N., Direktør i Østasiatisk Kompagni, 514.
 Andersen, Joseph, 564.
 Andersen, Peder, Vægter, 389.
 Andrup, Otto, Museumsdirektør, Historiker, 330.
 Andræ, C. G., Geheimekonferensraad, Minister, Matematiker, 101, 149.
 Anker, Jean, Bibliotekar, 532—70.
 Anordning ang. Kommunalbestyrelsen i Kbh. af 1. Jan. 1840, 1—200 passim, 571, 573, 575, 607, 628, 632—33, 642.
 Anordning ang. Købstædernes økonomiske Bestyrelse af 24. Oktober 1837, 24, 30—32, 34, 40, 42, 44—45, 55, 58, 80, 88, 100, 110—11, 116, 119, 136, 156—57, 160, 188, 575, 602, 604.
 Anordning om Landkommunevæsenet af 13. August 1841, 30, 34, 575.
 Appelbye, Agent, Rebslager, 388, 397.
 „Arbejderbladet“, 435.
 Arbejdshuse, 421—23, 426.
 Arbin, E. N., Sekretær, 409—11.
 Arhoe, Anne Cathrine, f. Collet, 366.
 Arildsen, Skat, Dr. theol., Privatdocent, Kirkehistoriker, 448—72.
 „Arkiv for offentlige Regnskaber og andre statistiske Meddelelser ...“, 417.
 Arnbek, Christofer, Stenhugger, 615.
 Arup, Erik, Professor, Historiker, 102.
 Assistens Kirkegaard, 451, 457, 465, 574, 577, 587.
 Assurance, 162.
 Asylgade, 252.
 Aubert, Andreas, norsk Kunsthistoriker, 342.
 August, Henning, Bogholder, 414—28.
 Badenhaupt, Ermegaard, Chr. Gabels Hustru, 233, 236.
 Badstuber, Povl, Fabrikør, 565—66.
 Badstuestræde, 355.
 Bagere, 483.
 Bagerlavet, 590.
 Bagsværd, 558, 562, 566.
 Bagsværdgaard, 562—63.
 Bagsværd Sø, 532, 535, 542, 546, 557—58, 562, 565—66.
 Bakkehuset, 619—20.
 Bang, Emil, Fuldmægtig, 282.
 Bang, F. S., Etatsraad, 282.
 Bang, Jacob, Overkrigskommissær, 414—15.
 Bang, P. G., Professor, Rets-

- lærd, 27, 35—40, 43, 46, 58—
 60, 74—75, 77—79, 90, 95—98,
 100, 104, 110, 118, 127, 134,
 136—37, 157, 307, 310—11.
 Barberlavet, 236.
 Barbette, Maler, 340, 343—44.
 Barbette, Anna Cathrine, 343—
 44.
 Bardenfleth, C. Emil, Geheime-
 statsminister, 591.
 Bauer, Johan Daniel, Skuespil-
 ler, 367.
 Baumüller, Johannes, Stenhug-
 ger, 614.
 Bech, Frans Nicolaj, Skuespil-
 ler, 302—03.
 Bech & Sønner, Jørgen, Firma,
 363.
 Bech, Peter, Tobaksfabrikant,
 363.
 Becker, kgl. Køkkeninspektør,
 264.
 Beek, Johann, Stenhugger, 613.
 Beetz, Friderich Conrad, Møl-
 ler, 557—58.
 Behrend(sen), Israel Joachim,
 Stadsmægler, Agent, 360, 362,
 365.
 Behrens, Carl, Redaktør, 628,
 630, 632.
 Beier, Jørgen, 218.
 Beier, Sidsel, f. Jensdatter, 218.
 Belcjrning, Københavns, 561.
 Belgien, 21.
 Benecke, W. C., tysk Grosserer,
 510.
 Bentsen, Christen, 562.
 Bentsen, Morten, 562.
 Bentzen, H. G., Kancellidepute-
 ret, 8, 17, 44, 46, 51—52, 63,
 84, 86—87, 94, 101—02, 110—
 12, 120, 124, 143, 154, 157,
 182, 574—76, 578, 598.
 Bentzen, Lauritz, Renteskriver,
 574.
 Bentzen, Louise, f. Lund, 574.
 Berg, Christian, Billiardholder,
 299—300.
 Bergsgård, Arne, norsk Forfat-
 ter, 15, 21, 23.
 Berling, E. H., Bogtrykker,
 Avisudgiver, 530.
 Berlingske Arvingers Bogtryk-
 keri, de, 530.
 „Berlingske Tidende“, 26, 168—
 69, 187, 189, 430, 435, 448—
 49, 451—52, 459.
 Bernhard, Fru, 652.
 Bernhard, Glarmestersvend, 652.
 Bernhard, Carl, Forfatter, 224.
 Bernigeroth, J. M., tysk Kobber-
 stikker, 279, 281, 286—87, 524.
 Bernstorffshus, 416.
 Bestle, Georg, Vinhandler, Gros-
 serer, 284.
 Bestle, S., f. Fleisner, 284.
 Bethel, Sømandshjem, 225, 228.
 Bethelskibet, 225.
 Beyer, Grosserer, 367.
 Bidstrup, 139, 148, 422.
 Bie, Lorentz, Kontorchef, 349—
 74.
 Bie, Simon Lauritz, Inspektør
 v. Klasselotteriet, 351, 355,
 374.
 Biehl, Charlotte Dorothea, For-
 fatterinde, 247—48.
 Billroth, Th., Læge, Forfatter,
 272.
 Bindslev, Alfred, Borgmester,
 639—40, 642.
 Birkerød Kirke, 259.
 Bispegaarden, 206.

- Biörn, Christian, Stenhugger, 614.
 Bjelke, Henrik, Rigsadmiral, 292, 294.
 Bjerre, A. H., Kaptajn, Brygger, 59.
 Bjørnsen, Bertel, Borgmester, 600.
 Blaagaard, 255.
 Blaagaards Bredgade, 255.
 Blaagaardsgade, 255.
 Blaagaards Korsvej, nu Korsgade, 255.
 Blaagaardsvejen, 255.
 Blankensteiner, Købmand, 359.
 Blauenstein, Oberstløjtnant, 292, 294—96.
 Blechingberg, Otto Carl, Generalfiskal, Kammeradvokat, 307, 312—13.
 Blichfeld, Student, 244—45.
 Blichfeld, Samuel, Murermester, 225.
 Bobé, Louis, kgl. Ordenshistoriograf, 261, 329, 360, 619—21.
 Bodenhoff, Andreas, 223.
 Bodenhoff, Andreas, Agent, 222—23.
 Bodenhoff, Giertrud Birgitte, f. Rosted, 223.
 Bogholder Allé, 414.
 Bogholderbro, 414.
 Bogholdergaarden, Hyltegaard, 414.
 Bogtrykkere, 530.
 Bohn, C., Vognmand, 230.
 Bokkenheuser, Chr., Oberstløjtnant, 624—26.
 Boldhusgade, 248.
 Bolværkspenge, 42, 137, 175.
 Bombardementet 1807, 422, 490, 632.
 Bonde, Cassandra, 247—49.
 Bonde, Søren Jensen, 248.
 Bonne, Skipper, 496.
 Borch, Købmand, 369.
 Bording, F. E., Bogtrykkeri, 8.
 Borgen, V., Grosserer, 282.
 Borgerbrev, 164, 166.
 Borgerdydskolen i Klareboderne, 460.
 Borgered, 164, 166, 172.
 Borgergade, 211, 218.
 Borgerkorpse, 325, 327, 491, 648.
 Borgerlig Vielse, 591.
 Borgerrepræsentationen, 3, 5, 7, 22, 28, 37, 69, 71, 75—77, 79—80, 86—87, 89—90, 92—96, 98—100, 102, 104—06, 108—09, 111—15, 120—21, 125, 127—42, 144—50, 152—59, 161—64, 166—72, 174—82, 186—88, 190, 193—95, 201—02, 208, 256, 305, 321, 429—40, 591—92, 596—97, 633, 635, 642.
 Borgerrepræsentationens Presesloge, 429, 433—35, 437—40.
 Borgerskab, 38, 71, 96—101, 112, 114, 121—22, 126, 164, 166—67.
 Borgmestre, 80, 90, 108, 162, 169, 433, 438, 594.
 Botanisk Have i Amaliegade, 215, 226.
 Botanisk Have i Gothersgade, 227.
 Botanisk Have i Nyhavn, 226—27.
 Bradt, F. L., Kobberstikker, 265—66.
 Brande, 282.
 Brand (Reberbanerne p. Vesterbro), 389.

- Brand 13. Juni 1697 (Ny Hol-
lænderby), 376, 381.
- Branden 1728, 229, 241, 244, 342,
348.
- Brand 1794 (Christiansborg
Slot), 482.
- Branden 1795, 235, 249—50, 252
—53, 277, 497.
- Brandes, Edvard, Minister, For-
fatter, 409.
- Brandes, Georg, Professor, Lit-
teraturhistoriker, 409.
- Brandt, Enevold, Greve, 626.
- Brandt, Frithiof, Professor, Fi-
losof, 11.
- Brandt, Lise (Elisabeth Holm),
356—57.
- Brask, Richard Høeg*, Kontor-
chef, 329—48.
- Brede, 565.
- Bredgade, 213—14.
- Bremerholm, Gade, 217, 230—
32, 249—50.
- Bremerholm, Gammelholm, 218,
227, 231—32, 235, 249—50,
292, 297, 300.
- Bremerholms Kirke, Holmens
Kirke, 230, 232—34, 237, 247
—48, 258, 267.
- Brion, Christian, Glarmester,
652, 654.
- Brock, Esge, Rigsraad, 475.
- Brockenhuus, H. A., Kammer-
herre, 248.
- Broen over Nyhavn, 227.
- Brolæggerstræde, 355.
- Brolægningsvæsenet, 20, 139—
40, 147, 594, 596.
- Bromon, 339.
- Brun, Jens Bertelsen, Møller-
svend, 557.
- Bruun, Hans, Hyrekusk, 230.
- Bruun, Johannes, Hyrekusk,
Oberstløjtnant, 230.
- Bruun-Jespersen'ske Valghar-
hedscensus, 101.
- Bruushaver, Fuldmægtig, 400.
- Bryggere, 477, 495—96.
- Bryggerlavet, 481—82, 493—94,
496.
- Brænderi, det kgl., 477.
- Brændevinsbrændere, 473—74,
476—99, 501—03.
- Brændevinsbrænderlavet, 473—
99, 501—03.
- Bræstrup, Cosmus, Politidirek-
tør, 467.
- Bræchner, H., Professor, Filo-
sof, 449, 454.
- Brødtakst, 175.
- Brøndstræderne, 326.
- Brøndum, J. N., Brændevins-
brænder, 474.
- Bude, 326.
- Buderupholm, 361.
- Bugge, K. L., 264, 271.
- Buntzen, Andreas, Grosserer,
224.
- Buntzen, J. J., Assessor, 468.
- Buntzen, Johan, Mægler, 387.
- Busch, Eggert Christopher,
Grosserer, 41.
- Bülow, Frantz, General, 350.
- Bülow, Johan, Ordenssekretær,
247, 350, 354, 357.
- Büsching, Anthon Friedrich,
tysk Geograf og Statistiker,
266, 274—76.
- Bønder, 476.
- Bøndernes Hegn, 563.
- Børneforsorg, 209.
- Børsen, 286.
- „Børsen“, 435.
- Bøssemagere, 327.

- Cadovius, J. H., Bøsemager, 327.
- Callisen, H., Læge, Forfatter, 272.
- Capion, Etienne, Teaterdirektør, 291, 297—99.
- Capo de Bonne Esperance, Vin-kælder, 405, 407—09.
- Cardinal, Enke, 218, 220.
- Cardinal, Lakaj, 218, 220.
- Carl, Prins, 547—48.
- Carlsberg Bryggerierne, 621.
- Carlsen, Claus Peter, Kok, 354.
- Carlsen, P. G., Kontorchef, 572.
- Caroline Mathilde, dansk Dronning, Christian VII's Hustru, 368.
- Carstens, C. H., Assessor, 356.
- Casinomøderne, 304—05, 321, 591.
- Caspersen, Hans, Ankersmed, 41.
- Cavallier, Jean, Elfenbensskærer, 377.
- Centralkassen, 519—22.
- Charlotte Amalie, dansk Dronning, Christian V's Hustru, 217—18, 340.
- Charlottenborg, 217—18, 220—22, 225, 267.
- Charlottenborg-Udstillingen, 218, 226.
- Charlottenlund Traverbane, 444.
- Chiewitz, Poul, Forfatter, 243.
- Christensen, Balthazar, Prokurator, Politiker, 192.
- Christensen, Carl C.*, Forfatter, 211—58, 360—61, 404—13.
- Christensen, Christen, Brændevinsbrænder, 482.
- Christensen, G., Rustmester, 321—22.
- Christensen, Jacob, Brændevinsbrænder, 222.
- Christensen, Viggo*, Overborgmester, 205—06.
- Christensen, Villads, Raadstuearkivar, Historiker, 81, 445—46, 584.
- Christian IV, dansk Konge, 230—31.
- Christian V, dansk Konge, 295, 333—34, 340, 344—45, 376, 548.
- Christian VI, dansk Konge, 298, 347—48, 536—37, 545.
- Christian VII, dansk Konge, 216, 220—21, 225, 252, 394, 399—401, 495.
- Christian VIII, dansk Konge, 15, 65—73, 94—95, 121, 125—26, 132, 155—57, 159—63, 173, 176, 179—80, 182—90, 192—95, 304, 309, 602, 604, 633.
- Christian X, dansk Konge, 195, 201—10, 629.
- Christiania, 344.
- Christiansborg Slot, 9, 220, 234, 248, 345, 368, 481—82, 548, 591.
- Christiansborg Slotskirke, 448.
- Christiansen, Ernst*, Redaktør, 429—40.
- Christiansen, Valdemar, Redaktør, 435.
- Christianshavn, 212, 371, 484, 494.
- Christianshavns Børnehus, 371.
- Christianskirken, Frederiks tyske Kirke, 593.
- Clausen, C. P., Glarmester, 654—55.

- Clausen, H. N., Professor theol., Politiker, 34, 578.
- Clemmensen, C. A., Redaktør, 435.
- „Collegial-Tidende for Danmark“, 126, 179, 188.
- Collin, Jonas, Deputeret i Finanserne, 424, 426.
- Coninck, de, Firma, 514.
- Coninck, Frédéric de, Grosserer, 505.
- Coning, Catharina, f. Hindael, 341—42.
- Coning, Clare Juliana Johanna, 340.
- Coning, Dorothea, 340—41.
- Coning, Dorothea, f. Tranberg, 339—41, 343—44.
- Coning, Engel Catarina, 340.
- Coning, Jacob, hollandsk-dansk Maler, 329—48.
- Coning, Jacob Aernold, 340—41.
- Coning el. König, Johan Herman, Maler, 329—30, 339, 341—44, 347—48.
- Coningh, Daniel, hollandsk Maler, 331, 336—37.
- Coningh, Daniel, hollandsk Diamantsliber, 330—31, 336.
- Coningh, Jacob, hollandsk Maler, 329—33, 335—38.
- Coningx, Aert, 330—31.
- Coningx (de jonge), Aert, hollandsk Guldsmed, 330.
- Coningx, David, 330—31.
- Coningx, Philip, hollandsk Maler, 330, 336.
- Connings, Anne, 341.
- Cordtsen, Adam, Forfatter, 278.
- Cornelis, Janetje, g. m. Jacob Coningh, 331.
- Cortaud, Bartholomie, f. Colomb, 274.
- Cortaud, David, Vintapper, 274.
- Cortaud, Jean, Vintapper, 274—276.
- Cortaud, Louise Sophie, f. Steenberg, 274.
- Cramer, F. C., Portrætmaler, 279, 286—87, 524.
- Crevecoeur, Briand de, Frk., 248.
- Cuyp, Benjamin, hollandsk Maler, 331.
- „Dagbladet“, 449—453.
- „Dagen“, 26, 189, 418.
- Dahl, A., Overauditor, Raadmand, 142.
- Dahl, Allan, Ritmester, 367.
- Dahl, *Flemming*, Stadsarkivar, Historiker, 1—200, 429, 443—47, 571—609, 617—645.
- Dahl, Frantz, Professor, Retslærd, 16, 81.
- Dahl, Kristian, Redaktør, 435, 439.
- Dahl, Viggo, Arkitekt, 619.
- Dahl, Vilh. B., Overretsprokurator, 467—68, 471.
- Dalbenij, Susanne, g. m. 1) Job Hackaert, 2) Jacob Coningh, 331—32.
- Dampe, J. J., Dr. phil., 584.
- Danmark, Forsikringsselskab, 383.
- Danneskjold-Samsøe, Fr., Greve, 569.
- „Dannevirke“, 451.
- „Dansk Biografisk Leksikon“, 571—72, 608.
- Danske Kancelli, 12, 15—18, 22, 26—32, 40, 42—46, 48—52,

- 54—56, 62—64, 68, 70—71, 76—81, 84—85, 87—88, 93—94, 97, 99, 101—02, 104, 107, 109—14, 120—22, 124, 128—29, 131—32, 137—38, 142—47, 152—55, 157—59, 161, 163, 172, 174—75, 177—80, 182, 187—88, 190, 192, 480, 484, 495, 511—12, 514, 516, 518, 520—21, 571, 574—75, 577—79, 582, 584—85, 587—88, 590, 597—98, 603—04, 632—33.
- „Dansk Folkeblad“, 578.
- „Dansk Ugeskrift“, 27.
- Dantzer, Johan Peter, Stenhuggermester, 614.
- Dass, Benjamin, norsk Rektor, Forfatter, 288.
- David, C. N., Professor, Nationaløkonom, 27, 62, 85, 149, 191—92, 307, 314—16.
- David Skolemesters Gaard, 228—30.
- Delfinstræde, nu Dyhensgade, 231.
- Dellehaven, 250.
- „Den danske Statstidende“, 189.
- Den forgyldte Høvl, 211.
- Den lille grønne Træsko, 211.
- Den røde Arm, 211.
- Den sorte Ravn, 222—23.
- „Departementstidende“, 188.
- Diderich Badschers Gang, 280.
- Donner, C. H., tysk Grosserer, 510.
- Drachmann, Holger, Digter, 623.
- Drewsen, A. L., Justitiarius, 468, 471.
- Drewsen, J. C., Papirfabrikant, 60.
- Drexel, Johannes, Stenhugger, 612.
- Dronningens Tværgade, 308.
- Dronningensvej, 368.
- Dronninggaard, 552, 569.
- Duntzfelt, C. William, 505.
- Duntzfelt, Frederik, Grosserer, 505, 522.
- Duntzfelt, William Frederik, Grosserer, Direktør, 504—06, 509—11, 513, 515, 518, 522.
- Dybensgade, før Delfinstræde, 231, 348.
- Dyssel, Benedikte Maria, 248.
- Däcker, Christof, Stenhugger, 613.
- Eckenberg, J. C. v., Artist, 298.
- Eegholm, Peter, Isenkræmmer, 362—63, 366.
- Eentgen, Willem Aldertsz., hollandsk Ibenholtmager, 332.
- Ehm, Assessor, 292.
- Eigtved, Nicolai, Arkitekt, 291, 297—98.
- Eisenberg, Frederik, Byfoged, 238.
- Elektra, Atelier f. Lyskopiering, 636.
- Elisabeth, dansk Prinsesse, 208.
- Elisabeth, Kejserinde af Rusland, 269.
- Ellekilde, Hans, Arkivar, 622—23.
- Elling, Christian, Professor, Kunsthistoriker, 282, 291—303, 636, 638, 640.
- Endeløsstræde, 252.
- Engelstoft, P., Redaktør, Historiker, 12, 572.
- Enghavevej, 368.
- England, 10, 21—22, 118, 215, 421, 516.

- Erichsen, Vigilius, Maler, 266.
 Ermelundshuset, 250.
 Ernst, Johan Conrad, Generalbygmester, 296, 377.
 Eschildsen, Skibsbygmester, 400.
 Esmarch, Frederik, Kancelliforvalter, Etatsraad, 540.
 Esmarch, Frederikke, f. Selmer, 540.
 Essen, Michael v., Rentekammerdeputeret, 351.
 Estrup, Anne Margrethe, f. Gjerfnøe, 581.
 Estrup, Lauritz Christian, Raadmand, By- og Raadstueskriver, 581.
 Evers, Herm. Ludv., Kammerraad, 351.
- F**
 Fabrikører, 88.
 Falck, J. C., Universitetsbogbinder, 306.
 Falk-Sørensen, M., Fotograf, 72—73, 115, 200, 465.
 Fasaneriet, 375, 378.
 Fattigskoler, 421, 423, 426.
 Fattigvæsenet, 11, 36, 45, 135, 148—49, 162, 354, 414—28, 471.
 Fattigvæsenfabrik i Ladegaarden, 422—28.
 Feilberg, Peter, 411.
 Felbo, I., Hovedkasserer, 630, 632.
 Fenger, H. M., Provst, 282.
 Ferslewske Blade, de, 435.
 Fiedler, W. E., Grosserer, 510, 521.
 Filosofgangen, 647, 649.
 Filosofgangsfejden, 646—49.
 Fiolstræde, 407, 409, 411.
- Fjeldberg, P. C. M., Kontorchef, 643.
 Flechtner, Gæstgiver, 392.
 Fleischer, F. D. S., Hof- og Stadsretsassessor, 588.
 Flensborg, 481.
 Flint, A., Kobberstikker, 598.
 „Flyveposten“, 257, 449, 452, 461.
 Fogtmann, Nicolai, Biskop, 11.
 „Folkebladet“, 450, 461.
 Folketeatret, 305.
 Fonseca, 228.
 Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse (1841), 584.
 Frankrig, 20, 119, 215, 234.
 Fransk reformert Kirke, 274.
 Fredelund, Abraham, Toldbetjent, 249.
 Fredelund, Marie Christine Jensen, Skuespillerinde, 249—50.
 Fredensborg, 599—600.
 Frederik III, dansk Konge, 217, —18, 232—33, 236, 375, 536.
 Frederik IV, dansk Konge, 245—46, 291, 297, 345, 347, 375, 377, 380—81.
 Frederik V, dansk Konge, 213, 247—48, 263, 291, 299—303.
 Frederik VI, dansk Konge, 11—13, 15, 17—18, 28, 30, 34—35, 37—38, 40, 42—44, 52, 54, 56—57, 63—66, 70, 72, 77, 80—81, 85, 89, 94—95, 97, 102, 104, 114—15, 121, 125, 131, 145, 154, 157, 160, 186—87, 190, 193, 220, 258, 414, 416, 504—05, 507—13, 515, 519—21, 584—85, 598, 603, 633, 649.
 Frederik VII, dansk Konge, 591, 633.

- Frederiksberg, 243, 358—68, 414, 530, 581.
 Frederiksberg Allé, 358—59, 362, 364—67.
 Frederiksberggade, 267, 275—76.
 Frederiksberg Have, 367, 375—82.
 Frederiksberg Runddel, 362.
 Frederiksberg Slot, 345, 376, 378, 380—81.
 Frederiksberg Sogn, 162.
 Frederiksborg, 232, 334, 345.
 Frederiksborgmuseet, 284.
 Frederiksborg Slotskirke, 348.
 Frederiksdal, 532—36, 538, 541, 555, 557, 565, 569.
 Frederiksdal Møller, 555—58, 567, 568.
 Frederiksdal Slot, 532—55, 558—70.
 Frederiksdals Næs, Næsskoven, 562.
 Frederiksdal Storskov, 560, 562.
 Frederiksdal Værtshus ved Nybro, 538, 542, 557—58, 565.
 Frederiksholm, 368.
 Frederiksholms Kanal, 340.
 Frederiksholm Teglværk, 368.
 Frederiks Hospital, 448, 452, 460, 469.
 Frederikskirken, 610, 614.
 Frederiksstad, Amalienborg-Kvarteret, 213—15.
 Frederiks tyske Kirke, Christianskirken, 593.
 Frey, Magnus, Stenhugger, 615.
 Frick, Mauritz, Brygger, 238—39.
 Friedenreich, P. J., Oberstløjtnant, Vinhandler, 185.
 Frihedsdistrikt, Københavns, 499.
 Frihedsstøtten, 482.
 Friman, Mad., 247.
 Friman, Peter, Maler, 247.
 Frimands Kvarter, 254.
 Frimurerlogen St. Martins Loge, 264.
 Frue Kirke, 9, 267, 373, 451—53, 469.
 Frue Plads, 206, 632.
 Frue Skole, 261, 270, 274, 276.
 Frue Sogns Arbejdshus, 361.
 Frues-Skov, Bøndernes Hegn, 563.
 Frölich, J. J., Grosserer, Vicekonsul, 521.
 Furesø, 532, 535—36, 560, 563, 567—69.
 Fussing, Morten Christensen, Brændevinsbrænder, 483.
 „Fædrelandet“ (1834—82), 11, 23—24, 27, 34, 64, 66, 69, 76, 85—86, 105, 108, 149, 185, 187, 190, 192—93, 314, 430, 448, 450, 453—54, 457, 461—62, 472.
 „Før og Nu“, 360, 364—65.
 Gaasebækrenden, 368.
 Gabel, Christoffer, kgl. Kammersekretær, Statholder, 232—33, 236.
 Gadenavne, 597.
 Gadenumre, 212, 220, 233—34, 256—58.
 Galschiøt, Bodil Margrethe, 238.
 Galschiøt, Hans Christian, 238.
 Galschiøt, Thomas Christensen Aasted, Gæstgiver, 237—38.
 Galskyt, Margrethe Thomasdatter, 237.
 Galskyt, Thomas Christoffersen, Provst, 237.

- Gamle By, Den, 473, 488—89, 499, 502.
 Gamle Kongevej, 358—59, 362, 364—65.
 Gammelholm, Bremerholm, 218, 227, 231—32, 235, 249—50, 292, 297, 300.
 Gammel Kloster, 442.
 Gammel Strand, 355, 362.
 Gammeltorv, 216, 355, 392, 648.
 Gamst, Henrik, Klokkestøber, 59.
 Garlieb, G., Departementschef, Geolog, 307, 311—12.
 Garnisons Kirke, 260—61.
 Garnisons Kirkegaard, 245—46.
 Garrigues, A. H., Grosserer, Vicekonsul, 510.
 Gaunø, 279, 284—85.
 Gedde, Christian, Overkonduktør, 214.
 Gedde, Samuel Christoph, Generalmajor, 212—14.
 Gedeløche, Jens Pedersøn, Prokurator, 243—46.
 Gedeløche, Mette Nielsdatter Blichfeld, 244—45.
 Gelskerchen, Jakob, Sukkerbager, 229.
 Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet, 506—09, 511—12, 516—18.
 Gentofte, 250.
 Geografisk Selskab, 626.
 Gerson, Heiman, Stadsmægler, 361.
 Gianelli, Dominicus, Gibser, 220.
 Giødwad, J. F., Redaktør, 192.
 Gladsakse, 537.
 Glarmesterlavet, 652—55.
 Gleiss, Caroline Friderica, f. Riebe, 351.
 Gleiss, Caspar Diderich, Toldforvalter, 351.
 Gleiss, Friederich Christian, Fuldmægtig, 350—73.
 Gleiss, Friedrich Christian, Amtsfoged, 354, 373.
 Gleiss, Hieronymus J. G., Kammerassessor, Amtsskriver, 351—52.
 Gleiss, Johan Friedrich, 352.
 Gleiss, Johan Peter August, Toldassistent, 354, 373.
 Gleiss, Maria Friderica Henriette, f. Carlsen, 354, 356, 371, 373.
 Glyng, Viggo Nielsen, Fabrikant, 367.
 Gobisch, Beneamin, Stenhugger, 614.
 Gothersgade, 227, 252, 254—55, 263, 299.
 Graabrødretorv, 407.
 Gradman, Johannes Fr., Krigskancellisekretær, 365.
 Grage, Bernhard, Direktør, 616.
 Gram, Carl Christian v., Kammerherre, Hofjægmester, 362.
 Grimstrup, Herman, Urtekræmmer, 211.
 Grosserere, 510, 513—15, 517, 522.
 Grosserersocietetet, 401, 506—07, 514, 520—21.
 Grove, G. L., Forfatter, 214.
 Grundejere, 19—20, 23—24, 26, 31—32, 38, 71, 96, 98, 101—02, 104—07, 109, 111—12, 114, 116, 126, 156, 158, 164, 167—68, 172, 597, 603.

- Grundlovgivende Rigsdag, 101, 304, 306—13, 316—23, 635.
- Grundtvig, N. F. S., Digter, 34, 321—22.
- Grübner, Michael, Værtshusholder, 249.
- Grøger, F. C., Portrætmaler, 67.
- Grønbech, Poul, stud. med., 367.
- Grønnegade, 216, 254.
- Grønningen, 213.
- Gudenrath, S. J., Assessor, 468, 471.
- Guineisk og østersøisk Kompagni, 505—06.
- Gustmeyer, Carl Hieronimus, Grosserer, 364.
- Gutike, Johann, Stenhugger, 615.
- Gyldenlund, 533.
- Gyldenløve, Frederik, Greve, 217.
- Gyldenløves Palæ, 217—18.
- Gyllembourg-Ehrensward, Thomasine, Forfatterinde, 226.
- Güntelberg, Christian C. H. F., Konsumtionsskriver, 650—52.
- Güntelberg, Henrik, Indrulleringschef, Overlods, 650.
- Güntelberg, Louise Kirstine, f. Kretschmer, 650.
- Gæthuset, 292—97, 299, 301.
- Götakanalen, 506.
- Göteborg, 506, 508.
- Haagen, C. W.**, Nationalbankdirektør, 37—38.
- Haagen, Hans, Politidirektør, 582.
- Haandværk, 10, 88, 104—06, 477, 479, 486, 490, 494.
- Haandværkerdannelsesforeningen, 322.
- Haandværkere, 305, 307—11, 313, 316—21, 326—27, 476—77.
- Haandværkerforeningen, 304—11, 314, 316, 318—22.
- Haandværkerstiftelsen, 383.
- Hachsen, Geerd, Skuespiller, 303.
- Hackaert, Job, 331.
- Hagen, Apoteker, 367.
- Hagen, Birgitte Cathrine, f. Søbøtke, 367.
- Hagen, J. B., Apoteker, 367.
- Hagen, S., Musikhistoriker, Komponist, 261.
- Hall, C. C., Minister, 452, 466.
- Halle, I. S. v., tysk Grosserer, 510.
- Halmstræde, 327.
- Halmtorvet, nu Raadhuspladsen, 373.
- Hambro, Firma, 514.
- Hamburg, 10, 508, 517, 519—20.
- Hammerich, Johannes, Agent, Grosserer, 29, 41, 68, 141, 185.
- Handelskompagnier, 477, 481, 498, 504—22.
- Handlende, 105—06.
- Hansdatter, Bodil Catharine, Tjenestepige, 412.
- Hansen, Hans, Kunstmaler, 116.
- Hansen, Hans Oskar, Rebslager, 383.
- Hansen, Henning, Arkitekt, M. B., 630, 632.
- Hansen, H. P., Nationalbankdirektør, Grosserer, 37—38, 307, 316—18, 322.
- Hansen, J. A., Redaktør, Folketingsmand, 450.
- Hansen, Jens, Raadmand, Brygger, 543.

- Hansen, Julius*, Borgmester, 207—10.
- Hansen, Michael*, Kancellideputeret, 17, 44, 46, 52, 63, 84, 87—88, 94, 110—12, 120, 124, 144, 182.
- Hansen, P.*, Brændevinsbrænder, 474.
- Hansen, Søren*, 435.
- Hansen, Valdemar*, Stenhugger-svend, 613, 616.
- Hanssen, Johann*, Stenhugger, 615.
- Harboe, Jens*, Overkrigssekretær, 295.
- Hareskov*, 539, 560, 563—64.
- Hassing, Lars*, Juvelerer, 249.
- Hassø, Arthur G.*, Arkivar, Historiker, 304—23.
- Hauch, A. F.*, 435.
- Hauchsvej*, 360.
- Hauschildt, Christopher*, Glarmester, 655.
- Havneadministrationen*, 137, 143, 175.
- Havnegade*, 227, 231.
- Havnekapitajnen*, 507.
- Havnen*, 504, 506, 508.
- Havnens Motorfærger*, 225.
- Haxthausen, Clemens August*, General, 646—49.
- Hedegaard, Hilda*, 447.
- Hedegaard, J. J.*, Stabssergent, Arkivmedhjælper, 443—47.
- Hee's, Chr.*, Eftf., 282.
- Hegner, Adam*, Stenhugger, 615.
- Heiberg, Johan Ludvig*, Digter, 34.
- Heibergsgade*, 218, 226—27.
- Heidenstam, Verner v.*, svensk Digter, 628.
- Hein, Peter*, Barber, 244.
- Heine, Anna Victoria*, 526.
- Heine, Axel*, Læge, 526.
- Helligaands Hospital*, 416.
- Helliggeistes Kirke*, 273, 469.
- Helsingør*, 26, 243, 347, 581, 599—600, 602—605.
- Helsingørsgade*, 218, 261, 325.
- Helsted, H.*, Kontrolchef, 643.
- Hemert, Joost van*, Grosserer, Bankdirektør, 264, 268.
- Hemmert, Andreas de*, Vinhandler, 409—10, 412.
- Henrichsen, Johan*, Amtskirurg, 236.
- Henrik Fiurens Gang*, 252.
- Herforth, H. H.*, Fattigdirektør, 59.
- Herluf Trollesgade*, 226—27.
- Herluf Trollesgades Kaserne*, 227.
- Hermansen, Victor*, Museumsinspektør, Historiker, 289, 623, 638, 640, 642.
- Hertz, Henrik*, Digter, 11, 34.
- Hertz, M.*, Politibetjent, 469—70.
- „Hesten“ p. Kongens Nytorv, 590.
- Hetsch, G. F.*, Professor, Arkitekt, 654.
- Heug, Jens Pedersen*, 411.
- Himmerich, Hans*, Politimester, 245—46.
- Hindaal, Johann*, kgl. Skipper, 341.
- Hippodromen*, 305.
- Hippodrommøderne*, 305, 322.
- „Historiske Meddelelser om København“, 370, 378, 446, 571—72, 608, 620, 623—24, 631, 639—42.

- Historisk-topografisk Selskab, 441, 617—45.
- Hjarup, Peder, Brændevinsbrænder, 498.
- Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Den, 474.
- Hjort, Peder, Professor, 11.
- Hjortespring Mølle, 557.
- Hjortholm, 536.
- Hoff, Hans, Mølleforpagter, 557.
- Hofmann, Gottfr., Generalkvartermester, 291.
- Hof- og Stadsretten, 252.
- Hohlenberg, Johs., Forfatter, 472.
- Holberg, Ludvig, Digter, 229, 234, 239, 241, 260, 262, 266, 268—69, 299—300, 302, 532—33.
- Holbergsgade, 218, 225—27.
- „Holbæk Amts Avis“, 451.
- Holck & Andersen, Kræmmere, 242.
- Holck, Hans, Agent, 214—17, 242, 280.
- Holland, 21, 336.
- Holland, Kro i Lyngby, 481.
- Hollændere, 375, 380.
- Hollændermarken, Hovmarken, 358.
- Holm, Anna Cathrina, f. Dyt-skov, 577.
- Holm, Augusta Christina, f. Aagesen, 577.
- Holm, Axel, Kontorchef, Stati-stiker, 630—32, 641—42.
- Holm, Elisabeth (Lise Brandt), 256—57.
- Holm, Giertrud Cathrine, f. Aagesen, 577.
- Holm, I. P., Glarmester, 654—55.
- Holm, Joh. Henr., Møllermester, 367.
- Holm, Lars Jess, Kancellidepu-teret, 182, 577—79.
- Holm, Ole Pedersen, Deputeret i Danske Kancelli, 577.
- Holm, Søren Berildsen, Køb-mand, Skipper, 356.
- Holm, V. Eilschou, Kommune-læge, 632.
- Holmblad, 471.
- Holmegaards Glasværks Udsalg, 223.
- Holmensgade, 217, 232.
- Holmens Kanal, 291—93, 300—02.
- Holmens Kanal (Gade), 217, 230—31, 234—35, 242—43, 249—52, 293.
- Holmens Kirke, Bremerholms Kirke, 230, 232—34, 237, 247—48, 258, 267, 581.
- Holmens Kirkes Korskole, 233.
- Holmens Kirkes Urtegaard, 231, 238.
- Holmens Port, Laage, 231—33.
- Holmens Reberbane, 384—85, 392.
- Holmens Smedie, 230.
- Holst, Niels, Havnefoged, 224.
- Holst-Wildenrad, Anna, f. Wahlmann, Skuespillerinde, Forfatterinde, 243.
- Holstein, Ulrich Adolph, Stor-kansler, 377.
- Holstein-Holsteinborg, F. A., Greve, 38.
- Holstein-Holsteinborgske Palæ, 294.
- Holtegaard, 301—02.
- Holten, Carl Henrik, Geheime-kabinetsarkivar, 81, 584.

- Horneman, Emil, Komponist, Musikhandler, 365.
- Hostrup, J. C., Digter, Præst, 455—56, 623.
- Hovedkassen, 179—80.
- Hovmarken, Hollændermarken, 358.
- Hulsø, 565—66.
- Hummeltofte, 561.
- Hummergade, Hummerstræde, 231—33, 250.
- Hunæus, A., Portrætmaler, 592.
- Hunæus, Herman Adolph, Gartner, 541, 554.
- Huslejeskat, 105.
- Husmann, G. A., Glarmester, 655.
- Husnummerering, 211—58.
- Hvidt, L. N., Nationalbankdirektør, 38, 321—22, 430, 514—16, 520, 522.
- Hviid, Hørkræmmer, 388.
- Hyltegaard, Bogholdergaarden, 414.
- Hyrde, Stadens, 327.
- Hyskenstræde, 406, 408.
- Hännig, Christian, Stenhugger, 613.
- Hærens Arkiv, 377, 380—81.
- Häusser, E. D., Generalbygmester, 552—53.
- Høegh-Guldberg, Ove, Stats- og Geheimsekretær, 495.
- Højbroplads, 252.
- Højbrostræde, 252.
- Højesteret, 481.
- Höppfner, Johann Georg, Bogtrykker, 530.
- Höpp, J. P., Overprokurør, 30, 55.
- Hørsholm Slot, 541.
- Høsterkøb, 259.
- Ibsen, Konsul, 366.
- Illum, A. C., Handelshus, 409.
- Indbyggerantal, 10.
- Indkvarteringsfrihed, 77, 213.
- Indrulleringskommission, Den borgerlige, 143, 177.
- Industriforeningen, 10, 322.
- Inspektoratet for de offentlige Lysthaver, 376, 378.
- Isaac, Joseph, Hosekræmmer, 363.
- Jablonsky, V. B., Bud ved Borgerrepræsentationen, 431.
- Jacobsen, P. V., Forfatter, 11.
- Jancofcki, Michael, Stenhugger, 613.
- Jandatter, Maria Cotermans, g. m. Jacob Coningh, 331.
- Jarlsberg, Fr. Chr. Wedel, Major, 370.
- Jens, Guldsmed, 475.
- Jensdatter, Kirsten, 542, 565.
- Jensen, C. A., Portrætmaler, 592.
- Jensen, Caspar, Gaardejer, 370.
- Jensen, Chr. Axel, Museumsinspektør, Historiker, 642.
- Jensen, Hans, Dr. phil., Historiker, 8, 10, 12, 16, 18, 69, 81.
- Jensen, Hans, Kniplingshandler, 225.
- Jensen, Johannes, Rebslager, 383.
- Jensen, Søren, Vægter, 389.
- Jerichow, H. P. A., Direktør, 638, 640.
- Jernbanelinien Kbh.—Roskilde, 368.
- Jerne, N. Th., Journalist, 435.
- Jessen, N. J., Kæmmerer, 368.
- Jessen, Peter, Kabinettssekretær, 368.

- Joachim, Behrend I. (Israel Joachim Behrend), Agent, Stads-
mægler, 360, 362, 365.
- Johansen, Kjeld, Kontorchef,
Statistiker, 642.
- Johansen, Peter, Grosserer, 224.
- Jonge, Nicolai, Forfatter, 217,
233.
- Jordan, H., Redaktør, 435.
- Joseph, Benjamin, 228.
- Jostys Pavillon, 361.
- „Journalisten“, 431.
- Juels Vinstue, 409.
- „Juridisk Tidsskrift“, 579.
- Justitsministeriet, 463, 466—67,
471.
- Juul, Niels, Vintapper, 407.
- Jægersborg, 250.
- Jødekirkegaarden i Møllegade,
245—46.
- Jøder, 244—46, 599.
- Jørgensen, Bertel, 562.
- Jørgensen, Peter, 562.
- Jørgensen, Troels G., Højeste-
retspræsident, 16.
- K**alvebodstrand, 368.
- Kaper, Ernst, Borgmester, Filo-
log, 441—42, 630, 632, 636,
639—40, 642.
- Karl XI, svensk Konge, 375.
- Kaserne, 372.
- Kastellet, 258, 324, 328, 624—
26, 650—52.
- Kastelskirken, 260, 617, 626,
652.
- Kattesundet, 252.
- Kejserkronen, 249.
- Kieldsen, Cillecie, 342.
- Kierkegaard, P. C., Biskop, 450
—52, 457, 460, 469, 471.
- Kierkegaard, Søren, Filosof, 11,
34, 448—64, 466, 468—69, 472.
- Kierkegaardske Familiegravsted,
det, 465.
- Kierulff, A. C., Overpræsident,
28, 45—46, 68, 80—85, 99—100,
107, 142, 157, 183—86, 195,
581—85, 592, 597.
- Kierulff, Anna Kirstina, f.
Rasch, 581.
- Kierulff, Caroline Emilie Hen-
ricte, f. Larsen, 581.
- Kierulff, Magdalene Marie, f.
Estrup, 581.
- Kierulff, O. A., Viceadmiral,
360—61, 581.
- Kinzi, Knud*, Redaktør, 383—
403.
- Kirkerup, Andreas, Tømrermes-
ter, 366.
- Kirstein, Carl Ludv., Fuldmæg-
tig, 351.
- Kirstein, E. F., Deputeret i
Generaltoldkammer- og Kom-
mercekollegiet, 513.
- Kjerrumgaard-Jørgensen, Else
Margrete, Arkivassistent,
cand. mag., 6.
- Kjær, Jep Nissen, Skibskaptajn,
224.
- Kjærulff, Anne Sørensdatter,
237.
- „Kjøbenhavnske Danske Postti-
dender“, 270.
- „Kjøbenhavnsposten“, 27—28,
49, 65, 190, 192—93, 449, 453,
456.
- Klareboderne, 254.
- Klasselotteriet, 349—55, 373—
74.
- Klein, D. W., Murermester, 306.

- Klein, L. H., Politibetjent, 469—70.
- Klædebo Kvarter, 254.
- Knabrostræde, 252.
- Knapsteds Gaard, 392.
- Knudtzon, P. C., Grosserer, 58, 118.
- Knutzen, Urtekræmmer, 216.
- Koch, L., Præst, Kirkehistoriker, 16.
- Koch, Pet. Chr., 451.
- Kollegiebygningen, 74.
- Kollekole, 556, 562—63, 569.
- Komediehuset, 290—91, 297—98.
- Komité angaaende Indførelsen af Vand-, Gas- og Kloakanlæg i København, 590.
- Komiteen til Brødprisernes Lettelse, 590.
- Kommissioner, 575, 578, 582, 584, 588, 590, 594, 596, 600.
- Kommunalbestyrelse, Københavns, 2, 5—7, 18, 28, 34, 37, 43—45, 48, 59, 63, 68, 71, 77—80, 90, 120—21, 126, 136—37, 139, 142—46, 150, 155, 158, 160—61, 181, 183—84, 186, 195—96, 204, 207—09, 257, 433—34, 571, 584, 591, 598, 604, 618, 628, 633, 639—40, 642.
- Kommunalforfatning af 1840, Københavns, 1—200 passim, 571, 584, 588, 608, 642.
- Kommunalforfatning af 18. Marts 1938, Københavns, 147, 633.
- Kommunalforfatningskomiteen 1845, 584.
- Kommunalloven af 4. Marts 1857, 592, 633.
- Kommune, Københavns, 5, 7, 24, 37, 48, 68, 75—76, 79, 90, 96—97, 105, 118, 128, 134—35, 139, 161—62, 164, 175, 178, 181, 187, 190—94, 201, 209—10, 257, 371, 429, 432, 434—35, 438, 440—42, 445—46, 573, 590, 594, 642.
- Kongelige Teater, Det, 250, 267, 272, 274, 290—91, 297—99, 633, 636.
- Kongens Bredgade, 341.
- Kongens Enghave, 369.
- Kongens Nytorv, 221, 225, 230, 254—56, 274—76, 291—97, 299—300, 596.
- Kongens Tværvej, 368.
- Kongensvej, 367.
- Koning, Jacob de, hollandsk Moskushandler, 332.
- Koningh, Jacob de, 332.
- Korff, Johann Albrecht v., russisk Gesandt, Baron, 264—76, 278, 281, 526.
- Korporationer, 105, 108.
- Korsgade, 255.
- Kost, August, Stenhugger, 613.
- Krabbe-Carisius, Hans, Geheimestatsminister, 155.
- Krak, T., Stadskonduktør, Kaptein, 256—57, 326.
- Kramp, Lasenius, Snedker, Haandværkerlærer, 306.
- Kretschmer, Frederik, Organist, 650.
- Krieger, A. F., Minister, Retslærd, 126.
- „Kristeligt Dagblad“, 435.
- Krock, Henrich, Maler, 337—38.
- Krogh, Torben, Dr. phil., Musik- og Teaterhistoriker, 262, 633, 636.
- Krohn, Victor, Forfatter, Oversergent, 324—28, 624, 646—52.

- Kronprinsens Gade, 262.
 Kronprinsensvej, 368.
 Kronprinsessegade, 252—53, 255, 355, 477.
 Kruse, Fru, 383.
 Krystalgade, før Skidenstræde, 286, 407.
 Krøyer, Mads, Skibskaptajn, 222—23.
 Kuhlau, Fr., Komponist, 650.
 Kulhuset, 563, 565.
 Kultorvet, 373.
 Kultusministeriet, 459, 463—64, 466—67, 471.
 Kunstakademiet, 220, 264, 280, 338.
 Kunstindustrimuseet, 525—26.
 Kvartererne, 168, 212, 214.
 Kvæsthusgade, 226.
 Kyhn, Anthoni, Bogholder, 341.
 Kyhn, Charlotte Amalie, f. Coning, 340—41.
 „København“, 435.
 Københavns Brandforsikring, 251.
 Københavns Rytterdistrikts Birk, 481.
 Københavns Slot, 230.
 Københavns udenbys Grundejerforening, 256.
 Købmagergade, 228—29, 254, 264, 268, 274, 405—09.
 Købmager Kvarter, 229, 254, 409.
 Købmænd, 476.
 König, Jochum, Bager, 228.
 König el. Coning, Johan Herman, Maler, 329—30, 339, 341—44, 347—48.
 König, Susanne Elisabeth, 342.
 Kønsberg, Niels, Garver, 225.
 Köpke, G. L., Assessor, 468.
 La Cour, L. F., Akademikasserer, Forfatter, 576, 608—09.
 Ladegaarden, 375, 422, 426—27.
 Ladegaardsvejen, nu Aaboulervard, 255.
 Lahde, G. L., Kobberstikker, 234—35.
 Lakajer, 326.
 Landemærket, 244.
 Landgreven, Gaard, 211.
 Landgreven, Kirkegaard, 211.
 Landhusholdningsselskabet, 600.
 Landmilitæretatens Pensionskasse, 248.
 Lang, Jens, Vinhandler, 406—07.
 Lange, Christian, Stenhugger, 614.
 Lange, Elisabeth Charlotta Christiane, f. Clausen, 587.
 Lange, Heinrich Christian, Brygger, Kasserer, 587.
 Lange, Kai, Kunstmaler, 141.
 Lange, Lucie Thomine, f. Petersen, 587.
 Lange, Michael, Overpræsident, 17, 44, 46, 52, 54, 59, 63, 77, 84, 87—88, 94, 102, 110—12, 120—24, 143, 157, 182, 513, 575, 587—92, 608.
 Langebrogade, 494.
 Larsdatter, Bodil, 237.
 Larsen, Enke, 218.
 Larsen, Hans, Sadelknægt, 218.
 Larsen, Jacobine, f. Ursin, 581.
 Larsen, Lars, Skibsbygmester, Værftsejer, 581.
 Larsen, Lars Chr., Overretssprokurator, Borgmester, 467—68, 471.
 Larsen, Laur., Stadsbygmester, 643.
 Larsens Minde, 368.

- Lassen, Enke, 218.
 Lassen, Aksel, Journalist, 435.
 Lassen, C. F., Højesteretsassessor, 374.
 Lassen, Christen, Taffeldækker, 218.
 Lassen, C. L., Kancellideputeret, 17, 46, 84, 182.
 Lassen, Erik, Museumsassistent, 531.
 Lauge, Fru, 403.
 Lauge, Andreas, Murersvend, 403.
 Lautrup, Christian Nicolai, Bogholder, 367.
 Lautrup, Dorothea, f. Knoph, 367.
 Lav, 10, 84, 87, 108, 305, 319, 476—77, 485—86, 488, 490, 492—94, 497, 615.
 Lavskommissionen 1840, 319.
 Laxegade, Laxestræde, 231, 347.
 Leegaard, Peter, Kommissionær, 225.
 Lehmann, Edv., Portræt- og Genremaler, 585.
 Lehmann, Orla, Indenrigsminister, 11, 192, 430, 597.
 Leipzig, 281—82, 288.
 Le Nôtre, André, fransk Havearkitekt, 377.
 Lerchenfeldt, 361.
 Lesberg, Hans Jørgen, Overførsler, 562.
 Levin, Israel, Litterat, Sprogmand, 404—05, 408.
 Lidén, Johan Henrik, svensk Litteraturhistoriker og Bibliotekar, 234.
 Lier, C. F., Skomager, 306.
 Lihme, Hans, Brændevinsbrænder, 479—80, 494—96.
 Liisberg, H. C. Bering, Slotsforvalter, Forfatter, 529.
 Lille Færgestræde, 252.
 Lille Grønnegade, 298—99.
 Lille Gæthus, senere Tjærehuset, 291, 294—302.
 Lille Helliggeiststræde, 126.
 Lille Strandstræde, 226.
 Lilleværløse, 556, 567.
 Lillie, L. H., Bogtrykker, 530.
 Lillie, Maren Rasmusdatter Hollesen, 530.
 Linde, Peter, Konservator, Byhistoriker, 610—16.
 Lindeman, Joh. Christoffer, 613.
 Lindstorff, J. H., Garvermester, 58—59, 118.
 Linnedfabrikker, 422—24, 426—27.
 Linvald, Axel, Rigsarkivar, Historiker, 445, 447.
 Linvald, Steffen, Museumsassistent, Kunsthistoriker, 8, 375—82.
 Liunge, A. P., Redaktør, 27.
 Londemann, Geert, Skuespiller, 302—03.
 London, 526.
 Lorentzen, C. A., Maler, 277.
 Lorenzen, Gustav, Kunsthistoriker, 523, 531.
 Lornsen, Uwe Jens, politisk Forfatter, 18, 584, 632.
 Lou, Hans, 267.
 Louis Philippe, fransk Konge, 188.
 Louise, dansk Dronning, Frederik V's Hustru, 247.
 Louisekilden, 534.
 Lund, Slotskantor, 234.
 Lund, Henriette, 460, 469.

- Lund, H. S., Læge, 452—54, 457—72.
- Lund, J. J., Vinhandler, 404—09.
- Lund, Joh. Chr., Agent, Silke- og Klædehandler, 459, 464, 466—67, 469.
- Lund, Jules F., Lektor, 465.
- Lund, M. Fr. Chr., Læge, 460.
- Lund, Nicoline C., f. Kierkegaard, 459—60.
- Lund, Petrea, f. Kierkegaard, 460.
- Lund, Troels, kgl. Teatermaler, 307, 318—19.
- Lundbeck, H., 435.
- Lunde, P. F., Jærnstøber, 126, 322.
- Luplau, Christian Ludvig, Gæstgiver, 250.
- Luxdorph, Bolle W., Kancellideputeret, Retslærd, 273.
- Lübeck, 508.
- Lygtevæsenet, 139—40, 147.
- Lyngby, 481, 556.
- Lyngby Kirkegaard, 533.
- Lyngby Sø, 532, 535, 546, 566.
- Læderstræde, 299.
- Løbel, Enke, 360.
- Løbel, H. W., Restauratør, 360, 362.
- Løvendal, Grevinde, 214.
- Løvendal, Kammerherre, 214.
- Løvstræde, 340, 405—08.
- „Maanedsskrift for Literatur“, 26.
- Madsen, Karl, Museumsdirektør, Kunsthistoriker, 284, 329.
- Madvig, J. N., Professor, Filolog, Minister, 307—08, 320, 322—23, 579.
- Madvigs Allé, 360.
- Magasin du Nord, 294.
- Magistraten, 5, 7, 22, 28—29, 37, 41, 43—46, 48—49, 51, 54, 69, 71, 74—82, 84—88, 90, 92—95, 99—101, 104, 106—14, 116—17, 122, 126—32, 134—40, 142, 144—50, 152—54, 156—58, 161—64, 166—68, 170, 172, 174—87, 192—94, 212—13, 229—30, 243, 253, 256—57, 303, 386—87, 389, 393—97, 401, 416, 418, 434, 437, 441, 445—46, 468, 479—80, 483, 485, 493, 498, 584, 591—92, 594, 596—97, 633, 636, 639.
- Magnussen, Peter, Kunsthandler, 282.
- Magstræde, 325, 407.
- Malerlavet, 306, 334, 339.
- Malmö, 234.
- Maltmølle, den kgl., 482.
- Mamsen, A., Auditor, 643.
- Mangor, Christian Siegfried, Major, 423—24, 426—27.
- Marianc, Kronprinsesse, 585.
- Mariboe, Bella, f. Henriques, 599.
- Mariboe, Louise A., f. Schultz, 599.
- Mariboc, Moses Levin, senere Martin Leopold, 599.
- Marryat, engelsk Forfatter, 437.
- Marselis, Cristoph, Kobberstikker, 294.
- Martens, C. C., Murermester, 359.
- Martensen, H. L., Professor, Biskop, 448—49, 454, 456—57, 459, 463, 466—67, 472.
- Martensens Allé, 360.

- Matrikelnumre, 168—69, 212—16, 220, 228, 234, 252—58.
 Matrikler, Københavns, 212—15, 220, 237, 252—54.
 Mau, Jens Ludwig, Stenhugger, 615.
 Meerwiben, 211.
 Meisgeyer, Nicolaus, Stenhugger, 612.
 Meissen, 526—27.
 Melchior, Birgitte, f. Israel, 365—66.
 Melchior, Gerson, Grosserer, 364—66.
 Melchior, Moses, Grosserer, 365.
 Melchior, Moses og Søn G., Firma, 364.
 Melchior, O., 435.
 Mentz, Birgithe C., 228.
 Mentz, Henrik Michael, Bager, 358.
 Metzgen, Nicolai August, Fabrikant, 367.
 Meyer, A. C., Assessor, 468, 470.
 Meyer, H. W., 469—70.
 Meyer, Johannes, Te- og Porcelænshandler, 370.
 Meyerhold, Anthon, Stenhugger, 612.
 Mikkalbryggersgade, 252, 267.
 Mikkelsen, Sivert, Fisker, 569.
 Militære Befalingsmænd, 324—28.
 Militære Brødbagning, den, 372.
 Militære Uldmanufaktur i Usse-rød, den, 424.
 Mindag, Johann Gottlob, Stenhugger, 614.
 Moll, Joachim, Stenhugger, 613.
 Moltke, A. G., Lensgreve, Overhofmarskal, 300.
 Moltke, A. W., Greve, Præsident i Rentekammeret, Premierminister, 155, 323, 351, 370.
 Moltke, Carl, Greve, Geheimestatsminister, 591.
 Moltke, Otto, Greve, Geheimestatsminister, 30, 155.
 Moor, Anneke de, g. m. Aert Coningx, 330.
 „Morgenposten“, 450, 453—56, 458, 461.
 Moritz, N. C., Maler, 342.
 Mortensen, Jens, Inspektør v. Frue Sogns Arbejdshus, 361.
 Morthorst, Birgitha, f. Gudmandsen, 384, 390—91, 403.
 Morthorst, Birthe Pedersdatter Rohde, 384.
 Morthorst, Hans Jørgen, Rebslager, 383—84, 386—403.
 Morthorst, Joh. Fr., Brændevinsbrænder, 390, 401—02.
 Morthorst, Johanne Kirstine Nielsdatter Gudmandsen, 384, 391, 399, 402—03.
 Morthorst, Lars Jørgen, Rebslager, 384, 390.
 Morthorst, Otto Christopher, Rebslager, 384, 390—91, 403.
 Moss, Ole Olsen, Skipper, 220.
 Munch, Diderich, Forpagter, 538—40.
 Munch, P., Minister, Historiker, 12, 16, 34, 609.
 Mundt, J. H., Borgmester, 82, 142, 594, 596.
 Mühlbacher, Friderich, Stenhugger, 615.
 Mühlenstedt, N. C., Etatsraad, 366.
 Müller, A., Historiemaler, 585.
 Müller, Henrich, Rentemester, 544, 555.

- Müller, Otto Friderich, Naturforsker, 534, 536, 543—44, 557.
- Mynster, J. P., Biskop, 33—34, 448, 460.
- Mynstersvej, 360.
- Münter, C. V., Raadmand, 107.
- Mølleaa, 532—36, 550—51, 554—56, 558—60, 562—63.
- Møllegade, 246.
- Møller, Carl, Glarmester, 652—55.
- Møller, Laurs, Kæmner, 109.
- Møller, Poul, Medarbejder v. Vidensk. Selskabs Arkivkommission, Historiker, 6.
- Mønten i Borgergade, 218.
- Mønten i Købmagergade, 229.
- Mønten i Møntgade, 218—19, 227—28.
- Møntergade, 244.
- Møntgade, nu Holbergsgade, 218—19, 225, 227.
- Mørck, F. A., Justitsraad, 282.
- Møsting, Johan Sigismund, v., Statsminister, 155, 351, 362, 585.
- Nachemsohn, Josef, Kunsthandler, 523.
- Nationalbanken, 10, 231, 517.
- Nationalmuseet, 376, 381, 481.
- „Nationaltidende“, 435.
- Natmanden, 246.
- Neckelmann, L. C., Borgmester, 26.
- Neergaard, Jens Veibel, Veterinær, 370.
- Nehm, Fr. Sigv., Auktionsholder, 367.
- Neiiendam, Robert, Museumsleder, Teaterhistoriker, 275—76, 524—25.
- Nellikegangen, 252.
- Nielsen, Fru, 541—42.
- Nielsen, Gæstgiverske, 242.
- Nielsen, Anders, 565.
- Nielsen, Anders, Skipper, Gæstgiver, 241—42.
- Nielsen, Henning, Øltapper, 327.
- Nielsen, Laurs, Forvalter, 536—38, 541—42, 546, 548, 552, 559, 562, 565—68.
- Nielsen, Michael, 460.
- Nielsen, Niels Jonas, Amtsfuldmægtig, 370.
- Nielsen, N. P., Skuespiller, 362—63.
- Nielsens mekaniske Stenhuggeri, E., 610, 612—14, 616.
- Nikolajgade, 250.
- Nikolaj Kirke, 230, 250—51, 262, 270, 274, 277.
- Nikolaj Kirkegaard, Taarnkirkegaarden, 270, 274, 277.
- Nikolaj Plads, 230, 409.
- Nimb, Jens, Brændevinsbrænder, 484, 497.
- Nissler, I. W., Vognmand, 230.
- Norge, 10, 21, 23, 119, 241, 329, 336, 342, 344—45, 349, 351, 451, 456.
- Norgesgade, nu Bredgade, 213—14.
- Norrie, Gordon, Kaptajn, 625—26.
- Norske Selskab, 409.
- „Nummerrækken i Nyhavn“, 211, 216—30, 253.
- „Numrene overfor Holmens Kirke“, „Numrene“, 211, 217, 230—52, 258.
- Ny Adelgade, 254.

- Ny Amager, 375.
 Nyboder, 232, 258, 321—22.
 Nybro, Gladsakse Sogn, 542, 557, 562, 564—65, 567.
 Nybro Skov, 562.
 „Ny Collegial-Tidende for Danmark“, 188, 578.
 Nye Kongevej, den, nu Frederiksberg Allé, 366.
 Nyeland, Anna C., f. Ussing, 593.
 Nyeland, Laurids, Told- og Konsumtionsinspektør, 593.
 Nyerup, R., Overbibliotekar, Literaturhistoriker, 530.
 Nygaard, Georg, Redaktør, 630, 632.
 Nygade, 355.
 Nyhavns Byens Side, 225—26.
 Nyhavns Kanal, 218, 221—22, 225, 227, 292, 296.
 Nyhavns vestre Side, 211, 216—30, 253.
 Ny Hollænder By, 358, 375—76, 380—81.
 Nyholm, 227.
 Ny Jægerkro, 383.
 Nymølle, 565.
 Nyrop, Camillus, Industrihistoriker, 487.
 Nystrøm, Eiler, Arkivar, Historiker, 414, 621—23, 640, 643.
 „Nyt juridisk Arkiv“, 579.
 Ny Toldbodgade, 213—14.
 Nytorv, 355—56, 432, 445.
 Nyvej, 360, 366.
 Ny Østergade, 355.
 Næringsdrivende, 23, 31, 50, 98, 101, 104—07, 112, 114, 122, 138, 162, 164, 166, 175.
 Næringsskat, 98, 101, 104—07, 118, 121—22, 138, 167, 179, 603.
 Næsset, Næsskoven, Frederiksdals Næs, 562.
 Nørrebro, 255, 365, 391.
 Nørrebrogade, 255.
 Nørrebros Hovedgade, nu Nørrebrogade, 255.
 Nørregaard, Georg, cand. mag., Historiker, 414—28, 504—22.
 Nørregade, 305.
 Nørreport, 246.
 Oberkampf, Anna Magdalene, f. Poulsen, 358.
 Oberkampf, Peter Abraham, Hederider, 358.
 Odense, 554.
 Oehlenschläger, Adam, Digter, 449, 453.
 Officerer, 646.
 Ogelbye, Peter, Rodemester, 347.
 Ogilvie, Georg, Gaardejer, 370.
 Olafsson, Jón, islandsk Bøsseskytte, 230, 232.
 Olrik, Jacob Baden, Borgmester, 600.
 Olrok, Jens Pedersen, Præst, 263.
 Olsen, E. C., Fru, 489.
 Olsen, H. C., Brændevinsbrænder, 488—89.
 Olsen, Niels, Fisker, 567.
 Olsen, P., Glarmestersvend, 653.
 Opfostringshuset, 361.
 Ording, Carl Henrik, Hestehandler, 358, 361, 363.
 Orlogsværftet, 227, 231—32.
 Oslo, 618.
 Ostindien, 521.

- Overborgmesteren, 573.
 Overformynderiet, 20, 82, 250, 403, 412—13, 594.
 Overpræsidenten, 78, 80, 93, 95, 150, 153—54, 162, 169—70, 175, 647—48.
 Overskou, Thomas, Forfatter, Teaterhistoriker, 262, 269, 271—73, 276, 281—82.
- Paulli, R.**, Bibliotekar, 531.
Pedersdatter, Anna, 238—41.
Pedersen, Folmer, Forlagsboghandler, 572.
Pedersen, Kirstine, 565.
Pedersen, Peder, Vægter, 389.
Peder Skramsgade, 226.
 „Penia“, 416—18.
Pesten 1711, 211, 347.
Petersen, Christine Vilhelmine, f. Lakier, 587.
Petersen, Claus Peter, Læge, 587.
Petersen, Johan Henrik, 247.
Petersen, Villatz, Fuldmægtig, 371.
Petersens Jomfrukloster, 255.
Peterson, Peter Mathias, Justitsraad, 423—24, 426.
Philip Sigismund, Hertug af Braunschweig, 232.
Pilestræde, 229—30, 244, 274, 340—41, 344, 371.
Pilo, Karl Gustaf, Maler, Direktør f. Kunstakademiet, 264—66, 278—82, 284, 524, 526.
Pingel, Snedker, 359.
Pjalttenborg i Rosenborggade, 326.
Plessen, Carl Adolph v., Overkammerherre, Godsejer, 536—39.
Politidirektøren, 138, 178, 256.
Politiet, 148—49, 178, 326, 457, 469, 482, 584, 647—48.
 „Politiken“, 435.
Portene, 491.
Postbude, 327.
Postkontoret i Holbergsgade, 227.
Poulsen, Kirstine Olsdatter, 366.
Poulsen, Peter, Gaardejer, 366.
Preisler, Joachim Daniel, Skuespiller, 249—50.
Preisler, Johan Martin, Kobberstikker, Professor, 266, 279—82, 284, 286, 288, 526.
 „Pressens Radioavis“, 435.
Prinsens Gaard, 375, 377—78, 380.
Prinsens Palæ, 481.
Prinsessegraden, 253.
Priser, 175.
Privatbanken, 522.
Privilegier af 24. Marts 1659 og 24. Juni 1661, Københavns, 5, 20, 35—36, 41, 48, 50, 68, 76—77, 99—102, 107—08, 111, 114, 122, 134, 136, 139, 142, 146, 184, 597—98.
Prætorius, H. F., Major, Grosse-rer, 58—59, 119.
Pustervig, 416, 422.
Pæretæet, 211.
- Quellinus, Thomas**, hollandsk Billedhugger, 337—38.
Qvist, F. P., Hofpræst, 267.
Qvist, Johan Martin, Murermeister, 360, 362.
Qvoten, Salomon v., Teaterdirektør, 291, 297.

Raadhusarresten, 391.

Raadhus, Københavns fjerde, 216, 648.

Raadhus, Københavns sjette, det nuværende, 141, 200, 204, 207, 209, 432, 618, 624, 626, 636, 638.

Raadhuspladsen, 204, 210, 257, 373.

Raadmænd, 5, 31, 71, 78—80, 82, 84—90, 92, 94, 99, 140, 158—59, 162—63, 167, 169, 393, 395, 433, 438.

Raad- og Domhuset p. Nytorv, 96, 133, 184, 189, 355, 431—32, 445, 468, 591, 652.

Raadstuearkivet, sml. Stadsarkivet, 445.

Raadstuen, 50, 183.

Rach, Johannes, Kunstmaler, 636.

Raff, Anton, Justitsraad, 565.

Rahbek, Kamma, f. Heger, 620.

Rahbek, Knud Lyhne, Forfatter, 620.

„Raketlitteraturen“, 26.

Ramsing, H. U., Generalmajor, 405, 630, 632, 642.

Randers, 26.

Rantzau, Greve, 282.

Rantzau-Breitenburg, Conrad, Greve, Statsminister, 12, 155.

Rasch, Henrich, Stenhugger, 614.

Rasmussen, Kai, Arkivassistent, 630—31, 640—41.

Rasmussen, Poul Edvard, Komponist, 268, 273, 278, 283.

Raun, Magdalena, 261.

Rawert, I. H., Stadskonduktør, 215, 253.

Ravn, Axel, Ekspeditionssekre-

tær, cand. jur., 49, 630—32, 641.

Reberbanerne p. Nørrebro, 391.

Reberbanerne p. Vesterbro, 389.

Rebslagerslavet, 383—89, 391—99.

Rebslagersvendelavet, 393.

Regensen, 270.

Regeringsjubilæet 15. Maj 1937, 202, 206—07, 209.

Reich, Anna Hansdatter, 229.

Reich, David, Skolemester, 229—30.

Reiersen, Kammerherre, 214.

Rejn (Rijn?), Cornelia van, g. m. Frans Viklar (?), 343.

Rembrandt, Rembrandt Harmensz. van Rijn, hollandsk Maler, 331.

Renovation, 590.

Rentekammeret, 220, 349—51, 354—55, 358, 513, 516—18, 538—39, 542, 546, 552, 559, 561—62, 568.

Rethenbach, Georg, Stenhugger, 613.

Reumert, Johannes, Lektor, Naturforsker, 626—28.

Reventlow-Criminil, H. A., Greve, Minister, 591.

Riboldt, Wilcken, Maler, 337—38.

Richter, V., Forlagsboghandler, 638.

Riis, Hans Chr., Docent, 643.

Riis-Lowson, A. C., Raadmand, 108.

Rijn, Margaretha van, g. m. Philip Coningx, 336.

Rijsewick, P. Haverkorn van, hollandsk Forfatter, 329, 331.

- Ring, Læderfabrikør, Skomager, 252.
- Robert, Oberstløjtnant, 340.
- Rode, Erik, Overretssagfører, 630, 632, 639—40.
- Rodenburg, U. C., Kammerjunker, Oberst, 367.
- Roque, Bartholomæus, svejtsisk Kobberstikker, 636—37.
- Rose, Christoffer Pauli, Skucspiller, 269, 303.
- Rosenborg, 230, 346, 353, 371.
- Rosenborg Have, 252, 372.
- Rosenborg Kvarter, 254.
- Rosencrone, M. G., Statsminister, Greve, 360, 362.
- Rosenkrantz, Fr. Chr., Statsminister, 646, 649.
- Rosenkrantz, Frid., 273.
- Roskilde, 25, 33, 242.
- Roskilde Domkirke, 612.
- Roskilde Landevej, 380—81.
- Rossing, Johan Marthin, Stivelsesfabrikør, 387.
- Rosted, Giertrud Birgitte, 223.
- Rothe, Chr., Kommitteret i Rentekammeret, Godsejer, 359, 361, 367.
- Rubin, Marcus, Nationalbankdirektør, Historiker, 15—16, 18.
- Rusland, 240, 266.
- Rüdiger, Giertrud Margrethe, 541—42.
- Rüdiger, Johann Henrich, Gartner, 536, 541—42, 552.
- Rømer, Ole, Professor, Astroном, 212, 502.
- Rønsted, Karmark, Landsretssagfører, 5—6, 201—02, 204—05.
- Sager, H. C., Bagermester, 184, 321.
- Saint Aubain, Andreas Nikolaj de (Carl Bernhard), Forfatter, 224.
- Saint-Foix, fransk Komediedigter, 269.
- Saleman, Georg, Maler, 337—38.
- Salicath, P. G., Højesteretsadvokat, 38, 59, 119, 153.
- Saly, Jacques François Joseph, Billedhugger, Direktør for Kunstakademiet, 220.
- Samuelsen, Fru, 383.
- Samuelsen, Chr., Rebslager, 383.
- Sandberg, J. B., Vinhandler, 282.
- St. Annegade, nu St. Annæ Plads, 213—14.
- St. Annæ Kvartererne, 214, 216, 222, 225, 254.
- St. Annæ Plads, før St. Annegade, 213—14, 590.
- St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse, 403, 416—17, 422.
- St. Jørgens Sø, 422.
- St. Pedersstræde, 355.
- St. Petersborg, 264, 508.
- St. Petri Kirke, 264, 274, 276, 354, 530.
- St. Thomas Allé, 359—60.
- Sanssouci paa Frederiksberg, 360, 362—63.
- Sasse, Samuel Daniel, Skuespiller, 303.
- Schack-Rathlou, J. O., Statsminister, 646, 649.
- Scheel, Kaptajn, 377—81.
- Scheel, Hans Jacob v., Lotterinspektør, 349, 351, 374.
- Schiørring, Nils, mag. art., 528, 531.

- Schiøtt, Anne Marie, Fru, 407.
 Schlegel, J. F., Geheimeraad, 282.
 Schmettau, Greve, 273.
 Schmidt, Albrecht Ludvig, Købmand, 224.
 Schmidt, G. F., Kobberstikker, 266.
 Schmidt, Jens, Porcelænshandler, 234.
 Schmidten, U. Chr. v., Generalkrigskommissær, 366.
 Schmock, Jacob Fredrik, Murrermeister, 367.
 Schnitler, C. W., norsk Kunsthistoriker, 329, 343.
 Schou, Friderich Jørgensen, Skovfoged, 564, 567.
 Schoustrup, B., Landmaalingskonduktør, 560, 562.
 Schouw, Chr. M., Politisekretær, 405, 408.
 Schouw, J. F., Professor, Botaniker, Politiker, 26—27, 40, 405, 408, 449.
 Schouw, Poul, Vinhandler, 405—06, 408.
 Schulin, Slægt, 570.
 Schulin, Catharina Maria, f. Møsting, Grevinde, 534, 536, 540, 543, 545.
 Schulin, Frederik Ludvig, Kammerherre, Lensgreve, 534, 536, 543—44.
 Schulin, Johan Sigismund, Stats- og Udenrigsminister, Lensgreve, 536—46, 554—57, 559—60, 565, 568—69.
 Schulin, Sigismund, Greve, 533.
 Schulin, Sigismund Ludvig, Amtmand, Lensgreve, 557.
 Schulin, Sophie Hedevig, f. Warnstedt, Grevinde, 533—34, 543.
 Schultz, Aage, Redaktør, 435.
 Schultz, Dorothea A., f. Schultz, 599.
 Schultz, Johann Ph., Købmand, 599.
 Schultz Forlag, J. H., 572.
 Schwanitz, B. H. J., Regimentsfeltskær, 406.
 Schwanitz, Johanne, 406.
 Schwartzén, Ludvig Holberg, Herredsfoged, 372.
 Schweder, Mauritz Anthoni, Købmand, 248—49.
 Schwermann, Johan Ludvig, Fiskemester, 568—69.
 Schäffer, Fr. Chr., Borgmester, 20, 41, 50—53, 82, 142, 185, 593—98.
 Schäffer, Fr. Chr., kgl. Overberider, 593.
 Schäffer, Fr. M. C., f. Wienken, 593.
 Schæffer, Hedvig Margrethe, f. Holman, 267.
 Schäffer, Jochum (Jochim) Friderich, Byskriver, 267.
 Schäffer, Petrine S., f. Nyeland, 593.
 Schönberg, Cathrine, f. Kirkerup, 366.
 Schönberg, Hans Henrik, Bureauchef v. Overhofmarskallatet, 366.
 Schönheyder, Johan Martin, Højesterets- og Kammeradvokat, 358.
 Schønning, Peter, Orlogskaptajn, 263, 274—75, 282, 289, 529.
 Sejlmagere, 388, 392.

- Selvmorderes Begravelse, 372.
 „Servanten“, Overformynderiet, 250.
 Sibbern, F. C., Professor, Filosof, 34.
 Sichlau, G. C., Parykmager, 306.
 Sieveking, I. H., Grosserer, 510.
 Silkegade, 230.
 Simonsen, Engelbreth, Lavsbud, 492.
 Sirén, Osvald, svensk Kunsthistoriker, 266, 280, 284, 286.
 Skandinavisk Antiquariat, 282.
 Skarpretteren, 327.
 Skattefrihed, 77.
 Skatter, 36, 98, 101, 104—07, 114, 118, 121—22, 138, 149, 167, 177—81.
 Skibsted, Andreas, Brygger, Raadmand, 496.
 Skibsted, Michael, Raadmand, 107.
 Skidenstræde, nu Krystalgade, 286, 407.
 „Skilderiet“, 418.
 Skindergade, 254, 405, 407—08.
 Skipperboderne, 231—33, 235, 251, 258.
 Skippere, 477.
 Skipperforeningen, 233.
 Skolevæsenet, 36, 135, 148—49, 162.
 Skomagere, 326.
 Skomagerlavet, 383.
 Skov, Einard, Redaktør, 435.
 Skueplads, Den danske, 241, 259—60, 262, 270, 291, 299, 302, 529.
 Skydebanen, 387, 489.
 Skydeselskab, det kongelige københavnske, 399.
 Skydeselskabet i Sølvgade, 399.
 Slagelse, 15.
 Slaver, 371—72.
 Slomann, Vilh., Museumsdirektør, 528, 531.
 Smallegade, 362, 375, 378, 380.
 Smedegade, 256.
 Smith, Otto, Kaptajn, Direktør f. Tøjhuset, 376, 378, 643.
 Smith, Svenne Jacobsen, 236.
 „Social-Demokraten“, 435.
 Solennitetsmændene, 304.
 Sommer, M. A., Lærer, 455.
 Sommerfelt, Jens Kjeldsen, Guldsmed, 475.
 Sommerlyst, Forlystelsessted, 360, 362.
 Sommerlyst, Lystgaard, 362—63.
 Sommerro, 361.
 Sophie Amalienborg, 213, 376.
 Sophie Hedevig, Prinsesse, 217, 267, 537, 539, 547, 559, 566.
 Sorgenfri Slot, 558.
 Sorø, 15, 266.
 Span, Admiralinde, 299.
 Spanien, 516.
 Spendrup, Brændevinsbrænder, 488, 499, 502—03.
 Sporvognsventesalen p. Raadhuspladsen 257.
 Sprengtporten, svensk Minister, 214.
 Springgade, 244, 371.
 Springvandet p. Gl. Torv, 209, 216, 392.
 Spritfabrikker, De danske, 473—74, 488.
 Spurveskjul, 533, 550, 560—61, 563—64.
 Stabelret, 77.
 Stadsarkivet, 6, 444—47, 571, 573, 639, 642.

- Stadshauptmanden, 388.
 Stadskonduktøren, 253, 256.
 Stadskæmneren, 136, 138—39, 143, 149—50, 179—80.
 Stadsmusikantembedet, 597.
 Stahl, H. F., Tøjmaker, 306.
 Stampe, Henrich, Statsminister, 646, 649.
 Starup, Laurs, 569.
 Statsfængselet i Kastellet, 328.
 Stauning, Thorvald, Statsminister, 242.
 Steenberg, Cecilia C. M., f. Sprunck, 599.
 Steenberg, Jens Foss, Apoteker, 599.
 Steenberg, Joh. Wilh., Tømrermester, 362—63.
 Stein, Karl von, Friherre, tysk Statsmand, 21.
 Stelling, Conrad, Stenhugger, 612.
 Stemann, Poul Christian, Geheimestats- og Justitsminister, 12, 15—17, 30, 44—46, 50, 52, 55, 63—64, 69, 81, 84, 87, 89, 94, 102—04, 110—12, 114, 120, 124—25, 143, 154—55, 157, 182, 571—72, 575, 579, 582, 585, 588, 590, 597.
 Stenfeldt, Catharina F. E., f. Steenberg, 599.
 Stenfeldt, J. A., Borgmester, 24, 26, 38, 59—60, 151—54, 599—605, 608.
 Stenhuggere, 610, 612, 614—15.
 Stenhuggersvendeforeningen af 12. Oktober 1745, 613—16.
 Stenwinkel, Hans v., den yngste, Bygmester, 376, 381.
 Stephensen, H., Redaktør, 435.
 Stettin, 506, 508.
 Stijls, Magdalena, g. m. Daniel Coningh, 336.
 Stilling, Jacob, Kancelliraad, 424.
 Stockholm, 618.
 Stokhuset, 371—72.
 Stokkene i Kastellet, 258.
 Store Fiolstræde, Fiolstræde, 407, 409, 411.
 Store Færgestræde, 252.
 Store Grønnegade, 211, 280.
 Store Kongensgade, 255, 336, 339, 342, 614.
 Store Kro i Lyngby, 481.
 Store Købmagergade, 264, 268, 405—06, 409.
 Store Magleby, 375.
 Store Regnegade, 263, 355.
 Storm, Edvard, Digter, 268.
 Stormgade, 340.
 Strand Kvarter, 406.
 Strauch, Bartolmeus, Stenhugger, 615.
 Struensee, Joh. Fr., Minister, 216, 368, 400, 626.
 Strunk, A., Museumsinspektør, 280, 286.
 „Strygejernet“, 366.
 Studenter, 646—48.
 Studenter som Lighærere, 270.
 Studenterforeningen, 584.
 Størrestræde, Størelænge, Størregade, 217, 231, 233—35, 244, 247, 249, 251—52.
 Suhm, P. F., Kammerherre, kgl. Historiograf, 247, 286, 288.
 Suhm, U. F., Admiral, 300.
 Sundbo, Arne, Borgmester, 441—42, 620—26, 628, 630—33, 636, 638, 640—42.
 Sven, C. J. F., Overretssagfører, M. F., 638, 640.

- Sverige, 21, 451, 456.
 Swinemünde, 508.
 Søebøtke, Kaptajnlojtnant, 214.
 Søetaten, 292, 295—98, 369.
 Søgaard, *Helge*, Dr. phil., Historiker, 473—503.
 Søkvæsthuset, 414.
 Søllerød, 540—41, 561, 621—22.
 Søllerødgaard, 540, 643.
 Sølvgade, 227, 252, 399, 477.
 Sølvgades Kaserne, 327.
 Sømandsmissionen, 225.
 Sønderborg, 262.
 Søndersøe, N. H., Sergent, 327—28.
 Søndre Fasanvej, 367.
 Sørensen, Anders, Skovfoged, 364.
 Sørensen, C. Th., Havcarkitekt, 376, 378.
 Sørensen, Jens, Søkortdirektør, 563—64.
 Sørensen, Niels B. E., Murermeister, 367.
 Taarnkirkegaarden, Nikolaj Kirkegaard, 270, 274, 277.
 Takster, 175.
 Tallotteriet, 374.
 Tarquinius, romersk Konge, 185.
 Teatret i Lille Grønnegade, 298—99.
 Teatret i Lille Gæthus, senere Tjærehuset, 291—303.
 Teatret i Læderstræde, 299—300.
 Tegnér, Esaias, svensk Digter, 623.
 Tekniske Selskab, det, 319.
 Tessin, Nicodemus, svensk Arkitekt, 376—78, 380—81.
 Thaarup, Fr., Redaktør, Statistiker, Historiker, 416—18.
 Thielo, Anna Marie Larsdatter, 261—62, 289.
 Thielo, Carl August, 261, 278.
 Thielo, Carl August, Musiker, Forfatter, Skuespildirektør, 259—63, 270, 289, 303.
 Thielo, Carolina Amalia, Skuespillerinde, 259—60, 262—64, 266—89, 523—31.
 Thielo, Judith, f. Kielsen, 260—62.
 Thingberg, Christine, Fru, 234.
 Thomsen, Jacob, Nationalbankdirektør, 374.
 Thonning, P., Deputeret i Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet, 506, 513, 518.
 Thornborg, Andreas, Maler, 268, 278, 280, 283, 289.
 Thorvaldsen, Bertel, Billedhuger, 106, 113, 449, 453.
 Thrane, Kirstine, f. Busch, 368.
 Thrane, Jacob Lauritz, Murermeister, 368.
 Thusen, A. K., Ekspeditionssekretær, 8.
 Thurah, L., Hofbygmester, 290, 380, 549, 552.
 Tietgen, C. F., Privatbankdirektør, 514.
 Tilladelseshviser, 164, 166.
 Tilly, C., Malermester, 306.
 Tinning, R., Dyrlæge, Smed, 327.
 Tjernø, Immanuel, Kunstmaler, 605.
 Tobiesen, Fr., Overlæge, Dr. med., 259—90, 523—31.
 Tode, Johan Clemens, Læge, Forfatter, 236.

- Toldboden, 226, 388, 507.
 Toldbodgade, 226—27.
 Toldbodvej, 213.
 Toldvæsenet, 482.
 32 Mænd, De, 5, 24, 27—29, 41—46, 48—49, 51—52, 54, 57, 62, 68, 71, 76, 82, 84—89, 93, 95, 97, 100—01, 104—10, 112—15, 117—18, 121—22, 124—25, 127—31, 133—34, 139—40, 142—45, 147, 150, 152, 157—59, 161, 167, 183—85, 187, 194, 633.
 Torvegade, 649.
 Travemünde, 508.
 Treschow, Herman Gerhard, Amtmand, 603.
 Trinitatis Kirke, 244, 261, 263, 341.
 Trinitatis Kirkegaard, 261, 341.
 Troels-Lund, Tr. Fr., Ordenshistoriograf, Kulturhistoriker, 460.
 Tryde, E. C., Stiftsprovst, 451—52, 454, 457—59, 461, 463, 466—71.
 Tutein, Firma, 514.
 Tutein, F., Grosserer, 521.
 Tuxen, A. P., Generaløjtnant, Militærhistoriker, 444.
 Tvangsarbejdsanstalt p. Lade-
 gaarden, 428.
 Tvangsarbejdshuset i Pustervig,
 416, 422, 426.
 Tyende, 106.
 Tyske Kancelli, 351.
 Tysk-fransk reformert Kirke,
 340, 342—43.
 Tysk-fransk reformert Kirke-
 gaard, 342.
 Tysk-reformert Menigheds Fat-
 tigstiftelse, 336, 342, 347.
 Tyskland, 21—22, 119, 234, 259,
 442, 530.
 Tøjhuset, 292.
 Tøjmaglerlavet, 306.
 Tønnenes, Nicodemus, 565.
 Udenrigsdepartementet, 516.
 Uldall, Ernst, 329, 335—36.
 Uldfabrikation, 422, 424.
 Ulfeldts Skamstøtte, 597.
 Ulkegade, 217, 232—33, 249, 325.
 Ulrikke Eleonore, svensk Dron-
 ning, Karl XI's Hustru, 375.
 Universitet, Københavns, 206,
 226, 305.
 Urtehave, den kgl., v. Køben-
 havns Slot, 230.
 Urtehave, den kgl., v. Rosen-
 borg, 230.
 Usserød, 424.
 Vaisenhuset, 370.
 Valby, 369.
 Valby Bakke, 375, 377—78.
 Valg, kommunale, 28, 37, 46, 51,
 54, 56—57, 63—65, 69, 75, 95,
 97—102, 104, 106—08, 110—
 14, 116—22, 124—25, 144, 155
 —59, 161—63, 166—72, 186,
 194, 588.
 Valgbarhed, kommunal, 31, 46,
 51, 71, 96, 98—102, 105—07,
 109—14, 117—18, 126, 128,
 158, 167, 170—72, 174, 188—
 89.
 Valgkamp, 304—05.
 Valgret, kommunal, 23—24, 26
 —27, 31, 45—46, 50—51, 70—
 71, 96, 98—102, 104—08, 110
 —11, 113—14, 117—19, 122,
 125—26, 156, 158, 161, 163,
 167—71, 186—89, 603.

- Vandvæsenet, 139.
 Vanløse, 414, 417.
 Wanscher, Vilh., Professor,
 Kunsthistoriker, 250.
 Warnstedt, Christiane Louise,
 534.
 Vartov, 416, 442, 446.
 Vasbygade, 368.
 Wass, Samuel, Bager, 267.
 Vedbæk, 566.
 Ved Stranden, 217.
 Wegerløff, Henrik, Skibsmaa-
 ler, 249.
 Weilbach, Fr., Adjunkt, Arki-
 tekturhistoriker, 360, 376,
 378.
 Weiss, Johan, Gæstgiver, 236.
 Vejerboden, 387—88, 394.
 Vejlesø, 569.
 Vejviseren, 214—15, 217, 251,
 256, 324—28.
 Vejvæsenet, 139, 147.
 Weltzer, C., 460, 467, 472.
 Wendelboe, Christian Jensen,
 Styrmand, 225.
 Vennersly, 359, 361.
 Ventegodt, 365.
 Wentzel, Boghandler, 286.
 Werner, Sigvart, Grosserer, 625.
 Wessel, Anna Cathrine, f.
 Bukier, 407, 411—12.
 Wessel, Caspar, Landmaaler,
 411, 413.
 Wessel, Johan Herman, Digter,
 404—12.
 Wessel, Jonas, 408, 411—13.
 Wessely, A., Dispaceur, Poli-
 tiker, 192.
 Westen, Anna v., 238—41.
 Westen, Thomas v., norsk
 Præst, 239—41.
 Vesterbro, 162, 371, 387, 389,
 391, 398—99.
 Vesterbrogade, 366.
 Westergaard, P. B. C., Muse-
 umsinspektør, 280, 286.
 Vester Kvarter, 267.
 Vesterport, 646, 648.
 Vesterports Vagt, 648.
 Vestre Kirkegaard, 368.
 Vette, Jørg. Didr., Etatsraad,
 214.
 Weybel, Jens Jonas, Agent, 424.
 Weyde, v. d., Kaptajn, 260.
 Weyse, Ip Olufsen, 502.
 Wibe, I., Kammersekretær,
 Fuldmægtig, 407.
 Wiborg, Niels, Generalkrigs-
 kommissær, Departementsdi-
 rektør, 307, 313—14.
 Wick, Johan van, Maler, 230.
 Widal(inus), Paul, 288.
 Viklar(?), Frans, 343.
 Viklar(?), Maria, 343.
 Willarst, Otto de, hollandsk Ma-
 ler, 337—38.
 Vimmelskafte, 407.
 Vingaardsstræde, 230.
 Winge, Charlotte Amalia, 247—
 48.
 Vinhandlerlavet, 274, 406.
 Winkel & Magnussen, Kunst-
 handlere, 282.
 Winther, Christian, Digter, 623.
 Virum, 538, 556—57, 560—61,
 563—64.
 Wissing, Christian, Tømrerme-
 ster, 224.
 Wissing, Søren, Øltapper, Mar-
 skandiser, 267.
 Vognmagergade, 325—26.
 Vogt, Adelgunde, Billedhugger-
 inde, 585.

- Voldene, 230, 372, 426.
- Wolf, Jens Lauritsøn, Boghandler, Forfatter, 231.
- Vor Frelzers Kirke, 394.
- Wormskiold, M. M., f. de Teilmann, 361.
- Wormskiold, Peder, Rentekammerdeputeret, 351, 359, 361.
- Vorndran, Peter, Deputeret i Finanskollegiet, 351.
- Vægtene, 327, 647.
- Vægterpenge, 387.
- Værløse, 537.
- Wærn, Marthe, f. Haslef, 359, 361.
- Wærn, Morten, Generalkrigskommissær, Glasfabrikant, 361.
- Værnedamsvej, 358—59, 361.
- Wærnske Institut, det, 361.
- Wörmer, P. G., Malermester, 306.
- Zinck, H. O. C., Syngemester, Komponist, 252.
- Zinn, Johan Frederik, Grosse-
rer, 41.
- Æresborgereskab, 63, 106, 111,
113—14, 120, 158, 166, 194.
- Økonomiske Anliggender, Kom-
munens, 28, 37, 48, 71, 75, 77,
82, 101, 108, 129, 132, 134—
40, 142—50, 152, 154—55, 158,
174, 177—81, 194.
- Ørsted, A. S., Premierminister,
Retslærd, 16—17, 26—27, 29—
32, 34, 38, 40, 42—47, 51—52,
54—57, 59—60, 62—63, 65—
66, 69—70, 75, 77, 79—80, 84,
87—94, 97—102, 110—14, 116,
118—22, 124—25, 127—28,
131—32, 136—37, 139, 143—46,
150, 153—55, 157, 182, 188—
90, 307—09, 321—22, 374, 511
—13, 575, 578—79, 584—85,
588, 590—91, 594, 603—04.
- Ørsted, Axel, Fuldmægtig, 638.
- Ørsted, Christopher Hartmann,
Skuespiller, 303.
- Ørsted, H. C., Professor, Fysi-
ker, 449, 453.
- Øst, A. C., Urtekræmmer, 307,
319—20.
- Øster, Lorentz, Stenhugger, 614.
- Østergade, 205, 254, 409, 541,
544.
- Øster Kvarter, 217, 233, 252,
254, 274, 409.
- Østerport, 232, 245.
- Østersølandene, 516.
- Østersøisk Kompagni 1825—29,
504—22.
- Østervoldgade, 371.
- Østifternes Provinsialstænder,
18, 24—25, 29, 31—35, 37—38,
40, 42, 44, 46, 51—52, 54, 56—
60, 62—64, 69—70, 74, 77—78,
88—89, 92—93, 95, 97, 110,
112, 114, 116—17, 120—22, 124
—25, 127, 131—32, 134, 144—
50, 152—61, 184, 186, 188—90,
192—93, 196, 575, 603—05,
633.
- Øverland, O. A., norsk Forfat-
ter, 343.

RETTELSER

S. 46, L. 3 f. n.: Original, læs: Kopi. Originalen findes i „Kollegiebreve“ fra Januar 1838 (St. A.).

S. 226, L. 17 f. n.: *Oscar*, læs *Osvald*.
